

М.В. Корягін, М.Ю. Чік

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчальний посібник

2015 р.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. НАУКА ТА ІСТОРІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ	
Тема 1. Процес пізнання та його генезис як основа наукової діяльності	
1.1. Визначення процесу пізнання.....	
1.2. Рівні процесу пізнання.....	
1.3. Форми та елементи процесу пізнання.....	
1.4. Типи процесу пізнання.....	
1.5. Генезис процесу пізнання.....	
Тема 2. Поняття науки і наукової діяльності	
2.1. Знання як основа науки і наукової діяльності.....	
2.2. Визначення, характеристика науки та її види.....	
2.3. Наука як сукупність знань.....	
2.4. Характеристика, суб'єкти та об'єкти науки як діяльності.....	
Тема 3. Історія розвитку науки та наукознавства	
3.1. Причини, історичні етапи та періоди розвитку науки.....	
3.2. Наукові революції та їх наслідки.....	
3.3. Суть, характеристика та історія розвитку наукознавства.....	
Тема 4. Класифікація наук та регулювання наукової діяльності	
4.1. Передумови, принципи та ознаки класифікації наук.....	
4.2. Регулювання наукової діяльності в Україні.....	
4.3. Регулювання наукової діяльності за кордоном.....	
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ КАДРИ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ПІДГОТОВКА ТА КВАЛІФІКАЦІЯ	
Тема 5. Історичний екскурс до питання підготовки наукових кадрів ...	
5.1. Генеза зародження вищої школи.....	
5.2. Історія формування та розвитку рівнів освіти.....	
5.3. Історія формування та розвитку наукових ступенів і вчених звань.....	
5.4. Наука і освіта в Україні у XIX – XX ст.....	
Тема 6. Підготовка та кваліфікація наукових кадрів в Україні	
6.1. Характеристика освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів.....	
6.2. Наукові ступені та вчені звання.....	
6.3. Класифікація вищих навчальних закладів та їх організаційна структура.....	
РОЗДІЛ 3. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	
Тема 7. Бухгалтерський облік у системі наук	
7.1. Особливості становлення бухгалтерського обліку як науки.....	
7.2. Характеристика облікових теорій.....	
7.3. Поняття, види та значення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку.....	
7.4. Сучасні тематики бухгалтерських наукових досліджень.....	

Тема 8. Наукові дослідження у галузі бухгалтерського обліку	
8.1. Загальний порядок та програма проведення наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку.....	
8.2. Основні види наукових робіт у галузі бухгалтерського обліку.....	
8.3. Підходи до успішного проведення наукового дослідження. Ефективність наукових досліджень.....	
Тема 9. Наукова ідея, напрям і тема бухгалтерського наукового дослідження	
9.1. Наукові ідеї в бухгалтерських дослідженнях та їх класифікація.....	
9.2. Гіпотеза наукового дослідження.....	
9.3. Напрямок наукового дослідження.....	
9.4. Поняття та класифікація наукових проблем.....	
9.5. Методика ознайомлення зі станом обраної для наукового дослідження проблеми.....	
9.6. Порядок вибору теми наукового дослідження.....	
Тема 10. Порядок визначення об'єкта, актуальності, мети і завдань наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку	
10.1. Об'єкт і предмет наукового дослідження.....	
10.2. Актуальність і новизна наукового дослідження.....	
10.3. Мета і завдання наукового дослідження.....	
Тема 11. План бухгалтерського наукового дослідження	
11.1. План наукової роботи: поняття і види.....	
11.2. Порядок складання плану наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку.....	
11.3. План окремих видів бухгалтерських наукових робіт.....	
Тема 12. Інформаційне забезпечення бухгалтерських наукових досліджень	
12.1. Визначення та класифікація інформації.....	
12.2. Джерела інформації в бухгалтерських наукових дослідженнях.....	
12.3. Методика пошуку джерел наукової інформації.....	
12.4. Аналіз, інтерпретація та узагальнення наукової інформації.....	
Тема 13. Методика проведення бухгалтерських наукових досліджень	
13.1. Порядок накопичення наукових фактів та їх використання.....	
13.2. Загальноприйняті методи наукових досліджень.....	
13.3. Методи бухгалтерського наукового дослідження та порядок їх вибору.....	
Тема 14. Оформлення результатів бухгалтерських наукових досліджень	
14.1. Стиль, мова та загальний порядок оформлення бухгалтерської наукової роботи.....	
14.2. Порядок формування окремих елементів наукової роботи.....	

14.3. Оформлення списку використаних джерел.....	
РОЗДІЛ 4. ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ ОКРЕМИХ БУХГАЛТЕРСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ.....	
Тема 15. Методика підготовки тез наукової доповіді.....	
15.1. Загальні вимоги до тез наукової доповіді.....	
15.2. Типи тез, класифікація способів та алгоритм написання тез.....	
15.3. Приклад написання тез наукової доповіді у галузі бухгалтерського обліку.....	
15.4. Методика підготовки доповіді на конференції.....	
Тема 16. Порядок написання наукової статті.....	
16.1. Поняття та сучасні види наукових статей.....	
16.2. Методика написання наукової статті.....	
16.3. Окремі вимоги до написання наукової статті.....	
16.4. Опублікування наукової статті.....	
16.5. Основні помилки при написанні наукової статті.....	
РОЗДІЛ 5. ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	
Тема 17. Критерії оцінювання науковості.....	
17.1. Теоретичне розкриття критеріїв науковості.....	
17.2. Проблеми оцінювання наукової діяльності.....	
17.3. Показники для оцінки науковості.....	
17.4. Наукометричні бази даних.....	
17.5. Електронні наукові публікації в системі наукометрії.....	
Тема 18. Етика наукової діяльності.....	
18.1. Поняття та основні складові етики наукової діяльності.....	
18.2. Основні принципи та норми етики науки.....	
18.3. Практичне використання етичних принципів у науковій діяльності студентів.....	
18.4. Плагіат та засоби його пошуку.....	
Тема 19. Бухгалтерські наукові школи.....	
19.1. Поняття та характеристика бухгалтерських наукових шкіл.....	
19.2. Італійська школа бухгалтерського обліку.....	
19.3. Французька школа бухгалтерського обліку.....	
19.4. Німецька школа бухгалтерського обліку.....	
19.5. Англо-американська школа бухгалтерського обліку.....	
19.6. Російська облікова школа.....	
19.7. Українська облікова школа.....	
ДОДАТКИ.....	
ЛІТЕРАТУРА.....	

РОЗДІЛ 1 НАУКА ТА ІСТОРІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

Тема 1. Процес пізнання та його генезис як основа наукової діяльності

1.1. Визначення процесу пізнання

1.2. Рівні процесу пізнання

1.3. Форми та елементи процесу пізнання

1.4. Типи процесу пізнання

1.5. Генезис процесу пізнання

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- основні дефініції процесу пізнання, які розглядаються у цій темі;
- генезис процесу пізнання як основи наукової діяльності;
- зміст наукових думок провідних учених щодо вивчення процесу пізнання.

1.1. Визначення процесу пізнання

Наука тільки тоді є наукою, коли вона рухається. Цей процес більшість науковців ототожнюють з процесом пізнання.

Пізнання

Пізнання – це процес здобуття і розвитку знання, постійного його поглиблення, розширення та вдосконалення з метою здійснення наукових досліджень.

Загальне вчення про пізнання дає філософська теорія пізнання – *гносеологія* (від давньогрец. гносис – пізнання; логос – учення, наука). Інколи цей розділ філософії називають *епістемологією* (від давньогрец. епістема – знання, наука; логос – учення).

Різні сторони процесу пізнання досліджуються низкою спеціальних наук: пізнавальною психологією, історією науки, соціологією науки, філософією та ін.

Пізнанням називається як сам процес, так і результат цього процесу. Нове, незалежне від внутрішнього і зовнішнього досвіду пізнання, може виникнути тільки як наслідок творчої фантазії.

Вирішення наявних дослідницьких підходів робить розгляд пізнання різноплановим. Існують різні трактування процесу пізнання (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Дефініції терміна “пізнання”, надані різними вченими

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
Аристотель	Будь-яке пізнання починається із здивування ..., а здивування породжує питання, а деякі питання – це проблема	Barnes Jonathan. Aristotle : a very short introduction / Jonathan Barnes. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 160 p.

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
<i>Декарт</i>	Мета пізнання в оволодінні силами природи, а також у вдосконаленні самої людини	Соколов В. В. Декарт Р. Соч. : 2 т. / [сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова] ; пер. с лат. и франц. – Т. I. – М.: Мысль, 1989. – 654 с.
<i>Кант</i>	Існують два основні стовбури людського пізнання, що виростають, може, з одного спільного, але невідомого нам кореня, а саме чуттєвість і розум: за допомогою чуттєвості предмети нам даються, розумом же вони мисляться	Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант. – К. : Юніверс, 2004. – 240 с.
<i>Платон</i>	Завдання чистого пізнання полягає у знаходженні та описі дійсної природи речей. Опис сутності називається визначенням.	Платон. Діалоги / Платон / [пер. з давньогрец.]. – Х.: Фоліо, 2008. – 349 с.
<i>Т. Вільямсон</i> (<i>T. Williamson</i>)	Пізнання, як правило, визначається як щось на зразок процесу набуття, зберігання та застосування знань. У першому визначенні пізнання є наукою через взаємозв'язок між суб'єктом і об'єктом пізнання. Як правило, хоча і не завжди те, що відоме, включає в себе вплив зовнішнього середовища стосовно суб'єкта пізнання	Williamson Timothy. Can Cognition be Factorised into Internal and External Components? / Timothy Williamson // Contemporary Debates in Cognitive Science, Oxford : Blackwell. – 2006. – p. 291 – 306
<i>Й. І. Леду</i> (<i>J. E. LeDoux</i>)	Якщо пізнання визначається широко, включаючи чуттєву обробку інформації, наприклад, тієї, що аналізується мозком людини, а також іншими сенсорними ділянками тіла людини, то емоційний аналіз повністю залежить від чуттєвих процесів. Якщо пізнавальний процес визначати вузько, то він включає тільки складні психічні функції організму людини, швидше за все, опосередковано асоціативний аналіз мозку, тому емоції не завжди залежать від попередньої пізнавальної обробки	LeDoux J. E. Emotion: Clues from the brain / J. E. LeDoux // Center for Neural Science. – Department of Psychology. – New York University. – New York. – p. 209–235.
<i>У. Нейссер</i> (<i>U. Neisser</i>)	Термін “пізнання” стосується всіх процесів, з яких відчуття змінюються, перетворюються і використовуються. Це пов'язано з цими процесами, навіть якщо вони працюють за відсутності відповідної стимуляції. При цьому очевидно, що пізнання бере участь у всіх процесах, які людська істота може здійснити, тому кожен психологічний феномен є пізнавальним феноменом	Neisser U. Cognitive psychology / U. Neisser // Meredith Publishing Company. – 1967. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://figuraleffect.wordpress.com/2008/06/02/what-is-cognition/

Продовження таблиці 1.1

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, А. О. Приятельчук	Пізнання – це відображення об'єктивної дійсності як суб'єктивного образу, ім'я якого – знання	Губернський Л. В. Людина і світ : підручник / Л. В. Губернський, В. Г. Кремень, А. О. Приятельчук та ін. / [голов. ред. Л. В. Губернський]. – 2-ге вид. [випр. і доп.] – К. : Т-во "Знання", КОО, 2001. – 349 с.
Н.М. Малюга	Пізнання – процес здобуття і розвитку знання, постійного його поглиблення, розширення, удосконалення й відтворення. Пізнання – це надання визначеності різним сутностям, які спостерігаються, поняттям, об'єктам, явищам, взаємодіям в необхідному та достатньому обсязі, що може бути досягнуто порівнянням нового з уже відомим, засвоєним, адже все пізнається в порівнянні.	Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. М. Малюга ; [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – Житомир : ПП "Рута", 2003. – 476 с.

У науковому пізнанні істинним має бути не тільки його результат, але й спосіб отримання цього результату – метод. **Метод** – це система приписів, принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретного завдання, досягненні певного результату пізнання і дії. Основна функція методу – регулювання різних форм діяльності (в тому числі і науково-пізнавальної). Вчення про систему методів, теорію методів називається **методологією**.

Усі методи наукового пізнання за ступенем узагальнення і сферою дії поділяються на такі основні групи (рис. 1.1):

Рис. 1.1. Методи наукового пізнання

До **філософських** методів наукового пізнання належать діалектичний і метафізичний. **Діалектичним** є метод пізнання дійсності в її суперечливості, цілісності і розвитку. **Метафізичний** метод – метод, протилежний діалектичному, з його допомогою розглядають явища поза їх взаємним зв'язком і розвитком.

До **загальнонаукових** методів наукового пізнання належать: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, дедукція, індукція, моделювання, аналогія, логічний та історичний.

До спеціальних методів наукового пізнання належать методи конкретних наук: метод мічених атомів у біології; методи додавання, віднімання, множення, ділення в математиці; методи зважування, вимірювання у фізиці; методи анкетування в соціології тощо. Вони вивчаються тими науками, в яких використовуються.

Для сучасної науки пізнання характерне намагання використовувати різноманітні методи і прийоми дослідження в їхньому поєднанні і взаємодії, оскільки пізнання – це процес цілеспрямованого, активного відображення дійсності у свідомості людини, зумовлений суспільно-історичною практикою людства.

Більш докладно методи наукового пізнання розглянуто в темі 13 цього посібника.

1.2. Рівні процесу пізнання

Пізнання будь-якого предмета, будь-якого нового явища починається з ознайомлення з ним з його зовнішніми проявами і з окремими сторонами, деталями. Природно, що при цьому ще не зрозуміла ні суть предмета, ні його внутрішня логіка. Системні уявлення про нього – ще в майбутньому, а поки відомості про предмет мають розрізнений, уривчастий характер. Тому в пізнанні розрізняють такі рівні: безсистемний, досистемний, псевдосистемний, системний, метасистемний (рис. 1.2).

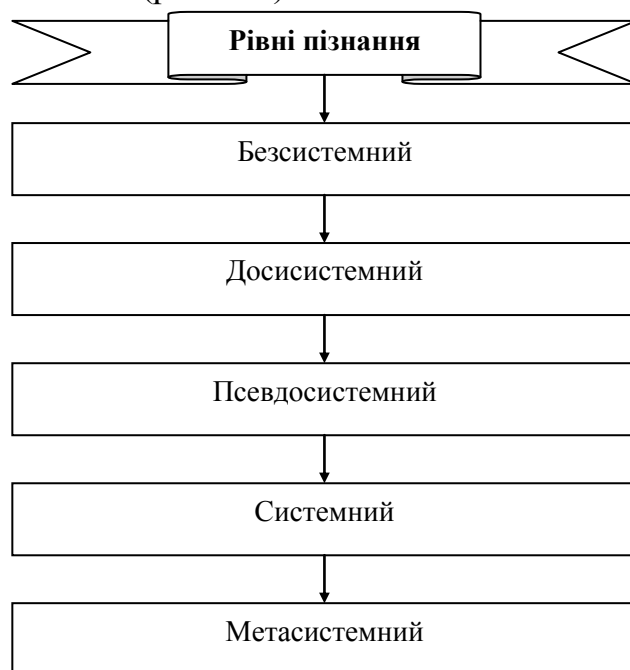

Рис. 1.2. Рівні пізнання

**Безсистемний
рівень**

На безсистемному (початковому) рівні людина тільки накопичує факти будь-якого предмета, явища. Він відповідає або пасивному, або початковому пізнанню предмета. У першому варіанті суб'єкт (не

усвідомлює своєї незадоволеності наявним пізнанням) не піклується про вдосконалення своїх знань. Пізнання цього рівня досягнуто великим досвідом, уроками від викладачів, перейманням традицій, міфів і розумових штампів. Суб'єкт не прагне зрозуміти логіки, що поєднує елементи системи в єдине ціле. Для нього окремі предмети і явища як елементи навіть не найскладніших систем існують “самі по собі”, бо розуміння їх системоутворюючих зв'язків йому ще не під силу.

Суб'єкт залишається на цьому рівні, якщо він інтелектуально пасивний і не усвідомлює необхідності постійно навчатися, пізнавати нове. Безсистемне пізнання предмета через свою нерозвиненість вкрай суперечливе і перевантажене описовістю і конкретністю. Рефлексія за такого пізнання – підсвідома, неусвідомлена, нерозвинена. З її позицій суб'єкт не турбується про якість свого рівня пізнання і відповідно не турбується і про його поповнення. Свої знання він передає іншим людям, як правило, тільки за ініціативи з їхнього боку, а отже, тільки зі зниженням якості.

Той, хто мало знає, малого може і навчити.

Ян Амос Коменський

У кращому разі суб'єкт пізнає предмет настільки, наскільки його цього навчили. Якщо щось він був змушений пізнавати сам, то його рівень ознайомлення з предметом залишається на рівні впізнавання за основними зовнішніми ознаками. При цьому суб'єкт зазвичай легко плутає один предмет пізнання з іншими, схожими. Це наслідок того, що безсистемне пізнання є поверховим. Систематично над предметом суб'єкт самостійно не розмірковує, бо не може або не вміє цього робити, а звертає на нього підвищену увагу лише епізодично, під тиском зовнішніх обставин.

Користуватися предметом він може рівно настільки, наскільки його навчили. І оскільки пізнання є поверхневим, то при використанні його щодо предмета суб'єкт практично не вміє зберігати предмет, не вміє виробити стосовно нього стратегічну, довгострокову лінію поведінки. Щодо самого себе він живе, як живеться. Свій спосіб життя він сліпо стабілізує традиціями, перейнятими від предків. Якщо він прагне зробити якусь кар'єру, то вибудовує її для себе як шаблонно-ситуаційну за аналогією з наочними прикладами зі свого найближчого оточення. Будь-які евристичні зусилля таким людям не властиві, тому вони, переживши пік своєї “інтелектуальної форми” після становлення особистості, починають потроху деградувати, опускатися. Якщо свої навички володіння (або ставлення до предмета) герой нашого прикладу регулярно не підтримує, він практично втрачає своє вміння користуватися предметом або правильно ставитися до явища. У тому числі й до себе самого!

Графічно загальну динаміку інтелектуального пізнання у духовно пасивної, ледачої людини можна відобразити як “деградуєчу” криву (рис. 1.3).

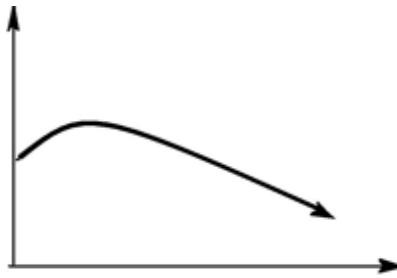

Рис. 1.3. Динаміка пізнання на безсистемному рівні

У другому варіанті (тобто, якщо це початковий етап пізнання) активний суб'єкт швидко долає його і переходить до наступного.

**Досистемний
рівень**

На досистемний рівень пізнання суб'єкт виходить буквально за декілька годин або днів, якщо виявляє справжню пізнавальну активність, або на цей рівень його швидко виводять наставники, вчителі. Така пізнавальна активність зазвичай пов'язана з рефлексією якості своїх знань, відчуттям їх неповноти, недостатності. Завдяки своїй рефлексивній культурі суб'єкт з новими знаннями розвиває і свій рівень пізнання. Воно величезною мірою допомагає йому виявляти і вибудовувати у знанні потрібні системоутворюючі зв'язки. Суб'єкт “знаходить” у своєму предметі якісь його характерні, головні і другорядні властивості, починає здогадуватися про внутрішню системність пізнання. Оскільки оволодіння цим рівнем пізнання в обраній галузі ще попереду, то суб'єкт збільшує обсяг знань. Свої пізнання він може передавати лише із збереженням їх якості, бо його рефлексія хоч і активна, але має поки найпростіший організаційний характер.

Стикаючись зі своїм предметом досить часто і регулярно, суб'єкт вже знає його особливості, за якими практично перестає плутати його з іншими схожими предметами. Суб'єкт знає, де цей предмет можна знайти, де і як він існує у природі. Користується предметом суб'єкт як середній господарник, а це означає, що за потреби може його більш-менш зберегти.

Графічно інтелектуальну тенденцію на цьому рівні пізнання можна подати так (рис. 1.4).

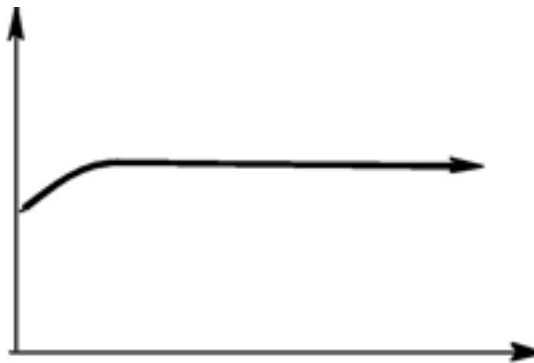

Рис. 1.4. Динаміка пізнання на досистемному рівні

Свої навички користування предметом завдяки своїй активності суб'єкт порівняно стабільно зберігає, але загальний характер його діяльності є таким, що він тільки підтримує себе на рівні «найманого працівника» та виконує те, що йому наказали.

Недостатньо того, щоб пізнання тільки не псувало нас, потрібно, щоб воно змінювало нас на краще.

М. Монтень

Псевдосистемний рівень

На псевдосистемному рівні суб'єкт обнадіює себе досягнутою цілісністю і логічністю пізнаного, якої він набув як накопичений результат його активних і самостійних зусиль. Будучи ще недостатньо сильним у рефлексії, суб'єкт піддається першим радісним враженням від начебто відкритої гармонії Світу і, зачаровуючи, віддається їм. Так, Світ і справді дуже складний, поки добсягнеш до його справжню суть, можна не раз і не два обманутися. На псевдосистемному рівні існує індивідуальна, практично для кожного випадку, “ерзац-логіка”, купуючись на яку, суб'єкт ще не знає всіх можливих “підводних каменів” пізнання, не перевіряє ще раз по-справжньому якість здобутого знання, а поспішає і намагається будувати якісь прогнози. І значна частина цих прогнозів закономірно збувається. Характерна ознака цього рівня пізнання – наявність винятків, які нібито “підтверджують правило”. На ці винятки прийнято списувати ту частину ще непізнаного, за якою і відрізняється справжня системність від несправжньої.

На цьому рівні якісь позитивні результати пізнання безсумнівно є, але чи правильні вони.

Не бійся незнання, бійся помилкового знання. Від нього все зло світу.

Л. Н. Толстой

Системний рівень

На системному рівні пізнання суб'єкт знає зсередини усі головні і другорядні особливості предмета, всі його переваги і вади, корисні, шкідливі і небезпечні сторони. Володіння предметом – мінімально-професійне, що передбачає вміння користуватися предметом настільки довгостроково, наскільки цей предмет може взагалі існувати. За потреби може його змінити, але не більше. Знає, де можна знайти не просто такий же самий предмет, а із заданими споживчими якостями. На цьому рівні пізнання предмета є системним, але цілеспрямованим лише на конкретний предмет. Те, що виходить за межі предмета, суб'єкт знає погано, бо вважає, що до предмета це мало стосується. Суб'єкт ставиться до свого пізнання як до єдиної концепції з варіаціями і різними елементами. Він пізнає системні параметри і їх діапазони. Рефлексія суб'єкта непогано розвинена, але сконцентрована на розвитку пізнання, що стосується тільки свого предмета. Пізнання швидше

недорозвинене, бо до кінця суб'єктом не досягнуте. Свої знання він передає як системно організований якісний інструментальний фонд, який треба встигати постійно вдосконалювати (ніби вимушено) під потреби життя. У тому, що не стосується його професійної діяльності, наш герой здебільшого виявляється “сіренькою” особистістю.

Існує теорема Курта Геделя (перша теорема про неповноту), яка доводить, що не може бути такої раціонально-теоретичної системи, яка б одночасно була і несуперечливою сама з собою за своїми складовими елементами і доказовою у всіх своїх частинах. Будь-яка теоретична система (гіпотеза, концепція, теорія, теорема, вчення тощо) містить у собі такі положення, що сприймаються без доведення або істинність яких може бути доведена лише в іншій, “більш високій”, теоретичній системі – в метасистемі.

Отже, у теоремі Курта Геделя доведена неможливість повного опису системи за умови "невиходу" за її межі, тобто існують формальні системи, істинність або хибність яких у межах їх самих довести неможливо – для цього треба врахувати стан системи більш високого порядку. Осць цього дослідження “стану системи більш високого порядку” на цьому рівні ще немає.

Графічно тенденцію розвитку пізнання на системному рівні можна уявити так само, як висхідну криву, але її результат, будучи перепровіреном, сприймається вже як наукова перемога! (рис. 1.5).

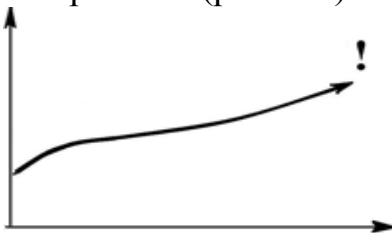

Рис. 1.5. Динаміка пізнання на системному рівні

Але куди приведе ця тенденція? Треба ж не просто напевно домогтися потрібного результату, треба зуміти домогтися найкращого результату! Домогтися вчасно, домогтися в потрібному місці!

**Метасистемний
рівень**

Метасистемний рівень пізнання – вищий рівень системності в знанні. Таке пізнання дає змогу повністю розуміти місце предмета (явища) у світі або бачити предмет як систему в ієрархії інших систем.

Ти ніколи не будеш знати достатньо, якщо не будеш знати більше, ніж достатньо.

У. Блейк

Тільки завдяки додатковому пізнанні, яке ніби “оточує” предмет, суб'єкт повністю володіє предметом і правильно орієнтується стосовно нього. Він знає, де цей предмет знаходиться і як предмет влаштований до найдрібніших його деталей. Це структурна, просторова метасистемність. Суб'єкт знає, як і коли

предмет із цих деталей (частин) виникає і як на них розпадається. Це темпоральна метасистемність, тобто метасистемність, що виявляється в часі. За бажання суб'єкт може цей або подібний до нього предмет створити заново із заданими властивостями, тому що знає закономірності виникнення (зародження) предмета, його існування і руйнування (відмирання). Якщо це стосується явища, то суб'єкт знає, що це за явище, де воно буває, коли виникає і чого від нього можна очікувати.

Суб'єкт на метасистемному рівні пізнання вміє мислити міждисциплінарно (діалогічно), узагальнено. Свої знання він постійно і системно вдосконалює, прагне активно передати їх як логічно цілісну духовну культуру, що включає в себе усвідомлення необхідності її творчого саморозвитку, тобто вищу рефлексію. Свої навички володіння предметом суб'єкт розвиває залежно від своєї внутрішньої потреби бути повним господарем своєї долі, попри будь-яку ринкову кон'юнктуру: сприятливу або несприятливу. Бо такий суб'єкт – самодостатня особистість. Він начитаний, ерудований. У житті такий суб'єкт є яскравою і різнобічною особистістю, він часто виступає як Творець, Винахідник, Першопрохідник, Дослідник.

Щоб навчити іншого, потрібно більше розуму, ніж щоб навчитися самому.

М. Монтень

Пізнання того, якими речі повинні бути, характеризує людину розумну, знання того, які речі насправді, характеризує людину досвідчену, знання того, як змінити їх на краще, характеризує людину геніальну.

Д. Дідро

Знаючи про предмет не просто більше за інших, а знаючи краще за інших, така людина в суперництві виявляється попереду всіх, бо на практиці досягає результатів, яких не встиг добитися ніхто, крім неї. Користується вона у цьому випадку наявним знанням на межі можливого, тобто її практику можна назвати мистецтвом.

Графічно тенденцію реалізації метасистемного знання на практиці можна уявити у вигляді S-подібної кривої (рис. 1.6). Вона відображає плавне, але чітке і цілеспрямоване творче переміщення з одного системного рівня пізнання на інший, вищий.

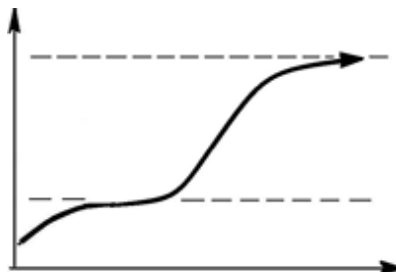

Рис. 1.6. Динаміка пізнання на системному рівні

У таких випадках кажуть, що істинно пізнає людина піднімаючись поступово, з одного ступеня пізнання на інший.

В економічній літературі вченими розглядаються й інші варіанти класифікації рівнів пізнання (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Пропозиції вчених щодо класифікації рівнів пізнання

Учений (учені)	Характеристика рівнів	Джерело
<i>Йосеф Бен-Шломо</i>	Раціональність як розумова діяльність, яка полягає у зіставленні, активному співбутті уявлень за допомогою уявлень. Інтуїція – це осягнення пізнання, яке досягається тільки через надраціональне знання. Інстинкт – пізнавальна реакція на навколишню ситуацію, яка виникає ще до того, як ми раціонально обміркували і проаналізували цю ситуацію	Бен-Шломо Йосеф. Введение в философию иудаизма [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.machanaim.org/philosof/in_vv.htm
<i>Клаус Отто Шемер (Dr. Claus Otto Scharmer)</i>	Завантаження розумової моделі – пізнання на цьому рівні означає використовувати свої розумові моделі і звички мислення. Відображення та реінтерпретація – пізнання дає змогу розмірковувати про явище і дає змогу формувати відповідну структуру думки. Уява ґрунтується на глибокому пізнанні через увагу, що дає змогу відчутти явище зсередини. Удосконалення – пізнання знаходиться на найвищому і найбільш тонкому рівні, що дає йому змогу стати єдиним і цілісним	Scharmer Dr. Claus Otto. Community Action Research / Dr. Claus Otto Scharmer and Peter Senge. – Published in : Handbook of Action Research. – Thousand Oaks, California, Sage Publications. – 32 p.
<i>С. А. Лебедев</i>	Емпіричний рівень (є фактичним матеріалом, взятим з емпіричного досвіду, а так само результатами первинного концептуального його узагальнення в поняттях та інших абстракціях). Теоретичний рівень (становлять проблеми, що ґрунтуються на фактах, і наукові припущення (гіпотези), засновані на них закони, принципи і теорії, що з них випливають). Метатеоретичний рівень (представлений філософськими настановами, соціокультурними основами наукового дослідження, а також методами, ідеалами, нормами, еталонами, регулятивами, імперативами наукового пізнання, стилем мислення дослідника і т.д.).	Лебедев С. А. Философия науки: краткая энциклопедия / С. А. Лебедев. – М.: Академический Проект, 2008. – 692 с.

Продовження табл. 1.2

Учений (учені)	Характеристика рівнів	Джерело
<i>В. Н. Панферов</i>	Конкретно-чуттєвий рівень –	Панферов В. Н. Когнитивные

	сприйняття. Абстрактно-логічний рівень – інтерпретація	еталони и стереотипы взаимопознания людей / В. Н. Панферов // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С. 139–141
<i>Т. Ю. Афанасьев</i>	Емпіричний рівень – початковий рівень пізнання. Теоретичний рівень – пізнання через наукові дослідження. Духовний рівень – пізнання, що вимагає глибокого розуміння, певного духовного прозріння, без якого розуміння світу не буде повним або глибоким	Афанасьев Т. Ю. Своеобразие гуманитарного познания, текстовой и смысловой подходы в изучении сферы духа / Т. Ю. Афанасьев // Образ человека и мира в Махабхарате и Бхагавад-гите : материалы II-й междунар. науч.-теор. конф. – Владимир, 2007. – С. 136–143
<i>И. И. Кальной, Ю. А. Сандулов</i>	Чуттєвий рівень пізнання має три основних форми: відчуття, сприйняття і уявлення. Раціональний рівень виявляється через поняття, думки, висновки і фіксується в теоріях	Кальной И.И. Философия для аспирантов / И. И. Кальной, Ю. А. Сандулов. – 3-е изд. [стер.] – СПб. : Лань, 2003. – 512 с.
<i>В. И. Касьян, В. П. Кохановский, Т. Г. Лешкевич, Т. П. Матяш, Т. Б. Фахті, Б. Н. Бессонов, В. Чуйко Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль</i>	Емпіричний (від гр. епреїгіа – досвід) рівень пізнання – це пізнання, отримане безпосередньо з досвіду з деякою раціональною обробкою властивостей і відношень об'єкта, що пізнається. Він завжди є основою, базою для теоретичного рівня пізнання. Теоретичний рівень – це пізнання, отримане шляхом абстрактного мислення	Касьян В. И. Философия : навч. посіб. / В. И. Касьян. – 5-е вид. – К. : Вікар, 2003. – 374 с. Кохановский В. П. История философии / В. П. Кохановский, Т. Г. Лешкевич, Т. П. Матяш и др. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с. Бессонов Б. Н. История и философия науки : учеб. пособие / Б. Н. Бессонов. – М. : Высшее образование. – 2009. – 395 с. Чуйко В. Л. Когнитивизм як об'єкт когнітології : монографія / В. Л. Чуйко. – Ніжин : Міланік, 2007. – 148 с. Философия : підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – 3-тє вид. [стер.] – К. : Академвидав, 2009. – 592 с.

1.3. Форми та елементи процесу пізнання

Пізнання людиною світу, формування пізнавальних образів починаються з “чуттєвого контакту зі світом”, з “живого споглядання”, “чуттєво-сенситивного відображення” та раціонального пізнання (рис. 1.7).

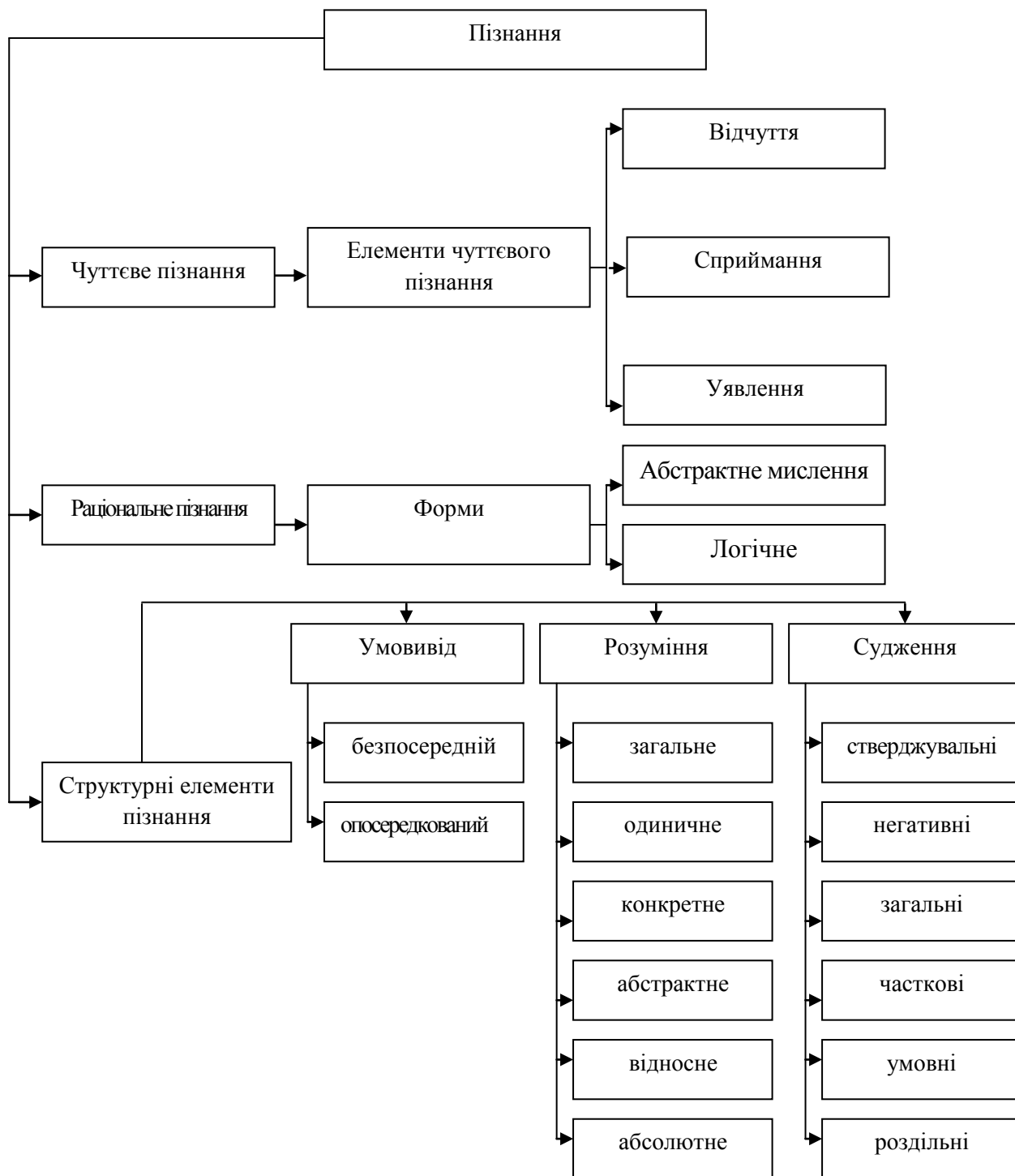

Рис. 1.7. Форми пізнання та його елементи

*Чуттєве
пізнання*

Основними елементами чуттєвого пізнання є відчуття, сприймання, представлення та уявлення.

Відчуття – це відображення окремих властивостей предметів та явищ внаслідок їхнього безпосереднього впливу на органи чуття людини; ті канали, які зв'язують суб'єкт із зовнішнім світом; компонент чуттєвого образу і компонент діяльності, реакції організму. Але, будучи результатом безпосереднього впливу лише окремих властивостей і сторін об'єктів, відчуття, хоч і є джерелом пізнання, дає не цілісну характеристику дійсності, а лише односторонню її картину.

Особливість відчуттів у тому, що в них відбиваються окремі сторони і властивості предметів і явищ матеріального світу, внутрішній стан організму при безпосередньому впливі на органи чуття людини (рецептори) матеріальних подразників. У цьому сенсі можна сказати, що нерухоме око незряче, нерухома рука – не орган пізнання.

Суб'єктивність відчуттів означає, що вони, по-перше, не існують окремо від суб'єкта особистості, по-друге, певним чином залежать від організованих органів відчуття, нервової системи, мозку, їх стану, від рівня розвитку практики і знань людства.

Усі відчуття поділяють на такі види (рис. 1.8)

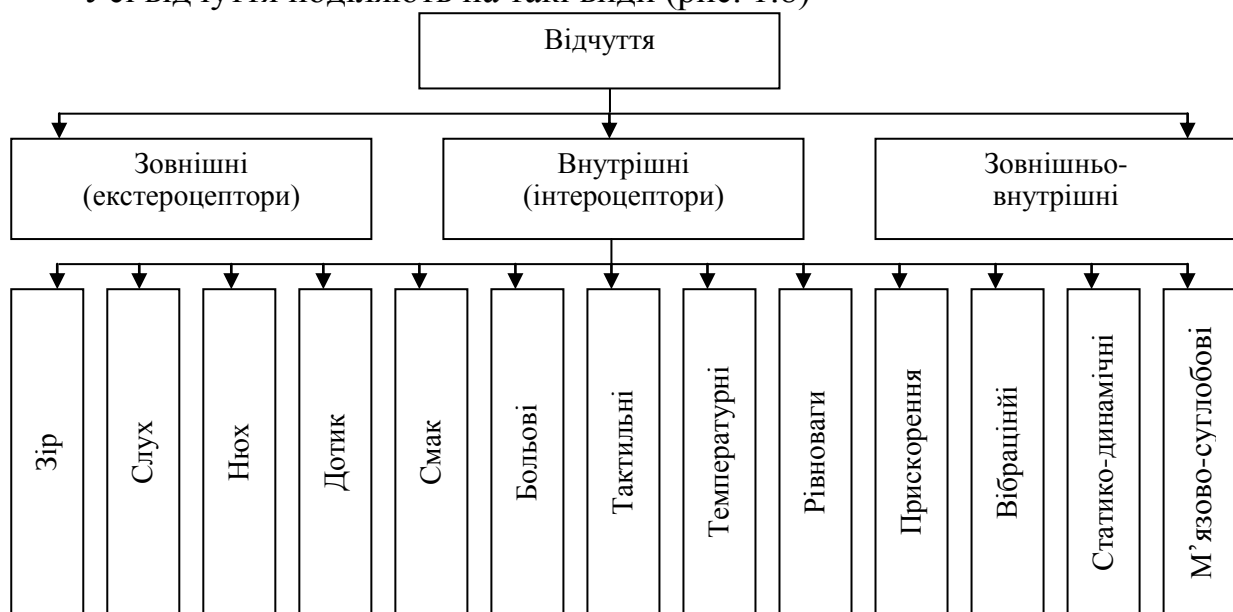

Рис. 1.8. Класифікація відчуттів

Більш складною формою чуттєвого пізнання є *сприймання* – чуттєве відображення предметів і явищ дійсності в сукупності притаманних їм властивостей при безпосередній дії їх на органи чуття людини; цілісний, багатоаспектний чуттєвий образ дійсності, який виникає на основі відчуттів, але не є їхньою механічною сумою.

Візьмімо, наприклад, кавун. Він має певну форму, розмір, кольорову гаму, букет запахів і т.д. Але всі ці відчуття при сприйнятті кавуна не фіксуються окремо. Ми сприймаємо його як щось цілісне.

Формування сприйняття як суцільних образів з відчуттів можливе тому, що насправді адекватно сприймаються предмети, які поєднують різні сторони, властивості і ознаки, що відбиваються у відчуттях. Здатність же суб'єкта створювати сприйняття формується у практиці. Наприклад, дорослі люди, які вперше побачили (прозріли), не здатні відразу формувати зорові відчуття у певний образ.

Це якісно нова форма чуттєвого відображення дійсності, яка виконує дві взаємозв'язані функції (рис. 1.9):

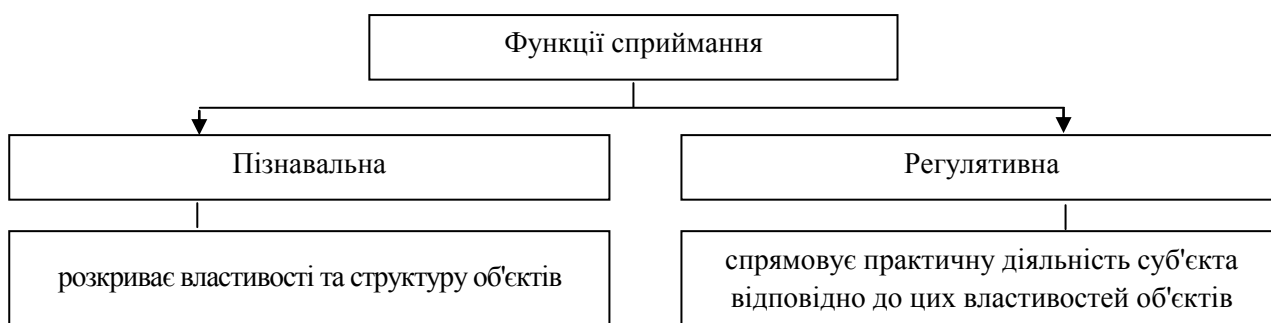
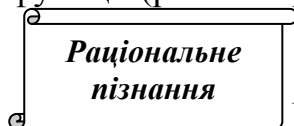

Рис. 1.9. Функції сприймання

Відчуття і сприймання хоч і виступають у процесі пізнання основою, на якій виникає знання про внутрішні та зовнішні властивості дійсності, є конкретно-ситуативними формами чуттєвого відображення, що обмежує їхні можливості та активність у відображенні дійсності і вимагає переходу до більш високої форми – уявлення.

Уявлення – це чуттєвий образ, форма чуттєвого відображення, яка відтворює властивості дійсності за відображеними у пам'яті відбитками предметів, що раніше сприймалися суб'єктом; чуттєвий образ предмета, який уже не діє на органи чуття людини; узагальнений образ дійсності. Воно формується на основі відчуттів і сприймань, отриманих у минулому досвіді, і складається без безпосереднього впливу цих предметів на органи чуття. Для уявлення характерна нова риса – *узагальнення*, тобто більш глибоке відображення предмета. Уявлення – джерело уяви, фантазії. На його основі можна формувати не тільки образи того, що є, а й того, що не існує в дійсності. Наприклад, образ невідомого літаючого об'єкта (НЛО). Але фантастичний образ поєднує в собі елементи образів, що відображають те, що існує в світі. Це означає, що будь-які уявлення у своїй основі ще мають чуттєво-наочного, предметно-образного характеру.

Уявлення поділяють на образи пам'яті та образи уяви і виконують такі функції (рис. 1.10).

Чуттєве відображення і його основні форми хоч і є необхідною стороною пізнання, все ж обмежені у своїх можливостях давати істинне знання, оскільки чуттєво предмет завжди переживається в безпосередній

Рис. 1.10. Види та функції уявлення

єдності із суб'єктом. Тому знання про дійсність, якою вона є, незалежно від суб'єкта, досягається подальшим розвитком форм пізнання, які виводять за межі безпосередньої чуттєвості. Такою вищою сферою в порівнянні з чуттєвим відображенням, якісно новим рівнем відображення дійсності є раціональне пізнання, діяльність мислення. Розрізняють такі форми мислення: абстрактне та логічне.

Абстрактне мислення є не тільки засобом проникнення у внутрішню сутність речей, засобом відображення законів і закономірностей, що визначають їхнє буття, але і являє собою творчий, активний процес постановки та вирішення проблем. Тому воно є вищим ступенем пізнання.

У чому полягають особливості цієї сторони пізнання?

По-перше, абстрактне мислення є опосередкованим відображенням світу. Воно складається і розвивається лише на основі чуттєвого відображення і пов'язане із зовнішнім світом через органи відчуття.

По-друге, абстрактне мислення – це узагальнене відображення дійсності. Порівнюючи й аналізуючи дані органів відчуття, мислення виділяє подібні, загальні ознаки і властивості у різних предметів дійсності. При цьому паралельно йде процес виділення істотних властивостей, ознак для предметів, що аналізуються. Наприклад, порівнюючи між собою такі явища, як падіння кинутого каменю на землю, своє власне падіння, зигзагоподібне і повільне “приземлення” пера, розум людини помічає те спільне у цих різних з точки зору споглядання явищах, – усі вони падають на землю, притягуються землею.

По-третє, абстрактному пізнанню властива і така риса, як конкретизація. Вона виражається в тому, що мислення (пізнання) не зупиняється на ступені абстракції (загального висновку, правила, закону), а на їх основі шляхом тих же операцій аналізу і синтезу, порівняння застосовує узагальнене знання до нових

фактів, приватних, окремих процесів. На основі таких операцій мислення встановлює, що в цих нових досліджуваних процесах і фактах відповідає досягнутим узагальненням, законам і т.д. і що не відповідає, вимагає формулювання нових висновків і законів.

Логічне мислення – це здатність мислити точно й послідовно, не допускаючи суперечностей у своїх міркуваннях, та вміння виявляти логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення у будь-якій галузі наукової та практичної діяльності, у тому числі і в роботі бухгалтера, яка потребує точності мислення, обґрунтованості висновків. Міркування, в яких немає суворої логіки, а натомість присутні непослідовність і суперечності, ускладнюють справу і можуть стати причиною бухгалтерської чи податкової помилки.

Отже, розгляд чуттєвого та раціонального пізнання засвідчує: кожен із них є необхідним, але недостатнім для пізнання загалом, кожен має не тільки переваги, а й недоліки. Постає досить очевидне питання: що є структурними елементами пізнання як процесу?

Структурні елементи пізнання

Виокремлюють три основних структурних елементи процесу пізнання: розуміння, судження, умовивід.

Розуміння – це структурний елемент пізнання, в якому відображається сутність об'єкта і дається його всебічне пояснення. Розуміння як знання сутності, знання про загальне і закономірне формується врешті-решт на основі практики, оскільки саме в процесі практики суб'єкт може визначити суттєві і несуттєві сторони дійсності. У процесі розуміння предмети та явища відображаються в їхніх діалектичних взаємозв'язках та розвитку. Зміна понять є результатом зміни наших знань про дійсність або самої дійсності, що відображається на процесі розуміння. Якщо нові знання не вкладаються в рамки старих понять, то відбувається зміна понять, уточнення їхнього змісту або створення нових.

Розрізняють такі види розуміння: загальне, одиничне, конкретне, абстрактне, відносне й абсолютне. Розуміння своїм логічним змістом відтворює таку діалектичну закономірність пізнання, як зв'язок одиничного, особливого і загального, хоч у процесі розуміння вони є неподільними. Їхній поділ та виявлення залежностей розкривається в судженні. Наприклад, у визначенні “університет – вищий навчальний заклад” відображена така сутнісна ознака цієї інституції, яка відрізняє її від інших закладів.

Розуміння включає такі елементи (рис. 1.11).

Судження – це елементарний найпростіший структурний елемент вираження змісту розуміння, така логічна форма мислення, в якій стверджується або заперечується щось стосовно об'єкта пізнання. У судженнях виражається зв'язок між поняттями, розкривається їхній зміст, дається визначення.

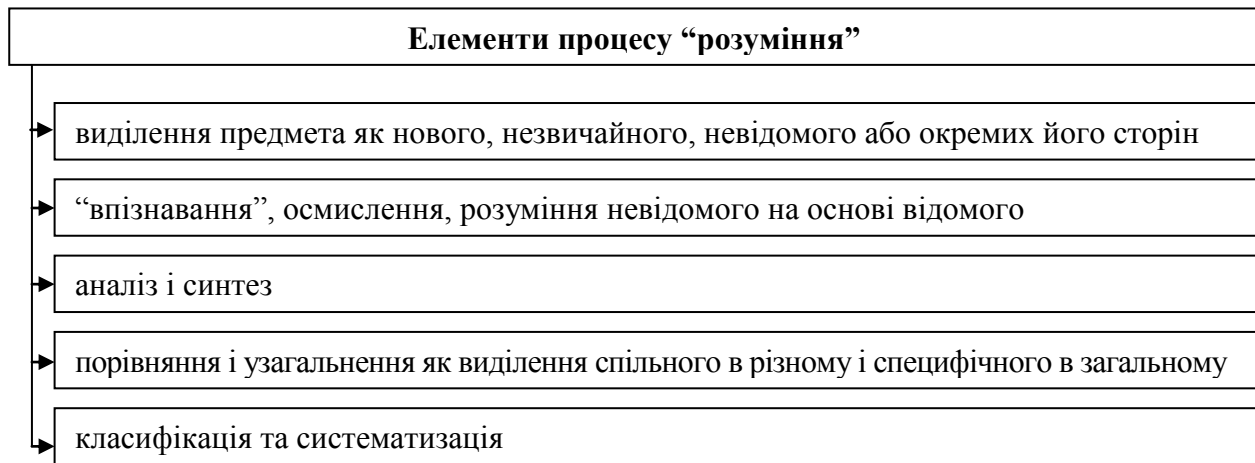

Рис. 1.11. Операції мислення, на яких ґрунтується розуміння

Розрізняють такі види суджень: стверджувальні, негативні, загальні, часткові, умовні та роздільні. Класифікація суджень відображає загальний напрям пізнавального процесу від одиничного до особливого і далі до загального (рис. 1.12).

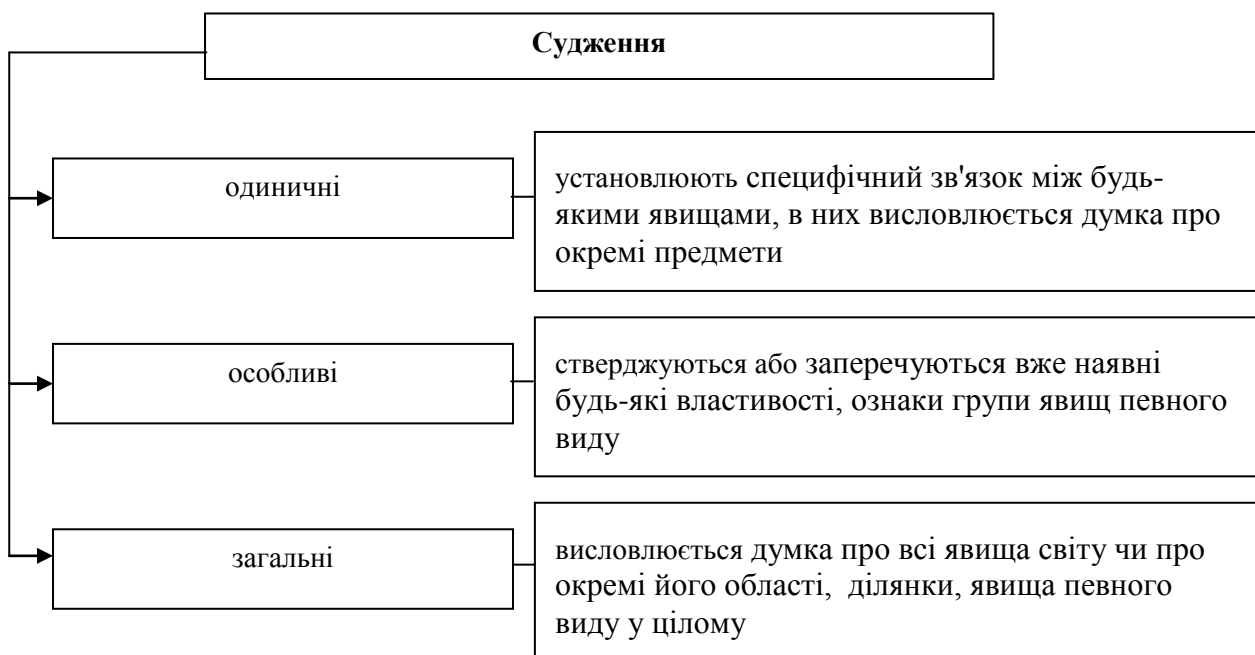

Рис. 1.12. Класифікація суджень

Умовивід – це такий логічний процес, у ході якого із кількох суджень на основі закономірних, суттєвих і необхідних зв'язків виводиться нове судження, яке є новим знанням про дійсність. Перехід до нового знання в умовиводі здійснюється не шляхом звернення до даних чуттєвого досвіду, а опосередковано, на основі логіки розвитку самого знання, його власного змісту.

Розрізняють такі види умовиводів: безпосередні та опосередковані. За характером здобуття нового знання умовиводи поділяються на такі основні види (рис. 1.13).

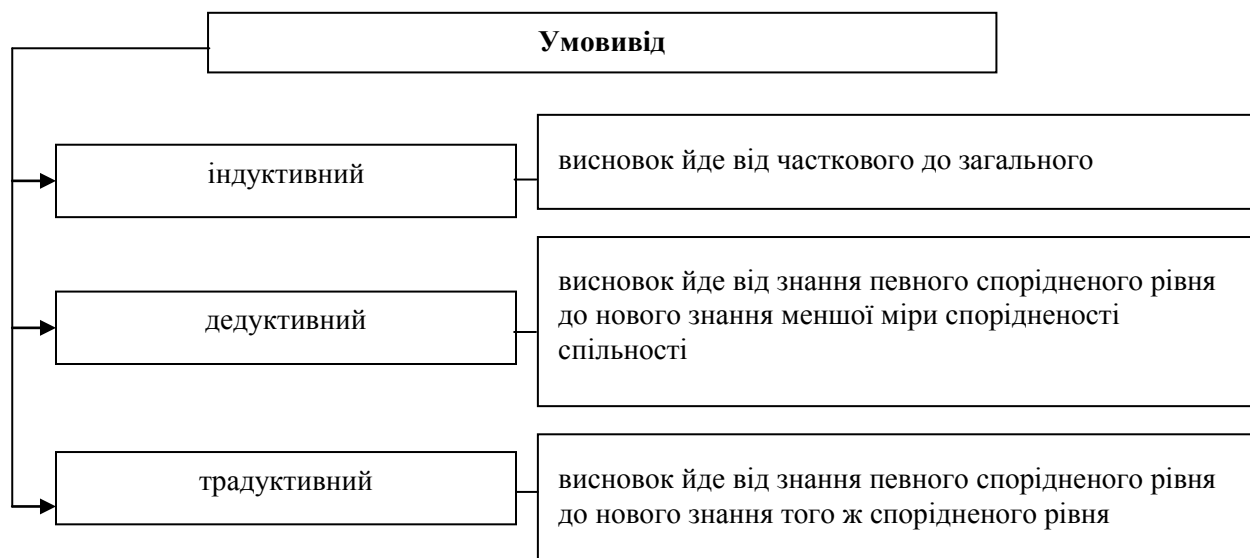

Рис. 1.13. Класифікація умовиводів

Наприклад: “Усі студенти зобов'язані здавати іспити”, “Іванов – студент”. Висновок: “Іванов зобов'язаний здавати іспити”. Порухення цієї вимоги призводить до помилкових висновків: “Усі студенти зобов'язані здавати іспити”, “Школярі – не студенти”. Висновок: “Школярі не зобов'язані здавати іспити”. Але це не відповідає дійсності. У цьому разі висновок не правдивий, бо в ньому порушені вимоги логіки: друге судження стосується іншого класу явищ.

Отже, пізнання в цілому і всі його форми, етапи залежать від рівня розвитку практики, хоч ця залежність не є раз і назавжди встановленою, незмінною. Вона теж історично змінюється, що і лежить в основі виділення рівнів пізнання, які вирізняються передусім характером зв'язку з практикою, якістю завдань та результатів, а також формами, засобами, методами.

1.4. Типи процесу пізнання

Пізнання – це такий рівень функціонування свідомості, за якого одержується нове знання не тільки для окремого суб'єкта, а й для суспільства у цілому. Нові знання є наслідком людської діяльності та розвиваються з форм донаукового, повсякденного знання, спираються на індивідуальний і загальнолюдський досвід, на суспільну практику. Пізнавальне ставлення людини до світу формується за допомогою різних типів пізнання (рис. 1.14).

Міфологічне пізнання – тип пізнання, характерний для первісної культури, вид цілісного дотеоретичного пояснення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів надприродних істот, легендарних героїв, які у процесі міфологічного пізнання постають реальними учасниками повсякденного життя. Міфологічне пізнання характеризується персоніфікацією, уособленням складних понять в образах богів і антропоморфізмом.

Міфологічне пізнання – це пізнання езотеричне, або таємне. Воно

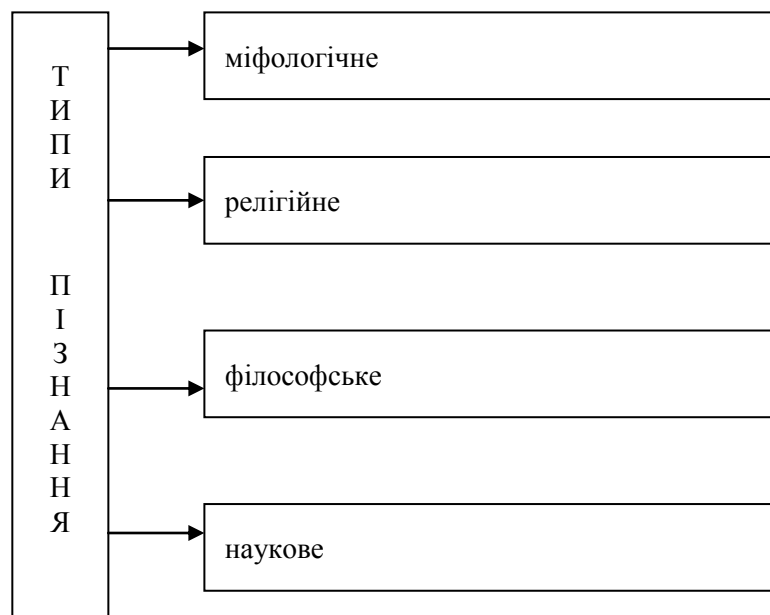

Рис. 1.14. Типи пізнання

передавалося через певні ритуали окремим особам і саме по собі, як належить, мало якусь надприродну силу. Міфологія і за межами первісного ладу та протягом усієї історії людства була і донині залишається суттєвим аспектом культури. Міфологію деколи розглядають як найважливіше явище в культурній історії людства.

Релігійне пізнання. Його об'єктом в монотеїстських релігіях, тобто в іудаїзмі, християнстві та ісламі, є Бог, який виявляє себе як Суб'єкт, Особа. Акт релігійного пізнання, або акт віри, має персонально-діалогічний характер.

Мета релігійного пізнання в монотеїзмі – нестворення або уточнення системи уявлень про Бога, а порятунок людини, для якої відкриття буття Бога одночасно виявляється актом самовідкриття, самопізнання і формує в її свідомості вимогу етичного оновлення. У Новому Заповіті метод релігійного пізнання сформульований самим Ісусом Христом в “заповідях блаженства”: “Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать”.

Релігійне пізнання через віру, за допомогою якої християнин сподівається поєднатися із Самим Богом як уседосконалим буттям і безмежним джерелом усіх благ. На цьому шляху він стикається з перешкодами, які пов'язані з його одночасним залученням до церковної і світської сфер. У суспільстві ці сфери життєдіяльності досить часто конфліктують одна з одною.

Вирізняють три концепції релігійного пізнання, що зумовлені вченнями про Бога в католицизмі, протестантизмі та православ'ї (рис. 1.15).

Філософське пізнання є особливим типом цілісного пізнання світу. Його специфікою є прагнення вийти за межі фрагментарної дійсності і знайти фундаментальні принципи і основи буття, визначити місце людини у ньому. Філософське пізнання ґрунтується на певних світоглядних передумовах. У процесі філософського пізнання суб'єкт прагне не тільки зрозуміти буття і місце

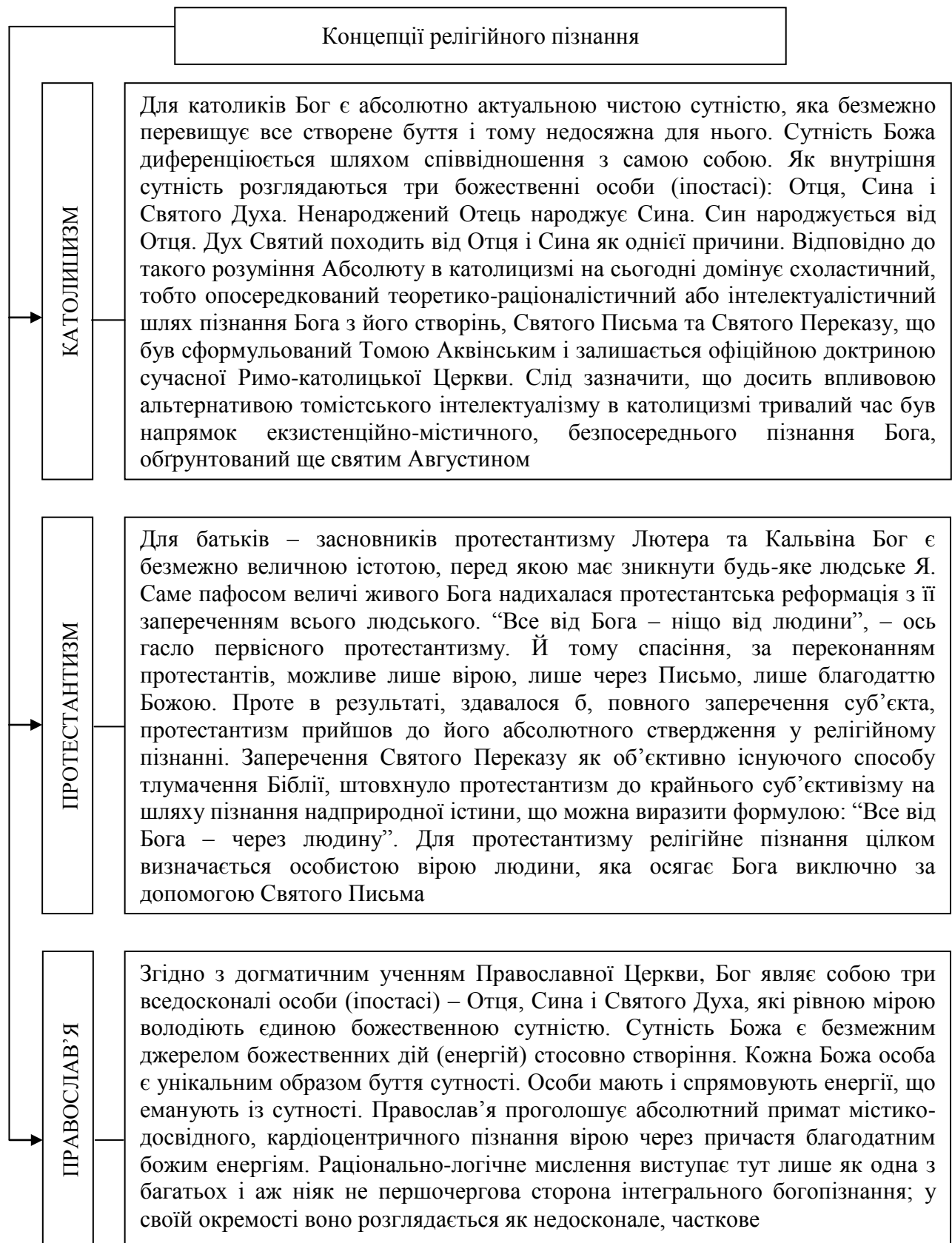

Рис. 1.15. Концепції релігійного пізнання

людини у ньому, але і показати, якими вони мають бути, тобто прагне створити ідеал.

У філософії є два основних погляди на процес пізнання (рис. 1.16).

Рис. 1.16. Підходи до проблеми пізнання у філософії

Наукове пізнання – це дослідження, характерне своїми особливими цілями й завданнями, методами здобуття і перевірки нових знань. Воно покликане прокладати шлях практиці, давати теоретичні основи для вирішення практичних проблем. Рушійною силою наукового пізнання є практика, вона дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення та обґрунтування, що створює надійну основу для розуміння сутності явищ об’єктивної дійсності. Шлях пізнання визначається від живого споглядання до абстрактного мислення і від останнього – до практики. Це є головною функцією наукової діяльності.

Наукове пізнання є відносно самостійною, цілеспрямованою пізнавальною діяльністю, яка складається із взаємодії низки компонентів (рис. 1.17).

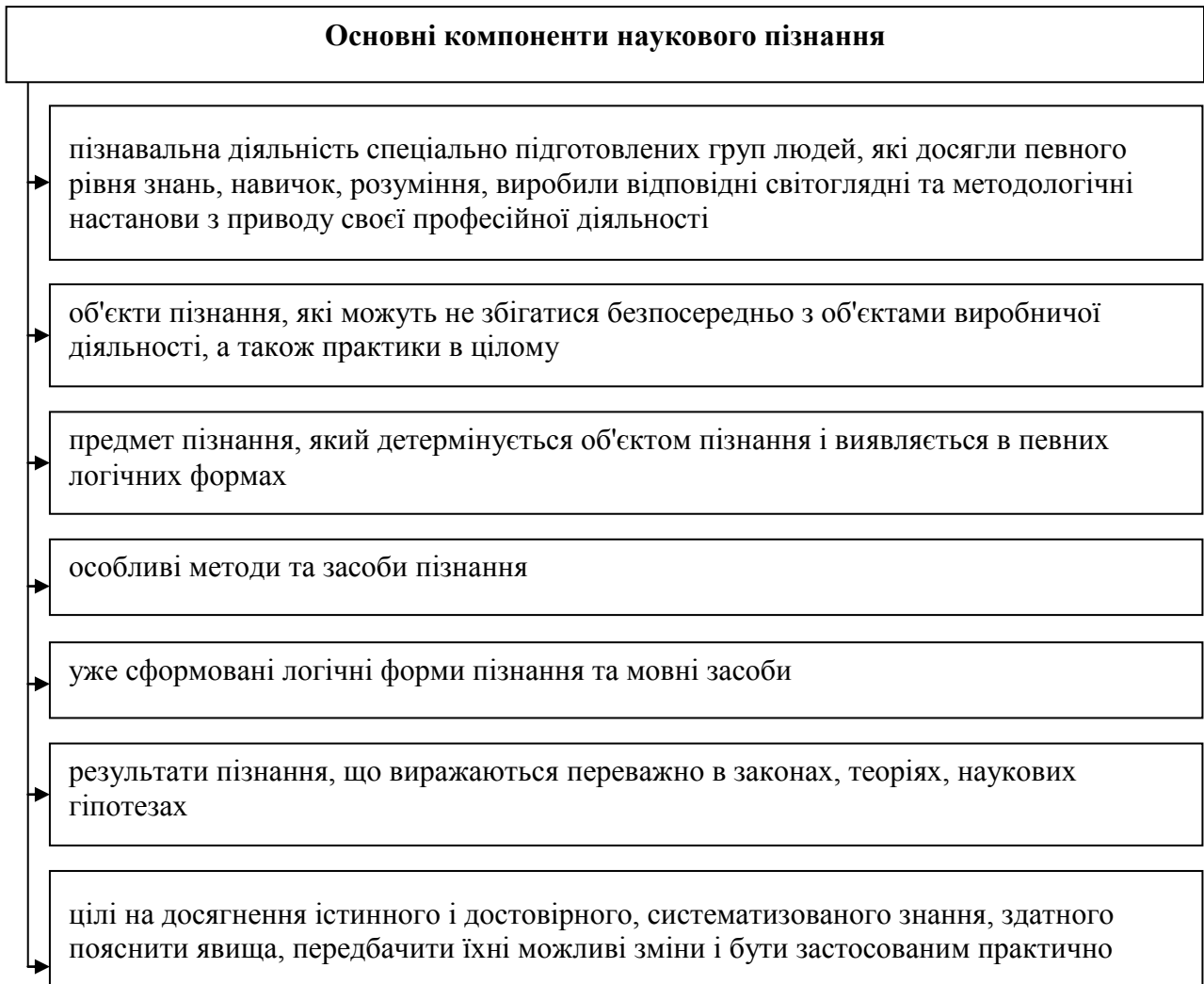

Рис. 1.17. Основні компоненти наукового пізнання

1.5. Генезис процесу пізнання

Пізнання є специфічним різновидом духовної діяльності людини, процесом осягнення навколишнього світу, здобуття і нагромадження знань. В історичному розвитку процес пізнання досліджений у різних філософських концепціях – емпіричній, концепції сенсуалізму, постицизму та ін. (табл. 1.3).

Серед названих найбільш цікавими видаються дослідження процесу пізнання, здійснені представником німецької класичної філософії Іммануїлом Кантом. Це дослідження пізнання становить предмет вчення про пізнання, яке Кант визначив як особливу галузь філософії, що дістала назву “Теорія пізнання”, і яке у XIX ст. і на початку XX ст. домінувало над усіма іншими напрямками філософії.

Згідно з філософією І. Канта, усередині пізнання вбачають відмінність між формальним (несправжнім) або абстрактним пізнанням і змістовим (справжнім), або конкретним, пізнанням. У свою чергу усередині цього поділу відбувається розчленовування на багато видів пізнання відповідно до найважливіших сфер.

Філософські концепції дослідження процесу пізнання

Період	Філософська течія	Характеристика
XVII – XVIII ст.	<i>Емпірична концепція (Ф. Бекон, Дж. Локк Т. Гоббс)</i>	Пізнання є ключем до всіх інших наук, бо має у собі “розумове знаряддя”, яке дає розумові вказівки або попереджає щодо помилок (“примар”). Бекон вважав, що поширена на той час логіка не є корисною для набуття пізнання. Порушуючи питання про новий метод “іншої логіки”, він наголошував, що нова логіка, на відміну від суто формальної, має виходити не тільки з природи розуму, але й з природи речей, “не вигадувати та надумувати”, а відкривати й відображати те, що здійснює природа, тобто бути змістовною та об’єктивною. Основою пізнання є досвід, а чуттєві форми визначають результати отриманої наукової інформації. Порівняно з логічними формами почуття має перевагу щодо достовірності, тоді як логічне мислення здатне спрямовувати пізнання в помилкове русло
XVII ст.	<i>Концепція сенсуалізму (Дж. Локк)</i>	“Немає нічого в розумі, чого не було б у відчуттях” – основний принцип сенсуалізму. Логічному мисленню як виду пізнання відводиться роль певного шостого чуття, що впорядковує емпіричний матеріал, який надають інші п’ять органів чуття. Приміром, Дж. Локк вважав, що знання не має в собі нічого того, що не було присутнім у чуттєвому досвіді. Поняття “сенсуалізм” (з лат. <i>sensu</i> – “почуття”) вживається для характеристики представників ранньої філософії, а саме – тих, які надавали почуттям перевагу над розумом
XVII ст.	<i>Концепція раціоналізму (Рене Декарт)</i>	Раціоналісти – це вчені, які ставлять розум, логічне мислення над почуттям. Вважають, що органи почуття надають лише поверхове й ілюзорне знання, а справжню наукову істину можна встановити лише на основі суворого логічного аналізу. Вся філософія та гносеологія Декарта охоплені переконанням у безмежності людського розуму, у надзвичайній силі пізнання, мислення та понятійного бачення сутності речей. Щоб побудувати храм нової, раціональної, культури потрібний чистий “будівельний майданчик”, тобто спочатку слід “розчистити ґрунт” від традиційної культури. Цю роботу, за Декартом, виконує сумнів: усе є сумнівним, безсумнівним є лише факт самого сумніву. Для Декарта сумнів – це не порожній скептицизм, а дещо конструктивне, всезагальне та універсальне

Період	Філософська течія	Характеристика
XVIII ст. – початок XIX ст.	<i>Німецька класична філософія (І. Кант)</i>	Її основоположник І. Кант вперше спробував пов'язати проблеми гносеології з дослідженням історичних форм діяльності людей, стверджуючи, що об'єкт як такий існує лише у формах діяльності суб'єкта. Головне питання своєї гносеологічної концепції – про джерела та межі пізнання – І. Кант сформулював як питання про можливості апріорних синтетичних суджень, які дають нове знання у кожному з трьох головних видів знання – математиці, теоретичному природознавстві та метафізиці як пізнанні істинно суцього. Вирішуючи ці питання, І. Кант досліджував три головні характеристики пізнання – чуттєвість, розсудок та розум. Він вважав природним, фактичним та очевидним станом мислення діалектику, оскільки існуюча логіка не спроможна задовольнити актуальних потреби у сфері розв'язання природничих та соціальних проблем. У цьому зв'язку І. Кант поділив логіку на загальну (формальну) – логіку роздуму та трансцендентальну – логіку розуму, яка є початком діалектичної логіки
наприкінці XIX – перша половина XX ст.	<i>Російська філософія, раціоналістична гносеологія (В. Соловйов, М. Бердяєв, П. Флоренський, С. Булгаков, Г. Шпет); ірраціоналістична гносеологія (Л. Шестов)</i>	В. Соловйов намагався обґрунтувати “органічну логіку” як одну з трьох складових філософії на рівні з метафізикою та етикою, чітко розмежував елементарну, формальну логіку та філософську – “органічну” логіку. Перша з них має справу тільки із загальними формами мислительного процесу й не стосується філософії. Логіка філософська стосується не процесів мислення у його загальних суб'єктивних формах як емпірично даних, а об'єктивного характеру мислення, яке пізнає. Так, Л. Шестов був переконаним, що навіть “флегматичні філософи”, які винайшли гносеологію, часом робили спробу “неметодологічних виходів”, потай сподіваючись прокласти свій шлях до незнаного всупереч “безглуздим доказам” про нібито великі переваги наукового пізнання
XIX – XX ст.	<i>Концепція інтуїтивізму (М. Лоський)</i>	Микола Лоський виходив з того, що теорію пізнання слід вибудовувати, не спираючись на жодну теорію, вироблену іншими науками, тобто не користуватись твердженнями інших наук як засновками. Теорію знання потрібно розпочинати з аналізу дійсних на даний момент переживань. За такого аналізу, на думку Миколи Лоського, можна використовувати здобутки інших наук, але тільки як матеріал, а не як основу для теорії пізнання. Адже знання не є копією, символом чи уявою дійсності для суб'єкта, який пізнає. Знання – це сама дійсність, саме життя, яке аналізується шляхом порівняння

Період	Філософська течія	Характеристика
XIX ст.	<i>Концепція діалектико-матеріалістичної гносеології (Карл Маркс, Фрідріх Енгельс)</i>	Вона передбачає розуміння пізнання як певної форми духовного виробництва, як процесу відображення дійсності, яка існує незалежно від свідомості, передуючи їй. Процес пізнання цієї дійсності є принципово можливим і становить активне творче відображення реальності у процесі зміни її людьми, тобто в процесі суспільної практики. Процес пізнання, за Марксом та Енгельсом, детермінований соціокультурними факторами і здійснюється не ізольованим суб'єктом як “гносеологічним Робінзоном”, а людиною, яка є соціальною істотою, тобто сукупністю усіх соціальних відносин. Активність цієї людини – найважливіша передумова пізнавального процесу
XX ст.	<i>Концепція постпозитивізму (К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд, С. Тулмін)</i>	Головним предметом постпозитивістської гносеології є розвиток знання в його цілісності. Аналіз механізмів зростання і зміни знання він здійснює на підставі історії науки, а не її результатів, зафіксованих у певних формальних мовних засобах. Цим зумовлене намагання історично, діалектично усвідомити пізнавальний процес як ідею зростання, розвитку знання (К. Поппер та його послідовники); думку про єдність “нормального життя” (кількісне зростання) та “наукових революцій”, стрибків (Т. Кун); положення про взаємопроникнення, переходи емпіричного і теоретичного в пізнанні, теорії та практиці тощо. Послідовники постпозитивізму довели, що “чистих фактів”, які б не торкалися будь-яких концептуальних висновків (як вважали логічні позитивісти), не існує, наукові факти завжди “теоретично навантажені”. Окрім того, вони вказали на те, що відкриття нового знання та його обґрунтування – це єдиний процес: виникнення та розвиток нової наукової теорії водночас є обґрунтуванням її.
Кінець XX ст.	<i>Концепція структуралізму (К. Леві-Строс, Ж. Лакан, М.-П. Фу) і постструктуралізму (Ж. Деррид, А. Дельоз)</i>	Учені цього напрямку досліджували філософське та гуманітарне знання. Якщо представники структуралізму головну увагу приділяли структурі зазначених видів знання, то постструктуралісти намагались усвідомити структуру і все “позаструктурне” у знанні під кутом зору їх генези та історичного розвитку. Обидва підходи вивчали специфіку і методи гуманітарного знання, загальні механізми його функціонування, відмінності від природничого знання, єдність синхронного та діахронного в пізнанні соціокультурних утворень (мова, мистецтво, література, мода тощо)

Період	Філософська течія	Характеристика
Початок 20-х – 60-ті роки XX ст.	<i>Аналітична філософія (Б. Рассел, Л. Вітгенштейн, В. Куайн, Дж. Остін, Р. Карнап)</i>	Філософсько-гносеологічну проблематику аналітична філософія розглядає у сфері мови, вирішуючи її на основі аналізу мовних засобів і виразів. Водночас вона наголошує на важливій ролі аналізу в пізнавальній діяльності, намагається використати його для перетворення філософії на струнку й аргументоване знання. Завдяки цьому відбувається певне розмивання меж між філософсько-методологічними та логіко-гносеологічними проблемами, з одного боку, і суто науковими – з другого. Усе більшу увагу сучасної аналітичної філософії привертають такі проблеми, як відношення концептуальних засобів до реальності; перетворення аналізу з мети філософсько-гносеологічної діяльності на одне з її пізнавальних знарядь; відмова від розуміння аналізу як жорстко пов'язаного з певною парадигмою знання; розширення самого поняття “аналіз”, предметом якого стають будь-які проблеми; прагнення усвідомити ці проблеми на історичних, діалектичних засадах
XX ст.	<i>Концепція герменевтики (Х. Гадамер, Ю. Габермас, М. Гайдеггер, П. Рікьор)</i>	Концепція герменевтики головну увагу приділяє дослідженню особливостей гуманітарного знання, способів його здобуття та відмінностей від природознавства, намагається виявити спільне й відмінне у пізнанні та розумінні. Так, Х. Гадамер виходить з того, що реально існують різні способи ставлення людини до світу, серед яких науково-теоретичне його освоєння є лише однією з позицій буття людини. Йдеться про те, що спосіб пізнання, пов'язаний з поняттями “наука”, “науковий метод”, не є єдиним чи універсальним. Істина пізнається не тільки й не стільки за допомогою наукового методу, найважливішими способами її розкриття є філософія, мистецтво та історія. Х. Гадамер наголошував, що філософська герменевтика центральною своєю проблемою має розуміння як таке. Та й сама вона є універсальним аспектом філософії, а її головною метою є осягнення “дива розуміння”, яке, в свою чергу, є способом існування людини, що пізнає, оцінює та діє. Такий універсальний спосіб оволодіння світом невіддільний від саморозуміння інтерпретатора. За своєю суттю розуміння є пошуком сенсу. Розуміння світу людиною та порозуміння між людьми, на думку Х. Гадамера, відбуваються у царині мови, яка є специфічною реальністю

Період	Філософська течія	Характеристика
XX ст.	<i>Концепція еволюційної епістемології (К. Поппер, Т. Кун і С. Тулмін)</i>	Напрямок у західній філософсько-гносеологічній думці, головна мета якого – виявити генезу та етапи розвитку пізнання, його форм та методів у контексті еволюції живої природи. Еволюційна епістемологія намагається створити узагальнену теорію розвитку науки, спираючись на принцип історизму і намагаючись опосередкувати крайнощі раціоналізму та ірраціоналізму, когнітивного та соціального, природознавства та соціально-гуманітарних наук тощо. Представлена вона в постпозитивістських моделях зростання і розвитку наукового знання
XX ст.	<i>Концепція генетичної епістемології (Жан Піаже)</i>	Вона ґрунтується на принципі розширення інваріантності знання суб'єкта про об'єкт під впливом змін в умовах досвіду. Жан Піаже зазначав, що епістемологія – це теорія достовірного знання, яке завжди є процесом, а не станом. Основним завданням її є визначення шляху, яким пізнання дістається реальності, а також зв'язків та відносин, які встановлюються між суб'єктом та об'єктом. При цьому суб'єкт у своїй пізнавальній діяльності не може керуватися певними методологічними нормами й регулятивами. Одним з головних правил генетичної епістемології, на думку Жана Піаже, є “правило співробітництва”, згідно з яким, вивчаючи, як зростає людське знання, вона у кожному конкретному випадку вдається до поєднання представників філософії, психології, логіки, математики, кібернетики та інших наук

Прогрес пізнання знаходить свою остаточну межу у пізнаваності. За цією межею починається непізнаване. Існування непізнаваного – це те, що не дає зупинитись процесу пізнання.

Кант стверджував, що будь-яке наше пізнання починається з досвіду. Проте досвід має складну структуру. З одного боку, досвід є дією предметів на наші органи чуття. Проте дивитися і бачити – різні речі. Ця різниця продиктована трансцендентальним – ключовим поняттям Канта. Трансцендентальне – це призма розуму, яка відкриває і спотворює справжню реальність; те, що ділить реальність на світ у собі (ноуменальний) і світ для нас (феноменальний). До області трансцендентального належать простір і час – форми апіорного споглядання (трансцендентальна естетика); категорії свідомості, що оформлюють сприйняття (трансцендентальна логіка); нерозв'язні питання (трансцендентальна діалектика), намагаючись відповісти на

які ми неминуче потрапляємо в область трансцендентальної ілюзії, бо це знання лежить за межами можливого досвіду (елементи, Бог, свобода, вічність світу).

За версією Канта, світ відчуттів і сприйняття є повним хаосом, нагромадженням безладних відчуттів і подій. Потрібно навести в цьому хаосі порядок. Цей світ перетворюється за допомогою апріорних форм, якими є час і простір. Час і простір існують тільки у феноменальному світі. Вони існують без досвіду і поза досвідом. Накладення зв'язків у світі феноменів відбувається за допомогою категорій розуму. За допомогою цих зв'язків той, що пізнає, перетворює хаос на порядок і закономірний рухомий світ.

Контрольні запитання

1. Що таке процес пізнання?
2. Як класифікують методи наукового пізнання?
3. Які рівні наукового пізнання виділяють у наукових дослідженнях?
4. Що таке “пізнання” відповідно до наукових праць учених?
5. Як науковці класифікують рівні пізнання?
6. Які існують форми пізнання?
7. Що таке елементи наукового пізнання?
8. Як характеризують та класифікують відчуття?
9. Які виділяють функції сприймання?
10. Що таке уявлення?
11. Які функції уявлення виділяють у наукових дослідженнях?
12. Які операції мислення утворюють поняття?
13. Що таке судження?
14. Які існують класифікації умовиводів у наукових джерелах?
15. Які типи пізнання виділяються науковцями?
16. Що таке концепції релігійного пізнання?
17. Які існують підходи до проблеми пізнання у філософії?
18. Що таке елементи наукового пізнання і як вони класифікуються?
19. Які філософські концепції дослідження процесу пізнання виділяються вченими?
20. Як представник німецької класичної філософії Іммануїл Кант характеризував процес пізнання?

Тести для самоконтролю

1. Під процесом пізнання розуміють:
 - а) процес здобуття і розвитку знання, постійного його поглиблення, розширення та вдосконалення з метою здійснення наукових досліджень.
 - б) характеристику вищої освіти з ознаками сформованості інтелектуальних якостей особи;
 - в) спосіб подання інформації;
 - г) процес руху людської думки від “знання” до “незнання”.

2. Пізнання – це:

- а) спосіб одержання наукових фактів про процес пізнання;
- б) процес аналізу і дослідження науки з метою її вивчення;
- в) процес набуття і розвитку знання, постійного його поглиблення, розширення та вдосконалення з метою здійснення наукових досліджень;
- г) процес здійснення наукової діяльності з метою формування наукової думки.

3. У науковому пізнанні істинним має бути не тільки його результат, а й спосіб отримання цього результату:

- а) науковий факт;
- б) метод;
- в) наукове твердження;
- г) наукова діяльність.

4. Методи наукового пізнання:

- а) теоретичні, філософські, загальноекономічні;
- б) дисциплінарні, загальнотеоретичні, спеціальні;
- в) специфічні, особливі, звичайні;
- г) філософські, загальнонаукові, загальнологічні, спеціальні, дисциплінарні.

5. Безсистемний, досистемний, псевдосистемний, системний, метасистемний – це:

- а) рівні пізнання;
- б) способи пізнання;
- в) шляхи наукового дослідження;
- г) варіанти наукового дослідження.

6. Людина тільки накопичує факти з будь-якого предмета, явища, перебуваючи на такому рівні пізнання:

- а) досистемному;
- б) псевдосистемному;
- в) системному;
- г) безсистемному.

7. Суб'єкт “знаходить” у своєму предметі якісь його характерні, головні і другорядні властивості, починає здогадуватися про внутрішню системність пізнання на рівні:

- а) псевдосистемному;
- б) досистемному;
- в) системному;
- г) безсистемному.

8. Існує індивідуальна, практично для кожного випадку “ерзац-логіка”, використовуючи яку, суб'єкт, ще не знаючи усіх можливих “підводних каменів” пізнання, не перевіряючи ще раз по-справжньому якість набутого знання, поспішає будувати якісь прогнози. Це відбувається на рівні:

- а) досистемному;
- б) системному;
- в) псевдосистемному;
- г) безсистемному.

9. Володіння предметом – мінімальне професійне вміння, що передбачає можливість користуватися предметом настільки довго, наскільки цей предмет може взагалі існувати. Це відбувається на рівні:

- а) системному;
- б) метасистемному;
- в) досистемному;
- г) безсистемному.

10. Тільки завдяки додатковому пізнанню, яке ніби “оточує” предмет, суб'єкт повністю володіє предметом і правильно орієнтується щодо нього. Це відбувається на рівні:

- а) досистемному;
- б) метасистемному;
- в) системному;
- г) безсистемному.

11. Основні форми пізнання:

- а) відчуття, сприймання;
- б) абстрактне та логічне пізнання;
- в) представлення та уявлення;
- г) чуттєве та раціональне пізнання.

12. Відчуття, сприймання, представлення, уявлення – це:

- а) форми пізнання;
- б) види пізнання;
- в) елементи чуттєвого пізнання;
- г) типи пізнання.

13. Основні форми мислення:

- а) чуттєве й нечуттєве;
- б) абстрактне і логічне;
- в) безпосереднє та опосередковане;
- г) загальне і специфічне.

14. Усі відчуття поділяються на такі види:

- а) зовнішні, внутрішні та зовнішньо-внутрішні;
- б) екстероцептори, абстрактні та логічні відчуття;
- в) безпосередні, внутрішні та зовнішні відчуття;
- г) загальні, внутрішні і зовнішні відчуття.

15. Розкриття властивостей та структури об'єктів, спрямування практичної діяльності суб'єкта відповідно до цих властивостей об'єктів – це:

- а) типи відчуття;
- б) функції сприймання;
- в) види мислення;
- г) типи пізнання.

16. Уявлення поділяються на:

- а) образи пам'яті та образи уяви;
- б) уявлення предметів і явищ;
- в) образи предметів і явищ;
- г) певні образи і стани людини.

17. Елементи процесу “розуміння”:

- а) аналіз наукових понять;
- б) осмислення вже відомих наукових фактів і явищ;
- в) виділення предмета як нового, незвичайного, невідомого або окремих його сторін і властивостей;
- г) класифікація наукових фактів і явищ.

18. Класифікація суджень:

- а) одиничні, особливі, загальні;
- б) подвійні, потрійні, загальні;
- в) особливі, специфічні, різноманітні;
- г) комплексні, одиничні, специфічні.

19. Міфологічне, релігійне, філософське, наукове – це:

- а) види процесу пізнання;
- б) форми наукової діяльності;
- в) класифікація знання;
- г) типи пізнання.

20. Пізнання є ключем до всіх інших наук, бо має у собі “розумове знаряддя”, яке дає розумові вказівки або попереджає щодо помилок (“примар”), – це:

- а) концепція сенсуалізму;
- б) емпірична концепція;
- в) німецька класична філософія;

г) російська філософія.

Практичні завдання

1. У наукових дослідженнях пізнання – це процес здобуття і розвитку знання, постійного його поглиблення, розширення та вдосконалення з метою здійснення наукових досліджень, для якого характерні наявність певних методів. Складіть схему методів пізнання.

2. Пізнання будь-якого предмета, будь-якого нового явища починається з ознайомлення з ним, з його зовнішніми проявами і з окремими сторонами, деталями. Цей процес відбувається послідовно на певних рівнях. Складіть порівняльну таблицю рівнів пізнання.

3. Пізнання є специфічним різновидом духовної діяльності людини, процесом осягнення навколишнього світу, отримання й нагромадження знань. В історичному розвитку процес пізнання досліджений у різних філософських концепціях. Відобразіть основні філософські концепції процесу пізнання у вигляді таблиці за системою “філософська концепція – основні положення”.

Рекомендована основна література

1. *Алексеев П. В.* Теория познания и диалектика / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – М. : Высшая школа, 1991. – 383 с.

2. *Андрос Е. И.* Истина как проблема познания и мировоззрения / Е. И. Андрос. – К. : Наук. думка, 1984. – 142 с.

3. *Горский Д. П.* О критериях истины. (К диалектике теоретического знания и общественной практики) / Д. П. Горский // Вопросы философии. – 1998. – № 2. – С. 28–39.

4. *Лекторский В. А.* Объект, субъект, познание / В. А. Лекторский. – М. : Наука, 1980. – 323 с.

5. *Губерский Л. В.* Людина і світ : підручник / Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, А. О. Приятельчук та ін. / [голов. ред. Л. В. Губерський]. – 2-ге вид. [випр. і доп.] – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 349 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Ойзерман Т. И.* Принцип познаваемости мира / Т. И. Ойзерман // Философ. науки. – 1990. – № 10. – С. 3–12.

2. *Хабермас Юрген.* Познание и интерес / Юрген Хабермас // Философ. науки. – 1990. – № 1. – С. 88–99.

3. *Шевченко В. І.* Концепція пізнання в українській філософії / В. І. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1993. – 168 с.

4. *Ярошевец В. І.* Людина в системі пізнання / В. І. Ярошевец. – К. : Вища шк., 1996. – 208 с.

5. *Dr. Scharmer Claus Otto.* Community Action Research, Handbook of Action Research / Dr. Claus Otto Scharmer. – Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications. – 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ottoscharmer.com/docs/articles/2001CAR.pdf>.

Тема 2. Поняття науки і наукової діяльності

2.1. Знання як основа науки і наукової діяльності

2.2. Визначення, характеристика науки та її види

2.3. Наука як сукупність знань

2.4. Характеристика, суб'єкти та об'єкти науки як діяльності

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- основні дефініції поняття “знання”;
- характеристику наукових думок провідних учених щодо класифікації наукових знань;
- нормативно-правову базу, що регулює наукову діяльність в Україні.

2.1. Знання як основа науки і наукової діяльності

У сучасну епоху суспільство зіткнулось із ситуацією, коли в ньому стрімко змінюються система цінностей і соціальний поділ самого суспільства. Одною з причин цього є зміна уявлень про місце і роль знання у сучасному суспільстві.

А чи треба тобі знати те, що не знаєш, якщо не знаєш, що тобі треба?..

Стас Янковський

Знання є найважливішою складовою змісту освіти, його ядром. На основі знань формуються вміння, навички, розумові і практичні дії. Знання виступають своєрідним “інструментом”, який дає змогу людині засвоювати нову інформацію, знаходити нові зв'язки, формувати нові судження, тобто оволодівати новими знаннями. Вони також є основою моральних переконань, естетичних поглядів, світогляду. На сучасному етапі переходу від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства знання стають стратегічним ресурсом як для самої людини, так і для держави у цілому.

Визначення

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: “Знання – перевірений практикою результат пізнання дійсності, правильне її відображення у мисленні людини; володіння досвідом і розумінням того, що є правильним і в суб'єктивному, і в об'єктивному відношенні та на підставі яких можна побудувати судження і висновки, що здаються досить надійними, для того щоб їх розглядати, як знання”. Знання також розглядається як перевірене суспільно-історичною практикою відображення дійсності через розумову діяльність людини.

Найголовніше у житті людини: знання. Накопичуйте знання. Це єдине, що гарантовано принесе результат.

Вадим Задорожній

Таким чином, знання – явище багатовимірне і багатоаспектне. Кожну зі сторін знання вивчають різні науки: філософія, психологія, педагогіка, логіка, методологія, теорія пізнання, наукознавство, соціологія. Тому не варто сподіватись на однозначну характеристику цього поняття. Заслужують на увагу такі визначення поняття “знання”, що трапляються в літературі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Дефініції терміну “знання”

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
<i>Платон</i>	Володіти золотом і не вміти ним користуватися – це є ні знання, ні філософія. Лікар, який не вміє лікувати, поганий, тому що в нього немає знання своєї справи. Навіть якби ми були безсмертні, але не могли цим скористатися, це теж не було б знанням, і саме безсмертя виявилось б для нас марним. Знання є насамперед умінням	Платон. Діалоги / Платон ; пер. з давньогрец. – Х. : Фоліо, 2008. – 349 с.
<i>Сократ</i>	Знання є відчуття та правильна думка з поясненням	Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : Вид. центр “Академія”, 2005. – 180 с.
<i>Іммануїл Кант</i>	У наш час накопичилась величезна кількість знань, гідних вивчення. Скоро наші здібності будуть надто слабкими, а життя надто коротким, щоб засвоїти хоча б одну, найкориснішу частину цих знань	Душенко К.В. Большая книга афоризмов / К.В. Душенко. – 5-е изд. [испр.] – М.: ЭКСМО-пресс, 2011. – 1056 с.
<i>Д. Аддісон</i>	Знання – це те, що найбільш істотно підносить одну людину над іншою	Кондрашов А. Антология успеха в афоризмах / А. Кондрашов. – М. : Ламартис, 2010. – 1280 с.
<i>С. Джонсон</i>	Знання буває двох видів. Ми або знаємо предмет самі, або знаємо, де можна знайти про нього відомості	Душенко К.В. Большая книга афоризмов / К.В. Душенко. – 5-е изд. [исправленное] – М.: Изд-во ЭКСМО-пресс, 2011. – 1056 с.
<i>В.І.Даль</i>	Як з копійок складаються рублі, так з крупинок прочитаного складається знання	Кондрашов А. Антология успеха в афоризмах / А. Кондрашов. – М.: Ламартис, 2010. – 1280 с.
<i>І. Аллен</i>	Знання є розуміння того, як саме незначне явище пов'язане з цілим; ніщо не існує саме по собі	Душенко К.В. Большая книга афоризмов / К.В. Душенко. – 5-е изд. [исправленное] – М.: Изд-во ЭКСМО-пресс, 2011. – 1056 с.
<i>Б. Айсмонтас</i>	Знання може виступати і як таке, що має бути засвоєно, тобто як цілі навчання, і як результат здійснення дидактичного задуму, і як зміст, і як засіб педагогічної дії. Знання не тільки формує новий погляд на світ, але й міняє ставлення до нього	Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология / Б. Б. Айсмонтас. – М.: ИДО РУДН. – 2004. – 341 с.

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
<i>Н. Малюга</i>	Знання – це адекватне відображення об'єктивної реальності у свідомості людини, що реально відтворює об'єктивні закономірні зв'язки реального світу	Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н. М. Малюга; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : ПП “Рута”, 2003. – 476 с.
<i>В. Давидов</i>	Знання, що ґрунтуються на здоровому глузді та буденній свідомості, є важливою орієнтовною основою повсякденної поведінки людини. Буденне знання формується у повсякденному досвіді, на основі якого відбиваються головним чином зовнішні сторони та зв'язки з навколишньою дійсністю. Ця форма знань збагачується і розвивається в міру прогресу наукових знань. Одночасно самі наукові знання вбирають у себе досвід життєвого знання	Давыдов В. В. Российская педагогическая энциклопедия : Т. 1 в 2 т. / гл. ред. В.В. Давыдов. – М. : Большая Рос. энцикл. – 1993. – 608 с.
<i>Т.Лешкевич</i>	Знання претендує на адекватне відображення дійсності. Воно відтворює об'єктивні закономірні зв'язки реального світу, прагне до відкидання неправдивої інформації, до опори на факти. Знання робить істину доступною для суб'єкта за допомогою доказів	Лешкевич Т. Г. Философия. Вводный курс / Т. Г. Лешкевич. – 2-е изд., доп. – М. : Контур, 1998. – 464 с.

Роль знання в економічному розвитку зростає, випереджаючи значущість засобів виробництва та природних ресурсів. Так, за оцінками Світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16 % загального обсягу багатства кожної країни, природний – 20 %, а людський капітал – 64 %. У таких країнах, як Японія і Німеччина, частка людського капіталу становить близько 80 % національного багатства. На сьогодні цінності створюються за рахунок підвищення продуктивності та використання нововведень, тобто застосування знання на практиці. Економічне зростання дедалі більше залежить від здатності здобувати нові знання й застосовувати їх в усіх сферах життя (рис. 2.1).

Частина знань є науковими. Ознаки наукових знань:

- загальність, тобто належність всьому людству;
- перевіреність наукових фактів, тобто можливість перевірки кожного факту з відомих законів чи теорій;
- відтворюваність явищ, тобто можливість повторення відкритого явища іншим ученим (що підтверджує існування певного закону природи);

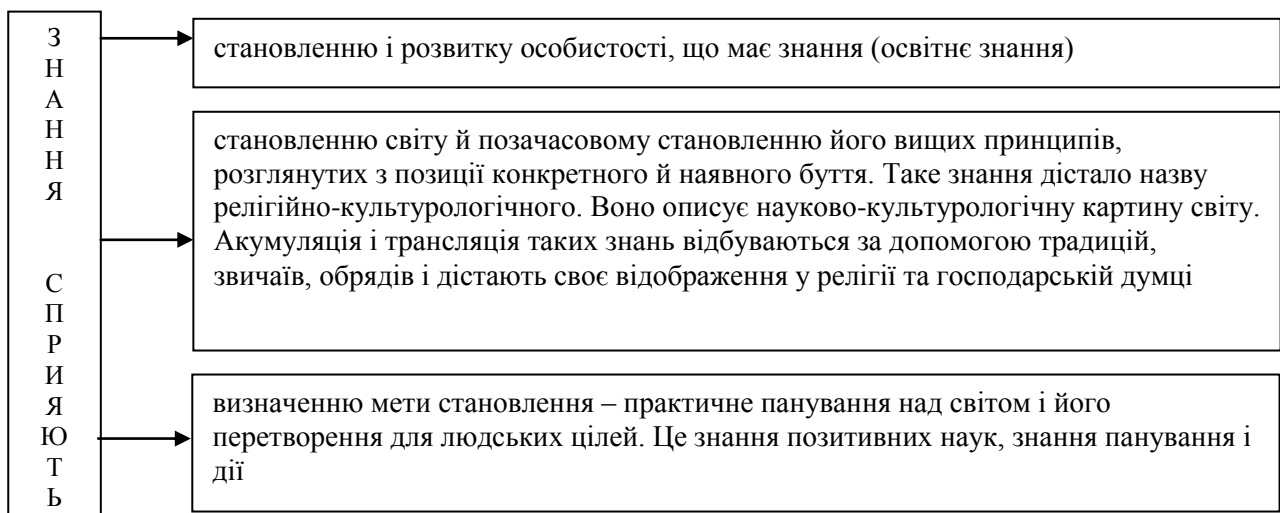

Рис. 2.1. Спрямування знань

– стійкість системи знань, тобто така глибина опрацювання гіпотези, яка запобігає швидкому старінню знань.

Наукова діяльність, спрямована на здобування, засвоєння, переробку та систематизацію наукових знань характеризується:

– новизною та оригінальністю, тобто щось уже об'єктивно відоме не може бути науковим результатом;

– унікальністю і неповторністю, тобто кожен результат – єдиний у своєму роді і не має потреби у повторенні, крім випадку перевірки своєї правильності;

– імовірнісним характером і ризиком, тобто неможливістю точно передбачити, чи буде отримано передбачуваний результат;

– доказовістю, тобто переконливістю результатів наукової роботи та їх відтворюваністю.

Важлива не кількість знань, а якість їх. Можна знати дуже багато чого, не знаючи найпотрібнішого.

Лев Толстой

З погляду традиційної логіки виділяються знання істинні та помилкові. *Істинне знання* – це результат правильного віддзеркалення об'єктивних властивостей речей і явищ. Оволодіння учнями об'єктивно істинними знаннями через правильне виконання навчального завдання – одна з найважливіших цілей освіти.

За способом здобуття, структурою, формою існування та іншими ознаками знання поділяють на емпіричні (засновані на досвіді) й теоретичні.

У логіці та методології існує низка підходів до визначення змісту емпіричного і теоретичного знання. Для розуміння закономірностей навчання заслуговує на увагу позиція Н. Вахтоміна: “Специфіка емпіричного знання полягає саме в тому, що воно є знання про окремі явища чи окремі відношення, взяті порізно, а теоретичне знання – про сутність, про таке відношення, яке складає основу окремих відносин”.

Вирізняють також *знання явні*, що мають чітку форму і тим чи іншим чином можуть бути пред`явлені, та *неявні* (латентні), що зосереджуються у структурах соціокультурного досвіду людства та підсвідомості людини; *особистісні* (схожі на неявні знання та уміння), їх передача у знаковій формі ускладнена; *декларативні* (знання про те, що саме людина знає), *процедурні* (знання про те, що людина вміє робити зі знаннями), *експериментальні* й *епістемічні*; *безпосередні* (ці знання здобувають шляхом спостереження) та *опосередковані* (здобуваються й підтверджуються експериментальними дослідженнями або виводяться шляхом логічних міркувань); *визначені* (точні, ясні) та *невизначені* – здогадки, припущення.

Б. Айсмонтас виділяє два види знань, але не визначає основи такого поділу: знання з предметної галузі та знання закономірностей пізнавальної діяльності.

Основні підходи до класифікації знань показано на рис. 2.2.

В. Гінецинський вважає, що, оскільки знання вивчаються різними науками, то і класифікацію знань потрібно розглядати з погляду кожної з них: “Як і будь-який інший продукт (об’єкт), знання може бути охарактеризоване з погляду чотирьох аспектів: онтологічного, гносеологічного, аксіологічного і прагматичного. В онтологічному (тобто з погляду на вчення про буття), оскільки в самій дійсності наявні тільки речі, властивості та стосунки, знання можна поділити на три види: мереологічне, реляційне й операційне”.

Основною особливістю мереологічних (класифікаційно-описових) знань є поділ множин на підмножини. Цей вид знань передбачає розчленування ансамблів предметів на підкласи речей-елементів. Основною особливістю реляційних знань є підстановка елементів у всю ту безліч оточень, у яких вони трапляються, що дає підстави виділити відношення цих елементів. Операційне знання характеризується широким використанням процедур перетворення, що визначаються як установлення відповідності між безліччю початкових елементів та похідних.

Є різні підходи до класифікації видів знань, описані в багатьох джерелах. Але і для науки, і для освіти важливою є кожна з існуючих груп знань, оскільки у своїй сукупності вони допомагають людині створити цілісне уявлення про навколишній світ, сформулювати своє ставлення до нього, дати можливість перетворювати і керувати ним.

Таким чином, знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відбиття у свідомості людини. Саме процес руху людської думки від незнання до знання називають пізнанням, в основі якого лежить відтворення у свідомості людини об’єктивної реальності. Це взаємодія суб’єкта і об’єкта, результатом якої є нове знання про світ, відображення об’єктивної дійсності у свідомості людини в процесі її практичної діяльності (виробничої, розумової, наукової). Такі нові знання стають наукою, коли вони стикаються із серйозними складними проблемами, тобто наука є не тільки знанням, а й свідомістю, зокрема вмінням користуватися набутими знаннями.

Автор	Види знань
<i>Б.Коротяєв, І.Лернер</i>	наукове і навчальне
<i>П.Копнін</i>	основи науки або загальні теоретичні положення; закони; основні поняття; теорія; ідеї
<i>О.Степанов, Б.Межеряков, А.Гріцанов, В.Абушенко, І.Підласий, Н.Підд`яків</i>	явні; неявні (латентні); декларативні; процедурні; експериментальні; епістемічні; безпосередні; опосередковані; визначені (точні, ясні); невизначені
<i>Б.Айсмонтас</i>	знання з предметної галузі знання закономірностей пізнавальної діяльності
<i>Л. Зоріна</i>	основні і допоміжні
<i>В. Аванесов</i>	знання назв, імен; знання сенсу назв, імен; фактуальні знання; знання визначень; порівняльні, зіставні; знання протилежностей, суперечностей, антонімів; асоціативні; класифікаційні; знання причинно-наслідкових стосунків, знання підстав; процесуальні, алгоритмічні, процедурні; технологічні; імовірнісні; абстрактні; методологічні
<i>Н. Малюга</i>	раціональні й емоціональні; феноменальні (якісні) й есенціалістичні (кількісні); емпіричні й теоретичні; фундаментальні та прикладні; філософські і знання окремих наук; природничо-наукові та гуманітарні; наукові й позанаукові
<i>Дж. Локк</i>	інтуїтивне; демонстративне; сенситивне (відчуттєве)
<i>М. Полані</i>	явне (артикульоване) і неявне (імпліцитичне) знання
<i>В. Гінецинський</i>	мереологічне, реляційне, операційне з
<i>В. Максаковський, А. Усова</i>	терміни, поняття, факти, закони, теорії, методологічні, оцінні, закономірності, парадигми, концепції, гіпотези, ідеї
<i>П.Підкасістий</i>	буденне, спеціалізоване (наукове, релігійне, філософське), професійне, практичне; описові, пояснювальні, приписові
<i>С.Аверінцев, Б.Єнікеєв,</i>	явні, неявні, особистісні, суспільні, визначені, невизначені

Рис. 2.2. Класифікація знань

2.2. Визначення, характеристика науки та її види

Виникнення науки тісно пов'язане з природним процесом поділу суспільної праці, зростанням інтелекту людей, прагненням їх до пізнання невідомого, всього суцього, що становить основу їх буття. При цьому наука є однією з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивну картину світу, системою знань про закони розвитку природи і суспільства.

У науці немає широкого стовпового шляху, і тільки той може досягти її сяючих вершин, хто, не боячись втоми, вибирається по її кам'янистих стежках

К. Маркс

Часто науку визначають як сферу дослідницької діяльності, спрямовану на виробництво нових знань. Однак будь-яке виробництво виникає тоді, коли в ньому є потреба. Чим же зумовлено історичне походження науки?

Походження науки пов'язане із запитамі матеріального практичного життя людей, постійного накопичення та відокремлення знань про різні сторони дійсності. Один із засновників наукознавства Дж. Бернал, відзначаючи, що “дати визначення науки, власне кажучи, неможливо”, намічає шляхи, якими можна наблизитися до розуміння того, чим є наука (рис. 2.3).

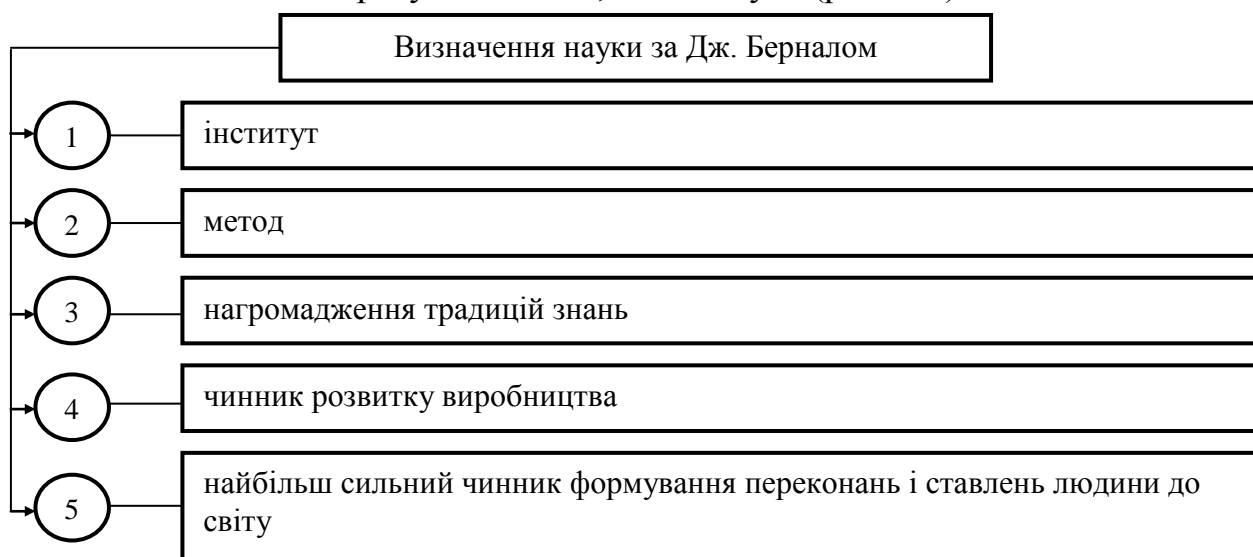

Рис. 2.3. Визначення поняття “наука” за Дж. Берналом

Нині розвиток виробництва неможливий без наукового підходу. Зростає роль інженерної праці. Настав час, коли ефективність виробництва визначається не кількістю витраченої праці, а загальним рівнем наукового розв’язання конкретних виробничих завдань, впровадженням досягнень науки у практику.

Наука завжди виявляється не права. Вона ніколи не вирішить питання, не поставивши при цьому десятка нових.

Б. Шоу

У дослідженнях науки відомого західного філософа Е.Агацці щодо результатів її впливу на суспільство і природу зазначено, що науку варто розглядати так (рис. 2.4).

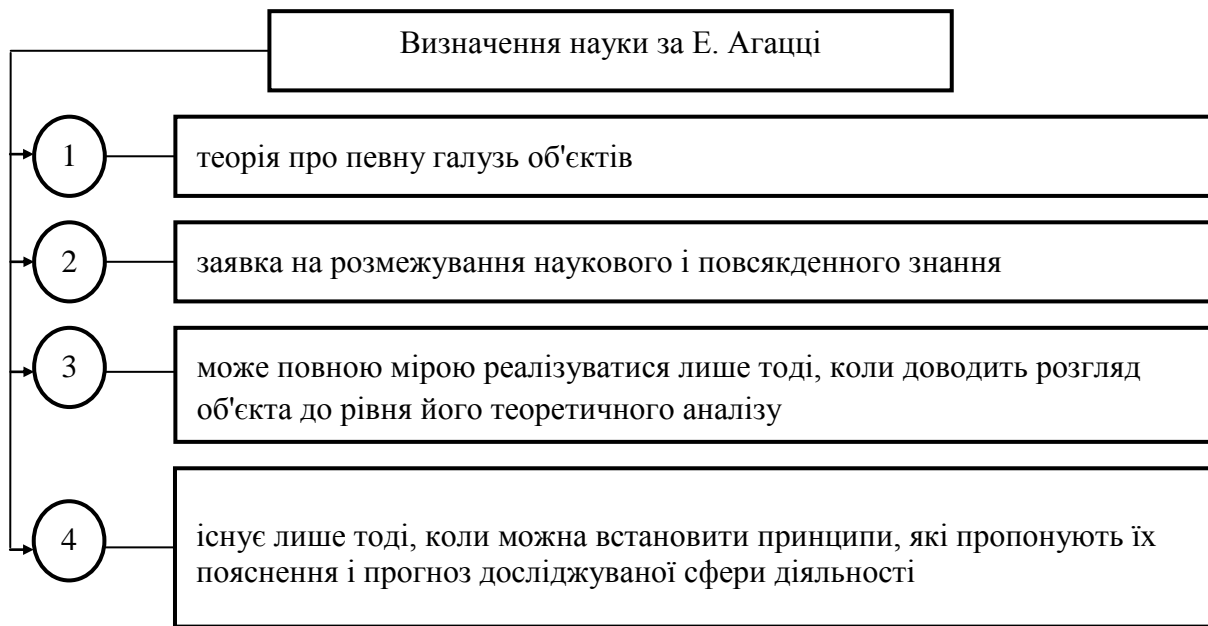

Рис. 2.4. Визначення поняття “науки” за Е. Агацці

Визначення

У широкому розумінні наука – це струнка, логічно несуперечлива, історично розвинена система людської діяльності з метою отримання нових знань про світ, про об'єктивні процеси, що існують у природі та суспільстві. Наука оперує системою понять і категорій, що відображують теоретичні положення та виражають суттєві зв'язки між ними і законами дійсності. Від констатації й точного описування окремих фактів наука має йти до пояснення їх суті, визначення місця у загальній системі, розкриття законів, що містяться в основі цих фактів.

Успіхи науки – справа часу і сміливості розуму.

Вольтер

Окрім наведеного вище, існують численні визначення поняття “наука”, окреслені різними науковцями. Найбільш цікавими і змістовними є такі дефініції (табл. 2.2 і 2.3).

Таблиця 2.2

Варіанти дефініції терміна “наука”

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
Шарль Ріше (Riche)	Наука вимагає дедалі більших жертв. Вона не бажає ні з ким ділитися. Вона вимагає, щоб окремі люди присвячували їй усе своє існування, весь свій інтелект, всю свою працю. ... Знати, коли слід виявити завзятість, коли зупинитися, – це дар, властивий таланту і навіть генію.	Кондрашов А. Антологія успеха в афоризмах / А. Кондрашов. – М.: Ламартис, 2010. – 1280 с.

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
<i>Арбітр Гай Петроній</i>	Наука – це скарб, і вчена людина ніколи не пропаде	Душенко К. В. Большая книга афоризмов / К.В. Душенко. – 5-е изд., испр. – М. : ЭКСМО-пресс, 2011. – 1056 с.
<i>Френсіс Бекон</i>	Наука є не що інше, як відображення дійсності. Якби наука сама по собі не приносила ніякої практичної користі, то й тоді не можна було б назвати її марною, аби тільки вона робила витонченим розум і наводила в ньому порядок	Бэкон Фрэнсис. Философия науки. Хрестоматия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Bekon.htm .
<i>П'єр Бурдьє (Pierre Bourdieu)</i>	Наука створена, щоб бути неперевершеною	Bourdieu Pierre. Les Conditions sociales internationale des idées / Pierre Bourdieu // Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte. – Heidelberg. – № 14–1/2. – 1990. – p. 1–10.
<i>Джон Десмонд Бернал</i>	Наука – не предмет чистого мислення, а предмет мислення, який постійно залучається в практику і постійно підкріплюється практикою. Ось чому науку не може вивчати у відриві від техніки	Кондрашов А. Антология успеха в афоризмах / А. Кондрашов. – М.: Ламартис, 2010. – 1280 с.
<i>Імре Лакатоса</i>	Якщо мета науки – істина, наука має домагатися несуперечності	Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции / И. Лакатос. – М. : 1978. – 235 с.
<i>Бертран Рассел</i>	Наука – те, що ми знаємо, філософія – те, чого ми не знаємо	Крысова Ю. А. Становление либеральных идей в философии Бертрана Рассела / Ю. А. Крысова // Компаративное видение истории философии. – СПб., 2008. – С.119–125
<i>Томас Генрі Гекслі (Хакслі)</i>	Вічна трагедія науки: потворні факти вбивають красиві гіпотези	Душенко К. В. Большая книга афоризмов / К.В. Душенко. – 5-е изд., испр. – М. : ЭКСМО-пресс, 2011. – 1056 с.
<i>Луї Пастер</i>	Наука має бути найбільш піднесеним втіленням батьківщини, бо з усіх народів першим буде завжди той, який випередить інші у сфері думки і розумової діяльності	Patrice Debré. Louis Pasteur / Debré Patrice. – JHU Press, 2000. – 600 с.
<i>С. І. Вавилов</i>	Наука – це зовсім особлива сфера праці, яка приваблює до себе непереборною силою. Вчений завершує свою дослідницьку діяльність майже завжди, тільки йдучи з життя	Юшкевич А. П., С. И. Вавилов как исследователь творчества И. Ньютона / А. П. Юшкевич // Труды ИИЕТ. – Т.17. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – С.66–89

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
<i>А.М. Горький</i>	Наука – це нервова система нашої епохи	Душенко К. В. Большая книга афоризмов / К.В. Душенко. – 5-е изд., испр. – М. : ЭКСМО-пресс, 2011. – 1056 с.
<i>Дж. Грант</i>	Наука в сучасному розумінні означає проект добування об'єктивного знання, розроблюваний розумом. З погляду розуму цей проект означає виклик усіх речей у світі на суд суб'єкта та розслідування їхнього буття з тим, щоб вони самі видали нам причину, чому вони об'єктивно такі, якими є	Грант П. Философия, культура, технология / П. Грант // Новая технологическая волна на Западе. – М.: Наука. – С. 156
<i>В. С.Марцин, Н. Г.Міценко, О. А.Даниленко</i>	Наука – це динамічна система достовірних, найбільш суттєвих знань про об'єктивні закони розвитку природи, суспільства та мислення	Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко. – Л. : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.

Таблиця 2.3

Дефініції поняття “наука” у словниках

Визначення	Джерело
Наука – сфера людської діяльності, функція якої – вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна із форм суспільної свідомості; включає як діяльність із набуття нового знання, так і її результат – знання, що лежать в основі наукової картини світу; визначення окремих галузей наукового знання	Большой энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.onlinedics.ru/slover/ves/n/nauka.html .
Наука – одна із сфер людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація знань про природу, суспільство і свідомість	Словарь логики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.onlinedics.ru/slover/log/n/nauka.html .
Наука – система знань про закономірності розвитку природи, суспільства та мислення	Толковый словарь русского языка Ожегова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.onlinedics.ru/slover/ojegov/n/nauka.html .
Наука – система знань про закономірності розвитку природи, суспільства та мислення і про способи планомірного впливу на навколишній світ	Толковый словарь русского языка Ушакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.onlinedics.ru/slover/ushakov/n/nauka.html

Визначення	Джерело
Наука – сфера діяльності, вироблення і теоретичної систематизації об’єктивних знань про дійсність, одна із форм суспільної свідомості, що включає діяльність із набуття знань, а також її результат – знання, що лежать в основі наукової картини світу	Исторический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovarionline.ru/word/исторический-словарь/наука.htm
Наука – сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об’єктивних знань про дійсність	Политический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovarionline.ru/word/политический-словарь/наука.htm
Наука – система знань про закони природи, суспільства, мислення. Науки розрізняють: за характером предмета дослідження (природничі, технічні, гуманітарні, соціальні та ін.); за способом збору даних та рівнем їх узагальнення (емпіричні, теоретичні, фундаментальні); за методом дослідження (номотетичні, ідеографічні); за ступенем практичного застосування (чисті, прикладні)	Социологический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovarionline.ru/word/социологический-словарь/наука.htm
Наука – особливий вид пізнавальної діяльності, що спрямований на вироблення об’єктивних, системно організованих та обґрунтованих знань про світ	Философский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slovarionline.ru/word/философский-словарь/наука.htm

Наука як специфічний вид діяльності, спрямована на отримання нових теоретичних і прикладних знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення і характеризується такими основними ознаками:

- наявністю систематизованих знань (ідей, теорій, концепцій, законів, принципів, гіпотез, основних понять, фактів);
- наявністю наукової проблеми, об’єкта і предмета дослідження;
- практичною значущістю процесу, що вивчається.

Наука – океан, відкритий як для тури, так і для фрегата. Один перевозить по ньому зливки золота, інший ловить у ньому оселедців

Е. Бульвер

Будучи дуже багатогранною, наука різними способами торкається різних сфер суспільного життя. Основне завдання науки – виявлення об’єктивних законів дійсності, а її головна мета – істинне знання (рис. 2.5).

Звідси випливає, що наука має дати відповідь на запитання: Що? Скільки? Чому? Які? Як? На запитання: “Як зробити?” відповідає методика. На запитання: Що зробити? відповідає практика. Відповіді на ці запитання зумовлюють безпосередні цілі науки – описування, пояснення і передбачення процесів та явищ об’єктивної дійсності, що становлять предмет її вивчення, на основі законів, які вона відкриває, тобто у широкому значенні – теоретичне відтворення дійсності.

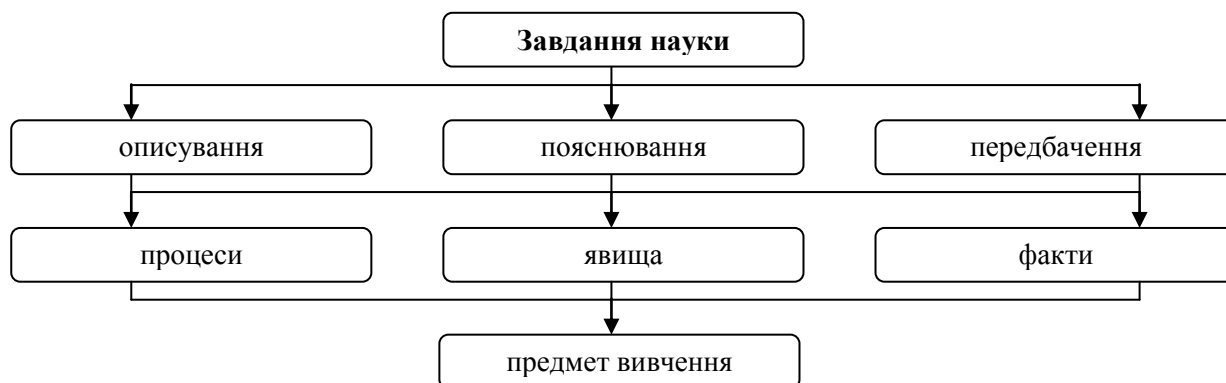

Рис. 2.5. Завдання науки

Наука зробила нас богами раніше, ніж ми навчилися бути людьми

Жан Ростан

Критеріями науковості, якими наука відрізняється від інших форм пізнання, є (рис. 2.6):

Критерії науковості	Характеристика
об'єктивність	подання предмета дослідження в об'єктивованому вигляді, незалежно від того, які – матеріальні чи ідеальні – феномени досліджуються
системність	організація знання в певну систему за логікою предмета, що відображається знанням
обґрунтованість	аргументація наукових положень до повноти обґрунтованості і доведеності
істинність	надання адекватного відображення дійсності. Істинність є центральним регулятивом науки
проблемність	вирішення наукою проблем як найближче її завдання
причинна матриця пояснення явищ	науковий аналіз передбачає пошук причин, тобто мотивованих певними закономірностями чинників
ідеалізація	наука досліджує явища, так би мовити, в чистому вигляді, відсторонюючись від дрібниць
предметність	наука вирішує лише проблеми певного роду, при цьому наукові знання є специфічними
інтерсуб'єктивна перевірюваність	аргументи науки є відкритими для критичної перевірки будь-яким суб'єктом
раціональність	робота з ідеалізованими об'єктами, акцентування уваги на пізнавальному аспекті осягнення світу

Рис. 2.6. Критерії науковості

Об'єктом відображення у науці є природа та суспільне життя. У зв'язку з цим за предметом і методом пізнання усі конкретні науки поділяють на такі види (рис. 2.7).

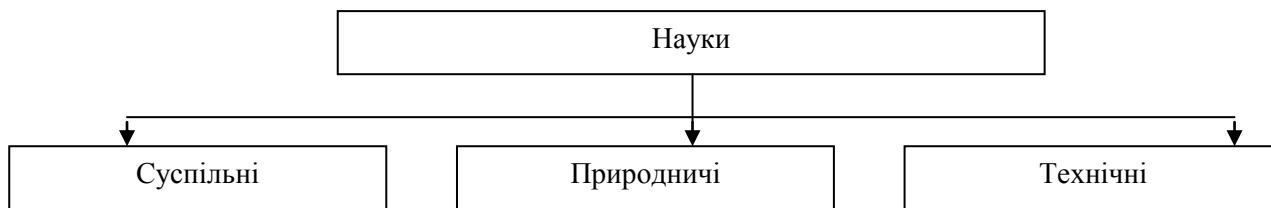

Рис. 2.7. Поділ наук на види за предметом та методом пізнання

Суспільні науки (економічні, філологічні, філософські, логічні, психологічні, історичні, педагогічні та ін.) вивчають різноманітні сторони суспільного життя, закони функціонування та розвитку суспільного організму. Їх предметом вивчення є дослідження соціально-економічних, політичних та ідеологічних закономірностей розвитку суспільних відносин.

Природничі науки (фізика, хімія, біологія, географія, астрологія та ін.) займаються вивченням закономірних властивостей та зв'язків (законів) живої і неживої природи; предметом вивчення їх є різні види матерії та форми їхнього руху, їх взаємозв'язки та закономірності.

Усі природні науки мають той неминучий недолік, що вони розглядають природу виключно з об'єктивного боку, забуваючи про суб'єктивну сторону.

Шопенгауер

Технічні науки (радіотехніка, машинобудування, літакобудування), займаються вивченням не тільки продуктивних сил у певній сфері господарства, але і промислових відносин; предметом вивчення є дослідження конкретних технічних характеристик і їх взаємозв'язків.

За співвідношенням із практикою виділяють такі види науки (рис. 2.8).

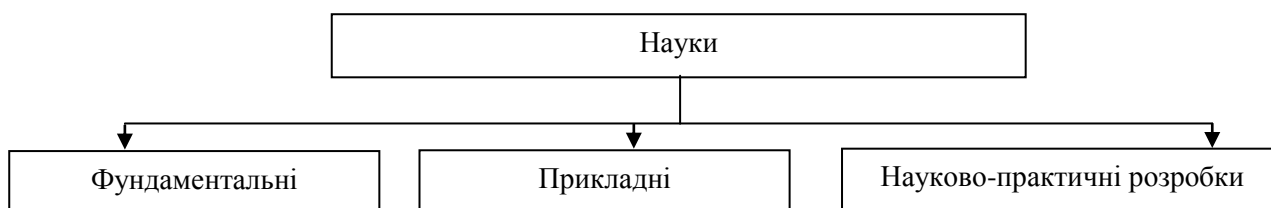

Рис. 2.8. Поділ наук на види за співвідношенням із практикою

Фундаментальні науки не мають прямої практичної орієнтації та безпосередньо не орієнтовані на отримання практичної користі.

Прикладні науки націлені на безпосереднє практичне використання наукових результатів.

Науково-практичні розробки – це творча діяльність, яка здійснюється на системній основі з метою збільшення обсягу наукових знань, у тому числі про

людину, природу та суспільство, а також пошук нових сфер застосування цих знань.

Основу розвитку науки, як і інших суспільних явищ, становить матеріальне виробництво, закономірна зміна способу виробництва. Математика і механіка, біологія і фізика, та всі технічні науки зросли, розвивалися й досягли розквіту завдяки розвитку продуктивних сил, зростанню виробничих потреб, так само як і суспільні науки – на основі зміни умов суспільного життя та неодмінно виникаючих завдань перетворення суспільних відносин людськими.

Кожне наукове відкриття, відповідаючи на виникаючі запити життя, водночас ґрунтується на накопичених раніше знаннях у тій чи іншій галузі. Наука є стрункою системою законів та висновків, має свою внутрішню логіку розвитку, особливу послідовність та примхливість. Окремі мислителі, спираючись на всі досягнення науки, можуть іноді робити такі відкриття, для реалізації яких ще не дозріли виробничо-технічні умови.

Наука розвивається у тісній взаємодії зі всіма іншими сторонами та явищами суспільства. На її розвиток впливають політичні і правові відносини в суспільстві.

У методології науки розрізняють такі функції науки: опис, пояснення, передбачення, розуміння, пізнання, конструювання, організація, виховання, що становлять предмет її вивчення на основі відкритих нею законів (рис. 2.9).

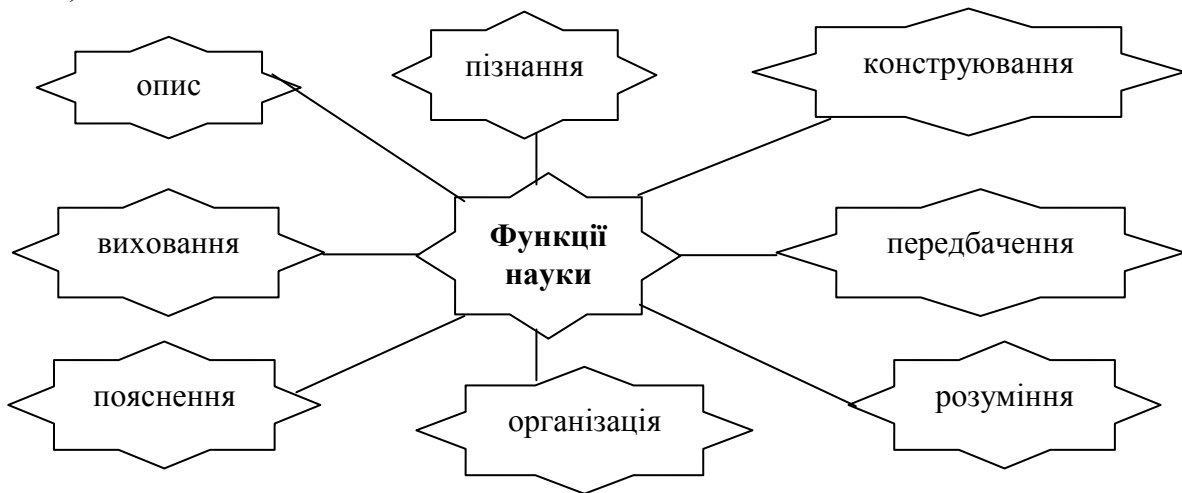

Рис. 2.9. Функції науки

Існують різні думки вчених щодо функцій науки.

За всього властивого І. Канту емпіризму він не схильний був зводити науку до зборів одиничних фактів. Він вважав передбачення основною функцією науки.

І. Кант писав: “Щире позитивне мислення полягає переважно в здатності знати, щоб передбачати, вивчати те, що є, і звідси укладати про те, що повинно відбутися відповідно до загального положення про незмінність природних законів”.

Е. Мах єдиною функцією науки вважав опис: “Чи дає опис усе, що може вимагати науковий дослідник? Я думаю, що так!”. Пояснення і передбачення Мах по суті зводив до опису. Теорії, з його погляду, – це ніби спресована емпірія.

Науці властива пізнавальна і практична діяльність. У першому випадку про науку можна говорити як про інформаційну систему, що здійснює систематизацію раніше накопичених знань, яка слугує основою для подальшого пізнання об'єктивної дійсності, а в другому – про систему реалізації пізнаних закономірностей у практиці.

Узагальнюючи, можна сказати, що поняття науки потрібно розглядати з двох основних позицій (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Тракткування науки з двох основних позицій

У першому випадку науку розглядають як систему вже накопичених знань, як форму суспільної свідомості, що відповідає критеріям об'єктивності, адекватності та істинності; у другому – як певний вид суспільного поділу праці, як наукову діяльність, пов'язану з цілою системою відносин між ученими і зовнішніми контрагентами. При цьому науку розуміють як особливий спосіб діяльності, спрямований на фактично вивірене й логічно упорядковане пізнання предметів та процесів навколишньої дійсності.

Зміст науки не обмежується науковими теоріями, гіпотезами, моделями, створюваною ними картиною світу, в основі вона складається переважно з наукових факторів, їх емпіричних узагальнень і головним живим змістом її є наукова праця живих людей.

В.І. Вернадський

1.3. Наука як сукупність знань

Розглядаючи науку як сукупність знань, відомостей, інформації, до її складу включають гіпотези, теорії, закони, тенденції, принципи, постулати, методи, категорії, поняття, наукові проблеми, наукові факти, завдання тощо (рис. 2.11).

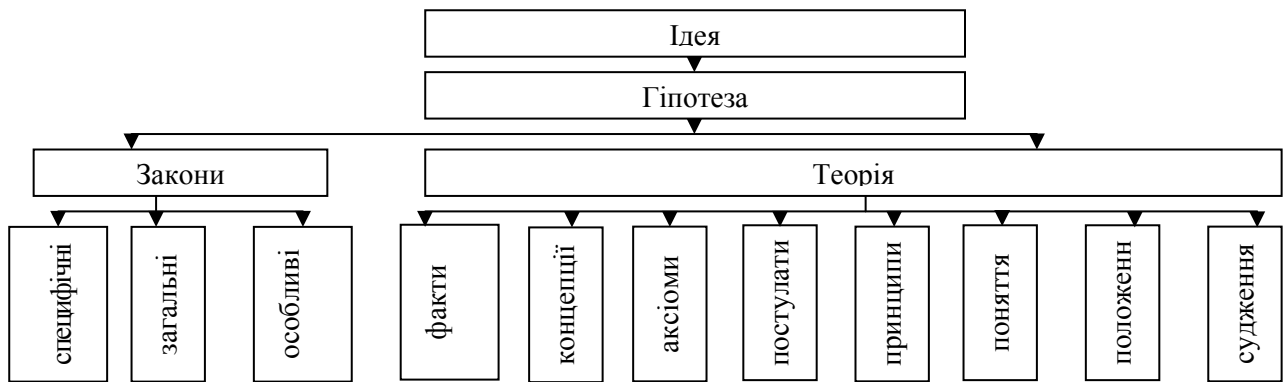

Рис. 2.11. Основні структурні елементи науки

Наукова ідея

Первинним поняттям при формуванні наукових знань є наукова ідея – форма відображення у мисленні нового розуміння об’єктивної реальності. Тому наукові ідеї є своєрідним якісним стрибком думки за межі вже раніше пізнаного. Вони виступають і як передумови створення теорій, і як елементи, що об’єднують окремі теорії у певну галузь знань. Ідея є основою творчого процесу, продуктом людської думки, формою відображення дійсності. Вона ґрунтується на наявних знаннях, виявляє раніше не помічені закономірності. Ідеї народжуються з практики, спостереження навколишнього світу і потреб життя.

Приклади наукових ідей у дослідженнях в галузі бухгалтерського обліку наведено у темі 9.

Гіпотеза

Матеріалізованим вираженням наукової ідеї є гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, процесів або причин, які зумовлюють певний наслідок. Гіпотеза як структурний елемент науки є спробою на основі узагальнення вже наявних знань вийти за його межі, тобто сформулювати нові наукові положення, достовірність яких потрібно довести. Наука включає в себе гіпотезу як вихідний момент пошуку істини, допомагає істотно економити час і сили, цілеспрямовано зібрати і згрупувати факти.

Гіпотеза – це коліскова, якою вчитель заколисує учнів.

Йоган Вольфганг Гете

Гіпотези, як і ідеї, мають імовірнісний характер і проходять у своєму розвитку три стадії (рис. 2.12).

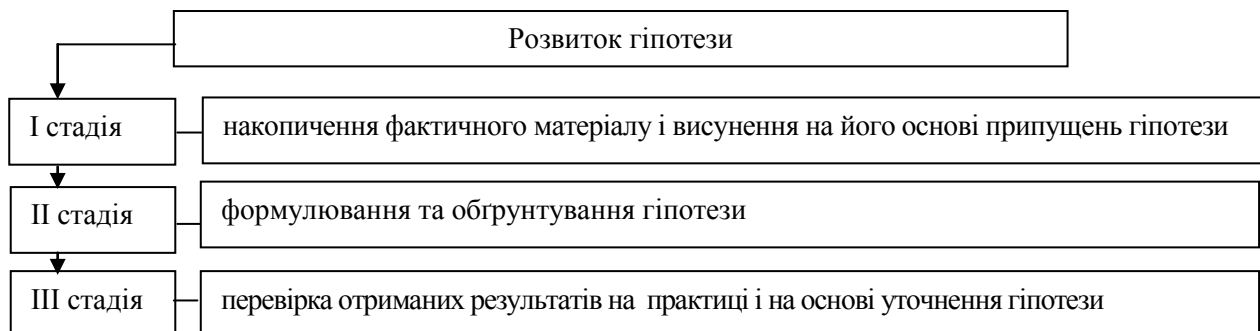

Рис. 2.12. Стадії розвитку гіпотези

Якщо отриманий практичний результат відповідає припущенням, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію, тобто стає достовірним знанням. У практиці можуть бути декілька гіпотез з одного і того самого невідомого явища, бо будь-яке явище багатогранне і пов'язане з іншими. Наявність різних гіпотез забезпечує той різнобічний аналіз, без якого неможливе суворе наукове узагальнення.

За визначенням Л. А. Бессонової, гіпотеза є такою формою знання, в якій міститься припущення, сформульоване на основі низки фактів, справжнє значення яких не визначено і потребує доказу. У сучасній методології науки поняття “гіпотеза” використовують у двох значеннях:

- як проблематичну і недостовірну форму знання;
- як метод наукового пізнання.

Гіпотеза має відповідати таким вимогам:

- відповідність установленим у науці законам;
- узгодженість із фактичним матеріалом;
- несуперечність з погляду формальної логіки (якщо йдеться про суперечності самої об'єктивної реальності, то гіпотеза повинна містити суперечності);
- відсутність суб'єктивних, довільних припущень (що не відмінняє активності самого суб'єкта);
- можливість її підтвердження чи спростування або в ході безпосереднього спостереження, або опосередковано – шляхом виведення наслідків з гіпотези.

Існують гіпотези: загальні, приватні і робочі.

Загальні гіпотези є фундаментом побудови основ наукового знання, у них висловлюється припущення про закономірності різного роду зв'язків між явищами. *Приватні гіпотези* також містять припущення, але про властивості одиничних фактів, подій, конкретних явищ. *Робоча гіпотеза* – це свого роду вихідний момент, припущення, що висувається на першому етапі дослідження і є свого роду орієнтиром дослідницького пошуку.

Слід пам'ятати і про існування так званих *ad hoc* (гіпотез для даного випадку) – це припущення, необхідні для вирішення низки проблем, які згодом можуть виявитися помилковим варіантом.

Процес практичного втілення наукових гіпотез у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку описано у темі 9.

Закон

Внутрішній суттєвий стійкий взаємозв'язок явищ у природі і суспільстві, що зумовлює їх закономірний розвиток, визначає *закон*. Це філософська категорія, що відображає істотні, загальні, стійкі повторювані об'єктивні внутрішні зв'язки в природі, суспільстві і мисленні. Закон виконується через сукупність одиничних, випадкових, мінливих, неповторюваних відношень та функціонування речей. Закон фіксує

спільність явищ. Винайдений через здогадку, він потребує логічного доведення і лише в такому разі визнається наукою. Без установлення законів, без вираження їх у системі понять немає науки, не може бути наукової теорії.

Виділяють закони *специфічні* (дія обмежується однією чи кількома суспільними системами), *загальні* (діють у всіх суспільних системах) та *особливі* (притаманні усім або багатьом формам руху матерії).

Теорія

Одним із результатів наукової діяльності є формування *теорій* – найвищої форми узагальнення і систематизації знань, що дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки дійсності. Під теорією розуміють вчення про узагальнений практичний досвід, тобто теорія ґрунтується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. Ці результати впорядковують, вписують у струнку систему, поєднану загальною ідеєю, уточнюють на основі введених до теорії абстракцій, ідеалізацій, принципів, які дають можливість узагальнити і пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати вплив різних факторів і запропонувати використати їх у практичній роботі. Теорія виступає формою синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи наукових знань.

Наукові теорії, що ґрунтуються на пізнанні об'єктивних законів природи, дають змогу передбачити явища, які можуть виникнути у майбутньому як результат дії цих законів (наприклад, періодичний закон Д. І. Менделєєва передбачив не існуючі на той час хімічні елементи).

Теорія – найбільш розвинена форма наукового знання, яка дає цілісне, системне, достовірне відображення закономірних і суттєвих зв'язків певної сфери дійсності. Основними функціями теорії вважають:

- синтетичну (поєднання певних достовірних знань в єдину систему);
- пояснювальну (виявлення суттєвих характеристик об'єкта, законів його походження і розвитку);
- методологічну (розробка на базі теорії різних методів і прийомів дослідження);
- передбачувальну (формулювання уявлень про існування раніше невідомих фактів і властивостей об'єкта);
- практичну (бути програмою, яка спрямовує практичну діяльність).

Наприклад, класична кількісна теорія грошей, теорія прийняття рішень.

У науці склалися певні критерії, яким має відповідати теорія. Назвемо лише деякі з них.

Теорія не повинна суперечити даним фактів і досвіду і бути перевіреною на наявному дослідному матеріалі.

Вона не повинна суперечити принципам і формальній логіці і має вирізнятися при цьому логічною простотою, “природністю”.

Теорія “добра”, якщо вона охоплює і пов'язує воедино широке коло предметів.

Теорія має складну структуру, в якій виділяють такі компоненти: поняття, рівняння, аксіоми, закони; ідеалізовані об'єкти – абстрактні моделі; сукупність прийомів, способів, правил, доказів, націлених на прояснення знання; філософські узагальнення та обґрунтування.

Ядром теорії є абстрактний, ідеалізований об'єкт, без якого неможлива побудова теорії, оскільки він містить у собі реальну програму дослідження.

Структуру теорій формують факти, поняття і судження, положення, аксіоми, постулати, принципи, концепції (рис. 2.13).

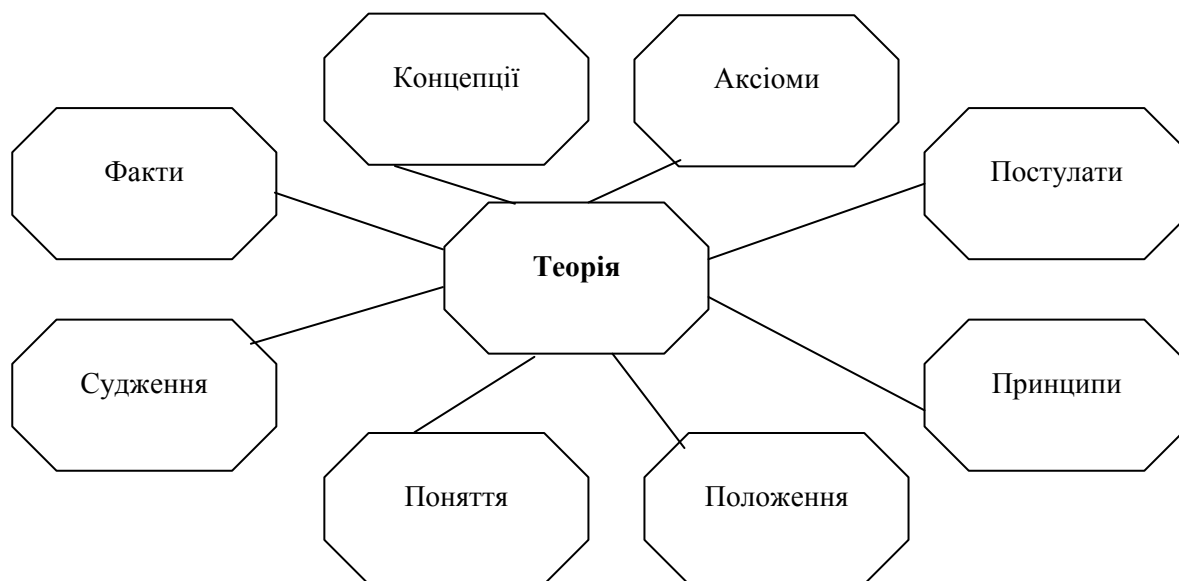

Рис. 2.13. Структура теорії.

Факти

Первинною ланкою в науці є накопичення наукових *фактів* – знань про об'єкт чи явище, аргументованість яких доведена і які стають складовою наукових знань лише після їх систематизації та узагальнення за допомогою понять, абстракцій, визначень. Будь-який факт науки має багатомірну (у гносеологічному значенні) структуру, у якій можна виділити чотири складові (рис. 2.14).

Поняття

Поняття є відображенням найбільш суттєвих і властивих предмету чи явищу ознак. Вони можуть бути загальними, частковими, збірними, абстрактними, конкретними, абсолютними і відносними.

Зміст поняття – це сукупність поєднаних у ньому ознак та властивостей. Розкриття змісту поняття називається *визначенням*. У процесі розвитку наукових знань поняття можуть уточнюватись, доповнюватись у змісті новими ознаками. Поняттям, як правило, завершується процес дослідження. Найбільш узагальнені й фундаментальні поняття називаються *категоріями* – це форми логічного мислення, в яких розкриваються внутрішні суттєві сторони і відношення досліджуваного предмета.

Рис. 2.14. Структура наукового факту

Аксиома – це положення, яке сприймається без доказів у зв'язку з їх очевидністю. Істинність аксіом засвідчується в кожному окремому випадку та підтверджується багатомісячною практикою людини.

Постулат – це твердження, яке сприймається в межах певної наукової теорії як істина без потреби доказування і виступає в ролі аксіоми. Основою великих теоретичних узагальнень є принципи.

Принцип – це головне вихідне положення будь-якої наукової теорії, вчення, науки чи світогляду, виступає як перше і найабстрактніше визначення ідеї, як початкова форма систематизації знань. Під принципом в науковій теорії розуміють саме абстрактне визначення ідеї, що виникла в результаті суб'єктивного вимірювання і аналізу досвіду людей.

Концепція (з лат. – розуміння, сприйняття) – система взаємопов'язаних і сумісних поглядів на певні явища і процеси; спосіб їх розуміння і трактування; головна ідея певної теорії.

Положення – це важливе твердження, ключова сформульована думка в науковому документі, теорії, що визначена на основі наукових фактів. Наукові положення є вираженими у вигляді строгих формулювань основні наукові ідеї, як прийняті за основу при постановці наукового дослідження, так і знову висунуті науковцем.

Судженням називається думка, в якій утверджується або заперечується що-небудь про предмети та явища об'єктивної діяльності. Судження відображає наявність або відсутність у предметів певних

властивостей, ознак, зв'язків і відношень. У судженні виражається наше знання про саме існування предметів і явищ та про всі різноманітні зв'язки і відношення між предметами, явищами та їхніми властивостями. За допомогою суджень ми охоплюємо предмет у найрізноманітніших його проявах.

Наука є складовою частиною духовної культури людства. Як система знань вона охоплює не тільки фактичні дані про предмети навколишнього світу, людської думки та дії, не лише закони і принципи вивчення об'єктів, а й певні форми та способи усвідомлення, які згодом будуть використовуватися у науковій діяльності.

2.4. Характеристика, суб'єкти та об'єкти науки як діяльності

Науковою діяльністю вважається інтелектуальна творча праця, спрямована на здобуття і використання нових знань. Існують різні види наукової діяльності (рис. 2.15):

Рис. 2.15. Види наукової діяльності

Важливим завданням наукової діяльності є формування системи знань, які сприяють найраціональній організації виробничих відносин та використанню виробничих сил в інтересах усіх членів суспільства. Вона включає в себе виконання трьох соціальних функцій:

– пізнавальної – задоволення потреб людини у пізнанні законів природи і суспільства. З моменту свого виникнення наука веде боротьбу в галузях світогляду з теологією. Головними проблемами при цьому є будова та виникнення Всесвіту, виникнення життя та розуму. Зі світоглядного погляду,

наука дає наукову картину світу як цілісну систему уявлень про світ, його властивості та закономірності розвитку;

– культурно-виховної – розвиток культури, гуманізація виховання та формування нової людини;

– практично діючою – удосконалення виробництва і системи суспільних відносин, тобто безпосередньої виробничої сили матеріального виробництва. Методи і дані науки використовують при розробці програм спеціально-економічного розвитку.

У процесі здійснення наукової діяльності беруть участь суб'єкти та об'єкти. Суб'єкт наукової діяльності (від лат. *subjectum* – лежить в основі) у теорії науки нині трактується в кількох значеннях (рис. 2.16).

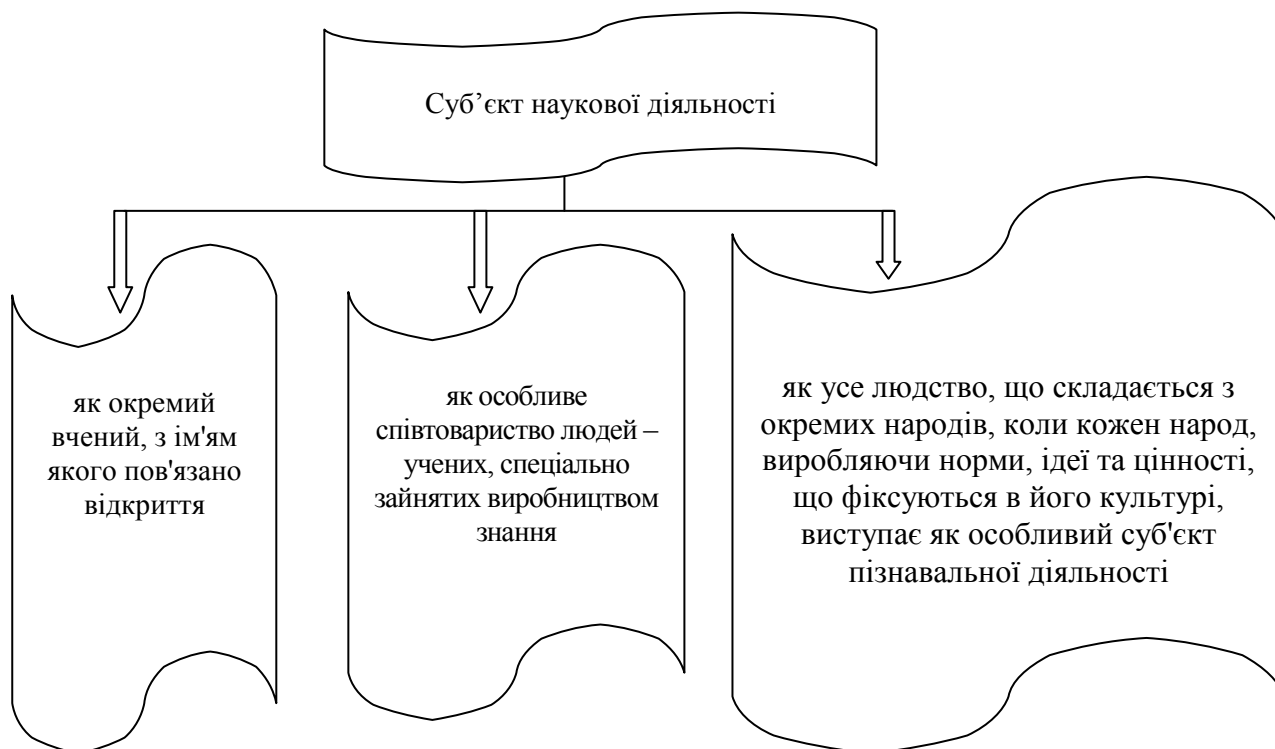

Рис. 2.16. Суб'єкти наукової діяльності

Згідно із законом України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, суб'єктами наукової й науково-технічної діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, громадські організації у науковій та науково-технічній діяльності (рис. 2.17).

Суб'єкти наукової діяльності мають спеціальну підготовку, під час якої вони використовують свої знання, засвоюючи засоби і методи їх здобуття, що робить їх самодостатніми на основі своїх світоглядних, ціннісних орієнтацій, етичних принципів і цільових настанов, специфічних для певної галузі наукового пізнання в дослідженнях певної епохи.

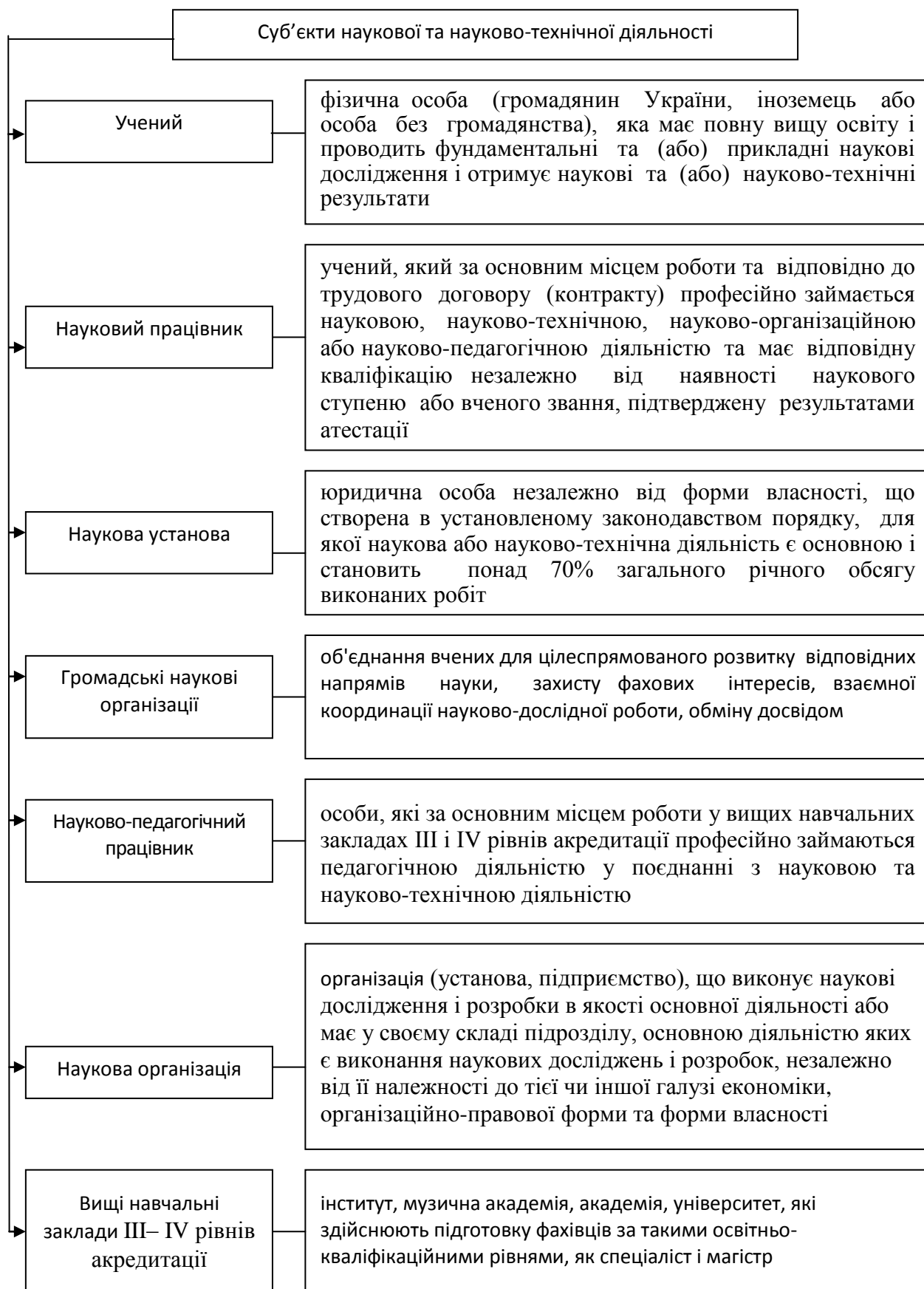

Рис. 2.17. Суб'єкти наукової та науково-технічної діяльності

Справжній суб'єкт пізнання ніколи не буває тільки гносеологічним. Це жива особистість з її пристрастями, інтересами, характером, темпераментом, талантом, волею і т.д. Але деколи під суб'єктом пізнання все-таки мають на увазі якийсь безособовий логічний згусток інтелектуальної активності.

Суб'єкт і його пізнавальна діяльність можуть бути адекватно зрозумілі лише в їх конкретно-історичному контексті. Наукове пізнання передбачає не тільки свідоме ставлення суб'єкта до об'єкта, але і до самого себе, до своєї діяльності, тобто осмислення прийомів, норм, методів дослідницької роботи, традицій. Суб'єкти пізнання розрізняють на кожному етапі розвитку науки: класичному, некласичному, постнекласичному (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Суб'єкти пізнання залежно від етапу розвитку науки

Етап розвитку науки	Характеристика
Класична наука	Суб'єкт пізнання являє собою “гносеологічного Робінзона” (це – суб'єкт “взагалі”, поза соціокультурними та суб'єктивними характеристиками; він пізнає об'єкт “сам по собі” ніби в “чистому вигляді” без будь-яких сторонніх привнесень, абсолютно об'єктивно)
Неокласична наука	Суб'єкт вже не претендує на абсолютне знання, оскільки набуває знань: а) відносно, що часто розуміють як суб'єктивно, б) інструментально, що означає, що це знання призначене для вирішення певних завдань в) суб'єкт пізнання – не споглядає світ як гносеологічну машину, а активно пізнає істоту, причому не тільки досліджує ті чи інші сторони об'єкта, а й формує сам об'єкт пізнання г) суб'єкт пізнання – не стільки окрема людина, скільки великі дослідницькі колективи
Постнеокласична наука	Характеристики суб'єкта аналогічні характеристикам суб'єкта пізнання некласичної науки, однак є й нові відмінності: у зв'язку з глобалізацією наукової діяльності суб'єкт пізнання виходить за межі національних кордонів, і формується інтернаціональний “науковий етнос”, який у змозі вирішити сучасні завдання

Наукові дослідження як діяльність залежно від свого цільового призначення, ступеню зв'язку з природою чи промисловим виробництвом, глибини і характеру наукової роботи поділяють на кілька основних типів: фундаментальні, прикладні та розробки.

Фундаментальні дослідження – набуття принципово нових знань і подальший розвиток системи накопичених знань. Мета фундаментальних досліджень – відкриття нових законів природи, розкриття зв'язків між явищами і створення нових теорій. Вони становлять основу розвитку як самої науки, так і суспільного виробництва.

Прикладні дослідження – створення нових або вдосконалення існуючих засобів виробництва, предметів споживання і т.п. У галузі технічних наук вони спрямовані на “уречевлення” наукових знань, здобутих у фундаментальних дослідженнях. Об'єктом таких досліджень звичайно є машини, технологія і організаційна структура.

Науково-технічні розробки – використання результатів прикладних досліджень для створення і відпрацювання моделей техніки (машин, пристроїв, матеріалів, продуктів), технологій виробництва, а також удосконалення існуючої техніки. На етапі розробки результати, продукти наукових досліджень набирають такої форми, яка дає змогу використовувати їх в інших галузях суспільного виробництва.

Наука як діяльність спрямована на вироблення нових знань та результату – суми усіх здобутих знань про природу, суспільство та мислення, що допомагають зрозуміти навколишній світ.

Контрольні запитання

1. Як характеризують науку як систему знань?
2. Якою є характеристика науки як особливого виду людської діяльності?
3. Що таке наукова діяльність?
4. Чим відрізняються наукові знання від звичайних знань?
5. Якими є основні спрямування наукових знань?
6. Які виділяють ознаки наукових знань?
7. Як класифікують знання?
8. Як Дж. Бернал характеризує поняття “наука”?
9. Як Е. Агацці характеризує поняття “наука”?
10. Що таке завдання науки?
11. Які основні критерії науковості?
12. Як поділяють науку на види за предметом і методом пізнання?
13. Як поділяють науку на види за співвідношенням із практикою?
14. Що таке функції науки в сучасних умовах?
15. Як можна охарактеризувати науку з двох основних позицій?
16. Що таке елементи науки?
17. Яка послідовність стадій розвитку гіпотези?
18. Як формується теорія?
19. Хто є суб'єктами науки як діяльності?
20. Які виділяють об'єкти науки як діяльності?

Тести

1. Знання – це:
 - а) сукупність методологічних регуляторів, що значною мірою забезпечують спрямованість, рух пізнання до змістовно істинних результатів;
 - б) відображення об'єктивної реальності у свідомості людини, що ідеально відтворює об'єктивні закономірні зв'язки реального світу;

в) процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища); установлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення, вивчення взаємодії між явищами з метою раціонального використання отриманих результатів у практичній діяльності людей;

г) найбільш відпрацьовані і визнані нові теорії або сукупності взаємопов'язаних теорій (методів), що стосуються одного об'єкта досліджень і розробок, але ґрунтуються на різних аксіоматичних доктринах та концептуальних засадах.

2. Наука – це:

а) одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивну картину світу; система знань про закони розвитку природи і суспільства.

б) це характеристика вищої освіти з ознаками сформованості інтелектуальних якостей особи;

в) ґрунтовні теоретичні знання з обраної теми та проблемний виклад теоретичного матеріалу;

г) теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості.

3. Під поняттям “постулат” розуміють:

а) професора у певній галузі знань;

б) те, що завжди, за будь-яких умов, без будь-якого винятку властиве певному явищу;

в) попереднє припущення у певній науковій теорії, прийняте як початкове, не доведене в її межах положення;

г) сукупність методологічних регуляторів, що значною мірою забезпечують спрямованість, рух пізнання до змістовно істинних результатів.

4. Наукова ідея при формуванні наукових знань є поняттям:

а) первинним;

б) вторинним;

в) другорядним;

г) основним.

5. Принцип – це:

а) головне вихідне положення будь-якої наукової теорії, вчення, науки чи світогляду, виступає як перше і найабстрактніше визначення ідеї, як початкова форма систематизації знань.

б) логічне узагальнення досвіду, суспільної практики;

в) теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості;

г) те, що завжди, за будь-яких умов, без будь-якого винятку властиве певному явищу.

6. Наукові закони – це:

а) внутрішній суттєвий стійкий взаємозв'язок явищ у природі і суспільстві, що зумовлює їх закономірний розвиток,

б) сукупність методологічних регуляторів, які значною мірою забезпечують спрямованість, рух пізнання до змістовно істинних результатів;

в) прояв істотного необхідного зв'язку явищ, внутрішнього зв'язку між причиною і наслідком, що зумовлює певний закономірний розвиток явищ;

г) немає правильного визначення.

7. За визначенням ... знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, правильне її відображення у мисленні людини; володіння досвідом і розумінням, що є правильним і суб'єктивно, і об'єктивно, і на підставі яких можна побудувати судження та висновки:

а) філософського енциклопедичного словника;

б) Платона;

в) М. В.Корягіна;

в) Н. М.Малюги.

8. Ознаками наукових знань є:

а) історичність, повторюваність та постійність;

б) системність, комплексність та загальність;

в) мінливість, удосконалюваність та унікальність;

г) загальність, перевіреність наукових фактів та відтворюваність фактів.

9. Вивчення праць науковців дає змогу назвати наукове і початкове знання як:

а) види знань;

б) типи знань;

в) класифікації знань;

г) характеристику знань.

10. Л. Зоріна дає характеристику таких видів знань:

а) наукове і навчальне знання;

б) явні та неявні знання;

в) основні і допоміжні знання;

г) інтуїтивне та демонстративне знання.

11. Критеріями науковості, за якими відрізняється наука від інших форм пізнання, є:

а) об'єктивність, системність, обґрунтованість;

- б) істинність, точність, правдивість;
- в) проблемність, невизначеність, удосконалюваність;
- г) ідеалізація, досконалість, правдивість.

12. Суспільні, природничі і технічні науки – це поділ науки на види за:

- а) типом і видом пізнання;
- б) способом та суб'єктом пізнання;
- в) предметом і методом пізнання;
- г) об'єктом і предметом пізнання.

13. За співвідношенням із практикою виділяють такі види науки:

- а) фундаментальні, прикладні та науково-технічні розробки;
- б) суспільні і природничі;
- в) технічні та суспільні;
- г) природничі і технічні.

14. Опис, виховання, пізнання, конструювання, передбачення – це:

- а) види науки;
- б) функції науки;
- в) типи науки;
- г) класифікації науки.

15. Поняття науки потрібно розглядати з двох основних позицій:

- а) з практичної і теоретичної;
- б) як певний вид суспільного поділу праці;
- в) як сукупність знань та як певний вид діяльності;
- г) як систему наукової діяльності.

16. Специфічні, загальні та особливі закони, – це:

- а) види законів;
- б) типи законів;
- в) форми законів;
- г) класифікація законів.

17. Гіпотези як і ідеї мають імовірнісний характер і проходять у своєму розвитку три стадії:

- а) висунення, формулювання та накопичення фактичного матеріалу;
- б) висунення, обґрунтування та формулювання припущень;
- в) накопичення фактичного матеріалу; формулювання та обґрунтування гіпотези; перевірка отриманих результатів на практиці;
- г) формулювання, перевірка та висунення гіпотези.

18. Науково-технічна, науково-організаційна та науково-педагогічна діяльність – це:

- а) види наукової діяльності;
- б) типи наукової діяльності;
- в) форми наукової діяльності;
- г) класифікація наукової діяльності.

19. Суб'єкт наукової діяльності трактують у кількох значеннях:

- а) як окремий народ, усе людство і нація;
- б) як аспірант, студент вищого навчального закладу та учень школи;
- в) як громадська, наукова організація та науково-дослідне співтовариство;
- г) як окремий учений, особливе співтовариство та як усе людство.

20. Суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, громадські організації у науковій та науково-технічній діяльності відповідно до норм:

- а) Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”;
- б) Закону України “Про освіту”;
- в) Закон України “Про наукову діяльність”;
- г) Закон України “Про науково-технічну діяльність”.

Практичні завдання

1. Знання є найважливішою складовою змісту освіти, його ядром. На основі знань формуються вміння, навички, розумові і практичні дії.

Складіть таблицю під назвою “Види знань у наукових працях учених”.

2. Існують різні підходи до класифікації видів наук, описані в багатьох наукових джерелах. На їх основі відобразіть схематично класифікацію наук.

3. Враховуючи норми Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, наведіть об'єкти і суб'єкти наукової діяльності з короткою їх характеристикою.

Рекомендована основна література

1. *Аванесов В.* Знання как предмет педагогического измерения / В. Аванесов // Школьные технологии. – 2006. – № 2. – С. 162–172.

2. *Вахтомин Н. К.* Генезис научного знания / Н. К. Вахтомин. – М. : Наука. – 1973. – 283 с.

3. *Гинецинский В. И.* Знание как категория педагогики / В. И. Гинецинский. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та. – 1989. – 244 с.

4. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский ; отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. – 270 с.

5. *Доброхот М. Л.* Сучасне і майбутнє української науки / М. Л. Доброхот // Освіта і управління : текст промови на III Всесвітньому форумі

українців (18–20 серпня 2001 р., м. Київ). – Т. 4. – № 3–4. – 2001. – С. 7–13.

Рекомендована додаткова література

1. Рудий Б. А. Криза еволюціонізму / Б. А. Рудий. – К.: Четверта хвиля, 2003. – 104 с.

2. Bourdieu Pierre. Les Conditions sociales internationale des idées / Pierre Bourdieu // Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte. – 1990. – Heidelberg. – № 14–1/2. – р. 1–10.

3. Національна Академія Наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/Pages/default.aspx>.

4. McComas William. Ten myths of science: Reexamining what we think we know / William McComas // School Science & Mathematics. – 1996. – Vol. 96. – р. 10.

5. Hodson D. The mature of scientific observation / D. Hodson // School Science Review. – 1986. – № 58(242). – р. 17–28.

Тема 3. Історія розвитку науки та наукознавства

3.1. Причини, історичні етапи та періоди розвитку науки

3.2. Наукові революції та їх наслідки

3.3. Суть, характеристика та історія розвитку наукознавства

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- історичні аспекти розвитку науки;
- характеристики наукових революцій та їх наслідки для розвитку науки;
- історію розвитку наукознавства як галузі дослідження, що вивчає закономірності функціонування і розвитку науки.

3.1. Причини, історичні етапи та періоди розвитку науки

Роль науки сформувалась у далекі історичні часи і з кожним днем дедалі більше зростає. Наука перетворюється на безпосередню виробничу силу суспільства, вона не стежить за розвитком техніки, а випереджає його, визначає сучасний прогрес матеріального виробництва. Сьогодні наукове знання пронизує усі сфери суспільного життя, наука орієнтується насамперед на людину, її інтелект, творчі здібності, її цілісний і всебічний розвиток.

Причини виникнення науки

Є декілька основних причин виникнення науки. Першою і головною причиною є формування суб'єктно-об'єктних відносин між людиною і природою, між людиною і навколишнім середовищем. Це пов'язано передусім з переходом людства до виробничого господарства. Так, уже в епоху палеоліту людина створює перші знаряддя праці з каменю та кістки (сокира, ніж, скребло, спис, лук, стріли), оволодіває вогнем і будує примітивні житла. В епоху мезоліту людина робить човен, займається обробкою деревини, винаходить різноманітні більш складні знаряддя праці. У період неоліту (до 3000 р. до н. е.) людина розвиває гончарне ремесло, освоює землеробство, займається виготовленням глиняного посуду, використовує мотику, серп, веретено, опановує метали, використовує тварин як тяглову силу, винаходить колісні візки, гончарне колесо, парусник, хутра. До початку першого тисячоліття до нашої ери з'являються знаряддя праці із заліза.

Просуваючись вперед, наука невпинно перекреслює сама себе.

В. Гюго

Другою причиною формування науки є ускладнення пізнавальної діяльності людини. "Пізнавальна", пошукова активність характерна і для тварин, але через ускладнення предметно-практичної діяльності людини,

освоєння нею різних видів перетворювальної діяльності, відбуваються глибокі зміни у структурі психіки людини, будові її мозку, спостерігаються зміни у морфології її тіла.

Таким чином, розвиток науки був складовою загального процесу інтелектуального розвитку людського розуму і становлення людської цивілізації. Не можна розглядати розвиток науки у відриві від процесів, які є передумовами виникнення науки (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Передумови виникнення науки

Історія науки

Інтерес до проблем історії науки не є випадковий. За визначенням Ф. Енгельса, “теоретичне мислення кожної епохи, а значить і нашої епохи, це – історичний продукт...” (Маркс, Енгельс, т. 20, с. 344).

Усі науки настільки пов'язані між собою, що легше вивчати їх усі відразу, ніж якусь одну з них окремо від усіх інших.

Рене Декарт

Історія науки – це дослідження феномену науки в його історії. Наука, зокрема, є сукупністю емпіричних, теоретичних і практичних знань про навколишній світ, здобутих науковим співтовариством. Оскільки, з одного боку, наука представляє об'єктивне знання, а з другого – процес його здобуття і використання людьми, сумлінна історіографія науки має брати до уваги не тільки історію думки, а й історію розвитку суспільства в цілому.

Вивчення історії сучасної науки спирається на безліч збережених оригінальних або перевиданих текстів. Однак самі слова “наука” і “учений” увійшли у вжиток лише у XVIII–XX ст., а до цього натуралісти називали своє заняття “натуральною філософією”.

Хоча емпіричні дослідження відомі ще з античних часів (наприклад, роботи Аристотеля і Теофраста), а науковий метод був у своїй основі розроблений у Середньовіччі (Ібн ал-Хайсам, Аль-Бірун, Роджер Бекон), початок сучасної науки сягає до Нового часу – періоду, що зветься індустріальною революцією, яка сталася у XVI-XVII ст. у Західній Європі.

Науковий метод вважається таким істотним для сучасної науки, що багато вчених і філософів вважають роботи, виконані до наукової революції, “переднауковими”. Тому історики науки нерідко дають науці більш широке визначення, ніж прийнято в наш час, щоб включати у свої дослідження період античності та Середньовіччя.

Основні історичні етапи розвитку науки наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Історичні етапи розвитку науки

Історичний період	Характеристика стану науки
Антична епоха	Складаються перші теоретичні системи знання в галузі геометрії, механіки, астрономії (Евклід, Архімед, Птолемей, Фалеса і Демокріт); розвивається натурфілософська концепція атомізму (Демокріт, Епікур); робляться спроби аналізу закономірностей суспільства і мислення (Аристотель, Платон, Геродот). Аристотель розділив науки на фізику (природа), етику (суспільство) і логіку (мислення)
Середньовіччя	Розвиваються (особливо в країнах арабського сходу, єврейської громади Кордоби й Середньої Азії) позитивні наукові ідеї в галузі математики, астрономії, фізики, медицини, історії та інших наукових дисциплін (Ібн Сіна, Ібн Рушд, Біруні та ін.). У Західній Європі, долаючи опір богослов'я, йде процес нагромадження фактичного матеріалу в біології, робляться спроби розвитку елементів математики і дослідного природознавства (Роджер Бекон, Альберт Великий та ін.). На високому рівні були наукові знання в Київській Русі.
Відродження	Виникнення капіталізму, розвиток промисловості й торгівлі, мореплавства і військової техніки стимулювали бурхливе зростання науки. Наука пориває з теологією, сприяючи утвердженню матеріалістичних ідей (Джордано Бруно, Леонардо да Вінчі, Френсіс Бекон, Лука Паколі). Великого поширення набуває експериментальне вивчення природи, обґрунтування якого мало революційне значення для науки. Справжній переворот відбувається в астрономії (Микола Коперник, Галілео Галілей)
XVII–XVIII ст.	Створюються класична механіка, диференціальне й інтегральне числення, аналітична геометрія, хімічна атомістика, система класифікації рослин і тварин, стверджується принцип збереження матерії і руху (Ісаак Ньютон, Готфрід Вільгельм Лейбніц, Рене Декарт, Джон Дальтон, Карл Лінней, Михайло Васильович Ломоносов та ін.). В цей же час відбувається даліше оформлення науки як соціального інституту, створюються перші європейські академії, наукові товариства, починається видання наукової періодичної літератури

Історичний період	Характеристика стану науки
XIX ст.	У зв'язку з промисловим переворотом кінця XVIII ст. почався новий етап у розвитку науки. Виникли нові фізичні дисципліни (термодинаміка, електродинаміка класична), створюються еволюційне вчення і клітинна теорія в біології, формулюється закон збереження і перетворення енергії, розвиваються нові концепції в астрономії і математиці (Джеймс Клерк Максвелл, Майкл Фарадей, Жан Батіст Ламарк, Чарльз Дарвін, Теодор Шванн, Маттіас Шлейден та ін.). Основи сучасної класифікації наук заклав Сен-Симон, Огюст Конт у XIX ст. систематизував його ідеї і склав “енциклопедичний ряд” основних наук, розташувавши їх у порядку зменшення абстрактності. Цей ряд у сучасному вигляді змальовується концепцією “сходи науки”.
СРСР	З часу створення СРСР був розроблений план науково-технічних робіт, який по суті став програмним документом розвитку радянської науки, який передбачався в загальнодержавних масштабах. На науковій основі здійснювались планове господарство і перетворення суспільних відносин. СРСР давав близько 1/3 наукової продукції всього світу. В країні працювало 1,5 млн. наукових працівників, більш ніж де в світі. Радянська наука завдячує своєму розвитку таким вченим, як В. І. Вернадський, С. І. Вавилов, О. О. Богомолець, Д. К. Заболотний, М. Д. Зелінський, О. П. Карпінський, В. Л. Комаров, І. В. Курчатов, С. П. Корольов, І. П. Павлов, Є. О. Патон, В. І. Липський, П. І. Кравчук, Д. М. Прянишников, М. М. Покровський, Б. Д. Греков, М. В. Келдиш, Л. Д. Ландау та ін. Радянська наука, що ґрунтувалась на діалектико-матеріалістичній методології, посідає важливе місце в історичному розвитку людства. У космосі услід за польотом першого у світі супутника Землі і першого у світі космічного польоту людини, здійсненого Ю. О. Гагаріним, почали працювати штучні супутники, станції з космонавтами на борту, розроблялися шляхи мирного використання термоядерної енергії. Радянська наука зробила значний внесок у дослідження галактик, становлення зоряної космології, у розвиток проблем квантової оптики, фізику напівпровідників та в інших напрямках. На рахунку радянських учених кількості відкриттів, понад 1 млн. винаходів, десятки тисяч патентів. У систему єдиної радянської науки входила Академія наук СРСР, республіканські Академії наук, філіали, центри, відділення АН СРСР, вищі навчальні заклади, дослідницькі центри Академії медичних наук СРСР, Академії педагогічних наук СРСР, Всесоюзної академії сільськогосподарських наук, галузеві науково-дослідні інститути, науково-виробничі об'єднання й лабораторії в промисловості. Учені УРСР зробили вагомий внесок у скарбницю світової науки. Багато їхніх розробок стали основою створення нових галузей промисловості, прогресивних технологій, матеріалів, машин і механізмів. У республіці працювало 200 тис. наукових працівників, у тому числі 62 тис. докторів і кандидатів наук. В УРСР налічувалось 150 вузів, в яких працювало 1,4 тис. професорів і докторів наук, близько 16 тис. доцентів і кандидатів наук

Історичний період	Характеристика стану науки
XIX ст. (Україна)	Починається піднесення науки і в Україні (Ф. Прокопович, Г. С. Сковорода), працює Київська академія. Визнаними науковими центрами стали Харківський і Київський університети та Новоросійський університет в Одесі, де успішно працювали видатні російські вчені І. М. Сеченов, І. І. Мечников, М. І. Пирогов, О. О. Ковалевський, В. В. Докучаєв та інші, а також відомі українські вчені М. О. Максимович, В. О. Бец, О. С. Роговин, А. О. Потебня та інші. Подальшого розвитку набули й суспільні науки. Соціалісти-утопісти закликали до заміни капіталістичного суспільства соціалістичним. Класики політичної економії заклали основи трудової теорії вартості. Праці в галузі діалектики й матеріалізму були видатним досягненням філософської думки. Закономірним наслідком революційної класової боротьби трудящих стало виникнення марксизму Карла Маркса і Фрідріха Енгельса
XIX–XX ст.	Великі зміни в науковій картині світу і низка нових відкриттів у фізиці (електрон, рентгенівське випромінювання, радіоактивність тощо) призводять до кризи класичного природознавства і насамперед його механістичної методології. У XX ст. значних успіхів досягли математика і фізика, виникли такі галузі технічних наук, як радіотехніка, електроніка. З'явилась кібернетика, яка збільшує свій вплив на подальший розвиток науки і техніки. Успіхи фізики і хімії сприяють глибшому вивченню біологічних процесів у клітинах, що стимулює розвиток сільськогосподарських і медичних наук. Відбувається тісне зближення науки з виробництвом, зростають і зміцнюються її зв'язки із суспільним життям. Сучасна наука становить важливу складову науково-технічної революції
Україна (XX–XXI ст.)	Починаючи з дати проголошення незалежності України (1991 р.) наукова діяльність тут здійснюється під егідою Національної академії наук України (НАН) – вища наукова установа України з самоврядною організацією. Академія нині налічує 173 наукові інститути та установи, де працює понад 43 тисячі співробітників, з них понад 10 тисяч докторів і кандидатів наук. У складі Академії 478 академіків і членів-кореспондентів. На сьогоднішній день НАН України складається з шести регіональних центрів. У Національній академії наук діють три секції, що об'єднують 14 відділень наук: математики, інформатики, механіки, фізики і астрономії, наук про Землю, фізико-технічних проблем матеріалознавства, фізико-технічних проблем енергетики, ядерної фізики та енергетики, хімії, біохімії, фізіології і молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права, літератури, мови та мистецтвознавства

Сходи наук

Заслуговує на увагу концепція “сходів наук”, тобто образне уявлення ієрархії основних наук відповідно до природи явищ, які вивчаються, чи відповідно до їх “важливості”. Така класифікація наук була запропонована Огюстом Контом (рис. 3.2).

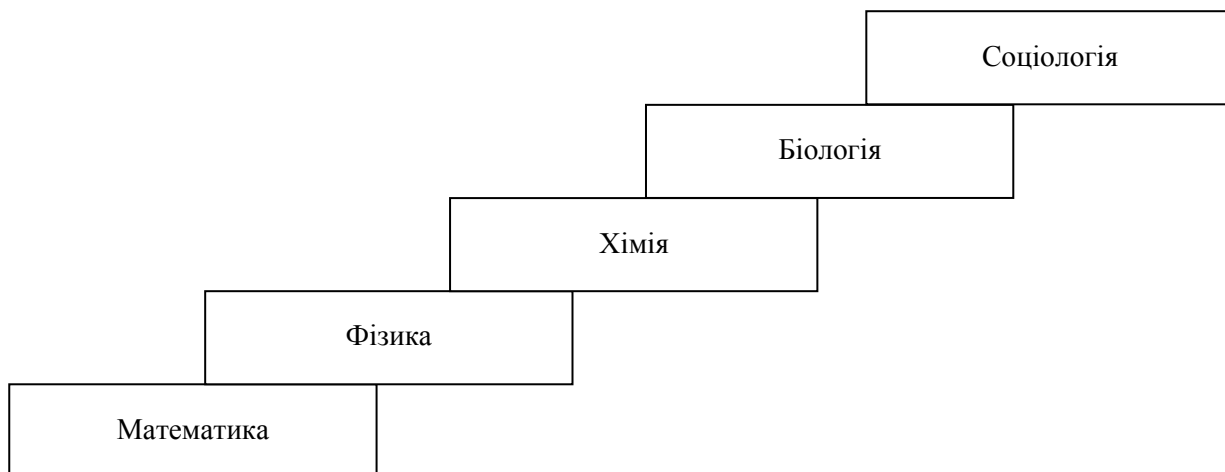

Рис. 3.2. Сходи наук за Огюстом Контом

Ці “сходи” відображають:

- а) перехід від простих і загальних явищ до складних і окремих;
- б) ускладнення основних форм руху матерії;
- в) історичну послідовність розвитку наук.

Усі наші наукові погляди, як індивідуальні, так і родові, повинні неминуче пройти послідовно через три різні стадії, які можуть бути визначені звичайними найменуваннями – теологічна, метафізична і наукова.

О. Конт

Такий порядок розподілу різних наук розкриває порядок становлення позитивного розуму в різних галузях. О. Конт вважав, що наведена ієрархія має і практичний сенс: саме в такій послідовності має бути організований і процес освіти. На його думку, навряд чи можливо раціонально вивчати статичні або динамічні явища, що відбуваються в суспільстві, не ознайомившись спочатку із суспільним середовищем, в якому вони відбуваються, і з тим, як влаштований “зсередини” їх специфічний суб’єкт. Адже людина – це перш за все біологічний організм, який складається з певної речовини. Звідси – необхідний поділ науки про природу на дві галузі – органічну і неорганічну. З якою з них потрібно починати вивчення природи? Зрозуміло, з другої, явища якої більш прості і більш незалежні через їх найвищу суспільність.

Розгляд ієрархічної градації наук дає змогу правильно осмислити майбутнє кожної науки, її можливості, цілі і завдання, напрями та особливості розвитку пізнання загалом і місце у ньому людини.

У результаті розвитку кожної з наук об’єкти, які ця наука може ефективно досліджувати, стають дедалі складнішими. Фізика освоює граничні галузі хімії,

хімія – біології. Так, хімічна фізика пояснила причину періодичного закону, природу хімічного зв'язку. Біологічна хімія досліджує обмін речовин у живих організмах, наблизившись до розкриття структури і механізму дії генетичного коду.

Зміщення меж наук відбувається неодноразово. “Наступ” фізики на хімію відбувався двічі: у XVII–XVIII ст. на основі успіхів класичної механіки і в XX ст. у зв'язку з досягненнями квантової фізики. В експансії фізики та хімії в біологію було три “хвилі”: у XVII–XVIII ст. на основі успіхів класичної механіки, у XVIII–XIX ст. в результаті досягнень біохімії в галузі фізіології, а в XX ст. – на основі розвитку молекулярної біології, особливо хімічних основ генетики.

Багатовікову історію мають дискусії з питань: “Чи можна науки, що знаходяться на більш високих щаблях ієрархії, вивести з наук, розташованих нижче? Чи можна пояснити всі явища хімії (біології) на основі фізики? Чи походять вищі науки з нижчих?”

Нині спостерігається взаємопроникнення науки і мистецтва. Протиставлення мистецтва і науки є характерним для класичної науки, для якої характерним є такий підхід: наука – це мислення в поняттях, а мистецтво – це мислення в образах.

Періодизація науки

Історичний аспект розвитку науки розглядається також з точки зору періодизації. Зазвичай виділяють такі періоди розвитку науки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Періоди розвитку науки

Назва періоду	Характеристика
Переднаука	Зародження науки в цивілізаціях Давнього Сходу: астрології, доевклідової геометрії, грамоти, нумерології
Антична наука (докласична наука)	Формування перших наукових теорій (атомізм) та складання перших наукових трактатів в епоху Античності: астрономія Птолемея, ботаніка Теофраста, геометрія Евкліда, фізика Аристотеля, а також поява перших протонаучних спільнот у вигляді академії. Пошук абсолютної істини, спостереження і роздуми, метод аналогій
Середньовічна магична наука	Формування експериментальної науки на прикладі алхімії Джабіра
Класична наука	Формування науки в сучасному сенсі у працях Галілея, Ньютона, Ліннея. З'являється планування експериментів, введено принцип детермінізму, підвищується значущість науки
Неокласична наука	Наука епохи кризи класичної раціональності: теорія еволюції Дарвіна, теорія відносності Ейнштейна, принцип невизначеності Гейзенберга, гіпотеза Великого Вибуху, теорія катастроф Рене Тома, фрактальна геометрія Мандельброта.
Постнеокласична наука	З'являється синергетика, розширюється предметне поле пізнання, наука виходить за свої рамки і проникає в інші галузі, пошук цілей науки

3.2. Наукові революції та їх наслідки

Поняття наукової революції

Розвиток науки у цілому та її окремих напрямів, відбувався і відбувається нерівномірно. Етапи спокійного розвитку науки або наукового напрямку рано чи пізно завершуються і відбувається “науковий вибух”. При цьому теорії, які протягом певного часу вважалися правильними (“попередні теорії”), фальсифікуються накопиченими практичними й теоретичними фактами, що не спростовуються такими теоріями. Виникають нові теорії (“наступні теорії”), які пояснюють накопичені факти.

Наука – не предмет “чистих” наукових думок, а предмет наукових думок, що постійно залучаються з практики і постійно підкріплюються практикою.

Джон Десмонд Бернал

Визначення

У розвитку науки є дві фази – фаза спокійного розвитку науки і фаза “наукового вибуху”, що інакше називається *науковою революцією* (рис. 3.3). Цілком очевидно, що фазою, яка визначає подальший напрям розвитку науки, є наукова революція.

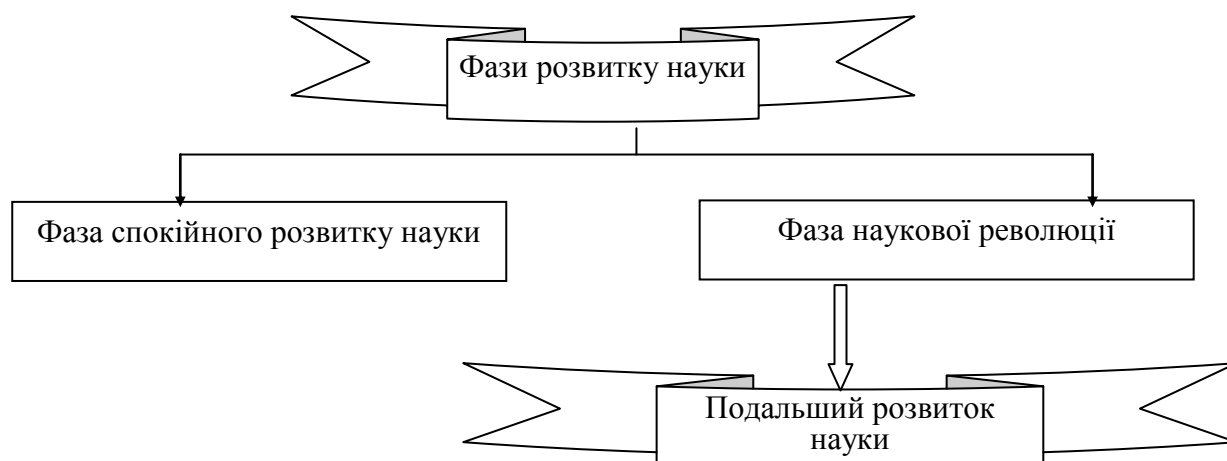

Рис. 3.3. Фази розвитку науки

Яким є механізм розвитку наукових революцій? Звідки виникають їх причини – зі “світу ідей” чи їх коріння треба шукати в соціальному середовищі? Нижче описано основні наукові революції (табл. 3.3).

Теорія наукових революцій Т. Куна

Концепція соціологічної та психологічної реконструкції і розвитку наукового знання пов'язана з ім'ям та ідеями Т. Куна, викладеними в його відомій праці з історії науки “Структура наукових революцій”. У ній

досліджуються соціокультурні та психологічні чинники діяльності як окремих учених, так і дослідницьких колективів.

Таблиця 3.3

Основні наукові революції

Період	Наслідки	
	Руйнування систем, ідей, концепцій	Формування нових систем, ідей, концепцій
XV – XVIII ст.	Відкинута система Аристотеля і геоцентричне вчення Птолемея, подолано середньовічну схоластику	Створено наукові основи математики, астрономії, механіки, медицини, тобто саме природознавство зусиллями Коперника, Кеплера, Галілея, Декарта, Ньютона та інших учених. На зміну феодальній суспільно-економічній формації прийшла капіталістична, що характеризувалась розвитком продуктивних сил та ускладненням виробничих відносин
XIX ст.	Зруйновано метафізичні ідеї незмінності природи	Створено діалектичні ідеї загального розвитку природи на основі астрономічної теорії і періодичного закону в хімії, а також вчення про збереження й перетворення енергії у фізиці, клітинну і еволюційну теорію у біології. Вплив науки ще більше виявляється у розвитку продуктивних сил. З'являються нові галузі виробництва, виникають суперечності у виробничих відносинах суспільства
Кінець XIX ст.	Зруйновано концепцію неподільності атома	Створено квантово-механічну систему світосприйняття, яка характеризувалась кількісними фізичними властивостями мікросистем. У ході цієї революції наука справляє революціонізуючий вплив на розвиток виробництва і виробничих відносин у цілому. Науково-технічна революція розпочалася у фізиці, поширилася потім на хімію, теоретичну і технічну кібернетику, космознавство та інші науки. До середини 50-х років XX ст. вона охопила біологію і набула таким чином загального характеру
З кінця XX ст. до сьогодні	Інформаційна революція: “Хто володіє інформацією, той володіє світом”	Охопила інтелектуальну діяльність, починаючи з інформаційних образів в економіці, штучного інтелекту у нових технологіях і триває в біології, інформатизації суспільства, розвивається світова глобалізація у науці і техніці. Інформаційна революція відбувається в усіх галузях науки, техніки, виробництві, соціології, суспільстві. Розвиток науки і техніки пов'язаний з ускладненням методів і форм наукових досліджень, використанням складної апаратури (атомних реакторів, колайдерів, машинних комплексів тощо). В сучасних умовах масштабні наукові дослідження проводяться великими колективами, а вчений є їх активним учасником

... найдивовижніша особливість проблем нормальної науки ... полягає в тому, що вони надзвичайно мало орієнтовані на великі відкриття, хай то відкриття нових фактів чи створення нової теорії...

Т. Кун

Кун вважав, що розвиток науки є процесом почергової зміни двох періодів – “нормальної науки” та “наукових революцій”. Причому останні набагато рідкісніші в історії розвитку науки порівнянно з першими. Соціально-психологічний характер концепції Куна визначається його розумінням наукової спільноти, члени якої поділяють певну парадигму, відданість якій зумовлена положенням їх у певній соціальній організації науки, принципами, сприйнятими при їх навчанні та становленні як учених, симпатіями, естетичними мотивами і смаками. Саме ці чинники, за Куном, і стають основою наукового співтовариства.

Кунівську концепцію дослідження наукової революції можна коротко описати таким чином (табл. 3.4)

Таблиця 3.4

Основні характеристики Кунівської концепції розвитку науки

Стадія розвитку науки	Характеристика
Допарадигмальна	Характеризується наявністю різних поглядів, фундаментальних теорій, загальновизнаних методів і цінностей
Єдина парадигма	Створення єдиної парадигми на основі консенсусу членів наукової спільноти
Нормальний розвиток науки	На основі цієї парадигми відбувається нормальний розвиток науки, накопичуються факти, вдосконалюються теорії і методи
Науковий розвиток	У процесі розвитку виникають аномальні ситуації, що призводять до кризи, а потім до наукової революції
Наукова революція	Період розпаду парадигми, конкуренції між альтернативними парадигмами – і утвердження нової парадигми

Кун спробував довести, що розвиток науки відбувається не шляхом плавного нарощування нових знань на основі старих, а через періодичний злам традиційних уявлень, тобто через наукові революції. Таким чином, історія науки постає як конкурентна боротьба між різними науковими спільнотами за утвердження нового наукового світогляду, який передбачає не тільки цілісне бачення стану справ у науці, а й сукупність теоретичних стандартів, методологічних норм, ціннісних орієнтирів.

Центральне місце у концепції Куна посідає поняття парадигми, або сукупності найбільш загальних ідей і методологічних основ у науці, визнаних науковим співтовариством. На його думку, саме зміна парадигм є науковою революцією. Парадигма має дві властивості (рис. 3.4):

Рис. 3.4. Властивості парадигми

Парадигма – це початок будь-якої науки, вона створює можливість для цілеспрямованого відбору фактів та їх інтерпретації. Парадигма, за Куном, або “дисциплінарна матриця”, як він її запропонував називати надалі, включає чотири типи найбільш важливих компонентів (рис. 3.5):

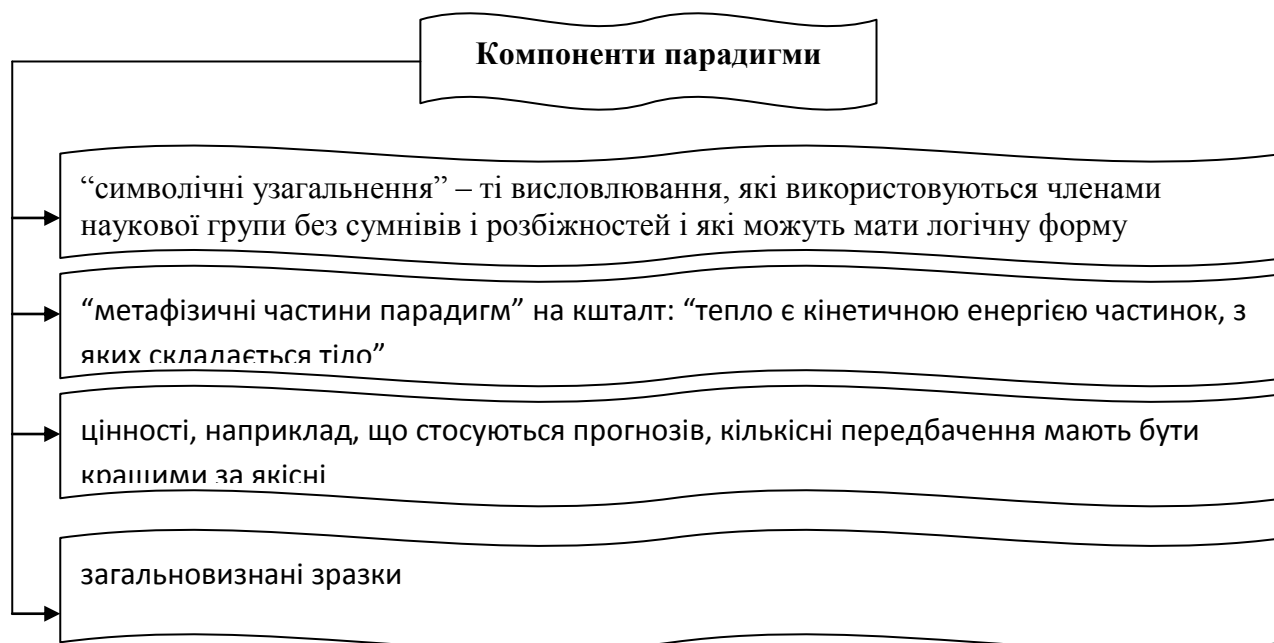

Рис. 3.5. Компоненти парадигми

Усі ці компоненти парадигми сприймаються членами наукової спільноти у процесі їхнього навчання, роль якого у формуванні наукової спільноти підкреслює Кун, і стають основою їхньої діяльності у періоді “нормальної науки”. У період “нормальної науки” вчені мають справу з накопиченням фактів, які Кун поділяє на три типи (рис. 3.6):

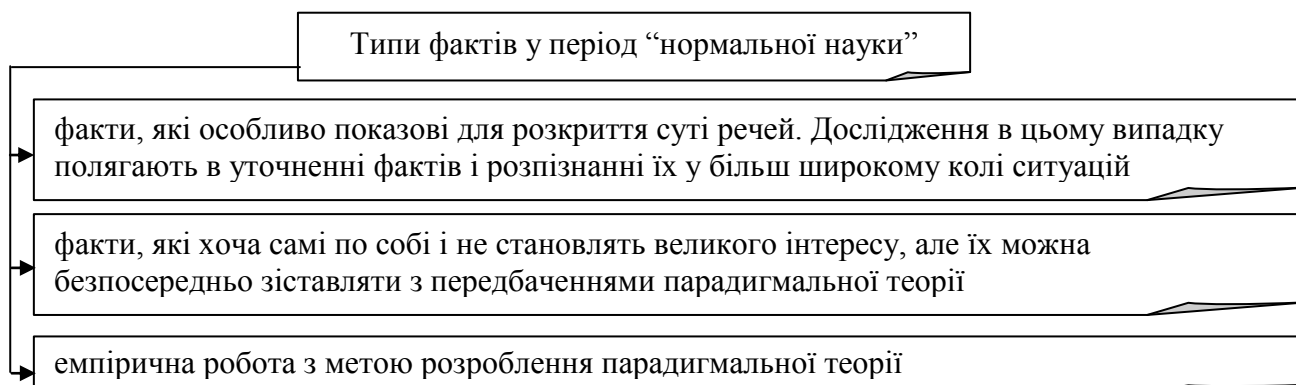

Рис. 3.6. Типи фактів у період “нормальної науки”

Однак наукова діяльність у цілому цим не вичерпується. Розвиток “нормальної науки” в рамках прийнятої парадигми триває доти, доки існуюча парадигма не втратить здатності вирішувати наукові проблеми. На одному з етапів розвитку “нормальної науки” неодмінно виникає невідповідність між спостереженнями і прогнозами парадигми, виникають аномалії. Коли таких

аномалій накопичується багато, припиняється нормальний перебіг науки і виникає стан кризи, яка називається науковою революцією, яка й призводить до зламу старої і створення нової наукової теорії – парадигми.

Найбільша заслуга Т. Куна полягає в тому, що він знайшов новий підхід до розкриття сутності природи науки і її прогресу. На відміну від К. Поппера, який вважав, що розвиток науки можна пояснити виходячи тільки з логічних правил, Кун вносить у цю проблему “людський” фактор, залучаючи до її вирішення нові, соціальні та психологічні, мотиви.

У результаті обговорення концепції Куна більшість його опонентів сформуvalи свої моделі наукового розвитку і своє розуміння наукових революцій.

3.3. Суть, характеристика та історія розвитку наукознавства

Стан та розвиток науки, її структури вивчає дисципліна, яка називається *наукознавство*. Це галузь досліджень, що вивчає закономірності функціонування і розвитку науки, структуру і динаміку наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального і духовного життя суспільства.

Предметом наукознавства є загальний склад науки, засоби і форми її функціонування, зв'язок і залежність темпів і напрямів її розвитку від інших суспільних явищ та інститутів.

Метою наукознавства є розроблення теоретичних основ організації, планування й управління наукою, тобто системи заходів, що спирається на об'єктивну логіку розвитку науки, забезпечує оптимальні темпи її розвитку й підвищення ефективності наукових досліджень.

Вирізняють такі розділи наукознавства (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Розділи наукознавства та їх характеристика

№ з/п	Розділ наукознавства	Характеристика
1	Загальна теорія науки	Розроблення концепції теорії науки, основних напрямків її розвитку та методології
2	Історія науки	Дослідження генезису динамічного процесу накопичення наукових знань, установлення закономірностей розвитку науки
3	Соціологія науки	Аналіз взаємодії науки і суспільства у різних соціально-економічних формаціях, дослідження соціальних функцій науки і відносин людей у процесі наукових досліджень
4	Економіка науки	Вивчення економічних особливостей розвитку і використання науки, критерії економічної ефективності наукових досліджень

№ з/п	Розділ наукознавства	Характеристика
5	Політика і наука	Визначення напрямів розвитку науки з урахуванням об'єктивних умов та потреб економіки і загальної політики держави
6	Теорія наукового прогнозування, планування і управління науковими дослідженнями	Розробка стратегії науки, планування її матеріального забезпечення, організація управління науковими дослідженнями
7	Методологія науки	Дослідження системи методів у науці, складання моделей наукової діяльності і окремих її видів
8	Наукова організація праці, психологія, етика і естетика наукової діяльності	Розробка систем наукової організації праці вчених, дослідження психологічних, етичних та інших факторів наукової діяльності (наприклад, інтереси, емоції, інтуїція, уявлення, індивідуальні особливості вченого)
9	Наука і право	Дослідження нормативного забезпечення взаємовідносин наукових колективів між собою, людей, що працюють в них, розробка системи державних і міжнародних законів про науку
10	Мова науки	Розробка міжнародних і національних систем понять і термінології, стильових особливостей викладу результатів наукових досліджень
11	Класифікація наук	Розробка міжнародної і національної систем наук

Виникнення і розвиток наукознавства пов'язані з діяльністю багатьох відомих учених. На початковому етапі окремі аспекти розвитку наукознавства вивчали філософія, особливо із середини ХІХ ст. (Р. Гельмгольц, К. Бернар, Т. Гекслі, А. Тимірязєв, І. Вернадський та ін.). Одну з перших спроб розкрити соціальні, психологічні та інші чинники, що впливають на розвиток науки, зробив швейцарський учений А. Декандоль ("Історія науки і учених за два століття", 1873). Проблеми формування ученого вивчав В. Оствальд ("Великі люди", 1909). Потреба в комплексному вивченні науки стала особливо відчутною в першій половині ХХ ст. у зв'язку з величезним зростанням її ролі і розвитком науково-технічної революції. Безпосереднє зародження наукової орієнтації досліджень багато радянських і зарубіжних дослідників пов'язували з дискусією про загальні проблеми розвитку науки, що виникла у зв'язку з доповідями Б. М. Гессена та інших радянських учених на 2-му Міжнародному конгресі з історії науки в Лондоні (1931). Ця дискусія посилила інтерес до марксистської концепції розвитку науки, що ґрунтується на методології діалектичного та історичного матеріалізму, до радянського досвіду створення державної системи організації і планування наукової діяльності.

У 30-ті роки ХХ ст. формується проблематика наукознавства (спроба польських учених створити програму "Наукознавство"; соціологічна

інтерпретація історико-наукового матеріалу Р. Мертоном (США) у книзі “Наука, техніка і суспільство в Англії XVII ст.”, 1938). Найбільший вплив на становлення наукознавства здійснив Дж. Д. Бернал (“Соціальна функція науки”, 1939, – своєрідне узагальнення роботи проведеного ним Кембриджського семінару “Наука і суспільство”).

Із середини 40-х років у багатьох розвинених країнах розгортаються емпіричні дослідження наукової діяльності (схеми організації наукових підрозділів, проблеми об'єднання учених та інженерів у промислових лабораторіях і науково-технічних проектах, розподіл наукових зусиль і фінансування науки).

Оформлення наукознавства у самостійну галузь відбувається до 60-х років, коли в СРСР, а також в інших країнах виникають сучасні уявлення про предмет і завдання наукознавства та наукові колективи, які розробляють його проблеми.

Складаються аналітичний і нормативний напрями дослідження. Метою аналітичного вивчення є розкриття закономірностей функціонування та розвитку науки як складної системи (внутрішні закономірності розвитку науки, соціально-історичні детермінанти її розвитку, їх взаємодія; типологія зв'язків науки з іншими соціальними інститутами; генезис і структура систем наукового знання; еволюція організаційних форм науки у процесі зміни її об'єму і соціальної функції і т.п.).

Для ключових наукознавчих понять (“наукова діяльність”, “наукове знання”, “наукова творчість”, “інститут науки” тощо) розробляється система непрямих показників (змінних) з використанням методів різних наук. Так, при визначенні місця науки в суспільстві, взаємозв'язків науки з іншими соціальними інститутами застосовують поняття і методи історії, соціології, політичної економії тощо. При цьому досліджується структура науково-технічної діяльності у сфері “дослідження – розробки – впровадження”, функції наукового знання в суспільстві, з'ясовуються особливості наукового потенціалу і його зв'язок з економічним потенціалом держави в умовах науково-технічної революції і т.п.

Проблеми наукової творчості вивчаються за допомогою психологічних і соціально-психологічних методів (мотиваційна структура особистості вченого, вікова динаміка індивідуального і колективного наукової творчості, розподіл ролей і лідерство в наукових колективах, система міжособистісних стосунків у процесі наукової діяльності, психологічний механізм наукового відкриття і його оцінка науковим середовищем і т.д.).

Дослідження змісту і результатів наукової діяльності – системи наукового знання – об'єднує зусилля фахівців у галузі логіки розвитку науки, логіки наукового дослідження, історії науки та історії філософії. При цьому вивчають логічну будову і змістове обґрунтування наукових теорій, умови і способи переходу від одних теоретичних уявлень до інших у процесі історичного розвитку науки. Сформувалася галузь статистичного дослідження структури і

динаміки інформаційних масивів науки і потоків наукової інформації – наукометрія.

Розрізняють дев'ять моделей вивчення науки (рис. 3.7).

Модель вивчення науки	Характеристика
інформаційна	наука розглядається як система, що самоорганізується й керується власними організаційними потоками
логічна	наука вивчається як логічний розвиток ідей
гносеологічна	вивчаються загальнонаукові підходи, форми й методи наукового пізнання
економічна	вивчається взаємодія розвитку науки з економічним розвитком держави, оцінюється економічна ефективність наукових досліджень
політична	розглядається взаємозв'язок науки з політикою, політичною ідеологією
соціологічна	наукові співтовариства, організації, колективи вивчаються макро- і мікросоціологічними засобами
демографічна	науковий потенціал досліджується як демографічна задача
евристична	об'єктом вивчення є науковець, психологія наукової творчості
самотехнічна	наука розглядається як система, якою необхідно керувати

Рис. 3.7. Моделі вивчення науки

Цей перелік можна продовжити за рахунок історичної (історія науки), біографічної (вивчення і систематизація біографій учених), організаційної (організація науки), психологічної (психологія наукової творчості), прогностичної (прогнозування тенденцій розвитку науки), філософсько-методологічної (філософія науки) складових наукознавства.

У руслі багатьох дисциплін склалися спеціальні галузі (соціологія науки, економіка науки, психологія науки тощо), які входять у систему наукознавства. У наукознавстві використовуються ідеї і методи кібернетики, теорії інформації, теорії систем і т.п. Однак наукознавство – це не комплекс окремих дисциплін і навіть не синтез знань про логіко-пізнавальні, соціальні, економічні,

психологічні, структурно-організаційні аспекти розвитку науки, а наука, що вивчає взаємодію різних елементів, котрі визначають розвиток науки як історично мінливих цілісності або системи.

Організаційні форми наукової діяльності поєднують два типи організації (рис. 3.8).

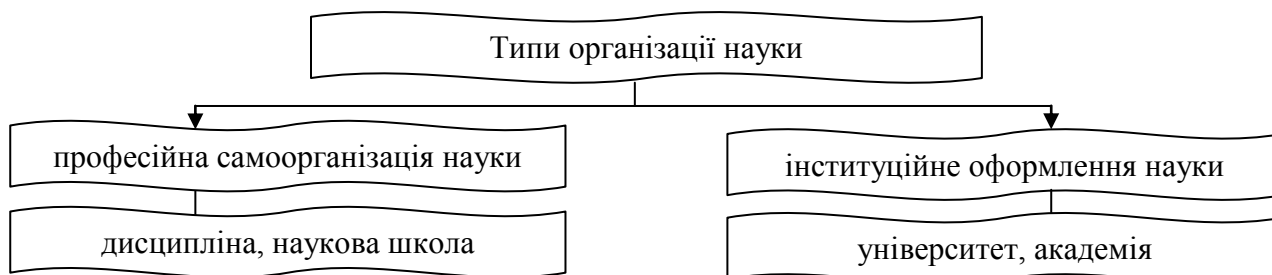

Рис. 3.8. Типи організації науки

На результатах аналітичного вивчення науки ґрунтуються нормативні наукознавчі дослідження. У найзагальнішому вигляді їх мету можна сформулювати як розроблення теоретичних основ наукової політики і державного регулювання науки (вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності наукової діяльності, об'єктивних критеріїв її оцінювання, визначення найбільш перспективних наукових напрямів як основи довгострокового планування науки). У цих дослідженнях широко застосовують методи наукового прогнозування і системного аналізу. Дедалі важливим стає пошук найбільш раціональних форм організації, в яких би дисциплінарний принцип – основа наукової спадкоємності – поєднувався з проблемною і матричною організацією досліджень (вивчення різних організаційних структур, питання оптимальної чисельності та складу наукових інститутів, бюджету часу персоналу, поділу праці тощо). У вивченні цих проблем застосовують методи теорії організації, цільове програмування, дослідження операцій та мережеве планування.

Виокремлюється група досліджень, присвячених проблемам створення, матеріального, інформаційного, кадрового забезпечення діяльності великих дослідницьких об'єднань, наукових центрів і гігантських науково-технічних проектів (освоєння Космосу, Світового океану та ін.). Головну увагу приділяють вивченню їх функцій у структурі науково-технічного прогресу, проблемам об'єднання різних форм науково-технічної діяльності. Досліджують інформаційні потоки і способи комунікації учасників, застосовують методи функціонально-ієрархічного моделювання, проводять комплексні соціологічні та соціально-психологічні дослідження.

Важливу роль відіграє специфічна проблематика, пов'язана з підготовкою та використанням наукових кадрів (системи відбору, спеціальної підготовки, збереження та підвищення кваліфікації).

В Україні питання наукознавства досліджують у Національній Академії наук України, під керівництвом якої виходить міжнародний науковий журнал “Наука та наукознавство”.

Наукознавство також вивчають і регулюють в інших країнах. У Польщі, наприклад, діяльність у галузі наукознавства координує Комітет з наукознавства Польської Академії Наук, у Болгарії створено Центр з наукознавства при Президії Болгарської Академії Наук, у Німеччині – Інститут теорії та організації науки Академії Наук, в Угорщині – Академія Наук. Проблеми наукознавства також вивчають дослідницькі групи під егідою ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій.

Контрольні запитання

1. Які основні етапи розвитку науки?
2. Як впливає наука на історію розвитку людини?
3. Що таке наукознавство?
4. Які Ви знаєте розділи наукознавства?
5. Охарактеризуйте основні розділи наукознавства.
6. Якими є наслідки наукових революцій?
7. Які основні причини виникнення науки?
8. Якими є основні історичні етапи розвитку науки?
9. Що таке “сходи науки” за Огюстом Контом?
10. Що таке наукова революція?
11. Які наслідки наукових революцій?
12. Що таке наукова революція за Т. Куном?
13. Які є моделі вивчення науки?
14. Які основні характеристики розділів наукознавства?
15. Що таке типи організації науки?
16. Які історичні етапи виникнення науки?
17. Чи підтримують “сходи науки” Огюста Конта інші науковці?
18. Які основні фази розвитку науки?
19. Які основні характеристики Кунівської концепції розвитку науки?
20. Що посідає центральне місце в концепції О. Куна?

Тести

1. Передумови виникнення науки:
 - а) розвиток людства;
 - б) формування мови;
 - в) розвиток природничих наук;
 - г) формування граматики.
2. Антична епоха, Середньовіччя, Відродження – це основні:
 - а) історичні етапи розвитку науки;
 - б) характеристики стану науки;

- в) історичні системи розвитку науки;
- г) історичні класифікації науки.

3. Класифікація наук за Огюстом Контом:

- а) види наук;
- б) типи наук;
- в) сходи наук;
- г) різновиди наук.

4. Історичний аспект розвитку науки розглядається також за періодизацією. Зазвичай вирізняють такі періоди розвитку науки:

- а) переднаука, донаука та післянаука;
- б) міфічна, антична та післяантична наука;
- в) магічна, міфологічна та реальна наука;
- г) переднаука, антична та середньовічна наука.

5. Спокійний розвиток науки та наукова революція – це:

- а) фази розвитку науки;
- б) етапи розвитку науки;
- в) стадії розвитку науки;
- г) періоди розвитку науки.

6. Основні характеристики Кунівської концепції розвитку науки:

- а) допарадигмальна, парадигмальна, постпарадигмальна стадії;
- б) унікальна, єдина, комплексна парадигма;
- в) допарадигмальна стадія, єдина парадигма, нормальний розвиток науки;
- г) унікальний, єдиний, нормальний розвиток науки.

7. “Прийнята науковим співтовариством за основу для подальшої роботи; містить змінні питання, тобто відкриває простір для дослідників”, – це характеристика:

- а) особливостей парадигми;
- б) властивостей парадигми;
- в) якостей парадигми;
- г) ознак парадигми.

8. Парадигма, за Куном, або “дисциплінарна матриця”, як він її запропонував називати надалі, включає до свого складу чотири типи найбільш важливих компонентів:

- а) “символічні узагальнення”, “метафізичні частини парадигми”, цінності, загальноновизнані зразки;
- б) узагальнення, факти, гіпотези, теорії;

- в) проблеми, причини, факти, теорії;
- г) наукові парадигми, концепції, теорії, висновки.

9. Інформаційна, логічна, гносеологічна, економічна, політична – це:

- а) типи вивчення науки;
- б) види вивчення науки;
- в) моделі вивчення науки;
- г) характеристики вивчення науки.

10. Виокремлюють такі розділи наукознавства:

- а) загальна теорія, загальна практика науки;
- б) загальна теорія наук, історія науки;
- в) історія, методологія наук;
- г) соціологія, політологія науки.

11. Професійна самоорганізація та інституційне оформлення науки – це:

- а) види організації наук;
- б) різновиди організації наук;
- в) класифікація організації наук;
- г) типи організації наук.

12. Перша і головна причина виникнення науки:

- а) формування суб'єктно-об'єктних зв'язків між людиною і природою, між людиною і навколишнім середовищем;
- б) ускладнення пізнавальної діяльності людини;
- в) формування мови;
- г) розвиток рахівництва.

13. Складаються перші теоретичні системи знання в галузі геометрії, механіки, астрономії; розвивається натурфілософська концепція атомізму; робляться спроби аналізу закономірностей суспільства і мислення – це характеристика історичного етапу розвитку науки:

- а) Середньовіччя;
- б) Відродження;
- в) Антична епоха;
- г) СРСР.

14. У зарубіжній науковій літературі заслуговує на увагу концепція “сходів наук”, що передбачає:

- а) перехід загальних явищ до простих;
- б) образне уявлення ієрархії основних наук відповідно до природи явищ, які вивчаються, чи відповідно до їх “важливості”;
- в) спрощення основних форм явищ;

г) хронологічну послідовність розвитку наук.

15. Класифікація наук була запропонована:

- а) Ф. Ніцше;
- б) Аристотелем;
- в) Сократом;
- г) О. Контом.

16. Формування експериментальної науки на прикладі алхімії Джабіра – це характеристика періоду розвитку науки:

- а) середньовічна магічна наука;
- б) переднаука;
- в) антична наука;
- г) докласична наука.

17. Концепція соціологічної та психологічної реконструкції і розвитку наукового знання пов'язана з ім'ям та ідеями:

- а) Ф. Бутинця;
- б) О. Конта;
- в) Ф. Ніцше;
- г) Т. Куна.

18. Згідно з Кунівською концепцією розвитку науки, стадія розвитку, що характеризується наявністю різних поглядів, фундаментальних теорій, загальноновизнаних методів і цінностей, – це:

- а) єдина парадигма;
- б) допарадигмальна стадія;
- в) нормальний розвиток науки;
- г) науковий розвиток.

19. Галузь досліджень, що вивчає закономірності функціонування і розвитку науки, структуру і динаміку наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального і духовного життя суспільства, – це:

- а) основи наукових досліджень;
- б) методологія наукових досліджень;
- в) наукознавство;
- г) політологія.

20. Наука розглядається як система, що самоорганізується й керується власними інформаційними потоками, – це модель вивчення науки:

- а) інформаційна;
- б) логічна;

- в) гносеологічна;
- г) економічна.

Практичні завдання

1. Оформіть у табличній формі наслідки наукових революцій за принципом “Період революції – Назва революції – Руйнування систем, ідей, концепцій – Формування нових систем, ідей, концепцій”.
2. На основі вивчення історичного розвитку науки складіть таблицю під назвою “Основні етапи розвитку науки”.
3. Наукознавство вивчає закономірності функціонування і розвитку науки, а також розглядає різні моделі розвитку науки. Покажіть схематично моделі вивчення науки та їх характеристику.

Рекомендована основна література

1. *Бутинець Ф. Ф.* Історія бухгалтерського обліку : у 2 ч. : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець. – 2-е вид., доп. і перероб. – Ч. 1. – Житомир : Рута, 2001. – 512 с.
2. *Бутинець Ф. Ф.* Історія бухгалтерського обліку : у 2 ч. : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець. – 2-е вид., доп. і перероб. – Ч. 2. – Житомир : Рута, 2001. – 512 с.
3. *Імянітов Н. С.* По сходах наук – до мистецтва / Н. С. Імянітов // *Філософія науки.* – 2003. – № 4 (19). – С. 3–17.
4. *Кохановський В.* Філософія науки : підручник для ВНЗ / В. Кохановський. – К.: Освіта, 1994. – 360 с.
5. *Микулинский С. Р.* Чем интересна книга Т. Куна “Структура научных революций”. Послесловие к рус. изд. кн. : Кун Т. Структура научных революций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philosophy.nsc.ru/BIBLIOTECA/PHILOSOPHY_OF_SCIENCE/KUN/3_INTE~1.htm.

Рекомендована додаткова література

1. *Лановик Б. Д.* Економічна історія світу та України : підручник / Б. Д. Лановик, З. М. Матисякевич, Р. М. Матейко та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 1997. – 479 с.
2. *Гальперин Я. М.* Курс истории бухгалтерского учета / Я. М. Гальперин, Н. А. Кипарисов, Н. А. Леонтьев и др. – М. : Госпланиздат, 1945. – 225 с.
3. *Лучко М. Р.* Історія обліку : світ та Україна, погляд крізь роки / М. Р. Лучко, М. Я. Остап’юк. – Тернопіль : Зорепад, 1998. – 151 с.
4. Національна Академія Наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/Pages/default.aspx>.
5. *Маздоров В. А.* История развития бухгалтерского учета в СРСР / В. А. Маздоров. – М. : Финансы, 1975. – 259 с.

Тема 4. Класифікація наук та регулювання наукової діяльності

4.1. Передумови, принципи та ознаки класифікації наук

4.2. Регулювання наукової діяльності в Україні

4.3. Регулювання наукової діяльності за кордоном

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- підходи до класифікації наук та наукової діяльності;
- порядок організації та управління науковою діяльністю в Україні та за кордоном;
- історію розвитку та функціонування Національної академії наук України.

4.1 Передумови, принципи та ознаки класифікації наук

Наука в ідеалі є одним цілим, оскільки її найвища мета – вивчити світ у всій його повноті. Однак наука є також практичною діяльністю людства, а тому поділяється на галузі (окремі науки) за предметом і методами досліджень.

Якщо мета науки – істина, наука повинна домагатися несуперечності.

Імре Лакатоса

Будь-яка наукова пізнавальна діяльність передбачає взаємодію суб'єкта (учений, науковий колектив) і об'єкта науки (предметна галузь, що вивчається), у процесі якої використовують певну систему методів, прийомів дослідження і мову певної науки (знаки, символи, формули тощо).

Класифікація

Класифікація – це багатоступінчастий, розгалужений поділ логічного обсягу поняття. Її результатом є система підрядних понять: поняття, яке підлягає поділу, є родом, нові поняття – видами, видами видів (підвидами) і т.д. Найбільш складні і досконалі класифікації дає наука, що систематизує в них результати попереднього розвитку класифікацій галузей знання і одночасно дає перспективу подальших досліджень. Класифікація поділяється на природну і штучну. Підставами природної класифікації беруть суттєві ознаки, з яких випливає багато похідних властивостей об'єктів. Штучну класифікацію використовують для впорядкування об'єктів із несуттєвими ознаками, аж до посилення на початкові літери імен цих об'єктів (алфавітні покажчики, іменні каталоги в бібліотеках тощо).

Проблема класифікації наук – це проблема зв'язку між науками і разом з тим проблема структури всього наукового знання. Щоб правильно розкрити основну тенденцію її розвитку, необхідно сприйняти її з історичної точки зору. Тоді ми зрозуміємо колишню простоту і стрункність загальної класифікації наук, побачимо нові підходи, що сприяли розвитку теперішньої класифікації наук.

Розрізняють такі основні тенденції еволюції класифікації наук:

1) від формальних побудов до діалектичних (від вчорашнього дня до сьогоднішнього). Основною тенденцією еволюції колишніх класифікацій наук, починаючи з епохи Відродження, коли виникло природознавство як наука, і до сучасності, був рух від формальних їх побудов, що розкривали лише зовнішні зв'язки між науками і відповідно між їх об'єктами, до розкриття їх внутрішніх зв'язків. Є п'ять аспектів еволюції такої класифікаційної ознаки:

- від диференціації наук до їх інтеграції;
- від координації наук до їх субординації;
- від суб'єктивності до об'єктивності в обґрунтуванні зв'язку наук;
- від ізольованості наук до міждисциплінарності;
- від однотипності до розгалуженості в зображенні класифікації наук;

2) від часткової діалектики до їх повноти (від сьогоднішнього дня до завтрашнього). Основною тенденцією в еволюції сучасних класифікацій наук, починаючи приблизно з середини ХІХ ст., тобто з моменту повного розгортання науково-технічної революції, став рух до все більш широкого і послідовного поширення діалектики на самі основи класифікації наук і взагалі на всі її ланки і деталі. Розрізняють шість аспектів еволюції такої класифікаційної ознаки:

- від замкнутості наук до їх взаємодії;
- від однолінійності наук до їх комплексності;
- від сепаратизму до глобальності в науковому розвитку;
- від функціональності до субстрактності;
- від множинності наук до єдиної науки;
- від одновимірності до багатовимірності у класифікації наук.

Питання класифікації наук вчені розглядали ще з періоду античності. Тривають вони і сьогодні (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Класифікація наук

Учений	Класифікаційні групи
Аристотель	Теоретичні (фізика і філософія), практичні (дає керівні ідеї для поведінки людини, етика і політика) і творчі, поетичні (пізнання ведеться для досягнення чого-небудь прекрасного, естетика)
Марк Варрон	Граматыка, діалектика, риторика, геометрія, арифметика, астрологія, музика, медицина та архітектура
Мусульманські арабські вчені	Арабські (поетика, ораторське мистецтво) та іноземні науки (астрономія, медицина, математика)
Гуго Сен-Вікторський	Теоретичні науки (математика, фізика); практичні науки; механічні науки (навігація, сільське господарство, мисливство, медицина, театр); логіка, що включає граматику і риторику
Ф. Бекон	Історія як опис фактів (у. т.ч природна і громадянська); теоретичні науки, або “філософія” в широкому сенсі слова; поезія, література, мистецтво взагалі

Учений	Класифікаційні групи
О. Конт	Математика, фізика, хімія, біологія і соціологія
Гегель	Логіка, філософія природи і філософія духу
Роджер Бекон	Грамастика і логіка, математика, натурфілософія, метафізика і етика
Ф. Енгельс	Механіка, фізика, хімія, біологія
В. Дільтей	Наука, що вивчає життя природи і наука про людей
В. Віндельбанд, Г. Ріккерт	Історичні і природні науки
В. І. Вернадський	Наука, об'єкти (і закони) якої охоплюють усю реальність – як нашу планету і її біосферу, так і космічні простори; наука, об'єкти (і закони) якої притаманні тільки для нашої Землі

Окремих галузей науки дуже багато, чимало з них діляться на підгалузі, так, наприклад, фізика включає в себе механіку, оптику, електромагнетизм, ядерну фізику, тощо. Механіку, в свою чергу можна розділити на статику й динаміку, механіку суцільних середовищ, небесну механіку і так далі.

Наука шукає такі істини, які для кожного раз і назавжди залишаються значущими, і тому прагне підтверджувати їх все новими способами і доводити такі підтвердження до кінця. Досконалість як синтетичне просування погоджених між собою дослідів.

Едмунд Гуссерль

Нині на найвищому рівні класифікації галузі науки за співвідношенням із практикою поділяють на:

- фундаментальні науки, які безпосередньо не орієнтовані на отримання практичної користі;
- прикладні науки, спрямовані на безпосереднє практичне використання наукових результатів;
- науково-практичні розробки – здійснюються на системній основі з метою збільшення обсягу наукових знань, а також пошуку нових сфер застосування цих знань.

Розглянемо класифікацію залежно від предметної галузі вивчення науки. У сучасному наукознавстві виділяють два напрями наук: природничий і гуманітарний.

Предметною областю природничого напрямку науки є природні властивості, зв'язки і відношення речей, які “працюють” у світі людської культури у вигляді природних наук, технічних винаходів і пристосувань, виробничих технологій тощо. До цього напрямку наук належать також економічні науки.

Предметною областю гуманітарного напрямку науки є область явищ, в яких представлені властивості, зв'язки і стосунки самих людей як істот, по-

перше, соціальних (громадських), а по-друге, духовних, наділених розумом. У нього входять суспільні науки (філософія, соціологія, історія та ін.), а також релігія, мораль, право тощо.

Існує багато інших критеріїв розрізнення гуманітарного та природничого знання. Систематизувати їх можна у вигляді зведеної таблиці відмінностей (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Критерії відмінностей між природничими та гуманітарними науками

Критерії розрізнення	Природничі науки	Гуманітарні науки
Об'єкт дослідження	Природа	Людина, суспільство
Провідна функція	Пояснення (істини доводяться)	Розуміння (істини тлумачаться)
Характер методології	Генералізуючий (узагальнюючий)	Індивідуалізуючий
Вплив цінностей	Малопомітний, неясний	Істотний, відкритий
Антропоцентризм	Виключений	Неминучий
Ідеологічне навантаження	Ідеологічний нейтралітет	Ідеологічна завантаженість
Взаємовідносини суб'єкта та об'єкта пізнання	Строго розділені	Частково збігаються
Кількісно-якісні характеристики	Переважають кількісних оцінок	Переважають якісних оцінок
Застосування експериментальних методів	Становить основу методології	Відсутнє
Характер об'єкта дослідження	а) матеріальний б) відносно стійкий	а) більше ідеальний, ніж матеріальний б) відносно мінливий

У класифікації наук виділяють також:

- галузі наук;
- підгалузі наук;
- напрями підготовки;
- спеціальності підготовки.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України визначило такі галузі науки, що покладені в основу сучасної класифікації наук (табл. 4.3). Саме в цих галузях науки в нашій країні проводяться наукові дослідження.

Таблиця 4.3

Основні галузі науки

Код	Основні галузі науки	Код	Основні галузі науки
01	Фізико-математичні	15	Фармацевтичні
02	Хімічні	16	Ветеринарні
03	Біологічні	17	Мистецтвознавство
04	Геологічні	18	Архітектура
05	Технічні	19	Психологічні
06	Сільськогосподарські	20	Військові
07	Історичні	21	Національна безпека
08	Економічні науки	22	Соціологічні науки

Продовження табл. 4.3

Код	Основні галузі науки	Код	Основні галузі науки
09	Філософські	23	Політичні
10	Філологічні	24	Фізичне виховання та спорт
11	Географічні	25	Державне управління
12	Юридичні	26	Культурологія
13	Педагогічні	27	Соціальні комунікації
14	Медичні		

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України затверджено перелік спеціальностей з економічних наук. За науковими спеціальностями здійснюється підготовка наукових кадрів, проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присуджуються наукові ступені і присвоюються вчені звання. Питання присудження наукових ступенів доктора і кандидата наук, а також присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника належать до компетенції Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Характеристика економічних наук

Код	Економічні науки за призначенням і роллю в національній економіці	Характеристика
08	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	
08.00.01	Економічна теорія та історія економічної думки	Визначають дію економічних законів у загальнотеоретичному і політекономічному аспектах, а також відображення їх у мікро-, макроекономіці, досліджують розвиток економічної думки. Для економічної теорії, задоволення потреб людини є загальною теорією пізнання, яка орієнтує економічну теорію бути прикладною наукою
08.00.02	Світове господарство і міжнародні економічні відносини	
08.00.03	Економіка та управління національним господарством	
08.00.04	Економіка та управління підприємствами (за видами (економічної діяльності)	
08.00.05	Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка	
08.00.06	Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища	
08.00.07	Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика	
08.00.08	Гроші, фінанси і кредит	
08.00.09	Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)	
08.00.10	Статистика	
08.00.11	Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці	

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 787 від 27.08.2010 р. “Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра” та наказу Міністерства освіти і науки України № 1067 від 09.11.2010 р. з 2011/2012 навчального року введено в дію перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ України (табл. 4.5. і табл. 4.6).

Напрямки підготовки

Код	Напрями підготовки
0101	Педагогічна освіта
0102	Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини
0201	Культура
0202	Мистецтво
0203	Гуманітарні науки
0301	Соціально-політичні науки
0302	Міжнародні відносини
0303	Журналістика та інформація
0304	Право
0305	Економіка та підприємництво
0306	Менеджмент і адміністрування
0401	Природничі науки
0402	Фізико-математичні науки
0403	Системні науки та кібернетика
0501	Інформатика та обчислювальна техніка
0502	Автоматика та управління
0503	Розробка корисних копалин
0504	Металургія та матеріалознавство
0505	Машинобудування та матеріалобробка
0506	Енергетика та енергетичне машинобудування
0507	Електротехніка та електромеханіка
0508	Електроніка
0509	Радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок
0510	Метрологія, вимірювальна техніка та інформаційно-вимірювальні технології
0511	Авіаційна та ракетно-космічна техніка
0512	Морська техніка
0513	Хімічна технологія та інженерія
0514	Біотехнологія
0515	Видавничо-поліграфічна справа
0516	Текстильна та легка промисловість
0517	Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції
0518	Оброблювання деревини
0601	Будівництво та архітектура
0701	Транспорт і транспортна інфраструктура
0801	Геодезія та землеустрій
0901	Сільське господарство і лісництво
0902	Рибне господарство та аквакультура
1001	Техніка та енергетика аграрного виробництва
1101	Ветеринарія
1201	Медицина
1202	Фармація
1203	Стоматологія
1301	Соціальне забезпечення
1401	Сфера обслуговування
1501	Державне управління
1601	Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону
1701	Інформаційна безпека
1702	Цивільна безпека
1801	Специфічні категорії

Основними спеціальностями напряму підготовки “Економіка та підприємництво” є такі (табл. 4.6)

Таблиця 4.6

Спеціальності напрямку підготовки “Економіка та підприємництво”

Код	Спеціальність
0305 “Економіка та підприємництво”	
6.030501	Економічна теорія
6.030502	Економічна кібернетика
6.030503	Міжнародна економіка
6.030504	Економіка підприємства
6.030505	Управління персоналом та економіка праці
6.030506	Прикладна статистика
6.030507	Маркетинг
6.030508	Фінанси і кредит
6.030509	Облік і аудит
6.030510	Товарознавство і торговельне підприємництво

4.2. Регулювання наукової діяльності в Україні

Цілей і завдань наукової діяльності досягають шляхом застосування державних методів регулювання, зазначених у нормативно-правових актах.

Наука повинна розширювати сферу людського знання, збагачувати його даними і висновками, але вона має пам'ятати, що їй самій доводиться багато чого вчитися у “життя”. Без “життя” вона не може існувати, як “життя” без неї.

О. С. Хомяков

Основні нормативні акти, якими регулюється наукова діяльність в Україні наведено в табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Нормативно-правове регулювання наукової діяльності

Нормативно-правовий акт	Характеристика
Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”	Визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку
Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”	Визначає правову охорону винаходів (корисних моделей), право та порядок одержання патенту, права та обов'язки, що впливають з патенту, припинення дії патенту та визнання його недійсним, захист прав
Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”	Регулює відносини, що виникають у зв'язку з набуттям і здійсненням права власності на знаки для товарів і послуг в Україні

Нормативно-правовий акт	Характеристика
Закон України “Про науково-технічну інформацію”	Визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни
Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми "Наука в університетах" на 2008–2012 рр.”	Спрямована на активізацію наукової діяльності університетів та поглиблення її взаємодії з навчальним процесом з метою підготовки нового покоління висококваліфікованих фахівців для наукомістких галузей національної економіки і виконання конкурентоспроможних наукових розробок, провадження інноваційної діяльності в ринкових умовах з урахуванням цілей і завдань розвитку національної інноваційної системи
Рішення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у XXI столітті”	Освіта і наука проголошені на державному рівні пріоритетними, зорієнтованими на потреби особистості, регіонів, держави, сприяють формуванню базових цінностей: державності, суспільної свідомості та національної безпеки, забезпечують нарощення інтелектуального потенціалу нації
Положення Національної Академії Наук України “Основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту Національної Академії Наук України”	Визначає наукову, науково-організаційну та господарську діяльність науково-дослідного інституту; статут і структуру науково-дослідного інституту; управління науково-дослідним інститутом

Організацією науки в Україні займається Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, яке визначає разом з науковими установами напрям розвитку наукових досліджень та використання їх у народному господарстві.

Державна система організації і управління науковими дослідженнями в Україні дає можливість концентрувати та орієнтувати науку на виконання найбільш важливих завдань. Управління науковою діяльністю організовано за територіально-галузевим принципом. Сьогодні науково-дослідну роботу ведуть:

- науково-дослідні та проектні установи й центри Академії Наук України (НАН);
- науково-виробничі, науково-дослідні, проектні установи, системи галузевих академій;

- науково-дослідні, проектні установи і центри міністерств і відомств;
- науково-дослідні установи і кафедри вищих навчальних закладів;
- науково-виробничі, проектні установи і центри при промислових підприємствах, об'єднаннях;
- ієрархічну вершину цієї сукупності установ, центрів, підприємств завершує Державний комітет України з питань науки і технологій, який забезпечує єдину державну політику в галузі науки та її використання в практиці.

Вищим державним науковим центром є Національна Академія Наук України (НАН). Назва Академії неодноразово зазнавала змін (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Назви Академії Наук

Назви Академії Наук	Роки діяльності
Українська академія наук	1918–1921
Всеукраїнська академія наук	1921–1936
Академія наук УРСР	1936–1991
Академія наук України	1991–1993
Національна Академія Наук України	1994 – до сьогодні

Відділення НАН об'єднують науково-дослідні інститути (НДІ), які очолюють розвиток науки у певній галузі знань. У них зосереджені провідні наукові сили. Структуру управління в НДІ показано на рис. 4.1.

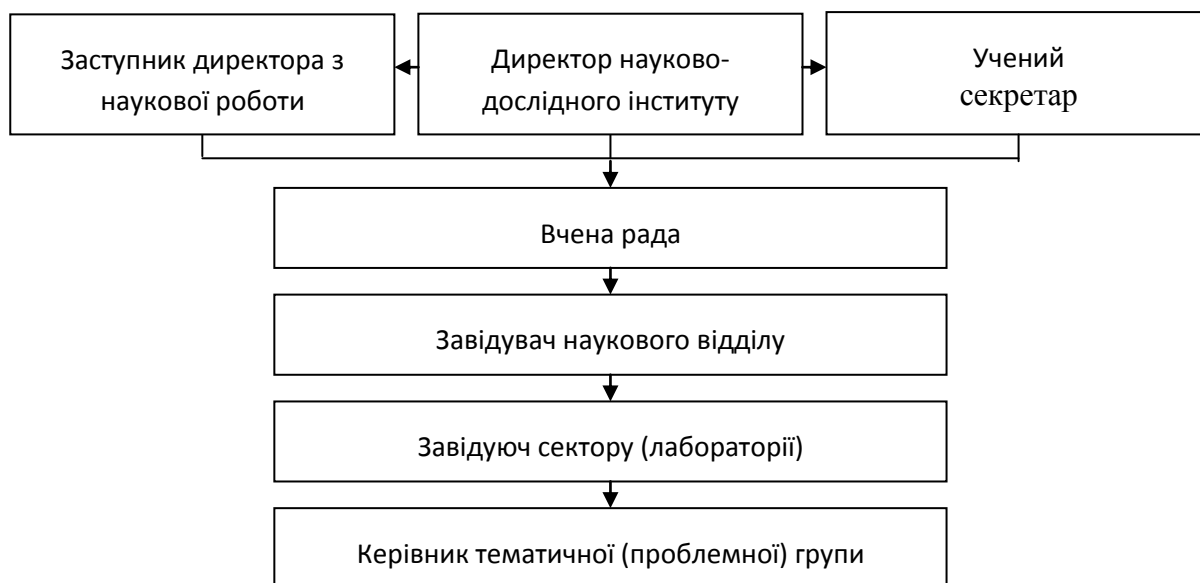

Рис. 4.1. Структура організації управління НДІ

Нині НАН України складається з шести регіональних центрів (рис. 4.2). У галузевих НДІ окремі підрозділи здійснюють наукові дослідження за темами профілю, переважно прикладного характеру, в яких має потребу галузь, до якої вони входять.

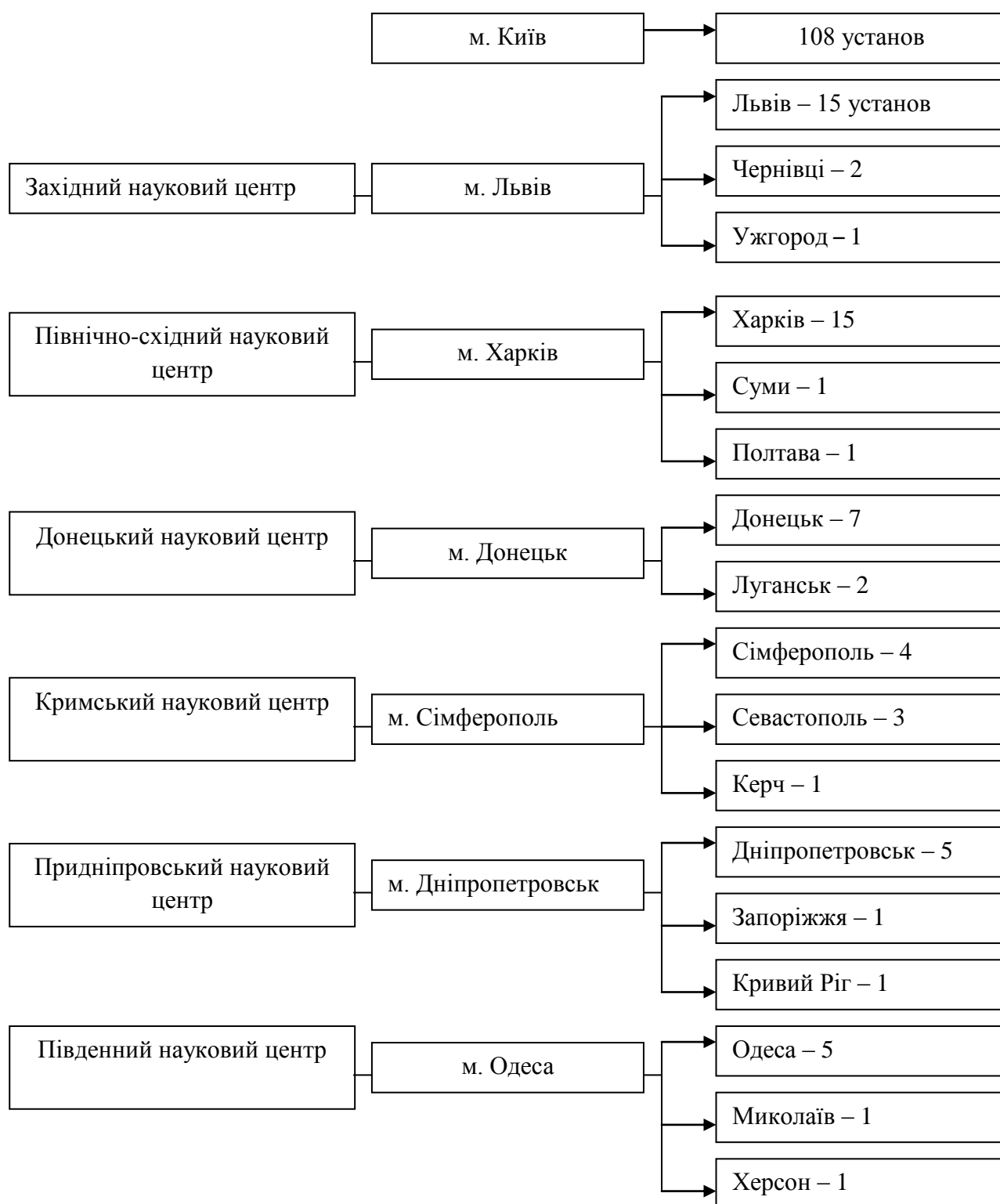

Рис. 4.2. Регіональні центри НАН України

Національна академія наук України очолює і координує разом з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України фундаментальні і прикладні дослідження в різних галузях науки. Вона є державною науковою установою, яка об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн. При Національній Академії Наук України

створена міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень. Очолює НАН України Президент, який обирається загальними зборами вчених. Вони ж обирають трьох віце-президентів, вченого секретаря, Президію і ревізійну комісію. Академія Наук України має в своєму складі відділення з відповідних галузей науки, зокрема, математики, інформатики, механіки, фізики і астрономії; наук про землю; хімії, загальної біології, економіки, історії, філософії, літератури, мови і мистецтва та ін.

До складу НАН входять наукові інститути з відповідних галузей, є територіальні відділення (Донецьке, Західне, Південне та ін.) і територіальні філіали.

Крім НАН в Україні функціонують галузеві академії, наприклад: Академія економічних наук, Академія педагогічних наук України, Українська академія аграрних наук, у складі якої є НДІ з економіки; Академія медичних наук України, Академія правових наук України, Академія мистецтв України.

Науково-дослідну діяльність прикладного характеру на нижчих рівнях здійснюють в НДІ відділи, лабораторії, сектори, а також вищі навчальні заклади (університети, академії, інститути). Останні мають спеціальні підрозділи, які виконують науково-дослідні роботи за рахунок державних бюджетних і госпрозрахункових коштів. Проводять дослідження науково-педагогічні працівники із залученням студентів, а також молодих учених, здобувачів кандидатських і докторських дисертацій за науковою тематикою вищих навчальних закладів.

Результати наукової діяльності в Україні втілюються у друкованих виданнях, а також сприяють зростанню кількості наукових та науково-педагогічних працівників.

Станом на 31.12.2011 р. в Україні публікуються 1416 наукових фахових видань, в яких можуть оприлюднюватись результати наукових досліджень. Станом на 01.01.2010 р. кількість кандидатів наук в Україні становили 29,7 тис. осіб, що на 4 тис. осіб більше, ніж у 2005 р., а кількість докторів наук – 7,5 тис. осіб, що на 0,6 тис. осіб більше, ніж у 2005 р. Протягом 1990–2010 рр. максимальним приріст кандидатів наук був у 2009 р. (30,3 тис. осіб), а докторів наук – протягом 2007–2010 рр. (7,5 тис. осіб). Найменший приріст кількості докторів наук був у 1990 р. (2,9 тис. осіб) порівняно з 2010 р., а найменший приріст кількості кандидатів наук – у 1995 р. (18,6 тис. осіб).

4.3. Регулювання наукової діяльності за кордоном

У світовому науковому середовищі наукові дослідження виконують переважно організації та підрозділи, які займаються цим видом діяльності професійно, беруть участь у міжнародному науково-технічному співробітництві.

Наука вимагає від людини всього її життя. І якби у вас було два життя, то їх би не вистачило вам. Великого напруження і великої пристрасті вимагає наука від людини.

І. П. Павлов

У країнах “Великої вісімки” вищими державними науковими центрами є такі наукові структури (табл. 4.9).

Таблиця 4.9

Вищі державні наукові центри у країнах “Великої вісімки”

Країна	Вищий державний науковий центр	Характеристика
США	Національна академія наук США	Провідна наукова організація, «радник нації в питаннях науки, техніки і медицини»
Японія	Академія наук Японії	Почесна організація, що об'єднує провідних японських вчених
Франція	Французька академія наук	Наукове товариство для заохочення й захисту духу французьких наукових досліджень
Німеччина	Товариство Лейбніца	Найбільше й найважливіше наукове товариство, що представляє 300-річну традицію Академії наук НДР.
Велика Британія	Лондонське королівське товариство	Провідне наукове товариство, найстаріше у світі, діє як дорадчий орган при вирішенні основних питань наукової політики, виступаючи як національна академія наук.
Італія	Національна рада з досліджень	Формує наукові традиції країни, співпрацює з науковими інститутами
Канада	Національна дослідницька Рада Канади	Основна організація з питань досліджень та розвитку науки в країні
Росія	Російська академія наук	Вища наукова установа Російської Федерації, провідний центр фундаментальних наукових досліджень

Національна академія наук США

У США вищим державним науковим центром є Національна академія наук США (англ. United States National Academy of Sciences) – провідна наукова організація США, утворена 3 березня 1863 р. актом Конгресу, підписаним президентом Авраамом Лінкольном. Академія слугує “радником нації в питаннях науки, техніки і медицини”. Члени академії працюють на громадських засадах.

Сьогодні в академії близько 2000 дійсних членів і 350 іноземних. Серед академіків – близько 200 лауреатів Нобелівської премії. Нові академіки обираються довічно таємним голосуванням дійсних членів. Обрання в академіки вважається одним з найпочесніших символів визнання наукових заслуг. Керує академією рада з 12 членів на чолі з президентом. Президент і

члени ради обираються на 6 років, президент може бути обраний не більше ніж на два терміни.

*Академія наук
Японії*

Академія наук Японії – японська почесна організація, що об'єднує провідних японських учених. Знаходиться в районі Тайто метрополії Токіо. Особливий орган Міністерства культури і науки Японії. Заснована 1947 р. шляхом перейменування Імперської академії наук. Поділяється на два відділення: гуманітарні науки та природничі науки. Членство в організації пожиттєве. Кількість постійних членів – понад 150 осіб. Організація дає щорічні премії дослідникам, які зробили великий внесок у розвиток науки в Японії.

*Французька
академія наук*

Французька академія наук (фр. Académie des sciences) – наукове товариство, засноване в 1666 р. королем Франції Людовиком XIV за пропозицією Жана-Батиста Кольбера для заохочення й захисту духу французьких наукових досліджень. Одна з перших в Європі академій наук, Французька академія наук була та залишається з часу свого заснування одним із лідерів наукових пошуків на континенті.

Своїм виникненням в епоху правління Людовика XIV Французька академія наук завдячує плану французького державного діяча Жана Батиста Кольбера організувати в країні загальну академію. До 60-х років XVII ст. вже існувала організована кардиналом Рішельє Академія франсез, перед якою стояло завдання піклуватися про стан французької мови. Кольбер вперше зібрав 22 грудня 1666 р. в королівській бібліотеці невелику групу науковців, а потім проводив такі засідання кожні два тижні. В перші 30 років свого існування Академія наук не мала офіційного статусу. На відміну від Лондонського королівського товариства, Французька академія наук була утворена як урядовий орган. Від неї вимагалось стояти осторонь від політики й уникати дискусій на релігійні та соціальні теми. 20 січня 1699 р. Людовик XIV офіційно затвердив правила Академії та її першу назву – Королівська академія наук. Академія базувалася в паризькому Луврі.

Була розпущена 8 серпня 1793 р. Національним конвентом – законодавчим органом Французької революції. Водночас були ліквідовані всі інші академії, а замість них утворений Національний інститут наук та мистецтв, куди одразу ж були переобрані більшість членів колишніх академій. У 1798 р. членом Інституту став Наполеон I Бонапарт, що було обґрунтовано визнанням цінності наукової частини Єгипетського походу. Королівська академія наук була відновлена як автономний державний орган у 1816 р., водночас залишаючись складовою Інституту Франції.

Під час Другої республіки Академія втратила у своїй назві слово “королівська”. В цей період вона була підпорядкована міністерству громадського навчання. Члени Академії обираються пожиттєво. В ній 150

повних членів, 150 членів-кореспондентів та 120 іноземних членів. Вони поділені на дві групи: математичних і фізичних наук та хімічних, біологічних, геологічних та медичних наук. Кожну групу очолює постійний секретар.

До 1835 р. Академія публікувала “Mémoires de l'Académie des Sciences”, з 1835 р. по 1965 р. “Comptes rendus de l'Académie des sciences”. Починаючи з 1965 р. “Comptes rendus” поділені на кілька секцій, тепер – на сім: Biologies, Chimie, Geoscience, Mathématique, Mécanique, Palevol, Physique.

**Наукове товариство
імені Лейбніца**

Академія наук Федеративної Республіки Німеччини (нім. Akademie der Wissenschaften der DDR) до 1972 р. Німецька академія наук у Берліні (нім. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin) – найбільше й найважливіше наукове товариство в НДР.

Академія була заснована 1946 р. Радянською військовою адміністрацією в Німеччині з метою продовжити традиції Пруської академії наук та Бранденбурзького наукового товариства, заснованого в 1770 р. Готтфрідом Вільгельмом Лейбніцем. У тому ж 1946 р. було засноване видавництво Akademie Verlag. Спочатку академія мала назву Німецької академії наук у Берліні, проте в 1972 р. була перейменована на Академію наук НДР у зв'язку з тим, що НДР дістала відповідний статус незалежної держави. У 1980-х роках Академія мала понад 200 членів, серед яких було понад 20 західнонімецьких. Вона координувала дослідження у 59 інститутах із загальним штатом 22 тис. співробітників.

Після падіння Берлінської стіни науковці стали вимагати реформи Академії. Така реформа була проведена у 1990 р., й Академія стала громадською організацією. До кінця 1991 р. колишні інститути були відокремлені від Академії, оцінені й або розпущені, або підпорядковані іншим організаціям, здебільшого Науковому товариству імені Готтфріда Вільгельма Лейбніца. Сама Академія через свою роль у колишній НДР була розпущена. У 1993 р. була заснована Берліно-Бранденбурзька академія наук. Шістдесят колишніх академіків 15 квітня 1993 р. організували Товариство Лейбніца (Leibniz-Sozietät), яке претендує на те, щоб представляти неперервну 300-річну академічну традицію. Тепер це товариство налічує понад 300 членів, більшість з яких було обрано після 1993 р.

**Лондонське королівське
товариство з розвитку знань
про природу**

Лондонське королівське товариство з розвитку знань про природу (англ. The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge) – провідне наукове товариство Великої Британії, одне із найстаріших у світі. Засноване у 1660 р. і затверджене Королівською хартією 1662 р.

Будучи приватною організацією, незалежною від урядових наукових установ, Товариство відіграє важливу роль в організації і розвитку наукових досліджень Великої Британії і діє як дорадчий орган при вирішенні основних питань наукової політики, виступаючи як національна академія наук. Входить до британської Наукової Ради.

Членами Товариства можуть бути громадяни або резиденти країн Британської Співдружності та Республіки Ірландія. Існує також інституція закордонного членства.

Королівське товариство нагороджує вчених за визначні наукові досягнення медалями, преміями та призами. Медаль Дарвіна вручається з 1890 р., раз на два роки за видатні досягнення в галузях, у яких працював Чарльз Дарвін.

Російська академія наук

Російська академія наук (РАН) – вища наукова установа Російської Федерації, провідний центр фундаментальних наукових досліджень. Заснована за розпорядженням імператора Петра I Указом Сенату від 28 січня (8 лютого) 1724 р. Відтворена Указом Президента Російської Федерації від 21 листопада 1991 р. як вища наукова установа Росії. Є самоврядною некомерційною організацією (установою), що має державний статус. Діє на основі законодавства Російської Федерації і власного Статуту. На території РФ Російська академія наук є правонаступницею Академії наук СРСР.

Основною метою діяльності РАН є організація і проведення фундаментальних досліджень, спрямованих на отримання нових знань про закони розвитку природи, суспільства, людини і сприяють технологічному, економічному, соціальному і духовному розвитку Росії.

У 2008 р. в академії було 470 наукових установ, понад 55 000 наукових співробітників, зокрема близько 522 академіків та 822 членів-кореспондентів.

Контрольні запитання

1. Якими є передумови класифікації наук?
2. Що таке принципи класифікації наук?
3. Яка існує загальна класифікація наук?
4. Що таке галузі науки?
5. Які основні галузі науки?
6. Що таке підгалузі науки?
7. Як характеризують економічні науки?
8. Як класифікують економічні науки?
9. Які існують класифікації наук відповідно до наукових поглядів різних учених?
10. Якими є критерії відмінностей між природничими та гуманітарними науками?
11. Що розуміють під терміном “напрями підготовки”?
12. Які основні напрями підготовки?

13. Що розуміють під терміном “спеціальності підготовки”?
14. Які є спеціальності напряму підготовки “Економіка та підприємництво”?
15. Які основні нормативні акти регулюють наукову діяльність в Україні?
16. Яким є вищий державний науковий центр в Україні?
17. Яка структура організації Національної академії наук України?
18. Які існують регіональні центри Національної академії наук України?
19. Як регулюється наукова діяльність за кордоном?
20. Які установи ведуть науково-дослідну діяльність в Україні?

Тести

1. Вирізняють такі основні тенденції еволюції класифікації наук:
 - а) від формальних побудов до діалектичних, від часткової діалектики до їх повноти;
 - б) від формальних побудов до неформальних та від діалектичних побудов до недіалектичних;
 - в) від часткових побудов до загальних і від діалектичних побудов до недіалектичних;
 - г) від формальних побудов до неформальних і від часткових побудов до загальних.

2. Виділяє теоретичні, практичні, творчі, поетичні науки:
 - а) Сократ;
 - б) Платон;
 - в) Аристотель;
 - г) Ньютон.

3. Основні види наук за класифікацією Огюста Конта:
 - а) математика, фізика, хімія, біологія і соціологія;
 - б) природознавство, математика, фізика, хімія, біологія;
 - в) суспільствознавство, соціологія, математика, фізика, хімія;
 - г) географія, соціологія, суспільствознавство, математика, фізика, хімія;

4. Фундаментальні та прикладні науки – це класифікація наук за:
 - а) співвідношенням із теорією;
 - б) прикладними ознаками;
 - в) соціологічним напрямом;
 - г) співвідношенням із практикою.

5. У сучасному наукознавстві виокремлюють два напрями наук:
 - а) природничий і гуманітарний;
 - б) природний і соціальний;

- в) гуманітарний і точний;
- г) суспільний і природничий.

6. Об'єктом дослідження природничих наук є:

- а) людина;
- б) суспільство;
- в) всесвіт;
- г) природа.

7. Основним нормативним актом, що регулює наукову діяльність в Україні, є:

- а) Бюджет;
- б) Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”;
- в) Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність”;
- г) Укази Президента України.

8. Вищим державним науковим центром є:

- а) Українська академія наук;
- б) Всеукраїнська академія наук;
- в) Національна академія наук України;
- г) Академія наук УРСР.

9. На сьогоднішній день НАН України складається з:

- а) шести регіональних центрів;
- б) двох регіональних центрів;
- в) трьох регіональних центрів
- г) семи регіональних центрів.

10. Природні властивості, зв'язки і відношення речей, які “працюють” у світі людської культури у вигляді природних наук, технічних винаходів і пристосувань, виробничих технологій і т.д. – це предметна галузь:

- а) технічного напрямку науки;
- б) гуманітарного напрямку науки;
- в) природничого напрямку науки;
- г) соціального напрямку науки.

11. Галузі науки в Україні на офіційному рівні визначає:

- а) керівництво Вищих навчальних закладів;
- б) Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України;
- в) Вища атестаційна комісія (ВАК) України;
- г) Президент України.

12. Визначають дію економічних законів у загальнотеоретичному і політекономічному аспектах, а також відображення їх у мікро- та макроекономіці, досліджують розвиток економічної думки:

- а) бухгалтерські науки;
- б) політекономічні науки;
- в) макроекономічні науки;
- г) економічні науки.

13. Класифікацію наукових досліджень поділяють на:

- а) природну і штучну;
- б) чуттєву і природну;
- в) часову і штучну;
- г) природну і часову.

14. Який із зазначених нижче законів визначає правову охорону винаходів (корисних моделей), право та на порядок одержання патенту, права та обов'язки, що впливають з патенту, припинення дії патенту та визнання його недійсним, захист прав:

- а) Закон України “Про наукову діяльність”;
- б) Закон України “Про науку”;
- в) Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”;
- г) Закон України “Про охорону прав”.

15. У США вищим державним науковим центром є:

- а) Національна академія наук Америки;
- б) Національна академія наук США;
- в) Національна академія наук Вашингтона;
- г) Національна академія наук Чікаго.

16. “Від диференціації наук до їх інтеграції; від координації наук до їх субординації; від суб’єктивності до об’єктивності в обґрунтуванні зв’язку наук; від ізольованості наук до міждисциплінарності; від однотипності до розгалуженості в зображенні класифікації наук” – це основні аспекти еволюції такої класифікаційної ознаки, як:

- а) від формальних побудов до діалектичних;
- б) від вчорашнього дня до сьогоднішнього;
- в) від формальних побудов до неформальних побудов;
- г) від часткової діалектики до її повноти.

17. Управління науковою діяльністю в Україні організоване за:

- а) територіально-галузевим принципом;
- б) територіальним принципом;
- в) галузевим принципом;

г) соціальним принципом.

18. Академія наук поділяється на два відділення: гуманітарні науки та природничі науки – у:

- а) Китаї;
- б) США;
- в) Японії;
- г) Україні.

19. Основною тенденцією став рух до дедалі більшого і послідовнішого поширення діалектики на самі основи класифікації наук і взагалі на всі її ланки і деталі в еволюції:

- а) античних наук;
- б) сучасних класифікацій наук
- в) середньовічних наук;
- г) наук епохи Відродження.

20. Вищий державний науковий центр був перейменований у Національну академію наук України (НАН) у:

- а) 2000 р.;
- б) 2001 р.;
- в) 1991 р.;
- г) 1994 р.

Практичні завдання

1. У сучасних умовах господарювання найбільш складні і досконалі класифікації дає наука, що систематизує в них результати попереднього розвитку класифікацій галузей знання і одночасно дає перспективу подальших досліджень. Покажіть схематично класифікацію наук.

2. Цілей і вирішення завдань наукової діяльності досягають шляхом застосування державних методів регулювання, що відображені у нормативно-правових актах. Розкрийте у табличній формі нормативно-правове регулювання наукової діяльності за принципом: нормативно-правовий акт, характеристика.

3. У світовому науковому середовищі наукові дослідження виконують переважно організації і підрозділи, які займаються цим видом діяльності професійно, беруть участь у міжнародному науково-технічному співробітництві, що є доказом економічної та політичної доцільності наукових досліджень. Складіть таблицю “Вищі державні наукові центри світу”.

Рекомендована основна література

1. Будко В. В. Философия науки : учеб. пособ. / В. В. Будко. – Харьков : Консул, 2005. – 268 с.

2. Національна Академія Наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/Pages/default.aspx>.

3. *Осауленко О. Г.* Статистичний щорічник України за 2010 рік / О. Г. Осауленко. – К. : ТОВ “Август Трейд”, 2011. – 559 с.

4. Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : постанова Президії Вищої атестаційної комісії України від 27.05.2009 р., № 1-05/2; від 08.07.2009 р., № 1-05/3; від 14.10.2009 р., № 1-05/4; від 18.11.2009 р., № 1-05/5; від 16.12.2009 р., № 1-05/6; від 10.02.2010 р. № 1-05/1; від 10.03.2010 р., № 1-05/2; від 14.04.2010 р., № 1-05/3; від 26.05.2010 р., № 1-05/4; від 01.07.2010 р., № 1-05/5; від 06.10.2010 р., № 1-05/6; від 06.10.2010 р., № 3-05/6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vak.org.ua/docs//prof_journals/journal_list/whole.pdf.

5. *Попович О. С.* Про деякі особливості розвитку і практичної реалізації законодавства, що регулює науково-технологічну й інноваційну сферу / О. С. Попович // *Юридична Україна*. – 2004. – № 7. – С. 77–84.

6. *Сергієнко В. В.* Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посіб. / В. В. Сергієнко – Кременчук : Кременчуц. нац. ун. імені Михайла Остроградського, 2011. – 103 с.

7. National academy of sciences. National academy of engineering. National research council, Organization and members, 1971–1972. – Washington, 1971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nasonline.org>.

Рекомендована додаткова література

1. *Агацци Э.* Ответственность – подлинное основание для управления свободной наукой / Э. Агацци // *Вопросы философии*. – 1992. – № 1. – С. 30–40.

2. *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста. Научная мысль как планетарное явление / В.И. Вернадский . – М. : Наука, 1988. – 520 с.

3. *Гуссерль Э.* Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль // *Вопросы философии*. – 1992– № 7. – С. 136–175.

4. Офіційна сторінка Японської академії наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.japan-acad.go.jp>.

5. Російська академія наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ras.ru/>.

РОЗДІЛ 2 НАУКОВІ КАДРИ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ПІДГОТОВКА ТА КВАЛІФІКАЦІЯ

Тема 5. Історичний екскурс до питання підготовки наукових кадрів

- 1. Генеза зародження вищої школи*
- 2. Історія формування та розвитку рівнів освіти*
- 3. Історія формування і розвитку наукових ступенів і вчених звань*
- 4. Наука і освіта в Україні у XIX–XX ст.*

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- історичне становлення вищої освіти;
- характеристику рівнів освіти та вчених звань;
- розвиток та сучасний стан науки і освіти в Україні

5.1. Генеза зародження вищої школи

Так історично склалося, що основною базою розвитку науки, накопичення наукових знань є навчальні заклади вищої школи. Саме їх працівники і випускники є тою рушійною силою, що розвиває науку і збільшує наукові знання.

На сучасному етапі розвитку суспільства науку і освіту розглядають в органічній єдності, як цілісний комплекс, що виник та існує з давніх часів. Це, у свою чергу, вимагає окремого вивчення історії виникнення та розвитку вищої школи.

Перші університети в Європі зародилися ще за доби Середньовіччя, коли в духовному житті народів панувала релігійна догматика. На стиках двох епох – Середньовіччя і Відродження – Європа відчула велику потребу у вищій школі, де б зароджувалися нові думки, удосконалювалися існуючі знання про світ, навчалися наукові кадри, які б акумулювали та передавали далі наукові знання. Навчальні заклади вищої школи повною мірою задовольнили цю потребу.

Перші вищі школи, де здобували освіту і займалися наукою, існували у різних формах ще у VIII–IX ст. на територіях колишніх арабських держав та у Візантії. Одним із найстаріших у світі є університет Аль-Каруїн (з фр. Université Al-Karaouine) в місті Фес (Марокко), заснований у 859 р. Університет був і є одним із духовних і освітніх центрів ісламського світу. У Книзі рекордів Гінесса університет Аль-Каруїн визнається “найстаршим у світі постійно діючим вищим навчальним закладом”.

У Європі перший навчальний заклад такого рівня був заснований лише у XI–XII ст. в Італії – було утворено особливу форму вищих навчальних закладів – університет. Університетами (від лат. universitas, тобто сукупність, об'єднання, корпорація, об'єднання людей, які навчаються) називали об'єднання викладачів між собою та викладачів зі студентами з метою здобуття нових знань. Ініціаторами заснування університетів у ті часи, як правило, були

вчителі, незадоволені тим, як церковні школи ігнорували нові знання через їх невідповідність догматам віри.

Новостворені університети в епоху Відродження впливали на розвиток суспільних ідей, науки, культури, думки. Після заснування першого університету у Болоньї (ректором якого у 1481 р. був обраний українець Юрій Дрогобич), у XII ст. створюються наступні університети (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Заснування університетів у XII ст.

Країна	Університет	Роки
Італія	Болонья	1088–1119
Англія	Оксфорд	1117–1120
Франція	Монпельє	1180–1289
Англія	Кембридж	1209
Франція (Париж)	Сорбонна	1257
Іспанія	Сієна	1240
Італія	Вінченція	1205
Італія	Ареццо	1215
Італія	Падуя	1222
Італія	Неаполь	1224
Італія	Рим	1303
Чехія	Празький	1348
Польща (Краків)	Ягеллонський	1364
Австрія	Віденський	1365
Німеччина	Гейдельберзький	1386
Німеччина (Лейпціг)	Лейпцігський	1409
Німеччина	Вюртемберзький	1502
Німеччина	Кенігсберзький	1544
Франція	Страсбурзький	1621

Усього від XIII до XVIII ст. в Європі було засновано понад 50 університетів. Хоча всі вони намагалися наслідувати права й структуру першого Болонського університету, це не завжди було можливим.

Від самого початку створення вищих шкіл у Європі склалося кілька типів університетів, що відображали різні соціально-політичні та ідейні позиції організаторів і керівників нових закладів у різних країнах (рис. 5.1).

Оскільки перші університети як спілка людей для здобуття певних знань багато запозичили у своїй структурі і звичаях від цехів, то й об'єднувалися не тільки ті, хто навчався, студіював, а й наставники, ті, хто навчав.

Це були небачені раніше корпорації вчителів-магістрів та учнів-школярів. Університетська вчена спільнота – аналог цеху середньовічних ремісників: школяр – учень, бакалавр – підмайстер, магістр чи доктор – майстер. Навчаючи вчитися – це формула середньовічної освіти. Сьогоднішній учень – завтра вчитель, сам був не проти повчитися на вченого майстра.

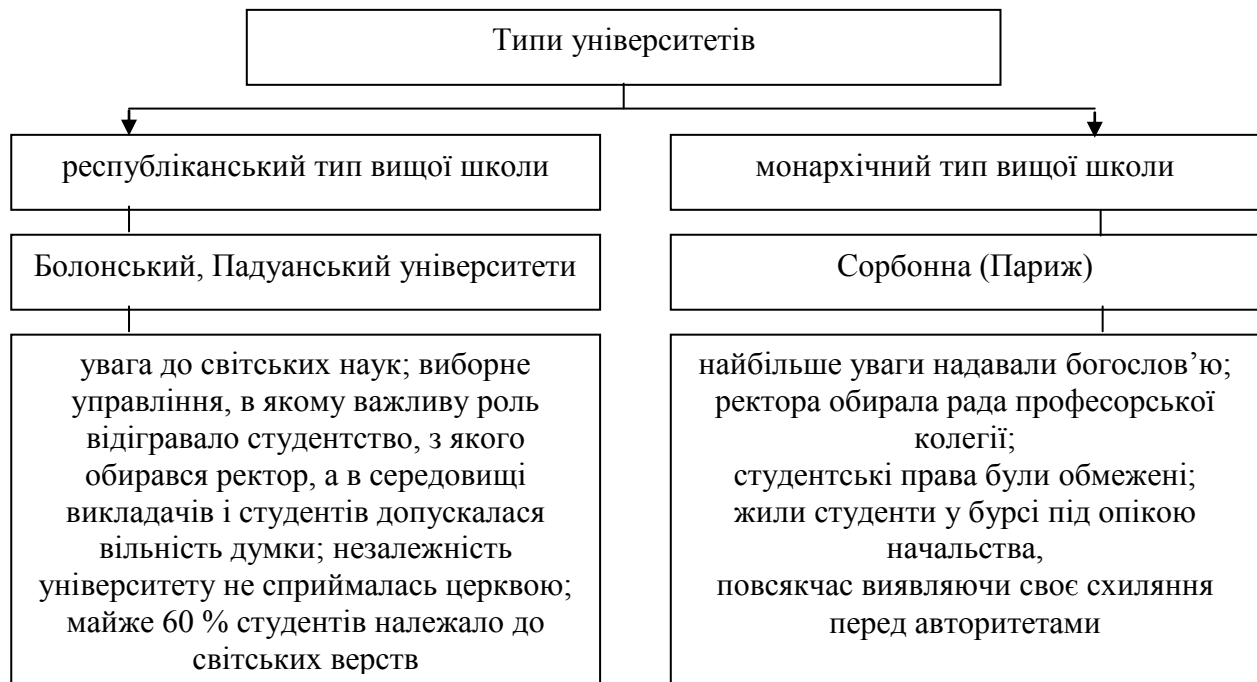

Рис. 5.1. Типи університетів

Вчені люди, які мандрували Європою в цей час, стали звичним явищем. Серед них значну частину становили так звані вагани (від лат. дієслова “бродити”), які являли собою культурну верхівку середньовічного учнівства. Це були шукачі кращої школи з кращою ученістю.

Університетське самоврядування

Перші університети мали своє самоврядування і користувались певною автономією стосовно церкви, феодалів і міських магістратів. Учні називались студентами, (від лат. – “старанно вчитися”). Вони об’єднувались у провінції і нації.

Усі викладачі гуртувались в особливі організації, так звані факультети (від лат. – здібності), члени яких характеризувалися здатністю викладати той чи інший навчальний предмет. Викладачі вибирали голову факультету – декана. Пізніше під словом “факультет” почали розуміти відділення університету, на якому викладалась та чи інша галузь знань.

Середньовічні університети були автономними установами, які мали органи самоврядування. Ректором (з лат. – начальник цеху) називали голову університету, якого обирали на загальних зборах, теоретично ним міг стати навіть студент. Шляхом виборів призначались й інші посадові особи.

Види навчання

Основними видами занять в університетах були *лекції*, коли професор читав по книзі текст і коментував його, і диспути (рис. 5.2). Лекція являла собою читання

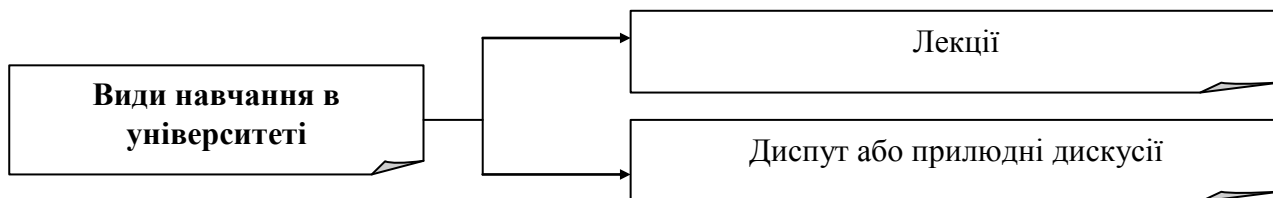

Рис. 5.2. Види навчання в університеті

тексту, який вивчали, та пояснення цього тексту у вигляді *коментарів* до нього або до його окремих частин (праці Аристотеля – на філософському факультеті, трактати Гіппократа – на медичному). Останні були характерні для середньовічних університетів. Їх організовували на основі тез, які наперед повідомляли учням і потім обговорювали.

Другою формою навчання був *диспут*, або *прилюдні дискусії*, які періодично влаштовувались на богословсько-філософські теми та основою яких була теза для обговорення. Тезу обирав магістр. Заперечення висував або він сам, або його студенти (в тому числі й ті, що випадково потрапили на диспут). Диспути проходили гаряче і тривали інколи по 10-12 годин з невеликою перервою на обід. Крім того, учні виконували ще й письмові вправи – писали *трактати*.

Головний диспутант мусив заздалегідь оприлюднити тези теми, яку давали для обговорення. На диспуті висловлювались докази за і проти висловленої думки. Їх черпали з книг. Перемагав той, хто міг навести більше цитат, витягів з творів визнаних авторів, підкріплюючи ними свою думку. В одному з диспутів оксфордський магістр Дунс Скотт (1266–1309) вислухав і запам'ятав 200 тез і тут же послідовно їх заперечив. Якщо студент виконував усе передбачене навчальною програмою, то одержував титул бакалавра, далі – магістра, доктора.

У цей період викладання велося латиною – міжнародною мовою тогочасної науки. Отож юнаки з різних країн могли вчитися в будь-якому університеті Європи. Лише в XIV ст. з'явилися школи з викладанням національними мовами. Навчання було усним. Письмових завдань в аудиторіях не давали. Щоб полегшити студентам запам'ятовування, використовували спеціальні прийоми. Наприклад, граматичним правилам надавали віршової форми.

Надзвичайна складність навчання призводила до того, що титул бакалавра одержувала лише третина студентів, а магістра – тільки кожний шістнадцятий.

... університет – джерело наук, звідки люди мають черпати зрілість духовну, різні чесноти й ерудицію...

А. Г. Нудьга

Більшість середньовічних університетів мали чотири факультети (рис. 5.3):

Рис. 5.3. Факультети середньовічного університету

Обов'язковим для кожного вступника був артистичний (підготовчий) факультет, зазвичай найбільш численний. Це був загальноосвітній факультет зі строком навчання 5–7 років, протягом яких вивчали “сім вільних мистецтв” (Septem artes liberales) – граматику, риторику, основи діалектики (опанувавши ці три науки, студент одержував ступінь бакалавра мистецтва), філософію, арифметику та геометрію, астрономію, музику, після засвоєння яких студент діставав ступінь магістра мистецтва і міг вступити на богословський, медичний та юридичний факультети. На підготовчому факультеті студент також здобував основні знання з латинської мови.

Загалом навчальну програму “артистичних” (підготовчих) факультетів середньовічних університетів, братських шкіл, колегіумів та академій можна уявити так (рис. 5.4).

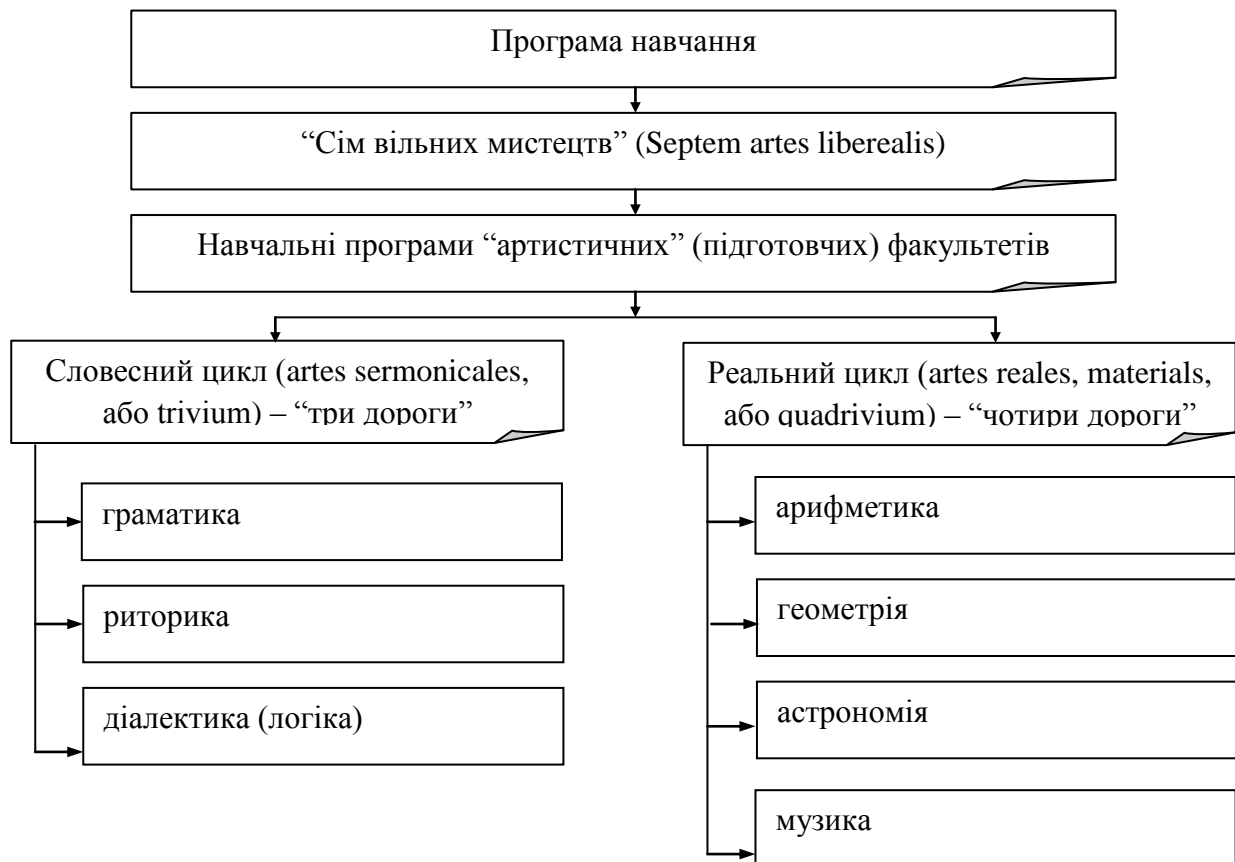

Рис. 5.4. Навчальний цикл

Навчальні програми включали два цикли: *словесний* (artes sermonicales, або trivium – “три дороги”) – граматики, риторика, діалектика (логіка) і *реальний* (artes reales, materials, або quadrivium – “чотири дороги”) – арифметика, геометрія, астрономія та музика.

Крім того, було ще три “старших” факультети: медичний, юридичний, богословський (строк навчання 5–6 років), на які студентів приймали лише по закінченні “артистичного” факультету.

Після закінчення повного курсу навчання в університеті (11–13 років) студенти діставали звання “доктора наук”.

Умови вступу до університету

Вступ до середньовічних університетів був досступним для представників усіх соціальних станів, що вважалося одним з найбільших досягнень новоствореної вищої школи. Щоправда, загальна доступність до вивчення високих наук визначалася не скрізь (наприклад, в Оксфорді), деколи перепорою до вступу були релігійні й класові бар'єри, проте у більшості випадків доступ до перших університетів був вільний.

Перед початком навчального року молодь сходилася до університету, магістр заносив до списку усіх охочих навчатися тут. Вступники вносили плату за запис (у Кракові у XVI ст. 1–8 грошів) – бідні сплачували менше, заможніші – більше. Декого з сиріт зовсім звільняли від оплати. Тут же студенти складали присягу на вірність університетському статуту і від цього часу ставали молодими (“жовтодзьобими”) студентами, поселялися в бурсі або на приватних квартирах. Якщо студенти не мали з чого жити, то шукали заробітку. Заможні, що приїхали власними кінями, зі своєю челяддю, обирали респектабельніші оселі, деколи їх навіть записували до окремих списків.

Вступник до Ягеллонського університету в XVI ст. складав прилюдно таку присягу:

Я, (ПІБ, місто), добровільно зобов'язуюся жити тихо і спокійно, не давати спонуки до жодних бешкетів і неспокою і до таких дій нікого не підбурювати під карою мого відрахування з університету.

Студенти середньовічних університетів мали статутом затверджену форму одягу, в якій мали приходити на заняття і на всі урочисті події (диспути, іспити тощо).

У Середньовіччі молодь охоче прагнула навчатися в університетах, тому що люди, які закінчували тодішні університети, набували широких загальнолюдських прав. Випускники середньовічних вищих закладів звільнялися від податків, їх не мали права бити різками, вони могли звернутися до найвищого (навіть королівського) суду, мали гарантований заробіток за фахом.

За іспити і диплом студент платив окремо і досить значні кошти, з яких частину внеску видавали як платню екзаменаторам, а частину передавали до університетської каси.

Наприклад, в Італії у XIV ст. за докторський диплом платили 60–65 дукатів, на той час це була величезна сума, яку не кожний міг внести одразу, а більшість сплачувала поступово.

Цікаво, що папа Пій IV, побачивши в цьому можливе джерело значних прибутків, видав у 1565 р. наказ, за яким будь-хто міг стати доктором, якщо присягне папі і внесе відповідну суму грошей. Лекції та іспити оголошувалися не обов'язковими, обов'язково треба було внести до папської скарбниці гроші. Це так обурило студентів Падуанського університету і його професорів, що вони сотнями залишали стіни “святини наук”, і місцева влада змушена була видавати дипломи “за стародавнім правилом”. Однак спекуляція дипломами не припинялася, і це завдавало великої моральної шкоди тогочасним вищим школам.

Університети для українських студентів

В Україні необхідність удосконалення і здобуття знань з вищих наук утверджується вже у епоху Відродження. За “Литовським статутом” 1529 р., молодь з українських земель, що входили до складу Великого князівства Литовського, могла вільно виїздити на навчання за кордон без обмежень. Їхали також із Лівобережної України. Та українська спільнота по-різному ставилася до наміру навчатися в європейських університетах. Перешкоди чинила церква, боячись, щоб разом з освітою майбутні бакалаври і магістри не “завезли” додому католицизму. Справа ускладнювалася тим, що польські єзуїтські колеґіуми, деякі середні й вищі школи на Заході не приймали православних, і дехто заради науки приймав католицьке віросповідання або уніатство, а повернувшись додому – вихрещувався знову у православну віру.

5.2. Історія формування та розвитку рівнів освіти

У процесі формування університетської освіти, ще починаючи з XII ст. виробилася система освітніх рівнів, яку поступово прийняли усі університети світу.

Бакалавр

Слово “бакалавр” (від лат. *basalaugeus*, італ. *baccalare*, фр. *bachelior*, англ. *bachelor* – молода людина) невідомого походження. Одні вважають, що воно походить від латинського *bassa laurea* (“Лаврова гілка”), інші – від *basulus* (“кий”, “палиця”). Спочатку це слово з'явилося у середовищі середньовічного рицарства і означало зброєносця шляхетного роду, що самостійно домігся звання дрібнопомісного дворянина (*bas cavalier*). Звідси термін перейшов до університетського лексикону. Трактуювання терміна “бакалавр” є таким (табл. 5.2).

Значення терміну бакалавр

Термін	Пояснення
Бакалавр	Академічний ступінь або кваліфікація, що присуджується особам, які освоїли відповідні освітні програми вищої освіти
Лицар-бакалавр	Титул у британській системі нагород і почесних звань
Бакалавр (лицар)	У Середньовіччя титул лицаря в дворянстві

Хронологію запровадження освітнього рівня “бакалавр” у європейських країнах зображено у табл. 5.3

Хронологія впровадження освітнього рівня “бакалавр”

Період	Країна	Характеристика
XIII ст.	Париж	Бакалавр як титул для слухачів теологічного факультету
XV ст.	Англія	Бакалавр музики
XVI ст.	Німеччина	Бакалавр як ступінь, що передує доктору

Вперше термін “бакалавр” згадується у першій половині XIII ст. в *Licentia docendi* у зв'язку із запровадженням цього титулу папою Георгієм IX (1227–1241) для слухачів теологічного факультету Паризького університету, що оволоділи відповідними програмними вимогами, вирізнялися в дискусіях під час великого посту, були визнані здатними до викладання (під керівництвом магістрів) “нижчих дисциплін”; витримали відповідний іспит та блискуче захистили диспут і, як наслідок, дістали право носити червону камілавку.

У XIII ст. ступінь бакалавра вважався найнижчим університетським ступенем. Окремих учнів зі ступенем бакалавр допускали до викладання “складніших” дисциплін, проте бакалаврів не приймали в члени об'єднань докторів та магістрів. З часом титул бакалавра, як найнижчий науковий ступінь, почали присвоювати на всіх чотирьох факультетах середньовічних університетів, але переважно на філософському. Розрізняли два різновиди ступеня бакалавра (рис. 5.5):

Рис. 5.5. Різновиди ступеню бакалавра у XIII ст.

Ступінь бакалавра, необхідний для здобуття вищих ступенів – магістра й доктора – вважався нижчим ступенем викладацької кар’єри. Для професорів факультету вільних мистецтв вищим ступенем поступово усталився ступінь магістра.

Особи, які не залишали навчання після отримання ступеню бакалавра, могли спробувати здобути магістерський ступінь, що надавав їм право на читання ординарних лекцій, тобто текстів вищого порядку, які вивчались більш глибоко. З часом це звання перекинулось на інші факультети та розповсюдилось по всій Західній Європі.

На богословських факультетах бакалаврат не був ступенем у власному розумінні слова, а означав лише положення та слугував назвою всіх тих, що перестали бути студентами, але ще не стали професорами. На цих факультетах розрізняли такі рівні бакалавра (рис. 5.6).

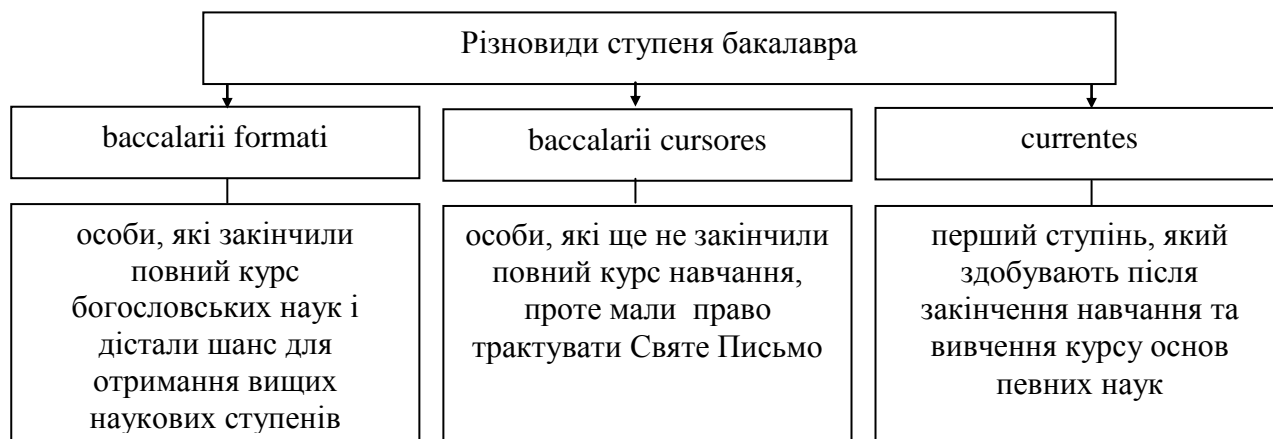
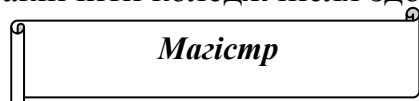

Рис. 5.6. Різновиди ступеню бакалавра у XV ст.

Бакалавр “currentes” у цьому значенні зберігся до наших днів.

З розвитком мережі університетів у Європі вимоги до бакалаврів вже дещо змінилися. Було введено вікові обмеження, диференційовано підходи до наукових галузей. Спочатку у французьких університетах юнак, що допускався до іспитів на здобуття ступеню бакалавра, мав мати бути віком не менше 16 років, а згодом в окремих університетах вікові “планки” були підняті. Наприклад, у Паризькому університеті до іспитів на ступінь бакалавра мистецтв допускали юнаків лише після досягнення 20-річного віку і за умови, що вони 5 років училися мистецтва, два роки відвідували публічні диспути і хоча б один раз захищали софізм.

З Європи ступінь бакалавра потрапив до США, де перші коледжі з'явилися у 1636 р. Для здобуття ступеню бакалавра тут потрібно було закінчити коледж після здобуття середньої освіти.

Слово “магістр” латинського походження (від лат. *magister*, що означає начальник, учитель, майстер) і має стародавні корені. Відповідно до українського перекладу “магістр”, – це “майстер своєї справи”. Тракткування терміна “магістр” таке (табл. 5.4).

Трактування терміна “магістр”

Термін	Пояснення
Магістр	Посадова особа (магістр вершників та ін.)
Магістр	Голова деяких світських і церковних закладів (наприклад, Великий Магістр (гросмейстер) – голова духовно-рицарського ордену)
Магістр (Україна)	Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, набула спеціальних умінь та знань, достатніх для виконання професійних завдань і обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад певного виду економічної діяльності
Магістр (Росія)	Освітньо-кваліфікаційний рівень, середній між бакалавром і доктором наук: присуджується особам, які закінчили університет або еквівалентний вищий заклад і вже є бакалаврами, а також пройшли додатковий курс навчання (1–2 роки), здали спеціальні іспити і захистили магістерську дисертацію; в Російській Федерації ступінь введений на початку 1990-х років.

Хронологію запровадження терміна “магістр” у європейських країнах показано у табл. 5.5.

Таблиця 5.5

Хронологія запровадження терміну “магістр”

Період	Країна	Характеристика
VI ст. до н.е.	Давній Рим	Магістр – важлива посадова особа
VI ст.	Візантія	Магістр – найвищий титул вельможного панства для службовців
XII ст.	Західна Європа	Магістр – особливе звання, яке носив учитель “семи вільних мистецтв”

У Давньому Римі слово “магістр” означало важливу посадову особу й відповідало понад п'ятдесяти номенклатурним посадам. У Візантії “магістр” – це найвищий титул вельможного панства для службовців, ним наділяли тільки найбільш поважних осіб цієї держави.

У Західній Європі в період Середньовіччя слово “магістр” означало особливе звання, яке носив учитель “семи вільних мистецтв”. Це поняття поширилось у XII ст. і спочатку не мало офіційного статусу. У більш широкому розумінні перші магістри самі користувалися відповідним титулом у процесі вчительської практики, коли попередній учитель визнавав їхні заслуги і власна практика притягувала до них учнів, давала змогу заснувати школу з власної ініціативи. Як підкреслює Ж. Верже, до виникнення перших університетів звання магістра було лише питанням традиційної практики.

У західноєвропейських університетах старшим студентам, які успішно засвоїли арифметику, геометрію, астрономію, теорію музики (так званий

квадріум) на факультеті „вільних мистецтв” присвоювали ступінь магістра мистецтв.

Це давало право вступу на один із трьох вищих факультетів університету, а також викладати (*Magister artium liberalium*) „сім вільних наук”. Із 30–35 старших студентів університету магістрами ставали не більше як 5–6 осіб, адже для цього потрібні були не тільки знання, а й значні матеріальні витрати.

Пізніше ступінь магістра могла здобути особа, яка після закінчення університетського курсу складала усний іспит у відповідній галузі знань та публічно захищала схвалену факультетом дисертацію. В особливих випадках факультет міг допустити до іспиту на ступінь магістра особу, яка подала диплом іноземного університету.

Особа, що витримала магістерський іспит, але не захистила дисертацію, називалась магістрантом.

У процесі виникнення перших університетів набуття звання магістра стало процедурою, яку університети визнали власною монополією. Найбільш складна система встановлення ступенів існувала в Паризькому й німецьких університетах. Тут процедура наукового визнання вищого ступеню магістра зазвичай полягала у складанні тестів у три послідовні, тісно пов’язані етапи.

Перший етап передбачав подання комісії кандидата за рекомендацією його магістра, який вважав, що учень досяг достатньо високого рівня. До складу цієї комісії входили представники університетської влади – ректор і канцлер. Останній мав функцію контролю рівня дотримання вимог попереднього періоду навчання. Після цього журі призначало іспит, що передбачав проведення кандидатом тривалого диспуту з окремого питання. За результатами випробувань здобувачеві надавалась ліцензія (*licentia docendi*) як юридичний документ на право викладацької діяльності.

Отримання ліцензії, яку надавав канцлер і яка була гарантією високого рівня інтелектуальної підготовки, ще не означало початку викладацької діяльності. Для цього кандидат мав скласти “публічний” іспит з достатньо вагомою назвою “інаугурація” і виконував роль церемоніалу. У ході цього процесу, що починався в церкві та супроводжувався урочистими промовами, молитвами, необхідно було скласти присягу факультету, після чого вже наступного дня в єпископському палаці здобувач отримував магістерські емблеми (берет, рукавички, книги) та проводив другий диспут з бакалаврами за самостійно обраною темою.

Такий церемоніал був констатацією належності ліценціата до вченої корпорації (*corpus magistrorum*), свідченням його здатності до викладацької діяльності. Слід зазначити, що ступінь магістра, який був гарантований церквою та світською владою, визначав також стан і соціальну належність його власника.

У той час ступінь магістра був найвищим і лише у ХІХ ст. був введений ступінь доктора філософії. Хоча в деяких країнах, наприклад в Англії, Україні,

Росії, ступінь магістра продовжували використовувати як найвищий у певних галузях. У Німеччині у ХІХ ст. протягом деякого часу ступінь магістра не використовували взагалі і повернулися до нього як до академічного ступеню, лише у 1960 р.

Ступінь магістра відкривав його держателю доступ до більш високого положення у соціальній ієрархії та ставив багатьох членів університету ... на рівень, який відповідав рівню шляхетних за народженням

Ж.Верже

Загалом система “бакалавр – магістр” була в усіх західноєвропейських університетах, але в кожному з них були певні особливості процесу їхнього здобуття. Особи, які здобували вищий ступінь магістра, відповідно до статутів ХІІ–ХІV ст., мали обов’язково займатись викладацькою діяльністю. Та з часом цього правила вже не дотримувались.

В Україні, та і в Росії магістри могли клопотати про зарахування їх до спадкоємних почесних громадян, а при вступі на цивільну службу мали право на чин ІХ класу. Їх також призначали екстраординарними професорами університетів, яким вручали такі ж академічні знаки, як і докторам, тільки не золоті, а срібні.

5.3. Історія формування та розвитку наукових ступенів і вчених звань

Поняття наукових ступенів і вчених звань зародились у вищих для свого часу школах Європи як підтвердження офіційного визнання наукової кваліфікації людини в певній галузі знань. З’явилися вони вперше у середньовічних університетах і дійшли до нас майже без змін.

Ліценціат

Ліценціат (від пізньолат. Licentiat, букв., “допущений”) – це науковий ступінь, прийнятий у системі вищої освіти Франції, університетах Австрії, Фінляндії, Швейцарії та деяких латиноамериканських країнах.

Ліценціат трактується:

- 1) у середньовічних університетах – викладач, який дістав право читати лекції до захисту докторської дисертації;
- 2) перший учений ступінь у деяких країнах, що присвоюється на третьому –четвертому році навчання у вищому навчальному закладі і дає право викладати в середньому закладі.

У середньовічних університетах це був проміжний ступінь між бакалавром і доктором, а в сучасних французьких університетах – це перший ступінь. Розрізняють ліценціатів літератури, науки і педагогіки. Ступінь ліценціата присвоюють особам, що склали на 3–4 році навчання у вищій школі 3–4 іспити з дисциплін, що визначають ступінь наукової спеціальності. Вона дає право викладати в ліцеї (як правило, в провінції) і складати іспити на отримання сертифікату CAPES (Certificat d’Aptitude du Proffesorat du Second degree), який

давав змогу обіймати посаду викладача середнього навчального закладу, зокрема и будь-якого ліцею.

Кандидат наук

Кандидат наук – науковий ступінь в Україні та деяких інших країнах колишнього СРСР. Вперше запроваджений після Жовтневого перевороту постановою Раднаркомом від 13 січня 1934 р. Цей ступінь разом з іншими радянськими науковими званнями та ступенями був успадкований Україною після розпаду СРСР.

У незалежній Україні цей ступінь продовжує існувати, хоча вже ввели попередні ступені (або освітні рівні) на зразок європейських ступенів бакалаврів та магістрів. Відповідність кандидата наук західним науковим ступеням є суперечливою. Незважаючи на це, кандидати наук з точних наук (фізико-математичних, хімічних, біологічних і технічних) часто можна вважати відповідними ступеню доктора філософії.

Доктор

Термін “доктор” взято з грецької мови, де він означає «вчитель». Отже “доктор медицини” означає “вчитель медицини” – найвищої кваліфікації. Медичні, правничі і теологічні факультети класичних університетів мали право надавати своїм випускникам науковий ступінь доктора (відповідно – медицини, права, теології). Перші правила присудження вченого ступеню склав Папа Онорій III 1219 р.

У Давньому Римі вчителів шкіл традиційно називали докторами (від лат. – doceo, навчаю, docere – навчати), додаючи відповідне означення (doctor rethoricus, doctor atrium, liberalium чи навіть doctor palestricus, d. gladiatorum чи doctor armorum – доктор риторики, вільних мистецтв чи навіть доктор гімнастики, гладіаторства чи боротьби). Офіційно визнаних і оплачуваних вчителів, звичайно вчителів граматики і риторики, вже називали професорами (від лат. professus sum – “викладати”, “читати лекції”).

Пізніше імператори дарували університетам право надавати ступінь Doctor legum особам, які вивчали римське право, а папи – Doctor canonum et decretalium (університети, які вивчали канонічне право). Згодом, коли обидва права – римське та канонічне – стали вивчати одночасно, обидва ступені злились в один – Doctor utriusque juris (доктор обох прав).

“Доктор” як науковий ступінь вперше почали надавати в Болонському університеті близько 1130 р. Пізніше, через сто років, – Паризький університет, а нині це роблять багато вищих навчальних закладів Європи, США, Аргентини, Індії, Канади, Мексики, Ірану, Туреччини та інших країн. Доктор наук у таких країнах – єдиний вчений ступінь, що справді допомагає і забезпечує певний соціальний статус, успіх, кар’єру.

Історичні факти запровадження наукового ступеню “доктора” у європейських країнах зображено у табл. 5.6.

Хронологія впровадження освітнього рівня “доктор”

Період	Країна	Характеристика
1130 р.	Болонья	Вперше надано науковий ступінь “доктор”
1231 р.	Франція	Надано науковий ступінь “доктор” у Паризькому університеті
XII ст.	Європа	Титул “доктор” як почесна відзнака відомим ученим
XV ст.	Німеччина	Докторів зараховували до почесного шляхетного стану
XV ст.	Англія	Доктори музики
XVI ст.	Європа	Надання ступеню доктора на юридичному, медичному та богословському факультетах
XVIII ст.	Європа	Філософські факультети сприйняли “доктор” як науковий ступінь
XVIII ст.	Європа	Надання докторського ступеню жінкам
XIX ст.	Європа	Запроваджено титул “почесний доктор”

Початково ступені доктора та магістра були рівнозначними. Тільки з XVI ст. на юридичному, медичному та богословському факультетах першості набув ступінь доктора, тоді як філософи віддавали перевагу ступеню магістра. З кінця XVIII ст. і філософські факультети більшості університетів сприйняли докторство як вищий науковий ступінь.

За імперськими німецькими законами особи, що здобували ступінь доктора, прирівнювались до дворянського стану. Часто західні університети, а іноді й українські та російські, за особливі заслуги давали почесні (*honoris causa*) докторські дипломи. Роздача почесних докторських ступенів (*per diploma*) здійснювалася за вибором університетських рад під час великих академічних свят та ювілеїв. У новітню добу ступінь доктора почали присвоювати і жінкам.

У різних країнах, навіть у різних університетах однієї країни, були різні вимоги до присвоєння ступеню доктора. Наприклад, в університетах Німеччини були такі правила (рис. 5.7).

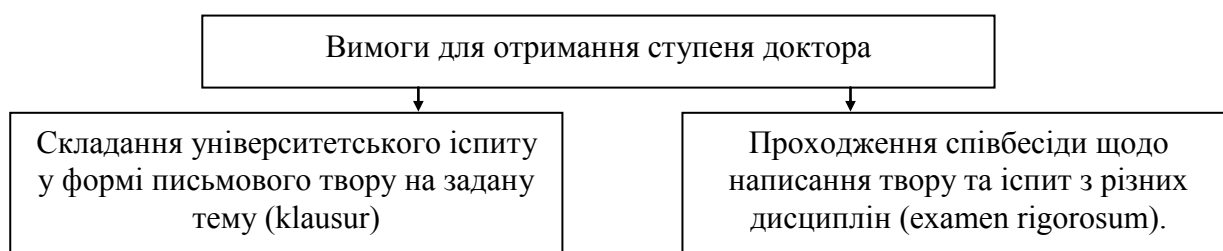

Рис. 5.7. Вимоги для отримання ступеня доктора

Після цього докторант мав подати дисертацію, в деяких університетах вимагали її публічного захисту. На богословському факультеті надавали лише *honoris causa*. В Німеччині тривалий час практикували *promotio in absentia* без іспиту, тільки на основі надісланої дисертації, часто навіть не надрукованої.

Згодом порядок присудження наукового ступеню – доктора був таким. Ступінь доктора наук присвоюється після промоції (лат. *Promotio*) або габілітації (лат. *Habilitatio*), під час якої претендент виступає з викладом своєї праці, а промотори (у нас це офіційні опоненти) дають їй оцінку і пропонують рішення – присудити науковий ступінь доктора відповідної галузі науки.

У деяких країнах, наприклад в Австрії, за наявності вагомих праць науковий ступінь могли присудити без промоції дисертації, одразу після здачі трьох ригорозів (іспитів) (рис. 5.8).

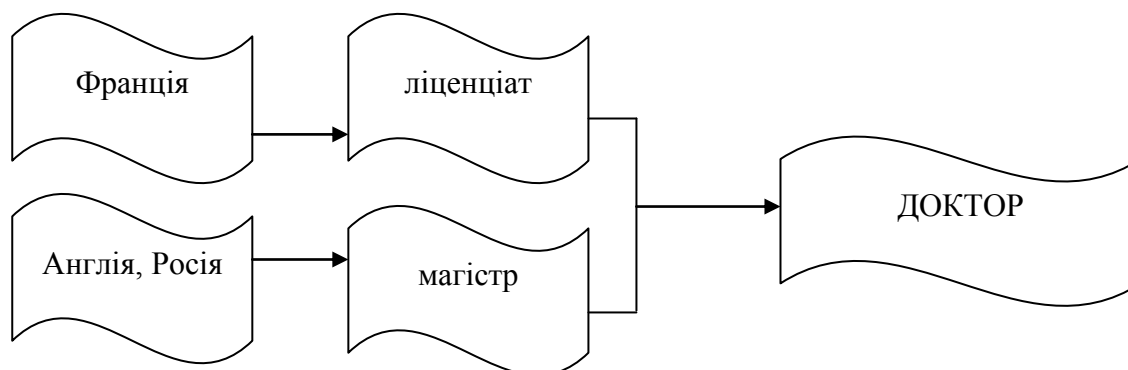

Рис. 5.8. Порядок присудження наукового ступеню “доктор” у різних країнах

В Україні та Росії для здобуття ступеню доктора достатньо було попередньо здобути ступінь магістра, за винятком медичного факультету, де вимагали докторську дисертацію з публічним захистом нової наукової проблеми, поданої та розробленої в ній.

У деяких країнах є два види ступеню доктора – доктор філософії, який присвоюють на підставі наукового доробку та складання відповідного іспиту, і доктор “габілітований”, який присвоюють на підставі захисту дисертації.

З XII ст. титул доктора почали надавати і як почесну відзнаку відомим ученим з додаванням певного означення. Наприклад, Тома Аквінський мав титул *doctor angelicus* (ангельський), Р. Бекон – *doctor mirabilis* (незвичайний), св. Бонавентура – *doctor seraphicus*.

З виникненням інституту докторів з'явилися і певні привілеї для власників цього титулу. Наприклад, викладати в університетах і брати участь у наданні докторського ступеню іншим особам мали право лише доктори. З XV ст. докторів зараховували до шляхетного (дворянського) стану. Урядові посади обіймали також лише доктори, до яких зверталися через титули *Illustis* (ваша світлість), *Nobilis* (ваше благородство) чи *Nobilissimus* (ваша знаменитість), що ставило їх на один щабель з дворянами. Німецькі закони 1500, 1530, 1540 і 1577 рр. про порядок використання мундирів вимагали, щоб доктори і їх родичі одягалися так, як шляхта. Їх “м'якше” карали за борги, запрошення їх до суду мало відбуватися у поважній формі. У Франції доктори мали право бути професорами *titulare*, *agreges* (штатними викладачами ліцеїв), а в Німеччині та Росії – обіймати професорські кафедри.

У XV ст. англійські університети в Оксфорді та Кембриджі почали надавати докторські ступені в галузі музики (наприклад, Гайдну), з XVIII ст. цим шляхом пішли і деякі німецькі університети.

До XVIII ст. докторський ступінь надавали лише чоловікам. Першими жінками-докторами були Дорота Шлезер (1787 р., філософський факультет, Геттінген), Марія Кароліна Сібольд (1817 р., медичний факультет, Гессен). Вперше право жінок на докторський ступінь узаконила Швейцарія у 1867 р., потім Швеція – у 1870, Данія – у 1875 р., Італія – у 1876 р., Кембриджський університет – у 1881 р. З 1866 по 1882 рр. у Франції здобули титул доктора 109 жінок. У Росії цим правом жінки почали користуватися із заснуванням вищого лікарського жіночого інституту у 1897 р.

За всіх можливих відмінностей у різних країнах учений ступінь доктора залишався і залишається єдиним, основним і незмінним у всьому науковому світі.

Доктор філософії (Rh. D.) – західний, американський вчений ступінь, володар якого завжди має переваги під час працевлаштування у трудовій кар'єрі. Назва цього ступеню зовсім не пов'язана з філософією, оскільки це може бути фахівець з хімії, фізики, психології та ін.

Цього ступеню набувають за такими етапами (рис. 5.9).

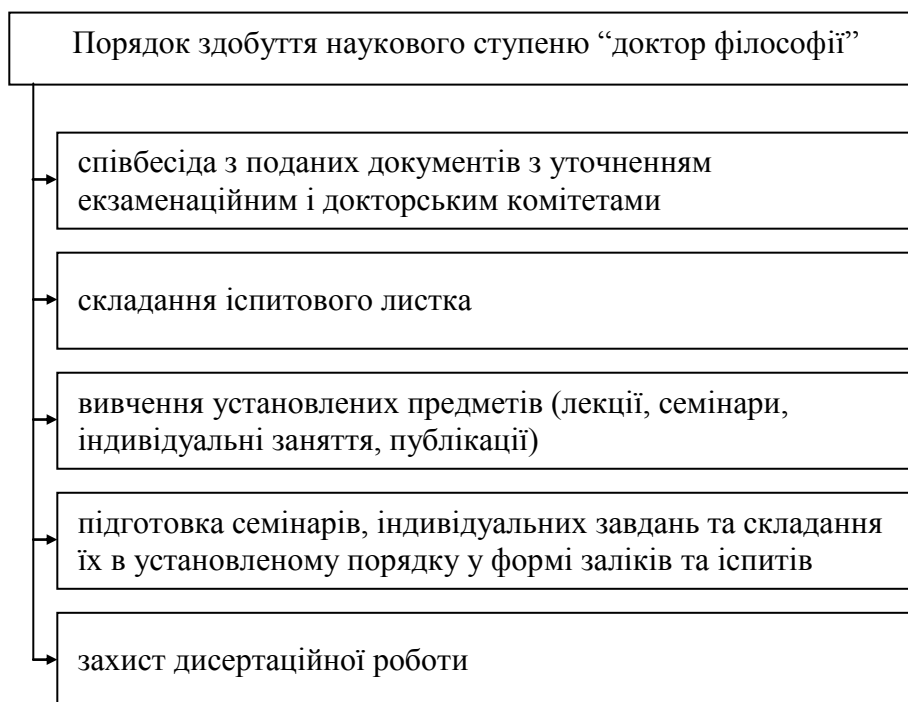

Рис. 5.9. Порядок здобуття наукового ступеню "доктора філософії"

І хоча, здавалося б, ця система повністю повторює нашу аспірантуру, та це не зовсім так, бо наукова робота в межах Rh.D. є більш гнучкою, демократичною, індивідуальною. В ній все залежить від здібностей здобувача і вмілого наукового керівництва. Принципово важливим є останнє: якщо у

вченого не буде здобувачів вченого ступеню, – він просто залишиться без роботи.

На сьогодні існує достатньо пропозицій щодо змін системи присвоєння наукового ступеню доктора наук. Так, одним з найдієвіших проектів, спрямованих на підвищення статусу, авторитету докторських програм, став проект Європейської асоціації університетів (ЄАУ), розпочатий 2004 року, в якому взяли участь 49 європейських університетів 25 країн. Мета проекту – максимально вивчити і проаналізувати практику підготовки докторських дисертацій у європейських країнах і зробити такі програми максимально ефективними, взаємовигідними.

Окрім наукових ступенів, у вищій школі в різні часи використовували поняття “професор” і “доцент”, які на сьогодні чітко виокремились і мають загальну назву “вчені звання”. При цьому якщо звання “професора” історично використовувалось в університетах різних країн, то звання доцента більш притаманне лише царській Росії.

Професор

Професор (від лат. professor – викладач, вчитель) – вчене звання (науково-педагогічне), посада викладача вищого навчального закладу чи співробітника наукової установи. Професор веде навчальну та методичну роботу, читає лекційні курси, проводить наукові дослідження, керує самостійною підготовкою та науково-дослідною роботою студентів, підготовкою наукових та педагогічних кадрів.

Термін “професор” уперше стали вживати в Римській Імперії (середина I ст. до н.е. – кінець V ст.), де професорами називали вчителів граматичних шкіл, вчителів-наставників. Згодом професорами називали вчителів духовних шкіл, а з XII ст. – викладачі університетів. Термін “професор” був синонімом вчених ступенів магістра чи доктора наук.

Офіційно звання професора почали присвоювати викладачам університетів з XVI ст. До того їх здебільшого називали докторами або магістрами.

У вузах і науково-дослідних інститутах СРСР звання професора спочатку присвоювали кваліфікаційні комісії народних комісаріатів. А згідно з Постановою РНК СРСР від 26 квітня 1938 р. їх функції було передано Вищій атестаційній комісії (ВАК) СРСР. Відтоді звання професора присвоюється Вищими атестаційними комісіями за поданням Вчених рад ВНЗ чи науково-дослідних установ.

Професорів у царській Росії, до якої входили більша частина України, поділяли на ординарних – повноправних членів академічного сенату і екстраординарних – не членів сенату, що отримували значно нижчу платню.

Доцент

Доцент (від лат. docere “навчати”) – вчене звання викладачів вищих навчальних закладів, які виконують функцію університетських лекторів; вчене звання співробітників наукових установ; посада у вищих навчальних закладах.

У царській Росії Університетським статутом 1863 р. було введено посаду доцента, яким вважали штатних університетських викладачів, що мають вчений ступінь магістра. Університетським статутом 1884 р. звання доцента було ліквідоване і введено звання *приват-доцента*, яке збереглося до 30-х років ХХ ст.

Приват-доцент (від лат. *privatum* – “приватний” і *docent* – “вчитель”) – учене звання позаштатного викладача в університетах та деяких інших навчальних закладах царської Росії, введене за ініціативою М. І. Пирогова з метою розширення кола викладачів, здатних читати лекційні курси поряд з професорами та доцентами.

У США, Польщі посаді доцента приблизно відповідала посада ад'юнкт-професора (від англ. *associate professor*, *Assoc. Prof.*), у Франції – *maître de conférences*.

5.4. Наука і освіта в Україні у ХІХ–ХХ ст.

У Росії, до складу якої входила більша частина сучасної України, як і в інших країнах, величання викладачів звертаннями на кшталт “магістр”, “доктор”, “професор” увійшло в обіг раніше, ніж було офіційно визнане. Перші вчені ступені тут було узаконено 20 січня 1819 р. “Положением о производстве в ученые степени”, що проіснувало до 1884 р., коли його зміст перейшов остаточно до університетського статуту (рис. 5.10).

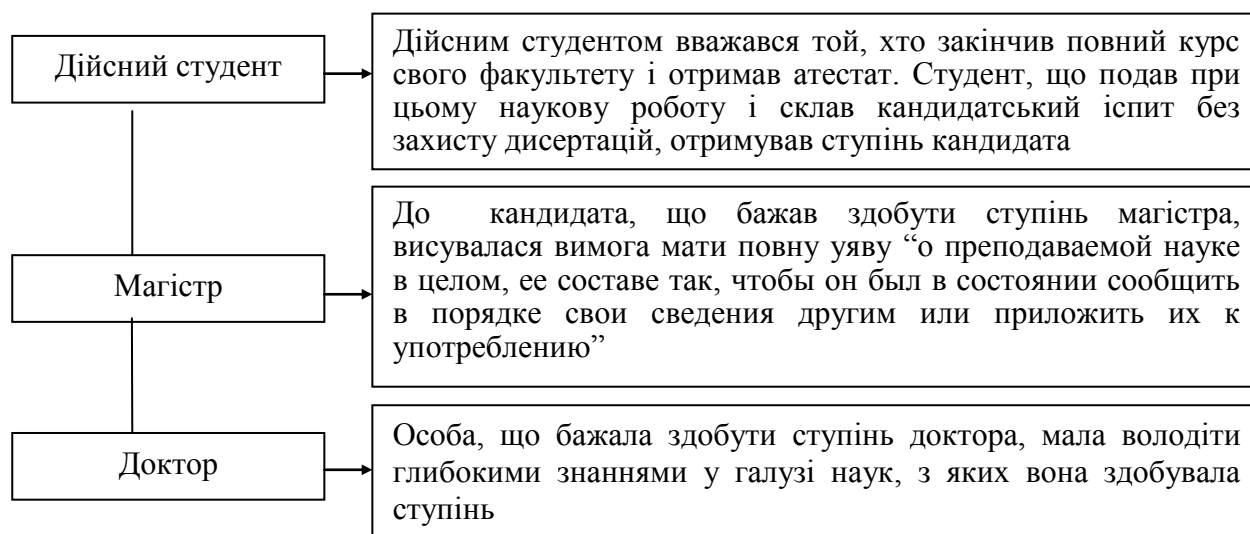

Рис. 5.10. Вчені ступені, передбачені “Положением о производстве в ученые степени”

Положенням передбачалося три категорії наук (відповідно до кількості тодішніх факультетів) – філософські, медичні та юридичні. З кожної категорії призначалися публічні іспити у присутності усіх членів факультету. Вищий ступінь присвоювали лише тому, хто мав попередній. Були визначені і можливі терміни здобуття вченого ступеню. Дійсного студента допускали до

кандидатського іспиту лише через рік, кандидата до магістерського – через два, магістра до “докторського” іспиту – через три роки.

Склавши усні та письмові іспити, здобувачі вченого ступеню магістра чи доктора мали підготувати дисертацію і після схвалення факультетом захистити її публічно. У 1820 р. було введено правило, згідно з яким особи, що бажають обійняти посаду професора, повинні мати ступінь доктора чи магістра.

У 1844 р. залишено лише три вчених ступені – кандидата, магістра і доктора та скорочено термін їх здобуття. Магістром тепер можна було стати через рік після закінчення університету, доктором – ще через рік. У 1864 р. затверджено нове положення про здобуття наукових ступенів. Було скасовано іспит на ступінь доктора, залишився лише публічний захист дисертації з призначенням двох офіційних опонентів.

Наукові ступені та вчені звання в Російській імперії давали право на отримання відповідного класу на державній службі (рис. 5.11).

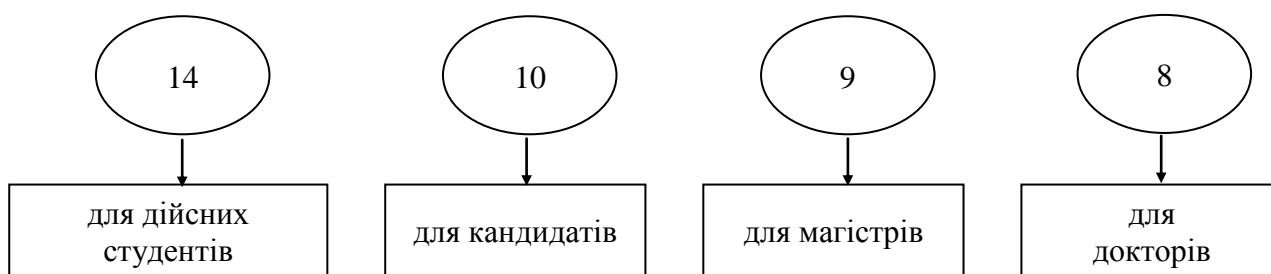

Рис. 5.11. Відповідні класи державної служби при отриманні вченого ступеню чи звання

Особи, що мали ступені чи звання, звільнялися від спеціальних іспитів, необхідних для отримання чина колезького асесора чи статського радника. Професорам і докторам присвоювали певні чини, вони носили формені мундири. Ректор мав чин 5-го класу, ординарний професор – 7-го, екстраординарний професор, ад'юнкт, проректор – 8-го класу. Це відкривало шлях до дворянства: чин 9-го класу надавав персональне дворянство, 4-го класу – спадкове дворянство.

Прийнята в Російській імперії система вчених ступенів та наукових звань загалом відповідала європейській, проте відзначалася більшою вимогливістю. Зарубіжні вчені ступені в Росії оцінювалися на щабель нижче: ступені бакалавра і ліценціата прирівнювалися до російського кандидата, а доктора – до магістра. Тому той, хто повертався з-за кордону доктором, діставав у Росії після додаткових іспитів ступінь магістра.

Після 25 років праці на посаді професору присвоювали звання заслуженого з правом виходу на пенсію із збереженням повної зарплатні. (У Краківському університеті, наприклад, обрані на посаду доктори, що пропрацювали на кафедрі не менше як 20 років, діставали почесне звання “батьків університету”).

За університетським статутом 1906 р., здібним студентам після закінчення університету пропонували залишитися при кафедрах на 4 роки для “приготовлення к профессорскому званию”. Спочатку потрібно було скласти усний іспит на ступінь магістра і захистити магістерську дисертацію, якою слугувала переважно опублікована робота. В особливих випадках, коли здобувач був добре відомим, йому відразу присвоювали ступінь доктора (наприклад, статистик А. А. Чупров, економіст П. Б. Струве).

Випускникам учительського інституту при Московському університеті присвоювали титул бакалавра. Бакалаврами називали також викладачів духовних академій.

З установленням радянської влади і проведенням «революційних» реформ у системі освіти поширюється відмова від атестатів при прийомі на навчання та від диплому при призначенні на роботу, розформовуються всі університети і на їхній основі створюється мережа вузькопрофільних інститутів, знецінюються наукові ступені та вчені звання.

Цю помилку скоро відчули, тому вже у 1925 р. було запропоновано впровадити у всі ВНЗ посаду доцента, що було затверджено постановою РНК СРСР від 22.08.1930 р. У 1933 р. було відновлено діяльність більшості університетів.

У 1934 р. в СРСР знову були запроваджені звання асистента, доцента і професора. Згідно з інструкцією Всесоюзного комітету по вищій технічній освіті при ЦВК СРСР від 10.06.1937 р., вчені звання зберігалися за їх власниками протягом 5 років з моменту припинення роботи у ВНЗ чи НДІ. Постановами РНК СРСР від 20.03.1937 та 26.04.1938 рр. було затверджено порядок присудження наукових ступенів кандидата та доктора наук, який із незначними змінами зберігався понад 50 років.

Щодо наукових ступенів, то на території сучасної України дипломи доктора філософії, права та інших наук до 1918 р. видавали у Харківському, Київському св. Володимира та Одеському (Новоросійському) університетах, до 1939 р. – у найстарішому університеті України – Львівському (нині Львівський національний університет імені Івана Франка), до 1941 р. – у Чернівецькому університеті.

Після жовтневої революції 1917 р. було повністю ліквідовано українську університетську систему самоврядування та автономію, а майбутніх викладачів стали готувати “Інститути народної освіти”. У 1934 р. деякі вузи (інститути народної освіти) перейменували в університети і стали повертати вчені ступені, однак при цьому не йшлося про повернення університетської автономії та самоврядування.

У 1934 р. партійними органами СРСР було прийнято рішення запровадити значно меншу, спрощену дисертацію і ступінь, якому дали назву “кандидат наук”. Першопочатково це було зроблено для того, щоб полегшити здобуття вченого ступеня малограмотними претендентами та дати їм право

займати посади доцента і професора, інші керівні посади в навчальних і наукових закладах.

Право присудження наукових ступенів, яке в усьому світі належить ректорам університетів, в СРСР передали спеціально створеним адміністративним органам – Кваліфікаційним комісіям, пізніше – Вищій Атестаційній Комісії у Москві.

Двоступенева система, запроваджена в часи СРСР для слабкопідготовлених претендентів, з часом втратила своє первісне призначення – завдяки активній діяльності науковців. Незважаючи на партійний диктат в науці, вона перетворилася на досить логічну обґрунтовану систему, яка була досить ефективною протягом десятиліть у республіках СРСР, у тому числі в Україні, і діє тепер.

Термін “кандидат наук” набув поширення не тільки в СРСР, але і в країнах соціалістичного табору. Через відсутність ідентичних наукових ступенів у зарубіжних країнах сьогодні деколи виникають труднощі при укладенні міждержавних домовленостей про взаємне визнання наукових ступенів, у процесі їх нострифікації. Деколи аналогом ступеня “кандидат наук” вважають передбачений Болонським процесом ступінь “Doctor Philosophy” (Ph.D.).

Несприятливі історичні умови (відсутність власної централізованої держави, належність окремих українських земель до різних державних утворень) були однією із причин того, що вища освіта, а отже, і наука, в Україні розвинулись пізніше, ніж у Західній чи Центральній Європі.

Першим навчально-науковим осередком, що досягнув університетського рівня, в Україні стала Києво-Могилянська Академія. Це відбулося на початку VII ст. У тому ж сторіччі у 1661 р. з’явився і Львівський університет. Більшість інших університетів були створені вже у XIX ст. у східній та західній частинах України, які входили на той час відповідно до складу Російської та Австро-Угорської імперій відповідно.

У радянські часи вища освіта і наука в Україні швидко розвивалися. У десятки разів збільшилась кількість вищих навчальних закладів, у сотні разів – чисельність студентства та викладацького складу. При цьому пріоритетний розвиток забезпечувався технічним, технологічним, медичним, педагогічним та військовим вищим навчальним закладам. Великого поширення набули вечірні та заочні форми навчання, які з часом ставали поєднанням навчальних закладів з промисловими та сільськогосподарськими підприємствами.

Аналіз ситуації в науці показує, що запровадження після жовтневої революції двох рівнів наукових ступенів різко змінило положення науковців, насамперед це виразно позначилося на їхніх вікових характеристиках. Ці зміни тривають і досі, вже після розпаду СРСР, їх можна спостерігати на прикладі українських вищих шкіл. В СРСР з 1934 р. по кінець 1986 р. було захищено близько 518 тисяч дисертацій (близько 11 тис. за рік – за винятком воєнних

років), у т.ч. 473 тис. кандидатських дисертацій і 45 тис. докторських. Відношення докторів до кандидатів наук становило 1 : 10.

Для порівняння, на 1 жовтня 2010р. в економіці України працювало 14 418 докторів наук, що на 4,0% більше, ніж на відповідну дату минулого року. У 2010 р. диплом доктора наук отримала 491 особа. У суспільних науках працювали 42,8% докторів наук, у технічних – 11,8%, природничих – 15,5%, медичних – 14,6%, сільськогосподарських – 3,3%, у гуманітарних науках – 12,0%. Середній вік чоловіків докторів наук на момент отримання диплома становив 49 років (жінок – 47 років).

За незначного збільшення кількості професорів (на 0,2%) і старших наукових співробітників (1,7%) чисельність доцентів зросла майже на чверть проти 2009р. (відповідно 9 434, 2 286, 2 159 осіб). При цьому число жінок доцентів стало більше на третину, старших наукових співробітників – на 5,5%.

Протягом останніх років при розподілі кількості докторів наук за віком спостерігається збільшення частки науковців пенсійного віку: серед чоловіків вона становить 58,0% (у 2009р. – 54,8%), серед жінок – 53,2% (52,4%), частка учених до 40 років залишається досить незначною – 3,7% (532 осіб). Середній вік на 01.10.2010р. становив 61 рік (жінок – 57 років).

Слід зазначити, що кількість докторів наук, які виїжджають з України за кордон на постійне місце проживання, з року в рік скорочується і за останні 5 років у середньому не перевищувала 6 осіб.

Контрольні запитання

1. Який історичний розвиток пройшов процес підготовки наукових кадрів у Європі?
2. Коли були засновані перші університети?
3. Як поділялись університети за типами у Європі у XIII–XVIII ст.?
4. Що таке університетське самоврядування?
5. Якими були основні види навчання в університеті у Європі у XIII–XVIII ст.?
6. Скільки факультетів і які з них мали середньовічні університети?
7. Що передбачає навчальний цикл “артистичних” (підготовчих) факультетів середньовічних університетів?
8. Що розуміють під терміном “бакалавр”?
9. Яка хронологія впровадження освітнього рівня “бакалавр”?
10. Які різновиди ступеню бакалавра існували у XIII ст.?
11. Які різновиди ступеню бакалавра у XV ст.?
12. Як трактують термін “магістр”?
13. Яка хронологія впровадження освітнього рівня “магістр”?
14. Що розуміють під терміном “ліценціат”?
15. Коли було запроваджено науковий ступінь “кандидат наук”?

16. Яка хронологія впровадження освітнього рівня “доктор”?
17. Які вчені ступені передбачені “Положением о производстве в ученые степени”?
18. Що передбачають класи державної служби при отриманні вченого ступеню чи звання?
19. Що розуміють під вченим званням “приват-доцент”?
20. У якому випадку присвоюється вчене звання доцента?

Тести

1. Які з варіантів відповідей є науковими ступенями в Україні?
 - а) професор і доцент;
 - б) доктор наук і професор;
 - в) доктор наук і кандидат наук;
 - г) кандидат наук і доцент.

2. Які з варіантів відповідей є вченими званнями в Україні?
 - а) професор і доцент;
 - б) доктор наук і професор;
 - в) доктор наук і кандидат наук;
 - г) кандидат наук і доцент.

3. Наука та освіта є цілісним комплексом, який існує ще з часів:
 - а) Античності;
 - б) Середньовіччя;
 - в) Ренесансу;
 - г) Просвітництва.

4. У Середньовіччя термін “бакалавр” трактувався як:
 - а) королівський воїн, що самостійно домігся звання дрібнопомісного дворянина (bas cavalier);
 - б) відважний вояка, що домігся звання дрібнопомісного зброєносця;
 - в) зброєносець шляхетного роду, що самостійно домігся звання шляхетного дворянина (bas cavalier);
 - г) зброєносець шляхетного роду, що самостійно домігся звання дрібнопомісного дворянина (bas cavalier).

5. Ліценціат – це науковий ступінь, прийнятий у системі вищої освіти:
 - а) Франції, університетах Австрії, Фінляндії, Швейцарії;
 - б) Англії, університетах Італії, Іспанії, Німеччини;
 - в) Франції, університетах Португалії, Чехії, Польщі;
 - г) Латвії, університетах Литви, Угорщини, Чехії.

6. Перші вчені ступені у Росії було узаконено:

- а) 20 січня 1919 р.;
- б) 20 лютого 1819 р.;
- в) 20 січня 1819 р.
- г) 20 лютого 1919 р.

7. Найстарішим університетом у світі є університет:

- а) Оксфорд у Великобританії;
- б) Сорбонна у Франції;
- в) Кембридж у Великій Британії;
- г) Аль-Каруїн у місті Фес (Марокко).

8. У XIII ст. ступінь бакалавра вважався:

- а) найвищим університетським ступенем;
- б) найнижчим університетським ступенем;
- в) найвищими науковим ступенем;
- г) найнижчим науковим ступенем.

9. Ліценціат трактується як:

а) перший учений ступінь у деяких країнах, що присвоюється на третьому-четвертому році навчання у вищому навчальному закладі і дає право викладати в середньому закладі;

б) другий учений ступінь у деяких країнах, що присвоюється на третьому-четвертому році навчання у вищому навчальному закладі і дає право викладати в середньому закладі;

в) перший учений ступінь у деяких країнах, що присвоюється на першому-другому році навчання у вищому навчальному закладі і дає право викладати в середньому закладі;

г) третій учений ступінь у деяких країнах, що присвоюється на четвертому-п'ятому році навчання у вищому навчальному закладі і дає право викладати в середньому закладі.

10. Вчені ступені, передбачені “Положением о производстве в ученые степени”:

- а) бакалавр, магістр, доктор;
- б) бакалавр, магістр, професор;
- в) дійсний студент, магістр, доктор;
- г) дійсний студент, магістр, кандидат наук.

11. Об'єднання викладачів між собою та викладачів зі студентами з метою здобуття нових знань – це:

- а) інститут;
- б) академія;
- в) училище;

г) університет.

12. Розрізняли два різновиди ступеню бакалавра у XIII ст.:

- а) прості, завершені;
- б) складні, вивершені;
- в) прості, складні;
- г) формальні, вивершені.

13. Ступінь ліценціата присвоюють особам, що склали:

- а) на 1–2 році навчання у вищій школі 1–2 іспити з певних дисциплін;
- б) на 1–2 році навчання у вищій школі 3–4 іспити з певних дисциплін;
- в) на 3–4 році навчання у середній школі 3–4 іспити з певних дисциплін;
- г) на 3–4 році навчання у вищій школі 3–4 іспити з певних дисциплін.

14. “Положением о производстве в ученые степени” передбачалися три вчені ступені:

- а) дійсний студент, магістр, доктор;
- б) учень, студент, магістр;
- в) студент, магістр, професор;
- г) магістр, доктор, професор.

15. Ректором першого університету у Болоньї у 1481 р. був обраний українець:

- а) І. Франко;
- б) В. Стефаник;
- в) М. Вернадський;
- г) Ю. Дрогобич.

16. Середньовічні університети склалися з 4 факультетів:

- а) „творчих мистецтв”, теологічний, історичний, правничий;
- б) „вільних мистецтв”, теологічний, медичний, правничий;
- в) теологічний, біологічний, правничий, „добровільних мистецтв”;
- г) „вільних зань”, теологічний, філософський, правничий.

17. Кандидат наук – науковий ступінь в Україні та деяких інших країнах СНД, вперше запроваджений:

- а) після Жовтневого перевороту;
- б) після Першої світової війни;
- в) після Другої світової війни;
- г) з дня проголошення Незалежності України.

18. Уже у 1925 р. було запропоновано впровадити у всі ВНЗ посаду, яка затверджена постановою РНК СРСР від 22.08.1930 р.:

- а) кандидат наук;
- б) професор;
- в) доцент;
- г) асистент.

19. Від самого початку створення вищих шкіл у Європі склалося кілька типів університетів:

- а) світський тип вищої школи, республіканський тип вищої школи;
- б) управлінський тип вищої школи, світський тип вищої школи;
- в) монархічний тип вищої школи, світський тип вищої школи.
- г) республіканський тип вищої школи, монархічний тип вищої школи.

20. Розрізняли такі види рівня бакавра у XV ст.: *baccalarii formati*, *baccalarii cursors*, *currentes* на:

- а) на медичних факультетах;
- б) на богословських факультетах;
- в) на біологічних факультетах;
- г) на політологічних факультетах.

Практичні завдання

1. Побудуйте хронологічну таблицю до питання “Історичний екскурс підготовки наукових кадрів у світі”.

2. Схематично відобразіть дату, місто діяльності та найменування найстаріших університетів світу.

3. Графічно відобразіть вимоги ті порядок здобуття ступеню доктора (наук) у різні часи і в різних університетах.

Рекомендована основна література:

1. *Гайденко В. П.* Западноевропейская наука в средние века: общ. принципы и учение о движении / В. П. Гайденко, Г. А. Смирнов ; [отв. ред. И. Д. Рожанский, А. В. Ахутин] ; АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. – М. : Наука, 1989. – 351 с.

2. *Гуревич А. Я.* История Средних веков : 2-е изд. / А. Я. Гуревич, Д. Э. Харитонович. – М. : МБА, 2008. – 320 с.

3. *Джуринський О. М.* Історія освіти та педагогічної думки / О. М. Джуринський. – М. : Владос-Прес, 2003. – 400 с.

4. *Піскунов А. І.* Історія педагогіки та освіти. Від зародження виховання в первісному суспільстві до кінця XX століття : навч. посіб. / А. І. Піскунов ; за ред. А. І. Піскунова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.

Додаткова література:

1. Большая советская энциклопедия. – Москва. – Т. 23 (1931). – С. 362; Т. 47 (1940). – С. 426-427; Т. 56 (1936). – С. 84–102; С. 475; Т. 8 (1972). – С. 470; Т. 21 (1975). – С. 155; Т. 27 (1977). – С. 17–21.
2. Высшее образование в Европе. – Том 15. – М. : Логос, 1990. – № 3. – 118 с.
3. *Кинелев В. Г.* Высшее образование в России. Очерк истории до 1917 года / В. Г. Кинелев ; под ред. В. Г. Кинелева. – М. : НИИВО, 1955. – 352 с.
4. *Корсак К. В.* Світова вища освіта: порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів : монографія / К. В. Корсак. – К.: МАУП-МКА, 1997. – 209 с.
5. *Микитьсь В.* Давньоруські студенти і професори / В. Микитьсь, К. Абрис. – К., 1994. – 288 с.
6. Українська радянська енциклопедія. – Т. 1. – К. : УРЕ, 1959. – 325 с.
7. *Садовничий В. А.* Университетское образование. Приглашение к размышлениям / В. А. Садовничий, В. В. Белокуров, В. Г. Сушко, Е. В. Шикин. – М. : Изд-во МГУ, 1955. – 352 с.
8. *Южаков Н. С.* Большая энциклопедия / С. Н. Южаков ; под ред. С. Н. Южакова и П. Н. Милюкова. – Т. 2. – СПб, 1900. – 1039 с.
9. *Яблонський В. А.* Вища освіта України на рубежі тисячоліть / В. А. Яблонський. – К., 1998. – 225 с.
10. Harvard University, Graduate Studies in Natural Sciences. 1995-1996. – Cambridge, Massachusetts, 1995. – 59 p.
11. Jagellonian University. Guide for International Students. 1996-1997. – Cracow, 1996. – 73 p.
12. Słownik naukowy. Ilustrowana Encyklopedia obecnych wiadomości. Treti dil. – Praha, 1890. – 112 p.
13. Wielka encyclopedia powszechna ilustrowana. Tom V. – Warszawa, 1891. – 732 p.

ТЕМА 6. Підготовка та кваліфікація наукових кадрів в Україні

1. Характеристика освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів
2. Наукові ступені та вчені звання
3. Класифікація вищих навчальних закладів та їх організаційна структура

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні відповідно до Закону України “Про освіту”;
- основні наукові ступені та вчені звання в Україні;
- характеристику основних типів вищих навчальних закладів.

6.1. Характеристика освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів

Нині у більшості західних країн уже функціонує ступенева система підготовки фахівців та науковців відповідно до вимог Болонського процесу. Інтеграція України в загальний світовий простір зумовила появу в багатьох галузях нашого суспільного життя раніше маловідомих понять і явищ. Така ситуація спостерігається і в освітянській сфері, яка є не ізольованою, а складовою частиною суспільства. У зв'язку з переходом вищої освіти на ступеневу систему підготовки фахівців, що відповідає міжнародним освітнім стандартам, в Україні впроваджено раніше невідомі освітньо-кваліфікаційні рівні “бакалавр” і “магістр”.

Освіта – це те, що більшість одержує, багато з нього передає і лиш небагато нею володіють.

Карл Краус

Відповідно до Закону “Про освіту”, в Україні встановлено наступні освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні:

– освітні рівні: 1) початкова загальна освіта; 2) базова загальна середня освіта; 3) повна загальна середня освіта; 4) професійно-технічна освіта; 5) базова вища освіта; 6) повна вища освіта;

– освітньо-кваліфікаційні рівні: 1) кваліфікований робітник; 2) молодший спеціаліст; 3) бакалавр; 4) спеціаліст; 5) магістр.

Структура вищої освіти в Україні та відповідність освітньо-кваліфікаційних і освітніх рівнів відображені у табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Відповідність освітньо-кваліфікаційних і освітніх рівнів в Україні

Освітні рівні	Освітньо-кваліфікаційні рівні
Неповна вища освіта	Молодший спеціаліст
Базова вища освіта	Бакалавр
Повна вища освіта	Спеціаліст
	Магістр

Характеристике освітніх рівнів подано на рис. 6.1.

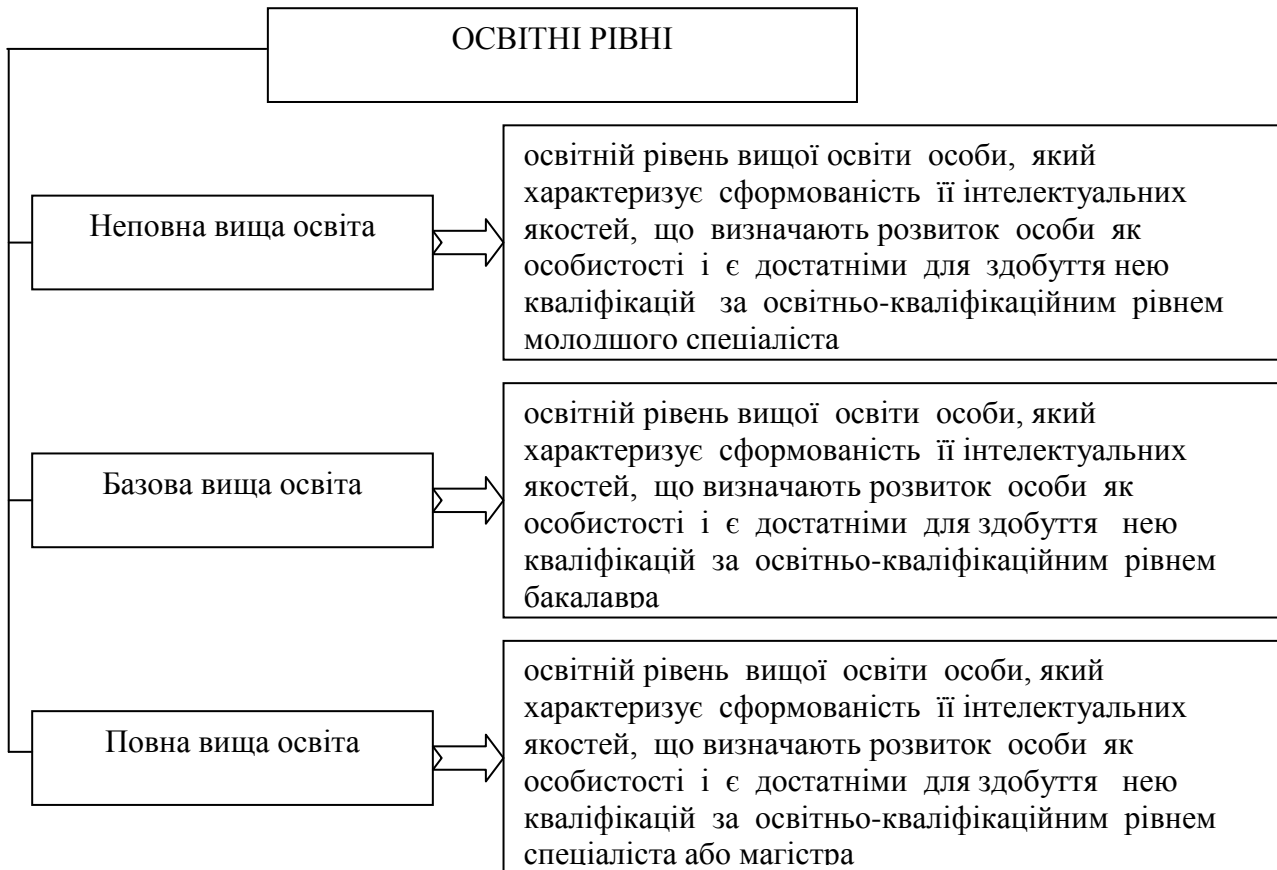

Рис. 6.1. Освітні рівні

Молодший спеціаліст

Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності (рис. 6.2).

Бакалавр

Бакалавр – академічний ступінь або кваліфікація, що присуджується особам, які освоїли відповідні освітні програми вищої освіти. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

В Україні ступінь “бакалавр” – це закінчена базова вища освіта. Після здобуття вченого ступеню бакалавра студент має право працювати за фахом та займати майже будь-які посади, на яких потрібна вища освіта, а також має право вчитися далі і займатися науковою діяльністю. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра забезпечує здобуття базової вищої освіти за напрямом

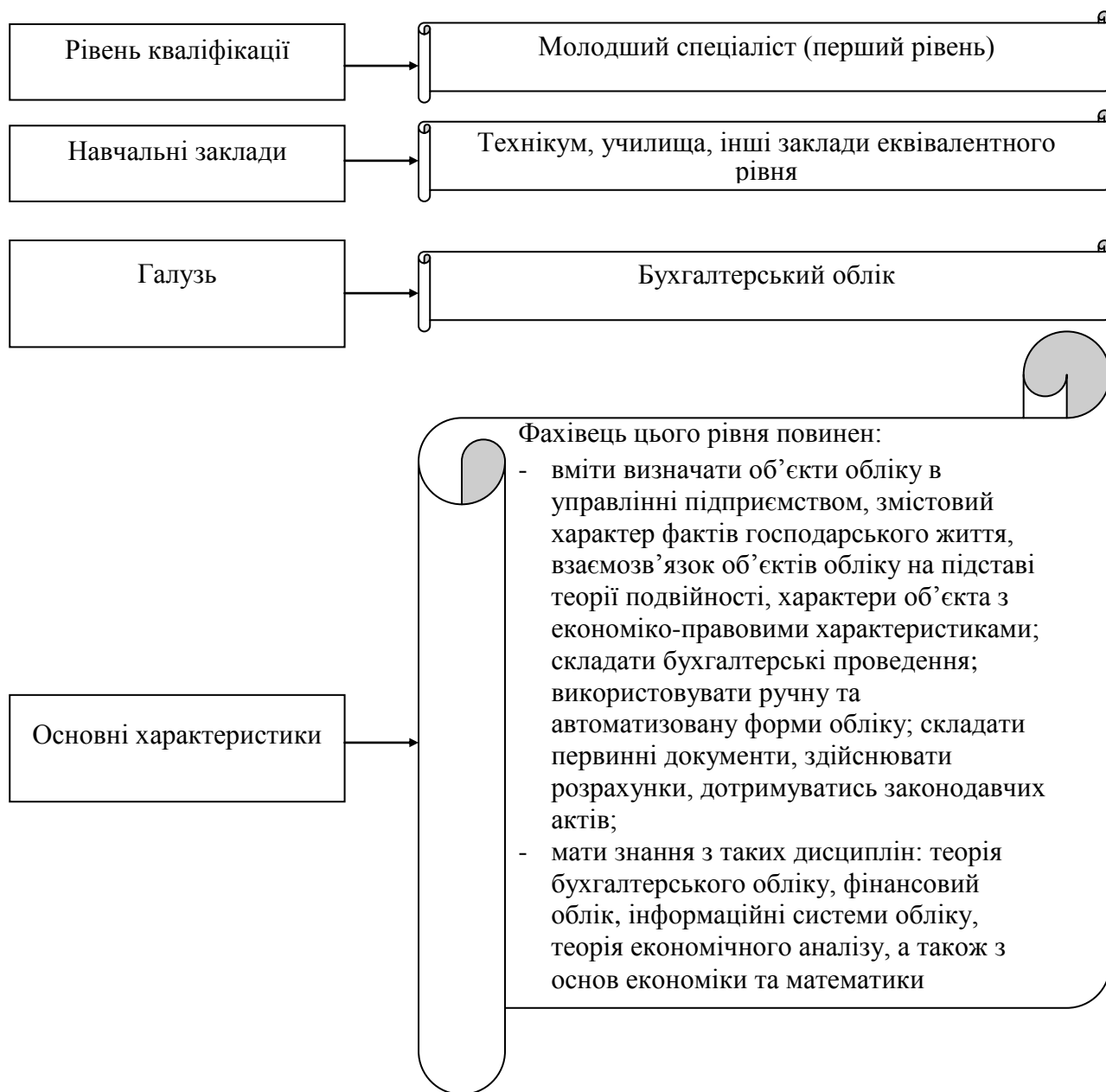

Рис. 6.2. Ознаки освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста у галузі бухгалтерського обліку

підготовки та кваліфікації “бакалавр” на базі повної загальної середньої освіти. Програма підготовки бакалавра складається із загальних фундаментальних, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, спеціальних дисциплін відповідного напрямку підготовки, а також з різних видів практичної підготовки.

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра реалізується вищими навчальними закладами II–IV рівнів акредитації. Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати чотирьох – п'яти років, залежить від форми навчання. Нормативний термін навчання осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідною до напрямку підготовки спеціальністю, зменшується на один – два роки.

Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття базової вищої освіти за відповідним напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра. Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах II–IV рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за однією із спеціальностей, що відповідають напрямку підготовки бакалавра, у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

Випускникам коледжів, інститутів, академій, університетів за результатами кваліфікаційної роботи присуджується перший науковий ступінь – бакалавра відповідної спеціальності (рис. 6.3).

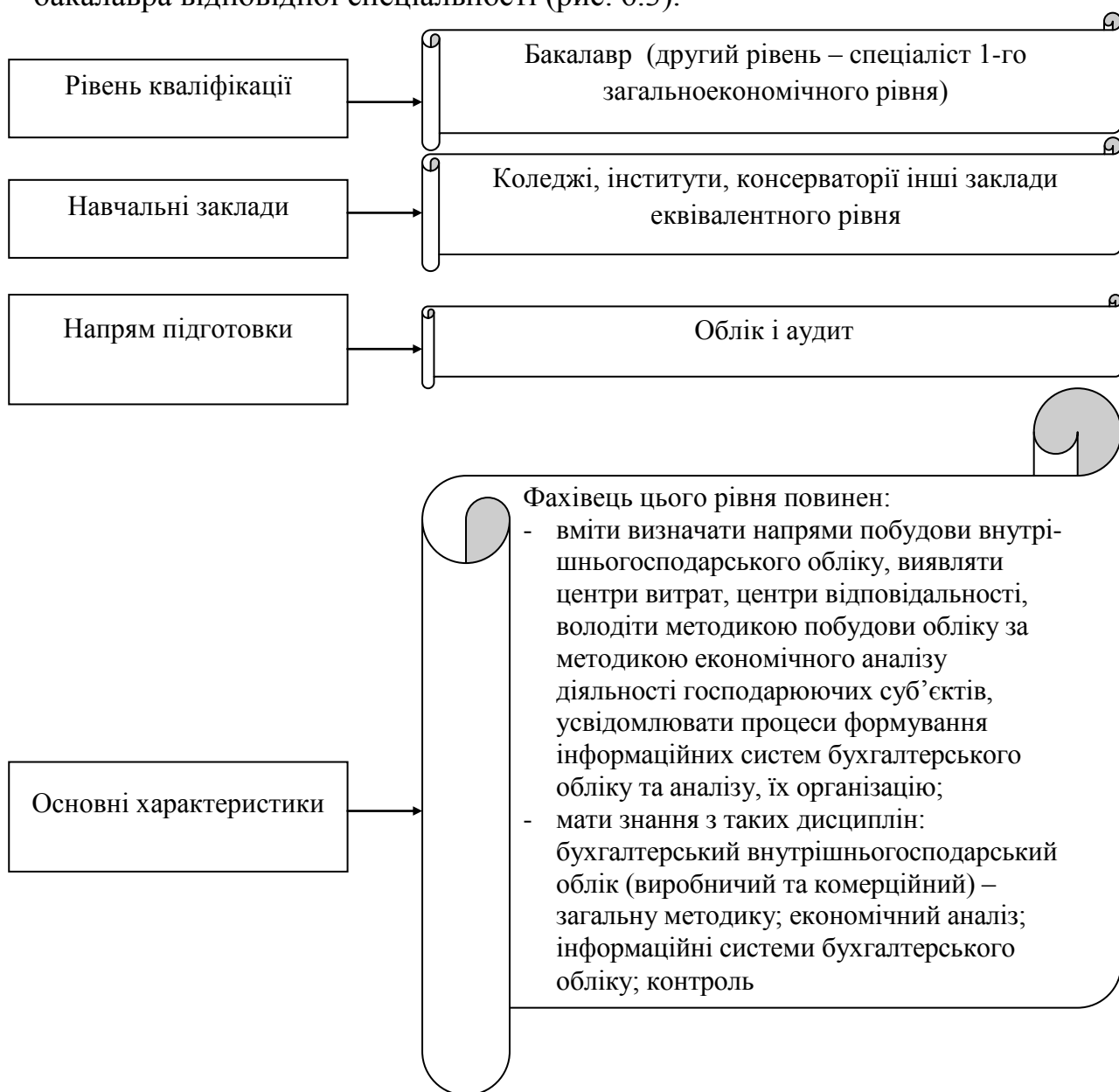

Рис. 6.3. Ознаки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра напрямку підготовки “Облік і аудит”

У більшості країн світу ступінь бакалавр – це повноцінна, закінчена базова вища освіта або повна закінчена вища освіта залежно від країни. В Україні та країнах колишнього СРСР ступінь “бакалавр” з’явився тільки після розпаду СРСР, і тому часто дехто помилково вважає думка про те, що ступінь “бакалавр” – це неповноцінна або навіть незакінчена вища освіта.

Спеціаліст

Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад певного виду економічної діяльності (рис. 6.4).

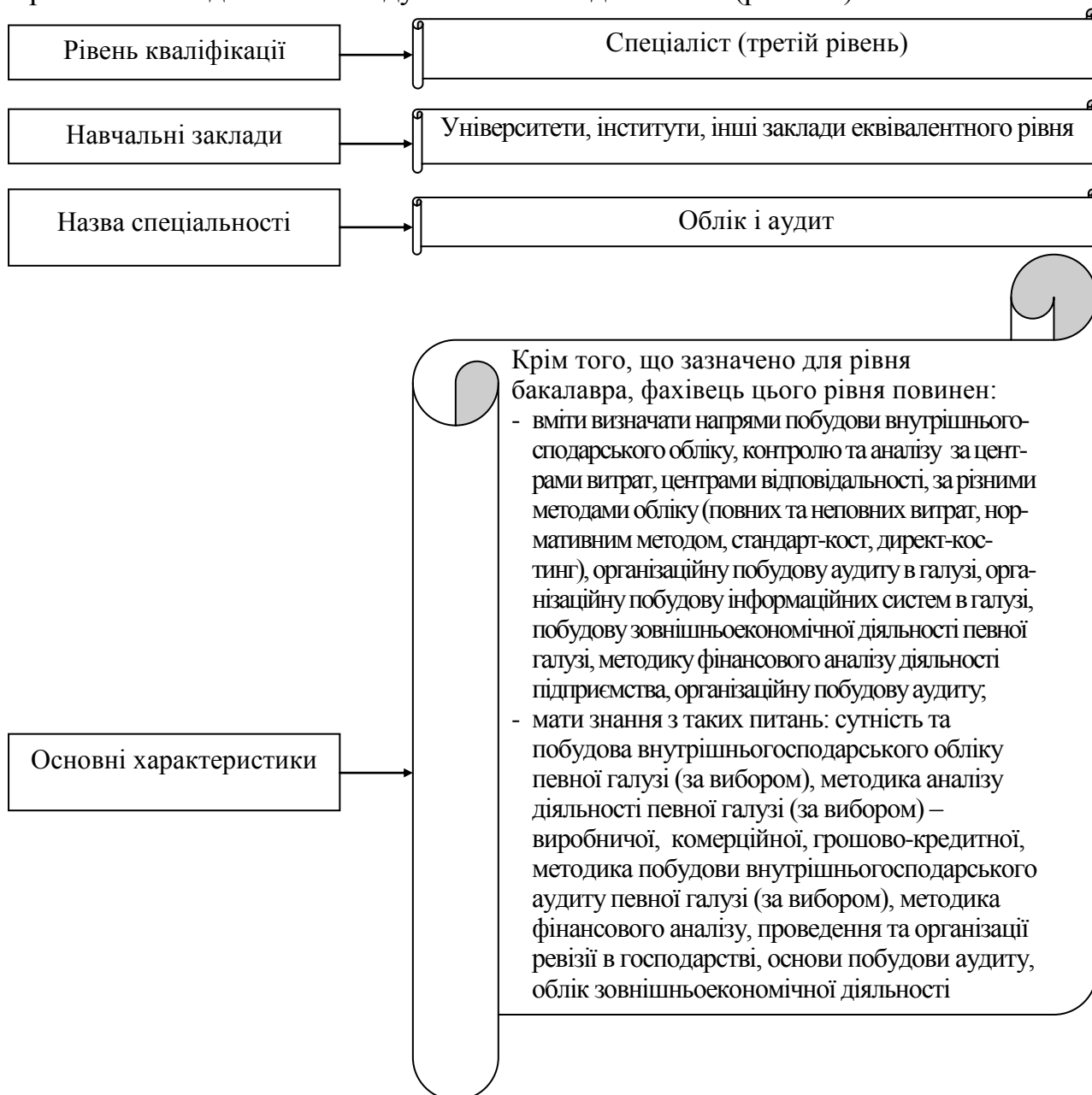

Рис. 6.4. Ознаки освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста спеціальності “Облік і аудит”

Магістр

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності (рис. 6.5).

Рис. 6.5. Ознаки освітньо-кваліфікаційного рівня магістра спеціальності "Облік і аудит"

Здобуття кваліфікації магістра можливе також на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста (нормативний термін навчання визначається індивідуальною програмою з урахуванням академічної різниці між освітньо-професійною програмою спеціаліста та магістра, але не може перевищувати одного року). Зазначена освітньо-професійними програмами підготовки магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку. Вищий навчальний заклад реалізує освітньо-професійні програми підготовки магістрів за спеціальностями IV рівня акредитації.

Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра.

Питання багатоступеневої підготовки фахівців в Україні не можна вважати остаточно розв'язаним, оскільки, відповідно до документів Болонського процесу, одним із головних зобов'язань країн-учасниць є прийняття ними системи прозорих та порівнюваних ступенів (бакалавр – магістр), які можна зіставляти за допомогою додатків до дипломів, у системі двох циклів вищої освіти.

6.2. Наукові ступені та вчені звання

Україна володіє достатньо вагомим науково-технічним кадровим потенціалом, який відчутно впливає на її соціально-економічний розвиток. За рівнем такого впливу – 4,6 дослідника на 1000 осіб економічно активного населення – Україна дещо поступається країнам ЄС (5,7 – для перших 15 країн ЄС), проте випереджає нових членів цього Союзу, зокрема Словенію (4,5), Словаччину та Угорщину (3,7), а також Польщу (3,3).

Згідно з чинним законодавством України, у системі вищої освіти та науки для характеристика кадрового потенціалу використовують наукові ступені та вчені звання.

Ст. 32 Закону України “Про освіту” визначає, що вченими званнями є старший науковий співробітник, доцент і професор. Учені звання присвоюються на основі рішень вчених рад вищих закладів освіти, наукових установ і організацій у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У ст. 20 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” визначено, що вчені мають право на здобуття наукового ступеню кандидата наук і доктора наук.

Присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань є державним визнанням рівня кваліфікації вченого. Наявність відповідного наукового ступеню або вченого звання є кваліфікаційною вимогою для заняття науковим працівником відповідної посади. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Не слід плутати вчені звання з посадами науково-педагогічних працівників, які у деяких випадках збігаються. Так, у ст. 48 Закон України “Про вищу освіту” зазначено, що основними посадами педагогічних працівників вищих навчальних закладів I і II рівнів акредитації є:

- викладач;
- старший викладач;
- голова предметної (циклової) комісії;
- завідувач відділення;
- заступник директора;
- директор.

Основними посадами науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації є:

- асистент;
- викладач;
- старший викладач;
- директор бібліотеки;
- науковий працівник бібліотеки;
- доцент;
- професор;
- завідувач кафедри;
- декан;
- проректор;
- ректор.

Розглянемо більш докладно чинний порядок присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань в Україні

Наукові ступені

Науковими ступенями в Україні є:

- кандидат наук;
- доктор наук.

Наукові ступені присуджують спеціалізовані Вчені ради на підставі прилюдного захисту дисертацій. Рішення спеціалізованих Вчених рад про присудження наукових ступенів затверджуються МОНмолодьспорту.

Основною формою підготовки науковців для захисту кандидатських та докторських дисертацій є аспірантури або докторантура, які функціонують при академічних та науково-дослідних інститутах.

Іншою формою підготовки науковців є співпошукацтво. Співпошукувачі – особи, які мають вищу освіту і значний досвід роботи за спеціальністю та можуть самостійно працювати над дисертацією.

За даними НАНУ, в Україні станом на грудень 2010 р., налічувалося понад 110 тисяч кандидатів та докторів наук, з яких лише трохи більше 20 тисяч працювали у науково-дослідних установах і вищих школах.

Кандидат наук

Кандидат наук – науковий ступінь, який присуджується на підставі захисту кандидатської дисертації та використовується в Україні й деяких інших країнах колишнього СРСР. Вперше запроваджений після Жовтневого перевороту постановою Раднаркому від 13 січня 1934 р. Цей ступінь був успадкований Україною після розпаду СРСР, що докладніше розглянуто у попередній темі.

Порядок присудження наукового ступеню “кандидат наук” визначено Постановою КМУ “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” від 07.03.2007 р. № 423 та Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію” від 17.10.2012 р. № 1112 (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Вимоги до присудження наукового ступеню кандидата наук

№ з/п	Вимоги до присудження наукового ступеня кандидата наук
1	Питання присудження наукового ступеню кандидата наук стосується МОНмолодьспорт
2	Особи, які мають повну вищу освіту, глибокі фахові знання і значні досягнення в певній галузі науки
3	Документом, що засвідчує присудження наукового ступеня кандидата наук є диплом кандидата наук, який видає МОНмолодьспорт
4	Диплом кандидата наук, виданий атестаційними органами СРСР і Російської Федерації за результатами захисту дисертацій або рішень вчених рад до 1 вересня 1992 р., в Україні визнаються дійсними
5	Відшкодування витрат на виготовлення бланків диплома кандидата наук здійснюється за рахунок коштів осіб, які їх отримують
6	Науковий ступінь кандидата наук присуджують за результатами прилюдного захисту дисертацій спеціалізовані вчені ради
7	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України проводить експертизу дисертаційних робіт, розгляд атестаційних справ здобувачів та видачу диплома кандидата наук на підставі рішень спеціалізованих вчених рад та атестаційного висновку МОНмолодьспорту
8	Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук є кваліфікаційною науковою працею, обсяг основного тексту якої становить 4,5–7, а для суспільних і гуманітарних наук – 6,5–9 авторських аркушів, оформлених відповідно до державного стандарту
9	Кандидатська дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв’язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі наук; подається до захисту лише за однією спеціальністю
10	Основні наукові результати дисертації повинні відображати особистий внесок здобувача в їх досягнення та обов’язково бути опубліковані ним у формі статей (не менше 5 публікацій) у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України або інших держав, з яких: не менше 1 статті у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних науко метричних баз; 1 із статей може бути опублікована в електронному науковому фаховому виданні; у галузях природничих і технічних наук замість 1 статті може бути долучений 1 патент на винахід (авторське свідоцтво про винахід), який пройшов кваліфікаційну експертизу і безпосередньо стосуються наукових результатів дисертації (за наявності)

№ з/п	Вимоги до присудження наукового ступеня кандидата наук
11	Апробація матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, у школах тощо обов'язкова
12	Кандидатська дисертація супроводжується окремим авторефератом обсягом 0,7–0,9 авторського аркуша, який подається державною мовою
13	Здобувач наукового ступеня кандидата наук допускається до захисту дисертації після складання кандидатських іспитів
14	Здобувач наукового ступеня кандидата наук, який не має повної вищої освіти в галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, складає додаткові кандидатські іспити, перелік яких визначає спеціалізована вчена рада за програмами, затвердженими МОНмолодьспорт
15	Організація, де виконувалась дисертація або до якої був прикріплений здобувач, проводить попередню експертизу дисертації та робить висновок про її наукову та практичну цінність. Висновок видається здобувачеві не пізніше ніж через два місяці після надходження для попередньої експертизи кандидатської дисертації
16	Спеціалізована вчена рада має право приймати до розгляду кандидатську дисертацію не раніше ніж через місяць з дня розсилання виготовлювачем обов'язкових примірників видань, в яких опубліковано праці здобувача, що відображають основні результати дисертації
17	Для розгляду кандидатської дисертації призначається два офіційних опоненти, з яких один – доктор наук, а другий – доктор або кандидат наук, причому тільки один з них може бути членом спеціалізованої вченої ради, де проводитиметься захист, чи співробітником вищого навчального закладу або наукової установи, в якій утворено спеціалізовану вчену раду

Доктор наук

Доктор наук – вищий науковий ступінь в Україні, який присуджується на підставі захисту докторської дисертації. Порядок присудження наукового ступеня “доктор наук” визначено Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” від 07.03.2007 р. № 423 та Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію” від 17.10.2012 р. № 1112 (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Вимоги до присудження наукового ступеня доктора наук

№ з/п	Вимоги до присудження наукового ступеня доктора наук
1	Питання присудження наукового ступеня доктора наук стосується МОНмолодьспорт
2	Особи, які мають повну вищу освіту, глибокі фахові знання і значні досягнення в певній галузі науки
3	Документом, що засвідчує присудження наукового ступеня доктора наук є диплом доктора наук, який видає МОНмолодьспорт
4	Диплом доктора наук, виданий атестаційними органами СРСР і Російської Федерації за результатами захисту дисертацій або рішень вчених рад до 1 вересня 1992 р., в Україні визнаються дійсними.

№ з/п	Вимоги до присудження наукового ступеня доктора наук
5	Відшкодування витрат на виготовлення бланків диплома доктора наук здійснюється за рахунок коштів осіб, які їх отримують.
6	Науковий ступінь доктора наук присуджують за результатами прилюдного захисту дисертацій спеціалізовані вчені ради.
7	МОНмолодьспорту проводить експертизу дисертаційних робіт, розгляд атестаційних справ здобувачів та видачу диплома доктора наук на підставі рішень спеціалізованих вчених рад та атестаційного висновку МОНмолодьспорту
8	Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук є кваліфікаційною науковою працею, обсяг основного тексту якої становить 11–13, а для суспільних і гуманітарних наук – 15–17 авторських аркушів, оформлених відповідно до державного стандарту
9	Докторська дисертація повинна містити наукові положення та науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, що розв’язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб’єктом авторського права
10	Докторська дисертація може бути подана до захисту за однією або двома спеціальностями однієї галузі науки
11	Наукові положення і результати, які виносилися на захист у кандидатській дисертації здобувача наукового ступеня доктора наук, не можуть повторно виноситися на захист його докторській дисертації
12	Основні наукові результати дисертації повинні відображати особистий внесок здобувача в їх досягнення та обов’язково бути опубліковані ним у формі статей (не менш 20 публікацій) у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України та інших держав, з яких не менше 4 публікацій у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; не більше 5 публікацій в електронних наукових фахових виданнях; у галузях природничих і технічних наук замість 3 статей можуть бути долучені 3 патенти на винахід (авторські свідоцтва про винахід), які пройшли кваліфікаційну експертизу і безпосередньо стосуються наукових результатів дисертації (за наявності)
13	Необхідна наявність (для гуманітарних і суспільних наук, за винятком дисертацій з історичних наук за спеціальностями 07.00.04 “Археологія”, 07.00.09 “Антропологія”) опублікованої без співавторів монографії обсягом не менше 10 обліково-видавничих аркушів, яка містить власні результати наукових результатів здобувача
14	Апробація матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, школах тощо обов’язкова
15	Докторська дисертація супроводжується окремим авторефератом обсягом 1,3–1,9 авторських аркушів, який подається державною мовою
16	Організація, де виконувалась дисертація або до якої був прикріплений здобувач, проводить попередню експертизу дисертації та робить висновок про її наукову та практичну цінність. Висновок видається здобувачеві не пізніше ніж через три місяці після надходження для попередньої експертизи докторської дисертації
17	Спеціалізована вчена рада має право приймати до розгляду докторську дисертацію не раніше ніж через два місяці з дня розсилання виготовлювачем обов’язкових примірників видань, в яких опубліковано праці здобувача, що відображають основні результати дисертації
18	Для розгляду докторської дисертації призначається три офіційних опоненти, причому тільки один з них може бути членом спеціалізованої вченої ради, де проводитиметься захист, чи співробітником вищого навчального закладу або наукової установи, в якій утворено спеціалізовану вчену раду

Вчені звання

До вчених звань, що використовуються в системі освіти та науки України, належать:

- старший науковий співробітник;
- доцент;
- професор.

Старший науковий співробітник

Вчене звання старшого наукового співробітника присвоюється докторам і кандидатам наук із стажем наукової роботи не менше трьох років, які працюють у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації або наукових установах та організаціях, до них прирівняних, і зараховані після обрання за конкурсом чи в порядку атестації, зокрема за сумісництвом, на посади старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника, головного наукового співробітника, доцента, професора, заступника завідувача (начальника) та завідувача (начальника) науково-дослідного відділу (відділення, сектора, лабораторії), завідувача кафедрою або призначені на посади ректора, проректора з навчальної та наукової роботи, директора, заступника директора з наукової роботи, вченого секретаря, за умови успішної роботи на зазначених посадах не менше календарного року та опублікування за останні три роки у наукових фахових виданнях України або інших держав не менше п'яти наукових праць за відповідною спеціальністю, з них дві – без співавторів.

Вчене звання може бути присвоєне за спеціальністю, яка належить до іншої галузі науки, ніж галузь, у якій здобувачеві присуджено науковий ступінь кандидата наук, за умови, що опубліковані наукові праці містять отримані здобувачем нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для відповідної галузі науки. Вчене звання старшого наукового співробітника присвоює МОНмолодьспорт на підставі рішення вченої (науково-технічної) ради вищого навчального закладу або наукової установи, яке приймається таємним голосуванням.

Засідання вченої (науково-технічної) ради є правомочним, якщо в його роботі взяло участь не менш як дві третини її складу. Рішення ради вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як три чверті членів ради, які брали участь у засіданні.

Доцент

Доцент (від лат. *docere* – “навчати”) – в Україні та інших країнах вчене звання викладачів вищих навчальних закладів, що виконують функцію університетських лекторів; вчене звання співробітників наукових установ; посада у вищих навчальних закладах.

Учене звання доцента присвоюється МОНмолодьспорту на основі рішення вченої ради вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації або закладу післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації. Науковим, науково-педагогічним

працівникам, які працюють у двох або більше вищих навчальних закладах, наукових установах, вчене звання доцента присвоюється на підставі рішення вченої ради вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації або закладу післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації за основним місцем роботи.

Документом, що засвідчує присвоєння вченого звання доцента, є *атестат*. В Україні визнаються дійсними атестати, видані атестаційними органами СРСР і Російської федерації за результатами рішень вчених рад до 1 вересня 1992 р.

Вчене звання доцента присвоюється працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації:

- 1) яким присуджений науковий ступінь кандидата (доктора) наук;
- 2) які мають:

– стаж педагогічної роботи не менш як 5 років у зазначених закладах на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, декана факультету (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи), проректора (заступника начальника вищого військового навчального закладу з навчальної чи наукової роботи), у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді доцента, професора, завідувача кафедри (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи, начальника кафедри або його заступника) з оплатою праці не менш як 0,25 посадового окладу (ставки заробітної плати);

– навчально-методичні праці, що використовуються в навчальному процесі, наукові праці, зокрема не менш як п'ять наукових праць після захисту кандидатської дисертації, опублікованих у фахових наукових виданнях України, включених до затвердженого МОНмолодьспортом переліку, чи провідних наукових виданнях інших держав;

3) які викладають навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу.

Професор

Професор (від лат. professor – викладач, вчитель) – вчене звання (науково-педагогічне), посада викладача вищого навчального закладу чи співробітника наукової установи. Професор веде навчальну та методичну роботу, читає лекційні курси, проводить наукові дослідження, керує самостійною підготовкою та науково-дослідною роботою студентів, підготовкою наукових та педагогічних кадрів.

У будь-якій галузі науки професор віддає перевагу своїм власним теоріям істини, тому що їх теорія – їх особиста власність, а істина – суспільне досягнення.

Чарлз Калєб Колтон

Учене звання професора присвоюється МОНмолодьспорту на основі рішення вченої ради вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації або

закладу післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, наукової установи. Науковим, науково-педагогічним працівникам, які працюють у двох або більше вищих навчальних закладах, наукових установах, вчене звання професора присвоюється на підставі рішення вченої ради вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації або закладу післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, наукової установи за основним місцем роботи.

Документом, що засвідчує присвоєння вченого звання професора, є атестат. В Україні визнаються дійсними атестати, видані атестаційними органами СРСР і Російської федерації за результатами рішень вчених рад до 01.09.1992 р.

Вчене звання професора може присвоюватися (табл. 6.4):

Таблиця 6.4

Порядок присвоєння вченого звання “професор”

Вчене звання професора присвоюють працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівня акредитації	Вчене звання професора присвоюється працівникам наукових установ	Вчене звання професора може бути присвоєне працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, яким не присуджений науковий ступінь доктора наук, але
1) яким присуджено науковий ступінь доктора наук	1) яким присуджений науковий ступінь доктора наук;	1) -
2) які мають: вчене звання доцента або старшого наукового співробітника	2) які мають: вчене звання доцента або старшого наукового співробітника;	2) які мають: вчене звання доцента;
3) стаж педагогічної роботи не менш як 8 років у зазначених закладах на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, декана факультету (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи), проректора (заступника начальника вищого військового навчального закладу з навчальної чи наукової роботи), у тому числі останній календарний рік на 1 кафедрі на посаді професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, декана факультету (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи) з оплатою праці не менш як 0,25 посадового окладу (ставки заробітної плати)	3) які працюють у наукових установах Національної академії наук, Національної академії медичних наук, Національної академії аграрних наук, Національної академії педагогічних наук, Національної академії правових наук та Національної академії мистецтв, науково-дослідних інститутах і прирівняних до них організаціях на посаді завідувача (начальника) науково-дослідного відділу (відділення, сектора, лабораторії), головного наукового співробітника, відповідного наукового співробітника, старшого наукового співробітника або директора, заступника директора, вченого секретаря	3) стаж педагогічної роботи не менш як 15 років у зазначених закладах на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, декана факультету (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи), проректора (заступника начальника вищого військового навчального закладу з навчальної чи наукової роботи), у тому числі останній календарний рік на 1 кафедрі на посаді професора, завідувача кафедри (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи, начальника кафедри або його заступника) з оплатою праці не менш як 0,25 посадового окладу (ставки заробітної плати)

<p>Вчене звання професора присвоюють працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівня акредитації</p>	<p>Вчене звання професора присвоюється працівникам наукових установ</p>	<p>Вчене звання професора може бути присвоєне працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, яким не присуджений науковий ступінь доктора наук, але</p>
<p>4) стаж педагогічної роботи на посаді професора, завідуючого кафедрою у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації або закладах післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації не менш як 5 років за умови наявності стажу наукової роботи не менш як 10 років (для наукових працівників, які перейшли на науково-педагогічну роботу)</p>	<p>4) стаж наукової та науково-педагогічної роботи не менш як 10 років (останній календарний рік на 1 із зазначених посад)</p>	<p>4) -</p>
<p>5) стаж педагогічної роботи після присвоєння вченого звання доцента або старшого наукового співробітника не менш як 5 років</p>	<p>5) стаж наукової та науково-педагогічної роботи не менш як 5 років після отримання вченого звання старшого наукового співробітника або доцента</p>	<p>5) стаж педагогічної роботи після отримання вченого звання доцента не менш як 5 років;</p>
<p>6) наукові, навчально-методичні праці і не менш як 10 наукових праць, опублікованих після захисту докторської дисертації у фахових наукових виданнях України, включених до затвердженого МОНмолодьспортом переліку, чи провідних наукових виданнях інших держав</p>	<p>6) друковані наукові праці, у тому числі є авторами монографії (розділу монографії) чи підручника (навчального посібника) з грифом МОНмолодьспорту; не менш як 10 наукових праць, опублікованих після захисту докторської дисертації у фахових наукових виданнях України, включених до затвердженого МОНмолодьспортом переліку, чи провідних наукових виданнях інших держав</p>	<p>6) які є авторами наукових і навчально-методичних праць, у тому числі авторами підручників або співавторами не менш як 3 підручників (навчальних посібників) з грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, видані протягом останніх 10 років та мають не менш як 25 наукових праць, опублікованих у фахових наукових виданнях України, включених до затвердженого МОНмолодьспортом переліку, чи провідних наукових виданнях інших держав</p>

Вчене звання професора присвоюють працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівня акредитації	Вчене звання професора присвоюється працівникам наукових установ	Вчене звання професора може бути присвоєне працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, яким не присуджений науковий ступінь доктора наук, але
7) які викладають навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу	7) -	7) які викладають навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу
7) -	7) які підготували не менш як три кандидати наук	7) підготували не менш як трьох кандидатів наук

- 1) працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації;
- 2) працівникам наукових установ;
- 3) працівникам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації або закладів післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, яким не присуджений науковий ступінь доктора наук.

6.3. Класифікація вищих навчальних закладів та їх організаційна структура

Основним базовим елементом у системі вищої освіти, підготовки висококваліфікованих кадрів та науковців є вищі навчальні заклади.

Вищий навчальний заклад – це освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Різновиди вищих навчальних закладів за формою власності

Усі вищі навчальні заклади України в першу чергу поділяються за *формою власності*.

Вищий навчальний заклад державної форми власності – це вищий навчальний заклад, що заснований державою і фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади.

Вищий навчальний заклад, що перебуває у власності Автономної Республіки Крим, – це вищий навчальний заклад, заснований органами влади Автономної Республіки Крим, що фінансується з бюджету Автономної Республіки Крим і підпорядкований органам влади Автономної Республіки Крим.

Вищий навчальний заклад комунальної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований місцевими органами влади, що фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади.

Вищий навчальний заклад приватної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований на приватній власності і підпорядкований власнику чи власникам.

Різновиди вищих навчальних закладів за типами

Крім того, усі вищі навчальні заклади поділяються за типами.

Станом на жовтень 2011 р. серед вищих навчальних закладів України I–IV рівнів акредитації було:

- 197 університетів,
- 62 академій,
- 109 інститутів,
- 234 коледжі,
- 130 технікуми,
- 121 училище,
- 1 консерваторія.

Університет – багатопрофільний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який провдить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинену інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

Те, що ми вчили в школах та університетах, – не освіта, а тільки спосіб здобути освіту.

Роалф Емерсон

Можуть створюватися класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Академія – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним

науково-методичним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Інститут – вищий навчальний заклад III або IV рівнів акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Консерваторія (музична академія) – вищий навчальний заклад III або IV рівнів акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у галузі культури і мистецтва – музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Коледж – вищий навчальний заклад II рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівнів акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом вищого навчального закладу III або IV рівнів акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Технікум (училище) – вищий навчальний заклад I рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівнів акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Взаємозв'язок рівнів акредитації із освітньо-кваліфікаційними рівнями наведено на рис. 6.6.

Рис. 6.6. Взаємозв'язок рівня акредитації з освітньо-кваліфікаційним рівнем

Національний вищий навчальний заклад

Серед видів вищих навчальних закладів окремо виділяють національні вищі навчальні заклади.

Державному вищому навчальному закладу IV рівня акредитації відповідно до законодавства може бути надано статус національного. Національному вищому навчальному закладу за рішенням Кабінету Міністрів України може бути надано повноваження:

- укладати державні контракти з виконавцями державного замовлення для потреб вищого навчального закладу;
- приймати рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ, організацій, структурних підрозділів вищого навчального закладу;
- вносити пропозиції щодо передачі об'єктів вищого навчального закладу до сфери управління інших органів, уповноважених управляти державним майном, у комунальну власність та передачі об'єктів комунальної власності у державну власність і віднесення їх до майна вищого навчального закладу;
- виступати орендодавцем нерухомого майна, що належить вищому навчальному закладу;
- встановлювати і присвоювати вчені звання доцента чи професора вищого навчального закладу;
- визначати та встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення працівників вищого навчального закладу.

Структурні підрозділи вищого навчального закладу

Структурними підрозділами вищого навчального закладу III і IV рівнів акредитації є кафедри, факультети, інститути, філії, бібліотека тощо.

Кафедра – базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу (його філій, інститутів, факультетів), що проводить навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менш ніж п'ять науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш ніж три, з яких мають науковий ступінь або вчене звання.

Керівництво кафедрою здійснює завідувач кафедри, який обирається на цю посаду за конкурсом Вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років). Із завідувачем кафедрою укладається контракт.

Факультет – основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ вищого навчального закладу III і IV рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється

рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до його складу входить не менше ніж три кафедри і на ньому навчається не менш ніж 200 студентів денної (очної) форми навчання.

Рішення про створення факультету поза місцем розташування вищого навчального закладу державної форми власності приймається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

Структурними підрозділами вищого навчального закладу I та II рівнів акредитації є відділення і предметні (циклові) комісії.

Відділення – структурний підрозділ, що об'єднує навчальні групи з однієї або кількох спеціальностей, методичні, навчально-виробничі та інші підрозділи. Відділення створюється рішенням керівника вищого навчального закладу, якщо на ньому навчається не менш ніж 150 студентів.

Предметна (циклова) комісія – це структурний навчально-методичний підрозділ, що проводить виховну, навчальну та методичну роботу з однієї або кількох споріднених навчальних дисциплін. Предметна (циклова) комісія створюється рішенням керівника вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менш ніж три педагогічних працівники.

Філія – відокремлений структурний підрозділ, що створюється з метою забезпечення потреб у фахівцях місцевого ринку праці та наближення місця навчання студентів до їх місця проживання.

Філію очолює директор, який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу.

Структурними підрозділами вищого навчального закладу IV рівня акредитації можуть бути наукові, навчально-наукові, науково-дослідні та науково-виробничі інститути. Керівництво інститутом здійснює директор, який обирається на посаду за конкурсом строком на п'ять років.

Вищий навчальний заклад повинен мати у своєму складі *бібліотеку*, яку очолює директор (завідувач). Директор бібліотеки вищого навчального закладу III і IV рівнів акредитації обирається Вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років).

Вищий навчальний заклад може мати у своєму складі підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Форми навчання у вищих навчальних закладах

Навчання у вищих навчальних закладах

здійснюється за такими формами:

- денна (очна);
- вечірня;
- заочна, дистанційна;
- суботня;
- екстернатна.

Форми навчання можуть бути поєднані. Терміни навчання за відповідними формами визначаються можливостями виконання освітньо-професійних програм підготовки фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Денна (очна) форма навчання – це форма організації навчального процесу з “відривом від виробництва”, тобто Ви як студент повинні щодня (крім вихідних) відвідувати заняття, лабораторні, лекції, практики і т.п.

Вечірня форма навчання дає можливість поєднувати навчання з професійною діяльністю (зранку – робота, увечері – навчання).

Заочна (дистанційна) форма навчання – вид навчання, який поєднує в собі риси самонавчання і очного навчання та характеризується фазністю. У першу фазу студенти здобувають базу знань, отримують навчальну літературу, вивчають її (настановча сесія), а в другу – проводиться перевірка засвоєного матеріалу (заліково-екзаменаційна сесія). Ці фази помітно віддалені одна від одної за часом (зазвичай від кількох місяців до року).

Суботня форма навчання – це форма організації навчального процесу, що передбачає навчання по суботах.

Екстернатна форма навчання – особлива форма навчання, що передбачає самостійне вивчення навчальних дисциплін, складання у вищому навчальному закладі заліків, іспитів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Форми організації навчального процесу

Навчальний процес у вищих навчальних закладах

здійснюється у таких формах:

- навчальні заняття;
- самостійна робота;
- практична підготовка;
- контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є:

- лекція;
- лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, майстер-класове заняття;
- консультація.

Вищий навчальний заклад може встановлювати інші види навчальних занять.

Контрольні запитання

1. Як характеризують освітні рівні відповідно до норм чинного законодавства України?
2. Які освітньо-кваліфікаційні рівні визначені нормами чинного законодавства України?
3. Як класифікують типи вищих навчальних закладів в Україні?
4. Що таке науковий ступінь?
5. Який порядок присвоєння наукового ступеню?
6. Що таке вчене звання?
7. Який порядок присвоєння вчених звань?
8. Якою є структура вищої освіти в Україні?
9. Які ознаки освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста?
10. Як характеризують освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра?
11. Які ознаки освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста?
12. Як характеризують освітньо-кваліфікаційний рівень магістра?
13. Які вимоги до претендентів на звання доцента?
14. Що передбачають вимоги до претендентів на вчене звання професора?
15. Які освітні рівні передбачено Міжнародною стандартною класифікацією освітніх рівнів (МСКО)?
16. Який перелік нормативно-правих актів включає законодавче регулювання вищої освіти в Україні?
17. Що таке система стандартів вищої освіти?
18. Які освітньо-кваліфікаційні рівні включає повна вища освіта?
19. У якому законодавчому документі передбачено вчені звання в Україні?
20. Як класифікують види вищих навчальних закладів за формою власності?

Тести

1. Проставте освітні рівні у послідовності від найменшого до найбільшого: 1) повна вища освіта; 2) початкова загальна освіта; 3) професійно-технічна освіта; 4) повна загальна середня освіта; 5) базова вища освіта; 6) базова загальна середня освіта:
 - а) 2, 6, 4, 3, 5, 1;
 - б) 6, 2, 5, 4, 3, 1;
 - в) 1, 2, 3, 4, 5, 6;
 - г) 2, 6, 4, 5, 3, 1.
2. Що з наданих варіантів відповідей не є освітньо-кваліфікаційним рівнем в Україні?
 - а) магістр;

- б) доцент;
- в) бакалавр;
- г) спеціаліст.

3. Який освітньо-кваліфікаційний рівень є обов'язковим для здобуття рівня магістра в Україні?

- а) спеціаліст;
- б) молодший спеціаліст;
- в) бакалавр;
- г) ліценціат.

4. Який рівень акредитації повинен бути за спеціальностями у вищих навчальних закладах України для підготовки магістрів?

- а) I;
- б) II;
- в) III;
- г) IV.

5. Проставте освітньо-кваліфікаційні рівні у послідовності від найменшого до найбільшого: 1) молодший спеціаліст; 2) кваліфікований робітник; 3) магістр; 4) спеціаліст; 5) бакалавр

- а) 1, 2, 3, 4, 5;
- б) 2, 1, 5, 4, 3;
- в) 1, 2, 5, 4, 3;
- г) 3, 4, 5, 1, 2.

6. Освітній рівень вищої освіти – це:

а) окремі концепції науки, що стосуються наукових знань, розробки аксіоматичних знань;

б) характеристика вищої освіти з ознаками сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню;

в) немає правильної відповіді;

г) це науковий ступінь, який присуджують особам, що мають вищу освіту.

7. Освітньо-кваліфікаційні рівні – це:

а) рівні, визначені відповідно до державного стандарту вищої освіти, що характеризують сформованість в особи професійних інтелектуальних якостей, визначають її розвиток як особистості;

б) це науковий ступінь, який присуджують особам, що мають вищу освіту;

в) рівні абстрагування освітніх знань до перекваліфікованих персоналій;

г) немає правильної відповіді.

8. Яких слів бракує у визначенні “Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі ... здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності”?

- а) початкова загальна освіта;
- б) повної вищої освіти;
- в) повної загальної середньої освіти;
- г) базової загальної середньої освіти.

9. Остаточне рішення про присудження наукових ступенів приймає:

- а) Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України;
- б) Президент України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) вчена рада вищого навчального закладу.

10. Законодавчою базою трансформації освіти після проголошення незалежності України став:

- а) Закон України “Про освіту”;
- б) Закон України “Про вищу освіту”;
- в) Закон України “Про наукові ступені”;
- г) Закон України “Про вчені звання”.

11. Відповідно до Закону України “Про освіту” встановлено: 1) початкова загальна освіта; 2) базова загальна середня освіта; 3) повна загальна середня освіта; 4) професійно-технічна освіта; 5) базова вища освіта; 6) повна вища освіта – це:

- а) освітньо-кваліфікаційні рівні;
- б) кваліфікаційні рівні;
- в) освітні рівні;
- г) навчальні рівні.

12. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань встановлюється:

- а) Президентом України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Верховною Радою України;
- г) Міністерством освіти України.

13. Освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність – це:

- а) загальний навчальний заклад;
- б) середній навчальний заклад;
- в) неповний вищий навчальний заклад;
- г) вищий навчальний заклад.

14. Повна вища освіта включає такі освітньо-кваліфікаційні рівні:

- а) спеціаліст, магістр;
- б) бакалавр, спеціаліст;
- в) магістр, бакалавр;
- г) спеціаліст, аспірант.

15. Система стандартів вищої освіти передбачає:

- а) національний стандарт, профільюючі стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів;
- б) державний стандарт, профільюючі стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти навчальних закладів середнього рівня;
- в) державний стандарт, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів;
- г) національний стандарт, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти навчальних закладів нижчого рівня.

16. Відповідно до Закону України «Про освіту» встановлено: 1) кваліфікований робітник; 2) молодший спеціаліст; 3) бакалавр; 4) спеціаліст; 5) магістр – це:

- а) навчальні рівні;
- б) кваліфікаційні рівні;
- в) освітні рівні;
- г) освітньо-кваліфікаційні рівні.

17. Наукові ступені присуджують спеціалізовані вчені ради на підставі:

- а) прилюдного захисту дипломних робіт;
- б) прилюдного захисту дисертацій;
- в) прилюдного захисту наукових статей;
- г) прилюдного захисту магістерських робіт.

18. Технікуми, училища належать до навчальних закладів:

- а) I–II рівнів акредитації;
- б) II–III рівнів акредитації;
- в) III–IV рівнів акредитації;
- г) III рівня акредитації.

19. Вчені мають право на здобуття наукового ступеня кандидата наук і доктора наук відповідно до:

- а) статті 20 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”;
- б) статті 10 Закону України “Про науку”;
- в) статті 30 Закону України “Про наукові ступені”;
- г) статті 5 Закону України “Про науково-технічну діяльність”.

20. Коли було підписано Болонську декларацію двадцятьма дев’ятьма європейськими країнами?

- а) 19 червня 1996 р.;
- б) 9 червня 1996 р.;
- в) 1 червня 1999 р.;
- г) 19 червня 1999 р.

Практичні завдання

1. Відповідно до норм Закону України “Про вищу освіту” схематично покажіть систему освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів в Україні.

2. Відповідно до існуючих напрямів освітньої діяльності в Україні діють вищі навчальні заклади різних типів. Складіть таблицю за поданою нижче формою:

№ з/п	Типи ВНЗ	Характеристика ВНЗ	Рівень акредитації
-------	----------	--------------------	--------------------

3. Схематично подайте основні положення щодо наукових ступенів та вчених звань у Великій Британії, Польщі, Іспанії, США, Франції.

Рекомендована основна література

1. Про вищу освіту : закон України від 17.01.2002 р., № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

2. *Верже Ж.* Средневековый университет: учителя / Ж. Верже // *Alma mater.* – 1997. – № 2. – С. 43–47.

2. *Верже Ж.* Средневековый университет : учителя / Ж. Верже // *Alma mater.* – 1997. – № 5. – С. 36–40.

3. *Жуков В. И.* Университетское образование: история, социология, политика / В. И. Жуков. – М. : Академический Проект, 2003. – 382 с.

4. *Журавський В. С.* Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Вид. ДІМ “Ін Юре”, 2003. – 335 с.

5. *Карлов Н.* Еще раз об ученых степенях и аттестации научных и научно-педагогических кадров / Н. Карлов // Высшее образование в России. – 1996. – № 2. – С. 3–15.

6. *Микитась В. Л.* Давньоукраїнські студенти і професори / В. Л. Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 287 с.

7. *Микитюк О. М.* Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в ХІХ ст. : дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / О. М. Микитюк; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2003. – 405 с.

8. *Яременко В.* Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів : у 4 т. : для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. – Т. 2. – К. : Аконті, 1999. – 911 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Арутюнова Ж. М.* Современные тенденции развития системы образования во Франции / Ж. М. Арутюнова // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 3. – С. 104–108.

2. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін)] / М. Ф. Степко, Л. Л. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. – Тернопіль : Економічна думка, ТАНГ, 2003. – 60 с.

3. *Ван дер Венде М. К.* Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе / М. К. Ван дер Венде // Высшее образование в Европе. – Том XXV – 2000. – № 3.

4. *Долженко О. В.* Сорбонская и Болонская декларации: информация для размышления / О. В. Долженко // Вестник высшей школы: Alma mater. – 2000. – № 6.

5. *Єгоров Г.* Система освіти у Франції / Г. Єгоров // Історія в школі. – 2001. – № 3-4. – С. 13–17.

6. *Крючков Г. Г.* Болонський процес як гармонізація європейської системи вищої освіти / Г. Г. Крючков // Іноземні мови в навчальних закладах – 2004. – № 1. – С. 4–8.

7. *Мозганова В.* Європа уже не іде, а бежить по Болонському пути / В. Мозганова // Елітне образование. – 2004. – № 5. – С. 36–41.

РОЗДІЛ 3

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тема 7. Бухгалтерський облік у системі наук

7.1. Особливості становлення бухгалтерського обліку як науки

7.2. Характеристика облікових теорій

7.3. Поняття, види та значення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку

7.4. Сучасні тематики бухгалтерських наукових досліджень

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- історію виникнення та становлення бухгалтерського обліку як науки;
- характеристику основних облікових теорій;
- мету, завдання та значення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку;
- напрями наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку.

7.1. Особливості становлення бухгалтерського обліку як науки

Не існує чітких підтверджень, які б однозначно обґрунтовували період виникнення обліку. Більшість літературних джерел датує виникнення обліку приблизно 6000 років тому. Матеріальними передумовами виникнення та становлення обліку були зникнення первісного ладу, поява сім'ї та приватної власності. Власник був змушений необхідно систематично перераховувати своє майно для забезпечення його збереження, раціонального використання та примноження.

Таким чином, облік у суспільстві виник не з чієїсь примхи, а у зв'язку з насущними потребами: не можна вести господарство без міри, ваги, рахунку, не зіставляючи доходи з витратами, не домагаючись перевищення перших над другими. Це було важливо завжди, в усі часи і суспільно-економічні формації.

Виникнення обліку та чисел

Облік має справу з числами. Не випадково Есхіл у поемі “Прометей закутий” поряд з іншими великими винаходами і відкриттями приписував Прометею і винахід чисел.

Премудрість чисел, з наук найголовнішу, я для людей вигадав

Есхіл

Сьогодні ми настільки звикли до чисел, що деколи просто не помічаємо їх. Досить важко уявити ті часи, коли люди взагалі не вміли рахувати. Первісній людині облік зовсім був непотрібний: їй просто нічого було рахувати. Все, що вона здобувала, одразу споживала.

Видатні оратори Афін і Риму, зокрема Демосфен (384 – 322 рр. до н.е.) і Цицерон (106 – 43 рр. до н.е.), використовували цифри та деякі цифрові документи для того, щоб їхні виступи були більш переконливими.

Першопочатково найбільш організованою була система обліку в Єгипті, Греції і Римі, де облік вже тоді забезпечував фіксацію фактів господарського життя з метою наступного контролю. Спочатку контроль здійснювали за допомогою інвентаризації, що давало змогу виявляти реальний стан справ, та документації, що слугувала їх письмовим, інформаційним, як би ми тепер сказали, обґрунтуванням. Багато положень, пов'язані з господарським обліком, можна знайти в кодексі Юстиніана.

У Єгипті, Греції та Римі обліковою роботою займалися спеціальні люди. Зрозуміло, що не всі були здатні вести облік, а тільки найбільш обдаровані. К. Маркс звертав увагу на те, що вже в давньоіндійських громадах існував спеціаліст з обліку ведення сільськогосподарського виробництва, який здійснював облік господарства громади. Ці люди утримувалися за рахунок всієї громади, яка погоджувалася їх утримувати, адже облікові дані допомагали вижити.

Вже в ті часи облік допомагав підтримувати порядок. Виходячи з накопиченої облікової інформації, перші керівники робили прогнози: коли необхідно було робити великі запаси, а коли треба – мігрувати на інші території.

Отже, господарські потреби, що зростали, зумовлювали появу рахівництва та необхідність обліку, який з часом, у міру примноження благ, що були в розпорядженні людей, ставав дедалі більш розвиненим. Великі числа нелегко запам'ятати, а тим більше, коли перераховувалися різні предмети. Потрібно було якось зафіксувати ці числа, зробити на чомусь позначку. Найпростішим рішенням було використовувати зарубки або рисочки на якому-небудь матеріалі, які були під рукою: на палицях, шкірі, глиняних табличках тощо. Це були прообрази первинних бухгалтерських документів.

Письмовий облік

Вже на ранніх етапах розвитку культури облік поступово набирає форми письмового тексту. Звичайно, це відбувається у міру винаходу самого письма, що в різних регіонах земної кулі датується 8–10 тисячоліттям до нашої ери. Деколи необхідність фіксувати облікові записи називають однією із причин виникнення писемності – найбільшого досягнення людської цивілізації.

Рахівництво..., позбавлене точних і наукових принципів, зводиться до ремесла і, являючи собою лише непевні поняття, не дає поживи для розуму бухгалтера: воно стає заняттям для добування шматка хліба. Службовець втрачає всілякий інтерес до своєї роботи, він перетворюється на друкарську машинку, не усвідомлюючи своїх дій.

Лев Гомберг

Виникнення елементів бухгалтерського обліку

На певному етапі розвитку економічного життя простий спосіб обліку вже не міг відповідати ступеню розвитку господарської діяльності і поділу праці. Розвитку рахівництва та обліку сприяло утворення надлишків продуктів і початку натурального обміну. Необхідність зберігання надлишків продуктів у певному місці привела до утворення складського обліку.

Проста фіксація кількісного складу наявних предметів через деякий час перестала задовольняти суспільство. Потрібно було знати їх надходження і видаток. З'являється прибутково-видатковий облік, що мав певні правила записів. Так, у Месопотамії у XX ст. до н. е. записи про надходження матеріальних цінностей містили такі відомості (рис. 7.1).

Зазначені в них принципи обліку лежать в основі прибутково-видаткових документів сучасної бухгалтерії. Після того як налагодився прибутково-видатковий облік, людство стало вирішувати наступну, досить складну проблему обліку – розрахунків між окремими суб'єктами.

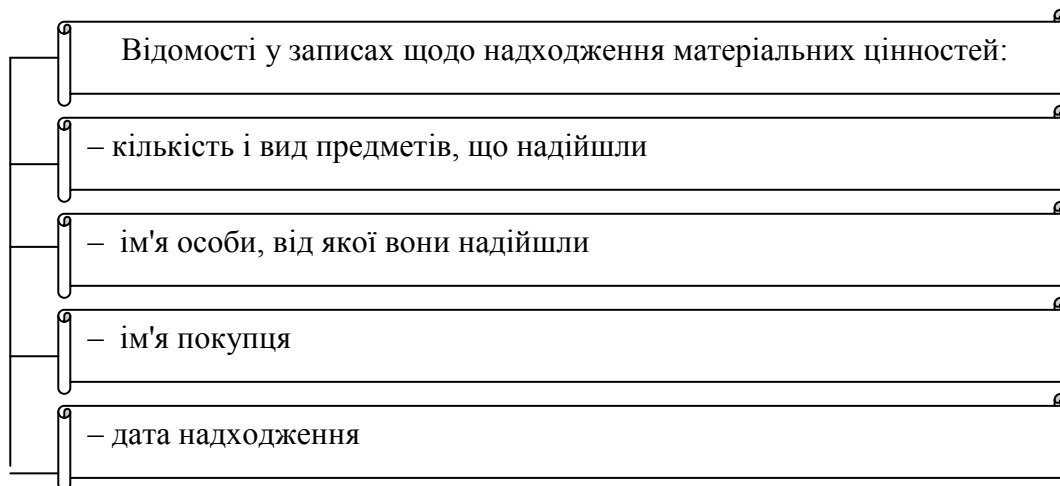

Рис. 7.1. Відомості у записах про надходження матеріальних цінностей

Розвиток торгівлі і товарно-грошових відносин сприяв введенню в обіг монет і розвитку грошової системи, що стало новим імпульсом у вдосконаленні обліку. На цьому етапі виникли труднощі, суть яких полягала в тому, що потрібно було встановити ступінь еквівалентності окремих речей і предметів, здійснювати грошові розрахунки по кожній операції купівлі-продажу. Крім того, одночасно виникла інша проблема – обмін різних грошей. Спочатку це вирішували зважуванням грошей, а потім ваговий еквівалент поступився місцем рахунковому.

Пізніше виникла потреба у підведенні підсумків діяльності господарюючого суб'єкта на певну дату та за певний період. Почали виділяти залишки матеріальних цінностей і боргових зобов'язань на ці дати. Виникли перші прототипи Касової та Головної книг.

Приблизно у VI ст. до н. е. в Греції з'явилися банки. Спочатку вони тільки зберігали металеві гроші і видавали позички. Банківські операції греки вели за

прибутково-видатковим принципом з окремими клієнтами. Банківська діяльність давніх греків не мала правової основи, і в умовах розвитку торгівлі та банківської діяльності часто виникали складнощі в обліку боргових зобов'язань і вимог по них, що призводило до взаємних претензій між банкірами і клієнтами.

На відміну від Давньої Греції, у Давньому Римі віддавали перевагу не теоретичним, а прикладним наукам. Успіхи в галузі права сприяли правовому забезпеченню економічної діяльності. Римляни засвоїли досвід грецьких міняльних контор, а юридична система регулювання фінансової діяльності забезпечила захист комерційних угод. Як результат, облік почали вести відповідно до встановлених юридичних норм і правил. Особливий вплив на облік сприяло римське право, розквіт якого припав на II–I ст. до н. е. Основоположні постулати римського права зберегли свою значущість у бухгалтерському обліку й дотепер (рис. 7.2).

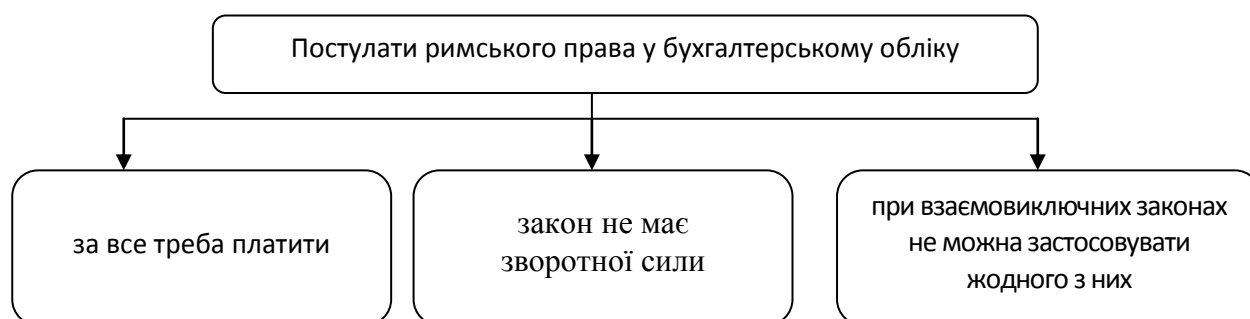

Рис. 7.2. Постулати римського права, що використовуються у бухгалтерському обліку

Римська система обліку, увібравши в себе попередній досвід, розвивалася і поглиблювалася. Римські терміни становлять основу сучасного бухгалтерського обліку, зокрема: дебет, кредит, сальдо, депозит, акцепт та ін.

Виникнення бухгалтерського обліку

Із середньовіччя починається безпосереднє регулювання господарських операцій за допомогою обліку. У період правління Альфонса Мудрого в Кастилії (Іспанія) у 1263 р. був виданий спеціальний закон про обов'язкове щорічне складання звітності керівниками державних підприємств. У цей час складаються три основні системи господарського обліку (рис 7.3).

Усі ці три системи збереглися до наших днів: просту систему застосовують малі підприємства, які перейшли на спрощену систему обліку і звітності, камеральна система існує в усіх організаціях, що не ставлять за мету отримання прибутку, – це так звані бюджетні організації; подвійна система прийнята у всіх підприємствах та організаціях (за винятком окремих малих).

Саме відтоді (з XIII ст.) можна ідентифікувати появу бухгалтерського

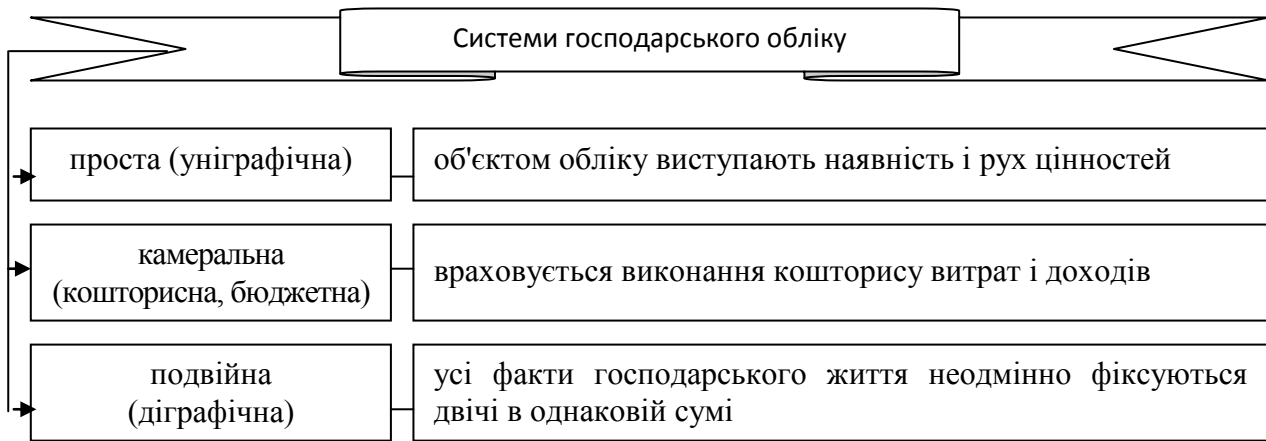

Рис. 7.3. Три основні системи господарського обліку

обліку через застосування його основного визначального елемента – *подвійного запису*.

З XIII ст. факти здійснення господарських операцій стали заносити у спеціальний журнал – журнал господарських операцій, який вели як окремо, так і в комбінації із записами на рахунках. Останнє пізніше сприяло появі спеціалізованої форми бухгалтерського обліку, яка нині має назву Журнал-Головна.

У середні віки, у міру подальшого нарощування темпів економічного життя суспільства, у бухгалтерському обліку виникла потреба у групуванні однотипних предметів і господарських дій, у зв'язку з чим виникли поняття рахунків і облікових реєстрів. Рахунки використовували для позначення (кодування) матеріальних цінностей і господарських операцій, а реєстри – для спеціальних записів до них.

Наприкінці середньовіччя почали використовувати слово “бухгалтер”. У 1498 р. імператор Священної Римської імперії Максиміліан I призначив першого бухгалтера Христофа Штехер.

... Наказуємо діловода нашої палати, довіреного і старанного писаря, який веде книги, відтепер називати бухгалтером, яким повинен бути Хрбстоф Штехер. Дано в Інсбруку, 13 лютого 1498 року...

Максиміліан I

З цього моменту назву бухгалтерської науки і професії пов'язують з основним видом облікових реєстрів – книгою (з німецької “бухгалтер” означає “книго вод”).

Умови роботи бухгалтера змінювалися у міру розвитку суспільства. На перших етапах, коли в суспільстві кількість грамотних людей було вкрай незначною, професія бухгалтера була оточена таємничістю і викликала повагу. Відомо, що існували особливі школи для навчання рахівництву, в які італійські купці охоче віддавали своїх дітей.

Бухгалтерський облік, що виник одночасно з писемністю, став фундаментальною потребою господарської діяльності. Становлення і розвиток всесвітньої торгівлі сприяли формуванню фінансового обліку, зародженню калькуляції і початку управлінського обліку, що, у свою чергу, сприяли промисловій революції. Тому не випадково у другій половині XV ст. у працях Бенедетто Котрульї (1458 р.) вперше згадується про бухгалтерський облік як про науку. Бенедетто Котрульї поклав початок розгляду бухгалтерського обліку як знаряддя управління окремим підприємством, з одного боку, і як універсальної методологічної науки – з другого.

Відомий німецький філософ Оскар Шпенглер (1880 – 1936) вважав, що три великі людини – Колумб, Коперник і Пачолі – змінили світ. Згадка останнього імені особливо значуща для людей, які займаються бухгалтерським обліком, оскільки є кращим доказом причетності бухгалтерів до прогресу людської думки і успіхів економічного розвитку.

Лука Пачолі, як і Бенедетто Котрульї, був італійцем, ученим-математиком і богословом (1445 – 1515). Саме він вперше описав нову систему обліку, так звану подвійну бухгалтерію. Лука Пачолі написав першу друковану книгу з бухгалтерського обліку (1494). По суті це була книга з математики і називалася “Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відношення”. Однак для нас ця робота цікава не стільки викладом математичних відомостей, скільки її розділом “Трактат про рахунки і записи”, де був описаний спосіб ведення подвійної бухгалтерії. Система подвійної бухгалтерії (подвійного запису) поступово поширилася з Італії в країни Центральної і Західної Європи.

Подвійний запис – найвидатніший винахід людського розуму.

B. Geme

Система обліку за подвійного запису, описана Л. Пачолі, діє й донині в усіх країнах. Вона полягає в тому, що Головну книгу складають за принципом “каса” і “капітал” щодо “дати” і “мати”. Інакше кажучи, одну господарську операцію (одні й ті ж гроші) відображають на двох рахунках. З одного боку показують, куди вкладені (використані) господарські кошти, а з другого – звідки взяті (чиї) ці кошти. Це основа системи відображення господарських операцій бухгалтерського обліку за методом подвійного запису. Протягом понад 500 років ідеї, викладені у працях Луки Пачолі, впливали і все ще впливають на розвиток обліку.

Однак Лука Пачолі не був єдиним в галузі бухгалтерського обліку. Його попередником був Бенедетто Котрульї, а послідовниками “батька бухгалтерії” стали Г. Грамматеус, Д. Манчіні, Я. Імпін, В. Швайкер, В. Менґрі, А. Піетро.

Проте Луці Пачолі належить авторство п'яти головних положень бухгалтерського обліку як науки, що не втратили свого значення і тепер (табл. 7.1):

**Основні положення бухгалтерського обліку як науки, запропоновані
Лукою Пачолі**

№ з/п	Положення	Характеристика
1	Теоретичне тлумачення подвійного запису	Без вживання термінів “дебет” і “кредит” створив персоналістичну модель обліку і заклав основи для його юридичного тлумачення, що було підтверджено в роботах Е. Дегранж і Дж. Чербоні
2	Персоналістична модель обліку	Привела до можливості самостійного розгляду таких абстрактних бухгалтерських категорій, як дебет і кредит. Тим самим створювалися умови для виділення бухгалтерського обліку в самостійну науку
3	Бухгалтерський облік розглядався як самостійний метод	Ґрунтувався на застосуванні подвійного запису і застосовується для відображення господарських процесів
4	Подвійний запис на рахунках	Розглядається як система (план) обліку. На його думку, організація системи (плану) не могла бути постійною, а повинна була залежати від мети, поставленої адміністрацією
5	Моделювання, що ґрунтувалося на комбінаториці	Дає змогу побудувати загальну модель, у рамках якої будь-яке облікове завдання тлумачиться як окремий випадок

З моменту появи подвійного запису і до XVI ст. бухгалтерський облік набув вигляду стрункої і логічною системи, що включала в себе: інвентарний рахунок, прибутково-видаткові операції та розрахунки між боржниками та їх кредиторами. Та оскільки обсяги обліку зростали, виникла потреба у подальшому вдосконаленні облікових операцій.

Італієць Ф. Гаратті (1688) ввів запропонований Ж. П. Саварі (1676) поділ систематичного запису на синтетичні рахунки (основні книги) і аналітичні рахунки (допоміжні книги) і доповнив форму новим реєстром систематичного запису – реєстраційним журналом, який використовують у сучасному бухгалтерському обліку.

Представники французької школи, розвиваючи ідеї італійських авторів, зробили свій внесок в розвиток бухгалтерського обліку. М. ван Дамм (1606) запропонував ввести первинні документи як єдину підставу для всіх бухгалтерських записів. Це був важливий крок на довгому шляху становлення бухгалтерського обліку у відомому нам сучасному вигляді. Відтоді первинний документ є основою обліку господарської операції. Досі є чинним класичне правило відомого німецького автора В. Швайкера (1549): немає документа, немає бухгалтерського запису.

Інший француз М. Тома (1631) удосконалив структуру хронологічних записів: щоб зробити журнал більш зручним для відображення складних статей, у нього були введені дві колонки для сум – часткових і загальних. Далі А.

Мендес (1803) та Е. Дегранж (1802) обґрунтували важливість введення хронологічних і систематичних записів. Зокрема, А. Мендес обґрунтував правило: підсумок оборотів за журналом має дорівнювати підсумку дебетових і підсумку кредитових оборотів за Головною книгою.

У XVII ст. бухгалтерський облік було доповнено балансом як звітною формою. Балансом називали форму звіту про господарську діяльність, яка містила в собі опис матеріальних цінностей, майнових та інших прав суб'єкта з описом джерел їх надходження або виникнення.

Бухгалтерський облік стоїть вище за всі науки і мистецтва, бо всі потребують його, а він нікого не потребує. Без бухгалтерського обліку світ був би некерований і люди не змогли б розуміти один одного.

Іспанський учений Б. Солозано (1603 р.)

Бухгалтерський облік як наука

Якщо в XIV–XVI ст. були лише перші ознаки існування бухгалтерського обліку як науки, то у XVIII–XIX ст. перетворили він стає ґрунтовною класичною науковою дисципліною. У другій половині XIX ст. – на початку XX ст. майже всі європейські держави переживали складний період у своєму історичному розвитку. Це був час буржуазно-демократичних і соціальних потрясень у Європі, що мали вплив на розвиток культури, освіти і науки. Крім того цей період характерний значним розвитком бухгалтерської наукової думки у різних країнах світу, про що свідчить поява великої кількості наукових праць з обліку.

Саме в ці роки у своїх наукових працях учені поступово дійшли висновку, що бухгалтерський облік є наукою. Були визначені предмет і об'єкти бухгалтерської науки, уточнені її методи, науково обґрунтовані категорії обліку, здійснена їх класифікація, розроблені методологічні основи бухгалтерської науки. На це вплинули певні історичні події (рис. 7.4).

Кожна епоха висуває своїх учителів. Спочатку це були італійці, потім їх змінили французи, німці. Пізніше всі погляди були звернені до американців, які зуміли створити свою школу бухгалтерського обліку. Найбільш яскраві її представники – А. Лерч (1866–1936), Р.Х. Монтгомері (1872–1953), В.Е. Патон (1889–1991), Д. О. Мей (1875–1961) – відомі в усьому світі.

Розвиток бухгалтерського обліку

В епоху величезних політичних, економічних і технічних змін, що відбуваються у світі, роль бухгалтерського обліку непомірно зростає. Збільшується потреба в отриманні все нової і нової інформації в найрізноманітніших сферах діяльності, про які гадки не мали кілька років тому. Технічні прийоми ведення обліку у різних країнах у зв'язку з розширенням світових економічних зв'язків, виникненням великої кількості

міжнародних корпорацій, стали потребувати вдосконалення щодо стандартизації.

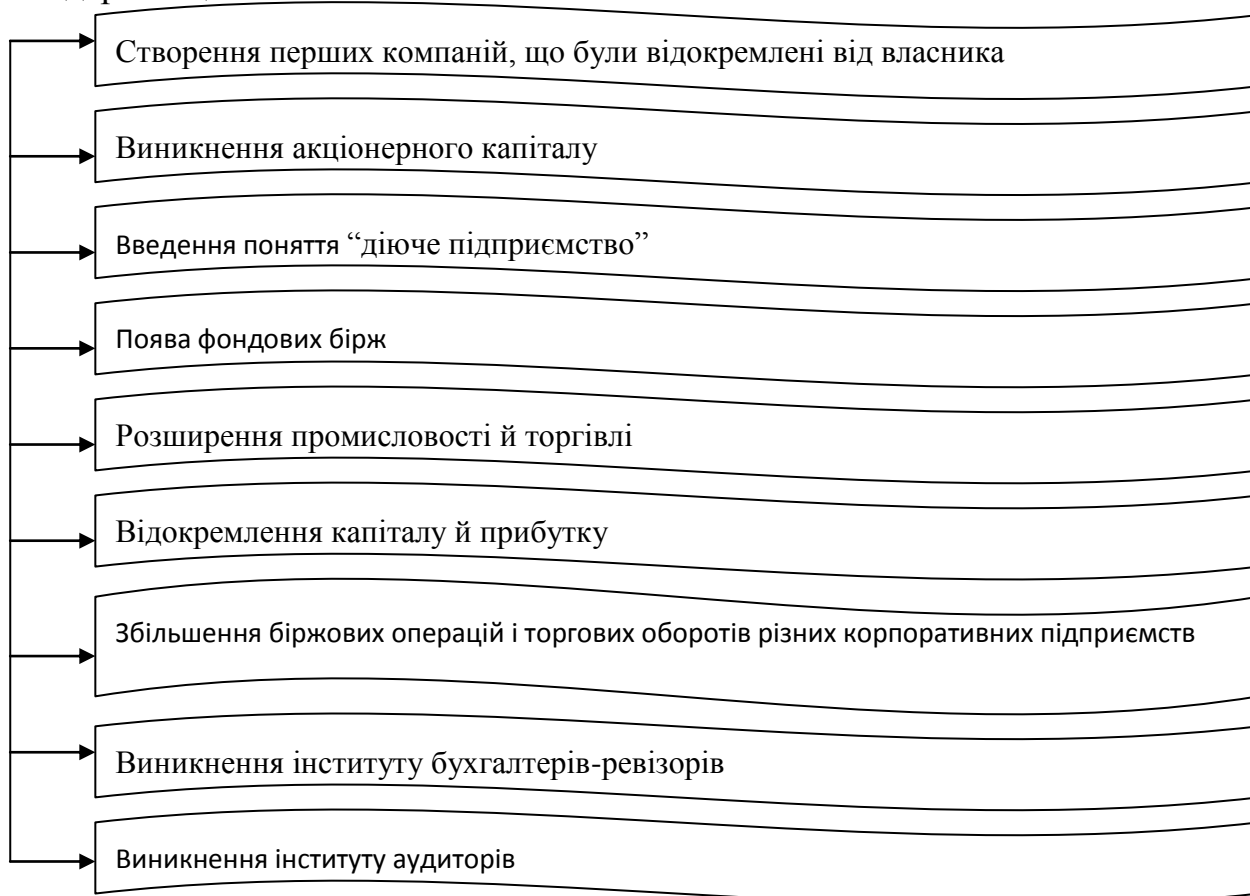

Рис. 7.4. Передумови перетворення бухгалтерського обліку в науку

На початок 70-х років ХХ ст. відмінності в облікових системах стали заважати, що зумовило виникнення ідеї стандартизації бухгалтерського обліку. Серед промисловців, банкірів, інвесторів з’явилося свого роду гасло: “Бухгалтери всіх країн, єднайтеся!” І 29 червня 1973 р. було утворено міжнародний комітет з розробки бухгалтерських стандартів. До комітету увійшли представники 14 країн світу (рис. 7.5).

Рис. 7.5. Країни – члени Міжнародного комітету з розробки бухгалтерських стандартів

Основне завдання розробників – запропонувати світовому співтовариству зразок ведення бухгалтерського обліку. Метод дістав назву *гармонізації*. При цьому жодного силового впливу не застосовували, гармонізацію впроваджували у практику тільки шляхом переконання.

Початком процесу стандартизації в Україні можна вважати прийняття Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики, прийняту в міжнародній практиці систему обліку і статистики відповідно до вимог розвитку ринкової економіки, що була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 р. № 326. Нині перед науковцями і практиками бухгалтерського обліку в Україні стоїть нове завдання – перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), що розробляються Комітетом з Міжнародних стандартів. Це завдання зумовлене не тільки інтеграцією України у світову економіку, а й необхідністю успішного ведення бізнесу.

Сучасний бухгалтер займається не тільки веденням рахунків, але й іншою діяльністю, що включає планування і прийняття рішень, контроль, оцінювання та аналіз господарської діяльності. Сучасний бухгалтер має задовольняти потреби тих, хто використовує облікову інформацію, незалежно від того внутрішніми чи зовнішніми споживачами цієї інформації вона є. Бухгалтерський облік не є “метою в собі”.

Щоб гідно оцінити професію бухгалтера та її внесок у підвищення ефективності господарської діяльності, Міжнародний конгрес бухгалтерів у 1946 р. затвердив герб бухгалтера, запропонований знаменитим французьким ученим Ж. Б. Дюмарше (рис. 7.6).

Рис. 7.6. Герб бухгалтера

На гербі, визнаному як інтернаціональну емблему рахункових працівників, зображено сонце, ваги і крива Бернуллі, і написано девіз: “Наука, довіра, незалежність”. Сонце символізує висвітлення бухгалтерським обліком фінансово-господарської діяльності, ваги – баланс, а крива Бернуллі – символ того, що облік, виникнувши одного разу, існуватиме вічно.

У багатьох дослідженнях з бухгалтерського обліку порушується питання “є бухгалтерський облік наукою чи ні”. Вирішенню даного питання присвячена

значна кількість праць професора Ф.Ф. Бутинця, який дає на нього чітку позитивну відповідь і виокремлює характерні особливості, якими наука бухгалтерський облік відрізняється від інших наук:

- 1) є комплексною наукою, яка може бути віднесена до спеціальних, міжгалузевих, функціональних наук;
- 2) має свій предмет дослідження;
- 3) має свої специфічні об'єкти і методи дослідження;
- 4) має специфічну активну спрямованість на практику.

Складність бухгалтерської науки зумовлена складністю господарських процесів, що відбуваються у світі. Тому для її вивчення, на думку відомого вченого А. Хейльброннера, потрібно мати “витривалість верблюда і терпіння святого”.

7.2. Характеристика облікових теорій

Однією з характеристик, яка визначає бухгалтерського обліку як науки, є наявність розвиненої системи наукових теорій. Лише в умовах побудови бухгалтерського обліку як системи теорій можливий синтез наукового знання, що може свідчити про зрілість бухгалтерського обліку як науки.

При розгляді науки бухгалтерського обліку, як певним чином організованої системи теорій з метою її подальшого розвитку постає питання необхідності побудови ієрархії між існуючими теоріями.

Бухгалтерський облік як наука сформувався наприкінці ХІХ ст. У цей час не тільки були визначені предмет і об'єкти бухгалтерської науки, а й почала здійснюватися наукова систематизація знань. А найвищою формою систематизації знань є теорія.

Теорія обліку

Під теорією обліку слід розуміти сукупність роздумів, які формулюють наукові принципи й методи для пояснення тих чи інших технічних прийомів облікової практики.

Однією із невирішених на сьогодні проблем розвитку теоретичної сфери бухгалтерського обліку є класифікація бухгалтерських теорій. Можливість її побудови ґрунтується на розумінні бухгалтерського обліку як системи наукових теорій, яка передбачає здійснення синтезу бухгалтерського наукового знання другого порядку, що свідчить про зрілість бухгалтерського обліку як науки.

Класифікація наукових теорій у філософії науки

Існують різні підходи до вирішення наукових теорій, що можна пояснити наявністю значної кількості підходів як до самого поняття “наукова теорія”, так і різноманітністю площин реальної картини світу, яка піддається аналізу. Окрім того, теорії можна класифікувати не тільки за об'єктом дослідження, а й за логічною структурою, методологією дослідження та ін.

На думку проф. Г.І. Рузавіна, найбільш перспективним є підхід до класифікації теорій з огляду на їх логічну структуру, що передбачає врахування

певних загальних особливостей теорій залежно від рівня абстрактності, глибини проникнення в сутність явищ, точності передбачень, структури і функцій у пізнанні (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Класифікація теорій проф. Г.І. Рузавіна

Класифікація теорій	Характеристика
Феноменологічні і нефеноменологічні	Ця класифікація ґрунтується на глибині розкриття специфічних особливостей і закономірностей процесів, що вивчаються. Вона передбачає розгляд поняття “теорія” у широкому розумінні, коли до теорій можна віднести певну групу принципів чи ідей, узагальнене знання тощо. Феноменологічні (емпіричні, описові) теорії характеризуються тим, що глибина пізнання в них обмежується сферою явищ. Саме тому проф. В.Ф. Юлов сукупність емпіричних законів називає феноменологічною теорією. Нефеноменологічні (пояснювальні, аналітичні) теорії характеризуються тим, що глибина пізнання в них стосується теоретичного рівня мислення. К. Поппер називає пояснювальними теорії, що описують визначені структурні властивості світу і дають нам змогу за допомогою початкових умов – дедуктувати наслідки, які повинні бути пояснені. К. Попперу також належить популяризація вислову, що теорії – це сітки, які закидають в океан незвіданого і одержують улов нових знань
Детерміністичні і стохастичні	Виділяють за ступенем точності передбачень. Детерміністичні теорії визначають достовірні передбачення, а стохастичні (імовірнісно-статистичні) – імовірнісні, випадкові передбачення і стосуються сфер реальності, які характеризуються значною невизначеністю і ризиком. Стохастичні теорії будуються на основі статистичної інформації у формі статистичних узагальнень і гіпотез.
Динамічні і статичні	В основі цієї класифікації – рівновага і рух природних чи соціальних систем. Статичні теорії описують взаємозв'язки між елементами систем на певний момент часу, а динамічні – характеризують аналіз системи при переході від одного стану до іншого
Формальні і змістові	Такий поділ здійснюють за глибиною охоплення явища. Як зазначає проф. В.І. Моїсєєв, його виникнення пов'язане з вирішенням “парадоксу” категоричності. Формальні теорії досліджують загальну структуру чи форму явищ, предметів і процесів на основі абстрагування від конкретного, а змістовні – конкретні властивості і відношення

Окремого дослідження потребує встановлення можливості виділення наведених вище видів теорій у складі бухгалтерського обліку як науки.

Класифікація облікових теорій

В історії бухгалтерського обліку вчені приділяли багато уваги питанням еволюції та класифікації теорій обліку. Одним із перших, хто виділив ще не теорії, а сфери дослідження в теорії бухгалтерського обліку

(логічна структура і дедуктивні системи; вимірювання та індукція; поведінкові відносини; добробут і нормативні відповідальності), був проф. К. Т. Дівайн (1960 р.). Виділені ним сфери можна назвати певними напрямками теорії бухгалтерського обліку, які ще не були окремими одиницями наукового знання, однак давали змогу зорієнтувати подальші бухгалтерські наукові дослідження.

На розвиток класифікації бухгалтерських теорій вплинули дослідження окремих теоретиків-першопрохідців у сфері обліку (Е. С. Хендріксена, М. Р. Метьюса), розробки яких використовували як основи для побудови класифікацій інші автори (табл. 7.3).

Таблиця 7.3

Класифікація бухгалтерських теорій

Теорія	Основні положення
Обмінна	Була висунута у ХХ ст. Є. Є. Сиверсом і А. М. Вольфом, розвинена в подальшому М. А. Блатовим. Виокремлює три головних групи цінностей: речові, грошові й умовні. Під умовними розуміють зобов'язання провести сплату. Цінності розглядають як потоки у формі міни – обміну одних цінностей на інші, але обмін має бути завжди еквівалентним. Подвійний запис є природним наслідком обміну (міни)
Логічна або філософська	Передбачає виникнення причинно-наслідкових зв'язків (ХІХ ХХ ст. – Л. Гомберг, М.С. Помазков називав її філософською). Її сутність полягала в тому, що всі господарські операції розглядались незалежно від того, хто їх виконує (суб'єкт) і з яким майном ці операції проводяться (об'єкт). Автор вважав, що завданням облікових наук є дослідження господарської діяльності з метою з'ясування раціональності економіки
Балансова	Грунтується на рівності активу й пасиву (ХІХ ст. – Ф. Гюглі, І. Ф. Шерр). В основу обліку І.Ф. Шерр поклав баланс. В основі балансу лежить рівняння капіталу, а сам баланс розуміється як засіб для розкриття стадій кругообігу капіталу. “Баланс, – писав він, – являє собою рівність між активом і пасивом, побудовану у формі рахунків у заключний день операційного періоду”
Теорія одного ряду рахунків	Використовує трактування дебету і кредиту будь-якого рахунку як якісно однорідних полів (М. Берлінер). Усі рахунки належать до одного ряду, в якому однаково відображають зміни на дебетовій стороні статті зі знаком (+), а на кредитовій – зі знаком (-)
Теорія двох рядів рахунків	Має на увазі, що значення дебету і кредиту змінюється залежно від того про який рахунок йде мова – активний чи пасивний (Ф. Гюглі, І. Шер, І. Крайбіг). У подвійній системі обліку виділялись два ряди рахунків: майнові та рахунки чистого капіталу. Майнові рахунки на дебетовій стороні містять відомості про збільшення, а на кредитовій – про зменшення складових частин майна. Рахунки чистого капіталу, навпаки, на дебетовій стороні містять дані про зменшення, а на кредитовій – про збільшення чистого капіталу
Теорія трьох рядів рахунків	Передбачає, що в основі обліку лежить рівність між активною майновою масою господарства (актив) і правами третіх осіб (пасив) та власника цього господарства (капітал), які поширюються на цю майнову масу. Така рівність визначається рівнянням $A=P+K$, яке одночасно є вираженням балансу господарства (Ф. Ляйтнер, Ж.Б. Дюмарше)

Теорія	Основні положення
Теорія абсолютного балансу	Передбачає подвійний поділ засобів за складом і джерелами. Ця ідея цікава тим, що змушує сумніватися у відправній точці балансової теорії – подвійний запис впливає з балансу (М.С. Помазков)
Теорія динамічного балансу	Це періодичне вимірювання ефективності, тобто визначення показника рентабельності, передусім, рентабельності капіталу. Мета полягає в захисті пріоритетів власників. Усі розрахунки зводять до підготовки звітності, що відображає фінансовий результат, який може спотворювати (і спотворює) майнову оцінку (Е. Шмаленбах)
Теорія статичного балансу	Визначає, що у періодично заданому тимчасовому інтервалі проводиться інвентаризація активів власника, оцінка яких здійснюється за поточними ринковими цінами так, ніби ці активи в поточному періоді одночасно продавалися. З розрахованої таким чином вартості активів віднімали кредиторські зобов'язання власника. Отриманий результат відображав поточне значення чистих активів і показував: по-перше, рівень стійкості фінансового стану організації; по-друге – рівень приросту чистих активів (капіталу власника) порівняно з відповідними показниками попереднього періоду
Теорія органічного балансу	Розглядає кожну організацію як клітину “в організмі ринкового господарства” (Ф. Шмідт). Організація має передумови до отримання позитивного результату діяльності за її здатності до збереження свого економічного потенціалу. Тому центральна ідея полягає в тому, що при підвищенні цін на майно, що перебуває в розпорядженні організації, необхідно частину прибутку використовувати для підтримки його потенціалу на колишньому рівні

Усі ці теорії, так чи інакше конкуруючи, доповнюють одна одну і можуть допомогти проникнути у різноманітні проблеми, що виникають у рамках облікової науки. Велика кількість конкуруючих та взаємодоповнюючих теорій призводить до того, що, змінюючи теорію і, відповідно, методологію, яка витікає з неї, науковець у галузі бухгалтерського обліку здобуває нові знання.

7.3. Поняття, види та значення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку

На думку багатьох науковців і практиків, нині бухгалтерський облік як наука в Україні перебуває в кризовому стані. Про це свідчить наявність дезінтегративних тенденцій у його розвитку, що пов'язані з появою нових напрямів обліку (стратегічний облік, соціальний облік, екологічний облік, креативний облік, контролінг, облік людського та інтелектуального капіталу, облік трансакційних витрат тощо), яку досі неможливо пояснити у межах існуючої теорії бухгалтерського обліку.

Така ситуація зумовлює потребу у поліпшенні наукової роботи в цій галузі, проведенні нових ґрунтовних наукових досліджень, що мають

забезпечити інтеграцію існуючих нових напрямів розвитку бухгалтерського обліку за допомогою побудови єдиної теоретичної конструкції. Окрім того, потрібні постійні дослідження, вдосконалення і практичний бухгалтерський аспект, який більш пов'язаний із щоденною діяльністю обліково-аналітичних працівників у різних галузях економіки країни.

*Дослідження у галузі
бухгалтерського обліку*

Дослідження у галузі бухгалтерського обліку – це наукова робота у сфері методології, організації, методики обліково-аналітичного забезпечення господарської діяльності окремих суб'єктів господарювання.

В основі будь-якої філософії лежить здивування, її розвитком є наукове дослідження, її кінцем – незнання.

Мішель Монтень

Здійснюючи наукові дослідження у галузі бухгалтерського обліку, потрібно дати відповідь на два основних питання: як бухгалтерський облік впливає на навколишній світ і як світ впливає на бухгалтерський облік.

Бухгалтерське наукове дослідження є складним і багатогранним процесом, в якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові і психологічні аспекти вивчення певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів і яке має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення об'єкта в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей.

Наукове дослідження у галузі бухгалтерського обліку можна описати такою функцією:

$$Z = \{Q, P, I, M, R, T, C\}, \quad (7.1)$$

де Z – бухгалтерське наукове дослідження;

Q – кінцева мета;

P – предметна область;

I – інформаційне забезпечення;

M – методичне забезпечення;

R – програмне і технічне забезпечення;

T – час реалізації задачі;

C – витрати на реалізацію задачі.

Співвідношення перелічених вище елементів у кожному науковому дослідженні має неповторну специфіку, яка зумовлює усе різноманіття наукової діяльності у галузі бухгалтерського обліку. Крім того, наукові дослідження різняться за цільовим призначенням, джерелами фінансування і термінами проведення. Вони потребують різного технічного, програмного, інформаційного і методичного забезпечення.

**Класифікація основних видів наукових досліджень у галузі
бухгалтерського обліку**

Види наукових досліджень	Характеристика
Нормативні	Мета – розробка методики бухгалтерського обліку як у цілому, так і у розрізі окремих господарських операцій. Науковці, що проводять такі дослідження, прагнуть розробити та запровадити “правильні” стандарти бухгалтерського обліку
Позитивні	З’явилися у 1960-х роках. Основною метою є вивчення впливу інформації фінансових звітів підприємств на ринкову вартість їх акцій. За результатами таких досліджень на сьогодні розроблено декілька гіпотез, що пояснюють співвідношення між показниками фінансової звітності та ціною акцій на фондовому ринку. Такі дослідження пояснюють і пропонують практику ведення бухгалтерського обліку
Кількісні	Передбачають використання цифрових даних обліково-аналітичної системи підприємства. Більшість наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку використовують лише цифрові показники. Наприклад, у разі виконання наукової роботи на тему “Вплив інформації фінансової звітності на ринки капіталів” вчений має зібрати дані фінансових звітів підприємств і дослідити кореляцію між ціною акцій і формуванням балансових показників цих підприємств.
Якісні	Передбачають використання кількісних і якісних даних обліково-аналітичної системи підприємства. Призначені для поліпшення якості бухгалтерського обліку й фінансової звітності як у цілому, так і на окремих підприємствах
Прикладні	Призначені для швидкого вирішення конкретних, переважно вузьких, бухгалтерських проблем
Фундаментальні	Передбачають розробку нових бухгалтерських знань на більш високому, методологічному, рівні. Результати таких досліджень, переважно стосуються облікової системи країни в цілому, а самі дослідження виконуються під час написання дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Описові	Лише аналізують вже існуючу наукову, статистичну та аналітичну інформацію, порівнюють її та вивчають тенденції змін
Аналітичні	На відміну від попередніх, передбачають не лише описові підходи, а й власну глибоку аналітичну розумову діяльність дослідника, за результатами якої пропонуються нові ідеї, гіпотези, формули, залежності, а також вдосконалюються окремі елементи методу бухгалтерського обліку. В аналітичних дослідженнях учений не просто аналізує історично сформовані підходи до певного об’єкта, а й пропонує власні розробки у цьому ж напрямі. Наприклад, у наукових дослідженнях, присвячених оцінюванню вартості запасів підприємства, окрім описових даних, необхідно запропонувати власні підходи до відображення запасів у фінансовій звітності конкретних підприємств, зміни до існуючої облікової політики.

Фундаментальні дослідження – це приблизно те саме, що пускати стрілу в повітря. І там, де вона впаде, малювати мішень.

Хоумер Адкінз

Основною класифікацією усіх бухгалтерських наукових досліджень є їх поділ на нормативні та позитивні. У минулому столітті дослідження в галузі бухгалтерського обліку, що здійснювались у різних країнах до 1960-х років, були переважно *нормативними*. Їх основною метою було досягнення гасла – “*правильний*” бухгалтерський облік. У цей період з’явилися численні наукові журнали, що публікували результати досліджень у галузі бухгалтерського обліку, наприклад:

– у Росії: “Счетоводство” (1888 р.), “Коммерческое образование” (1909 р.), “Вестник института государственных бухгалтеров-экспертов” (1928 р.), “Бухгалтерский учет” (1937 р.);

– в США: “Journal of Accountancy” (1905), “Accounting Review” (1926).

Після цього періоду? починаючи з 60-х років ХХ ст. світові бухгалтерські наукові дослідження набули позитивної динаміки, тобто почали глибоко вивчати, яким має бути бухгалтерський облік.

Існують також інші варіанти класифікації наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку (рис. 7.7).

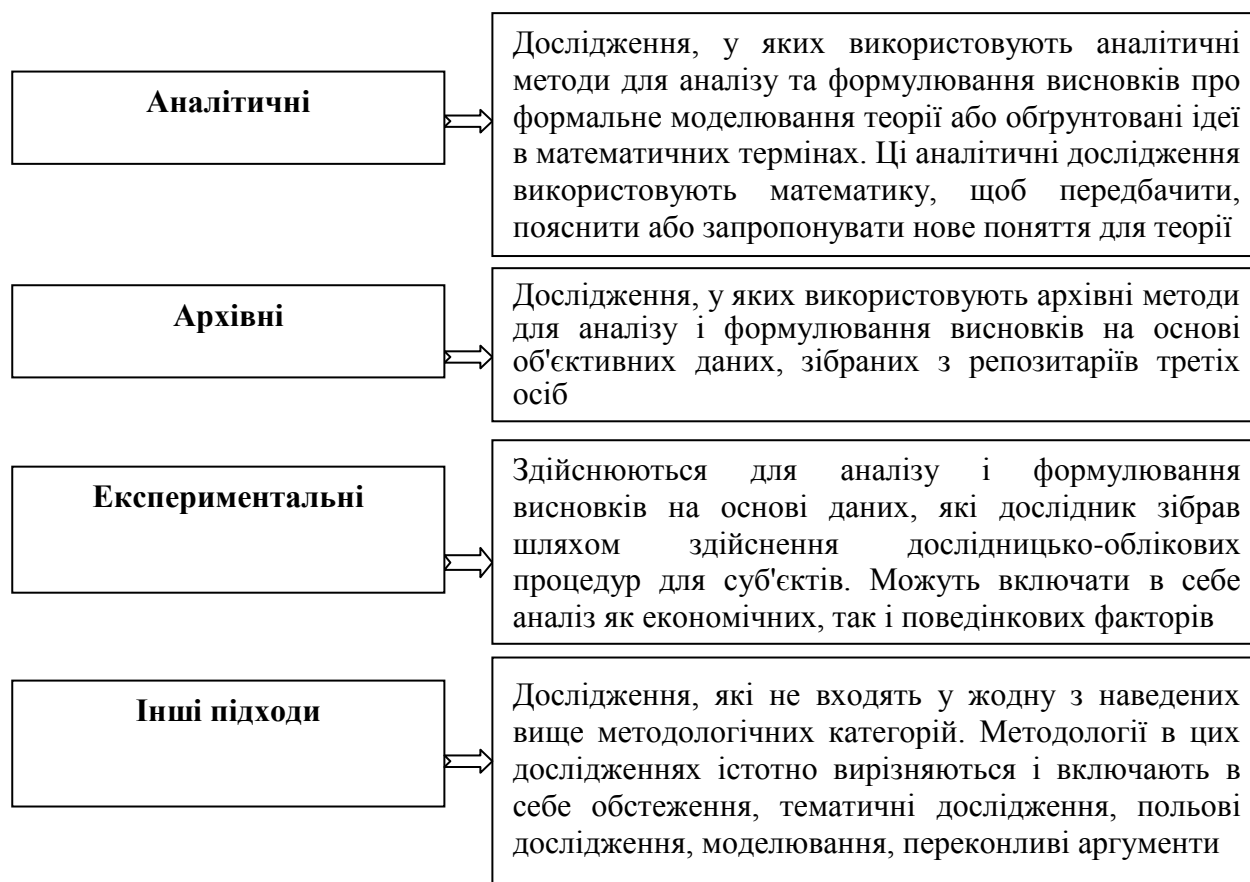

Рис. 7.7. Класифікація видів наукових досліджень у бухгалтерському обліку

Значення досліджень у галузі бухгалтерського обліку

Дослідження у галузі бухгалтерського обліку відігравали і відіграють істотну роль у створенні нових знань. Саме завдяки їм виникають нові погляди на вирішення проблемних обліково-аналітичних питань, а також можливості визначити нові проблемні сфери (рис.7.8).

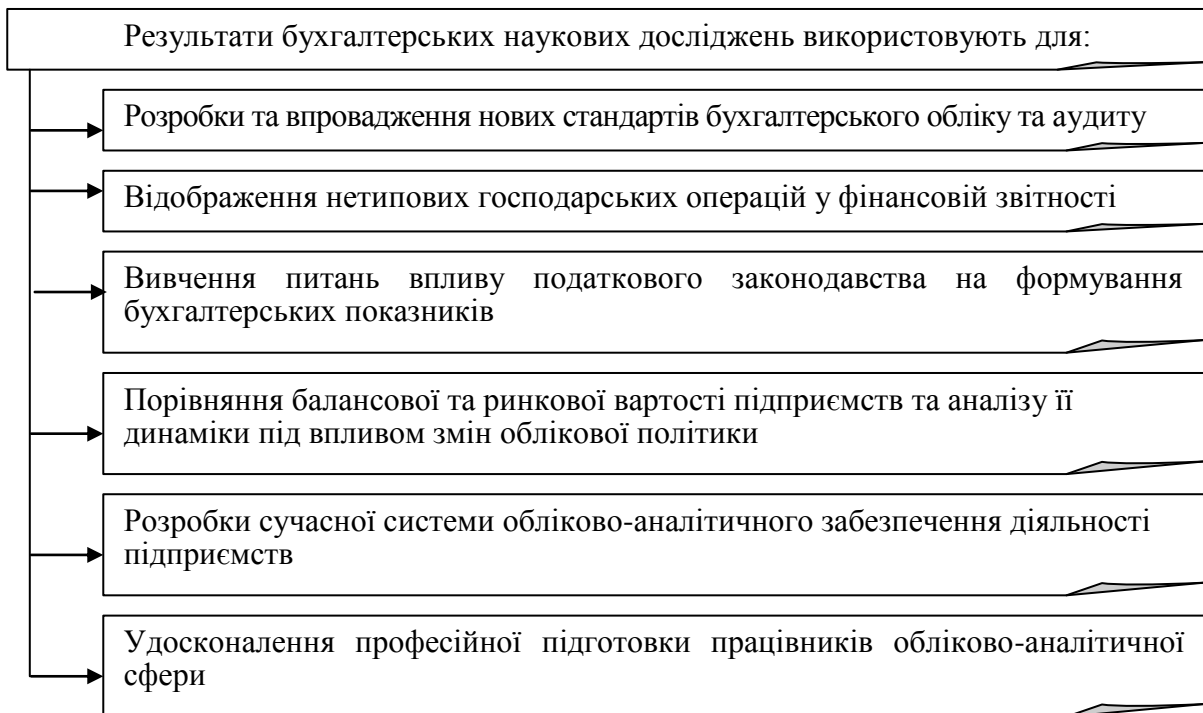

Рис. 7.8. Основні напрями використання результатів бухгалтерських наукових досліджень

Закордонні вчені виділяють три основних значення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку:

- вони є базою для розробки нормативних документів у галузі бухгалтерського обліку, їх вдосконалення та оновлення;
- їх використовують на практиці (посадові особи під час прийняття управлінських рішень використовують як практичні, так і науково-теоретичні дані);
- мислення дослідників (наукова думка) впливає на стан та розвиток навчальної та практичної роботи у певних видах економічної діяльності.

Наукові дослідження у галузі бухгалтерського обліку доцільно здійснювати не у будь-яких напрямках, а лише у найбільших вагомих, які мають значення для теорії і практики розвитку бухгалтерського обліку і є актуальними на певний момент часу.

7.4. Сучасні тематики бухгалтерських наукових досліджень

Дослідження у сфері бухгалтерського обліку будь-якого виду здійснюються за певними напрямками і темами, які визначають з урахуванням постійних змін, що відбуваються з об'єктами і предметом досліджень під впливом часу та суспільного розвитку.

Якщо ви “запозичуєте” в одного автора – це плагіат, а якщо в багатьох — це наукове дослідження.

Вільсон Мізнер

Основні тематики наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку, що здійснюються останніми роками як закордонними, так і українськими вченими, наведені у табл. 7.5.

Перелічені тематики можна згрупувати за такими напрямками:

– дослідження у сфері фінансового обліку – стосуються змісту і структури фінансової звітності, обліку окремих видів активів, зобов'язань та власного капіталу, а також прийняття управлінських рішень на основі інформації системи фінансового обліку;

– дослідження у сфері управлінського обліку – розглядають питання прийняття рішень керівниками різних рівнів підприємства на основі інформації, яка формується в системі управлінського обліку;

– дослідження у сфері інформаційних систем – присвячені питанням удосконалення організації та методики ведення бухгалтерського обліку за допомогою автоматизованих систем;

– дослідження у сфері аудиту – присвячені актуальним питанням аудиту та аудиторської діяльності. Ці дослідження можуть бути досить різноманітними, включають, але не обмежуються, питання зовнішнього і внутрішнього аудиту, аудиторських рішень, незалежності аудитора, аудиту фінансової звітності, а також аудиторського ризику;

– дослідження у сфері оподаткування – тематики, які традиційно пов'язані з бухгалтерським обліком та бухгалтерією. Норми чинного законодавства України передбачають необхідність ведення окремих облікових реєстрів, складання податкової звітності, що на практиці у більшості випадків є окремою функцією бухгалтерів. Саме це зумовлює актуальність досліджень цього напрямку у галузі бухгалтерського обліку;

– дослідження у сфері аналізу і контролю – розглядають окремі питання організації та здійснення аналізу і контролю на підприємствах.

Таблиця 7.5

**Перелік та кількість тем наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку
у 1998-2008 рр. у світі**

Тема дослідження	2008	2007	2006	2005	2004	2003	Разом	%	2002	2001	2000	1999	1998	Разом	%
Бухгалтерська та ринкова оцінка капіталу підприємства	0	0	0	0	87	71	158	3,84	70	41	37	21	21	190	10,22
Освіта і наука в бухгалтерському обліку	14	25	28	16	26	22	131	3,18	11	14	16	23	12	76	4,09
Історія бухгалтерського обліку	11	33	17	17	15	25	118	2,86	14	9	15	6	12	56	3,01
Бухгалтерський облік та інформаційні системи	9	14	15	18	14	16	86	2,09	6	13	15	6	6	46	2,47
Стратегічний бухгалтерський облік	0	0	0	0	10	14	24	0,58	0	11	9	7	6	33	1,78
Теорія бухгалтерського обліку	10	81	5	8	8	8	120	2,91	0	13	16	21	6	56	3,01
Аудит	51	9	66	48	44	48	266	6,46	43	30	45	43	27	188	10,11
Перспективи розвитку бухгалтерського обліку	19	39	28	13	16	11	126	3,06	0	6	0	0	0	6	0,32
Аналітичне забезпечення бухгалтерського обліку	19	23	10	19	3	12	86	2,09	12	12	10	5	12	51	2,74
Фінансовий аналіз	17	18	21	43	10	18	127	3,08	17	11	7	18	12	65	3,50
Фінанси і фінансовий менеджмент	0	0	0	0	21	20	41	1,00	14	20	11	0	0	45	2,42
Фінансовий облік та ринки капіталів	102	113	97	0	0	0	312	7,57	0	0	0	0	0	0	0,00
Фінансова звітність	47	67	84	92	66	77	433	10,51	60	42	30	35	21	188	10,11
Корпоративне управління	66	61	67	53	43	29	319	7,74	17	11	15	12	12	67	3,60
Бухгалтерський облік за МСФЗ (МСБО)	52	74	49	47	36	59	317	7,70	48	25	33	34	27	167	8,98
Управлінський облік	98	123	126	97	106	117	667	16,19	101	60	80	60	35	336	18,07
Організація бухгалтерського обліку	24	43	37	38	26	25	193	4,69	19	9	14	10	12	64	3,44
Бухгалтерський облік у неприбуткових організаціях	35	57	59	48	40	55	294	7,14	36	21	32	21	15	125	6,72
Соціально-екологічний облік	29	61	31	18	38	29	206	5,00	22	15	15	6	6	64	3,44
Бухгалтерський облік та оподаткування	23	18	12	14	14	9	90	2,18	6	1	4	19	6	36	1,94
Інші види обліку	0	0	0	5	0	0	5	0,12	0	0	0	0	0	0	0,00
<i>Разом</i>	626	859	752	594	623	665	4119	100,00	496	364	404	347	248	1859	100,00

Таблиця 7.6

Наукові дослідження у галузі бухгалтерського обліку у 1998 – 2002 рр. та 2004 – 2008 рр. у світі*

Країна	2008	2007	2006	2005	2004	разом	%	2002	2001	2000	1999	1998	разом	%
Андорра	0	0	0	0	2	2	0,06	0	0	0	0	0	0	0,00
Аргентина	0	1	0	0	0	1	0,03	0	1	0	0	0	1	0,05
Австралія	47	66	70	44	45	272	7,87	35	23	34	31	33	156	8,39
Австрія	14	21	11	5	4	55	1,59	1	4	2	3	2	12	0,65
Бахрейн	1	1	1	1	2	6	0,17	2	0	2	1	1	6	0,32
Бангладеш	0	0	1	0	0	1	0,03	0	1	0	0	0	1	0,05
Бельгія	18	21	18	20	16	93	2,69	19	8	9	15	8	59	3,17
Бразилія	12	7	2	1	1	23	0,67	0	0	0	0	0	0	0,00
Канада	24	30	24	25	20	123	3,56	23	10	7	11	7	58	3,12
Чад	0	0	0	0	1	1	0,03	0	0	0	0	0	0	0,00
Китай	2	10	13	0	0	25	0,72	0	1	0	0	0	1	0,05
Хорватія	1	2	0	1	2	6	0,17	1	1	3	1	3	9	0,48
Кіпр	3	6	6	2	4	21	0,61	0	1	2	2	1	6	0,32
Чехія	4	8	8	1	13	34	0,98	2	1	0	1	1	5	0,27
Данія	6	9	12	12	10	49	1,42	7	6	8	8	1	30	1,61
Єгипет	1	1	1	0	0	3	0,09	1	1	0	0	0	2	0,11
Естонія	3	3	3	2	2	13	0,38	1	0	1	1	1	4	0,22
Фінляндія	21	27	23	24	18	113	3,27	12	18	18	9	8	65	3,49
Франція	31	58	40	32	40	201	5,82	29	12	13	26	9	89	4,78
Німеччина	69	64	52	39	32	256	7,41	25	19	27	13	17	101	5,43
Греція	10	13	9	11	15	58	1,68	9	19	9	4	3	44	2,37
Гонконг	10	0	0	1	5	16	0,46	5	1	0	2	4	12	0,65

Продовження табл. 7.6

Країна	2008	2007	2006	2005	2004	разом	%	2002	2001	2000	1999	1998	разом	%
Угорщина	0	1	0	1	2	4	0,12	0	0	0	0	0	0	0,00
Індія	0	0	1	0	0	1	0,03	1	0	0	1	0	2	0,11
Іран	1	0	0	0	0	1	0,03	0	0	0	0	0	0	0,00
Ірландія	2	6	19	11	13	51	1,48	5	4	6	1	0	16	0,86
Ізраїль	1	0	3	2	7	13	0,38	2	0	0	0	0	2	0,11
Італія	38	35	29	33	41	176	5,10	32	10	15	10	6	73	3,92
Ямайка	0	0	1	0	0	1	0,03	0	0	0	0	0	0	0,00
Японія	11	13	12	13	3	52	1,51	0	4	5	3	5	17	0,91
Йорданія	0	0	0	0	0	0	0,00	2	1	0	0	0	3	0,16
Латвія	0	0	0	0	1	1	0,03	6	0	0	0	0	6	0,32
Ліван	1	1	1	0	1	4	0,12	0	0	0	0	0	0	0,00
Литва	0	1	0	1	0	2	0,06	0	0	0	0	1	1	0,05
Македонія	0	0	1	0	0	1	0,03	0	0	0	0	0	0	0,00
Малайзія	0	0	1	1	0	2	0,06	5	0	0	0	0	5	0,27
Нідерландські Антильські острови	1	0	0	0	0	1	0,03	0	0	0	0	1	1	0,05
Нідерланди	50	56	32	28	32	198	5,73	27	24	36	27	22	136	7,31
Нова Зеландія	5	9	12	4	3	33	0,96	3	2	0	4	2	11	0,59
Норвегія	6	8	4	4	7	29	0,84	3	6	8	5	2	24	1,29
Польща	4	11	10	9	15	49	1,42	1	9	10	3	5	28	1,51
Португалія	18	38	32	24	21	133	3,85	17	7	2	0	0	26	1,40
Катар	1	0	0	0	0	1	0,03	0	0	0	0	0	0	0,00
Румунія	3	1	1	0	2	7	0,20	2	1	1	0	0	4	0,22
Росія	3	3	1	0	3	10	0,29	3	0	2	0	0	5	0,27

Продовження табл. 7.6

Країна	2008	2007	2006	2005	2004	разом	%	2002	2001	2000	1999	1998	разом	%
Саудівська Аравія	2	6	2	3	2	15	0,43	1	1	0	0	0	2	0,11
Сингапур	6	9	3	6	4	28	0,81	0	0	1	0	0	1	0,05
Словенія	3	4	2	5	2	16	0,46	0	0	0	0	0	0	0,00
Південна Африка	3	1	5	0	2	11	0,32	0	0	3	0	0	3	0,16
Південна Корея	2	2	1	1	1	7	0,20	2	1	1	0	0	4	0,22
Іспанія	58	96	64	48	62	328	9,50	69	40	36	31	15	191	10,27
Швеція	20	34	31	27	18	130	3,76	13	29	28	24	8	102	5,48
Швейцарія	7	11	9	3	5	35	1,01	2	4	2	2	4	14	0,75
Тайвань	3	5	5	4	2	19	0,55	0	0	0	0	1	1	0,05
Таїланд	0	1	1	0	0	2	0,06	0	0	0	0	0	0	0,00
Туніс	3	1	0	1	1	6	0,17	0	1	1	0	0	2	0,11
Туреччина	2	3	4	2	1	12	0,35	1	2	0	0	0	3	0,16
Україна	0	1	1	0	1	3	0,09	0	0	0	0	0	0	0,00
Об'єднані Арабські Емірати	3	1	2	0	1	7	0,20	0	1	0	0	0	1	0,05
Велика Британія	55	86	87	84	83	395	11,44	56	59	65	68	61	309	16,61
США	37	67	80	58	54	296	8,57	68	30	44	37	21	200	10,75
Узбекистан	0	0	0	0	0	0	0,00	0	0	0	1	0	1	0,05
В'єтнам	0	0	1	0	0	1	0,03	0	0	0	0	0	0	0,00
Сербія	0	0	0	0	1	1	0,03	2	1	0	1	1	5	0,27
Усі	626	859	752	594	623	3454	100	495	364	401	346	254	1860	100

* За даними Fülbier Rolf Uwe. Approaches to accounting research – Evidence from EAA Annual Congresses [Електронний ресурс] / Rolf Uwe Fülbier, Sellhorn Thorsten. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=985119&http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=approaches%20to%20accounting%20research%20%E2%80%93%20evidence%20from%20eaa%20annual%20congress&source=web&cd=1&ved=0CEkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fpapers.ssrn.com%2Fsol3%2FDelivery.cfm%3Fabstractid%3D985119&ei=1tcLUOPEEIO1hAeYqemECg&usg=AFQjCNEVwoHcdpf7oPIXZJZRtkPm7aPBA.

Контрольні запитання

1. Які ознаки науки про бухгалтерський облік?
2. Коли виник бухгалтерський облік?
3. Які передумови становлення бухгалтерського обліку як науки?
4. Чи є бухгалтерський облік наукою: аргументи “за” і “проти”?
5. Що входить до складу поняття облікова теорія?
6. Хто є вченими – творцями бухгалтерської науки?
7. Які існують три основні системи господарського обліку?
8. Як перетворювався бухгалтерський облік в науку?
9. У чому полягає основне завдання розробників Міжнародних стандартів фінансової звітності (Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку)?
10. Що являє собою герб бухгалтера?
11. Що вважають постулатами римського права у бухгалтерському обліку?
12. Які головні положення бухгалтерського обліку як науки, запропоновані Лукою Пачолі?
13. Що передбачає класифікація наукових теорій у філософії науки?
14. Як класифікував облікові теорії І.Ф. Шер?
15. Які існують класифікації основних видів наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку?
16. За якими напрямками представлена наукова тематика досліджень у галузі бухгалтерського обліку?
17. Якими були основні теми наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку протягом 1998–2008 рр. у світі?
18. Що таке дослідження у галузі бухгалтерського обліку?
19. Охарактеризуйте виникнення елементів бухгалтерського обліку.
20. Які постулати римського права використовуються у бухгалтерському обліку?

Тести

1. Облік виник приблизно:
 - а) 1000 років тому;
 - б) 6000 років тому;
 - в) 9000 років тому;
 - г) 2000 років тому.

2. Першопочатково найбільш організованою була система обліку в Єгипті, Греції і Римі, де облік вже тоді забезпечував:
 - а) фіксацію фактів господарського життя з метою наступного контролю;
 - б) систематичне перераховування майна для забезпечення його збереження, раціонального використання та примноження;
 - в) фіксацію кількісного складу наявних предметів;
 - г) регулювання господарських операцій.

3. Характеристика: “наявність розвиненої системи наукових теорій” визначає бухгалтерський облік як:

- а) навчальну дисципліну;
- б) практичну діяльність;
- в) систему наукових поглядів;
- г) науку.

4. Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Італії бухгалтерський облік має два напрямки розвитку:

- а) юридичний і економічний;
- б) історичний і економічний;
- в) юридичний і соціальний;
- г) історичний і соціальний.

5. Наукове дослідження у галузі бухгалтерського обліку можна описати такою функцією:

а) {бухгалтерське наукове дослідження, кінцева мета, предметна область, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, програмне і технічне забезпечення, час реалізації задачі, витрати на реалізацію задачі};

б) {кінцева мета, предметна область, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, програмне і технічне забезпечення, час реалізації задачі};

в) {бухгалтерське наукове дослідження, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, програмне і технічне забезпечення, час реалізації задачі, витрати на реалізацію задачі};

г) {бухгалтерське наукове дослідження, кінцева мета, предметна область, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, програмне і технічне забезпечення}.

6. Що розуміють під теорією обліку:

а) сукупність роздумів, які формулюють наукові принципи й методи для пояснення тих чи інших технічних прийомів облікової практики.

б) наукові принципи й методи, що дають змогу проаналізувати вплив на них різних факторів і запропонувати заходи щодо використання їх у практичній діяльності суб'єктів господарювання;

в) вчення про узагальнений досвід (практику), що формулює наукові принципи й методи, дає змогу проаналізувати вплив на них різних факторів і запропонувати заходи щодо використання їх у практичній діяльності суб'єктів господарювання;

г) вчення, що дає змогу проаналізувати вплив різних факторів на науку і запропонувати заходи щодо використання їх у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

7. Приблизно в VI ст. до н. е. в Греції з'явилися:

- а) банки;
- б) підприємства;
- в) страхові компанії;
- г) ломбарди.

8. У Німеччині облік поділявся на:

- а) купівельний і торговий;
- б) промисловий і виробничий;
- в) торговий і виробничий;
- г) купівельний і промисловий.

9. Наукова робота у сфері методології, організації, методики облікового забезпечення господарської діяльності окремих суб'єктів господарювання – це:

- а) дослідження у галузі аудиту;
- б) дослідження у галузі бухгалтерського обліку;
- в) дослідження у галузі економічного аналізу;
- г) дослідження у галузі контролю.

10. Феноменологічні і нефеноменологічні теорії – це класифікація теорій:

- а) М.Х. Жебрака;
- б) Г.І. Рузавіна;
- в) А.І. Лозінського;
- г) П.С. Балицького.

11. Класифікація основних видів наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку:

- а) позитивні, негативні, кількісні, якісні, зображальні, аналітичні, прикладні, фундаментальні;
- б) кількісні, якісні, зображальні, аналітичні, прикладні, фундаментальні, логічні;
- в) кількісні, розрахункові, зображальні, аналітичні, прикладні, фундаментальні, теоретичні;
- г) позитивні, нормативні, кількісні, якісні, описові, аналітичні, прикладні, фундаментальні.

12. Основні тематики бухгалтерських наукових досліджень можна згрупувати за такими напрямками:

- а) дослідження у сфері контролінгу, обліку у бюджетних установах, ІС, аудиту, оподаткування, аналізу і контролю;
- б) дослідження у сфері фінансового обліку, управлінського обліку, екаунтінгу, зовнішньоекономічної діяльності;

- в) дослідження у сфері фінансового обліку, управлінського обліку, інформаційних систем, аудиту, оподаткування, аналізу і контролю;
- г) дослідження у сфері фінансового обліку, обліку у різних галузях економіки, обліку за МСФЗ (МСБО) і контролю.

13. За все треба платити; закон зворотної сили не має; при взаємовиключних законах не можна застосовувати жодного з них – це постулати:

- а) грецького права у бухгалтерському обліку;
- б) візантійського права у бухгалтерському обліку;
- в) римського права у бухгалтерському обліку;
- г) середньовічного права у бухгалтерському обліку.

14. Проф. К.Т. Дівайн (1960 р.) виділив у бухгалтерському обліку:

- а) теорії бухгалтерського обліку;
- б) гіпотези бухгалтерського обліку;
- в) концепції бухгалтерського обліку;
- г) сфери дослідження в теорії бухгалтерського обліку.

15. Метою нормативних наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку є:

- а) розробка методики аудиту як у цілому, так і в розрізі окремих господарських операцій;
- б) розробка методики управлінського обліку як у цілому, так і у розрізі окремих господарських операцій;
- в) розробка методики бухгалтерського обліку як у цілому, так і у розрізі окремих господарських операцій;
- г) розробка методики обліку у бюджетних установах як у цілому, так і у розрізі окремих господарських операцій.

16. Бухгалтерський облік як наука сформувався:

- а) на початку ХІХ ст.;
- б) наприкінці ХІХ ст.;
- в) у середині ХІХ ст.;
- г) у першій половині ХІХ ст.

17. Вивчення впливу інформації фінансових звітів підприємств на ринкову вартість їх акцій здійснюється під час:

- а) позитивного наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку;
- б) нормативного наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку;
- в) кількісного наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку;
- г) якісного наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку.

18. Дослідження у сфері фінансового обліку – це:

а) наукові дослідження, в яких розглядаються питання прийняття рішень керівниками різних рівнів підприємства на основі інформації, яка формується в системі управлінського обліку;

б) наукові дослідження, які стосуються змісту та структури фінансової звітності, обліку окремих видів активів, зобов'язань та власного капіталу, а також прийняття управлінських рішень на основі інформації системи фінансового обліку;

в) наукові дослідження, присвячені питанням вдосконалення організації та методики ведення бухгалтерського обліку за допомогою автоматизованих систем;

г) наукові дослідження, метою яких є розгляд окремих питань організації та здійснення аналізу і контролю на підприємствах.

19. Постулати римського права, що використовуються в бухгалтерському обліку:

а) за все треба платити; закон зворотної сили не має; при взаємовиключних законах не можна застосовувати жодного з них;

б) все можна одержати безкоштовно; закон зворотної сили не має; при взаємовиключних законах не можна застосовувати жодного з них;

в) за все треба платити; закон має зворотню силу; при взаємовиключних законах не можна застосовувати жодного з них;

г) за все треба платити; закон зворотної сили не має; при взаємовиключних законах необхідно застосовувати один з них.

20. Теорія була висунута у ХХ столітті Є. Є. Сиверсом і А. М. Вольфом, розвинена в подальшому М. А. Блатовим; виокремлює три головні групи цінностей: речові, грошові й умовні:

а) обмінна теорія;

б) логічна теорія;

в) філософська теорія;

г) балансова теорія.

Практичні завдання

1. Однією з характеристик, яка визначає бухгалтерський облік як науку, є наявність розвиненої системи наукових теорій. Лише в умовах побудови бухгалтерського обліку як системи теорій може відбуватись синтез наукового знання, який може свідчити про зрілість бухгалтерського обліку як науки.

Оформіть у вигляді таблиці суть облікових теорій за принципом “Теорія – основні положення”. Додатково відмітьте відмінності кожної з теорій.

2. Із Середньовіччя у бухгалтерській науковій думці починається безпосереднє регулювання господарських операцій за допомогою обліку. В цей же час складаються основні системи господарського обліку.

Покажіть схематично та охарактеризуйте основні системи господарського обліку.

3. Відповідно до здійснених досліджень щодо розвитку бухгалтерського обліку як науки у різних країнах складіть таблицю за поданою нижче формою:

№ з/п	Країна	Характеристика розвитку бухгалтерського обліку як науки
-------	--------	---

Рекомендована основна література

1. *Азрилян А. Н.* Большой бухгалтерский словарь / А. Н. Азрилян ; под ред. А. Н. Азрильяна. – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 574 с.

2. *Баженов Л. Б.* Стрoение и функции естественнаучной теории / Л. Б. Баженов. – М. : Наука, 1986. – 154 с.

3. *Бутинець Ф. Ф.* Бухгалтерський облік : роздуми вченого / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП Рута, 2001. – 100 с.

4. *Галаган А. М.* Основы общего счетоведения / А. М. Галаган. – М. : Изд-во наркомторга СССР и РСФСР, 1928. – 436 с.

5. *Жук В. М.* Інституційний підхід до розв'язання проблем бухгалтерського обліку в Україні / Валерій Жук // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 105.

Рекомендована додаткова література

1. *Кірейцев Г. Г.* Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки : монографія / Григорій Герасимович Кірейцев. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с.

2. *Кувалдина Т. Б.* Теория и методология системы учета затрат, ориентированной на требования МСФО, в условиях динамичной рыночной среды : автореф. дис ... докт. эконом. наук : спец. 08.00.12 “Бухгалтерский учет, статистика” / Татьяна Борисовна Кувалдина. – Орел, 2010. – 50 с.

3. *Малюга Н. М.* Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : монографія / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548 с.

4. *Мэтьюс М. Р.* Теория бухгалтерского учета : учебник / М. Р. Мэтьюс, М. Х. Б. Перера ; [пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.

5. *Моисеев В. И.* О категоричности теорий первого порядка [Електронний ресурс] / В. И. Моисеев, Б. Н. Садовский // Личная Web-страница Моисеева Вячеслава Ивановича. – Режим доступа : <http://vyacheslav-moiseev.narod.ru/#A>.

6. *Fülbier Rolf Uwe.* Approaches to accounting research – Evidence from EAA Annual Congresses [Електронний ресурс] / Rolf Uwe Fülbier, Thorsten Sellhorn. – Режим доступа : <http://ssrn.com/abstract=985119>.

7. *Tomkins C.* The big agenda A schematic structure for accounting knowledge? / Cyril Tomkins // Accounting, Auditing & Accountability Journal. – 1999. – Vol. 12. – Iss. 1. – P. 83–84.

Тема 8. Наукові дослідження у галузі бухгалтерського обліку

8.1. Загальний порядок та програма проведення наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку.

8.2. Основні види наукових робіт у галузі бухгалтерського обліку.

8.3. Підходи до успішного проведення наукового дослідження. Ефективність наукових досліджень.

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- методика організації та проведення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку;
- основні форми відображення результатів наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку;
- способи визначення ефективності та доцільності планованих наукових досліджень.

8.1. Загальний порядок та програма проведення наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

Процес наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку складається з комплексу окремих етапів, що здійснюються у певній послідовності та є взаємопов'язаними. У науковій літературі є різні підходи до визначення переліку та послідовності етапів проведення науково-дослідної роботи.

Етапи наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

Можна виокремити такі етапи типового наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку:

1. Формулювання провідних ідей.
2. Формулювання гіпотези.
3. Визначення напрямку дослідження.
4. Визначення проблеми дослідження.
5. Ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми.
6. Накопичення наукових фактів у процесі дослідження.
7. Вибір теми дослідження.
8. Формулювання об'єктів дослідження.
9. Визначення предмета дослідження.
10. Формулювання актуальності дослідження.
11. Визначення мети і завдання дослідження.
12. Розробка попереднього плану дослідження.
13. Пошук і збір інформації.
14. Аналіз та інтерпретація інформації, опрацювання наукових джерел з досліджуваної проблеми.
15. Вибір методів дослідження.

16. Групування та систематизація зібраної інформації.

17. Наукове опрацювання зібраної інформації та формування попереднього варіанта наукової роботи.

18. Формулювання попередніх висновків, їх апробація та уточнення, внесення коригувань до наукової роботи.

19. Складання остаточного плану наукового дослідження.

20. Оформлення остаточного варіанта наукової роботи.

21. Впровадження результатів наукового дослідження в теорію й практику, оцінювання їх ефективності.

Схематично логіку процесу наукового дослідження наведено на рис. 8.1.

Рис. 8.1. Етапи типового наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

Програма наукового дослідження

Програму наукового дослідження складають на початку будь-якого наукового дослідження й визначають його межі і структуру, обумовлюючи тим самим змістову цінність, якість і терміни отримання нової наукової інформації.

Програма наукового дослідження – це науковий фундамент, який регламентує всі етапи і стадії підготовки, організації та проведення наукового дослідження. Пояснюється це визначальним впливом програми дослідження на використання тих чи інших методів, логіки, техніки, процедур та принципів для досягнення дослідницької мети.

Програма наукового дослідження виконує такі функції (рис. 8.2).

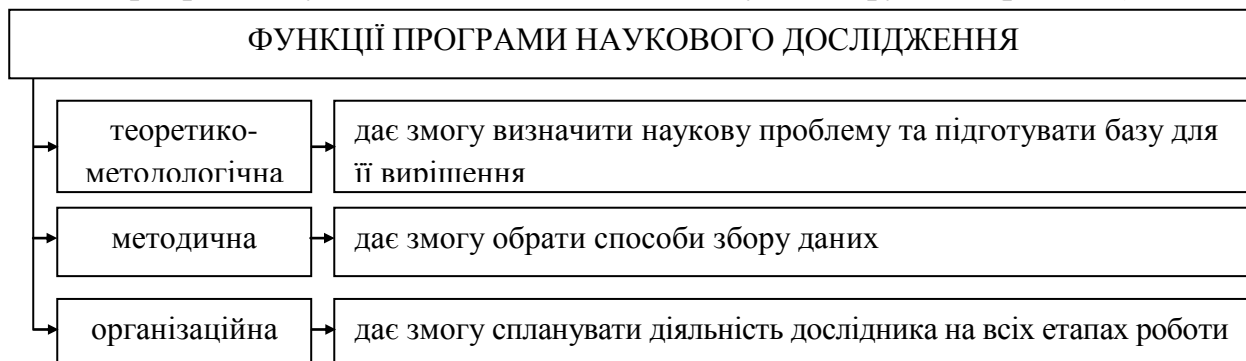

Рис. 8.2. Функції програми наукового дослідження

Програма наукового дослідження складається з таких етапів: діагностичного, прогностичного, практичного, узагальнюючого та етапу впровадження (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Приклад програми наукового дослідження (написання наукової статті)

№ з/п	Питання дослідження	Термін виконання, днів	Виконавець
<i>Діагностичний етап</i>			
1	Формулювання провідних ідей	2	Чиж М.М.
2	Формулювання гіпотези	1	Чиж М.М.
3	Визначення напрямку дослідження	1	Чиж М.М.
4	Визначення проблеми дослідження	2	Чиж М.М.
5	Ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми	3	Чиж М.М.
6	Накопичення наукових фактів у процесі дослідження	3	Чиж М.М.
7	Формулювання об'єктів дослідження	1	Чиж М.М.
8	Визначення предмета дослідження	2	Чиж М.М.
<i>Практичний етап</i>			
1	Вибір теми дослідження	1	Чиж М.М.
2	Формулювання актуальності дослідження	1	Чиж М.М.
3	Визначення мети і завдання дослідження	2	Чиж М.М.
4	Розробка попереднього плану дослідження	2	Чиж М.М.
5	Пошук і збір інформації	7	Чиж М.М.
6	Аналіз та інтерпретація інформації	5	Чиж М.М.
7	Вибір методів дослідження	1	Чиж М.М.
<i>Узагальнюючий етап</i>			
1	Групування та систематизація зібраної інформації	5	Чиж М.М.
2	Наукове опрацювання зібраної інформації та формування попереднього варіанти наукової роботи	5	Чиж М.М.
3	Формулювання попередніх висновків, їх апробація та уточнення, внесення коригувань до наукової роботи	5	Чиж М.М.

№ з/п	Питання дослідження	Термін виконання, днів	Виконавець
4	Складання остаточного плану наукового дослідження	1	Чиж М.М.
5	Оформлення остаточного варіанта наукової роботи	2	Чиж М.М.
<i>Етап впровадження</i>			
1	Впровадження результатів наукових досліджень в теорію і практику	Протягом 3 місяців	Чиж М.М.
2	Оцінка ефективності результатів наукових досліджень	Протягом 1 місяця	Чиж М.М.

До програми наукового дослідження ставлять такі основні вимоги:

Необхідність чіткої, конкретної, аргументованої програми наукового дослідження

Наукове дослідження без програми нагадує пошук методом спроб і помилок: витрати енергії часто не виправдовують себе, не дають ні пізнавального, ні взагалі бажаного ефекту. Спроби сформулювати питання на стадії аналізу даних, фактів можуть призвести до виникнення сумнівів у дослідника: матеріал (факти, дані) зібрано неповністю, вони не відповідають потребам поставлених завдань, відповіді одержані не на ті питання, що ставились на початку. Як результат, дослідник робить висновок, що в процесі проведеного наукового дослідження зроблено не все і не так, як планувалось, передбачалось, що тепер зробив б все інакше.

Ясність і точність, деталізація програми наукового дослідження

Усі структурні елементи програми наукового дослідження мають бути чіткими, продуманими відповідно до логіки дослідження і ясно сформульовані. За браком чітко вираженої програми наукового дослідження учасники дослідження втрачають спільну мову, витрачають час на уточнення, звіряння питань, які виникли, якби у них була спільна програма наукового дослідження.

Логічна послідовність всіх елементів, ланок програми наукового дослідження

Не можна починати складати план, не уявляючи мети і завдання планованого наукового дослідження. Не слід намагатися формулювати окремі гіпотези, не уявляючи при цьому об'єкта дослідження. Наявність програми наукового дослідження забезпечує чітко і логічно сформульовані мету, завдання, орієнтири, об'єкти, предмети, способи й методи планованого дослідження.

Гнучкість програми наукового дослідження

Гнучкість програми наукового дослідження підкреслює зв'язок усіх її ланок і елементів в динаміці розвитку процесу наукового дослідження, що зобов'язує систематично проглядати всі розділи, а в разі виявлення помилок, негайно усувати їх. Підготовка програми наукового дослідження – справа не проста, вона вимагає значних витрат часу і зусиль. Практика показує, що розробка програми наукового дослідження деколи забирає більше часу, аніж

сам процес її реалізації. Старанно продумана програма наукового дослідження – неодмінна умова її успішної реалізації.

8.2. Основні види наукових робіт у галузі бухгалтерського обліку

Процедури обробки та втілення результатів наукових досліджень полягає у встановленні ступеня їхньої адекватності досліджуваному явищу, точності й надійності, на підставі яких у вербальному або формалізованому вигляді узагальнюється здобуте теоретичне чи емпіричне знання про динамічні або статистичні закономірності, закони, принципи у галузі бухгалтерського обліку.

Результати будь-якого наукового дослідження мають бути донесені до користувачів, використані іншими науковцями та практиками. Інакше наукове дослідження може не досягнути планованих результатів і взагалі може втратити сенс.

Є різні форми втілення результатів наукових досліджень (рис. 8.3).

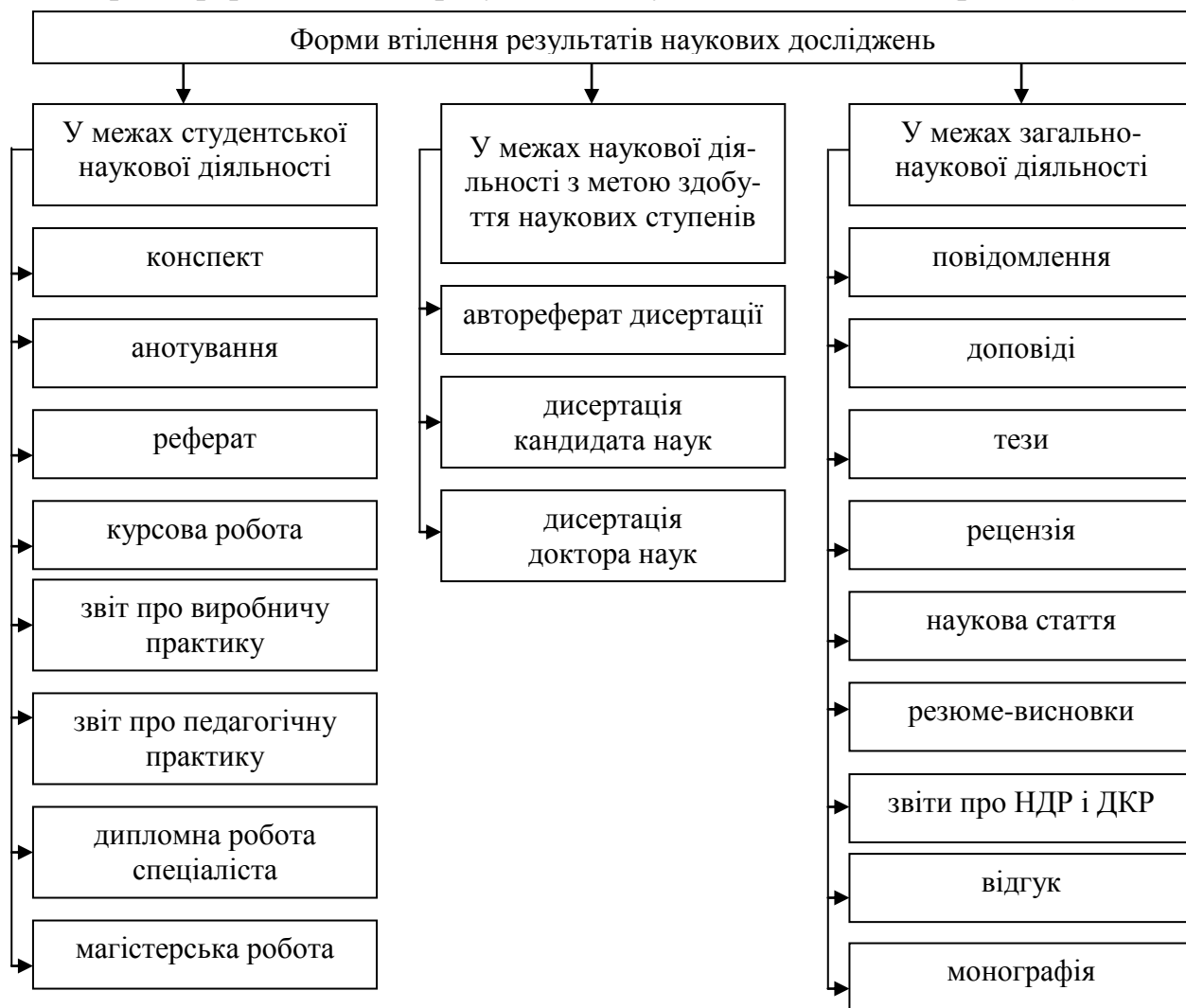

Рис. 8.3. Форми втілення результатів наукових досліджень

У межах студентської наукової діяльності виділяють такі форми втілення результатів наукових досліджень: конспект, анотування, реферат, курсова робота, звіт про виробничу практику, звіт про педагогічну практику, дипломна робота спеціаліста, магістерська робота.

Конспект

Конспект (від лат. conspectus – огляд) – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо, тобто скорочений запис певної інформації. У конспекті дістають своє відображення основні положення тексту, які за потреби доповнюються, аргументуються, ілюструються яскравими прикладами.

Конспект може бути коротким або докладним. У ньому можна зберегти без змін авторські конструкції, цитати або використати переказ, інші формулювання. Для швидкості та зручності конспекту можна використовувати в ньому скорочені слова, аббревіатури.

При прочитанні та прослуховуванні тексту (промови, доповіді, виступу) для конспектування звертають увагу на опорні (ключові) слова, ті інформаційні центри, що несуть найбільше змістове навантаження (так звані вузлики на пам'ять). Вибір ключових моментів залежить від мети і завдань конспектування, власних знань у цій галузі, особистих зацікавлень, можливостей пам'яті тощо.

Для конспектування використовують такі способи викладу матеріалу, як опис, оповідання, міркування.

За обсягом конспект не перевищує 1/3 вихідного тексту.

Анотування

Анотування – це процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, основною метою якого є складання загальної характеристики документа, що розкриває логічну структуру та найсуттєвіший зміст. Анотації використовують для короткої характеристики наукової статті, монографії, дисертації тощо, а також у видавничій, інформаційній та бібліографічній діяльності.

Як і при реферуванні, анотування передбачає фізичне скорочення первинного документа при збереженні його основного змісту. В анотації насамперед важливо подати коротку узагальнюючу характеристику анотованого тексту з огляду на його призначення, зміст, вид, форми та ін.

Анотації виконують дві основні функції (рис. 8.4).

Реферат

Реферат (від лат. referre – повідомляти, доповідати) – це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи кількох праць, які вивчав дослідник, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми, а також висловленням власних думок автора щодо цієї проблеми. Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом опрацьованих публікацій.

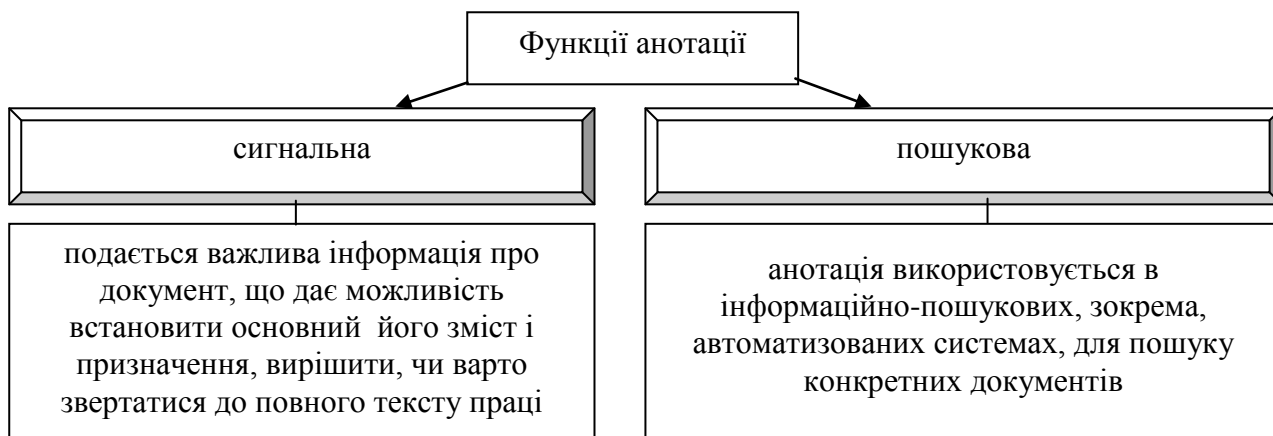

Рис. 8.4. Функції анотації

Підготовлений реферат може бути використаний для виголошення доповіді, підготовки наукового звіту, написання статті, а також для накопичення інформації для подальшої дослідницької роботи (рис. 8.5).

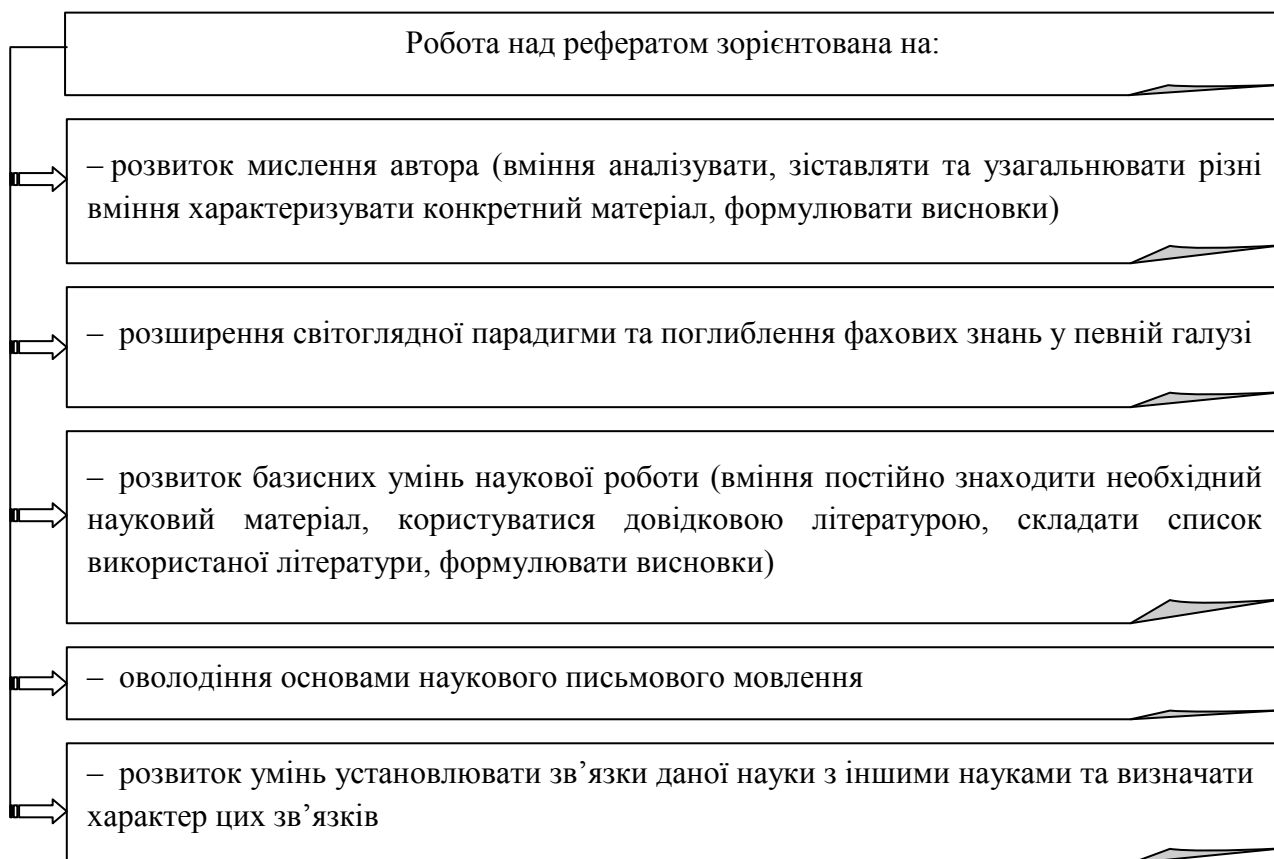

Рис. 8.5. Мета написання реферату

Зазвичай обсяг реферату становить 10–15 сторінок друкованого тексту. Він має бути виконаний за відповідною структурою з виділенням абзаців, нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносков, цитат,

висновків, списку використаних джерел (не менше 3–4), а також оформлений відповідно до встановлених норм.

Реферат є результатом реферування – процесу аналітично-синтетичного опрацювання інформації, який полягає в аналізі первинних джерел, знаходженні найвагомійших даних (основних положень, фактів, доведень, результатів, висновків). Як анотування, так і реферування мають на меті скорочення фізичного обсягу первинного документа при збереженні його основного смислового змісту. Це складний процес, що вимагає застосування не тільки власних розумових здібностей, а й певного часу. Як правило, той, хто береться за реферування, має бути хоча б частково обізнаним у тій галузі знань, до якої належить первинний документ.

Реферування широко використовують у науковій, видавничій, інформаційній та бібліографічній діяльності. Особливе місце тут посідають галузеві органи інформації, що займаються підготовкою і випуском реферативних журналів, реферативних збірників, експрес-інформацією. У бібліотеці документи реферують при укладанні реферативних покажчиків літератури, підготовці реферативних оглядів, тематичних підбірок і дайджестів.

Курсова робота

Курсова робота є самостійною роботою студента дослідницького характеру, спрямована на вивчення конкретної проблеми (рис. 8.6).

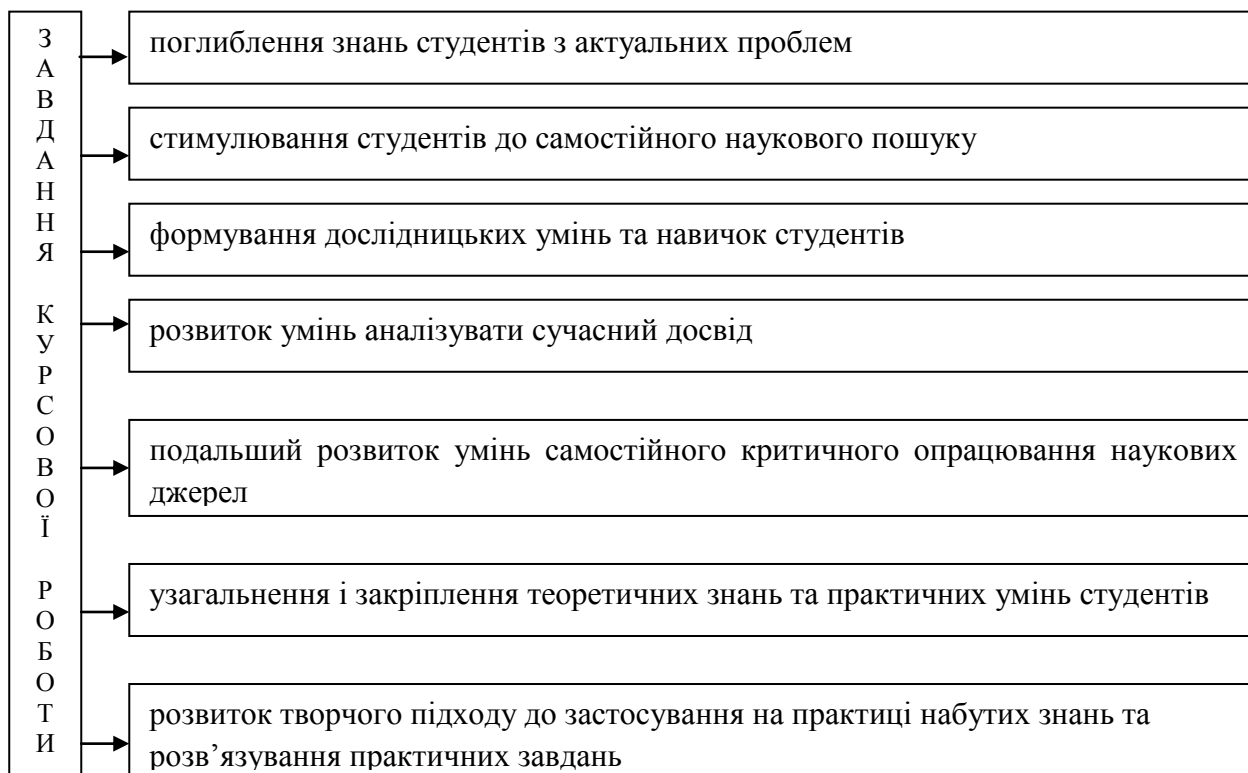

Рис. 8.6. Завдання курсової роботи

Курсова робота дає можливість виявити здатність студента самостійно осмислити проблему, творчо, критично її дослідити; вміння збирати, аналізувати і систематизувати літературні джерела; застосовувати здобуті знання при вирішенні практичних завдань; формулювати висновки, пропозиції, рекомендації з предмета дослідження.

Матеріали курсової роботи можуть бути використані для подальшої дослідницької навчально-наукової роботи – написання дипломної, у тому числі магістерської роботи.

Основні вимоги до написання курсової роботи:

– обсяг – 20–25 сторінок тексту для курсової роботи студента III курсу, 30–35 сторінок тексту для курсової роботи студента IV курсу;

– чітка структура тексту з виділенням окремих частин роботи, абзаців, нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносок, цитат, висновків і списку використаної сучасної літератури (20–25 джерел, переважно останніх років);

– оформлення має відповідати встановленим вимогам.

Студентам надається право обирати тему курсової роботи із загального переліку, визначеного відповідною кафедрою.

Звіт про виробничу практику

Виробнича практика студентів є невіддільною складовою навчального процесу і може проводитися на підприємствах і в установах будь-якої форми власності чи організаційно-правової форми. Проводиться з метою розвитку творчих здібностей студентів, їх самостійності, вміння приймати рішення та працювати в колективі. У період практики закладаються основи досвіду професійної діяльності, практичних умінь і навичок, професійних якостей особистості майбутнього фахівця.

Основні завдання проходження виробничої практики студентів спеціальності “Облік і аудит”:

- закріпити теоретичні знання, здобуті при вивченні основних облікових дисциплін;

- ознайомитися зі структурою підприємства та особливостями його виробничої і фінансово-господарської діяльності;

- ознайомитися з організацією обліку на підприємстві (структура бухгалтерської служби, посадові інструкції, облікова політика, робочий план рахунків та графік документообігу);

- набути практичних навичок ведення бухгалтерського, податкового обліку та складання звітності;

- підготувати пропозиції щодо вдосконалення організації обліку та складання звітності, впровадження інформаційних технологій на досліджуваному підприємстві.

Керівниками практики призначають представників профільюючих кафедр навчального закладу та підприємства (установи, організації), де проводиться виробнича практика. Керівництво практикою студентів від підприємства (установи, організації) здійснюють керівники відповідних відділів, підрозділів (бухгалтерська служба, фінансово-аналітичний відділ тощо), які призначаються наказом керівника підприємства (установи).

Практика проводиться згідно з навчальним планом підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів. Направлення на практику студентів одержують на підставі наказу ректора вищого навчального закладу.

За результатами проходження виробничої практики студент складає звіт про виконання програми практики обсягом 20–30 сторінок. Звіт має містити відомості про виконання всіх розділів програми практики.

Звіт треба писати на аркушах формату А4 і подати керівникам практики у зброшурованому вигляді. У тексті звіту мають бути відповідні розрахунки, таблиці, схеми, рисунки.

Структура звіту про виробничу практику має бути такою:

- титульна сторінка;
- зміст;
- вступ, в якому розкривають мету, завдання та об'єкт виробничої практики;
- теоретичний аналіз матеріалів, зібраних відповідно до програми практики та завдань керівника практики від вищого навчального закладу;
- висновки про результати проходження виробничої практики та пропозиції щодо вдосконалення організації і методики ведення обліку та складання звітності на базовому підприємстві;
- додатки (первинні документи, облікові реєстри, звітність за період проходження виробничої практики).

Звіт про виробничу практику з оформленим щоденником студент подає на кафедру не пізніше як через 2 дні після завершення практики. Він має захищати його перед комісією, яка складається з викладачів профільюючої кафедри, до складу якої також можуть входити керівники практики. Результати захисту звітів про виробничу практику зазначають у відомостях з диференційованою оцінкою роботи студентів.

Звіт про педагогічну практику

Педагогічна практика магістрів спеціальності “Облік і аудит” є невіддільною складовою навчального процесу. Магістри проходять її з метою закріплення набутих теоретичних знань і навичок педагогічної роботи за спеціальністю у вищому навчальному закладі.

Педагогічну практику студенти проходять у навчальних закладах. Керівництво практикою здійснюють викладачі профільюючої кафедри, які контролюють своєчасне прибуття студентів на місце практики, хід її виконання, консультують практикантів з питань програми, матеріалів науково-дослідної

роботи, допомагають у вирішенні питань забезпечення нормальних умов праці. Про результати перевірки керівник практики робить запис у щоденнику та інформує деканат.

Мета проходження педагогічної практики – набути навичок застосування методів наукових досліджень, проведення науково-дослідної роботи у педагогічній діяльності.

Основний зміст педагогічної практики:

- вивчити структуру закладу освіти, організацію навчально-виховної роботи;
- ознайомитися з навчально-тематичними планами, навчальними програмами, робочими програмами дисциплін спеціальності “Облік і аудит”;
- відвідати заняття, які проводяться провідними викладачами кафедри (професорами, доцентами);
- вивчити державні освітні стандарти з підготовки фахівців за спеціальністю “Облік і аудит”;
- ознайомитися з науково-дослідною роботою викладачів кафедри і студентів (організація, тематика науково-дослідної роботи);
- ознайомитися з методичним забезпеченням кафедри (навчальні посібники, тести, контрольні завдання, тематика курсових і дипломних робіт, ділові ігри, тренінги тощо);
- підготувати та провести лекційне, семінарське або практичне заняття за однією з фахових дисциплін;
- закріпити теоретичні знання, здобуті при вивченні дисципліни “Методика викладання економічних дисциплін”.

За результатами проходження педагогічної практики студент складає звіт обсягом 25–30 сторінок з описом виконаної роботи. Звіт має відповідати вимогам, установленим навчально-методичними матеріалами відповідної профільюючої кафедри, і містити відомості про виконання усіх розділів програми практики, висновки та пропозиції, список використаної літератури. У тексті звіту мають також бути відповідні розрахунки, таблиці, схеми, рисунки тощо.

Звіт виконують на аркушах формату А4, скріплюють та подають керівнику практики для написання відгуку про проходження педагогічної практики.

Звіт про педагогічну практику студенти подають на кафедру не пізніше як через 2 дні після її завершення і захищають перед комісією, яка складається з викладачів профільюючої кафедри, до її складу може також входити керівник практики. Результати захисту звітів про педагогічну практику зазначають у відомостях з диференційованою оцінкою роботи студентів.

*Дипломна робота
спеціаліста*

Основною метою виконання дипломної роботи спеціаліста є систематизація, розширення та закріплення теоретичних знань та

практичних навичок щодо організації та ведення обліково-аналітичної роботи на підприємстві чи в установі.

Дипломна робота – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке він виконує на завершальному етапі навчання у навчальному закладі. Дипломна робота студента, який навчається за фахом бухгалтера, повинна мати дослідницький характер. Тому якість її підготовки значною мірою залежить від рівня володіння прийомами наукових досліджень. У дипломній роботі виявляється здатність і підготовленість студента теоретично осмислити актуальність обраної теми, її науково-прикладну цінність, можливість виконання самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практичній діяльності підприємства, на основі матеріалів якого виконувалось дослідження. Тематика дипломних робіт має бути тісно пов'язана з тематикою наукових робіт кафедри, з інтересами підприємства, з використанням матеріалів якого студент виконує роботу.

Дипломна робота – це не переказ викладеного матеріалу у літературних джерелах, а самостійна дослідницька робота. Її виконання передбачає:

а) виявлення проблеми, що не дістала належного висвітлення в літературі;

б) підбір нових джерел інформації та повідомлення на цій основі нових фактів;

в) установлення нових зв'язків між відомими явищами;

г) нова постановка відомої проблеми;

д) оригінальні висновки;

е) рекомендації щодо використання результатів дослідження.

Структурно робота має складатися із змісту, вступу, основної частини (трьох-чотирьох розділів), висновків, списку використаних джерел, анотації та додатків.

Обсяг роботи – приблизно 80–90 сторінок друкованого тексту, до якого не входять список використаних джерел та додатки.

Обсяг матеріалу розподіляють відповідно до структури:

- вступ – 1,5–2 сторінки;
- кожен із розділів – по 20–25 сторінок;
- висновки – 4–8 сторінок;
- список використаних літературних джерел – не менше 50.

Студент, за рекомендацією кафедри, може подати додатковий зміст дипломної роботи однією з іноземних мов, який оголошується на захисті. Студенту можуть бути задані запитання цією мовою.

Практика показує, що дипломні роботи студентів значно відрізняються між собою за рівнем виконання. Можна виділити три види дипломних робіт за рівнем виконання:

1) компілятивні – для їх написання студенти використовують від двох до шести джерел, до списку літератури чисто формально вносять ще кілька

позицій. Творчість у викладі матеріалів, власні спостереження та висновки відсутні. Такі роботи на захисті не отримують високої оцінки, а якщо виявиться, що в них допущений прямий плагіат, оцінюються незадовільно;

2) типові – виконані на рівні вимог і рекомендацій, викладених у методичних рекомендаціях, що може за належного виконання заслуговувати на високу позитивну оцінку;

3) науково-дослідні – дипломна робота з навчально-дослідної переростає в науково-дослідну, містить солідний науковий результат. Автору такої роботи зазвичай пропонують продовжити наукову творчість у магістратурі або аспірантурі.

При написанні дипломної роботи студент має обов'язково посилатися на джерела, з яких запозичені матеріали або окремі результати досліджень, із зазначенням авторів цих джерел. У роботі необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів та бездоказових тверджень. Обов'язковим є використання практичних матеріалів діяльності підприємств.

Магістерська робота

Магістерська робота – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження, яке студент виконує на завершальному етапі навчання у вищому навчальному закладі IV рівня акредитації. Вона має комплексний характер і пов'язана з використанням набутих дипломником знань, умінь і навичок зі спеціальних дисциплін. Це дослідження має елементи наукової творчості, теоретичної та практичної новизни. Воно передбачає систематизацію, закріплення, розширення та поглиблення теоретичних і практичних знань зі спеціальності, а також застосування їх під час вирішення конкретних наукових, виробничих та інших завдань.

Магістерська робота – це документ, на підставі якого визначають рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його здатність застосовувати знання під час вирішення конкретних проблем, схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалу з теми дослідження, готовність як випускника магістратури до виконання завдань професійної діяльності у сфері бухгалтерського обліку.

Вимоги до структури магістерської роботи, а також способів її написання схожі з вимогами до дипломної роботи спеціаліста. Обсяг магістерської роботи становить близько 100 сторінок.

У межах наукової діяльності з метою здобуття наукових ступенів виділяють такі форми втілення результатів наукових досліджень, як дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук, а також автореферат дисертації.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук – це кваліфікаційна наукова

праця, підготовлена особисто для прилюдного захисту і здобуття наукового ступеня кандидата наук. Вона має містити результати проведених автором досліджень та отримані ним нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки.

Не можна зупинятися на досягнутому – треба робити з нього дисертацію.

О. Попов

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук є кваліфікаційною працею обсягом основного тексту 4,5–7 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук – 6,5–9 авторських аркушів), оформлених відповідно до державного стандарту. Кандидатська дисертація може бути подана до захисту лише за однією спеціальністю.

Основні вимоги до кандидатських дисертацій:

1. Актуальність тематики та доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва; зв'язок вибраного напрямку досліджень з планами організації, де виконана робота, а також з галузевими та (або) державними планами і програмами.

2. Дисертація повинна містити вирішення нової наукової проблеми чи завдання, не досліджувані раніше або досліджувані в інші часи, за інших умов. У цьому разі через критичний аналіз та порівняння з відомими вирішеннями проблеми (наукового завдання) обґрунтовується різниця у виборі напрямів дослідження.

3. Чітке формування мети і завдань дослідження. Висновки і рекомендації дисертації мають бути об'єднані провідною ідеєю і пов'язані з метою, доказами. Стрижень дисертації – наукова концепція як синтез провідної ідеї з її обґрунтуванням і науковим результатом. Концептуальність дослідження – найвищий критерій його оцінювання.

4. Науковий результат має відповідати таким основним критеріям оцінювання дисертацій: наукова новизна здобутих результатів, вірогідність (достовірність) дослідження, практична значущість результатів.

5. Необхідно обґрунтувати самостійність дослідження, особистий внесок здобувача в одержання нових науково обґрунтованих результатів.

6. Наявність відомостей про апробацію результатів дисертації, кількість та обсяг публікацій основного змісту дисертації.

Основні наукові результати дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук обов'язково повинні бути опубліковані автором у формі наукових монографій чи статей у наукових фахових виданнях України або інших країн, а також доповідатись на конференціях різного рівня.

*Дисертація на здобуття
наукового ступеня доктора наук*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто у

вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої наукової монографії. Вона містить висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Порівняно з дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата наук докторська дисертація є науковою роботою більш високого науково-методологічного рівня.

Докторська дисертація повинна містити раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, які в сукупності розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему. Як наукова праця вона повинна мати внутрішню єдність і свідчити про власний внесок її автора в науку.

Для докторської дисертації характерні такі основні ознаки:

- розв'язання значної наукової або науково-прикладної проблеми, яка має важливе народногосподарське або соціально-культурне значення;
- розробка теоретичних положень, сукупність яких можна кваліфікувати як нове вагоме досягнення в розвитку перспективного напрямку у відповідній галузі наук;
- усі наукові результати дисертації є новими, не захищеними раніше;
- висока цінність результатів дисертації;
- тема входить до державної чи галузевої програми досліджень;
- результати дисертаційного дослідження можуть бути використані на міжнародному, міжгалузевому чи галузевому рівнях;
- результати та висновки докторської дисертації мають бути такими, що зможуть стати у майбутньому темами окремих кандидатських дисертацій.

Крім того, в докторській дисертації мають бути чітко, логічно, обґрунтовано розкриті такі головні кваліфікаційні ознаки дослідження, як мета, завдання, наукова новизна, методологія, достовірність результатів, практична та економічна значущість, висновки. Ці ознаки характеризують не тільки науковий рівень проведеного дослідження, а й ступінь наукової зрілості здобувача.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук може бути підготовлена як у формі рукопису, так і у формі індивідуальної наукової монографії. Найпоширенішим є рукопис докторської дисертації. У цьому разі дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук є кваліфікаційною працею обсягом основного тексту 11–13 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук – 15–17 авторських аркушів), оформлених відповідно до державного стандарту.

**Автореферат
дисертації**

Автореферат дисертації (від давньогр. αὐτός – сам і лат. refero – доповідаю, повідомляю) – це стислий виклад основних

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеню кандидата чи доктора наук, складений автором дисертації у вигляді брошури.

В авторефераті мають бути висвітлені основні ідеї та висновки дисертації, показаний внесок автора у проведене дослідження, ступінь новизни і практична значущість результатів дослідження.

Основне призначення автореферату – інформувати наукову громадськість про виконане дисертаційне дослідження та ввести отримані результати у сферу наукової комунікації. Автореферат не тільки повідомляє наукове співтовариство про факт написання та захисту дисертації, але й стисло передає її зміст. Якщо дисертація друкується в обмеженій кількості примірників і лишається малодоступною для широкого загалу, то автореферат друкується в більшій кількості примірників і для переважної більшості читачів заміняє собою повний текст дисертації. Саме за змістом автореферату члени спеціалізованої вченої ради, а також усі зацікавлені особи роблять висновок про рівень дисертації та про наукову кваліфікацію її автора. Публікація автореферату дає змогу одержати до дня захисту відгуки від спеціалістів галузі, в якій виконана дисертація.

Автореферат є документом, без якого дисертація не може бути допущена до захисту. Автореферат пишеться безпосередньо по дисертації, він повинен повністю відповідати змісту і висновкам дисертації. Але при цьому автореферат не повинен бути лише механічним скороченням обсягу дисертації. Автореферат – це самостійна наукова праця. Процес написання автореферату являє собою згортання (компресію) наукової інформації, спрямоване на те, щоб виявити і вибрати зі змісту дисертації найбільш суттєву інформацію та подати її в новій короткій формі. Вміння адекватно представити основний зміст дисертації у стислому вигляді – один з обов'язкових компонентів наукової кваліфікації дослідника.

Дисертація супроводжується авторефератом обсягом 1,3–1,9 авторського аркуша для докторської та 0,7–0,9 авторського аркуша для кандидатської дисертації, який здобувач друкує державною мовою.

Структурно автореферат складається із загальної характеристики роботи, основного змісту, висновків, списку опублікованих автором праць за темою дисертації, анотацій українською, російською та англійською мовами.

Є й інші форми втілення результатів наукових досліджень, окремі з яких можуть бути використані як під час студентської наукової діяльності, як під час наукової діяльності у межах здобуття наукових ступенів, так і в інших випадках.

**Повідомлення,
доповіді**

Повідомлення (3–5 хв.) й доповіді (8–15 хв.) здійснюються на наукових (науково-практичних, науково-теоретичних,

науково-методичних) конференціях, а також семінарах, симпозіумах, „круглих столах”, конгресах, форумах тощо. Текстовим вираженням наукових повідомлень і доповідей є опубліковані тези.

Тези

Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали, в яких викладено основні аспекти планованої наукової доповіді дослідника.

Відповідно до поставленої мети тези бувають вторинними та оригінальними. *Вторинні* тези призначені для виділення основної інформації у тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) при прочитанні та реферуванні, їхнє призначення – використання для подальшого наукового дослідження.

Оригінальні тези створюються як первинний текст для подальшого виступу на семінарі, конференції чи іншому науковому зібранні. Такі тези друкуються здебільшого у спеціальних збірниках, матеріалах конференцій тощо. Тези можуть бути ключовими елементами майбутньої наукової роботи (як план, начерк основних положень).

Рецензія

Важливим видом наукової комунікації є рецензія. Автором її, як правило, стає фахівець, учений тієї ж галузі, якої стосується рецензована наукова стаття, монографія, підручник або навчальний посібник, кваліфікаційна робота або дисертація. Рецензія передбачає аналіз та оцінювання певного твору (наукової праці), критичний огляд, рекомендацію до захисту чи друку, проведення наукового обговорення й діалогу.

Рецензією також вважають відгук (відзив) наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів під час захисту кваліфікаційної роботи, кандидатської і докторської дисертацій.

Основними елементами рецензії є:

- 1) об'єкт і предмет аналізу;
- 2) актуальність теми;
- 3) короткий зміст;
- 4) формулювання основної тези;
- 5) загальна оцінка;
- 6) недоліки, прорахунки;
- 7) висновки.

Об'єктом оцінювання у рецензії слугують насамперед:

- 1) повнота, глибина, всебічність розкриття теми;
- 2) новизна та актуальність поставлених завдань і проблем;
- 3) коректність аргументації і системи доказів;
- 4) достовірність результатів;
- 5) переконливість висновків.

Основні підходи до написання рецензії викладено у табл. 8.2.

Мовні кліше для написання рецензії

Об'єкт аналізу	Рукопис книги, стаття в журналі, кандидатська дисертація, автореферат, дипломний проект і т. ін. (праця автора, рецензована робота...)
Актуальність теми	Актуальність теми зумовлена... Дослідження присвячене актуальній темі... Автор розглядає важливі питання сучасності...
Короткий зміст	Дослідження складається зі вступу, ... розділів, висновків, ... додатків тощо (вказується загальна кількість сторінок, позицій у списку використаних джерел, наявність ілюстрацій, таблиць, графіків) На початку дослідження (статті, монографії, дисертації) автор указує на... Автор аналізує наявні джерела з цієї проблеми... Дослідник розглядає питання... Автор (учений, науковець) доводить, що... Аргументовано стверджується думка, що...
Формулювання основної тези	Основна проблема дослідження полягає у... У статті на перше місце висувається питання про...
Загальна оцінка: позитивна	Робота вирізняється ... значним фактичним матеріалом, ... оригінальним підходом до аналізу та вирішення поставлених завдань, ... високою інформативністю Автор доводить (підтверджує) свою думку значним ілюстративним (статистичним, експериментальним) матеріалом... Автор справедливо (слушно) зазначає, ... аргументовано обґрунтовує, ... чітко визначає, детально аналізує, ретельно розглядає, уважно простежує, доказово критикує... Як переконливо свідчить автор, не всі попередні ідеї витримали випробування часом... Автор уважно аналізує погляди опонентів... Ідея автора ... досить продуктивна (плідна, оригінальна, новаторська)... Праця важлива нестандартними підходами до вирішення... Думка автора ... (про що?) видається перспективною Важко не погодитися з... Думки (положення) автора про ... сформульовані чітко (доказово, переконливо) Висновки автора достовірні й результативні. Вони ґрунтуються на аналізі значного фактичного матеріалу... Безперечною заслугою автора варто вважати новий підхід до вирішення ... запропоновану класифікацію ... способи узагальнення ... певні уточнення існуючих понять...
Неоднозначна	Варто відзначити певні дискусійні моменти... Така постановка питання не є однозначною Однак цікаві думки не підкріплені фактами ... роздуми автора здаються декларативними ... все ж робота заслуговує позитивної оцінки Автор досить цікаво проаналізував сучасний стан проблеми.

Неоднозначна	Водночас, на нашу думку, аналіз міг бути глибшим і змістовнішим Справедливо вказуючи на... автор помилково вважає, що... Деякі положення автора залишаються бездоказовими, зокрема й такі... У роботі (статті, дослідженні, монографії і т.д.) відчутно не вистачає ілюстративного та фактичного матеріалу. Тому висновки автора здаються дещо некоректними На підтвердження цієї тези автор наводить кілька аргументів (прикладів, даних), які не завжди переконливі Незважаючи на дискусійність (неоднозначність) основної концепції (положень, висновків, рекомендацій) цієї праці, варто відзначити її значення та актуальність для...
Недоліки, прорахунки	Сумнів викликає доцільність (коректність, продуктивність) такого підходу... Серед недоліків дослідження – надмірна (невиправдана) категоричність висновків автора Суттєвий (серйозний) недолік роботи полягає у... непереконливості доказів, спрощеному підході до... відсутності чіткої характеристики... відсутності критичної оцінки... До прорахунків роботи належать... Методично робота побудована нераціонально, варто б скоротити... Поза розглядом дослідження залишилися питання... Автор не розглянув питання, що безпосередньо стосуються теми дослідження Зазначені недоліки мають суто локальний (рекомендаційний) характер і не впливають на остаточні результати дослідження Вказані зауваження не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку роботи
Висновки	Загалом це цікава й корисна робота Таким чином, розглянуте дослідження заслуговує позитивної (високої) оцінки Робота відповідає всім вимогам, може бути оцінена позитивно, а її автор заслуговує на присудження ... (наукового ступеня...)

Наукова стаття

Наукова стаття – один із найбільш розповсюджених видів наукових публікацій, де подаються кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, висвітлюються пріоритетні напрями розробок ученого, накреслюються перспективи подальших напрацювань.

Обсяг наукової статті у більшості випадків становить 6–22 сторінки, тобто 0, 35–1 др. арк. (10–40 тисяч знаків).

Необхідними елементами наукової статті повинні бути:

- постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор;

- виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статі (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки цього дослідження;
- накреслення перспектив подальших розвідок у цьому напрямі.

Методика написання та оформлення статей, їх види розглядаються в окремому розділі цього посібника.

Резюме-висновки

Резюме-висновки – це короткий виклад суті доповіді або статті, короткий висновок із сказаного, написаного або прочитаного. Як анотація, реферат чи огляд, резюме-висновки використовують для підбиття підсумків того чи іншого наукового дослідження. Обсяг такого резюме мінімальний, форма лаконічна, мовні засоби точні. Основна формула: мінімум засобів – максимум інформації. Найчастіше резюме зводиться до трьох-чотирьох чітких, виразних речень, які розкривають суть проведеного дослідження (або аналізованого об'єкта).

Звіти про НДР і ДКР

Звіти про науково-дослідну роботу (НДР) і дослідно-конструкторські розробки (ДКР) – це документи (рукописні, машинописні), що містять детальний опис ходу й результатів наукових досліджень, проведених на замовлення державних чи приватних інституцій. У більшості випадків такі дослідження проводяться на оплатній основі з метою використання отриманих результатів на практиці.

Звіт про НДР або ДКР – це документи, що містять систематизовані відомості про проведену науково-дослідну роботу з описом процесу та результатів дослідження. Структурно звіт про НДР або ДКР складається з трьох частин: вступна, основна і додатки. Звіти про НДР і ДКР вирізняються оригінальністю, оперативністю, достовірністю, наявністю повних і нових відомостей про результати роботи.

Монографія

Монографія (рос. монография, англ. monograph, нім. Monographie) – це наукова праця у вигляді книги з поглибленим вивченням однієї або декількох тісно пов'язаних між собою наукових тем.

Традиційно склалась така композиційна структура монографії: титульний аркуш, анотація, перелік умовних позначень (за потреби), вступ або передмова, основна частина, висновки або післямова, література, допоміжні покажчики, додатки, зміст.

Монографія призначена передусім для вчених і має відповідати за змістом і формою жанру публікації. Особливе значення мають чіткість формулювань і викладу матеріалу, логіка висвітлення основних ідей, концепцій, висновків. Її обсяг має бути не менш як 6 друкованих аркушів.

Вимоги до сутності викладу матеріалу в розділах монографії аналогічні до вимог до інших наукових публікацій з певними особливостями, зумовленими її призначенням.

Серед учених вважається престижним будь-яку досить тривалу наукову роботу з дослідження певної теми завершувати публікацією відповідної монографії, що містить докладний опис методики дослідження, виклад результатів проведеної роботи, а також її інтерпретацію.

У бібліотечній науці термін “монографія” позначає будь-яку несерійну публікацію, що складається з одного або декількох томів. І саме цим вона відрізняється від серійних публікацій, таких як газети чи часописи (журнали).

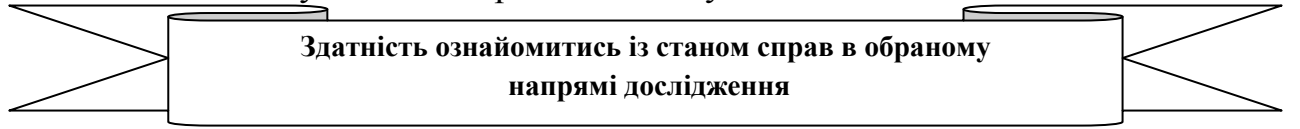
Наукова праця вважається монографією у тому разі, якщо при написанні автор дотримувався таких вимог:

1. Монографія містить результати наукових досліджень автора (авторів), опубліковані раніше у вигляді статей у наукових фахових виданнях.
2. Є рецензії не менше двох докторів наук, фахівців у цій галузі.
3. Є рекомендація вченої ради наукової установи, організації або вищого навчального закладу про опублікування монографії.
4. Тираж не менше 300 примірників.
5. Наявність міжнародного стандартного номера книги ISBN.
6. Дотримані вимоги щодо редакційного оформлення монографії згідно з державними стандартами України.

8.3. Підходи до успішного здійснення наукового дослідження. Оцінка ефективності наукових досліджень

Для проведення ефективного і результативного наукового дослідження дослідник повинен володіти специфічними навичками та прийомами. Не існує загально визначеної процедури, за допомогою якої можна було б досягти високих наукових результатів. Кожен дослідник знаходить свої, найбільш ефективні для нього підходи, способи та прийоми проведення наукового дослідження.

Проте можна узагальнити основні підходи, дотримання яких є обов'язковим для успішного проведення наукового дослідження.

Здатність ознайомитись із станом справ в обраному напрямі дослідження

Ознайомлення зі станом справ в обраному напрямі є важливим етапом на початку власного наукового дослідження. Саме на цьому етапі формується думка і робляться висновки щодо того, чи є необхідність продовжувати наукові дослідження в обраному напрямі. Саме на цьому етапі необхідно регулярно спілкуватись з іншими науковцями, відвідувати конференції, семінари та колоквиуми, читати наукові та науково-практичні видання в обраній науковій галузі, а також спілкуватись із бухгалтерами-практиками.

Здатність визначати мету і завдання планованого наукового дослідження

Дослідник має бути не тільки ознайомленим із станом справ в обраному напрямі дослідження, з результатами, отриманими іншими науковцями, але й чітко уявляти мету і завдання своєї наукової роботи. Інакше кажучи, він повинен розуміти, як він може поліпшити стан справ з питання, яке обрано для наукового опрацювання.

Здатність зрозуміти суть отриманої науково-практичної інформації

Досліднику необхідно мати здібності для розуміння отриманої інформації із різних наукових джерел, від інших науковців, з практики щодо обраного напрямку дослідження. Такі здібності формуються під час навчання та самостійної підготовки. Здатність читати і розуміти зміст наукових публікацій є важливою як для вчених, так і для практиків.

Уміння застосовувати відповідні експериментальні, математичні та обчислювальні прийоми дослідження

Дослідження у галузі обліково-аналітичного інформаційного забезпечення, до якої належить і бухгалтерський облік, інколи пов'язані із великою кількістю математичних обчислень. Саме тому ця галузь наукових досліджень вимагає від науковців аналітичного складу мислення.

Здатність мислити критично і аналітично

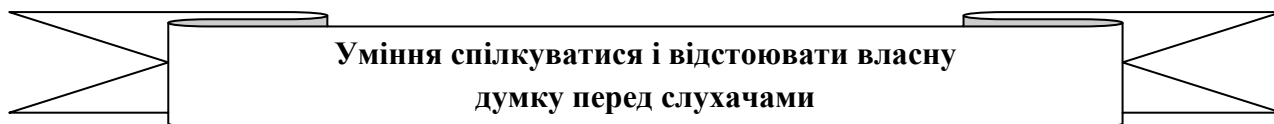
При виконанні наукових досліджень проводять перевірку поставлених гіпотез, аналіз певних припущень, оцінюють зібрані факти й докази, критично розглядають отримані наукові результати та висновки. Все це вимагає від науковця здатності аналітично і критично оцінювати отриману інформацію з метою формування об'єктивних висновків.

Здатність використовувати прогресивні наукові підходи

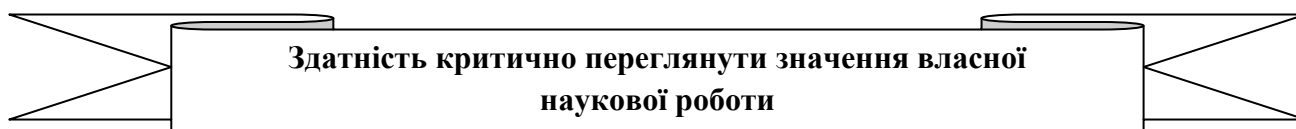
Проводячи експерименти або наукові дослідження, які ґрунтуються на новітніх теоретичних і практичних даних, науковець повніше обґрунтовує результати власного дослідження, що підвищує довіру до отриманих ним результатів наукової роботи з боку інших дослідників.

Здатність сформулювати наукову роботу та впровадити отримані наукові результати

Після того, як дослідник зібрав наукові дані зібрані і проаналізував їх і зробив висновки і затвердив, він має опублікувати результати наукових досліджень одним із можливих способів, наприклад, у вигляді наукової статті або тез. При цьому він має чітко розрізняти, яку частину роботи виконав сам, а які дані запозичив у інших науковців і зазначити це.

Ефективна комунікація передбачає не тільки опублікування результатів власних наукових досліджень, а й здатність обстоювати результати свого дослідження на конференціях, семінарах, симпозіумах, перед іншими дослідниками і практиками. Розумна критика завжди є доцільною для підвищення результатів наукової роботи.

Дослідник повинен мати можливість критично переглянути свою наукову роботу. При цьому він має визначити, чи є причинно-наслідковий зв'язок у роботі, чи є послідовність та логічність викладу матеріалу. Потрібно також визначити, чи містить наукова робота нові ідеї, чи досягнуто мети, чи вирішено поставлені завдання. І, нарешті, чи можна використати отримані результати в теорії чи практиці.

Будь-яка наукова робота виконується для поліпшення, вдосконалення обраного напрямку дослідження. При цьому треба прагнути досягнути ефективності наукового дослідження. Більшість виконаних наукових робіт позитивно оцінюють, саме враховуючи їх ефективність (рис. 8.7).

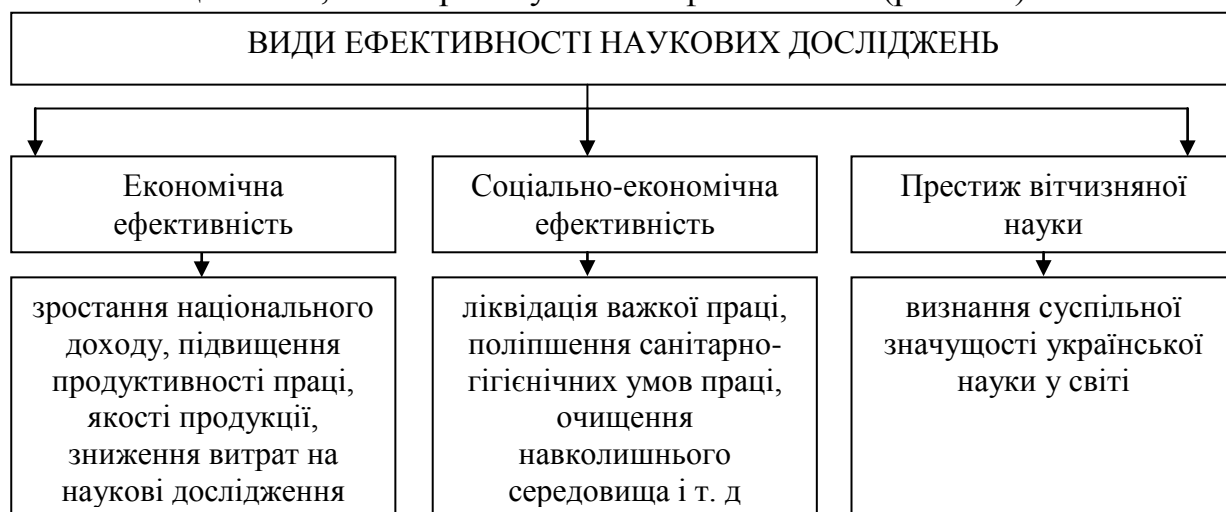

Рис. 8.7. Види ефективності наукових досліджень

Під економічною ефективністю наукових досліджень у бухгалтерському обліку в цілому розуміють зниження витрат суспільної і живої праці на отримання необхідної економічної інформації з метою прийняття управлінських рішень.

Контрольні запитання

1. Яким є процес наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку?
2. Які етапи наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку?
3. Як можна описати наукове дослідження у галузі бухгалтерського обліку?
4. Що розуміють під основними підходами до наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку?
5. Які основні напрями використання результатів бухгалтерських наукових досліджень?
6. Що таке програма дослідження?
7. Чи правильним є твердження: “Програма наукового дослідження – основа складання плану”? Прокоментуйте Вашу думку.
8. Яка структура програми дослідження?
9. Які основні форми втілення результатів наукових досліджень?
10. Що таке наукова стаття?
11. Які розрізняють види тез?
12. На що зорієнтована робота над рефератом?
13. Які основні умови визнання наукової праці монографією?
14. Яка методика підготовки наукової статті?
15. З яких структурних частин складається наукова стаття?
16. Які основні види ефективності наукових досліджень?
17. Які існують основні підходи до успішного здійснення наукового дослідження?
18. Якими є основні функції програми наукового дослідження.
19. У чому полягає зміст процедури обробки та втілення результатів наукових досліджень?
20. Що є необхідною умовою здійснення ефективного і результативного наукового дослідження?

Тести

1. Розмістіть дипломні роботи за якістю та рівнем написання від найнижчого до найвищого: 1) типові; 2) компілятивні; 3) науково-дослідні.
 - а) 1, 2, 3;
 - б) 2, 1, 3;
 - в) 3, 1, 2;
 - г) 2, 3, 1.

2. Дипломна робота – це:

- а) кваліфікаційна робота випускника для здобуття повної вищої освіти;
- б) короткий усний або письмовий виклад наукової теми (питання) на підставі проведеного дослідження;
- в) короткий виклад основних положень наукової праці з їх аргументаціями, висновками;
- г) немає правильної відповіді.

3. Коротко, точно і послідовно сформульовані основні ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці – це:

- а) дипломна робота;
- б) монографія;
- в) тези;
- г) курсова робота.

4. Наукова стаття – це:

- а) самостійна праця, яка містить у собі певну кількість наукової інформації, здобутої у результаті проведених досліджень, висвітлює конкретне окреме питання за темою дослідження; оригінальна робота з викладом результатів наукових досліджень;
- б) кваліфікаційна робота випускника для здобуття повної вищої освіти;
- в) короткий виклад основних положень наукової праці з їх аргументаціями, висновками;
- г) немає правильної відповіді.

5. Науковий реферат – це:

- а) кваліфікаційна робота для здобуття вищої освіти;
- б) науково-дослідна праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій;
- в) короткий усний або письмовий виклад наукової теми (питання) складене на підставі проведеного дослідження, огляду одного або кількох літературних та інших джерел;
- г) немає правильної відповіді.

6. Автореферат дисертації – це:

- а) науково-дослідна праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій;
- б) короткий виклад основних положень наукової праці з їх аргументаціями, висновками;

в) короткий усний або письмовий виклад наукової теми (питання) складене на підставі проведеного дослідження, огляду одного або кількох літературних та інших джерел;

г) немає правильної відповіді.

7. У дипломній роботі студент має продемонструвати: 1) ґрунтовні теоретичні знання з обраної теми та проблемний виклад теоретичного матеріалу; 2) вміння вивчати та узагальнювати літературні джерела, розв'язувати практичні завдання, робити висновки та пропозиції; 3) навички проведення аналізу й експериментів і володіння сучасною комп'ютерною технікою; 4) вміння системно завуальовувати факти зібрані у процесі дослідження, для досягнення необхідного результату; 5) вміння грамотно застосовувати методи оцінювання економічної і соціальної ефективності запропонованих заходів:

а) 1, 2, 3, 4;

б) 1, 3, 4, 5;

в) 2, 3, 4, 5;

г) 1, 2, 3, 5.

8. Наукова монографія – це:

а) кваліфікаційна робота для здобуття вищої освіти;

б) короткий усний або письмовий виклад наукової теми (питання) на підставі проведеного дослідження, огляду одного або кількох літературних та інших джерел;

в) короткий виклад основних положень наукової праці з їх аргументаціями, висновками;

г) науково-дослідна праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій.

9. Формулювання провідних ідей, гіпотези, напряму, проблеми та програми дослідження, ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми – це:

а) етапи типового наукового дослідження;

б) напрями типового наукового дослідження;

в) види типового наукового дослідження;

г) способи здійснення типового наукового дослідження.

10. Форми втілення результатів наукових досліджень у межах наукової діяльності з метою здобуття наукових ступенів:

а) конспект, анотування, автореферат дисертації;

б) автореферат дисертації, дисертація кандидата наук, дисертація доктора наук;

в) повідомлення, доповідь, дисертація кандидата наук;

г) дисертація кандидата наук, реферат, курсова робота.

11. Програму наукового дослідження складають:

а) на початку будь-якого наукового дослідження;

б) наприкінці будь-якого наукового дослідження;

в) після формулювання основних ідей будь-якого наукового дослідження;

г) після визначення результатів будь-якого наукового дослідження.

12. У межах ... наукової діяльності вирізняють такі форми втілення результатів наукових досліджень: конспект, анотування, реферат, курсова робота, звіт про виробничу практику, звіт про педагогічну практику, дипломна робота спеціаліста, магістерська робота. Вставте пропущене слово:

а) шкільної;

б) викладацької;

в) аспірантської;

г) студентської.

13. Розрізняють такі основні види ефективності наукових досліджень:

а) наукова, актуальна ефективність, значення вітчизняної науки;

б) економічна, соціально-економічна ефективність, престиж вітчизняної науки;

в) бухгалтерська, наукова ефективність, престиж вітчизняної науки;

г) загальновизнана, актуальна, економічна ефективність.

14. Формування думки і здатність робити висновки щодо того, чи є потреба продовжувати наукові дослідження, характеризує здатність науковця:

а) ознайомитись із станом справ в обраному напрямі дослідження;

б) визначити мету і завдання планованого наукового дослідження;

в) зрозуміти суть отриманої науково-практичної інформації;

г) мислити критично й аналітично.

15. Для конспектування використовують такі способи викладу матеріалу, як:

а) опис, оповідання, міркування;

б) розповідь, міркування, пояснення;

в) оповідання, розповідь, конспектування;

г) міркування, пояснення, конспектування.

16. Анотації виконують дві основні функції:

а) довідкову, уточнюючу;

- б) сигнальну, довідкову;
- в) сигнальну, пошукову;
- г) уточнюючу, пошукову.

17. Обсяг реферату здебільшого становить:

- а) 20–30 сторінок друкованого тексту;
- б) 14–30 сторінок друкованого тексту;
- в) 30 сторінок друкованого тексту;
- г) 10–15 сторінок друкованого тексту.

18. Мета курсової роботи:

- а) поглиблення, систематизація та закріплення здобутих у процесі навчання обліково-економічних, правових та фінансових знань;
- б) поглиблення знань студентів з актуальних проблем; стимулювання студентів до самостійного наукового процесу; формулювання дослідницьких умінь та навичок студентів;
- в) демонстрація ґрунтовних теоретичних знань з обраної теми та проблемний виклад теоретичного матеріалу;
- г) вивчення, пошук та обґрунтування напрямів удосконалення бухгалтерського обліку обраного предмета дослідження на підставі здобутих у процесі навчання знань.

19. Керівниками виробничої практики призначають:

- а) представників профільюючих кафедр навчального закладу та підприємства (установи, організації), де проводиться виробнича практика;
- б) представників інших кафедр навчального закладу та профільюючих вищих навчальних закладів;
- в) представників деканату та керівників підприємства (установи, організації), де проводиться виробнича практика;
- г) представників ректорату та підприємства (установи, організації), де проводиться виробнича практик.

20. Педагогічну практику студенти проходять:

- а) на підприємствах;
- б) у банках;
- в) у навчальних закладах;
- г) у дитячих садках.

Практичні завдання

1. Результати будь-якого наукового дослідження має бути втілене у визначених формах, донесені до користувачів, використані іншими науковцями та практиками. Охарактеризуйте форми втілення результатів наукових досліджень у межах загальнонаукової діяльності.

2. Перелічіть та охарактеризуйте максимально повний ряд послідовних етапів, у вигляді яких можна уявити процес наукового дослідження.

3. Складіть програму наукового дослідження довільної теми з бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту за такою формою:

№ з/п	Питання (завдання) дослідження	Термін виконання	Виконавець
-------	--------------------------------	------------------	------------

Рекомендована основна література

1. *Дикий Н. А.* Основы научных исследований / Н. А. Дикий, А. А. Халатов. – К. : Вища шк. Головное изд-во, 1985. – 223 с.

2. *Эко У.* Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки: учеб.-метод. пособ. / У. Око / [пер. с ит. Е. Костюкович]. – М. : Кн. дом “Університет”, 2003. – 240 с.

3. *Колесникова Н. И.* От конспекта к диссертации: учеб. пособ. / Н. И. Колесникова. – М. : Флинта; Наука, 2003. – 288 с.

4. *Коломієць В. О.* Як виконувати курсову роботу : метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. О. Коломієць. – К. : Вища шк., 2003. – 69 с.

5. *Кузнецов И. Н.* Курсовые и дипломные работы : от выбора темы до защиты: справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Мн. : Мисанта, 2003. – 416 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Бурдин К. С.* Как оформить научную работу / К. С. Бурдин, П. В. Веселое. – М. : Высшая школа, 1973. – 152 с.

2. Довідник здобувача наукового ступеня. – К. : Редакція "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України", 2000. – 64 с.

3. *Кузин Ф. А.* Кандидатская диссертация. Методика написания, правила оформления и порядок защиты : практ. пособ. для аспирантов и соиск. уч. степени / Ф. А. Кузин. – 2-е изд. – М. : Ось-89, 1997. – 208 с.

4. *Пономаренко Л. А.* Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня : метод. поради / авт.-упор. Л. А. Пономаренко. – К. : Редакція “Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України” ; Вид-тво Толока, 2001. – 80 с.

5. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – К. : Редакція "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України", 2000. – 32 с.

6. *Mattessich R.* Foundational research in accounting: professional memoirs and beyond / R. Mattessich // Spanish Journal of Accounting History. – December 2006. – No. 5. – P. 1–168.

Тема 9. Наукова ідея, напрям і тема бухгалтерського наукового дослідження

9.1. Наукові ідеї в бухгалтерських дослідженнях та їх класифікація

9.2. Гіпотеза наукового дослідження

9.3. Напрямок наукового дослідження

9.4. Поняття та класифікація наукових проблем

9.5. Методика ознайомлення зі станом обраної для наукового дослідження проблеми

9.6. Порядок вибору теми наукового дослідження

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- сутність наукових ідей у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку;
- підходи до визначення та інтерпретації гіпотези у наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку;
- що таке наукова проблема;
- як вибирати та формулювати наукову тему у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку;

9.1. Наукові ідеї в бухгалтерських дослідженнях та їх класифікація

Первинним поняттям у будь-якому науковому дослідженні є наукова ідея, яка є формою відображення у мисленні людини нового розуміння об'єктивної реальності.

Наука не є і ніколи не буде закінченою книгою. Кожен новий важливий успіх ставить нові запитання. Будь-який розвиток згодом знаходить новіші і глибші труднощі.

А. Ейнштейн

Визначення наукової ідеї

Вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному трактують поняття наукової ідеї (табл. 9.1).

Таблиця 9.1

Дефініція “наукова ідея”

Автор	Визначення наукової ідеї
<i>Джон Локк</i>	Все, що є об'єктом розуму, коли людина мислить
<i>Г. С. Цехмістрова</i>	Форма відображення у мисленні нового розуміння об'єктивної реальності
<i>Р. А. Сабітов</i>	Нове інтуїтивне пояснення подій чи явищ; визначальне основне положення в теорії

Наукові ідеї є своєрідним якісним стрибком думки за межі вже раніше пізнаного. Вони виступають і як передумови створення теорій, і як елементи, що об'єднують окремі теорії у певну галузь знань.

Ідея є основою творчого процесу, продуктом людської думки, формою відображення дійсності. Вона ґрунтується на наявних знаннях, виявляє раніше не помічені закономірності.

Науковій ідеї притаманні усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності. Розвиток ідеї до стадії її завершення відбувається як процес наукового дослідження. Ідея відрізняється від інших форм мислення тим, що в ній не тільки відображається об'єкт вивчення, а й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності.

В основі ідей лежать реальні факти і події. Життя висуває конкретні завдання, однак часто не відразу виникають продуктивні ідеї для їх вирішення. У такому разі на допомогу приходить здатність дослідника проаналізувати ідеї, погляди попередників, запропонувати новий, незвичний аспект розгляду завдання, яке протягом тривалого часу не могли вирішити при загальному підході до справи.

Цінність наукової ідеї не має нічого спільного з щирістю та відкритістю особи, що її проголошує.

Оскар Уайльд

Нова ідея – це не просто зміна уявлень про об'єкт дослідження, це якісний стрибок думки за межі сприйнятих почуттями даних і, здавалося б, перевірених рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незначний, неочікуваний результат, який надто розходиться із загальноприйнятими положеннями науки – парадигмами.

Підходи до роботи з ідеями наукового дослідження подано у табл. 9.2.

Таблиця 9.2

Робота з науковою ідеєю

Робота з науковою ідеєю	Характеристика
Джерело дослідницьких ідей	Наукові праці професійних дослідників і практиків
Технологія роботи з ідеями	1. Виявлення наукових суперечностей в обраній темі дослідження
	2. Аналіз причин виникнення суперечностей в обраній темі дослідження
	3. Вивчення наукових праць з метою пошуку способів зняття суперечностей
	4. Адаптація віднайдених способів зняття суперечностей до обраної теми дослідження
	5. Інтегрування адаптованої ідеї(-й) в обрану тему дослідження
	6. Коригування теорії – основи дослідження
	7. Самостійна розробка ідеї(-й), яка(-і) усуває(-ють) суперечності у обраній темі дослідження
	8. Проектування реалізації ідеї(-й) у дослідженні
	9. Інтегрування ідеї(-й) у практику
	10. Теоретичне обґрунтування ідеї(-й)
	11. Коригування практики відповідно до нової ідеї(-й)

Розрізняють такі види наукових ідей:

1) за змістом:

– конкретні – виражають предмет, що кваліфікується за природною або формальною ознакою і може належати конкретному суб'єкту. Ці ідеї можуть бути поняттями чи концепціями якостей або властивостей (продуктивність, ефективність, прибутковість) або назвами понять (доходи, витрати, фінансові результати);

– абстрактні – виражені природними або формальними ознаками і не можуть належати конкретному суб'єкту;

2) за масштабами вираження:

– одиничні – виражають концепцію або набір концептуальних особливостей, що належать лише одній людині;

– універсальні – містять природні або формальні ознаки і можуть бути застосовані окремими науковцями або їх групами;

– трансцендентні – можуть бути застосовані індивідуально різними групами науковців;

– особливі – виражають тільки частину розширеної універсальної або трансцендентної ідеї;

3) за значенням для наукової діяльності:

– конструктивні – які мають значущість для наукової діяльності;

– деструктивні – не мають значущості для наукової діяльності.

У дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку наукові ідеї народжуються переважно з практики, спостереження навколишнього світу і потреб економічного життя підприємств. Хоча деколи, передусім у наукових дослідженнях високого рівня, ідеї виникають також із потреб самої науки.

Безперечно, наукова ідея залежить від галузі знань та обраного науковцем напрямку.

Для прикладу наведемо наукові ідеї, сформовані науковцем, який проводить дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства”:

– уточнення суті економічної категорії витрат та ознак їх класифікації;

– удосконалення порядку оцінки біологічних активів;

– розробка форм первинних документів з обліку лісопродукції;

– пропозиція методики обліку витрат на бухгалтерських рахунках;

– удосконалення методів калькулювання собівартості лісопродукції;

– коригування форм фінансової та статистичної звітності у частині відображення біологічних активів;

– розробка методики контролю витрат на підприємствах.

Матеріалізованим вираженням наукової ідеї є гіпотеза.

9.2. Гіпотеза наукового дослідження

Гіпотеза наукового дослідження являє собою можливу (передбачувану) відповідь на питання, яке ставить перед собою дослідник, і складається із передбачуваних зв'язків між досліджуваними фактами. Формулювання гіпотези починається ще під час роздумів над метою і темою дослідження. Аналізуючи стан обраної для дослідження проблеми, дослідник розмірковує про необхідність дослідити у першу чергу більш актуальні питання, сформулювати попередні уявлення про зв'язки, які можуть існувати між уже відомими фактами. На основі цього поступово виникає уявлення про гіпотезу дослідження.

Формулюючи гіпотезу, завжди слід пам'ятати, що гіпотеза, яка не враховує специфіки досліджуваних явищ, може навіть заважати процесу дослідження. Тому для розробки гіпотези досліджень у галузі бухгалтерського обліку необхідно передусім поставити завдання пошукової роботи.

Наукова гіпотеза

Наукова гіпотеза – це твердження, що містить припущення щодо рішення, яке стоїть перед дослідником певної наукової проблеми. По-суті гіпотеза – це головна ідея можливого рішення.

Для уникнення можливих помилок у формулюванні гіпотез у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку слід дотримуватися певних підходів (рис. 9.1).

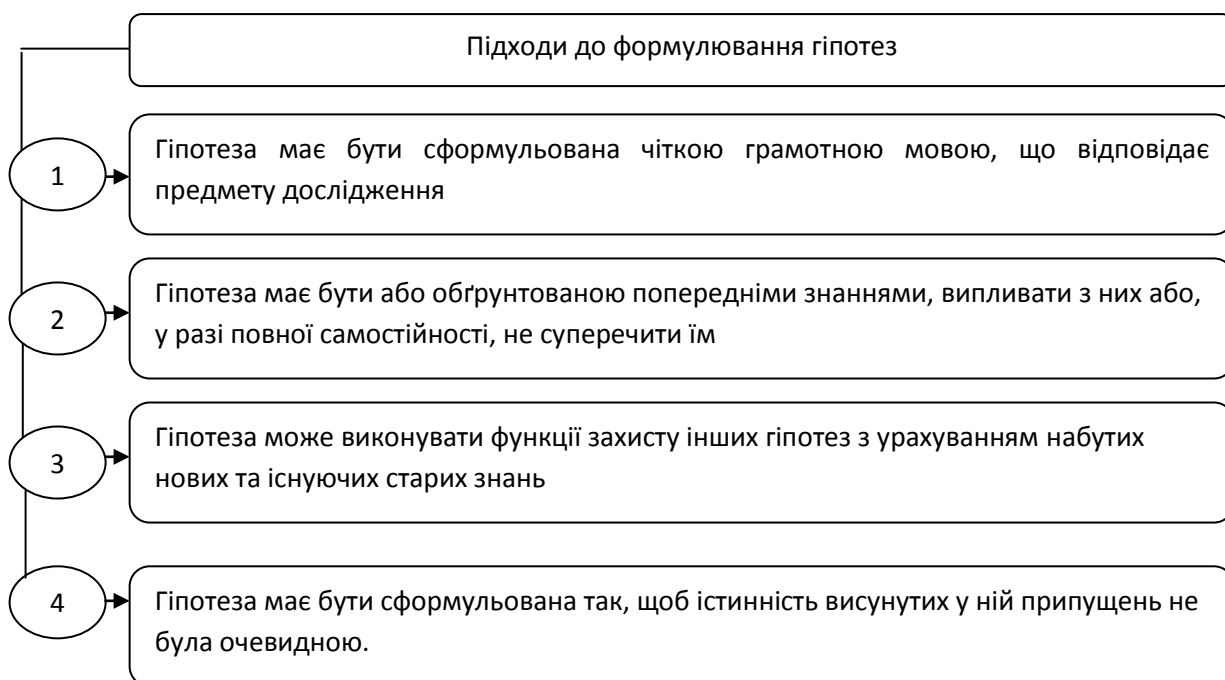

Рис. 9.1 . Підходи до формулювання гіпотези у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку

Перший підхід. Необхідність суворого дотримання першого підходу обумовлена тим, що наука про бухгалтерський облік має будуватися на чіткій грамотній термінології, що відповідає предмету дослідження. При здійсненні

наукового дослідження важливо правильно формулювати наукові думки і погляди. Наприклад, правильно сформульованою є така гіпотеза: “зміна методики оцінки біологічних активів на підприємствах лісового господарства забезпечить відповідність бухгалтерського обліку вимогам національних положень (стандартів)”. Неправильно сформульованою за грамотністю мови така гіпотеза: “облікове відображення ціни лісопродукції в системі управління підприємством не відповідає вимогам стандартів”.

Другий підхід. Наукова ідея здебільшого не виникає на пустому місці, тобто вона має бути обґрунтована попередніми знаннями. Недарма один з афоризмів, приписуваних І. Ньютону, звучить так: “Він бачив далеко тільки тому, що стояв на могутніх плечах своїх попередників”. Цим підкреслюється важливість урахування у своїй науковій діяльності наукових досліджень інших учених. Цей підхід легко реалізувати за умови, якщо після чіткої постановки проблеми дослідник серйозно працює над вивченням наявних джерел з обраного питання.

При цьому треба зважати на те, що читання “про запас” здебільшого малоефективно. Тільки коли проблема заволоділа усіма помислами дослідника, можна очікувати користі від роботи з літературою за цим напрямом. Та й розроблена гіпотеза при цьому не буде відірваною від уже накопичених знань.

У дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку другий підхід можна реалізувати через перенесення закономірностей, виявлених в одних дослідженнях, на інші. Це роблять за допомогою гіпотетичного припущення за принципом аналогії.

Третій підхід. Відповідно до цього підходу гіпотеза може виконувати функції підтвердження і доповнення інших гіпотез у системі наявних (минулих) та здобутих (сучасних) знань. Наприклад, у теорії і методиці бухгалтерського обліку витрат прийнято вважати, що облік витрат має на меті визначення витрат, класифікацію витрат, визначення методу обліку витрат, формування собівартості. У зв'язку з цим може бути висунута гіпотеза про те, що рівень ефективності обліку витрат на підприємствах лісового господарства залежить від правильності оцінки витрат, обґрунтованості їх класифікації, точності визначення методу обліку витрат та калькулювання собівартості.

Четвертий підхід. За цим підходом гіпотеза має бути сформульована так, щоб істинність висунутого в ній припущення не була цілком очевидною. Наприклад, можна сформулювати таку гіпотезу: “...достовірне визначення фінансових результатів на підприємствах лісового господарства насамперед залежить від ефективної організації обліку витрат з урахуванням організаційно-технологічних особливостей діяльності цих підприємств”. Однак таке твердження є давно доведеним у бухгалтерській науці і цілком очевидним.

Наукова гіпотеза передує як вирішенню проблеми в цілому, так і кожної її складової. Гіпотеза у процесі дослідження може уточнюватись,

доповнюватись, змінюватись, а деколи і відхилятись. Формулюючи гіпотезу, дослідник робить припущення про те, яким чином він прагне досягти поставленої мети. При цьому мають бути чітко визначені положення, які потребують доведення і захисту (експериментальної перевірки).

Найбільш продуктивними є гіпотези, сформульовані у такому вигляді: “Якщо має місце А, то матиме місце й В при виконанні умови С”.

Вимоги до наукових гіпотез

Під час формулювання гіпотези у бухгалтерських наукових дослідженнях слід дотримуватися певних вимог (рис. 9.2):

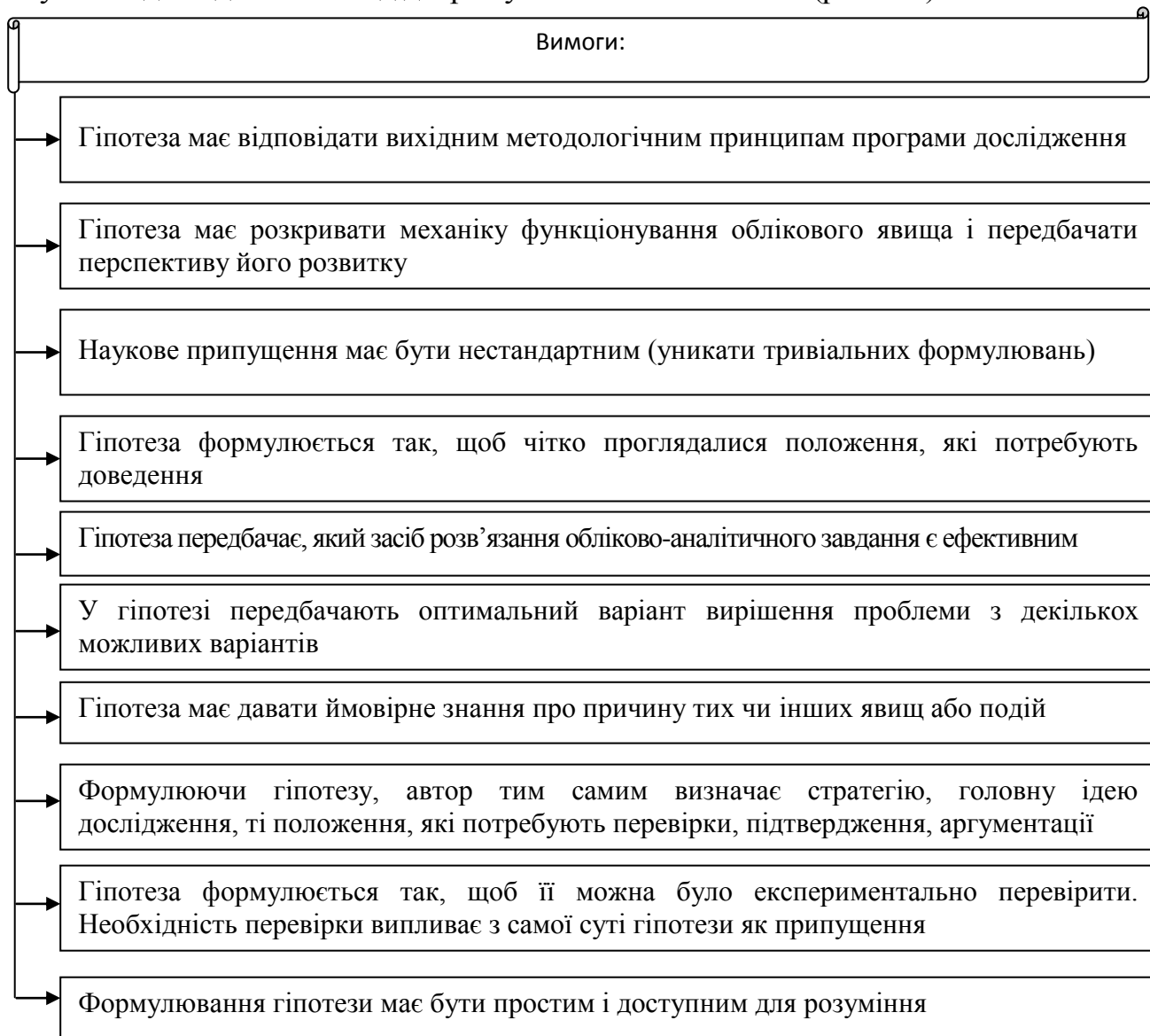

Рис. 9.2. Вимоги до формулювання гіпотези у бухгалтерських наукових дослідженнях

Наведемо для прикладу наукові гіпотези, сформульовані науковцем, що проводить дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему

“Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства”:

1. Правильна організація обліку витрат впливає на формування достовірної собівартості лісопродукції.

2. Оцінка біологічних активів найбільш ефективна за умови її відповідності нормам П(с)БО.

3. Застосування сучасних методів калькулювання собівартості продукції сприяє підвищенню достовірності формування собівартості продукції.

4. Використання системи бюджетування на підприємствах лісового господарства поліпшує фінансовий стан цих підприємств.

9.3. Напрямок наукового дослідження

Науковий напрям – це сфера наукових досліджень науковця або групи науковців, наукової школи, спрямованих на вирішення значних завдань у певній галузі науки. Структурними одиницями напрямку можуть стати проблеми (у тому числі й комплексні), теми і питання.

Науковий напрям

Науковий напрям – це найбільш відпрацьовані і визнані нові теорії або сукупності взаємопов'язаних теорій (методів), що стосуються одного об'єкта досліджень, але ґрунтуються на різних аксіоматичних доктринах та концептуальних засадах.

В Україні, згідно з переліком галузей наук, покладених в основу класифікації наук, розрізняють такі основні напрями наукових досліджень (рис. 9.3).

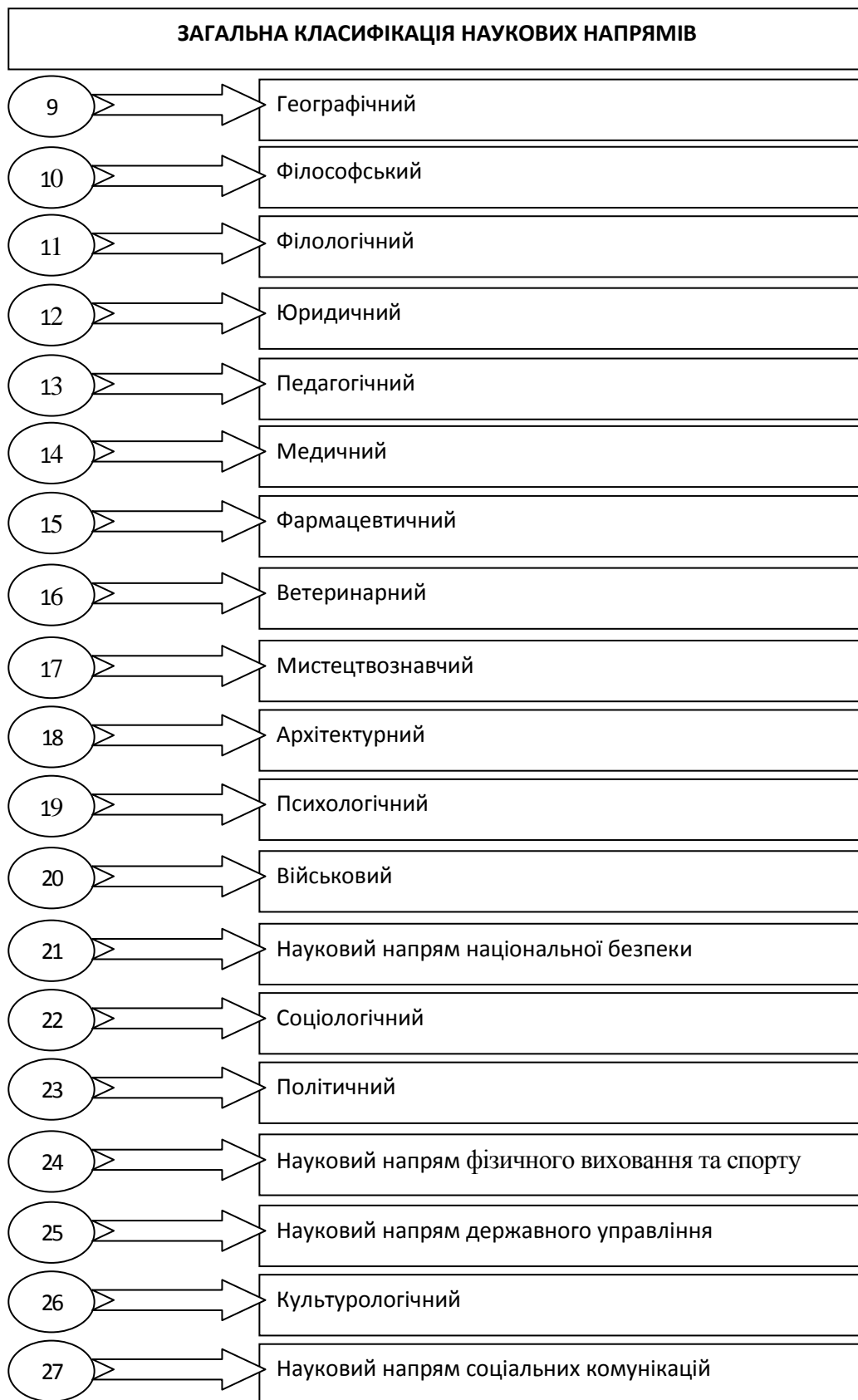

Рис. 9.3. Загальна класифікація напрямів наукових досліджень

Саме за цими науковими напрямками в Україні проводяться наукові дослідження, науковці захищають кандидатські й докторські дисертації, після захисту яких їм присуджуються наукові ступені кандидата або доктора наук за відповідним напрямом.

Напрями економічних досліджень

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України затверджено перелік спеціальностей з економічних наук, за якими проводяться основні економічні наукові дослідження, проводиться підготовка наукових кадрів відбуваються захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук (рис. 9.4).

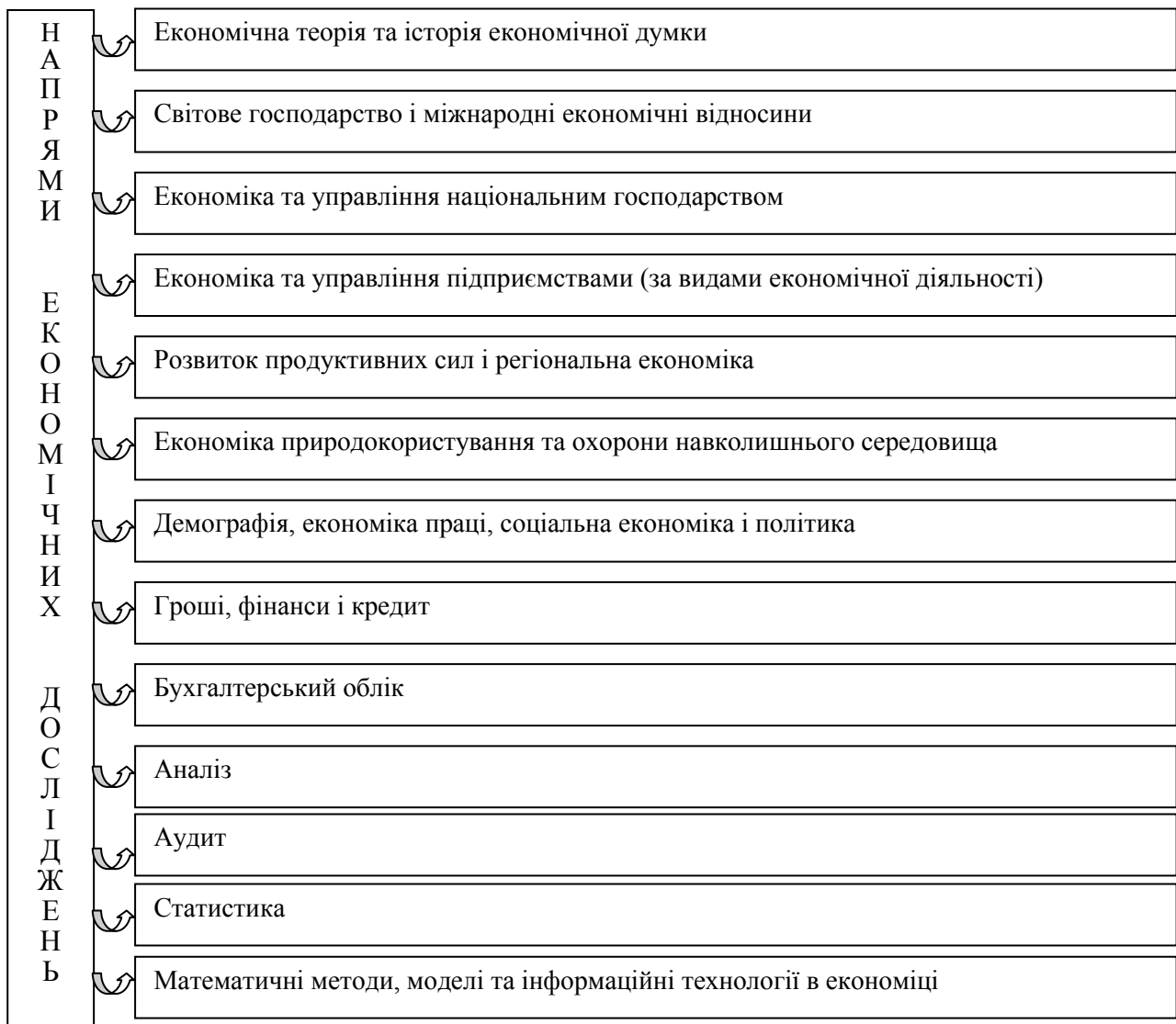

Рис. 9.4. Класифікація напрямів економічних наукових досліджень

Структурними елементами наукового напрямку є наукові проблеми і теми.

У рис. 9.5 наведено можливі напрями, проблеми і теми наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку.

НАУКОВИЙ НАПРЯМ			
ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА			
Наукові проблеми			
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Концептуальні засади побудови обліку і контролю витрат на підприємствах лісового господарства в сучасних умовах господарювання	Удосконалення організації та методики фінансового обліку витрат на підприємствах лісового господарства	Організація та методика контролю витрат на підприємствах лісового господарства	Система формування і передачі облікової інформації на підприємствах лісового господарства
<i>1.1</i>	<i>2.1</i>	<i>3.1</i>	<i>4.1</i>
Сучасний стан облікового забезпечення лісового господарства в Україні	Вплив організаційно-технологічних особливостей лісового господарства на побудову обліку витрат	Контроль як складова системи управління підприємством	Дослідження діючої системи організації обліку витрат на підприємствах лісового господарства
<i>1.2</i>	<i>2.2</i>	<i>3.2</i>	<i>4.2</i>
Тенденції розвитку облікового забезпечення лісового господарства в Україні	Вплив організаційно-технологічних особливостей лісового господарства на побудову контролю витрат	Внутрішній контроль та функціонування служби контролю на підприємстві	Дослідження діючої системи методики обліку витрат на підприємствах лісового господарства
<i>1.3</i>	<i>2.3</i>	<i>3.3</i>	<i>4.3</i>
Комплексний розвиток облікового забезпечення лісового господарства в Україні	Концептуальні засади обліку на підприємствах лісового господарства	Удосконалення організації внутрішнього контролю на підприємстві	Дослідження діючої системи первинного обліку витрат на підприємствах лісового господарства

Рис. 9.5. Напрямок, проблеми і теми наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

9.4. Поняття та класифікація наукових проблем

Будь-який науковець має на меті у межах обраного наукового напрямку вирішити одну або декілька наукових проблем.

Поняття наукової проблеми

Науковою проблемою (від грец. *problema* – задача, завдання) є сукупність нових питань, які суперечать існуючим знанням у науці і потребують наукового вирішення.

Або ви частина наукового розв'язку, або ви частина наукової проблеми.

Елдрідж Клівер

Вітчизняні вчені по-різному трактують поняття “наукової проблеми” (табл. 9.3).

Таблиця 9.3

Дефініція “наукова проблема”

Автор	Визначення (пояснення)
<i>М. Т. Білуха, Г. С. Цехмістрова</i>	Наукова проблема – це сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методам у цій науці і потребують вирішення за допомогою наукових досліджень
<i>Н. М. Малюга</i>	Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; завдання для пошуку невідомого; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці і потребують вирішення за допомогою наукових досліджень
<i>С. Д. Гусарев</i>	Наукові проблеми виникають тільки перед дослідником, і тільки він у змозі їх формулювати, шукати шляхи для їх вирішення та вирішувати їх. Тільки вчений, усвідомлюючи дійсність, осмислюючи її певним чином на тому або іншому рівні, формулює проблеми, специфічні для наукового пізнання
<i>В. В. Горбунова</i>	Наукова проблема – це чітко окреслене коло питань (чому? яким чином? за яких умов?), яке охоплює основну ідею та загальне спрямування дослідження

Проблема наукового дослідження у більшості випадків виникає з потреб розвитку суспільства та його окремих індивідів. Правильний, обґрунтований вибір проблеми наукового дослідження є запорукою його майбутнього успішного завершення.

При виборі бухгалтерської наукової проблеми дослідники повинні діяти так: відокремити відоме від невідомого; локалізувати невідоме в часі та просторі; сформулювати проблему і визначити, що необхідно для її дослідження.

Розрізняють три основних етапи вибору проблеми бухгалтерського наукового дослідження (рис. 9.6).

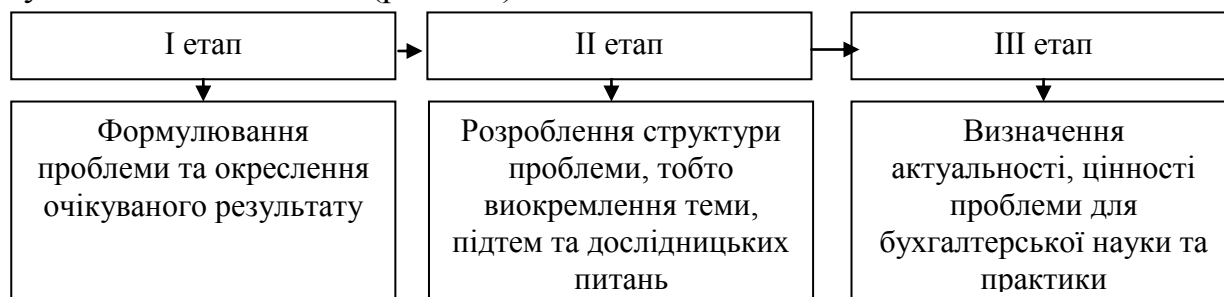

Рис. 9.6. Етапи вибору наукової проблеми у бухгалтерському науковому дослідженні

Класифікація наукових проблем

Розрізняють декілька специфічних груп проблем, притаманних економічним, у тому числі бухгалтерським, дослідженням (рис. 9.7).

Рис. 9.7. Групи проблем

У науці розглядаються також інші варіанти класифікації наукових проблем (табл. 9.4).

Таблиця 9.4

Класифікація наукових проблем

Класифікаційна ознака	Види проблем та їх приклади
За масштабом	– Локальні, або мікросоціальні (“Проблеми обліку витрат у Львівському садово-парковому господарстві”)
	– Регіональні, що охоплюють окремі регіони (“Калькулювання собівартості лісопродукції Закарпаття”)
	– Національні, що мають загальнонаціональні масштаби (“Використання міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для обліку біологічних активів лісового господарства”)
	– Ті, що впливають на національну безпеку країни (“Оптимізація обліку витрат на підприємствах лісового господарства з метою збереження лісових ресурсів держави”)

Класифікаційна ознака	Види проблем та їх приклади
За гостротою	– Неназрілі, які виявляються в майбутньому, а тепер потребують профілактики (“Оптимізація обліку витрат на підприємствах лісового господарства з метою збереження лісових ресурсів держави”)
	– Актуальні, тобто назрілі (“Проблеми обліку витрат у Львівському садово-парковому господарстві”)
	– Гострі, що вимагають термінового вирішення (“Раціональна організація бухгалтерського обліку на підприємствах лісового господарства у рамках концепції сталого розвитку”)
За швидкістю розвитку	– Тривалі, тобто ті, що розвиваються помалу (“Використання міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для обліку біологічних активів лісового господарства”)
	– Активні – вирізняються динамізмом (“Проблеми обліку витрат у Львівському садово-парковому господарстві”);
	– Суперактивні – нарастають надзвичайно швидко (“Облік витрат у Львівському садово-парковому господарстві згідно з норм ПКУ”)
Залежно від способу вирішення	– Інформаційні, характерні для проблемного викладу (“Оптимізація обліку витрат на підприємствах лісового господарства з метою збереження лісових ресурсів держави”)
	– Аналогові (аналогічні способи вирішення), характерні для групи практичних проблем (“Калькулювання собівартості лісопродукції Закарпаття”)
	– Гіпотетичні – вирішуються шляхом суджень та умовиводів в ході висування припущень, гіпотез, їх перевірки та обґрунтування (“Раціональна організація бухгалтерського обліку на підприємствах лісового господарства у рамках концепції сталого розвитку”)

Функції наукових проблем

Наукові проблеми у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку виконують певні функції (рис. 9.8).

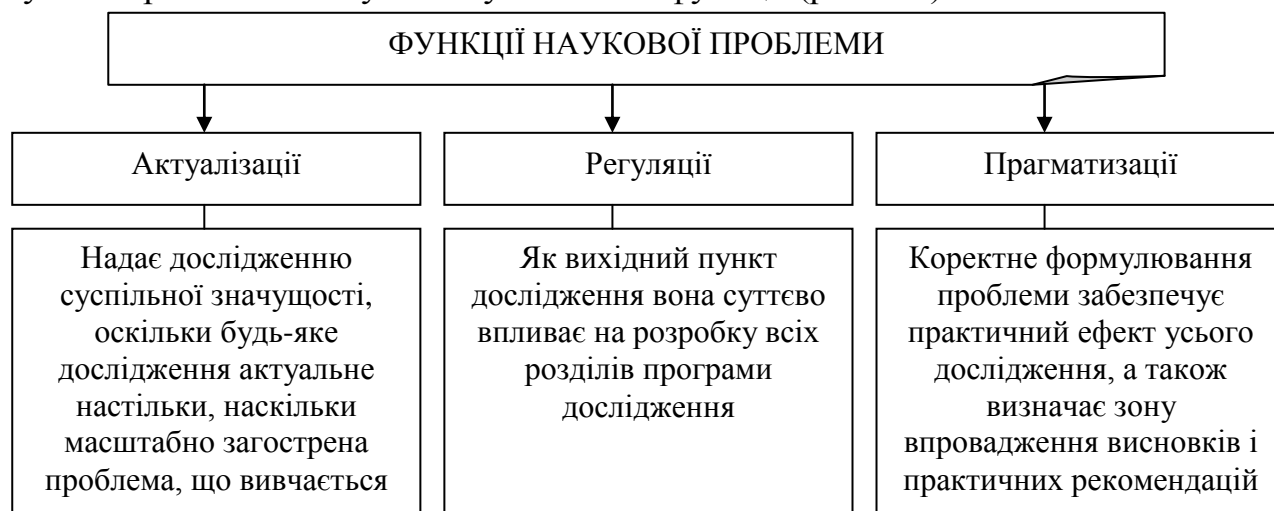

Рис. 9.8. Функції наукової проблеми у бухгалтерських дослідженнях

Існування наукових проблем у галузі бухгалтерського обліку пов'язано, насамперед, зі складністю бухгалтерського обліку — і як науки, і як практики. Наука про облік, з одного боку, ґрунтується на практичній діяльності суб'єктів господарювання, а з другого – на економічній теорії, філософії, математиці, логіці та ін.

Основні наукові проблеми у галузі бухгалтерського обліку Деякі проблеми сучасного бухгалтерського обліку подана на рис. 9.9.

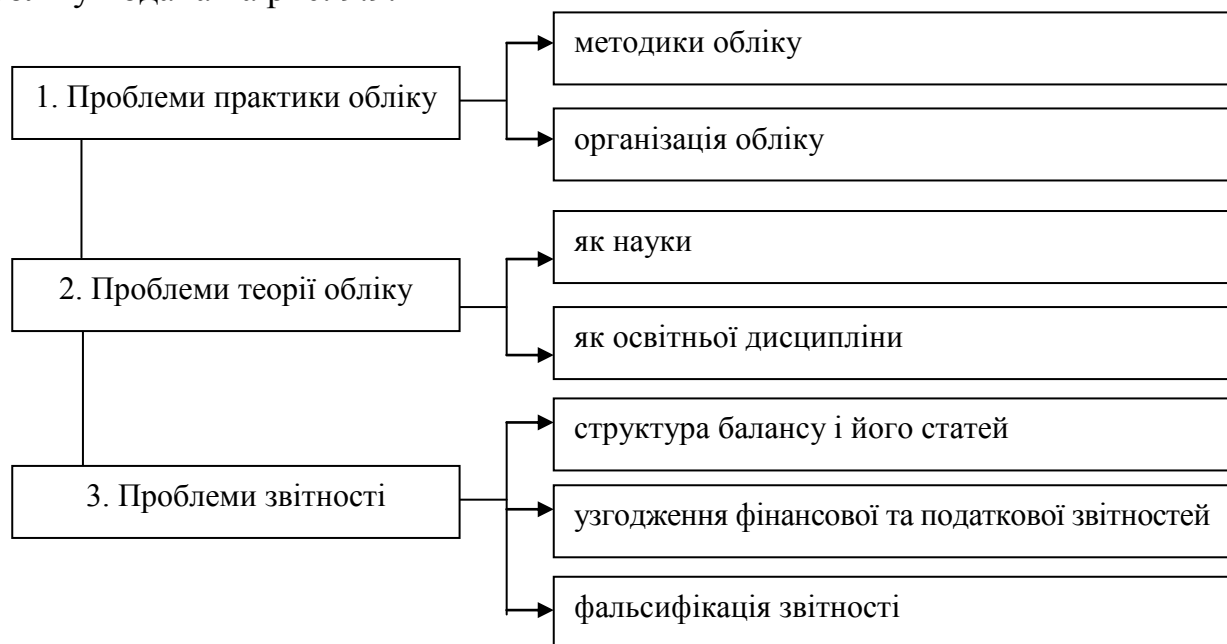

Рис. 9.9. Деякі проблеми сучасного бухгалтерського обліку

Проблеми практики обліку можна узагальнити у двох великих групах: проблеми методики обліку і проблеми організації обліку.

Проблеми практики обліку У дослідженні проблем методики бухгалтерського обліку переважають два напрями: проблеми оцінки об'єктів і проблеми їх відображення в системі бухгалтерських рахунків. Загалом це проблеми методів оцінки об'єктів у різних видах обліку, проблеми формування концептуальної основи обліку, проблеми Плану рахунків, проблеми суперечностей облікового законодавства, тобто практичного застосування положень (стандартів) обліку, звітності й оподаткування тощо.

У галузі облікової практики дослідники також вивчають: невідпрацьованість методик обліку об'єктів і процесів виробництва, відсутність детальних інструментів трансформації систем обліку у різних виробничих галузях, а також громіздкість і паралелізм, породжені необхідністю ведення податкового обліку; відмінність у групуванні об'єктів основних засобів, періодах нарахування амортизації, визначенні вартості, що амортизується, у

податковому й фінансовому обліках. Залишаються нерозв'язаними проблеми поділу обліку на фінансовий та управлінський, фінансовий і податковий.

Проблеми організації обліку

Проблеми організації обліку поділяють на два блоки: організації бухгалтерської служби в управлінській структурі підприємства та організації облікового процесу. Проблеми організації обліку полягають у відсутності наукових напрацювань, спрямованих на формування цілісного концептуального підходу до технології організації бухгалтерського обліку з урахуванням специфіки суб'єктів господарювання, а також у відсутності відповідних практичних розробок і методик, які деталізують і чітко окреслюють етапи й механізми організації запровадження бухгалтерського обліку в діяльність господарюючих суб'єктів і передбачають врахування їх специфічних ознак.

Проблеми теорії обліку

Проблеми теорії обліку поділяють на проблеми обліку як науки і проблеми обліку як освітньої дисципліни. *Проблеми теорії обліку як науки* доцільно розглядати з двох сторін: проблеми теорії бухгалтерського обліку і проблеми теорії організації обліку. Підхід до вивчення залежить від предметів вивчення науки: у теорії обліку предметом вивчення є господарські засоби і джерела їх утворення, а предметом організації обліку є обліковий процес.

Проблеми обліку як освітньої дисципліни – це проблеми викладання обліку, проблеми набуття практичних навичок і проблеми самостійного вивчення.

Проблеми звітності

Усі облікові проблеми рано чи пізно позначаються на результатах обліку – звітності. Тут можна виділити: проблеми структури балансу та його статей, проблеми узгодження фінансової і податкової звітності, проблеми фальсифікації звітності. До проблеми недосконалості бухгалтерського балансу, наприклад, відносять:

а) виділення розділів “Витрати майбутніх періодів” в активі і “Доходи майбутніх періодів” у пасиві балансу є абсолютно недоречним, оскільки розділи формують об'єднанням окремих статей, а в названих розділах статей немає, тому їх слід відображати в оборотних активах або поточних зобов'язаннях;

б) існуюча форма балансу є недостатньо інформативною, що негативно впливає на можливості залучення додаткового капіталу, зростання довіри до підприємства. Тому перспективним є підвищення аналітичності балансу;

в) необґрунтованим є об'єднання в один розділ (другий розділ активу) таких різних за ступенем ліквідності активів, як запаси, поточна дебіторська заборгованість, грошові кошти тощо. Це може призвести до помилок у розрахунках показників ліквідності.

Існують також численні інші проблеми, вирішення яких впливає на достовірність фінансової звітності.

У цілому в бухгалтерському обліку на сьогодні залишається велика кількість нерозв'язаних проблем, осмислення яких має важливе теоретичне значення і розв'язання яких у майбутньому дасть змогу поліпшити стан бухгалтерського обліку.

9.5. Методика ознайомлення зі станом обраної для наукового дослідження проблеми

Для того щоб успішно вирішити обрану для наукового дослідження проблему, дослідник повинен передусім мати якнайповніше уявлення про все те, що вже було зроблено його попередниками в обраній сфері вивчення.

Ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми передбачає виконання низки дій (рис. 9.10):

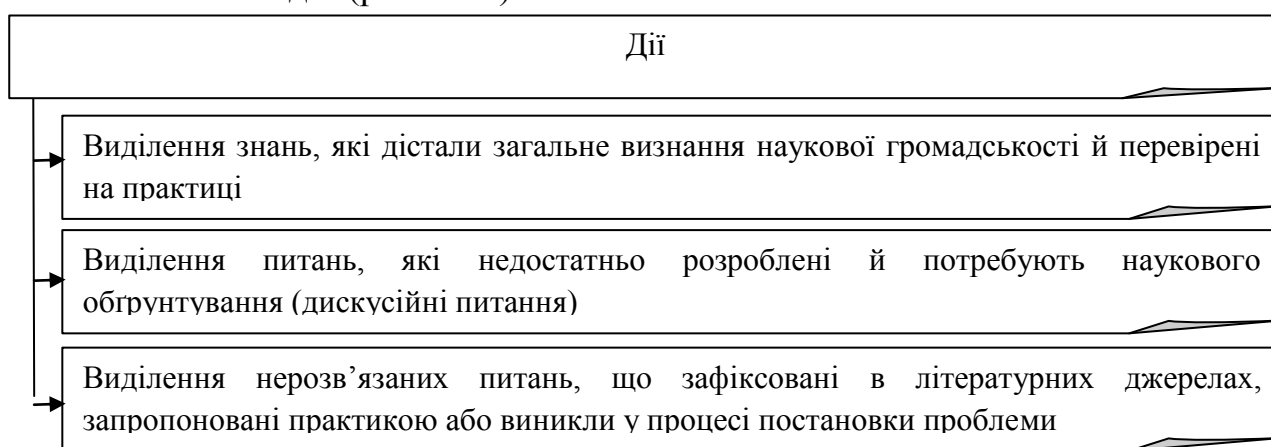

Рис. 9.10. Дії, необхідні для ознайомлення зі станом обраної для дослідження наукової проблеми

Виконання перелічених вище заходів дасть дослідникові змогу усвідомити зміст проблеми, її значущість та зв'язок із загальними тенденціями розвитку досліджуваного предмета, його об'єктами, загальними закономірностями науки, що його вивчає.

Огляд стану опрацювання проблеми дає змогу:

- 1) провести якісний і кількісний аналіз обраної проблеми;
- 2) обґрунтувати предмет дослідження;
- 3) визначити суперечності між теоретичним обґрунтуванням і практичною реалізацією предмета дослідження;
- 4) виділити прогресивні тенденції, шляхи, форми, методи і прийоми вирішення поставлених завдань;
- 5) визначити межі проведення дослідження, обґрунтувати умови і вимоги до його здійснення та можливого використання результатів.

Результати ознайомлення зі станом проблеми можуть показати, цю обрану для дослідження проблема вже вивчена, описана і дістала широке науково-

практичне застосування. У такому разі вивчення стану проблеми запобігає подальшій даремній роботі над вирішенням уже дослідженого завдання.

Може статися і так, що обрана для дослідження проблема вивчена не повністю, деякі її питання досліджені поверхово і побіжно. До того ж дослідник може і не погодитись з деякими положеннями раніше проведених досліджень. Тому наявні у друкованих джерелах відомості не можуть бути перепорою для проведення нового дослідження, їх докладне вивчення може викликати потреби у деяких змінах попередньо сформульованої назви проблеми (теми) дослідження.

Отже, на стадії ознайомлення зі станом проблеми дослідження вивчають усі критерії її вибору, після чого приймають рішення – включати тему до плану науково-дослідницьких робіт цього закладу чи ні.

Ознайомленню зі станом проблеми сприяє насамперед вивчення опублікованих наукових праць, що здійснюється переважно відразу після визначення ідеї та наукової гіпотези. Такий підхід дає можливість краще розкрити стан обраної проблеми, оскільки витoki основних її положень фактично завжди закладені в більш ранніх наукових дослідженнях.

Наприклад, науковець, що проводить дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства”, може вивчити документи, зазначені у табл. 9.5.

Таблиця 9.5

Аналіз наукових матеріалів для ознайомлення із станом обраної для дослідження проблеми

Назва матеріалів	Приклади
Нормативні (постанови, накази, інструкції)	Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12
	Інструкція про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів : Наказ Державного комітету лісового господарства України від 01.10.2010 р. № 298 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1267-10
	Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України : Наказ Державного комітету лісового господарства України від 08.11.2002 р. № 146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kadrlis.com.ua/normativna_baza.htm
Літературні джерела	
Монографії	Клапчук В. Лісове та мисливське господарство Галичини: монографія / В. Клапчук, О. Проців. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – 432 с.
	Партин Г. О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій : монографія / Г. О. Партин. – К. : УБС НБУ, 2008. – 219 с.

Назва матеріалів	Приклади
Навчальні посібники, підручники	Барбак Т. О. Характеристика рахунків бухгалтерського обліку та їх практичне застосування у лісогосподарській діяльності: навч. посіб. / Т. О. Барбак, Г. М. Берник. – К. : 2007. – 220 с.
	Контроль і ревізія : для студ. спец. "Облік і аудит" вищ. навч. закл. / Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, Н. М. Малюга та ін. / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутиця]. – 3-є вид. [доп. і перероб.] – Житомир : ПП "Рута", 2002. – 544 с.
	Велш Г. Основи фінансового обліку : [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач] / Глен А. Велш, Деніел Г. Шорт. – К. : Основи, 1997. – 943 с.
Журнали, наукові збірники, архівні документи)	Вовчук Т. І. Біологічні активи лісового господарства / Т. І. Вовчук // Наук. вісник НЛТУ : зб. наук.-техн. праць. – 2006. – Вип. 16.2. – С. 24–27.
	Герасимчук Н. В. Проблеми дефініцій калькуляції та калькулювання / Н. В. Герасимчук, С. В. Бойко // Вісник Житомир. інженерно-технологічного ін-ту. Економічні науки". – Житомир : ЖІТІ. – 2002. – № 18. – С. 58–64.
	Голуб О. Реструктуризувати лісовий фонд України / О. Голуб // Економіка України. – 1998. – № 11. – С. 16–17.
	Дерій В. А. Нормативно-правове забезпечення обліку і контролю витрат та доходів підприємств / В. А. Дерій // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнар. зб. наук. праць. – Вип. 2 (17). – 2010. – С. 77–83.
	Дикий С. С. Удосконалення обліку затрат і калькулювання собівартості продукції лісозаготівель з метою комплексного використання лісосічного фонду / С. С. Дикий // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – 2008. – Вип. 18.1. – С. 85-91.
Статистичні матеріали (це можуть бути результати соціологічних опитувань, результати успішності, результати тестувань тощо):	соціологічне опитування у рамках реалізації Програми "Удосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства та Росії"

Вивчати стан проблеми слід почати з найбільш ґрунтовної публікації (це може бути монографія, дисертація, тематичний збірник наукових праць та ін.), яка є найбільш близькою до обраної для дослідження проблеми. Під час ознайомлення з нею може виявитись, що в тексті, у підрядкових посиланнях та у переліку використаної літератури наведено праці, потрібні для подальшого опрацювання з метою ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми.

Оскільки наукова проблема є сукупністю складних теоретичних або практичних питань, то в процесі наукового дослідження або визначення їх параметрів проблеми поділяють на складові компоненти – теми.

9.6. Порядок вибору теми наукового дослідження

За результатами ознайомлення зі станом обраної наукової проблеми у разі прийняття обґрунтованого рішення щодо її подальшого дослідження, формулюють тему наукової роботи як назву того аспекту проблеми, який потребує дослідження.

Тема – це згорнутий в одне речення головний зміст наукової проблеми, вивченню якої вона присвячена. За допомогою ключових понять і сутнісних зв'язків між ними тема виражає головну ідею, мотив, спрямування наукового дослідження.

Вітчизняні вчені по-різному трактують сутність теми в наукових дослідженнях (табл. 9.6.)

Таблиця 9.6

Дефініція “тема”

Автор	Визначення
<i>М. Т. Білуха, Н. М. Малюга</i>	Тема (від грец. <i>thema</i> – основна думка, завдання, положення, яке необхідно розвинути) – частина наукової проблеми, яка охоплює одне або кілька питань дослідження
<i>В. В. Сопко, Г. С. Цехмістрова</i>	Тема – це наукове завдання, яке охоплює царину наукового дослідження

Дехто вважає, що правильний вибір теми наукового дослідження – це вже наполовину забезпечене успішне її виконання.

Види тем залежно від проблем науки бухгалтерського обліку теми наукових досліджень поділяють на види (рис. 9.11).

Рис. 9.11. Види тем залежно від проблем бухгалтерської науки

Теоретичні теми передбачають дослідження окремих концепцій теорії певної науки, що стосуються її наукових законів, розробки аксіоматичних знань.

Методологічні теми стосуються методів науки бухгалтерський облік, які застосовують у процесі вивчення її об'єктів.

Організаційні методи застосовують для організації досліджень у галузі бухгалтерського обліку і використання їх результатів у практичній діяльності.

У темі має бути відображена проблема дослідження. Тема показує рух від досягнутого, традиційного до нового. Тема наукового дослідження має відображати зміст планованої наукової роботи. Формулювання теми має бути

конкретним. У темі відображають спрямування дослідження на вивчення конкретного аспекту облікової теорії чи практики.

Слід уникати багатопредметності при формулюванні теми дослідження (відображати в темі лише один предмет). Тема має забезпечувати цілісність дослідження у галузі бухгалтерського обліку, єдність і логічний зв'язок усіх його методологічних характеристик.

У наукових дослідженнях залежно від ступеню ініціативності розрізняють три види наукових тем (рис. 9.12):

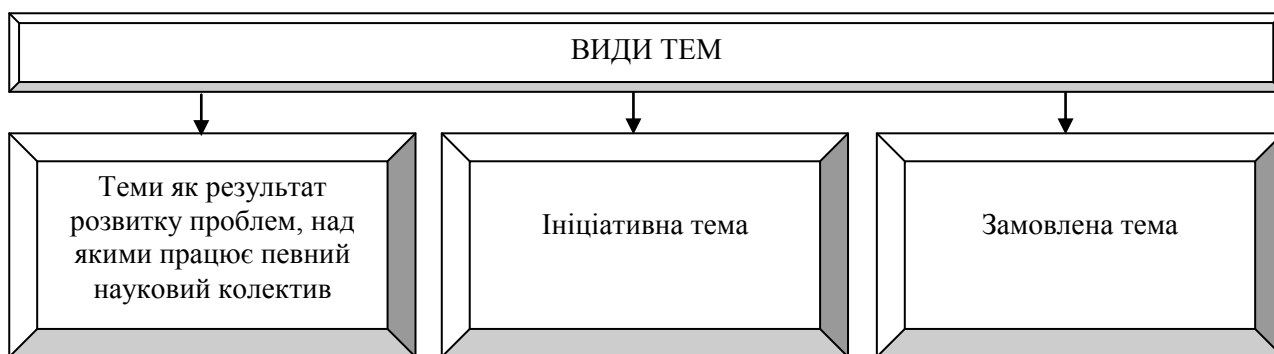

Рис. 9.12. Види тем за ступенем ініціативності

Молодим науковцям, зокрема студентам, краще обрати теми першої групи, оскільки щодо таких тем сформованою є основа досліджень, що в подальшому полегшить здійснення наукової діяльності молодими вченими.

Ініціативні теми можуть виникати за наявності двох взаємовиключних ситуацій: як завдяки добрій науковій підготовці дослідника, так і унаслідок його недостатньої кваліфікації і наукового світогляду. Науковий керівник має розібратися в ситуації, підтримати ініціативу молодого науковця, але ця підтримка має ґрунтуватися на реальній оцінці ситуації і не може ставити під загрозу успішне виконання наукової роботи.

Замовлені теми, як правило, пов'язані з основними планами науково-дослідних робіт у ВНЗ, галузі, об'єднанні. За актуальністю і економічною значущістю замовлені теми мають низку переваг перед іншими, тому їх насамперед потрібно аналізувати з позицій реальності виконання і можливості створення теоретичної бази.

Порядок вибору наукової теми

Робота над формулюванням наукової теми полягає у виконанні певних завдань (рис. 9.13).

При обранні теми дослідник особливу увагу приділяє таким вимогам.

По-перше, тема має бути актуальною, містити елементи новизни, бути перспективною. Актуальність теми полягає у її важливості, значущості в даний час. Визначити актуальність теми теоретичного дослідження може лише досвідчений учений відповідної галузі або науковий колектив. Це пояснюється відсутністю чітких критеріїв для встановлення рівня актуальності означених

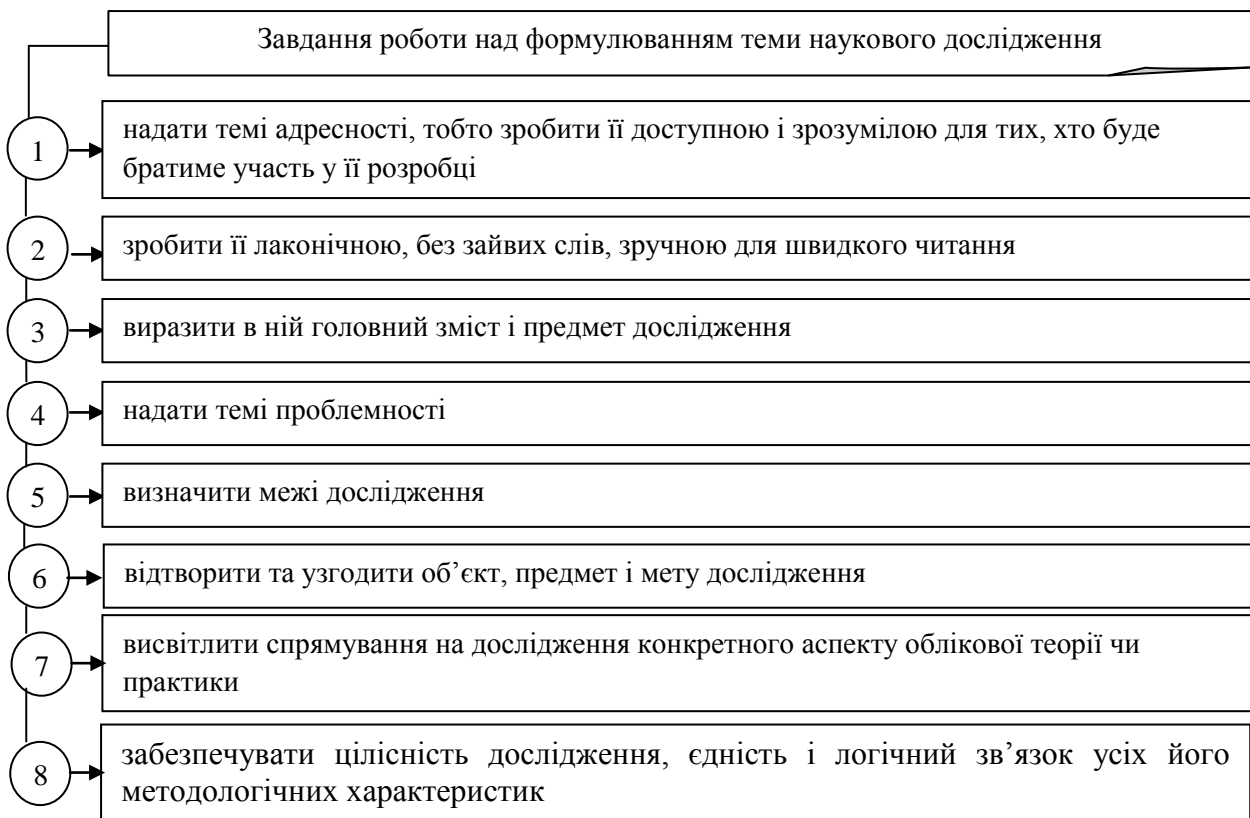

Рис. 9.13. Робота над формулюванням теми дослідження у галузі бухгалтерського обліку

досліджень та необхідністю широкої обізнаності з проблемою. Актуальність прикладних наукових розробок визначати легше, оскільки більш актуальною буде та тема, яка забезпечує вищий економічний ефект.

Інколи молоді дослідники вважають, що досить достатньо по-новому сформулювати тему – і вона стане актуальною. Така думка помилкова, адже не все нове є прогресивним і не все старе – консервативним. Елемент новизни буде ознакою актуальності теми наукового дослідження тільки у тому разі, коли тема націлена на вирішення нового завдання, коли вона в такій постановці ніколи не розроблялась і не розробляється тепер. Наявність новизни дає досліднику підстави стверджувати, що він вперше отримав відповідні результати, вперше сформулював та обґрунтував теоретичні положення, вперше розробив рекомендації, впровадження яких у практику дало значний економічний ефект, вперше ввів у науковий обіг ті чи інші досі невідомі джерела, концепції, теорії тощо. Інакше кажучи, актуальною і новою може бути лише перспективна тема, розв'язання якої означає подальший розвиток бухгалтерської науки.

По-друге, при виборі теми дослідник повинен враховувати наявність теоретичної бази, завдяки якій він може мати максимально повну уяву про те, що в галузі бухгалтерського обліку вже зроблено і що необхідно зробити. Тобто, щоб обрати тему, дослідник повинен познайомитися з фундаментальною літературою з теми. Причому таке ознайомлення здійснюється, як правило, в

ретроспективному плані, тобто від останніх за часом джерел до більш ранніх. Працюючи з теоретичними джерелами, треба пам'ятати, що в кожному з них, особливо в частині формулювання загальних висновків, присутній момент суб'єктивного. А це означає, що читати треба праці різних авторів, у тому числі й зарубіжних.

По-третє, вибираючи тему, слід враховувати можливість її виконання саме в цьому вищому навчальному закладі чи науковій установі. Справа в тому, що кожна кафедра, будь-який інший науковий підрозділ, як правило, має свій профіль, кваліфікацію і компетентність. Відповідна спеціалізація наукових досліджень цілком виправдана, оскільки сприяє підвищенню теоретичного рівня досліджень, поліпшенню їх якості та зростанню ефективності. Проте в окремих випадках наукові колективи свідомо йдуть на виконання непрофільних тем, близьких до основної тематики. Робиться це з міркувань розвитку ініціативи і творчості, виключення монополізму, що може мати місце при вузькоспеціалізованій тематіці досліджень окремих колективів.

По-четверте, при виборі теми наукового дослідження слід враховувати зв'язок її з конкретними господарськими планами, основними потребами виробництва на даному етапі. Адже будь-яка тема в кінцевому підсумку варта дослідження тільки за умови, що отримані результати будуть впроваджені у практику, тобто дістануть відповідне застосування. Якщо на етапі обрання теми стає зрозуміло, що результати дослідження не будуть впроваджені, то таку тему розробляти не варто. Безпомилково визначитися в цьому питанні досліднику можуть допомогти відвідування великих підприємств, галузевих та академічних інститутів, кафедр споріднених вищих навчальних закладів. Доцільно також скористатися консультаціями провідних учених і практиків.

При виборі теми наукового дослідження варто пам'ятати про те, що в процесі подальшої роботи можливі деякі її уточнення. Причому потребу в цьому дослідник може відчувати вже на етапі складання плану дослідження.

Основні фактори, що можуть спричинити необхідність уточнення теми, наведені на рис. 9.14.

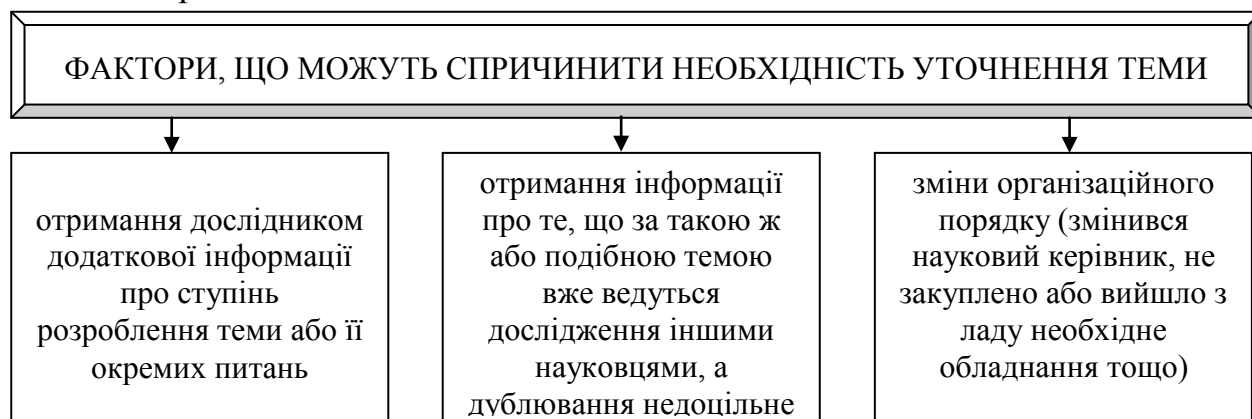

Рис. 9.14. Фактори, що можуть спричинити необхідність уточнення теми

Звичайно, до уточнення теми треба підходити виважено, тобто вносити деякі корективи у її формулювання тільки тоді, коли для цього є вагомі підстави. Навіть коли з'ясується, що хтось іще розробляє подібну тему, не варто відразу відмовлятися від неї. Адже, як підказує досвід, двоє людей, не пов'язаних один з одним, ніколи однаково не розв'яжуть одну й ту ж саму проблему. Понад те, в окремих випадках навіть доцільно доручати дослідження важливої наукової проблеми кільком дослідникам або дослідницьким колективам. Сказане не стосується дисертаційних досліджень.

Тема дослідження є більш вузькою порівняно з проблемою. Вона охоплює якусь певну галузь наукового дослідження і базується на численних дослідницьких питаннях, тобто на більш дрібних наукових завданнях.

Назва наукової роботи На стадії формування теми наукового дослідження визначають її назву – змістовий заголовок. Назву наукової роботи можна подати за допомогою наведеної на рис. 9.15 формули.

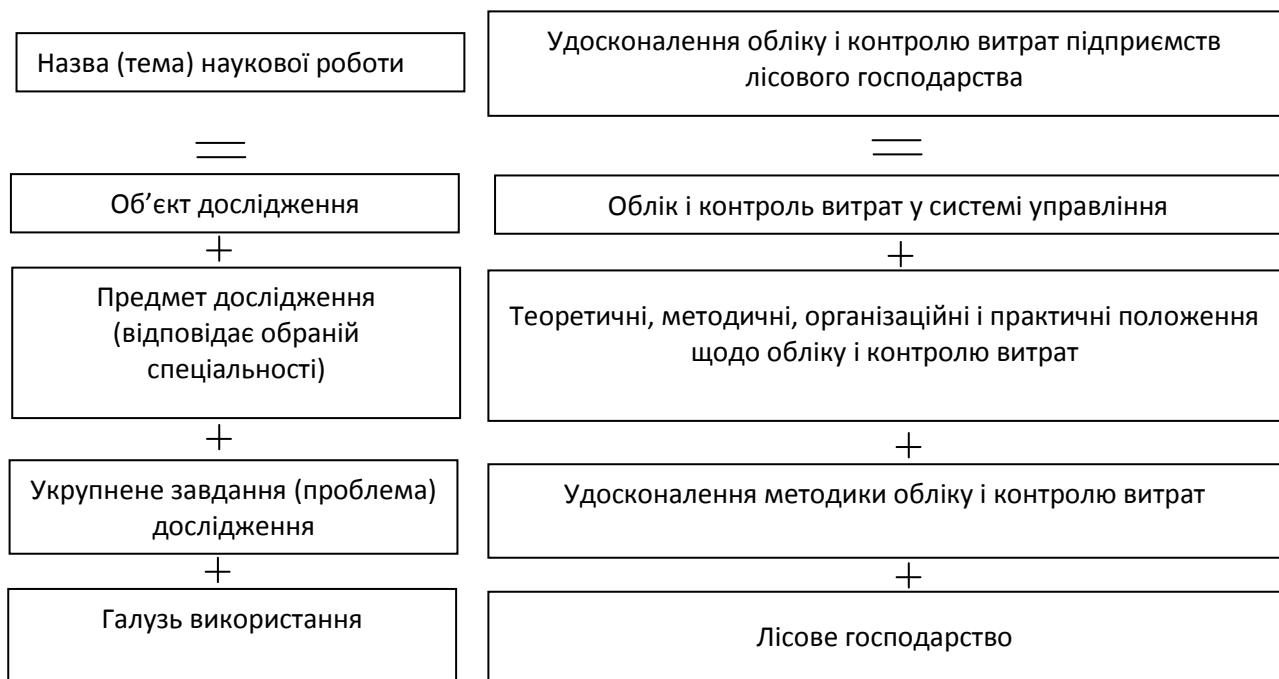

Рис. 9.15. Структура назви наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку

Приклади назв тем наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку наведено на рис. 9.5.

Найкраща ситуація, за якої у студента виникає інтерес до певної теми, а викладач здатний підтримати цей інтерес, складається за умови дотримання чотирьох правил вибору теми наукового дослідження (рис. 9.16).

Вибір теми наукового дослідження є найвідповідальнішим етапом у науковій діяльності, бо часом саме цей процес визначає майбутню діяльність людини на все життя і вирішально зумовлює результати її наукових досліджень.

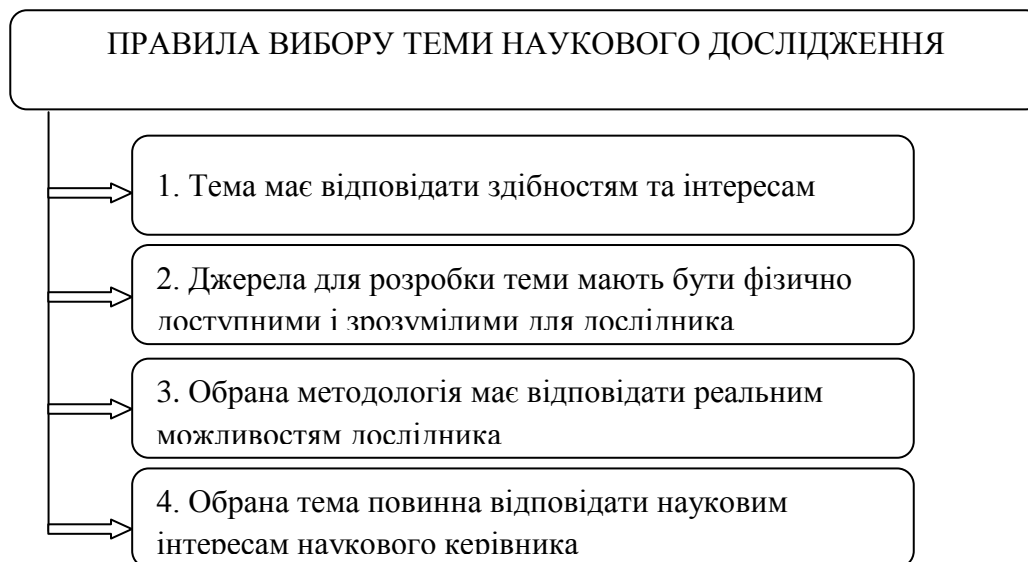

Рис. 9.16. Чотири правила вибору теми наукового дослідження

Контрольні запитання

1. Які існують дефініції поняття “наукова ідея”?
2. Що розуміють під підходами до роботи з ідеями наукового дослідження?
3. Як поділяються наукові ідеї за змістом?
4. Як класифікують наукові ідеї за масштабами вираження?
5. Які види наукових ідей існують за ознакою “за значенням для наукової діяльності”?
6. Що таке “гіпотеза наукового дослідження”?
7. Що розуміють під підходами до формулювання гіпотези у дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку?
8. Якими є вимоги до формулювання гіпотези у бухгалтерських наукових дослідженнях?
9. Як характеризують науковий напрям дослідження у галузі бухгалтерського обліку?
10. Яка існує класифікація напрямів наукових досліджень?
11. Як класифікують напрями економічних наукових досліджень?
12. Що таке “наукова проблема”?
13. Скільки і які етапи вибору наукової проблеми у бухгалтерському науковому дослідженні?
14. Які існують групи наукових проблем?
15. Які дії необхідно вчинити для ознайомлення зі станом обраної для дослідження наукової проблеми?
16. Як проводять аналіз наукових матеріалів для ознайомлення зі станом обраної для дослідження наукової проблеми?
17. Як вітчизняні вчені трактують визначення “наукової теми”?
18. Які є види тем залежно від проблем бухгалтерської науки?

19. Що передбачає робота над формулюванням теми?
20. Які фактори можуть спричинити необхідність уточнення теми?

Тести

1. Що є первинним поняттям у будь-якому науковому дослідженні?

- а) наукова ідея;
- б) наукова проблема;
- в) наукова гіпотеза;
- г) науковий план.

2. Наукова гіпотеза – це:

- а) думка, що містить рішення, яке стоїть перед дослідником певної наукової проблеми;
- б) твердження, що містить припущення щодо розв'язання певної наукової проблеми;
- в) твердження, що містить припущення щодо вирішення, яке стоїть перед дослідником певної наукової проблеми;
- г) наукова праця, що містить припущення щодо висновку, який має перед зробити дослідник певної наукової проблеми.

3. Сфера наукових досліджень науковця або групи науковців, наукової школи, спрямованих на вирішення значних завдань у певній галузі науки – це:

- а) наукова тема;
- б) наукова гіпотеза;
- в) науковий напрям;
- г) наукова програма.

4. При виборі бухгалтерської наукової проблеми дослідники мають діяти так:

- а) узагальнити відоме; виокремити невідоме; локалізувати невідоме в часі і просторі; сформулювати проблему;
- б) узагальнити відоме; узагальнити невідоме; виокремити невідоме локалізувати невідоме в часі і просторі; сформулювати і визначити проблему;
- в) відокремити відоме від невідомого; локалізувати невідоме в часі; узагальнити невідоме в просторі; сформулювати наукову проблему;
- г) відокремити відоме від невідомого; локалізувати невідоме в часі і просторі; сформулювати проблему і визначити, що необхідно для її дослідження.

5. Виділення знань, які дістали загальне визнання наукової громадськості й перевірені на практиці; виділення питань, які недостатньо розроблені й потребують наукового обґрунтування (дискусійні) – це:

- а) ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми;
- б) вивчення обраної для дослідження проблеми;

- в) аналіз обраної для дослідження проблеми;
- г) пояснення обраної для дослідження проблеми.

6. За результатами ознайомлення зі станом обраної наукової проблеми у разі прийняття обґрунтованого рішення щодо її подальшого дослідження формулюють:

- а) план наукової роботи;
- б) програму наукової роботи;
- в) тему наукової роботи;
- г) гіпотезу наукової роботи.

7. За визначенням Джона Локка, наукова ідея – це:

- а) форма відображення у мисленні нового розуміння об'єктивної реальності;
- б) все, що є об'єктом розуму, коли людина мислить;
- в) нове інтуїтивне пояснення подій чи явищ;
- г) визначальне, основне положення в теорії.

8. Для уникнення можливих помилок у формулюванні гіпотез у дослідженнях з бухгалтерського обліку слід дотримуватися такого підходу:

- а) гіпотеза має бути сформульована чіткою грамотною мовою, що відповідає предмету дослідження;
- б) гіпотеза має бути обґрунтована новими, ще не здобутими знаннями у разі повної самостійності, має суперечити їм;
- в) гіпотеза може виконувати функцію допомоги для інших гіпотез без урахування уже набутих знань;
- г) гіпотеза не повинна бути сформульована так, щоб істинність висунутих у ній припущень була очевидною.

9. Структурними одиницями напряму можуть стати:

- а) гіпотези, проблеми і програма;
- б) проблеми, гіпотези і план;
- в) проблеми, теми і питання;
- г) програма, план і гіпотези.

10. Кількість етапів під час вибору проблеми бухгалтерського наукового дослідження становить:

- а) 5;
- б) 3;
- в) 2;
- г) 4.

11. Огляд стану опрацювання проблеми дає змогу:

а) визначити програму дослідження, обґрунтувати передумови і фактори дослідження та можливого впровадження у практику його результатів;

б) визначити план дослідження, обґрунтувати гіпотезу дослідження та можливого впровадження у практику її результатів;

в) провести дослідження обраної проблеми; обґрунтувати тему і питання дослідження; виділити прогресивні напрями і способи вирішення поставлених завдань;

г) провести якісний і кількісний аналіз обраної проблеми; обґрунтувати предмет дослідження; виділити прогресивні тенденції, шляхи, форми, методи і прийоми вирішення поставлених завдань.

12. Залежно від проблем науки бухгалтерського обліку теми наукових досліджень поділяють на:

а) теоретичні, методологічні і організаційні;

б) практичні, теоретичні і методичні;

в) соціальні, економічні і природничі;

г) виробничі, практичні і соціальні.

13. Джерелом дослідницьких ідей є:

а) наукові реферати;

б) курсові роботи;

в) наукові праці професійних дослідників і практиків;

г) дипломні роботи.

14. Найбільш продуктивними є гіпотези, сформульовані у такому вигляді:

а) “Якщо має місце А і В, то матиме місце й С”;

б) “Якщо має місце А, то матиме місце й В при виконанні умови С”;

в) “Якщо має місце А, В і С, то гіпотеза є продуктивною”;

г) “Якщо має місце А, то виконується умова В і С”.

15. Добре структуровані, середнього рівня структурованості, мало структуровані, неструктуровані – це:

а) основні групи проблем;

б) додаткові групи проблем

в) важливі групи проблем;

г) специфічні групи проблем.

16. Функції наукової проблеми:

а) актуалізації, регуляції, прагматизації;

б) дослідницькі, суспільні, актуальні;

в) актуалізації, регуляції, практичності;

г) рекомендації, регуляції, прагматизації.

17. Аналіз наукових матеріалів для ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми включає:

- а) установчі документи, нормативні джерела і статистичні матеріали, підручники;
- б) ділові документи, установчі документи і статистичні матеріали, посібники;
- в) нормативні, літературні джерела та статистичні матеріали, монографії;
- г) інструктивні, методичні та установчі документи, наукові статті.

18. Надати темі адресності, зробити її лаконічною, виразити в ній головний зміст – це:

- а) робота над визначенням проблеми дослідження;
- б) робота над дослідженням напрямку наукової проблеми;
- в) робота над вивченням гіпотези наукового дослідження;
- г) робота над формулюванням теми;

19. Виділяють такі види наукових ідей за змістом:

- а) одиничні та універсальні;
- б) трансцендентні та особливі;
- в) конкретні та абстрактні;
- г) конструктивні та деструктивні.

20. Під час формулювання гіпотези у бухгалтерських наукових дослідженнях слід дотримуватися таких вимог:

- а) гіпотеза повинна відповідати вихідним методологічним принципам програми дослідження; розкривати механіку функціонування облікового явища;
- б) необхідно, щоб гіпотеза передбачала перспективу розвитку наукової проблеми; припускала основні напрями здійснення наукового дослідження у певній галузі;
- в) гіпотеза повинна формулюватись так, щоб не було заздалегідь відомо основні результати її визначення; розкривати план наукового дослідження;
- г) необхідно, щоб гіпотеза була складною і незрозумілою для пересічного науковця; її можна було б перевірити лише через впровадження наукових досліджень у практику діяльності підприємств.

Практичні завдання

1. Первинним поняттям у будь-якому науковому дослідженні є формулювання наукової ідеї. Відобразіть й охарактеризуйте у наведеній табличній формі класифікацію ідей наукового дослідження:

Ознака класифікації	Вид ідей наукового дослідження	Характеристика ідей наукового дослідження

2. Навести та обґрунтувати наукові ідеї для дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління”.

3. Зазначити та пояснити наукові матеріали для ознайомлення із станом обраної для дослідження проблеми під час здійснення дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему “Бухгалтерський облік і контроль формування собівартості у системі управління підприємств”.

Рекомендована основна література

1. *Энгельгард В.* Еще раз о научном поиске – его эмоции и конфликты / В. Энгельгард // Наука и жизнь. – 1969. – № 10. – С. 89–92.

2. *Краевский В. В.* Методология научного исследования : пособие для студентов и аспирантов гуманитарных ун-тов / В. В. Краевский. – СПб. : СПб. ГУП, 2001. – 631 с.

3. *Мулдахметов З. М.* Основы научных исследований / З. М. Мулдаметов ; под ред. З. М. Мулдаметова. – Алма-Ата : Мектеп, 1989. – 136 с.

4. *Сиденко В. М.* Основы научных исследований / В. М. Сиденко, И. М. Грушко. – Харків : Вища шк., 1979. – 200 с.

5. *Чкалова О. Н.* Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища шк., 1978. – 120 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Бакнолл К.* Как учиться в университете : руководство по курсу академического образования / К. Бакнолл ; пер. с англ. – Челябинск : Урал LTD, 1999. – 232 с.

2. *Герасимов И. Г.* Структура научного исследования / И. Г. Герасимов. – М. : Книга, 1985. – 150 с.

3. *Дикий А. Н.* Основы научных исследований / А. Н. Дикий, А. А. Халатов. – К. : Выща шк., 1985. – 223 с.

4. *Сиденко В. М.* Основы научных исследований / В. М. Сиденко, И. М. Грушко. – Харьков : Выща школа, 1979. – 200 с.

5. *Shavelson J. Richard.* Scientific research in education / Richard J. Shavelson and Lisa Towne. – Center for Education. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. National Research Council. National Academy Press. – Washington, DC. – 204 p.

Тема 10. Порядок визначення об'єкта, актуальності, мети і завдань наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

10.1. Об'єкт і предмет наукового дослідження

10.2. Актуальність і новизна наукового дослідження

10.3. Мета і завдання наукового дослідження

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- зміст об'єкта і предмета наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку;
- порядок формулювання новизни наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку;
- методику визначення основних завдань наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

10.1. Об'єкт і предмет наукового дослідження

Під час постановки проблеми і визначення теми наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку необхідно чітко з'ясувати структурні елементи наукового дослідження, до яких належать об'єкт і предмет, актуальність та новизна, а також мета і завдання наукового дослідження.

Правильне визначення проблеми наукового дослідження вимагає передусім визначення об'єкта дослідження.

Об'єкт наукового дослідження

Об'єкт наукового дослідження – це те, на що спрямований процес пізнання науковця, це процес або явище, у межах якого виникають проблеми (чи проблема) для вивчення. Об'єкт дослідження здебільшого є широким, інтегральним поняттям, яке у галузі бухгалтерського обліку – це обліково-аналітичний процес у цілому або його окремі ділянки, певні облікові суперечності.

Визначити об'єкт наукового дослідження означає дати відповідь на запитання “що розглядається у дослідженні?”.

Вітчизняні та зарубіжні вчені по різному трактують поняття “об'єкт наукового дослідження” (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

Дефініції “об'єкт наукового дослідження”

Автор	Дефініція
Г. С. Цехмістрова	Об'єктом наукового дослідження вважають те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Це може бути матеріальна або ідеальна система
Н. М. Малюга	Об'єкт наукового дослідження – це певна сукупність властивостей та відносин, яка існує об'єктивно, незалежно від дослідника, але ним відображається
М. Я. Віленський	Об'єкт наукового дослідження – це сукупність реальних явищ, те що описує теорія

Автор	Дефініція
С. І. Ожегов	Об'єкт наукового дослідження – це те, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості, зовнішній світ, матеріальна дійсність. Явище, предмет, на який спрямована будь-яка діяльність
Н. Е. Яценко	Об'єкт наукового дослідження – це предмет, явище, які людина прагне пізнати і на які спрямована її діяльність
М. Т. Білуха	Об'єктом наукового дослідження є навколишній матеріальний світ та форми його відображення у свідомості людей, які існують незалежно від нашої свідомості, обираються відповідно до мети дослідження.

Класифікація об'єктів наукового дослідження

Під класифікацією об'єктів наукового дослідження розуміють їх поділ на групи за певними ознаками з метою вивчення та наукового узагальнення.

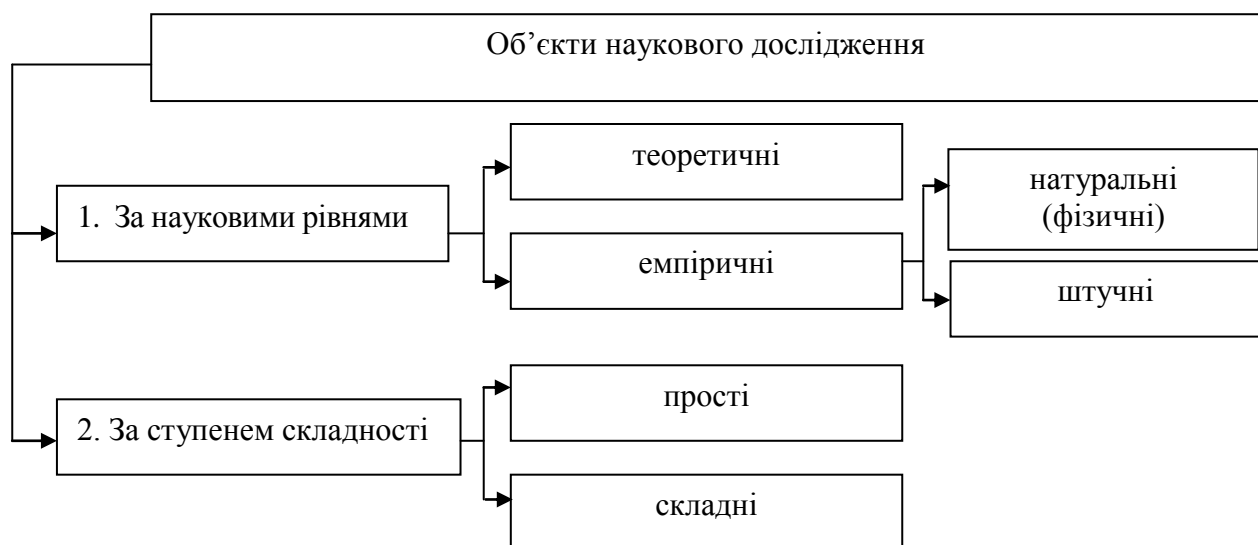

Рис. 10.1. Класифікація об'єктів наукового дослідження

Теоретичні об'єкти наукового дослідження виступають результатом досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії: дія закону попиту та пропозиції, закону вартості, подвійності фактів господарського життя підприємства тощо).

Емпіричні об'єкти наукового дослідження зорієнтовані на безпосереднє вивчення явищ. Емпіричні об'єкти поділяють на натуральні (фізичні), які існують в природі незалежно від волі та свідомості людей, і штучні (технічні), які створюються в результаті людської діяльності.

Прості об'єкти наукового дослідження звичайно складаються з кількох елементів (заробітна плата працівників підприємства), а складні – мають невизначену структуру і вимагають виявлення зовнішніх та внутрішніх факторів впливу (собівартість продукції підприємств лісового господарства). При цьому розрізняють матеріальні, енергетичні та інформаційні фактори впливу.

Поширеними є також методи класифікації об'єктів наукового дослідження за наявністю та відсутністю ознак, а також за їх видозміною. Такий поділ об'єктів дає змогу виділити виділити два їх класи, з яких один має певну властивість, а другий – не має. Цей поділ може бути деталізований у межах кожного класу об'єктів. Класифікація об'єктів за видозміною ознак передбачає виділення сукупностей об'єктів, у кожній з яких загальна для всіх ознака виявляється особливим чином.

Вивчення факторів, що зумовлюють розвиток об'єкта наукового дослідження, дає змогу охарактеризувати його оточуюче середовище – усе те, що оточує об'єкт наукового дослідження і впливає на його елементи. Результати наукового дослідження значною мірою залежить від повноти і глибини вивчення впливу середовища на об'єкт наукового дослідження.

Об'єкти, що вивчаються у науковій роботі, розглядаються у процесі їх діалектичного розвитку, у взаємозв'язку і взаємозумовленості, оскільки і явища природи, і технічні системи не існують відособлено.

Характерною ознакою сучасної науки є системний підхід до вивчення об'єктів дослідження. Це означає, що останні розглядають не ізольовано, а як складне ціле, виявляють не тільки структуру і властивості об'єкта, але і зв'язки його частин, підсистем, їх функції, встановлюють його взаємозв'язок із навколишнім середовищем, тобто об'єкт дослідження вивчають як частину більш загальної системи.

Основними об'єктами наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку є:

- бухгалтерський, фінансовий або управлінський облік;
- фінансовий, економічний або стратегічний аналіз;
- ревізія і контроль, аудит;
- контролінг, або бюджетування;
- податковий облік та система оподаткування.

При цьому об'єкт дослідження може бути дещо звужений за рахунок його спрямування на окрему облікову статтю, наприклад: “Облік і контроль витрат”, “Фінансовий аналіз собівартості продукції” тощо.

Предмет наукового дослідження

Окрім об'єкта, на початковій стадії наукового дослідження визначають також його предмет, яким є найбільш значущі, з практичного і теоретичного погляду властивості, сторони, особливості об'єкта, що підлягають безпосередньому вивченню. При цьому найбільш важливою вимогою є відповідність предмета об'єкту дослідження.

Предмет наукового дослідження – це та частина об'єкта, що безпосередньо піддається дослідженню і визначає його тему. Отже, предмет дослідження є поняттям більш вузьким порівняно з об'єктом.

При формуванні предмета наукового дослідження створюють умови, необхідні для наукової експертизи цього дослідження, визначення ступеня його

наукової новизни порівняно з подібними дослідженнями, які були проведені раніше іншими дослідниками.

Вітчизняні і зарубіжні вчені по-різному трактують поняття предмета наукового дослідження (табл. 10.2).

Таблиця 10.2

Дефініції “предмет наукового дослідження”

Автор	Дефініція
<i>Г. С. Цехмістрова</i>	Предметом наукового дослідження є пов'язані між собою форми руху матерії або особливості їх відображення у свідомості людей
<i>Н. М. Малюга</i>	Предметом наукового дослідження є пояснення явищ та визначення залежностей між ними
<i>В. А. Садовський</i>	Предметом наукового дослідження є речі, явища, процеси, їхні сторони й відношення, оскільки вони вже відомі, зафіксовані з певного боку в тій чи іншій формі знання, але підлягають дальшому дослідженню
<i>С. І. Ожегов</i>	Предметом наукового дослідження є будь-яке матеріальне явище, річ те, на що спрямована думка, що становить його зміст або на що спрямовано якусь дію

Предмет наукового дослідження є тою стороною, аспектом чи точкою зору, за допомогою якої дослідник пізнає цілісний об'єкт, виділяючи при цьому головні, найбільш суттєві (з погляду дослідника) його ознаки. Предмет включає в себе ті сторони і властивості об'єкта, які максимально відтворюють проблему і підлягають вивченню, тобто він фіксує певні аспекти, елементи, зв'язки та відношення об'єкта, що розкриваються у процесі пошукової роботи. В одному об'єкті, залежно від поставленої мети, можна виділити декілька предметів дослідження.

Майстерність визначення предмета наукового дослідження традиційно пов'язана з тим, наскільки науковець наблизився при його ідеальному формулюванні, по-перше, до сфери найбільш актуальних проблем об'єкта (можливість пояснити походження і розвиток, генезис) і, по-друге, до області істотних зв'язків між елементами об'єкта, зміна яких впливає на всю систему організації об'єкта.

Для прикладу наведемо варіанти предмета наукового дослідження, визначені науковцем, що проводить дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства”:

1. Теоретичні та організаційні основи бухгалтерського обліку діяльності підприємств лісового господарства.

2. Сукупність теоретичних і практичних питань методики бухгалтерського обліку і внутрішньогосподарського контролю процесу виробництва продукції підприємствами лісового господарства.

3. Організаційно-методичні засади бухгалтерського обліку і контролю витрат підприємств лісового господарства.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне і часткове (табл. 10.3):

Таблиця 10.3

Співвідношення об'єкта і предмета дослідження у галузі бухгалтерського обліку

Об'єкт	Предмет
Бухгалтерський облік витрат	Комплекс теоретичних, методичних і практичних питань, пов'язаних з обліком витрат
Внутрішньогосподарський контроль витрат на підприємствах лісового господарства	Методика, організація та інформаційне забезпечення внутрішньогосподарського контролю витрат на підприємствах лісового господарства в умовах реформування економічної системи України, розвитку ринкової конкуренції і поширення нових інформаційних технологій
Управлінський (внутрішньогосподарський) облік витрат на підприємствах роздрібно́ї торгівлі	Комплекс теоретичних, методичних, організаційних та практичних питань, пов'язаних з управлінським (внутрішньогосподарським) обліком підприємств роздрібно́ї торгівлі

При визначенні об'єкта і предмета дослідження науковці, у тому числі студенти, часто припускаються помилки на зразок:

- неточність у визначенні об'єкта і предмета дослідження;
- змішування, паралелізм об'єкта і предмета наукового дослідження;
- дублювання об'єкта та предмета наукового дослідження.

Важливо пам'ятати, що правильне визначення та розмежування об'єкта та предмета наукового дослідження є запорукою його успішного проведення і отримання позитивних результатів.

10.2. Актуальність і новизна наукового дослідження

У сучасних умовах розвитку наукової думки будь-яке наукове дослідження має бути соціально значущим, містити нову наукову інформацію, узагальнення кращого досвіду, вирішення нових теоретичних завдань, розкриття методів використання теорії у конкретних умовах діяльності. Тобто будь-яке наукове дослідження має бути актуальним у сучасних умовах розвитку науки і містити елементи наукової новизни.

Актуальність наукового дослідження

Актуальність наукового дослідження визначається тим, чи його результати сприятимуть вирішенню конкретних практичних завдань або чи сприятимуть усуненню існуючих теоретичних суперечностей у галузі бухгалтерського обліку загалом або в її окремих

ділянках. Актуальність наукового дослідження обґрунтовують насамперед новизною отриманих у процесі його проведення результатів, на основі яких можуть бути встановлені нові теоретичні закономірності та визначені шляхи їх застосування для конкретних практичних потреб бухгалтерської практики.

Вітчизняні і зарубіжні вчені по-різному трактують поняття актуальності наукового дослідження (табл. 10.4).

Таблиця 10.4

Дефініції “актуальності наукового дослідження”

Автор	Дефініція
<i>С. П. Петрущенко</i>	Актуальність наукового дослідження – це його відповідність сучасним потребам науки і практики
<i>Ю. Г. Волков</i>	Актуальність наукового дослідження – це одна з основних вимог, які поставлені до дисертації. Зазвичай вона дратує здобувача, оскільки сприймається ним як вимога виключно формального характеру, що настирливо переслідує його науковий пошук
<i>А. П. Щербак</i>	Актуальність наукового дослідження – це ступінь його важливості наукового дослідження в даний момент і в даній ситуації для вирішення даних проблем, питань або завдань

У наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку розрізняють певні види їх актуальності (рис. 10.2):

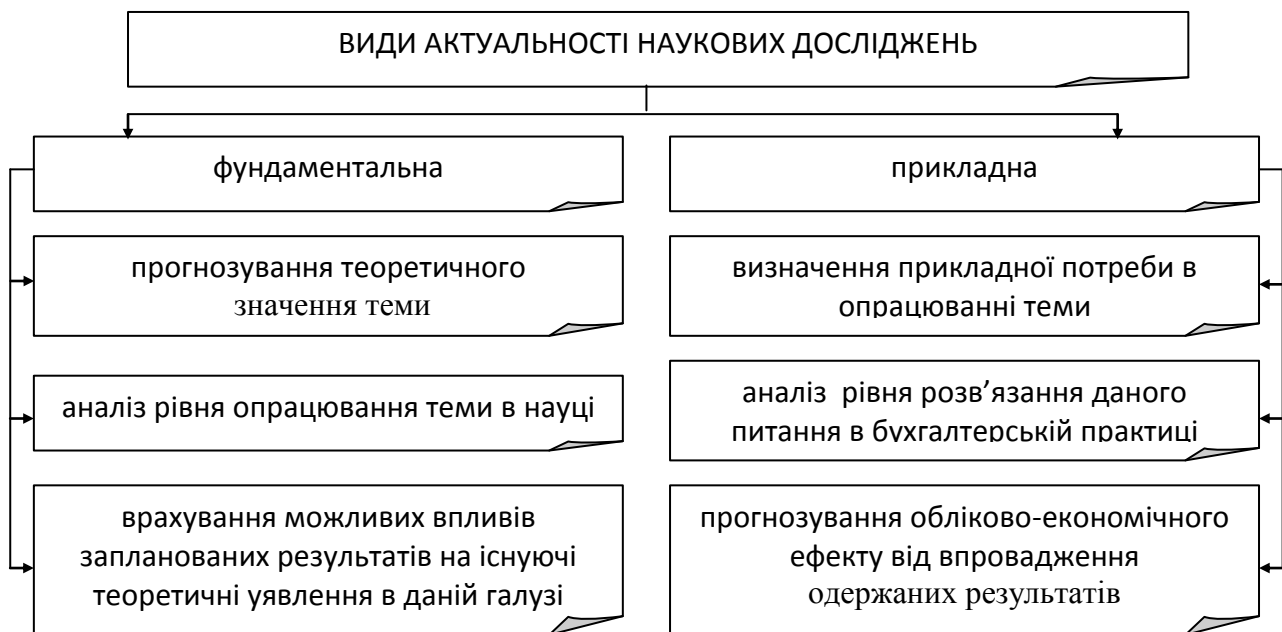

Рис. 10.2. Види актуальності наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку

Наприклад, науковець, що проводить дослідження у галузі бухгалтерського обліку на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у

системі управління підприємств лісового господарства”, може обґрунтувати актуальність свого дослідження таким чином:

1. Дослідження методики обліку витрат на підприємствах лісового господарства є актуальним у зв'язку зі значними змінами у чинному законодавстві, а саме у зв'язку із прийняттям Податкового кодексу України.

2. Враховуючи зміни, внесені до чинних національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, актуальним є вивчення класифікаційних ознак витрат підприємств лісового господарства з метою вдосконалення їх аналітичного обліку.

3. У зв'язку з триваючим процесом реформування податкового законодавства України актуальним залишається питання розробки нових форм первинних податкових документів, а саме податкової накладної.

4. Враховуючи зміни, внесені до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій України для організації аналітичного обліку витрат актуальним питанням є введення додаткових субрахунків для обліку витрат на підприємствах лісового господарства.

Більш детальний приклад науково обґрунтованого формування актуальності наукового дослідження за темою “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства” подано нижче:

...Розвиток економічних відносин вимагає ефективного управління підприємством, яке визначається успішністю менеджменту витрат основної діяльності суб'єкта господарювання. У цьому процесі важливе місце посідає бухгалтерський облік та контроль витрат, що формують інформаційну та методичну базу для прийняття управлінських рішень. При цьому важливою умовою є повнота, достовірність та оперативність обліково-аналітичної інформації про витрати, які формують собівартість виготовленої продукції.

На сьогодні управління витратами, як єдиний цілісний процес, організаційно та методично відсутнє на підприємствах лісового господарства, що знижує ефективність діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання та унеможливує їх адаптацію до нових економічних умов. Передумовами удосконалення існуючої системи управління витратами є розробка сучасних методик бухгалтерського обліку та контролю витрат основної діяльності підприємств лісового господарства, у тому числі:

- класифікації витрат;
- рекомендацій щодо обліку та розподілу загальновиробничих витрат;
- методів калькулювання собівартості продукції;
- підходів до контролю витрат основної діяльності.

Відсутність науково-практичних напрацювань у цьому напрямі обумовлює актуальність наукового дослідження.

Наукова новизна

Наукове дослідження, виконане на актуальну тему з метою вирішення визначених проблем, має містити наукову новизну отриманих результатів. В Україні прийнято під час здійснення наукових досліджень формувати наукову новизну отриманих результатів за допомогою таких фраз:

- вперше ...;
- удосконалено...;
- набуло подальшого розвитку...

Наукова новизна подібна до блакитної фарби – швидко линяє.

А. М. Зосимов

Питання новизни є одним із найбільш суперечливих і складних при здійсненні різних видів наукових досліджень, у тому числі в галузі бухгалтерського обліку. Одні вчені можуть вважати отриманий науковцем результат новим, інші – давно відомим. При цьому, роблячи висновки, вони спираються на свій особистий досвід, який за зростаючої кількості робіт, розширення тематики досліджень і одночасного часткового зменшення доступних джерел інформації стає дедалі менш надійним. Тому кожен науковець повинен уміти чітко і обґрунтовано визначати новизну свого власного наукового результату, а також захистити свій вибір у майбутньому.

При формулюванні наукової новизни важливо враховувати три головні умови:

1. Розкриття результату, тобто у науковій роботі необхідно вказати, який тип нового знання здобув дослідник. Це може бути вироблення концепції, методики, класифікації, закономірностей тощо. Отже, слід розрізняти теоретичну і практичну новизну.

2. Визначення рівня новизни отриманого результату, його місце серед відомих наукових фактів. У зіставленні з ними нова інформація може виконувати різні функції: уточнювати, конкретизувати існуючі відомості, розширювати і доповнювати їх або суттєво перетворювати. Залежно від цього виділяють такі рівні новизни: конкретизацію, доповнення, перетворення.

3. Оцінкою нових результатів є їх розгорнутий і чіткий виклад, а не формальне, нічим не підкріплене запевнення, що теоретичні позиції і практичні висновки дослідження є новими.

Отже, можна виділити три рівні новизни наукових досліджень:

- а) перетворення відомих даних, докорінна їх зміна;
- б) розширення, доповнення відомих даних;
- в) уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем.

Також можна математично описати форми новизни наукових досліджень (табл. 10.5)

Форми наукової новизни

№ з/п	Характеристика наукової новизни	Позначення наукової новизни
1	Часткове нове поєднання ознак	(було $A + B$, стало $C + D$)
2	Включення нової ознаки	(було $A + B$, стало $A + B + C$)
3	Заміна частини ознак новими	(було $A + B + C$, стало $A + B + D$)
4	Використання більш конкретної ознаки як загальноприйнятої	(було $A + B + C$, стало $A + B + C_1$, де $C_1 = C + C + C_1$.)
5	Нове взаємне розташування ознак	(було $A + B + C$, стало $A + C + B$)
6	Новий тип зв'язку і взаємодії між ознаками:	<p>було $A \rightarrow B, C, D$ стало $A \rightarrow B \rightarrow C, D$</p>
7	Сумісне використання ознак, які раніше використовувалися окремо, у вигляді нового поєднання	(було $X = A+B; Y=C + D$, стало $Z = A + B + C + D$)
8	Нова форма (режим, структура) ознаки	(було $a + B + C$, стало $A + B + C$).
9	Нове кількісне співвідношення ознак	(було $A + B + C$, стало $A + 2B + 3C$)

Усі наукові положення у галузі бухгалтерського обліку з урахуванням досягнутого рівня новизни є теоретичною основою (фундаментом) вирішеної у дослідженні наукової задачі або наукової проблеми. Насамперед за це науковій роботі можуть надаватись позитивні відгуки.

Наукова новизна і теоретична значущість наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку полягають у розкритті змісту концепції, методу чи методики, виявленні й формулюванні закономірностей облікового процесу або опису облікових моделей. Практична значущість наукової новизни включає обґрунтування нової облікової чи методичної системи, рекомендації, вимоги, пропозиції.

До визначення цих параметрів оцінки результатів наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку висувається ряд вимог, яким мають відповідати виконані наукові роботи всіх рівнів. Втім аналіз наукових праць у галузі бухгалтерського обліку молодих учених показує, що в багатьох авторів немає єдиного розуміння того, як формулювати новизну, теоретичну і практичну значущість за змістом і за формою, як “відокремити” їх, не повторюючи одне й те саме, не дублюючи опис актуальності дослідження.

У науковій новизні одержаних результатів подають короткий перелік нових наукових положень (рішень), запропонованих науковцем особисто. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше здобуто, вдосконалено, дістало подальший розвиток).

Найтипівіші помилки, яких припускаються при цьому, такі:

– овизна підміняється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю;

- у працях стверджується, що дане питання не розглядалося в конкретних умовах, не досліджувалась його важливість для практики;
- висновки до розділів мають характер констатації і є самоочевидними твердженнями, з якими справді не можна сперечатися;
- немає зв'язку між одержаними раніше і новими результатами, тобто наступності.

Кожне наукове положення у галузі бухгалтерського обліку чітко формулюють, відокремлюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни. Сформульоване наукове положення у галузі бухгалтерського обліку повинно читатися і сприйматися легко й однозначно (без нагромадження дрібних і таких, що затемнюють його сутність, деталей та уточнень). У жодному випадку не можна вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації, коли просто констатують, що в науковій роботі зроблено те й те, а сутності і новизни положення із написаного виявити неможливо. Подання наукових положень у вигляді анотації є найбільш розповсюдженою помилкою науковця при викладенні загальної характеристики роботи, яка зустрічається у 90% наукових робіт. Часто трапляються наукові роботи, висновки яких повторюють відомі положення або очевидні істини.

Скільки нового і незнайомого нам люди пізнають ще в науках, у природі і навіть в історії. Скільки відкриттів буде зроблено. Яке безмірне наше нинішнє нецтво, і який малий досвід дали нам ці шість–сім тисяч років.

Жан де Лабрюйєр

При формуванні наукової новизни під час наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку варто висловлювати власну думку (якщо вона має вагомні аргументи), але не слід зловживати займенником „я” настільки, щоб це впадало у вічі. Як правило, для офіційних доповідей доречно уникати особових займенників я, ми, ти, ви, бо вони надають спілкуванню і тексту відтінок особистого звертання, неофіційного характеру. Найчастіше у науковій комунікації переважає використання безособових форм (досліджено, розглянуто, проаналізовано); для розмовної лексики, неофіційного спілкування, безпосереднього звернення до слухача чи читача автор може обрати „я”. Об’єктивності думки сприяють і безособові речення, пасивні звороти, зворотні дієслова.

Особові конструкції легко перетворити в безособові. Наприклад: я переконаний – цілком зрозуміло, що; ми вважаємо – вважається, що...

Надмірне захоплення „я” чи „ми” у науковому дослідженні у галузі бухгалтерського обліку постійно наштовхує на думку, що автор більше захоплюється собою, аніж об’єктом дослідження, за особистісним фоном може загубитися суть. Постійне „ми” змушує задуматися над тим, чому дослідник постійно „звеличує” себе, звертаючись до форми множини. Займенник ми найчастіше означає той колектив (автор і співавтор, група авторів), що

працював над концепцією, аналізом, результатами розвідки, впровадженням їх у практику тощо.

Приклади наукової новизни

Нижче наведено варіанти сформованої наукової новизни дослідження на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства”:

вперше:

– запропоновано методика бюджетування витрат виробництва продукції підприємств лісового господарства, яка вміщує модель бюджету витрат на виробництво за видами деревини, що дає можливість здійснювати планування витрат, оперативно контролювати раціональне використання виробничих ресурсів та виконання виробничої програми;

удосконалено:

– методика розподілу загальновиробничих витрат підприємств лісового господарства через використання змінних витрат, зокрема, витрат на оплату праці як бази розподілу, що забезпечує одержання більш обґрунтованої інформації про розмір виробничих витрат і рівень собівартості та, відповідно, встановлення реальної реалізаційної ціни на продукцію лісового господарства;

набуло подальшого розвитку:

– трактування поняття „інформаційне забезпечення управління витратами” – сукупність інформаційних потоків, що містять інформацію про витрати на виробництво продукції з урахуванням потреб користувачів на всіх рівнях управління і забезпечують інформаційний зв’язок між джерелами та користувачами такої інформації;

– обґрунтування основних вимог, які ставляться до поняття „інформаційне забезпечення управління витратами” – мінімальний обсяг при максимальному змісті, оперативність, корисність, достовірність, своєчасність, групування за центрами відповідальності, аналітичність, зрозумілість, надійність, цілеспрямованість, співставність, придатність.

10.3. Мета і завдання дослідження

Наступними елементами наукового дослідження є мета і завдання. Мета наукового дослідження вже закладена у самій назві обраної теми. Чітке уявлення мети дослідження сприяє цілеспрямованій діяльності дослідника, активізує його творчий потенціал.

Мета (ціль) наукового дослідження

Мета (ціль) наукового дослідження – це авторська стратегія в одержанні нових знань про об’єкт та предмет дослідження. Формулювання мети дослідження спрямоване на кінцевий результат, який має одержати дослідник у науковій діяльності. Таким чином, мета – це те, що ми хочемо отримати при проведенні дослідження, ціль, яку ми перед собою ставимо.

Ми ставимо собі в житті цілі. При цьому думаємо про те, якими засобами зможемо їх досягти. Мета тут є загальне, керуюче, і ми володіємо засобами та знаряддям, діяльність яких ми визначаємо відповідно до цілей.

Гегель

Науковці дають різні визначення поняття “мета наукового дослідження” (табл. 10.6).

Таблиця 10.6

Дефініції “мета наукового дослідження”

Автор	Дефініція
<i>В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко</i>	Мета наукового дослідження – це всебічне, достовірне вивчення об’єкта, процесу чи явища, їх структури, зв’язків та відносин на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання та впровадження в практику корисних для людини результатів
<i>Г. С. Цехмістрова</i>	Мета наукового дослідження – це те, чого в найзагальнішому вигляді потрібно досягти в кінцевому підсумку дослідження. Формулювання мети зазвичай починається словами: “розробити методику (модель, критерії, вимоги, основи, тощо)”, “обґрунтувати...”, “виявити...”, “розкрити особливості...”, “виявити можливості використання...” тощо
<i>О. В. Колесников</i>	Мета наукового дослідження – це визначення конкретного об’єкта і всебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв’язків на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також одержання корисних для діяльності людини результатів, впровадження у виробництво й одержання ефекту
<i>Н. М. Малюга</i>	Мета наукового дослідження – це запланований результат, який має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з кращими, ніж були раніше, показниками якості або процесу її досягнення

Отже, мета передбачає відповідь на запитання “що бажає одержати дослідник і яким має бути цей результат?”. При цьому із формулювання мети має бути зрозуміло:

- що досліджується;
- для чого досліджується (суспільне значення);
- яким шляхом досягається результат.

Цілі наукового дослідження – це комплекс результатів, які необхідно одержати в процесі дослідження. Ціль дослідження полягає в пізнанні проблеми.

Але сама по собі проблема є не чим іншим, як суперечністю. Тому в науковому дослідженні необхідно виділити мінімум три підцілі:

- вивчення однієї сторони суперечності;
- вивчення другої сторони суперечності;
- з’ясування їх співвідношення.

Цілі наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку можуть бути найрізноманітнішими і мати різне спрямування (рис. 10.3).

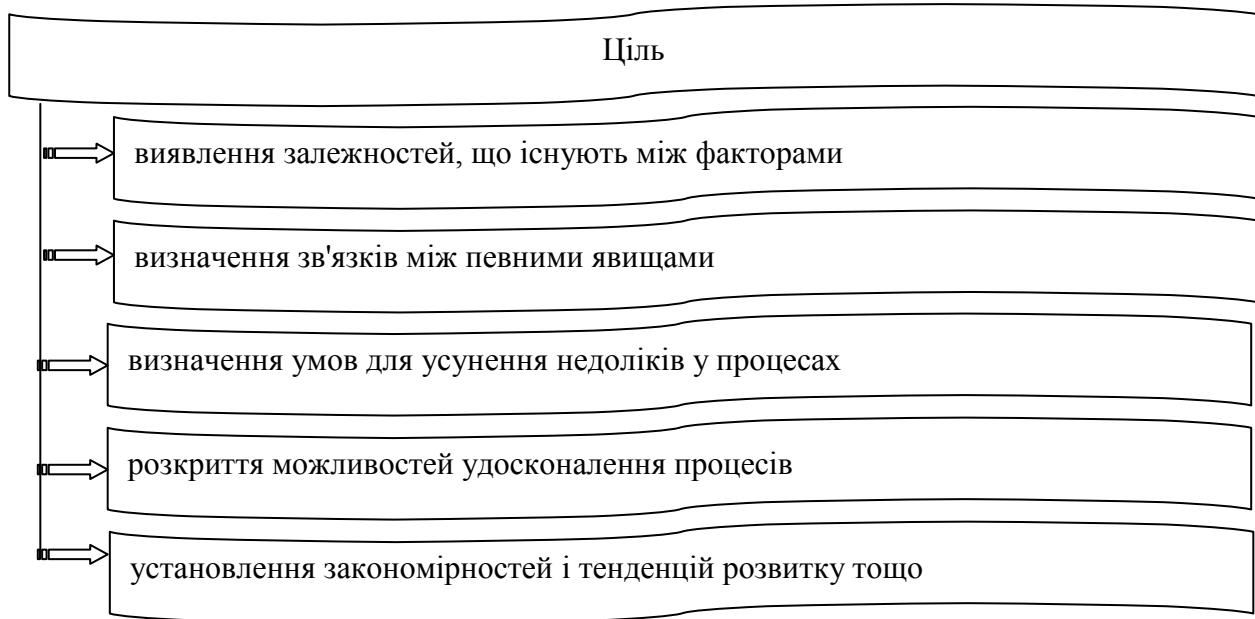

Рис. 10.3. Цілі бухгалтерського наукового дослідження

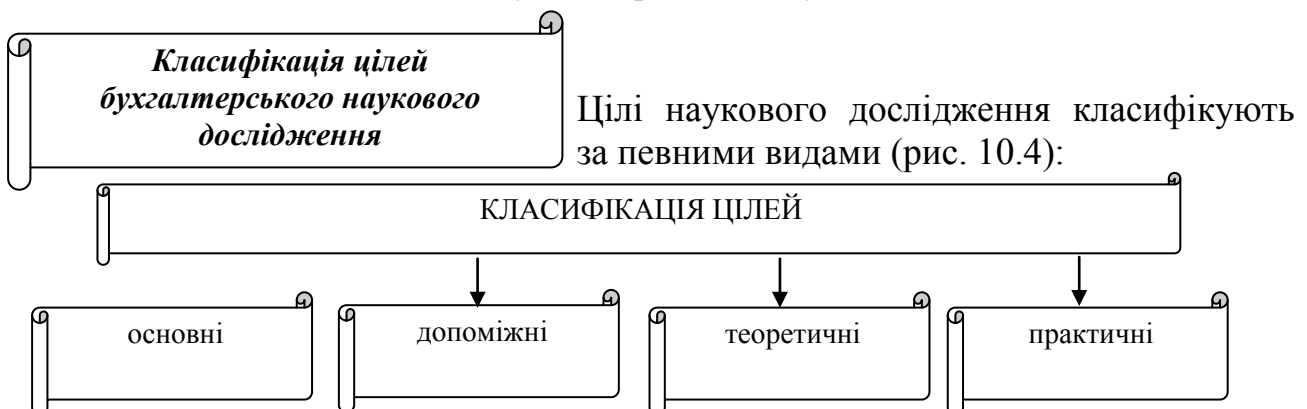

Рис. 10.4. Класифікація цілей бухгалтерського наукового дослідження

Основні цілі наукового дослідження – це передбачення його результату, визначення оптимальних шляхів вирішення завдань. Крім основних цілей бухгалтерського наукового дослідження можуть бути і неосновні, які мають допоміжний, або обслуговуючий, характер.

Наукова ціль – це ніщо, а науковий рух – це все.

Едуард Бернштейн

Допоміжні цілі бухгалтерського наукового дослідження можуть бути спрямовані на різні аспекти вирішення основних цілей.

Обов'язковим атрибутом більшості бухгалтерських наукових досліджень є *практичні цілі*, через які реалізується практично-перетворювальна функція дослідження.

Традиційно мету наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку пов'язують із низкою типових цілей (рис. 10.5).

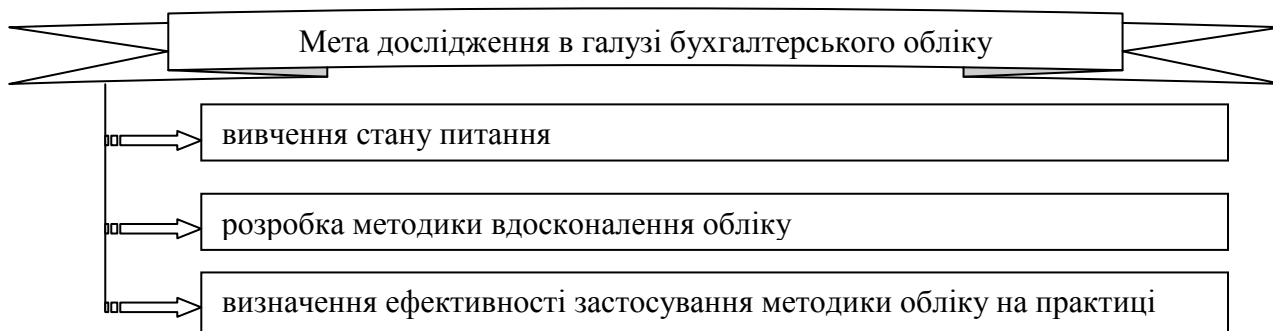

Рис. 10.5. Мета дослідження у галузі бухгалтерського обліку

Дослідження у галузі бухгалтерського обліку можуть передбачати практичну мету або одержання інформації для вибору шляхів і засобів вирішення проблемної ситуації.

При цьому мету наукового дослідження можна сформулювати одним абзацом, наприклад: "...метою роботи є теоретичне обґрунтування та наукова розробка пропозицій щодо удосконалення організації і методики бухгалтерського обліку та контролю витрат основної діяльності підприємств лісового господарства".

При визначенні мети наукового дослідження необхідно зважати на рівень підготовки науковця. Молоді науковці, а саме студенти – випускники вузів, аспіранти перших років навчання не повинні вибирати для себе непосильну мету наукового дослідження. Наприклад, метою наукових досліджень у рамках курсових та дипломних робіт з бухгалтерського обліку може бути "удосконалення методики обліку", проте не може бути "розробка методології обліку".

Завдання наукового дослідження

Визначивши мету дослідження, науковець повинен чітко сформулювати завдання, які він перед собою ставить з метою реалізації поставленої мети.

Завдання наукового дослідження – це деталізований перелік дій, які повинні бути проведені в ході наукового дослідження з метою реалізації його мети. Завдання дослідження формулюються після проведення аналізу рівня вивчення об'єкта з огляду на поставлену мету і є тим мінімумом питань, відповіді на які необхідно обов'язково отримати для досягнення мети.

Науковці дають різні визначення поняття "завдання наукового дослідження" (табл. 10.4).

Дефініції “завдання наукового дослідження”

Автор	Дефініція
<i>Г. С. Цехмістрова</i>	Визначення завдань наукового дослідження – це визначення факторів, які впливають на об’єкт дослідження, відбір і зосередження уваги на найсуттєвіших із них. Критеріями відбору є мета дослідження та кількісний рівень накопичених фактів у цьому напрямі
<i>О. А. Попов</i>	Завдання наукового дослідження – це дії, які в своїй сукупності повинні дати уявлення про те, що потрібно зробити, аби мета була досягнуто
<i>Н. М. Малюга</i>	Завдання наукового дослідження визначають для того, щоб більш конкретно реалізувати його мету

Завдання наукового дослідження передбачають опис:

- 1) основних характеристик (сутності) досліджуваного явища;
- 2) характеристику процесу розвитку досліджуваного явища;
- 3) розробку та (або) обґрунтування критеріїв показників цього явища.

У наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку розрізняють такі види завдань (рис. 10.6):

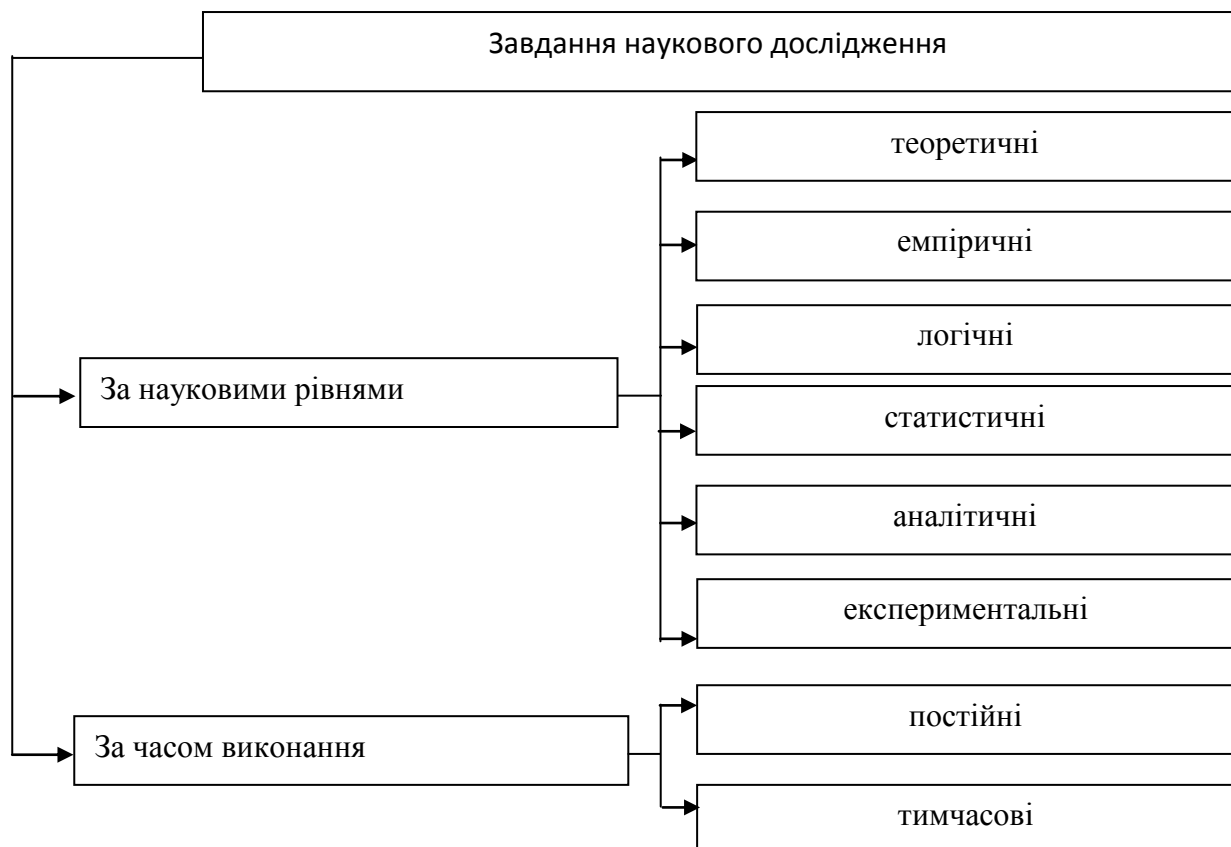

Рис. 10.6. Види завдань бухгалтерського наукового дослідження

Теоретичні завдання наукового дослідження вирішують за допомогою певної системи умовиводів, що спираються на існуючі в науці знання і факти.

Емпіричне завдання наукового дослідження – це завдання, що реалізується через спостереження об'єктів, фіксацію фактів, проведення експериментів, установлення співвідношень, зв'язків, закономірностей між окремими явищами.

Логічні завдання наукового дослідження розв'язують методами логічного аналізу наукового знання, яке існує у вигляді окремих суджень або їхніх цілих систем.

Статистичні завдання наукового дослідження вирішуються на основі методів статистичного аналізу, використовуючи апарат математичної статистики.

Аналітичні завдання наукових досліджень також виступають здебільшого у ролі елементів розв'язання їхніх експериментальних завдань. Розв'язання аналітичних завдань полягає в отриманні достовірно точних експериментальних даних і на математичному описі процесів, що досліджуються, або математичній формі подання результатів дослідження.

Експериментальні завдання наукових досліджень розв'язуються на основі цілеспрямованого керування змінами стану окремих сторін або відношень об'єкта дослідження і точного опису фактів, що відображають відповідні зміни стану самого об'єкта.

Постійні завдання наукового дослідження – це завдання, які вивчаються на всіх етапах здійснення наукового дослідження. *Тимчасовими* є завдання, які вивчаються на обумовлених конкретних етапах здійснення наукового дослідження.

Завдання бухгалтерського наукового дослідження формують за допомогою таких основних дієслів:

- вивчити...;
- розробити...;
- виявити...;
- встановити...;
- обґрунтувати...;
- визначити...;
- перевірити.

У своїй сукупності завдання мають дати уявлення про те, що слід зробити для розв'язання поставленої проблеми. Таким чином, завдання дослідження виступають як часткові, порівняно самостійні цілі стосовно загальної мети в конкретних умовах перевірки висловленого припущення (гіпотези).

Кількість завдань бухгалтерського наукового дослідження має бути мінімальною за ознакою їх необхідності й достатності у рамках конкретної пошукової роботи (як правило, від 1 до 5 завдань).

Нижче наведено завдання, поставлені дослідником, який опрацьовує наукову тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств лісового господарства”:

- ...Відповідно до зазначеної мети у роботі поставлені такі завдання:
- ідентифікувати економічну сутність категорій “затрати” та “витрати” з метою усунення неконвенційності понятійного апарату;
 - проаналізувати види витрат основної діяльності підприємств лісового господарства для потреб організації бухгалтерського обліку з урахуванням впливу організаційних і технологічних факторів;
 - визначити елементи організації бухгалтерського обліку витрат основної діяльності підприємств лісового господарства;
 - запропонувати сучасні методики бухгалтерського обліку витрат з врахуванням особливостей діяльності підприємств лісового господарства;
 - обґрунтувати теоретико-методичні засади організації контролю витрат основної діяльності підприємств лісового господарства для побудови адаптивної моделі методики його проведення.

Під час формулювання завдань наукового дослідження можливі помилки, основними з яких є:

- завдання підміняються етапами дослідження (наприклад, “Вивчити науково-методичну літературу з проблеми дослідження”);
- завдання підміняються методами дослідження (наприклад, “Проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми дослідження”).

Ув’язка завдань з метою наукової роботи є запорукою якісного і результативного виконання запланованого дослідження.

Контрольні запитання

1. Як трактують вітчизняні і зарубіжні вчені поняття “об’єкт наукового дослідження”?
2. У чому полягає актуальність наукового дослідження?
3. Що розуміють під поняттям “мета наукового дослідження”?
4. Що таке класифікація об’єктів наукового дослідження?
5. Які існують види актуальності наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку?
6. Що розуміють під цілями бухгалтерського наукового дослідження?
7. Як класифікують об’єкти наукового дослідження?
8. Як вітчизняні та зарубіжні вчені трактують поняття “предмет наукового дослідження”?
9. Яке співвідношення об’єкта і предмета дослідження у галузі бухгалтерського обліку?
10. Які основні об’єкти наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку?
11. Які помилки можливі при визначенні об’єкта і предмета дослідження?

12. Що розуміють під обґрунтуванням актуальності наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку?

13. Які існують форми наукової новизни?

14. За допомогою яких фраз в Україні прийнято під час здійснення наукових досліджень формувати наукову новизну отриманих результатів наукових досліджень?

15. Скільки і які рівні новизни досліджень за місцем отриманих знань у переліку відомих наукових даних можна виділити?

16. Як класифікують цілі бухгалтерського наукового дослідження?

17. Яка мета наукового дослідження в галузі бухгалтерського обліку?

18. Що таке завдання наукового дослідження?

19. Як класифікують види завдань наукового дослідження?

20. Скільки і які підцілі необхідно виділяти в науковому дослідженні?

Тести

1. Об'єкт наукового дослідження – це:

а) поділ предмета наукового дослідження на групи за певними ознаками з метою вивчення та наукового узагальнення;

б) те, на що спрямований процес пізнання науковця, це процес або явище, у межах якого виникають проблеми (чи проблема) для вивчення;

в) результат досягнення синтезу знань під час здійснення наукового дослідження;

г) безпосереднє вивчення явищ наукового дослідження.

2. За науковими рівнями ознак об'єкти наукового дослідження поділяють на:

а) теоретичні та емпіричні;

б) прості і складні;

в) натуральні і прості;

г) фізичні і складні.

3. Мета (ціль) наукового дослідження – це:

а) авторська стратегія в одержанні нових знань про об'єкт і предмет дослідження;

б) процес визначення проблеми наукового дослідження;

в) те, на що спрямований процес пізнання науковця;

г) це процес або явище, у межах якого виникають проблеми (чи проблема) для вивчення.

4. Визначити об'єкт наукового дослідження означає дати відповідь на запитання:

а) як здійснюється дослідження?

б) де здійснюється дослідження?

в) що розглядається у дослідженні?

г) ким здійснюється дослідження?

5. У наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку розрізняють такі види їх актуальності:

- а) теоретична, емпірична;
- б) фундаментальна, прикладна;
- в) проста, складна;
- г) натуральна, штучна.

6. Мета передбачає відповідь на запитання:

- а) де і як бажає дослідник одержати результат?
- б) за допомогою чого дослідник бажає одержати результат?
- в) у який спосіб має бути одержаний результат дослідником?
- г) що бажає одержати дослідник і яким має бути цей результат?

7. Поділ на групи об'єктів наукового дослідження за певними ознаками з метою вивчення та наукового узагальнення – це:

- а) класифікація об'єктів наукового дослідження;
- б) визначення об'єктів наукового дослідження;
- в) порівняння об'єктів наукового дослідження;
- г) обґрунтування об'єктів наукового дослідження.

8. В Україні прийнято під час здійснення наукових досліджень формувати наукову новизну отриманих результатів за допомогою використання таких слів і фраз:

- а) досліджено..., систематизовано..., розкрито...;
- б) сформовано..., розроблено..., аргументовано...;
- в) вперше..., удосконалено..., набуло подальшого розвитку...;
- г) проаналізовано..., досліджено..., вперше...

9. Скільки як мінімум підцілей необхідно виділяти у науковому дослідженні:

- а) 2;
- б) 3;
- в) 5;
- г) 6.

10. Класифікацію об'єктів наукового дослідження здійснюють за такими ознаками:

- а) за науковими рівнями та за часом виконання;
- б) за типами та за рівнем складності;
- в) за функціями і за часом виконання;
- г) за науковими рівнями і за ступенем складності.

11. За місцем здобутих знань у переліку відомих наукових даних можна виділити три рівні новизни досліджень:

а) перетворення відомих даних; розширення відомих даних; уточнення, конкретизація відомих даних;

б) формування нових даних; обґрунтування нових даних; уточнення нових даних;

в) пояснення відомих даних; узагальнення невідомих даних; аналіз відомих даних;

г) деталізація нових даних; трансформація відомих даних; висновки щодо дослідження.

12. “Виявлення залежностей, що існують між факторами; визначення зв’язків між певними явищами та умов для усунення недоліків у процесах” – це:

а) гіпотези наукових досліджень;

б) предмет наукових досліджень;

в) цілі наукових досліджень;

г) завдання наукових досліджень.

13. Предмет наукового дослідження – це:

а) частина об’єкта, що безпосередньо піддається дослідженню і визначає його тему;

б) авторська стратегія здобуття нових знань про об’єкт та предмет дослідження;

в) процес визначення проблеми наукового дослідження;

г) те, на що спрямований процес пізнання науковця.

14. Часткове нове поєднання ознак, включення нової ознаки, заміна частини ознак новими – це:

а) типи наукової новизни;

б) види наукової новизни;

в) класифікація наукової новизни;

г) форми наукової новизни.

15. Цілі наукового дослідження класифікують на такі:

а) основні, допоміжні, теоретичні, практичні;

б) теоретичні, емпіричні, фундаментальні, прикладні;

в) прості, складні, натуральні, штучні;

г) основні, допоміжні, прості, складні.

16. Характерною ознакою сучасної науки є:

а) комплексний підхід до вивчення об’єктів наукового дослідження;

б) деталізований підхід до вивчення об’єктів наукового дослідження;

в) системний підхід до вивчення об’єктів наукового дослідження;

г) простий підхід до вивчення об'єктів наукового дослідження.

17. При формулюванні наукової новизни важливо враховувати три основні умови:

а) зазначення переліку наукових праць, які дослідив науковець; впровадження новизни у практичну діяльність;

б) розкриття результату; визначення рівня новизни отриманого результату; оцінкою нових результатів є їх розгорнутий і чіткий виклад;

в) визначення наукових фактів, які вивчено під час здійснення наукового дослідження; уточнення вже відомих результатів дослідження;

г) оцінка вже відомих результатів досліджень інших учених, формальне, нічим не підкріплене запевнення в нових результатах дослідження.

18. Завдання наукового дослідження:

а) деталізований перелік дій, які мають бути проведені в ході наукового дослідження з метою реалізації його мети;

б) визначення взаємопов'язаних елементів наукового дослідження;

в) авторська стратегія здобуття нових знань про об'єкт та предмет дослідження;

г) визначення предмета наукового дослідження, і поділ його на групи за певними ознаками з метою вивчення та наукового узагальнення.

19. Бухгалтерський, фінансовий та управлінський облік; фінансовий, економічний та стратегічний аналіз – це:

а) предмети наукових досліджень;

б) явища наукових досліджень;

в) галузі наукових досліджень;

г) об'єкти наукових досліджень.

20. Найтиповіші помилки, яких припускаються при формулюванні наукової новизни, є такими:

а) присутній зв'язок між одержаними раніше і новими результатами; наукова новизна відрізняється від актуальності теми; висновки до розділів містять власну думку науковця;

б) немає зв'язку між одержаними раніше і новими результатами, тобто наступності; новизна взята із наукових праць інших учених; новизна ідентична меті наукового дослідження;

в) новизна підміняється актуальністю теми; у працях стверджується, що це питання не розглядалося в конкретних умовах; висновки до розділів мають характер констатації;

г) висновки до розділів є самоочевидними твердженнями, з якими справді не можна сперечатися; присутній зв'язок між новими і майбутніми результатами наукових досліджень.

Практичні завдання

1. Під класифікацією об'єктів наукового дослідження розуміють їх поділ на групи за певними ознаками з метою вивчення та наукового узагальнення. Покажіть схематично класифікацію об'єктів наукового дослідження за різними ознаками.

2. Актуальність наукового дослідження визначається тим, чи будуть його результати сприяти вирішенню конкретних практичних завдань або усуненню існуючих теоретичних суперечностей у галузі бухгалтерського обліку у цілому або в її окремих ділянках. Покажіть у табличній формі відмінності між фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями.

3. Наведіть завдання наукового дослідження, поставлені дослідником, що опрацьовує наукову тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат у системі управління підприємств”.

Рекомендована основна література

1. *Закин Я. Х.* Основы научного исследования / Я. Х. Закин, Н. Р. Рашидов. – Ташкент : Укитувчи, 1979. – 182 с.

2. *Кринецкий И. И.* Основы научных исследований / И. И. Кринецкий. – Киев : Вища шк., 1981. – 207 с.

3. *Лудченко А. А.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примаков и др. – 2-е изд. [стер.] – К. : О-во “Знания”, КОО, 2001. – 113 с.

4. *Сиденко В. М.* Основы научных исследований / В. М. Сиденко, И. М. Грушко. – Харьков : Вища шк., 1979. – 200 с.

5. *Чкалова О. Н.* Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища шк., 1978. – 120 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Сытник В. Ф.* Основы научных исследований / В. Ф. Сытник. – Киев : Вища шк., 1978. – 162 с.

2. *Шкляр М. Ф.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / М. Ф. Шкляр. – М. : Изд. дом Дашков и К, 2008. – 243 с.

3. *Сафонов А. А.* Основы научных исследований : учеб. метод. пособ. / А. А. Сафонов. – Владивосток : ВГУЭС, 2000. – 154 с.

4. *Bright E.* An Introduction to Scientific Research / E. Bright, Jr. Wilson. – Published in Canada by General Publishing Company, 1990. – 383 p.

Тема 11. План бухгалтерського наукового дослідження

11.1. План наукової роботи: поняття і види

11.2. Порядок складання плану наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку

11.3. План окремих видів бухгалтерських наукових робіт

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- призначення і структуру плану наукової роботи;
- порядок формулювання плану наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку;
- порядок складання планів різних видів наукових робіт.

11.1. План наукової роботи: поняття і види

На початку проведення наукового дослідження необхідно скласти його план, який дасть змогу систематизувати й упорядкувати, спрямувати усю наступну дослідницьку діяльність.

Хороший план сьогодні краще, ніж бездоганний завтра.

А.Блох

Формуючи план наукової роботи, дослідник конкретизує ті головні питання обраної теми, на яких він має намір сконцентрувати свою увагу. Пункти плану певною мірою мають відображати мету і завдання наукового дослідження, а також плановані до отримання результату. Таким чином, складання плану є важливим моментом наукової діяльності дослідника.

План наукової роботи

План наукової роботи – це сформований перелік назв окремих частин наукової роботи різного рівня, що забезпечує логічну послідовність викладу матеріалу наукового дослідження з метою виконання його завдань.

Вітчизняні і зарубіжні вчені дають і інші визначення поняття “план наукової роботи” (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Дефініції “план наукової роботи”

Автор	Дефініція
Н. М. Малюга	План наукової роботи – це “скелет” наукової роботи, який компактно відображає послідовність викладення матеріалу
Л. Г. Подоляк	План наукової роботи – це точний і короткий перелік положень у тому порядку, в якому вони розташовуватимуться ...
Г. А. Горелікова	План наукової роботи – це перелік дослідницьких та експериментальних робіт, методи, способи й терміни виконання наукової роботи
Т. С. Цехмістрова	План наукової роботи – це сукупність взаємопов’язаних і логічно побудованих питань, що дають змогурозкрити тему

Автор	Дефініція
О. Р. Романенко, С. Я. Огородник	План наукової роботи – це основа роботи, тому його складання є одним із найважливіших етапів її підготовки; має відображати напрями дослідження обраної теми, логічний зв'язок між її окремими складовими частинами, проблемну постановку окремих питань

Досвід показує, що результативне наукове дослідження може бути проведене тільки за наявності попередньо складеного плану. Проте на початку наукового дослідження скласти остаточний варіант плану майбутньої наукової роботи досить складно, тому досліднику доводиться розробляти декілька варіантів плану (рис. 11.1)

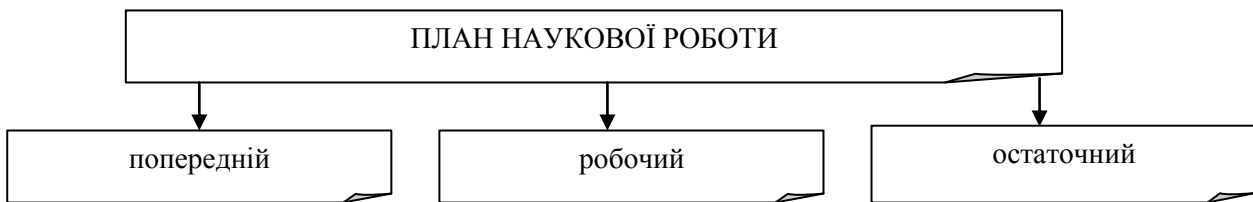

Рис. 11.1. Види плану наукового дослідження

Попередній план наукової роботи

Попередній план наукової роботи тільки в основних рисах дає характеристику предмета дослідження і надалі уточнюється без зміни основного напрямку наукового дослідження. Він може мати довільну форму, зазвичай це план-рубрикатор, який складається з переліку рубрик, поєднаних внутрішньою логікою дослідження теми. Попередній план наукового дослідження зазвичай складають на основі гіпотези, тобто на основі припущення, що визріває інтуїтивно або відповідно до розробленої версії. Попередній план лише в основних рисах характеризує предмет дослідження, є достатньо гнучким щодо можливих змін і уточнень.

Для прикладу розглянемо попередній план наукової роботи на тему „Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства”:

Вступ

1. Особливості галузі та їх вплив на бухгалтерський облік.
2. Витрати і собівартість продукції у лісовому господарстві.
3. Основні бухгалтерські проведення з обліку витрат.
4. Підсумковий облік витрат і калькулювання собівартості продукції лісового господарства.
5. Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції з використанням ЕОМ.

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

Різновидом попереднього плану наукового дослідження є план-проспект – реферативний виклад матеріалу, розміщений у логічній послідовності, відповідно до якого буде систематизовано увесь опрацьований фактичний матеріал. Саме план-проспект є основою для подальшого оцінювання науковим керівником відповідності роботи її цілям, завданням дослідження, побудови та співвідношення її складових.

Робочий план наукової роботи

На відміну від попереднього, *робочий план* більш точно відображає тему наукового дослідження і повніше охоплює його мету і завдання. Робочий план наукової роботи – це попередній план, що зазнав певних уточнень у процесі опрацювання наукової роботи. В ньому більш докладно розписуються проблеми, питання, думки до кожного пункту дослідження, джерела, на основі яких дослідник має намір розробляти відповідне питання.

Розглянемо для прикладу робочий план наукової роботи на тему „Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства”:

Вступ

1. *Особливості галузі та їх вплив на бухгалтерський облік: організаційні і технологічні [1, 3, 8].*

2. *Види витрат та собівартість продукції на підприємствах лісового господарства [2, 4].*

3. *Основні бухгалтерські проведення та аналіз рахунків для обліку витрат в умовах автоматизації [3, 5, 9].*

4. *Зведений облік витрат на підприємствах лісового господарства в умовах автоматизації [4, 6].*

5. *Порядок калькулювання собівартості продукції лісового господарства в умовах автоматизації [5, 7, 10].*

Висновки

Список використаних джерел

1. *Атамас П. Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки : навч. посіб. – 2-ге вид.– К. : Центр учбової літератури, 2010. – 392 с.*

2. *Басманов И. А. Теоретические основы учета и калькулирование себестоимости промышленной продукции / И. А. Басманов ; [под. ред. В. А. Новака]. – М.: Финансы, 1970. – 167 с.*

3. *Безруких П. С. Учет и калькулирование себестоимости продукции / П. С. Безруких. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 320 с.*

4. *Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студ. спеціальності “Облік та аудит” вищих навч. закл. / за заг. ред. Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид. – Житомир: ПП “Рута”, 2009. – 912 с.*

5. *Гитлин С. С. Калькуляция продукции лесопиления и деревообработки / С. С. Гитлин. – М. : Гослесбумиздат, 1953. – 86 с.*

6. Маренич Т. Г. Бухгалтерський облік в агроформуваннях : підручник / Т. Г. Маренич, В. Я. Амбросов. – 2-е вид. [доп. і переробл.]. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 896 с.

7. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України : Наказ Державного комітету лісового господарства України від 08.11.2002 р. № 146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kadrlis.com.ua/normativn_a_baza.htm.

8. Саблук П. Т. Бухгалтерський облік у сільськогосподарських підприємствах / П. Т. Саблук, В. Б. Моссаковський, Л. К. Сук. – К. : Урожай, 1998. – 416 с.

9. Ушакова Н. П. Витрати виробництва та обігу : навч. посіб. / Н. П. Ушакова. – Х. : ХДАТОХ, 1998. – 25 с.

10. Юхновський І. Р. Лісове господарство України : проблеми та перспективи. Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин / І.Р. Юхновський. – К., 2003. – 177с.

Додатки

Остаточний план наукової роботи

Остаточний план – це реферативний виклад розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь напрацьований матеріал. Як правило, має форму плану-проспекту. Він дає повне уявлення про основні положення майбутнього дослідження, принципи розкриття обраної теми, співвідношення обсягів окремих частин тощо. Остаточний план – це практично назви розділів і параграфів майбутньої наукової роботи разом з їх реферативним оглядом. Остаточний план найменше наближений до етапу вибору теми і найбільше пов'язаний з етапом формування остаточного варіанта наукової роботи. Слід мати на увазі, що остаточний план – це не догма. Він, як і попередній та робочий, теж може змінюватись, проте лише у разі недосягнення науковцем по завершенню наукової роботи поставленої мети.

Розглянемо для прикладу остаточний план наукової роботи на тему „Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства”.

Вступ

1. Організаційно-технологічні особливості галузі та їх вплив на побудову бухгалтерського обліку.

2. Класифікація витрат та формування собівартості продукції у лісовому господарстві.

3. Синтетичний та аналітичний облік витрат в умовах автоматизації.

4. Зведений облік витрат в умовах автоматизації.

5. Калькулювання собівартості продукції лісового господарства в умовах автоматизації.

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

При розробці плану будь-якої наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку потрібно дотримуватися таких основних принципів (рис. 11.2).

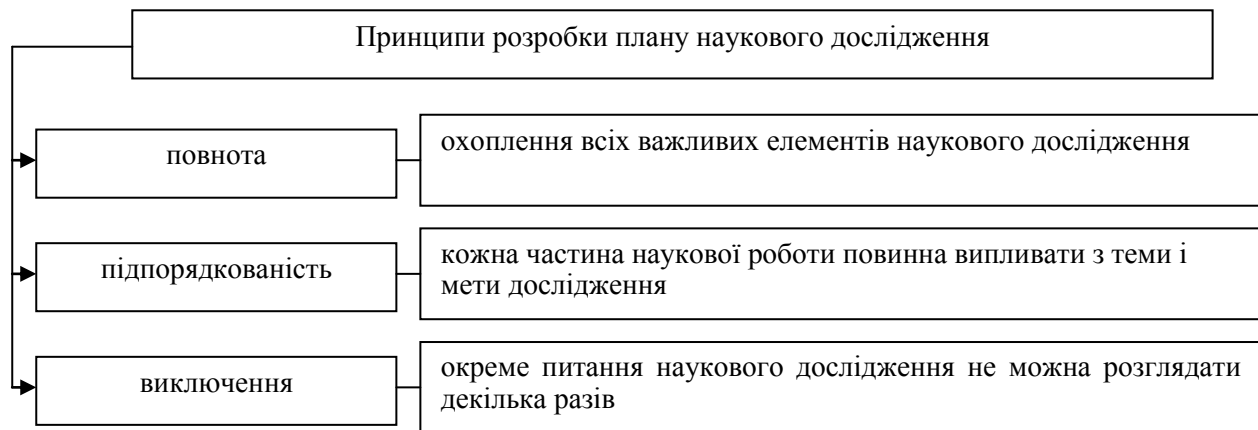

Рис. 11.2. Принципи розробки плану наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку

Складання плану є важливим елементом наукової діяльності дослідника. Як показує досвід, кожен, хто проводить будь-яке наукове дослідження, від самого початку роботи і до її завершення повинен мати план: план наукового реферату, план доповіді, план статті, план дисертації, план монографії тощо. При цьому автор має усвідомити черговість і логічну послідовність запланованих пунктів, адже саме логічна послідовність викладу матеріалів є передумовою реалізації поставлених наукових завдань.

Складаючи план, треба врахувати свої реальні можливості, здібності, доступність необхідної інформації і те, що бажане не повинне підміняти дійсність.

11.2. Порядок складання плану наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку

Перш ніж почати проводити наукове дослідження, науковець має скласти план майбутньої наукової роботи як результат проведеного наукового дослідження. План має бути чітким і логічно послідовним. Його потрібно узгодити з керівником, уточнювати, а за потреби змінювати.

Щоб виконати велику і важливу роботу, потрібні дві речі: яскравий план і обмежений час.

Елберт Хаббард

Основні положення плану формулюють, щоб були зрозумілими ідейна спрямованість наукового дослідження, вихідні позиції дослідника і структура роботи. Структура наукової роботи має бути простою, прозорою і забезпечувати пропорції між окремими її частинами, що полегшує написання роботи та групування зібраних матеріалів.

На основі опрацьованого таким чином плану зібраний матеріал поділяють на окремі розділи та підрозділи (параграфи). Таке групування зібраного матеріалу полегшує збирання нотаток і матеріалів до папок з окремими частинами праці.

При виконанні наукової роботи за допомогою комп'ютера, групування інформації та чітке її впорядкування є дуже важливими. Воно ще перед початком написання роботи допомагає у використанні всього накопиченого матеріалу.

З досвіду дослідників відомо, що складання плану наукового дослідження – процес тривалий. Необхідно визначити послідовність операцій, певних кроків для досягнення поставленої мети, залежно від складності теми, професійної підготовки дослідника та багатьох інших факторів. План можна розписати за основними розділами (темами), намітити заходи щодо його обговорення та адаптації до практики.

Відповідні підпитання (параграфи) слід також планувати, передбачаючи їх назви, сутність, місце у науковій роботі, зв'язок з іншими параграфами, відповідність темі наукової роботи і проблемі, що вирішується. Орієнтовну структуру окремого параграфа наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку наведено на рис. 11.3.

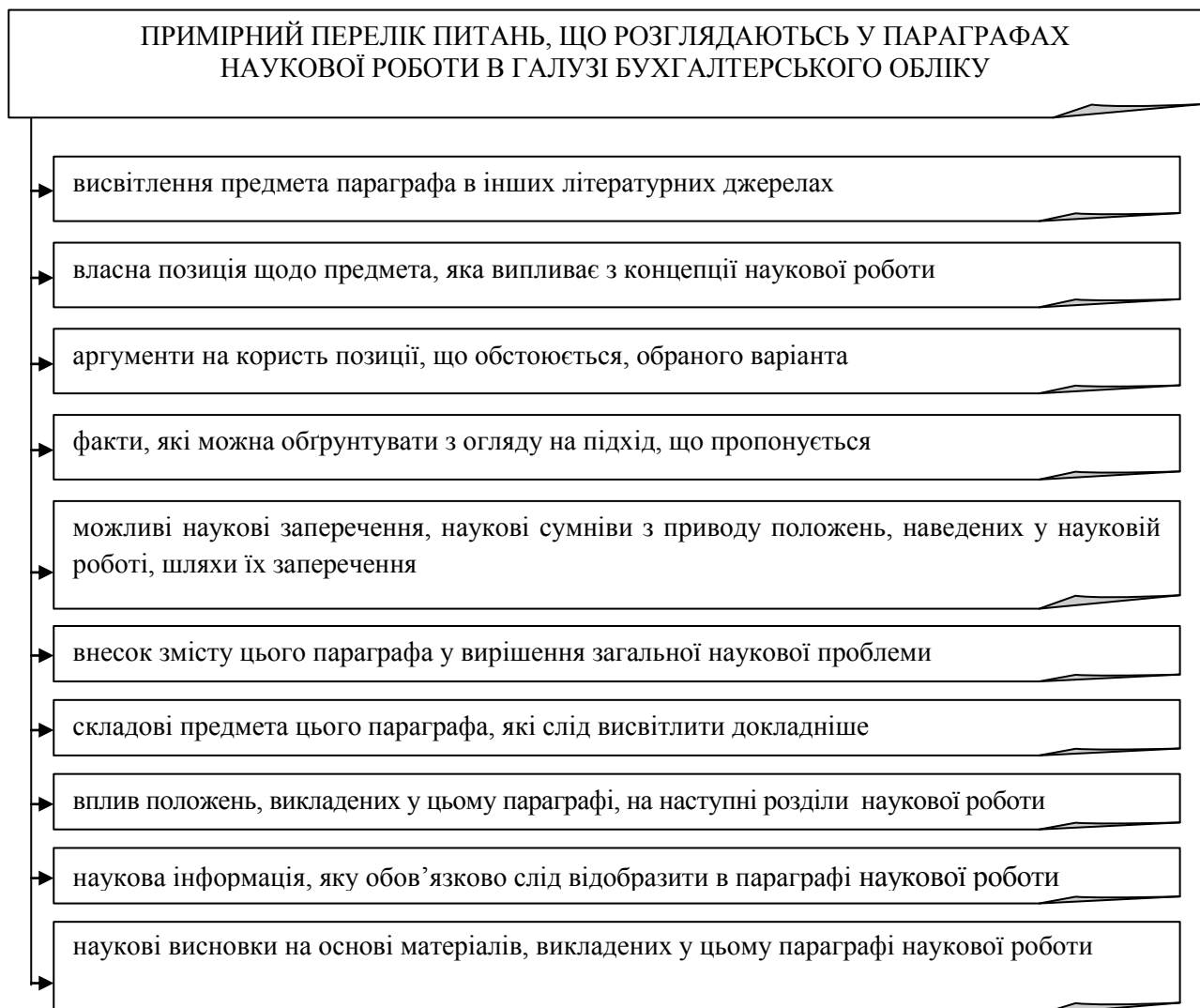

Рис. 11.3. Примірний перелік питань, які розглядаються у параграфах наукової роботи в галузі бухгалтерського обліку

Незалежно від виду, наукова робота повинна мати характер цілісного системного дослідження, чому сприяє формування “правильного” плану наукового дослідження. Цілісність роботи зумовлюється передусім гармонійним взаємозв'язком її розділів і підрозділів між собою. Правильний план дає змогу всебічно розкрити зміст теми, тоді як неправильно складений прирікає науковця на даремну працю, пов'язану з розкриттям непотрібних питань, і, як наслідок, вихід за межі об'єкта дослідження.

Маючи обрані проблему, тему і назву наукової роботи, важливо правильно визначитися з об'єктом дослідження до або одночасно із формуванням плану наукової роботи.

Структура плану наукової роботи

Більшість наукових робіт, наприклад наукові реферати, курсові й дипломні роботи, мають декілька розділів, що розміщуються в логічній послідовності. Це означає, що кожний наступний розділ має логічно впливати з попереднього, причому розділи повинні співвідноситися один з одним як загальне з частковим або навпаки.

Якщо, наприклад, у першому розділі досліджуються загальнотеоретичні питання, пов'язані з об'єктом наукового дослідження, то в другому – слід аналізувати особливості структурних елементів, форм прояву об'єкта наукового дослідження, у третьому – провести аналіз та узагальнення результатів двох попередніх розділів, на основі чого навести свої наукові результати, зробити свої висновки та пропозиції.

Вимога логічної послідовності стосується і підрозділів відповідних розділів. Якщо, приміром, у першому підрозділі першого розділу, з'ясовується поняття об'єкта наукового дослідження курсової або дипломної роботи, то в другому – може вивчатися історія формування наукових ідей і концепцій обраного наукового напрямку, ланцюг певних знаменних у науковому сенсі подій стосовно об'єкта наукового дослідження. В рамках першого розділу при вивченні історії формування наукових і практичних концепцій об'єкта наукового дослідження можна виділити в окремий підрозділ найбільш значущу концепцію, розглянути її як окремий підрозділ і проаналізувати її.

Таким чином, можна виокремити наступну послідовність того, що мають відображати підрозділи в межах першого розділу: спочатку поняття об'єкта наукового дослідження, потім вивчення історії формування наукової ідеї і концепцій, що стосуються об'єкта наукового дослідження, а далі – виділення найбільш значущої з них в окремий підрозділ.

У другому розділі наукової роботи при правильному розміщенні підрозділів слід враховувати їх значущість, тобто, як правило, спочатку розміщують підрозділи, що є найбільш значущими і ключовими.

У межах третього розділу доцільно співвіднести результати дослідження з національною практикою, наявними досягненнями у вітчизняній науці і

виділити перспективи подальшого вдосконалення вітчизняної теорії і практики.

Як правило, у третьому розділі переважає прикладний матеріал, це найбільш важливий і значущий розділ.

Після складання плану, а це потрібно зробити якнайшвидше, його потрібно погодити з науковим керівником, можна показати його і більшій кількості фахівців. Правильний план – це запорука успішної реалізації наукової роботи і що більше буде висловлено компетентних думок з приводу його структури, то більше науковець збереже свого часу. Показувати готовий план потрібно передусім докторам і кандидатам наук відповідного облікового напрямку, адже це фахівці, які напевне нададуть відчутну допомогу в коригуванні вашого плану.

***Структура плану наукової роботи
у галузі бухгалтерського обліку***

Наукові роботи у галузі бухгалтерського обліку, зокрема наукові реферати, курсові та дипломні роботи, а також дисертації, здебільшого містять від трьох до п'яти розділів.

***Структура плану першого розділу
наукової роботи***

Перший розділ наукової роботи присвячується вивченню теоретичних засад об'єкта дослідження. У ньому розглядають економічну сутність об'єкта дослідження, класифікаційні ознаки та класифікації, аналізують і розробляють визначення (дефініції), алгоритми (моделі) формування показників тощо. Проводять поглиблений економіко-правовий аналіз чинної нормативної бази, дають огляд спеціальної літератури з обраної теми. У процесі економіко-правового аналізу нормативної бази розглядають чинні закони, постанови Верховної Ради, укази Президента України, накази міністерства фінансів та інших органів державного управління. Нормативно-правові акти потрібно розглядати у цілому у зв'язку з об'єктом дослідження (наприклад, ті, що визначають поняття об'єкта дослідження, його різновиди), а також з огляду на організацію і ведення бухгалтерського обліку та економічного аналізу об'єкта дослідження (аналізу і контролю, обліку та аудиту тощо – залежно від обраної теми) на підприємствах. Під час розгляду законодавчої та нормативно-довідкової бази за темою необхідно опрацювати нормативно-правові акти (загальною кількістю не менш як 20), у тому числі найновіші закони, постанови уряду, накази міністерств тощо.

Перший розділ наукової роботи повинен також містити огляд наукової та навчально-методичної літератури за темою дослідження, за результатами якого обґрунтовують теоретичну базу обраної теми, дають огляд літературних джерел, нових розробок, іншу інформацію, пов'язану з темою. На основі опрацювання наукової, навчально-методичної літератури розкривають підходи різних авторів до розкриття теми дослідження,

показують подібність чи відмінність їхніх поглядів, обґрунтовують свої власні погляди. Опрацьованих літературних джерел має бути не менше 30, у тому числі публікації за останні 3 роки (монографії, підручники, посібники, статті тощо).

У першому розділі наукової роботи потрібно також розглянути теоретичні підходи всіх складових теми дослідження, наприклад: організація бухгалтерського обліку та економічного аналізу; методика обліку та аудиту; облік і контроль тощо. Для цього можна виділити окремі підрозділи.

Виклад результатів дослідження у першому розділі дипломної роботи (а також у наступних розділах) має бути наскрізним, тобто вони мають становити основу для подальшого дослідження, результати якого будуть розкриватися в наступних розділах дипломної роботи.

Структура плану другого розділу наукової роботи

У другому розділі наукових робіт у галузі бухгалтерського обліку наводять коротку організаційно-виробничу та фінансово-економічну характеристики базового підприємства і результати його фінансово-господарської діяльності. Розглядають організаційну структуру базового підприємства, наводять схему структури апарату управління. Особливу увагу приділяють структурі обліково-аналітичного апарату і розкриттю функцій окремих його підрозділів (окремих виконавців).

У другому розділі роботи можна також розкрити облікову політику базового підприємства, порядок організації фінансового та управлінського обліку (податкового обліку та контролю, обліку та аудиту, контролю і ревізії – залежно від обраної теми дипломної роботи), описати ступінь комп'ютеризації обліково-аналітичних робіт тощо.

Структура плану другого розділу залежить від обраного об'єкта дослідження та поставлених завдань. У наукових роботах, теми яких присвячені питанням організації та методики бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, у другому розділі можна розкрити питання документування, первинного обліку, аналітичного та синтетичного обліку об'єкта дослідження, порядку відображення об'єкта дослідження у фінансовій звітності. Крім того, можна розглянути питання інвентаризації, автоматизації обліку, міжнародні стандарти фінансової звітності тощо.

Структура плану третього і наступного розділів наукової роботи

Третій розділ наукової роботи може містити обґрунтування методики загального і факторного аналізу об'єкта дослідження на матеріалах базового підприємства. При цьому для проведення аналізу використовують показники не менш, як за 2 останні календарні роки діяльності базового підприємства.

На відміну, від третього розділу, у наступних розділах наукової роботи можуть бути розглянуті питання і пропозиції щодо організації та методики проведення зовнішнього та (або) внутрішнього аудиту, ревізії, контролю у цілому на базовому підприємстві, а також окремих об'єктів його бухгалтерського обліку.

Зазначимо, що структура, а відповідно і план залежать передусім від виду наукової роботи. Наприклад, структура наукової статті відрізнятиметься від наведеної вище, адже метою статті є здебільшого глибоке дослідження одного питання обраної проблеми, тому основна увага в ній має бути зосереджена саме на ньому. На томість, тези доповідей на конференції повинні містити короткий реферативний огляд планованого виступу за обраною вузькою темою, що також вимагає специфічного планування.

11.3. План окремих видів бухгалтерських наукових робіт

План курсової роботи

Курсову роботу як один із видів навчально-наукових робіт необхідно виконувати з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, здобутих студентами за час навчання, та їх застосування для комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

План – найкращий спосіб досягти випадкового результату.

А. Бірс

Після ознайомлення з основними нормативно-правовими актами та спеціальною літературою за обраною темою курсової роботи студент формує план роботи, який складається з кількох розділів. Кількість розділів не регламентується, однак недоцільно виділяти невеликі за обсягом розділи (до 5 сторінок). Як правило, у курсовій роботі має бути 3–5 розділів.

При визначенні назв розділів курсової роботи, як і інших видів наукових робіт, треба знати, що назва розділу не може повторювати назву теми роботи.

Обов'язковим для курсової роботи є докладний план:

- вступ;
- основна частина з кількома підрозділами;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки.

Приступаючи до складання плану курсової роботи, слід звернути увагу на те, що структура дослідження має чітко відповідати поставленим завданням і визначатись їх логікою.

У *вступі* обґрунтовують актуальність теми, наводяться науковий апарат роботи – об'єкт, предмет, методи дослідження, базове підприємство тощо.

У *першому*, переважно теоретичному, розділі курсової роботи розглядають основні теоретичні засади проблеми, що розглядається. Здійснюють аналітичний огляд публікацій з теми дослідження – наукові результати стосовно поставленої проблеми, одержані різними авторами, розкривають здобуті ними наукові факти, які інтерпретують в аспекті теми дослідження. Спочатку аналізують історичні джерела, погляди класиків бухгалтерського обліку на проблему, що розглядається (у хронологічній послідовності). Потім – роботи зарубіжних та вітчизняних учених, що займались порушеною проблемою, або вивчали певні її аспекти. Автор має також показати своє ставлення до їх думок, відповідно обґрунтовуючи свій погляд на проблему.

Для того щоб аналіз був глибоким, повним і враховував сучасні тенденції розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку щодо обраної проблеми дослідження, доцільно зробити огляд періодичної фахової преси. При доборі та аналізі літературних джерел треба враховувати сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку, зіставляючи їх з історичною спадщиною.

На завершення першого розділу необхідно зробити висновки щодо рівня дослідження обраної теми, визначити, що важливо ще в ній дослідити, в якому напрямі передбачається проводити власне дослідження.

У другому розділі курсової роботи в галузі бухгалтерського обліку може бути розкрита бухгалтерська основа досліджуваної проблеми та її нормативне регулювання. Для цього слід проаналізувати чинні нормативні документи щодо обраної проблеми наукового дослідження, розкрити зміст основних бухгалтерських понять, досліджень, якими оперує дослідник, щоб уникнути неоднозначності в їх тлумаченні, та обґрунтувати обраний (або власний) варіант, тобто виконати понятійний аналіз. Доцільно також розглянути суттєві теоретичні положення досліджуваної проблеми, з'ясувати економічний механізм формування того чи іншого бухгалтерського явища. У кінці розділу наводять необхідні висновки щодо тих бухгалтерських досліджень, які будуть покладені в основу дослідно-експериментальної роботи. Вони мають стати бухгалтерським підґрунтям для створення методики дослідження.

У третьому розділі подають аналіз існуючих та пропонованих правил, норм щодо обраної бухгалтерської наукової проблеми. Для цього роблять огляд обліково-аналітичної роботи підприємства, яке обрали як базу наукового дослідження, а також чинного законодавства щодо досліджуваної проблеми, думок окремих учених про практики бухгалтерського обліку. У висновках цього розділу мають міститися ті окремі чи типові здобутки теорії і практики, що можуть бути узагальнені і запропоновані для використання

або які доцільно включити в подальші наукові дослідження. Важливо також показати прогалини й недоліки, які є в практиці, пояснити їх причини. Це має слугувати підставою для методичних рішень у подальшій науковій роботі автора.

Четвертий і наступні розділи курсової роботи мають переважно емпіричний характер. У них докладно описують зміст, форми й методи бухгалтерського обліку, які розроблені й використовувалися в процесі дослідження, тобто розкривають методику наукового пошуку. Тут потрібно стисло вказати, які принципово важливі зміни передбачається внести у обліковий процес відповідно до завдань і гіпотези дослідження.

Висновки до курсової роботи є її логічним завершенням. Їх подають у вигляді окремих лаконічних положень, методичних рекомендацій. Необхідна узгодженість висновків із завданнями дослідження. Перш ніж переходити до написання висновків, доцільно ще раз перечитати завдання, які поставлені перед дослідником на початку роботи, а потім згідно з ними послідовно розкривати досягнуті результати. До кожного завдання дослідження має бути як мінімум 1–2 висновки. Завершуючи висновками дослідження, слід чітко й конкретно вказати, що саме здобуто за результатами виконання курсової роботи.

Наприклад, для теми “Облік витрат на підприємствах лісового господарства” можна запропонувати такий план курсової роботи:

Вступ

1. Визначення і класифікація витрат підприємств лісового господарства.

2. Нормативне регулювання та організація обліку витрат підприємств лісового господарства.

3. Синтетичний та аналітичний облік витрат.

4. Зведений облік витрат і калькулювання собівартості продукції лісового господарства.

5. Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

У план курсової роботи, як і інших видів наукових робіт можуть бути внесені зміни, зумовлені прийняттям нових нормативних актів, нестачею зібраного матеріалу та іншими причинами. Таких змін не слід боятись, адже завдяки їм кінцевий варіант курсової роботи стає більш актуальним і значущим.

План дипломної роботи

Планом дипломної роботи є складений у визначеному порядку перелік розділів та розгорнутий перелік питань (параграфів), які мають бути висвітлені в кожному розділі. План дипломної

роботи студент складає самостійно, з урахуванням власних задумок та індивідуального підходу, про те з дотриманням установлених загальних правил.

Підготовка дипломної роботи потребує систематизації теоретичних знань, поєднання їх з практичними матеріалами, а також використання власних наукових результатів, здобутих студентом під час навчання у навчальному закладі.

Рекомендована тематика дипломних робіт розробляється і систематично переглядається викладачами профільюючих облікових кафедр навчальних закладів з урахуванням ступеня актуальності тем. Однак студент має право запропонувати власну тему дипломної роботи в разі обґрунтування доцільності її розробки. Вибрані теми треба узгодити з науковим керівником, після чого вони затверджуються наказом ректора вищого навчального закладу.

Дипломна робота – це не переказ викладеного у літературних джерелах матеріалу, а самостійна дослідна робота. До неї входять:

а) виявлення проблеми, що не дістала достатнього висвітлення в літературі;

б) підбір нових джерел інформації та повідомлення на цій основі нових фактів;

в) установлення нових зв'язків між відомими явищами;

г) нова постановка відомої проблеми;

д) оригінальні висновки;

е) рекомендації щодо використання результатів дослідження.

План дипломної роботи має містити:

- вступ;
- основну частину (чотири–п'ять розділів);
- висновки;
- список використаних джерел;
- анотацію;
- додатки.

Обсяг дипломної роботи становить приблизно 90–100 сторінок друкованого тексту, до якого не входять список використаних джерел і додатки. Магістерська кваліфікаційна робота може мати обсяг до 120 сторінок друкованого тексту. Профільюючі кафедри вищих навчальних закладів можуть установлювати власні вимоги до обсягу і змісту дипломних кваліфікаційних робіт.

Відповідно до обсягу розподіляється і структура матеріалу:

- вступ – 1,5–2 сторінки;
- кожен із розділів – по 15–20 сторінок;
- висновки – 4–8 сторінок;
- список використаних літературних джерел (не менше як 50 джерел).

Докладний зміст окремих розділів плану дипломної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст та магістр описаний у другому питанні цієї теми посібника.

Нижче наведено приклад плану дипломної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст на тему “Облік витрат і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства”:

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні основи побудови обліку витрат і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства	6
1.1. Лісове господарство України, його роль та сучасні проблеми розвитку	6
1.2. Класифікація витрат та формування собівартості продукції в системі управління підприємств	15
1.3. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції	28
Висновки до розділу 1	36
Розділ 2. Облік витрат на підприємствах лісового господарства	39
2.1. Дослідження впливу галузевих особливостей лісового господарства на організацію та методику обліку витрат	39
2.2. Облік прямих витрат	47
2.3. Облік та розподіл непрямих витрат	55
2.4. Облік витрат, які не включають до собівартості продукції	64
Висновки до розділу 2	71
Розділ 3. Зведений облік витрат і калькулювання собівартості продукції лісового господарства	73
3.1. Зведений облік витрат	73
3.2. Калькулювання собівартості продукції	81
Розділ 4. Ревізія і контроль витрат та калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства	
4.1. Організація ревізії і контролю витрат та калькулювання собівартості продукції	88
4.2. Процедура ревізії і контролю витрат та калькулювання собівартості продукції	89
Висновки до розділу 3	103
Висновки	116
Список використаних джерел	122
Анотація	129
Додатки	130

План наукової статті

План наукової статті кожний дослідник складає в довільній формі, але при цьому слід урахувати, що в ньому має бути зазначена проблема, чітко сформульована тема, визначені цілі та завдання, а також інші елементи понятійного апарату наукового дослідження.

Треба пам'ятати, що план наукової статті слугує основою для її написання, проте не публікується. Хоча в окремих випадках редакції наукових видань вимагають розширеного плану наукової статті, а деякі навіть частково його публікують. План наукової статті має містити низку основних структурних елементів.

При написанні наукових статей для фахових видань, збірників конференцій, наукових журналів необхідно пам'ятати про їх відповідність чинним вимогам Вищої атестаційної комісії України.

Згідно з вимогами ВАК України, оригінальна стаття у фаховому науковому виданні має складатися з таких розділів:

– УДК;

– анотація (2–3 речення, до 100 слів);

– ключові слова;

– вступ (постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями, аналіз попередніх публікацій і досліджень, їх взаємозв'язок із науковою статтею, актуальність проблеми з посиланнями в тексті на використану літературу);

– постановка завдання, мета статті – впливає з постановки загальної проблеми і огляду раніше виконаних досліджень;

– результати (виклад основного матеріалу, обґрунтування отриманих результатів та новизна наукового дослідження);

– висновки (методологічне загальнонаукове або практичне значення, перспектива подальших наукових розробок у галузі);

– література.

Якщо наукова стаття відображає результати виконання наукової роботи, наведена структура доповнюється компонентами розкриття експериментальної частини дослідження, його теоретичної та практичної вагомості, а також рекомендаціями щодо доцільності використання у практичній діяльності.

План дисертації

Робота дисертанта над дисертаційною роботою на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у галузі бухгалтерського обліку починається зі складання індивідуального плану навчання в аспірантурі або індивідуального плану роботи здобувача.

Такий план є основним керівним документом, що визначає спеціалізацію, зміст, обсяг, терміни навчання в аспірантурі (роботи здобувача) і форми атестації, а також тему майбутнього дисертаційного дослідження. Проте цей план не є планом дисертації, а більше схожий на програму написання дисертаційної роботи.

Від самого початку наукової роботи аспіранту чи здобувачеві треба мати план дисертації, хоча б попередній, такий, що може ще неодноразово коригуватися.

Після визначення проблеми, теми, назви та інших елементів понятійного апарату наукового дослідження аспірант (здобувач) складає *попередній план* написання дисертаційної роботи, у чому йому зазвичай допомагає науковий керівник.

Наступним етапом є складання *робочого плану* дисертаційного дослідження, який може мати довільну форму. Зазвичай це план-рубрикатор, що складається з переліку розміщених у стовпчик рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою досліджуваної теми. Такий план використовують на перших стадіях дисертаційного дослідження, ескізно уявляючи собі досліджувану проблему в різних варіантах. При цьому іноді доцільно зробити декілька варіантів робочих планів для того, щоб потім синтезувати з них один, оптимальний, з наукового погляду.

На пізніших стадіях роботи складають *план-проспект*, тобто реферативний виклад розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь зібраний фактичний матеріал. Доцільність складання плану-проспекту визначається тим, що шляхом систематичного включення дедалі нових і нових даних його можна довести до заключної структурно-фактологічної схеми дисертаційної роботи.

Складаючи будь-який план, виконавець враховувати свої реальні можливості, бажане не повинне підміняти дійсність.

З урахуванням специфіки творчого процесу до плану дослідження вносять все, що можна заздалегідь передбачити. Звісно, в науці можливі і випадкові відкриття, але не можна будувати наукове дослідження, орієнтуючись на випадковості.

Наукове дослідження неможливо провадити без плану. Тільки планове дослідження дає змогу надійно, крок за кроком глибоко пізнавати нові об'єктивні закономірності навколишньої дійсності.

У творчому науковому дослідженні, яким і є дисертаційна робота, план завжди має динамічний, рухливий характер і не може, не повинен сковувати розвиток ідеї та задуму дослідника, проте має зберігати певний чіткий і визначений науковий напрям роботи.

При написанні дисертації звичайно не користуються таким поняттям, як “затверджений план”, більш правильно говорити про попередньо погоджений з керівником план.

Остаточо затвердженим може бути план лише після завершення написання остаточного варіанта дисертаційного дослідження.

Детальний зміст окремих розділів плану дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у галузі бухгалтерського обліку описано далі.

Нижче наведений приклад плану дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у галузі бухгалтерського обліку на тему “Облік витрат і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства”.

Вступ

Розділ 1. Концептуальні основи побудови системи обліку і контролю витрат на підприємствах лісового господарства

1.1. Сучасний стан і тенденції розвитку підприємств лісового господарства в Україні

1.2. Теоретичні засади формування системи обліку і контролю витрат на підприємствах лісового господарства

1.3. Класифікація витрат як передумова побудови ефективної системи обліку і контролю витрат в управлінні діяльністю підприємств

Розділ 2. Облік витрат на підприємствах лісового господарства

2.1. Вплив організаційно-технологічних особливостей галузі діяльності на побудову системи обліку

2.2. Облік витрат з біологічного перетворення довгострокових активів лісового господарства

2.3. Облік витрат лісозаготівель

2.4. Зведений облік витрат і калькулювання собівартості продукції в системі управління підприємств лісового господарства

Розділ 3. Контроль витрат на підприємствах лісового господарства

3.1. Внутрішньогосподарський контроль витрат

3.2. Бюджетування у стратегічному контролі витрат

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

Контрольні запитання

1. Як вітчизняні та зарубіжні вчені трактують поняття «план наукової роботи»?

2. Які існують види плану наукового дослідження?

3. Що передбачають принципи розробки плану наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку?

4. Як формується попередній план наукової роботи?

5. Які основні відмінності між попереднім планом і робочим планом наукової роботи?

6. Що являє собою остаточний план наукового дослідження?

7. Які основні відмінності між робочим планом і остаточним планом наукової роботи?

8. Які питання передбачає примірний перелік питань, що розглядаються у параграфах наукової роботи?

9. З яких структурних елементів складається план наукової роботи?

10. Якою є структура плану наукової роботи у галузі бухгалтерського обліку?

11. З яких структурних елементів складається перший розділ плану наукової роботи?

12. Якою є структура плану другого розділу наукової роботи?
13. З яких структурних елементів складаються третій і наступний розділи плану наукової роботи?
14. Як формулюються основні положення плану наукової роботи?
15. Що таке план курсової роботи?
16. Що розуміють під планом дипломної роботи?
17. Як складають план наукової статті?
18. Що таке план дисертації?
19. З яких структурних елементів складається детальний план курсової роботи?
20. Якими є складові плану дипломної роботи?

Тести

1. На початку проведення наукового дослідження необхідно скласти:
 - а) план наукової роботи;
 - б) програму наукової роботи;
 - в) завдання наукової роботи;
 - г) мету наукової роботи.

2. План наукової статті обов'язково потрібно узгоджувати з:
 - а) завідувачем кафедри;
 - б) деканом;
 - в) науковим керівником;
 - г) ректором.

3. Недоцільно виділяти невеликі за обсягом розділи курсової роботи:
 - а) до 2 сторінок;
 - б) до 5 сторінок;
 - в) до 6 сторінок;
 - г) до 4 сторінок.

4. План наукової роботи – це:
 - а) форма відображення у мисленні людини нового розуміння об'єктивної реальності;
 - б) відповіді на запитання, які ставить перед собою дослідник і які складаються із передбачуваних зв'язків між досліджуваними фактами;
 - в) твердження, що містять припущення щодо рішень, які стоять перед дослідником певної наукової проблеми;
 - г) сформований перелік назв окремих частин наукової роботи різного рівня, що забезпечує логічну послідовність викладу матеріалу наукового дослідження з метою виконання його завдань.

5. На основі опрацьованого плану зібраний матеріал поділяють на:

- а) окремі розділи та підрозділи (параграфи);
- б) окремі пункти та частини;
- в) окремі елементи та розділи;
- г) окремі параграфи та підпункти.

6. Складовими плану дипломної роботи мають бути:

а) передмова; вступ; основна частина; висновки; список використаних джерел; додатки;

б) вступ; основна частина; додаткова частина; список використаних джерел; анотація; додатки;

в) вступ; основна частина; висновки; список використаних джерел; анотація; додатки;

г) вступ; основна частина; висновки; пропозиції; рекомендації; список використаних джерел.

7. Попередній, робочий та остаточний – це:

- а) типи плану наукового дослідження;
- б) види плану наукового дослідження;
- в) форми плану наукового дослідження;
- г) класифікація плану наукового дослідження.

8. Примірний перелік питань, що розглядаються у параграфах плану наукової роботи:

а) перелік фактів, які потребують доведення у науковій роботі; можливі наукові заперечення, наукові сумніви з приводу положень, наведених у науковій роботі, шляхи їх заперечення;

б) недоліки змісту даного параграфа у вирішення загальної наукової проблеми; складові предмета даного параграфа, які слід висвітлити докладніше;

в) унікальність і непов'язаність положень, викладених у даному параграфі, на наступні розділи наукової роботи; наукова інформація, яку обов'язково слід відобразити в параграфі наукової роботи;

г) висвітлення предмета параграфа в інших літературних джерелах; власна позиція щодо предмета, яка впливає із концепції наукової роботи; аргументи на користь позиції, що обстоюється, обраного варіанта.

9. Необхідно пам'ятати, що план наукової статті слугує основою для її написання і ...:

- а) план ніде не публікується;
- б) публікується разом із науковою статтею;
- в) публікується у вигляді анотації;
- г) публікується після списку використаних джерел.

10. Принципи розробки плану наукового дослідження:

- а) точність, лаконічність, обґрунтованість;
- б) достовірність, ефективність, повнота;
- в) повнота, підпорядкованість, виключення;
- г) об'єктивність, правильність, підпорядкованість.

11. Відповідно до плану наукової роботи у першому розділі досліджують:

- а) особливості структурних елементів наукового дослідження;
- б) загальнотеоретичні питання;
- в) аналіз результатів дослідження двох наступних розділів;
- г) власні наукові результати.

12. Робота дисертанта над дисертаційною роботою на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у галузі бухгалтерського обліку починається з:

- а) попереднього плану наукової роботи;
- б) робочого плану навчання;
- в) остаточного плану наукової роботи;
- г) складання індивідуального плану навчання.

13. Попередній план наукової роботи – це план, який:

- а) дає характеристику предмета дослідження тільки в основних рисах і надалі уточнюється без зміни основного напрямку наукового дослідження;
- б) більш точно відображає тему наукового дослідження і повніше охоплює його мету і завдання;
- в) являє собою реферативний виклад розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь напрацьований матеріал;
- г) дає повне уявлення про основні положення майбутнього дослідження, принципи розкриття обраної теми, співвідношення обсягів окремих частин тощо.

14. Дипломні роботи у галузі бухгалтерського обліку здебільшого випадків містять розділів:

- а) від 2 до 9;
- б) від 2 до 7;
- в) від 3 до 5;
- г) від 2 до 3.

15. Відповідно до плану наукової роботи у вступі обґрунтовують:

- а) основні теоретичні засади досліджуваної проблеми;
- б) актуальність теми та наводять науковий апарат роботи – об'єкт, предмет, методи дослідження, базове підприємство тощо;

в) наукові результати стосовно поставленої проблеми, одержані різними авторами;

г) наукові факти, які інтерпретують в аспекті теми дослідження.

16. Більш детально розписують проблеми, питання, думки до кожного пункту дослідження, джерела, на основі яких дослідник має намір розробляти відповідне питання у:

а) попередньому плані роботи;

б) наступному плані роботи;

в) остаточному плані роботи;

г) робочому плані роботи.

17. Під час огляду законодавчої та нормативно-довідкової бази за темою необхідно опрацювати нормативно-правові акти, яких загалом має бути не менш як:

а) 20;

б) 30;

в) 10;

г) 60.

18. Для того щоб аналіз був глибоким, повним і враховував сучасні тенденції розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку щодо обраної проблеми дослідження, доцільно:

а) провести аналіз літературних джерел;

б) вивчити монографії;

в) зробити огляд періодичної фахової преси;

г) дослідити статистичні дані.

19. Реферативний виклад розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі дослідник систематизуватиме увесь напрацьований матеріал, – це:

а) попередній план наукової роботи;

б) наступний план наукової роботи;

в) остаточний план наукової роботи;

г) робочий план наукової роботи.

20. У другому розділі наукової роботи з бухгалтерського обліку наводять:

а) аналіз літературних джерел;

б) коротку організаційно-виробничу та фінансово-економічну характеристики базового підприємства та результатів його фінансово-господарської діяльності;

в) основні теоретичні засади проблеми, що розглядається;

г) перелік фактів, які потребують доведення у науковій роботі; можливі наукові заперечення, наукові сумніви з приводу положень, що наводяться у науковій роботі, шляхи їх заперечення.

Практичні завдання

1. Складіть попередній план курсової роботи з бухгалтерського обліку за обраною темою.
2. Складіть робочий план дипломної роботи з бухгалтерського обліку за обраною темою.
3. Складіть план наукової статті з бухгалтерського обліку за обраною темою.

Рекомендована основна література

1. *Арутюнов В. Х.* Методологія соціально-економічного пізнання : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2005. – 353 с.
2. *Лудченко А. А.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак. – 2-е изд. – К. : Об-во “Знання”, КОО, 2001. – 113 с.
3. *Сабитова Р. Г.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / Р. Г. Сабитова. – Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2005. – 58 с.
4. *Сафонов А. А.* Основы научных исследований : учеб. метод. пособ. / А. А. Сафонов. – Владивосток : Изд. ВГУЭС, 2000. – 154 с.
5. *Шкляр М. Ф.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / М. Ф. Шкляр. – М. : Издательство : Изд. дом Дашков и К, 2008. – 243 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Андреев В. Д.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / В. Д. Андреев. – М. : МКИ, 1990. – 200 с.
2. *Британ В. Т.* Організація вузівської науки / В. Т. Британ. – К. : Либідь, 1992. – 168 с.
3. *Козаков В. А.* Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В. А. Козаков. – К. : Высшая шк., 1990. – 246 с.
4. *Austin Jim.* Writing a Research Plan / Jim Austin [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sciencecareers.sciencemag.org/career_development/previous_issu es/articles/1820/writing_a_research_plan.
5. *Engle Michael.* The Seven Steps of the Research Process / Michael Engle. – Cornell University Library. – Retrieved September 22, 2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.library.cornell.edu/okuref/research/skill>.

Тема 12. Інформаційне забезпечення бухгалтерських наукових досліджень

12.1. Визначення та класифікація інформації

12.2. Джерела інформації в бухгалтерських наукових дослідженнях

12.3. Методика пошуку джерел наукової інформації

12.4. Аналіз, інтерпретація та узагальнення наукової інформації

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- класифікації інформації та її джерела для здійснення бухгалтерських наукових дослідженнях;
- критерії та методики пошуку джерел інформації у бухгалтерських наукових дослідженнях;
- основні етапи аналізу та інтерпретації інформації у бухгалтерських наукових дослідженнях.

12.1. Визначення та класифікація інформації

Рівень розвитку науки значною мірою визначається характером, достовірністю, цільовим призначенням інформації, яка одержана в результаті процесів пізнання. Інформація є теоретичним і експериментальним підґрунтям для досягнення мети наукових досліджень і вирішення поставлених завдань. Вона є доказом обґрунтованості наукових положень, їх достовірності і новизни. Існує думка, що вирішення науково-технічних проблем на 90% залежить від наявної інформації і тільки на 10% – від інтуїції.

Інформація

Інформація – це певні відомості про об'єкти, явища навколишнього середовища, їх параметри, якість і стан. Інформація створюється в результаті діяльності наукових колективів, окремих учених і фіксується в системі точних понять, тверджень, теорій, гіпотез. Інформація є загальнонауковим поняттям, яке включає не тільки відомості, а й збір, збереження та обробку отриманих даних. Отримання, поширення й використання інформації суттєво впливають на розвиток науки.

Вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному трактують поняття інформації (табл. 12.1).

Таблиця 12.1

Дефініції “інформація”

Учений (учені)	Визначення (пояснення)	Джерело
Н. М. Малюга	Інформація – це знання, відомості, дані, які отримують та нагромаджують в процесі розвитку науки та в практичній діяльності людей	Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н. М. Малюга ; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : ПП “Рута”, 2003. – 476 с.

Учений (учені)	Визначення (пояснення)	Джерело
<i>Т. П. Круп'як</i>	Інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі	Круп'як Т. П. Аналіз інформаційних потреб підприємства // Т. П. Круп'як // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1. – С. 220–227.
<i>Норберт Вінер</i>	Інформація – це частина знань, що використовується для орієнтування, активної дії, керування, збереження чи розвитку системи	Вінер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; под ред. Г. Н. Поварова ; пер. с англ. И. В. Соловьева и Г.Н. Поварова. – 2-е изд. – М.: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
<i>А. И. Берг, А. Г. Спиркин</i>	Інформація – це як ніби деяка “сила”, спрямована проти дезорганізації й хаосу; в цьому сенсі інформація невіддільна від структурованості, організованості матеріальних систем	Берг А. И. Кибернетика и диалектико-материалистическая философия / А. И. Берг, А. Г. Спиркин // Проблемы философии и методологии современного естествознания. – М., 1973. – С. 296
<i>В. Б. Вяткін</i>	Інформація – будь-яка форма відображення матерії і її атрибутів	Вяткин В. Б. Введение в синергетическую теорию информации / В. Б. Вяткин // Информационные технологии. – 2010. – № 12. – С. 67–73.
<i>К. К. Колин</i>	Інформація – це не плід нашої уяви, не продукт діяльності свідомості, а реальний фізичний феномен, що характеризує стан і рух матерії або енергії	Колин К. К. Природа информации и философские основы информатики / К. К. Колин // Открытое образование. – 2005. – № 2. – С. 43–51.

У сучасних умовах, із посиленням вимог до обґрунтованості наукових досліджень, зростає і роль інформації. Вона важлива на всіх етапах дослідження: при виборі і конкретизації теми, вивченні історії питання, створенні гіпотези і т.д. Але найбільшу роль відіграє інформація у формуванні змісту майбутньої роботи. Залежно від складу зібраної інформації може змінюватись не тільки план роботи, але і напрям самого дослідження. У зв'язку з цим не будь-яка інформація може бути корисною для дослідження. Саме тому підбір найбільш значущої для дослідження інформації, вміння визначати її місце в ньому – необхідні умови правильного вибору змісту інформації.

У кожної інформації своя ціна, але і в кожній ціні – своя інформація.

Віктор Коняхін

Основна роль інформації в дослідженнях полягає в тому, щоб виключити суб'єктивні висновки, мати можливість отримати оптимальне рішення проблеми. Рівень наукових досліджень залежить від достовірності, ступеня використання інформації і здатності дослідника переробити її.

**Класифікація
інформації**

У науковій літературі вирізняють різні ознаки класифікації інформації. Найбільш поширені класифікаційні ознаки видів інформації подано в табл. 12.2.

Таблиця 12.2

Класифікація інформації

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види інформації
1	За характером, призначенням, сферами виникнення, призначенням та формами закріплення (фіксації)	Науково-технічна, управлінська, обліково-статистична
2	За функціональною ознакою	Планова, координаційна, облікова, контрольна
3	За рівневою ознакою	Командна, повідомна, універсальна (горизонтальна)
4	За змістовною ознакою	За об'єктами відображення, за галузями діяльності, за типами відносин
5	За організаційною ознакою	Систематизована, несистематизована
6	За формою відображення	Візуальна (графіки, таблиці, табло та ін.), аудіоінформація (сприймається на слух завдяки звукозапису), аудіовізуальна (поєднує інформацію у формі зображення і звуку)
7	За формою подання	Цифрова, буквена і кодована
8	За порядком виникнення	Первинна і похідна
9	За характером носіїв інформації	Документована і недokumentована
10	За призначенням	Директивна (розпорядча), звітна і довідково-нормативна
11	За напрямом руху	Вхідна і вихідна
12	За стабільністю	Умовно-змінна, умовно-постійна
13	За способом відображення	Текстова (алфавітна, алфавітно-цифрова) і графічна (креслення, діаграми, схеми, графіки)
14	За способом обробки	Що піддається і що не піддається механізованій обробці

Науковою є далеко не вся інформація, яку отримують в процесі наукового дослідження.

Наукова інформація – це отримувана в процесі пізнання логічна інформація, яка адекватно відображає явища і закони суспільства, мислення та економіки і використовується в суспільно-економічній практиці. Запропоноване формулювання містить ознаки, що зближують наукову інформацію з науковими дослідженнями.

Класифікація наукової інформації

Наукова інформація поширюється в часі і просторі певними каналами, засобами і методами. Найпоширенішою є класифікація наукової інформації залежно від нагромадження, використання, призначення (рис. 12.1)

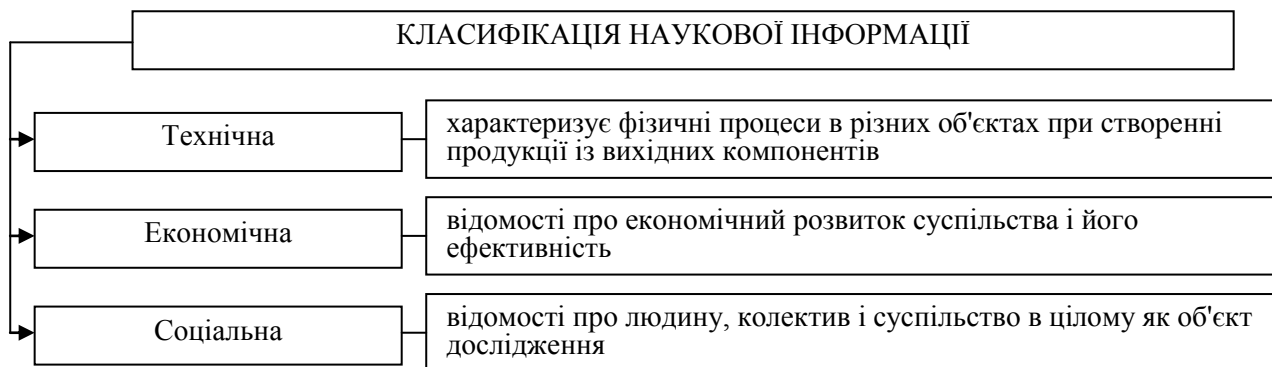

Рис. 12.1. Класифікація наукової інформації

У наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку найбільше використовують економічну інформацію.

Економічна інформація

Економічна інформація – це сукупність відомостей про економічні процеси, що відбуваються у виробничій і невиробничій сферах, які використовують для їх організації та управління.

Вітчизняні та зарубіжні вчені наводять також інші визначення економічної інформації (табл. 12.3).

Таблиця 12.3

Дефініції “економічна інформація”

Вчений (вчені)	Визначення (пояснення)	Джерело
<i>Н. М. Малюга</i>	Економічна інформація характеризує цифри, факти, відомості та інші дані, що базуються на показниках господарської діяльності; відображає суспільно-економічні явища та процеси, що відбуваються в державі, а тому є результатом і невід’ємною складовою розвитку науки	Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н. М. Малюга ; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : ПП “Рута”, 2003. – 476 с.
<i>Бізнес-словник</i>	Економічна інформація – це відомості, дані, значення економічних показників, які є об'єктами зберігання, обробки і передачі	Бізнес-словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.onlinedics.ru/slovar/biz/i/informatsija.html .
<i>Г. В. Осовська</i>	Економічна інформація – це сукупність цифр, фактів, відомостей та інших даних, які переважно кількісно відображають суспільно-економічні явища і процеси. Вона містить дані соціально-економічного планування і прогнозування, фінансових планів, первинного, оперативного й бухгалтерського обліку, статистичної звітності, економічного аналізу тощо	Осовська Г. В. Основи менеджменту : навч. посіб. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Кондор, 2006. – 664с.

Учений (учені)	Визначення (пояснення)	Джерело
<i>Л. О. Терещенко, І. І. Матієнко- Зубенко</i>	Економічна інформація – це сукупність відомостей про соціально-економічні процеси, що слугують для управління цими процесами та колективом людей у виробничій і невиробничій сферах	Терещенко Л. О. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. / Л. О. Терещенко, І. І. Матієнко-Зубенко – К.: КНЕУ, 2004. – 187 с.
<i>В. А. Ткаченко, Г. Ю. Під'ячий, В. А. Рябик</i>	Економічна інформація – це перетворена і оброблена сукупність відомостей, що відображає стан і хід економічних процесів. Економічну інформацію слід розглядати як одну з різновидів управлінської інформації	Економічна інформатика: навч. посіб. / В. А. Ткаченко, Г. Ю. Під'ячий, В. А. Рябик. – Х.: НТУ “ХПИ” 2011. – 312 с.
<i>Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева</i>	Економічна інформація – це інформація про суспільні процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ	Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд. [испр.] – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
<i>Большая советская энциклопедия.</i>	Економічна інформація – це інформація про економічні відносини і процеси відтворення. Використовується в системі управління господарством поряд з іншими видами інформації	Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия. – 1969–1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bse-soviet-encyclopedia.info .
<i>Энциклопедический словарь экономики и права.</i>	Економічна інформація – це інформація про суспільні процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ	Энциклопедический словарь экономики и права. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://enc-dic.com/ecolaw/Jekonomicheskaja-informacija-8577.html

Наукову економічну інформацію, з якою працює дослідник, прийнято поділяти на первинну і вторинну (рис. 12.2).

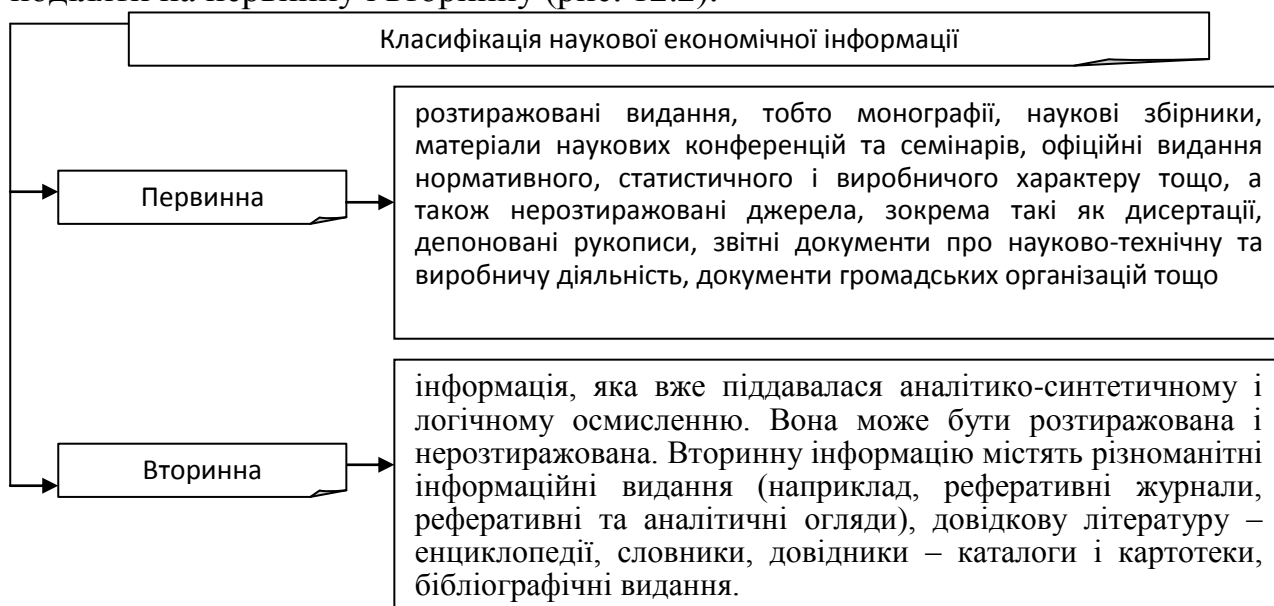

Рис. 12.2. Класифікація наукової економічної інформації, з якою працює дослідник

Під інформацією в бухгалтерських наукових дослідженнях розуміють відомості щодо функціонування суб'єкта економіки, зафіксовані у носіях облікової інформації. До інформації, яку використовують у бухгалтерських наукових дослідженнях, ставлять певні вимоги (табл. 12.4).

Таблиця 12.4

Вимоги до бухгалтерської інформації, яку використовують у наукових дослідженнях

Вимога	Зміст
Достовірність	Абсолютна відповідність первинної і вторинної бухгалтерської інформації
Економічність (раціональність) формування	Отримання інформації такої ж якості з меншими витратами для досягнення ефективності її формування. Наприклад, підприємство може скористатися послугами аудиторської фірми для ведення бухгалтерського обліку або створити на підприємстві окремий штат – бухгалтерію. Бухгалтерська інформація буде такої ж якості, але затрати на утримання бухгалтерії на підприємстві будуть меншими, ніж послуги аудиторської фірми
Однозначність	Облікова інформація тотожно характеризує одні й ті процеси, об'єкти
Точність	Не допускається відображення в обліку приблизних цифр. Бухгалтерська інформація має точні підрахунки
Системність	Формування інформації за визначеними напрямками і розрізами. Наприклад, бухгалтерська інформація формується за такими напрямками: інформація про основні засоби, нематеріальні активи, запаси, дебіторську, кредиторську заборгованість, грошові кошти та ін. У свою чергу, інформація про основні засоби формується у розрізі надходження, вибуття основних засобів, інвентарних номерів, ціни, матеріально відповідальних осіб
Комплексність	Охоплення інформацією всіх аспектів, що характеризують процеси, об'єкти для досягнення повного відображення
Реальність	Відображення в інформації справжнього стану процесів і об'єктів
Оптимальність	Формування інформації відповідно до потреб користувачів для забезпечення її достатності та уникнення надлишковості
Зіставність	Формування інформації за однозначними параметрами для досягнення зіставності її показників. Користувачі повинні мати можливість порівняти бухгалтерську інформацію за різні звітні періоди та інформацію різних підприємств. Бухгалтери та науковці повинні відображати господарські операції, складати звітність за єдиними правилами і методикою
Доречність (актуальність)	Формування інформації у визначені терміни, що забезпечує її оперативність, своєчасність і корисність. Тільки своєчасна бухгалтерська інформація може бути корисною для використання у наукових дослідженнях
Доказовість	Формування бухгалтерської інформації за визначеними правилами (законодавчо, методично тощо), які створюють можливість відтворення подій, відображених в ній
Істотність	Забезпечення важливості та вагомості інформації, у якому полягає її значення для конкретної ситуації

Вимога	Зміст
Зрозумілість	Формування інформації за параметрами, доступними для розуміння. Бухгалтерська інформація має бути доступною для розуміння особам, що мають необхідні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації
Повнота	Відображення в обліковій інформації всіх фактів життя суб'єкта економіки за певний період
Контрольованість	Інформація обліку піддається контролю під час її формування та використання

Інформація, яку використовують у наукових бухгалтерських дослідженнях, може міститися в різних джерелах, що вимагає вивчення їх видів та структури, а також методів пошуку.

12.2. Джерела інформації в бухгалтерських наукових дослідженнях

Наукові дослідження у бухгалтерському обліку ґрунтуються на різних джерелах інформації, тобто документах, які відображають інформацію про стан, поведінку, використання об'єктів вивчення. Джерела інформації дають змогу досліджувати об'єкти за певною періодизацією, тобто в динаміці з періодами, що потрібно для вивчення і зіставлення факторів, які впливають на результати наукових досліджень.

Класифікація джерел інформації

Джерела інформації у наукових дослідженнях поділяють на:

- рукописні (машинописні, писані);
- друковані.

Рукописними є джерела, при створенні яких письмові знаки наносять від руки. До рукописів належать також джерела інформації, створені за допомогою засобів машинопису (за допомогою друкарської машинки) або ЕОМ (за допомогою комп'ютера). Наприклад, науковий реферат, депонований рукопис, дисертація тощо.

Кожен може прийняти рішення, маючи у своєму розпорядженні достатньо інформації.

"Закон інформації Спенсера"

Особливим машинописним джерелом інформації є депоновані твори, які використовують як носії інформації у процесі наукових досліджень.

Депонованими (переданими на збереження) називаються наукові роботи, виконані індивідуально або у співавторстві і розраховані на обмежене коло користувачів. Депонування здійснюється централізовано органами науково-технічної інформації. Відомості про депоновані твори оперативно наводяться у реферативних та інших журналах. У нашій державі ці функції виконує Інститут науково-технічної інформації і техніко-економічних досліджень.

Друковані джерела інформації – це друкована продукція, що пройшла редакційно-видавничу обробку, наприклад, підручники, посібники, журнали, брошури тощо.

Класифікацію друкованих джерел інформації, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях, подано в табл. 12.5.

Таблиця 12.5

Класифікація друкованих джерел інформації, які можуть використовуватись у бухгалтерських наукових дослідженнях

Типи друкованих джерел інформації	Характеристика
Офіційні	Публікації законодавчих, нормативно-правових актів державних і господарських органів управління
Наукові	Результати наукових, експериментальних та інших досліджень у галузі бухгалтерського обліку
Науково-популярні	Відомості у галузі бухгалтерського обліку, призначені для ознайомлення з ними непрофесійного загалу читачів
Підручники	Знання наукового і прикладного характеру, зведені у систему, призначені для науково-педагогічних цілей
Виробничі	Знання з організації та методики бухгалтерського обліку і аудиту для використання у практичній діяльності фахівцями
Довідкові	Містять коротку наукову і прикладну інформацію для ознайомлення практикуючих фахівців у галузі бухгалтерського обліку, а також для наукових досліджень
Нормативно-виробничі	Правила, норми і нормативи, технологічні вимоги, стандарти, призначені для використання у галузі бухгалтерського обліку
Патентно-ліцензійні	Право на використання інтелектуальної власності, трудову діяльність у галузі бухгалтерського обліку
Каталоги	Нормативно-виробничі довідники різних видів знань наукового прикладного характеру
Інформаційні	Систематичні відомості про видані праці з питань науки і практичної діяльності у галузі бухгалтерського обліку

Крім того, джерела наукової бухгалтерської інформації поділяють на:

первинні – в яких містяться результати наукових досліджень і розробок, нові наукові дані, ідеї, факти. На основі цих документів формується первинна інформація. Первинна інформація — це вихідні дані, які є результатом конкретних експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду для підтвердження достовірності висновків і результатів дослідження. Найбільш поширеними і змістовними методами нагромадження первинної інформації є опитування, спостереження, експеримент, тестування, анкетування;

вторинні – де містяться аналітико-синтетичні і логічні матеріали, які вже оброблені на основі первинних документів. На основі цих документів формується вторинна інформація. Вторинна інформація — це результат аналітико-синтетичної переробки первинної інформації.

Види первинних та вторинних джерел наукової інформації, що можуть бути використані у наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку, наведено у табл. 12.6.

Таблиця 12.6

Види первинних і вторинних джерел наукової інформації

Види джерел наукової інформації	Первинні	Вторинні
Книжки, брошури	Монографії, довідники, матеріали конференцій, з'їздів, посібники, підручники	Бібліографічні, реферативні, оглядові видання, енциклопедії, словники, довідники
Періодичні видання	Журнали, бюлетені, газети, відомості	Бібліографічні (картотека), реферативні (збірники), експрес-інформація, офіційні бюлетені, інформаційні листки, каталоги
Спеціальні видання	Нормативно-технічні документи, нормативно-виробничі довідки, патентно-ліцензійні	Показники стандартів і технічних умов вітчизняних і зарубіжних винаходів
Рукописні видання	Наукові звіти, наукові доповіді, дисертації, автореферати дисертацій	Бюлетені реєстрації науково-дослідних розробок, збірники рефератів науково-дослідних розробок, реєстраційні та інформаційні картки

Одними із найважливіших джерел первинної наукової інформації є посібники, підручники, наукові монографії, брошури, дисертації та їх автореферати, а також періодичні видання.

Книга – це об'ємне неперіодичне видання, в якому сконцентровані нагромаджені людством знання і досвід з певної галузі науки.

Брошура – невелика за обсягом праця з оперативною інформацією.

Серед книг і брошур важливе місце посідають монографії, в яких висвітлено результати всебічного вивчення певної проблеми чи теми. Монографія може бути підготовлена як одним автором, так і колективом авторів, наприклад:

Корягін М. В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку : монографія / М. В. Корягін. – Л. : ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2012. – 262 с.

Особливе місце серед книг, які використовують у сфері наукової інформації, посідають підручники і посібники – неперіодичні видання, в яких містяться систематизовані відомості наукового і прикладного характеру, викладені у доступній формі як для викладачів, так і для студентів, наприклад:

Білик М. С. Облік, аналіз та аудит : навч. посіб. / М. С. Білик, А. Г. Загородній, Г. І. Кіндрацька, М. В. Корягін. – К. : Кондор, 2008. – 618 с.

Озеран В. Бухгалтерський облік на ринках споживчої кооперації : навч. посіб. / В. Озеран, П. Куцик, А. Волошин, Н. Трушина. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2010. – 311 с.

Найбільш оперативним джерелом науково-технічної інформації є *періодичні видання*, які виходять через певний проміжок часу, з постійним для кожного року числом номерів, але не повторюються за змістом, маючи однакову назву. Традиційними видами періодичних видань є журнали і газети. До періодичних належать також збірники наукових праць науковців ВНЗ, науково-дослідних інститутів, наприклад:

- журнал “Бухгалтерський облік і аудит”;
- газета Бухгалтерія;
- збірник наукових праць “Вісник Львівської комерційної академії”.

Дисертація (від лат. *dissertatio* – дослідження, міркування) – наукова кваліфікаційна праця, що пройшла попередню експертизу і подана до захисту на здобуття наукового ступеня у спеціалізованій ученій раді. Вона містить висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, а також характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Наприклад, дисертація канд. екон. наук, доц. М. В. Корягіна “Корягін М. В. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції на хлібопекарних підприємствах (на матеріалах підприємств хлібопекарної промисловості споживчої кооперації України) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / М. В. Корягін. – Л., 1998. – 265 с.”

Автореферат дисертації (від лат. *refero* – доповідаю, повідомляю) – стислий виклад основних результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора чи кандидата наук, складений автором дисертації. Автореферати дисертацій призначені для ознайомлення наукового співтовариства з такими питаннями: актуальність, мета і завдання дослідження; новизна і вірогідність запропонованих методів і рішень; практична і наукова значущість положень, які виносяться на захист; апробація роботи й особистий внесок здобувача; обсяг і структура дисертації; реферативний виклад змісту роботи; список публікацій за темою роботи.

Наприклад, автореферат дисертації канд. екон. наук, проф. П. О. Куцика “Куцик П. О. Облік і контроль виробничих витрат в об'єднаннях кооперативної промисловості (на матеріалах споживчої кооперації України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / П. О. Куцик. – Л., 2000. – 17 с.”

Оскільки, більшість бухгалтерських наукових досліджень мають прикладний характер, важливим джерелом інформації для їх реалізації є документи.

Документи

Документом називається матеріальний об'єкт, що містить зафіксовану інформацію для її збереження і використання у науці і практиці.

Науковий документ є структурною одиницею інформаційних ресурсів. У повсякденній діяльності під документом розуміють будь-який папір, що має юридичну силу, щось засвідчує, надає якісь права чи обов'язки. Документ у науці – це матеріальний об'єкт з інформацією про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності людей, яка закріплена створеним людиною способом передачі та зберігання у часі і просторі.

Документів класифікують за багатьма критеріями.

За способом фіксації інформації документи, які використовують у бухгалтерських наукових дослідженнях, поділяють на письмові, друковані та електронні (рис. 12.3).

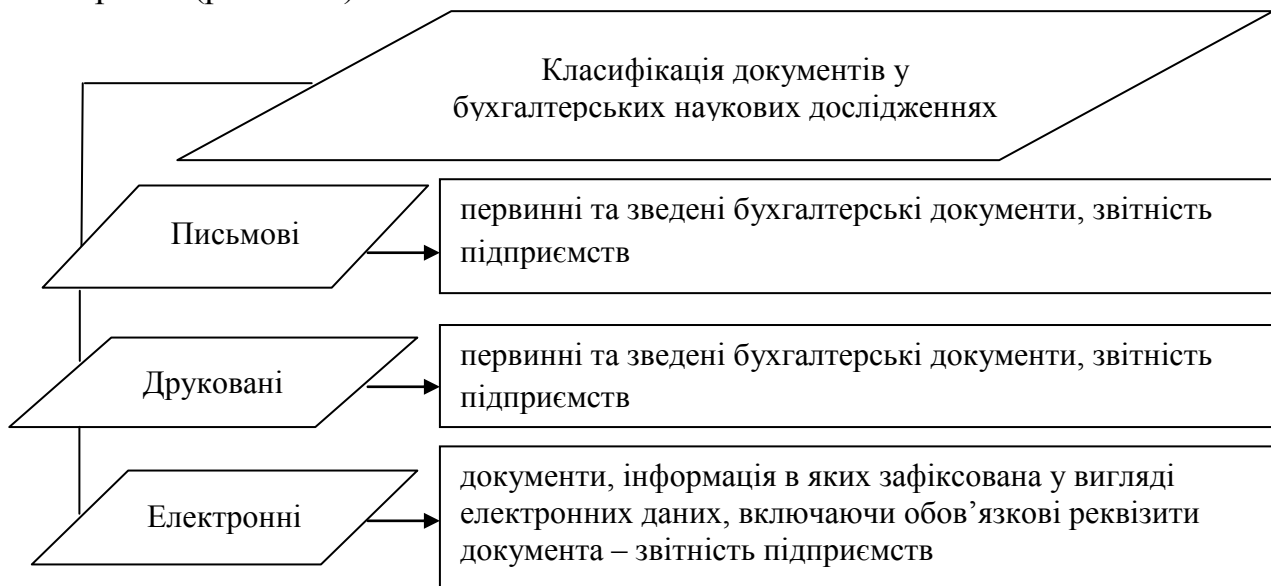

Рис. 12.3. Класифікація документів

Документи також класифікують за видами:

- 1) нормативні документи;
- 2) бухгалтерські документи.

Серед *нормативних документів*, як джерела інформації у галузі бухгалтерського обліку, поділяють на:

- Закони України (Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. № 996-XIV);
- Постанови Кабінету Міністрів України (“Про затвердження Порядку подання фінансової звітності” від 28.02.2000 р. № 419);
- накази Міністерства фінансів України (П(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87; П(С)БО 2 “Баланс”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87; П(С)БО 16 “Витрати”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318);
- внутрішні документи підприємства (Наказ про затвердження облікової політики підприємства, Положення про відрядження).

У свою чергу, бухгалтерські документи поділяють на:

– первинні (звіт про використання коштів, наданих на відрядження або підзвіт, розрахунково-платіжна відомість, накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, акт приймання давальницької деревини на розпилювання);

– звіти матеріально-відповідальних осіб (товарний звіт, матеріальний звіт, звіт касира);

– реєстри аналітичного і синтетичного обліку (реєстр депонованої заробітної плати, відомість аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками, Головна книга,);

– звітність (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал, звіт про рух грошових коштів).

Інтернет як джерело інформації

Наприкінці ХХ ст. створено світову систему Інтернет – всесвітнє об'єднання регіональних і корпоративних мереж, що створюють єдиний інформаційний простір завдяки використанню стандартних протоколів передачі інформації. Інтернет змінив основи створення, розповсюдження і використання наукових знань у світі.

На сьогодні мільйони людей користуються Інтернет для оперативного пошуку інформації, перевірки та дискусії. Для більшості користувачів Інтернет є більш привабливим, аніж інші джерела інформації. Привабливість його полягає в тому, що користувачі мають доступ до інформації без будь-якої допомоги, участі чи керівництва іншої особи, її можна використати в будь-який час доби, не потрібно нікуди їхати, тим більше, що інформацію можна отримувати за потребою.

На сьогодні через Інтернет можна отримати доступ до більшості друкованих, а також частини писаних джерел інформації.

І все ж Інтернет не є універсальною заміною інших джерел інформації та засобів їх пошуку.

У чому ж вади Інтернет?

1. Не вся інформація розміщена на сторінках в Інтернеті. Наприклад, більшість бухгалтерських документів можна отримати лише у бухгалтерії конкретного підприємства.

2. Інформація Інтернет не завжди відповідає стандартам достовірності. Більшість матеріалів публікуються без рецензій, без перевірки і без урахування авторських прав.

3. Інформація Інтернет не має каталогізації (описання змісту, форми), а містить лише мінімальну структуру інформаційних матеріалів.

4. Інтернет не забезпечує ефективного пошуку інформації фундаментальних наукових досліджень, а більше підходить для обміну оперативною інформацією і спілкування.

Джерела інформації Інтернет класифікують на:

1) пошукові системи: глобальні пошукові системи Google (<http://www.google.com>), Yahoo (<http://www.yahoo.com>); українська META (<http://meta.ua/>); російські Rambler (<http://www.rambler.ru/>) та Yandex (<http://www.yandex.ru/>);

2) спеціальні бази даних: загальнодоступна інформаційна база даних Держкомісії з цінних паперів і фондового ринку (<http://www.stockmarket.gov.ua/ua/>); база даних обов'язкової до оприлюднення інформації фондового ринку України Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку (<http://www.smida.gov.ua/>);

3) сайти-довідники, енциклопедії, досьє про персони, компанії, організації: сайти-довідники, наприклад Вікіпедія (<http://ru.wikipedia.org/wiki/>); ЛІГА.Досьє (<http://file.liga.net/>); Кореспондент.net (<http://files.korrespondent.net/>);

4) безкоштовні та платні ресурси з нормативно-правовою інформацією: Верховної Ради України (<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>); ЛІГА.Закон (<http://www.ligazakon.ua/>);

5) офіційні сайти органів влади, установ, компаній, політичних і громадських організацій, серед яких: Верховна Рада України (<http://portal.rada.gov.ua/>); Кабінет Міністрів (<http://www.kmu.gov.ua/control/>); Президент України та його Секретаріат (<http://www.president.gov.ua/>);

6) форуми, чати, блоги тощо: Українська правда (<http://forum.pravda.com.ua/>), (<http://blogs.pravda.com.ua/>); ЛІГАБізнесІнформ (<http://forum.liga.net/>), (<http://blog.liga.net/>); Кореспондент.net (<http://forum.korrespondent.net/>), (<http://blogs.korrespondent.net/>);

7) сайти інформагентств, повністю відкриті для користувачів: УНІАН (<http://www.unian.net/>); ЛІГАБізнесІнформ (<http://news.liga.net/>); РБК-Україна (<http://www.rbc.ua/>).

Слід зазначити, що з розвитком електронних засобів інформації актуальність документальних джерел не знижується і потреба в них не зменшується.

12.3. Методика пошуку джерел наукової інформації

Наукове дослідження завжди передбачає пошук джерел інформації з метою їх опрацювання та використання у науковій роботі. Проте дослідник шукає не будь-яку інформацію, не будь-які відомості, факти, ідеї, а тільки ті, які є найбільш цінними й актуальними для його напряму наукового дослідження. Тому актуальним залишається питання використання правильної методики пошуку необхідних джерел інформації, яка, з одного боку, забезпечить швидкість отримання результатів, а з другого – їх глибину та корисність для науковця.

Критерії пошуку джерел інформації

Пошук джерел інформації для проведення наукових досліджень є одним із ключових етапів наукового дослідження. У галузі бухгалтерського обліку такий пошук вимагає дотримання низки критеріїв (рис. 12.4).

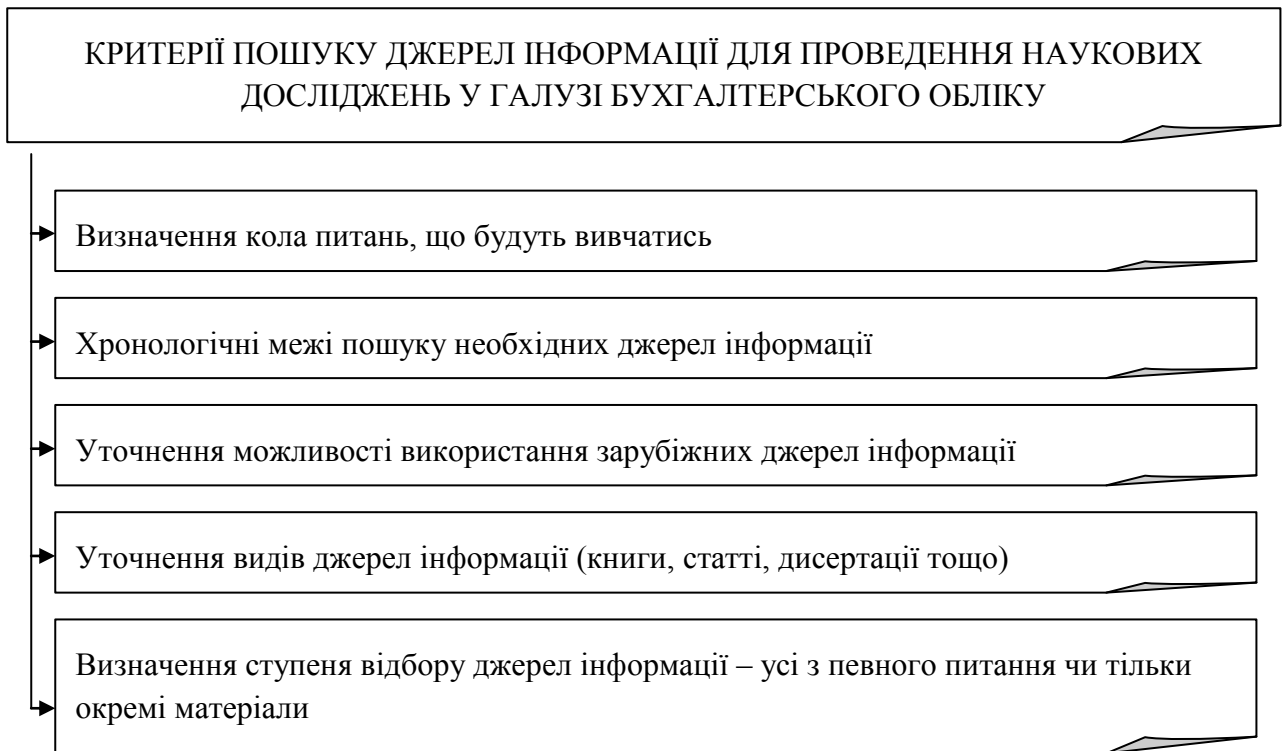

Рис. 12.4. Основні критерії пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку

Принципи пошуку джерел інформації

При пошуку джерел інформації слід дотримуватись певних принципів щодо їх змісту, а саме:

- принцип актуальності – інформація має реально відображати стан об'єкта дослідження в кожен момент часу;
- принцип достовірності – доказ того, що названий результат є істинним, правдивим;
- принцип об'єктивності – інформація має точно відтворювати справжній стан і розвиток об'єкта;
- принцип інформаційної єдності, тобто подання інформації у такій системі показників, за якої виключалась би ймовірність суперечностей у висновках і неузгодженість первинних і одержаних даних;
- принцип релевантності даних, тобто одержання інформації за запитом користувача, виключаючи роботу з даними, які не стосуються дослідження.

Дотримання цих принципів дає змогу виключити дублювання наукових досліджень. За підрахунками американських спеціалістів, від 10 до 20% науково-дослідних робіт можна було б не проводити, якби правильно була підібрана наукова інформація з проблеми, яка вивчається.

Методи пошуку інформації

Пошук потрібної інформації з кожним роком ускладнюється. Тому всі наукові працівники мають знати основні методи інформаційного пошуку.

Методи пошуку інформації – це сукупність операцій, спрямованих на віднайдення джерел інформації, які потрібні для розробки наукової теми.

Вирізняють такі методи пошуку джерел інформації (рис. 12.5):

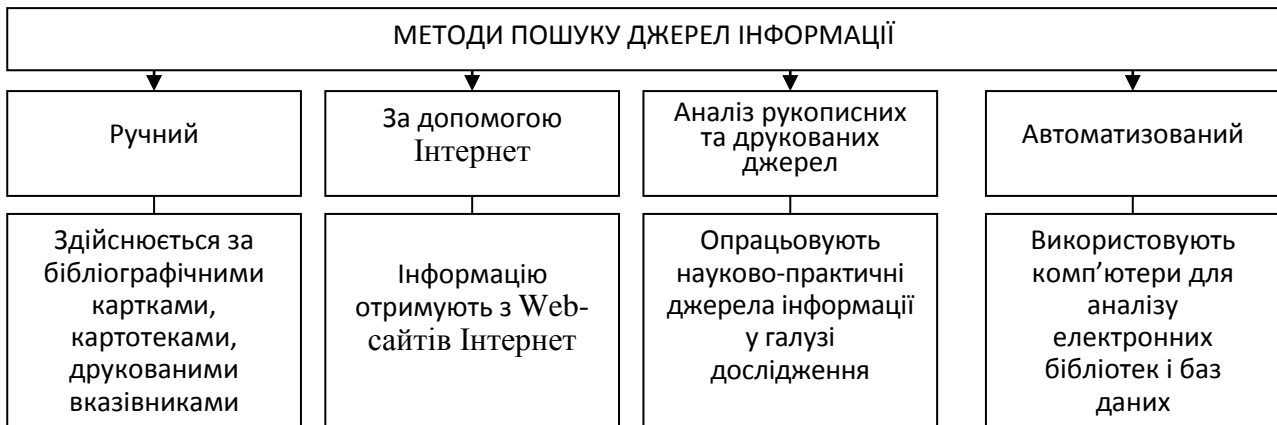

Рис. 12.5. Методи пошуку джерел інформації

Способи пошуку джерел інформації

Існує обмежений перелік способів пошуку джерел інформації для наукового дослідження, який наведено на рис. 12.6.

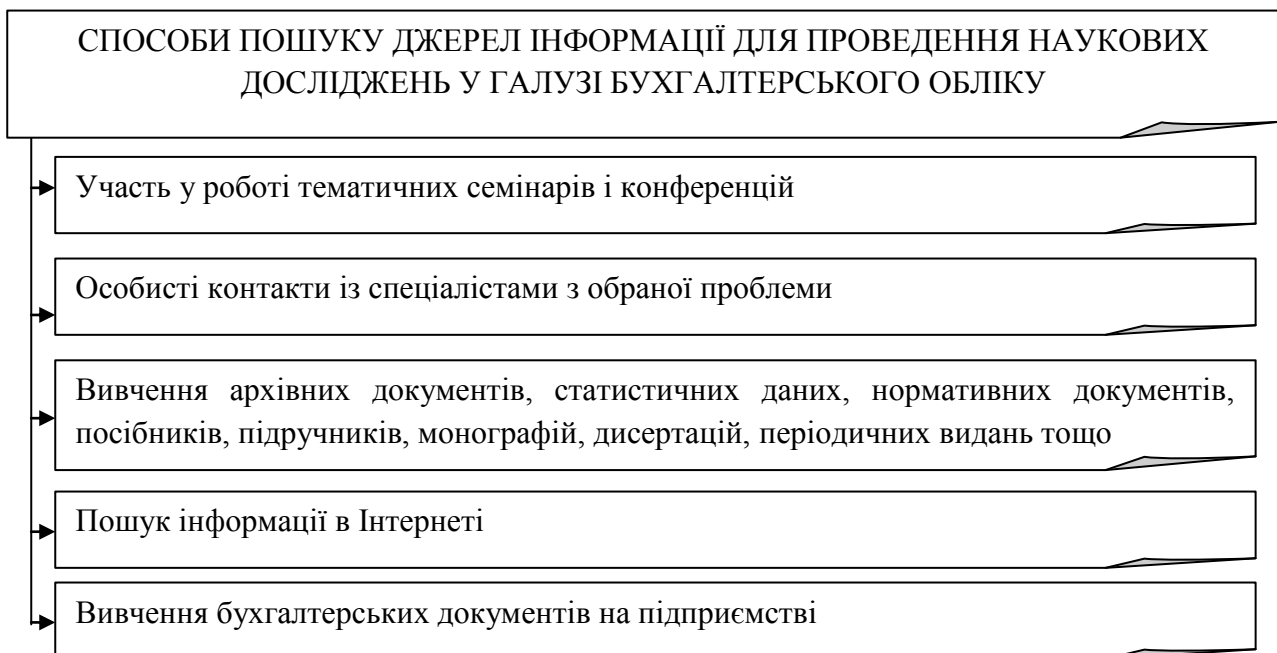

Рис. 12.6. Способи пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку

Розгляньмо докладніше три основних способи пошуку інформаційних джерел у процесі наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку, а саме:

- у бібліотеці;
- в Інтернет;
- на підприємстві.

Пошук джерел інформації у бібліотеці

Найбільш доступними для дослідників, не враховуючи мережі Інтернет, є, звичайно, наукові бібліотеки. У них дослідник має можливість користуватися фондами джерел первинної інформації – книгами, журналами, газетами, нормативними документами, аудіовізуальними матеріалами, і фондами джерел вторинної інформації – бібліотечними каталогами, бібліографічними картками тощо.

Для будь-якого науковця важливо вміти користуватися джерелами вторинної інформації, оскільки вони є тією ланкою, яка зв'язує дослідника з книжковим фондом бібліотеки. Скажімо, алфавітний каталог як інформаційно-пошукова система дає змогу швидко дізнатися про те, які книги того чи іншого автора є в бібліотеці і чи є тут книга, автор і назва якої відомі користувачеві. Те саме стосується періодичних видань.

Систематичний каталог як інформаційно-пошукова система дає можливість швидко зорієнтуватися, чи є в бібліотеці книги або інші джерела інформації з тієї галузі науки, яка цікавить дослідника. Пошук потрібних джерел інформації може здійснюватися за допомогою звичайних бібліотечних карток, що є у відповідному каталозі бібліотеки, або за допомогою комп'ютера.

Пошук джерел інформації в Інтернет

Використання Інтернет дає можливість переглядати різноманітні документи в різних частинах країни чи світу, наприклад, за лічені секунди зазирнути на українську сторінку сервера Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (м. Київ) і переглянути інформаційні джерела з наукової періодики чи електронні наукові фахові видання, тематичні зібрання за темою, що цікавить науковця. Інтернет дає змогу переходити від однієї сторінки до іншої звичайним натисканням кнопки миші комп'ютера. При цьому кожне ключове слово з'єднується з відповідними інформаційними файлами через гіпертекстові зв'язки. Це те саме, що посилання в статті енциклопедії, що починаються словами “див. також...”, але для того щоб гортати сторінки книги, достатньо лише клацнути мишкою на потрібному ключовому слові (для зручності воно виділяється кольором або підкреслюється рисою), і через секунди чи хвилини (залежно від швидкості завантаження даних у мережі та кількості користувачів, що знаходяться на тому ж сервері) перед науковцем з'являється потрібна інформація. За допомогою Інтернет достатньо швидко можна одержати інформацію та відповідний доступ до неї, що знаходиться на десятках і сотнях тисячах комп'ютерів у всьому світі.

На сьогодні не існує більш швидкого способу отримання масивів інформації, ніж за допомогою Інтернет.

Інформацію в мережі шукають:

- за тематичними каталогами;
- за допомогою пошукових систем (машин).

На сьогодні найбільш потужним засобом пошуку інформації мережі Інтернет є пошукова система Google. Окрім неї, використовують також інші – Meta, Ukrnet, Atlas, Рамблер, Яндекс, Yahoo, Excite, Hotbot тощо.

Для пошуку інформації за допомогою пошукових систем потрібно ввести адресу такої системи (наприклад www.ukrnet.ua) в адресний рядок програми-браузера, наприклад, Інтернет Explorer. Після цього завантажиться головна сторінка пошукової системи. Пошук потрібної інформації можна здійснити за допомогою ключових слів або Web-каталогів.

Як свідчить практика, пошукові системи дають можливість здійснити найбільш повний пошук у рамках заданої теми. Робота пошукової системи проводиться у три етапи. На першому – сканується інформаційний простір і збираються копії веб-ресурсів. На другому – бази даних, складені за результатами сканування, систематизують, щоб у них можна було проводити прискорений пошук. А на третьому етапі пошукова машина приймає запит від користувача і після цього проводить пошук у своїх базах та відображає веб-сторінку з оформленими результатами пошуку.

Існує думка, що в Інтернет є все. Однак це не зовсім так. Матеріали для розміщення в мережі готують звичайні люди (зрозуміло, переважно фахівці своєї справи), тому там можна віднайти лише те, що вони вважають за потрібне. Однак завдяки їх творчості в мережі утворилося понад два мільярди Web-сторінок.

Інша найбільш поширена послуга, яку використовують в Інтернет, – це *електронна пошта* (E-mail).

Основна перевага електронної пошти, на відміну від традиційної, полягає в тому, що адресат, якому надсилають інформацію, може перебувати на великих відстанях у будь-якій частині земної кулі, проте відправлений йому лист надійде за декілька секунд. Головне, аби він був підключений до мережі. При чому інформація може бути у вигляді не лише текстових документів, але й фото- чи відеофайлів.

На сьогодні саме електронна пошта дає можливість науковцям різних установ, країн разом працювати над певними проблемами, у тому числі в галузі бухгалтерського обліку, постійно підтримуючи оперативний зв'язок та обмінюючись думками.

Ще однією перевагою електронної пошти є автоматичне завантаження тієї інформації, яка цікавить науковця. Для цього можна підписатися на певні списки розсилань. Більшість із них влаштовані так само, як і газети чи інші періодичні видання, – один раз підписавшись через Інтернет, науковець регулярно отримує на свою електронну пошту обрану інформацію, наприклад, про зміни у Міжнародних стандартах фінансової звітності.

*Документація підприємства
як джерело інформації*

Зважаючи на прикладний характер більшості наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку, доцільно

використовувати під час їх здійснення документи системи бухгалтерського обліку підприємств, що виступають як база наукових досліджень. Така методика дасть змогу глибше вивчити практичну складову проблеми, що досліджується, й відповідно зробити актуальні пропозиції та рекомендації щодо її вирішення.

Основними завданнями, які необхідно виконати під час збору інформації на підприємстві у межах здійснення наукового дослідження, є:

- 1) вивчення структури фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та його системи управління;
- 2) встановлення взаємозв'язку та взаємозалежності умов діяльності суб'єкта господарювання та облікового процесу;
- 3) вивчення основних положень облікової політики суб'єкта господарювання;
- 4) ознайомлення з діючою формою організації бухгалтерського обліку, вивчення особливостей документообігу;
- 5) відбір документації, яку використовують в облікових процесах за обраним напрямом наукового дослідження.

Планування обстеження базового підприємства має передбачати підготовку переліку питань, які треба з'ясувати за кожним елементом обстеження, розробку та підготовку необхідної кількості примірників листків опитування, анкет, за якими планують проводити власні спостереження окремих сторін діяльності підприємства, а також бланків первинних документів, облікових реєстрів та форм фінансової, статистичної, податкової звітності для їх заповнення, копіювання чи аналізу.

Поєднання пошуку інформації у бібліотеці, Інтернет та на підприємстві забезпечує високу ефективність наукового дослідження у галузі бухгалтерського обліку.

**Універсальна десяткова
класифікація**

Пошук джерел інформації значно полегшується за умови використання інформаційно-пошукової мови (ІПМ) – семантичної (сислової) системи символів і правил їх поєднання. В інформаційно-пошуковій системі застосовують різні варіанти ІПМ. Нині найбільш поширена Універсальна десяткова класифікація документів інформації (УДК), яку використовують більш як у 50 країнах світу і яка юридично є власністю Міжнародної федерації документації (МФД), яка відповідає за розробку таблиць УДК, їх стан і видання.

УДК – це міжнародна універсальна система, яка дає змогу докладно подати зміст документальних фондів, забезпечити оперативний пошук інформації, має можливості для свого розвитку і самовдосконалення. Вона складається із основної і допоміжної таблиць. Основна таблиця містить поняття і відповідні їм індекси, за допомогою яких систематизують знання людства. УДК розділяє всі галузі знань на десять відділів, кожен з яких поділений на десять підрозділів, а підрозділ – на десять частин. Кожна частина деталізується

до необхідного ступеня. Структура УДК складається з груп основних індексів і визначників. Групи поділено на підгрупи загальних і спеціальних визначників.

Останніми роками дедалі частіше застосовують механізовану і автоматизовану системи пошуку, які усувають громіздкість системи УДК. В бухгалтерському обліку використовують різні коди УДК (табл.12.7):

Таблиця 12.7

Перелік кодів УДК

Код УДК	Характеристика
65	Управління підприємствами. Організація виробництва, торгівлі і транспорту
657	Бухгалтерія. Бухгалтерський облік. Рахівництво
657.1	Бухгалтерські методи, системи. Бухгалтерські операції
657.11	Проста бухгалтерія
657.12	Подвійна бухгалтерія
657.122	Бухгалтерія з перенесенням
657.123	Таблична форма бухгалтерії
657.126	Бухгалтерія з одночасним дублюванням записів. Карткова форма бухгалтерії
657.15	Фінансова, бюджетна (камеральна) бухгалтерія
657.16	Камеральна бухгалтерія, комбінована з подвійною бухгалтерією
657. 2	Ведення рахунків. Бухгалтерські записи, проведення. Журнал-ордер
657.21	Рахунки: поняття, функції, призначення. Групування та системи рахунків. Дебет, кредит. Надходження та витрати
657.212	Дебет
657.213	Кредит
657.22	Відкриття, ведення, закриття та відновлення бухгалтерського обліку
657.221	Відкриття та організація бухгалтерського обліку
657.222	Ведення бухгалтерських операцій
657.223	Реорганізація бухгалтерського обліку протягом господарського (операційного, фінансового) року
657.224	Закриття бухгалтерського обліку (через ліквідацію тощо)
657.225	Відновлення бухгалтерського обліку
657.23	Закреслювання запису. Сторнування. Анулювання. виправлення помилок
657.24	Письмове свідчення бухгалтерських операцій. Бухгалтерська документація
657.242	Касові документи. Розписки в одержанні. Квитанції. Прибуткові та видаткові касові ордери. Остаточна сплата фінансових зобов'язань (рахунків, фактур, накладних тощо)
657.243	Документи, що відображають рух товарів. Документи про прибутки та видатки товарів
657.243.1	Рахунки-фактури
657.243.2	Товарно-транспортні накладні. Розписки відправлення товарів. Коносаменти. Накладні про відвантаження тощо
657.244	Кредитні документи (як свідчення бухгалтерських операцій)
657.244.1	Векселі. Платіжні доручення. Прості векселя. Акредитиви
657.244.2	Чеки. Документи, за якими кошти видаються готівкою
657.244.5	Гарантійні розписки (за товари або грошові суми)
657.244.6	Документи про знаходження товарів на комісії
657.246	Бухгалтерські документи внутрішнього обігу. Акції, ваучери підприємств
657.25	Форма та розміщення бухгалтерських рахунків. Бухгалтерські записи
657.28	Види платежів (розрахунків)

Код УДК	Характеристика
657.282	Касові платежі (готівкою)
657.286	Грошові перекази
657.3	Плани виробничо-господарської діяльності підприємств. Попередні кошториси. Підсумкові записи. Бухгалтерські книги. Баланси.
657.31	Проекти державних бюджетів. Попередні кошториси. Фінансові плани
657.312	Види планів (загальні, поточні, змінні)
657.312.2	Фінансові плани
657.312.3	Виробничі плани
657.312.5	Постійні та змінні плани
657.313	Кошториси до початку та після завершення виробництва. Порівняння очікуваних та дійсних витрат. Відхилення від плану
657.32	Бухгалтерські книги в цілому
657.322	Касові книги
657.33	Меморіальні ордери. Журнали
657.34	Головні книги
657.35	Допоміжні книги бухгалтерського обліку
657.352	Книги замовлень. Книги закупівлі. Книги продажу
657.36	Попередній баланс. Брутто-баланс. Сальдовий баланс. Проміжний баланс
657.37	Річна звітність. Підсумки за рік
657.4	Рахунки. Система рахунків. Калькуляція собівартості
657.41/.45	Види рахунків
657.41	Рахунки капіталу
657.411	Власний капітал (підприємств)
657.42	Матеріальні рахунки основних та обігових засобів
657.421	Основні фонди. Вкладений капітал
657.43	Особові рахунки
657.431	Типи особових рахунків
657.44	Рахунки прибутків та збитків. Балансові рахунки
657.442	Результати ділових операцій. Випадкові прибутки та збитки. Непередбачені витрати
657.45	Інші види рахунків
657.451	Відмінність між загальними та спеціальними рахунками, синтетичними рахунками та субрахунками. Відмінність між класом, групою, видом та підвидом рахунків.
657.47	Витрати. Кошторис витрат. Калькуляція собівартості
657.471	Витрати. Види витрат. Кошторис витрат. Статті витрат. Розрахунок витрат
657.474	Оброблення даних за витратами
657.478	Оцінювання розрахунку собівартості
657.479	Спеціальні питання розрахунку собівартості
657.6	Офіційний контроль та перевірка звітності. Ревізія (аудит)
657.62	Аналіз та перевірка балансу
657.63	Перевірка, ревізія бухгалтерських книг
657.631.6	Визначення фінансового стану клієнта
657.631.8	Обов'язкові перевірки. Статутні обов'язки аудиту
657.632	Підробки та помилки
657.633	Технічні деталі ревізії
657.635	Акти, висновки, звіти аудиторської перевірки
657.92	Оцінювання. Оцінювання з метою оподаткування. Методика складання кошторисів та визначення вартості

Основною перевагою використання кодів УДК є отримання переліку джерел інформації саме за обраним напрямом дослідження, що дає можливість уникнути аналізу та відсіву зайвої інформації і значно пришвидшує пошук необхідних інформаційних джерел.

12.4. Аналіз, інтерпретація та узагальнення наукової інформації

Після збору необхідних джерел інформації починають наступний етап бухгалтерського наукового дослідження – аналіз, інтерпретація та узагальнення отриманої інформації, що міститься в них (рис. 12.7).

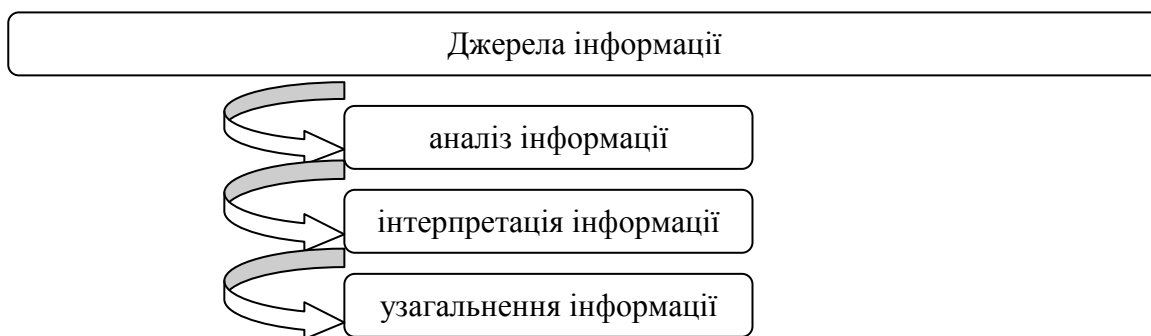
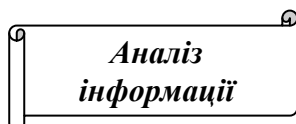

Рис. 12.7. Порядок аналізу, інтерпретації та узагальнення інформації у бухгалтерському науковому дослідженні

Отримавши ті чи інші джерела інформації, дослідник починає працювати з ними. Опрацювання джерела інформації є одним з найважливіших етапів наукового дослідження (рис. 12.8).

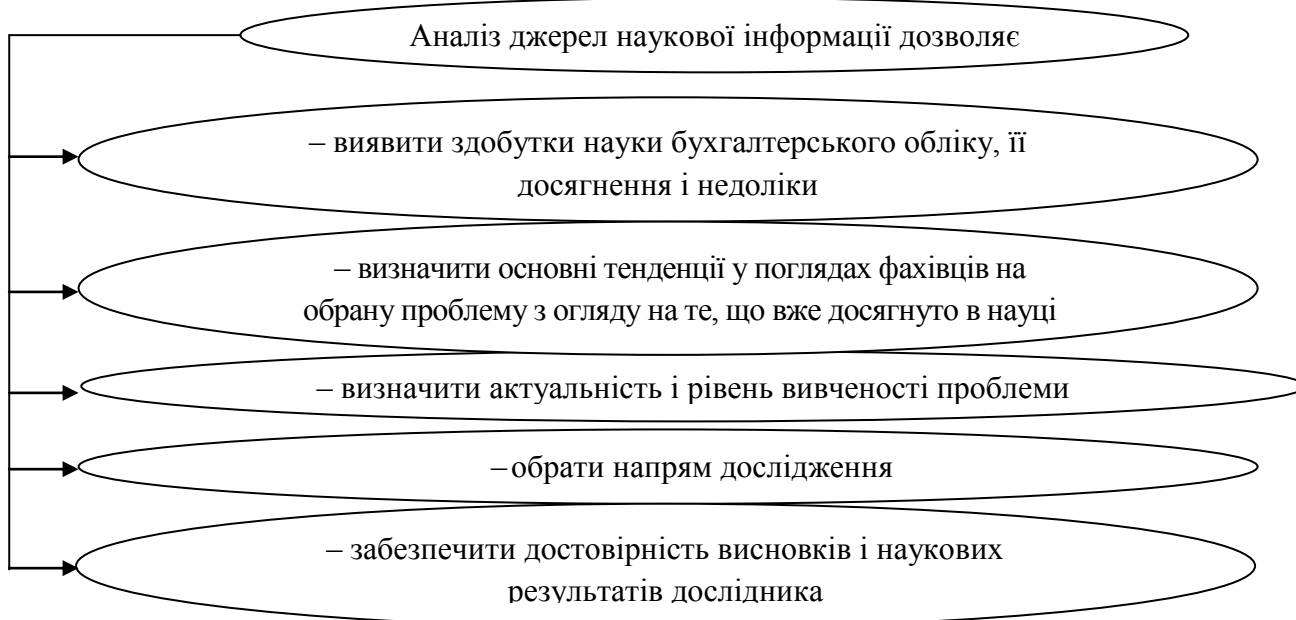

Рис. 12.8. Результати аналізу джерел наукової інформації у дослідженнях з бухгалтерського обліку

Цілі аналізу зібраної інформації можуть бути різними. Так, метою наукової роботи з джерелом інформації може бути:

- ознайомлення з його структурою;
- швидкий перегляд, читання окремих розділів;
- пошук відповідей на певні запитання, вивчення окремих матеріалів;
- реферування деяких уривків або всього тексту;
- розв'язання прикладів і задач, виконання контрольних тестів;
- заучування матеріалу напам'ять.

**Порядок роботи з
джерелами інформації**

Необхідно переглянути всі види літературних джерел, зміст яких пов'язаний з темою наукового дослідження. Якщо такий перелік виявиться дуже великим, слід обмежити параметри бібліографічного пошуку. Коли з певного питання існує бібліографічний довідник, його треба використати, водночас перевіривши його повноту.

Вивчати літературу бажано в оригіналі й одразу робити повний бібліографічний опис. Знайдену інформацію треба ретельно відібрати, осмислити й оцінити, адже саме це стане основою для здобуття нового знання у процесі вирішення обраної наукової проблеми.

Зазвичай у наукових дослідженнях використовують не всю інформацію, що міститься у певному джерелі, а тільки ту, яка безпосередньо стосується проблеми і є найбільш цінною та корисною. Критерієм оцінювання вивченого є можливість використання його в науковій роботі.

Огляд літератури за темою дослідження демонструє вміння дослідника систематизувати джерела, критично їх розглянути, виділити суттєве, оцінити зроблене раніше іншими дослідниками, визначити головне в сучасному стані вивчення теми.

У процесі аналізу інформації дослідник має багаторазово опрацювати зібрані джерела інформації в доступному для нього темпі і в строки, визначені програмою наукового дослідження.

Робота дослідника зводиться, як правило, до двох дій: ознайомлювального читання джерела і творчого дослідження його змісту. На першому етапі дослідник занотовує назву джерела, авторський склад, назву видавництва і рік видання, знайомиться з анотацією, змістом і передмовою автора (якщо такі є). Варто звернути увагу й на те, чи є у науковій праці довідково-бібліографічний апарат. Досвідченому досліднику інколи достатньо такого загального ознайомлення, щоб зробити висновок: варто читати джерело інформації чи ні. Якщо прийнято рішення читати, то робити це доцільно двічі (рис. 12.9).

При першому читанні варто якимось чином відмічати ті найважливіші висловлювання, категорії, висновки, до яких дослідник має намір повернутися. Водночас тут доцільно фіксувати свої думки, які спонтанно виникли як реакція (контраргумент, антитеза) на прочитане.

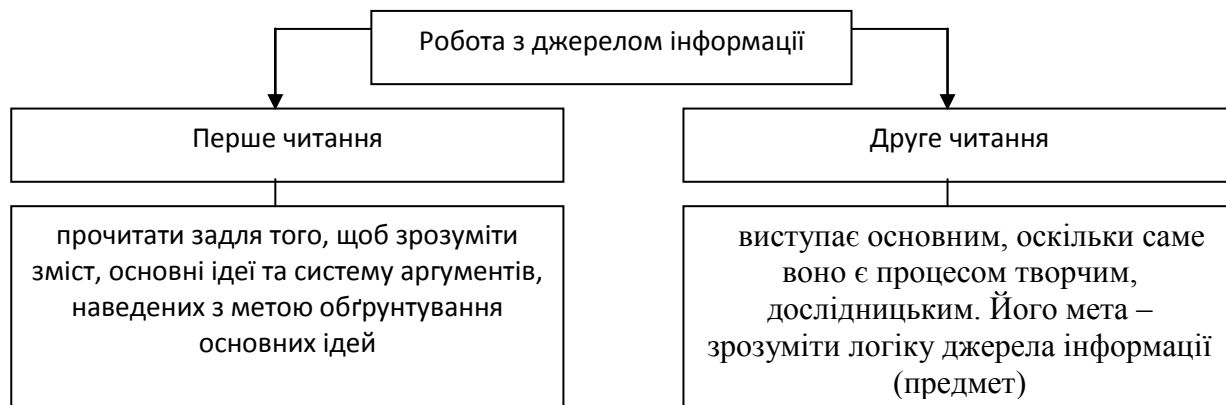

Рис. 12.9. Порядок роботи з джерелами інформації

Усе це можна робити на полях джерела інформації, якщо це джерело, звичайно, належить досліднику. Якщо джерело інформації чуже, то можна скористатися закладками з паперу і на них робити нотатки. Дехто може подумати, що читати джерело інформації двічі – це марна трата дорогоцінного часу, адже можна відразу або погодитись з тією чи іншою тезою автора джерела інформації, або ж заперечити її. Проте, як показує досвід, той, хто так діє, як правило, не застрахований від поспішних оцінок прочитаного. Інакше кажучи, досвід підтверджує, що варто читати двічі.

Мета другого читання – зрозуміти логіку джерела інформації, виокремити всі найбільш важливі положення, встановити зв'язки і взаємозалежності між ними і цим самим поглибити свої знання щодо обраної проблеми наукового дослідження. При другому читанні записи треба робити обов'язково.

Культура читання

Попереднє ознайомлення з джерелом інформації дає можливість визначитися щодо доцільності подальшого його опрацювання.

Дослідник переходить до ретельного опрацювання твору в цілому або окремих його частин. Цей етап роботи – активний, творчий процес. І для того щоб він був найбільш ефективним, максимально корисним, необхідно оволодіти культурою читання. Під *культурою читання* прийнято розуміти сукупність найбільш доцільних прийомів, які дають можливість читачеві без зайвих витрат часу добре засвоїти зміст джерела інформації.

Проте процес читання не можна плутати з процесом запам'ятовування тексту. Засвоїти прочитане – значить глибоко зрозуміти і серйозно продумати його, щоб думки автора стали власними думками, перетворилися на єдину систему знань з означеного питання. Процес поєднання знань і досвіду відбувається під час ретельного опрацювання твору і за умов якісного і всебічного знання проблеми дослідження.

Правила читання

Готового і однакового для всіх способу найбільш продуктивного читання не існує. Проте існують деякі загальні правила, які треба мати на увазі, приступаючи до роботи. Після швидкого ознайомлення з книгою дослідник, продовжуючи роботу з нею, має стежити за тим, де

починається і де закінчується висвітлення того чи іншого питання, виявляти основні думки і зосереджувати на них увагу.

Виділити головні думки іноді допомагає шрифтове оформлення джерела інформації – виокремлення найбільш важливих положень і висновків автора особливим шрифтом: жирним, напівжирним, курсивом і т.п. У багатьох творах іноді слова і речення підкреслено. У процесі читання потрібно також звернути увагу на пунктуацію. Розділові знаки надають фразі, по-перше, більшої виразності і чіткості, по-друге, часто вказують на ставлення автора до того чи іншого питання. Те саме стосується і значення лапок. В одних випадках вони вжиті при цитуванні, в інших – для протиставлення власних і чужих думок.

При читанні твору можуть траплятися невідомі назви, імена, події. Незрозуміле або неправильно зрозуміле слово може ускладнити сприйняття попереднього або наступного тексту. У цьому разі його потрібно знайти в енциклопедичному або в інших відповідних словниках і вписати разом із поясненням. Це збагатить мову і сприятиме кращому засвоєнню матеріалу. При опрацюванні джерела інформації необхідно звернути увагу на основні факти, події і теоретичні узагальнення, встановивши логічний зв'язок між ними, теоретично осмисливши прочитаний матеріал. Осмислювати потрібно, враховуючи історичну обстановку, ті умови, в яких цей твір писався, аналізуючи історичні документи і літературу, з'ясувавши актуальність основних думок.

Читаючи нормативні документи, книгу, статтю, тези чи іншу наукову працю, необхідно визначити, що з тексту варто переписати. Це може бути якийсь факт, подія, явище, що стосуються теми дослідження. Доцільно вписувати і статистичні дані, вони допоможуть відтворити динаміку розвитку економіки та її впливу на об'єкт дослідження.

Після того як дослідник проаналізував джерело інформації, він має з'ясувати для себе, що нового він отримав для розкриття обраної проблеми, з чим він згоден, а з чим – ні і чому. Це допоможе виробити чіткість, послідовність викладу власних думок.

Сприйняття тексту аналізованої інформації залежить від багатьох факторів: від зосередженості, техніки читання, настирливості, техніки фіксування прочитаного, ерудиції, загальної і конкретної проблеми, яка розкривається. Якщо у свідомості науковця відкладаються лише факти і події, а узагальнення і висновки чітко не сприймаються, то він має зосередитися на засвоєнні теоретичних положень. Якщо ж теоретичні положення сприймаються чіткіше, ніж мозаїка фактів і подій, необхідно опанувати фактичний матеріал, зосередитися на його аналізі.

**Мистецтво
запам'ятовування**

У деяких випадках необхідно не лише зрозуміти інформацію, а й запам'ятати її на певний час. Кожен науковець повинен володіти мистецтвом запам'ятовування.

Існує декілька таких способів:

- механічний – заучування прочитаного;
- змістовий – заучування логічних зв'язків між окремими елементами;
- довільний – заучування із застосуванням різних мнемонічних прийомів;
- довільний – випадкове заучування окремих фрагментів тексту;
- повторення і запис.

Найбільш ефективними способами є – повторення і запис.

**Форми запису результатів
аналізу джерел інформації**

У процесі аналізу джерел інформації дослідник обов'язково має письмово фіксувати важливі для обраної теми дослідження дані. При цьому залежно від рівня фахової підготовки, досвіду, важливості джерела інформації, біологічних особливостей дослідника він може використовувати різні форми запису наукової інформації (рис. 12.10).

Рис. 12.10. Форми запису результатів аналізу та інтерпретації джерел інформації з метою їх узагальнення

План – це фактично послідовний перелік питань, що розглядаються в джерелі інформації. Він розкриває логіку джерела і може бути простим і розширеним, тобто більш докладним. Складання плану вимагає від дослідника вміння стисло і послідовно викладати свої думки.

Тези – це форма відображення основних ідей висновків, узагальнень, що містяться в кількох опрацьованих джерелах інформації. Тези складають, як правило, досвідчені дослідники. Причому робиться це переважно з метою підготовки доповіді чи статті.

Резюме – це коротка оцінка опрацьованого джерела інформації, зокрема характеристика мети, основного змісту, логіки, новизни та практичного значення висновків. Резюме як форму запису прочитаного використовують тоді, коли дослідник у своїй подальшій діяльності має намір давати лише загальну оцінку опрацьованого джерела інформації.

Найбільш повною, універсальною формою запису опрацьованого джерела інформації є *конспект*. Він містить у собі усі вище означені форми запису і становить собою короткий виклад найбільш важливих питань, що відображені у джерелі інформації.

При конспектуванні дослідник має можливість (і навіть зобов'язаний) висловлювати на полях або в тексті свої власні судження та аргументи з приводу тих чи інших положень джерела інформації. Універсальний характер конспекту як форми запису опрацьованого джерела полягає не тільки в тому, що він охоплює всі інші форми – план, тези, резюме, а й у тому, що виступає базою для всіх видів наукової творчості – підготовки курсових, кваліфікаційних та дипломних робіт, написання дисертацій, монографій тощо.

Анотація – це скорочений виклад змісту первинного документу з основними фактичними відомостями і висновками. Вона має повну змістову і частково формальну залежність від первинного документу. Анотацію наукового тексту розглядають як інтегральну модель документу, семантичні особливості якого подаються в максимально ущільненому вигляді без інтерпретації чи критичних зауважень. Анотація наукового тексту подає основні відомості й висновки, потрібні для початкового ознайомлення з документом.

Реферат – це стислий виклад змісту кількох наукових робіт, що стосуються певної проблеми. Основна мета реферату – передача цілісної інформації, одержаної з різних джерел. На основі кількох текстів потрібно створити один відповідно до теми реферату.

Цитата – це дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки. Цитату обов'язково беруть у лапки. У цитаті не можна нічого змінювати, навіть розділових знаків.

Аналіз джерел первинної і вторинної інформації дає змогу об'єктивно описати існуючий стан обраної проблеми наукового дослідження. Проте аналіз інформації сам по собі не дає змоги зробити висновки, перевірити гіпотези і, таким чином, розв'язати завдання, що були поставлені на початку наукового дослідження. Для цього необхідно здійснити інтерпретацію проаналізованої інформації.

Інтерпретація наукової інформації

Наступний етап наукового дослідження – інтерпретація інформації. Це дослідницька діяльність, пов'язана з тлумаченням змістової сторони наукового твору на різних його структурних рівнях через співвіднесення з цілістю вищого порядку. Зміст досліджуваного наукового

явища в інтерпретації виявляється через відповідний контекст на фоні сукупностей вищого порядку.

Предметом інтерпретації можуть бути:

– будь-які елементи наукового твору (фрагменти, мотиви, алегорії, символи і навіть окремі речення та слова), співвіднесені з відповідним контекстом твору або позатекстовою ситуацією;

– науковий твір як цілість, коли у творі й поза ним відшукують те завуальоване, приховане, що з'єднує усі компоненти в одне ціле й робить твір неповторним;

– наукова цілість вищого порядку, ніж науковий твір, наприклад, творчість науковця, наукова школа, науковий напрям, науковий період.

Процедура інтерпретації має відповідати певним вимогам:

– характер оцінки та інтерпретації мають визначатися в загальних рисах уже на стадії розробки програми та концепції дослідження, де окреслюються принципові характеристики досліджуваного об'єкта;

– слід максимально повно визначити об'єкт та відповідний предмет наукового дослідження;

– треба пам'ятати про багатозначність отриманої інформації і потребу її інтерпретації з різних позицій.

Процедура інтерпретації – це насамперед перетворення певних даних на логічну форму у процесі доказування гіпотез, які визначаються ще на стадії розробки програми дослідження, а включаються в роботу дослідника лише на стадії інтерпретації.

Характер поведінки гіпотез залежить від типу дослідження.

Зазначимо, що до яких би статистичних і математичних методів аналізу отриманої інформації не вдавався науковець, вирішальна роль в інтерпретації емпіричних даних належить концепції наукового дослідження, науковій ерудиції дослідника, тобто залежить від того, наскільки він зможе правильно, глибоко і всебічно інтерпретувати отриманий результат.

Узагальнення наукової інформації

Результати аналізу та інтерпретації джерел інформації мають бути узагальнені дослідником.

Дослідженням узагальнення наукової інформації займалися вчені різних галузей науки: філософи, педагоги, психологи, математики, економісти. Розглянемо й порівняємо їх тлумачення поняття “узагальнення інформації” (табл. 12.8).

Таблиця 12.8

Дефініції “узагальнення інформації”

Учений (учені)	Визначення (пояснення)	Джерело
Н. А. Маслов	Із погляду логіки узагальнення інформації – це перехід від поняття з меншим об'ємом і більшим змістом до поняття з більшим об'ємом і меншим змістом	Маслов Н.А. Логика : учебник / Н. А. Маслов. – Ростов н/Д.: Феникс, 2007. – 413 с.

Вчений (вчені)	Визначення (пояснення)	Джерело
<i>Д. П. Горський, А. А. Івін, А. Л. Нікіфоров</i>	Узагальнення інформації – це розумова операція: перехід від думки про індивідуальне до думки про загальне, від думки про загальне до думок про більш загальне, а також перехід від окремих фактів, предметів і явищ до ототожнення їх у думках і утворення загальних понять і суджень про них	Горский Д. П. Краткий словарь по логике / Д. П. Горский, А. А. Ивин, А. Л. Никифоров ; под ред. Д. П. Горского. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с.
<i>В. А. Міжєріков, П. І. Підкасістий</i>	Під узагальнення інформації розуміється “розумовий перехід: 1. Від окремих фактів, подій до ототожнення їх у думках (Предмет → Думка). 2. Від однієї думки до іншої (Думка → Думка)”	Мижериков В. А. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
<i>С. Л. Рубінштейн</i>	Під узагальненням інформації можна розуміти основний шлях утворення понять. У процесі узагальнення інформації відбувається, з одного боку, пошук і позначення словом деякого інваріанта в різноманітті предметів, з іншого боку – упізнання предметів даного різноманіття	Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.
<i>С. У. Гончаренко, С. Ю. Головін</i>	Узагальнення інформації – логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності... Узагальнення інформації застосовується при утворенні понять, суджень, теорій	Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин ; сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест; 1998. – 619 с.
<i>Л. С. Виготський</i>	Узагальнення інформації – це особливий спосіб відображення дійсності у свідомості людини	Выготский Л. С. Избранные педагогические исследования / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.

Таким чином, узагальнення наукової інформації дає можливість орієнтуватися в різноманітті об'єктів, ідентифікувати конкретний об'єкт у їх різноманітті, структурувати і групувати об'єкти й бути рішенням для визначених проблем.

Узагальнення наукової інформації має кілька видів, і для того щоб визначити, за допомогою якого саме виду узагальнення буде відбуватися вирішення визначених проблем, розглянемо існуючі класифікації видів узагальнення.

У наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку можуть бути використані різні види узагальнення отриманої наукової інформації (рис. 12.11):

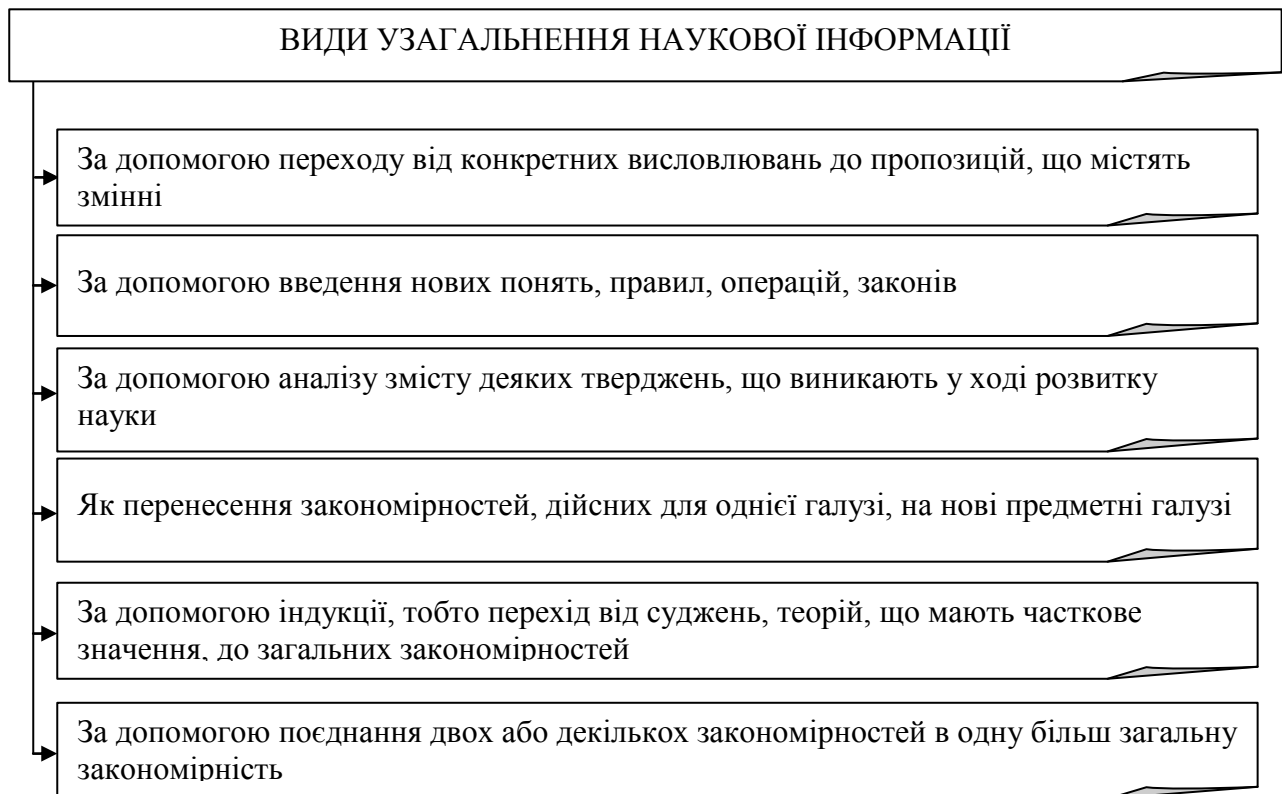

Рис. 12.11. Класифікація видів узагальнення наукової інформації у бухгалтерських наукових дослідженнях

Крім того, розрізняють узагальнення наукової інформації емпіричні й теоретичні.

В основі *емпіричного узагальнення* наукової інформації лежить операція порівняння. Проводячи порівняння однієї групи предметів, можна виділити їхні зовнішні, однакові загальні властивості, які можна позначити яким-небудь словом, яке в результаті може стати поняттям про цю групу предметів.

Теоретичне узагальнення наукової інформації здійснюється шляхом аналізу даних про який-небудь один предмет з метою виділення істотних внутрішніх зв'язків, які визначають цей предмет як цілісну систему.

Якщо для емпіричного узагальнення наукової інформації характерне тривале порівняння багатьох вихідних фактів для їхнього поступового узагальнення, то для теоретичного цього не потрібно. Теоретичне узагальнення наукової інформації будується на рефлексії, яка полягає в розгляді студентами підстав власних дій і їх відповідності умовам завдання, і на аналізі змісту завдання з метою виділення принципу або загального способу її розв'язання.

Контрольні запитання

1. Як вітчизняні та зарубіжні вчені трактують поняття “інформації”?

2. За якими ознаками класифікують інформацію?
3. Які види інформації розрізняють залежно від її нагромадження, використання, призначення?
4. Що таке “економічна інформація”?
5. Як класифікують наукову економічну інформацію, з якою працює дослідник?
6. Які є види друкованих джерел інформації, котрі можна використовувати у бухгалтерських наукових дослідженнях?
7. Що належить до первинних джерел наукової інформації?
8. Що розуміють під поняттям “вторинні джерела наукової інформації”?
9. Які основні вимоги ставлять до бухгалтерської інформації, котру використовують у наукових дослідженнях?
10. Що таке документи у бухгалтерських наукових дослідженнях?
11. Які основні критерії пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень з бухгалтерського обліку?
12. Як класифікують методи пошуку джерел інформації?
13. Що розуміють під способами пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень з бухгалтерського обліку?
14. Які основні коди УДК використовують в бухгалтерському обліку?
15. Що таке принципи пошуку джерел інформації?
16. Скільки і які етапи аналізу та інтерпретації інформації у бухгалтерському науковому дослідженні?
17. Які основні результати аналізу джерел наукової інформації у дослідженнях з бухгалтерського обліку?
18. Який порядок роботи з джерелами інформації?
19. Що розуміють під формами запису результатів аналізу та інтерпретації джерел інформації з метою їх узагальнення?
20. Як вітчизняні та зарубіжні вчені трактують поняття “узагальнення інформації”?

Тести

1. Вирішення науково-технічних проблем залежить:
 - а) на 40% від наявної інформації і на 60% – від інтуїції;
 - б) на 90% від наявної інформації і на 10% – від інтуїції;
 - в) на 80% від наявної інформації і на 20% – від інтуїції;
 - г) на 70% від наявної інформації і на 30% – від інтуїції.
2. Джерела інформації у наукових дослідженнях поділяють на:
 - а) усні, письмові;
 - б) усні, машинописні;
 - в) письмові, друковані;
 - г) рукописні (машинописні, писані); друковані.

3. Визначення кола питань, що будуть вивчатись; хронологічні межі пошуку необхідних джерел інформації; уточнення можливості використання зарубіжних джерел інформації – це:

а) критерії пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень з бухгалтерського обліку;

б) методи пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень з бухгалтерського обліку;

в) вимоги до пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень з бухгалтерського обліку;

г) способи пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень з бухгалтерського обліку.

4. Після збору необхідних джерел інформації починають наступний етап бухгалтерського наукового дослідження:

а) вивчення та дослідження отриманої інформації;

б) класифікація та вивчення отриманої інформації;

в) аналіз та інтерпретація отриманої інформації,

г) узагальнення та дослідження отриманої інформації.

5. Інформація – це:

а) певні дані про факти, події навколишнього середовища, їх параметри, якість і стан.

б) певні відомості про об'єкти, явища навколишнього середовища, їх параметри, якість і стан;

в) певні відомості про дії та події навколишнього середовища, їх параметри, якість і стан;

г) певні відомості про об'єкти та події навколишнього середовища, їх параметри, якість і стан.

6. Офіційні, наукові, науково-популярні, підручники, виробничі, довідкові, нормативно-виробничі, патентно-ліцензійні – це класифікація:

а) видів писаних джерел інформації, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях;

б) видів публікацій, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях;

в) різновидів наукових джерел, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях;

г) різновидів друкованих джерел інформації, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях.

7. При пошуку джерел інформації слід дотримуватись певних принципів щодо їх змісту, а саме:

- а) актуальності, достовірності, об'єктивності, інформаційної єдності, релевантності даних;
- б) точності, актуальності, правильності, інформаційної єдності, релевантності даних;
- в) інформаційної єдності, релевантності даних, об'єктивності, формальності, новизни;
- г) своєчасності, безперервності, актуальності, значимості, релевантності даних.

8. Результати аналізу джерел наукової інформації у дослідженнях з бухгалтерського обліку дають змогу:

- а) визначити основні недоліки у поглядах фахівців на обрану проблему;
- б) визначити доцільність, значення та перспективи подальших досліджень проблеми;
- в) виявити здобутки науки бухгалтерського обліку, її досягнення і недоліки;
- г) обрати програму дослідження.

9. Класифікація інформації за характером, призначенням, сферами виникнення та формами закріплення (фіксації):

- а) планова, координаційна, облікова;
- б) науково-технічна, управлінська, обліково-статистична;
- в) контрольна, командна, повідомна;
- г) універсальна, горизонтальна, науково-технічна.

10. Книга – це:

- а) невеликого обсягу праця з оперативною інформацією;
- б) наукова праця, у якій висвітлено результати всебічного вивчення певної проблеми чи теми;
- в) видання, підготовлене або одним автором, або колективом авторів;
- г) досить об'ємне неперіодичне видання, в якому сконцентровані нагромаджені людством знання і досвід з певної галузі науки.

11. Ручний, за допомогою Інтернет, аналізу рукописних та друкованих джерел, автоматизований – це:

- а) методи пошуку джерел інформації;
- б) критерії пошуку джерел інформації;
- в) вимоги до пошуку джерел інформації;
- г) дії для пошуку джерел інформації.

12. Метою наукової роботи з джерелом інформації може бути:

- а) ознайомлення з висновками наукової роботи;
- б) швидкий перегляд змісту наукової роботи;

- в) пошук відповідей на певні запитання, вивчення окремих матеріалів;
- г) анотування деяких уривків або усього тексту.

13. Технічна, економічна та соціальна інформація – це класифікація інформації залежно від:

- а) створення, аналізу, дослідження інформації;
- б) нагромадження, використання, призначення інформації;
- в) функцій інформації;
- г) якісних характеристик інформації.

14. Документом називається:

- а) невеликого обсягу праця з оперативною інформацією;
- б) праця, у якій висвітлені результати всебічного вивчення певної проблеми чи теми;
- в) видання, підготовлене або одним автором, або колективом авторів;
- г) матеріальний об'єкт, що містить зафіксовану інформацію для її збереження і використання у науці і практиці.

15. Способи пошуку джерел інформації для проведення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку:

- а) участь у роботі тематичних семінарів і конференцій;
- б) відсутність особистих контактів із спеціалістами з обраної проблеми;
- в) вивчення наукової літератури суміжних галузей знань;
- г) за допомогою поштового листування.

16. Досвідченому досліднику інколи достатньо загального ознайомлення, щоб зробити висновок – варто читати джерело інформації чи ні. Якщо прийнято рішення читати, то робити це доцільно:

- а) чотири рази;
- б) один раз;
- в) двічі;
- г) п'ять разів.

17. Економічна інформація – це:

- а) певні дані про економічні факти, події навколишнього середовища, їх параметри, якість і стан;
- б) сукупність відомостей про економічні процеси у виробничій і невиробничій сферах, які використовують для їх організації та управління;
- в) загальнонаукове поняття, яке включає не тільки відомості, а й збір, збереження та переробку отриманих даних;
- г) знання, відомості, дані, які отримують та нагромаджують у процесі розвитку науки та в практичній діяльності людей.

18. За способом фіксації інформації документи, які використовують у бухгалтерських наукових дослідженнях, поділяють на:

- а) ручні, рукописні, друковані;
- б) офіційні, ручні, електронні;
- в) науково-популярні, ручні, рукописні;
- г) письмові, друковані, електронні.

19. Вивчення структури фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та його системи управління; встановлення взаємозв'язку та взаємозалежності умов діяльності суб'єкта господарювання та облікового процесу – це:

- а) основні завдання, які необхідно виконати під час збору інформації на підприємстві у межах здійснення наукового дослідження;
- б) основні функції, які необхідно виконати під час збору інформації на підприємстві у межах здійснення наукового дослідження;
- в) основні завдання, які необхідно виконати під час аналізу інформації на підприємстві у межах здійснення наукового дослідження;
- г) основні завдання, які необхідно виконати під час інтерпретації інформації на підприємстві у межах здійснення наукового дослідження.

20. Кожен науковець має володіти мистецтвом запам'ятовування. Існує декілька способів запам'ятовування:

- а) навчальний, технічний, механічний, змістовий, довільний;
- б) логічний, формальний, недовільний, повторення і запис;
- в) механічний, змістовий, довільний, недовільний, повторення і запис;
- г) мнемонічний, записування, формальний, недовільний.

Практичні завдання

1. У науковій літературі виділяють різноманітні ознаки класифікації інформації. Відобразіть у табличній формі найбільш поширені класифікаційні ознаки видів інформації.

2. Друковані джерела інформації – це друкована продукція, що пройшла редакційно-видавничу обробку, наприклад, підручники, посібники, журнали, брошури тощо. Відобразіть у табличній формі класифікацію друкованих джерел інформації, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях:

Тип друкованого джерела інформації	Характеристика
------------------------------------	----------------

3. Пошук джерел інформації для проведення наукових досліджень є одним із ключових етапів наукового дослідження. Покажіть схематично ряд критеріїв, які необхідні для пошуку джерел інформації для наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку.

Рекомендована основна література

1. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. *Горский Д. П.* Обобщение и познание / Д. П. Горский. – М. : Мысль, 1985. – 208 с.
3. *Добров Г. М.* Наука о науке (введение в общее науковедение) / Г. М. Добров. – К. : Наук. думка, 1970. – 320 с.
4. *Пономаренко В. С.* Основы захисту інформації : навч. посіб. / В. С. Пономаренко, І. В. Журавльова, В. В. Туманов. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2003. – 176 с.
5. *Лудченко О. А.* Основы научных исследований : навч. посіб. / О. А. Лудченко, Я. О. Лудченко, Т. О. Примака. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2001. – 239 с.
6. *Чкалова О. Н.* Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – М. : Наука, 1978. – 120 с.

Рекомендована додаткова література

1. Operations, Processes, and Decisions. A Management Blog [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sameh.wordpress.com/2006/05/13/a7>.
2. Establishing a management information system [Електронний ресурс] / Ramesh Babu, Y. P. Singh, and R.K. Sachdeva. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/W5830E/w5830e0k.htm>.
3. Types of Information Sources [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.library.uq.edu.au/how-to-guides/types-information-sources>.
4. *Баскаков А. Я.* Методология научного исследования : учеб. пособ. для студ. вузов / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2002. – 214 с.
5. *Краевский В. В.* Методология научного исследования / В. В. Краевский. – СПб. : СПбГУП, 2001. – 148с.

Тема 13. Методика проведення бухгалтерських наукових досліджень

13.1. Порядок накопичення наукових фактів та їх використання

13.2. Загальноприйняті методи наукових досліджень

13.3. Методи бухгалтерського наукового дослідження та порядок їх вибору

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- характеристику та класифікацію наукових фактів у бухгалтерських наукових дослідженнях;
- основні загальнонаукові методи наукових досліджень;
- методи наукових досліджень, які можуть бути використані у бухгалтерських наукових дослідженнях.

13.1. Порядок накопичення наукових фактів та їх використання

Наукове вивчення передбачає здатність критично осмислювати наукову інформацію, оцінювати її переваги і недоліки, знаходити власні рішення, висловувати нові ідеї, проводити самостійно експерименти, накопичувати й аналізувати необхідні факти, узагальнювати їх, систематизувати, теоретично пояснювати та оформляти у вигляді наукової роботи.

Науковий факт – це те, чим людина зобов'язана світу, тоді як фантазія, вигадка – це те, чим світ зобов'язаний людині.

Гілберт Кім Честертон

У науці важливо не тільки встановити новий факт, а й дати йому пояснення з позицій сучасної науки, з'ясувавши його теоретичне, загальнопізнавальне або практичне значення. Для цього основним є накопичення наукових фактів з наступним їх використанням, оскільки під час здійснення наукового дослідження недостатньо встановити новий науковий факт, важливо дати йому пояснення з позицій науки, показати його загальнопізнавальне теоретичне або практичне значення, а також завчасно передбачити невідомі раніше нові процеси та явища.

Наукові факти можуть бути відомі кожному. Збагнути, досягнути наукові закони, конкретними виявами яких стали наукові факти, — ось завдання наукового дослідження.

М. Веллер

Науковий факт

Вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному трактують поняття “науковий факт” (табл. 13.1)

Таблиця 13.1

Дефініція “науковий факт”

Автор	Визначення
<i>Пуанкаре</i>	Науковий факт – це довільна конструкція вченого, відокремлена прірвою від безпосередньої реальності “недоведених” фактів

Автор	Визначення
<i>О. О. Андрєєв</i>	Науковий факт – це базис емпіричного узагальнення
<i>С. Д. Цехмістрова</i>	Науковий факт – це складова частина наукових знань, якщо вони виступають у систематизованому узагальненому вигляді
<i>С. Д. Гусарєв</i>	Науковий факт – це певна форма знання, більш-менш логічно опрацьована, тобто та сторона або частина дійсності, що перетворилася на об'єкт дослідження і уточнена суб'єктом пізнання за допомогою засобів виміру, опису тощо
<i>В. Ядов</i>	Науковий факт – це не початок пізнання, а його висновок. Зазвичай такі факти вводяться у ту систему знання, з якої були здобуті початкові гіпотези
<i>М. Ф. Юрій</i>	Наукові факти включені у сукупні наукові знання і відображені у книгах, рукописах, наукових доповідях чи зафіксовані іншим способом

Характеристика наукових фактів

Наукові факти, здобуті дослідниками у галузі бухгалтерського обліку, повинні мати такі характеристики:

- новизна;
- точність;
- об'єктивність;
- достовірність.

Новизна наукового факту свідчить про встановлення принципово нового, невідомого дотепер предмета, явища чи процесу. Це не обов'язково наукове відкриття, проте це нові знання про те, чого ми досі не знали. Наприклад, теоретичне обґрунтування процесу удосконалення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості за допомогою автоматизації.

Точність наукового факту визначається об'єктивними методами та характеризує сукупність найбільш суттєвих ознак предметів, явищ, подій, їх кількісних та якісних визначень. Наприклад, уточнення суті категорії витрат з позиції бухгалтерського обліку й контролю.

Відбір наукових фактів має бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Наприклад, відбір облікових регістрів як носіїв рахунків бухгалтерського обліку та визначальних елементів раціоналізації технологій ведення бухгалтерського обліку залежно від його форм (ручна, автоматизована).

Достовірність наукового факту характеризує його безумовне реальне існування, яке підтверджується за аналогічних ситуацій. За відсутності підтвердження немає факту і його достовірності. Достовірність інформації, її цільове призначення і характер дають підставу для достовірності наукових фактів. Достовірність наукових фактів залежить і від достовірності першоджерел, від їх цільового призначення і характеру їхньої інформації. Саме тому слід з'ясувати характер першоджерела, науково-професійний авторитет

його автора. Наприклад, достовірність фінансової звітності відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку підтверджується висновком незалежного аудитора.

Накопичення наукових фактів

Накопичення наукових фактів у процесі дослідження – завжди творчий процес, в основі якого лежать задум автора і його ідея. Відбір наукових фактів – це процес, який потребує цілеспрямованої праці. Віддзеркалення об'єктивних властивостей речей і процесів – це складові елементи основ наукового знання.

У бухгалтерському науковому дослідженні важливим є все. Концентруючи увагу на основних або ключових питаннях теми, що вивчається, не можна не зважати на побічні факти, які на перший погляд здаються малозначущими. Проте саме такі факти можуть приховувати в собі початок важливих відкриттів. Наприклад, побудова транспортної задачі як моделі обліку транспортних витрат дає можливість вивчити вплив інших факторів на формування собівартості перевезень.

Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити його загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Накопичення наукових фактів є первинною ланкою в процесі пізнання – накопичення знань про об'єкт чи явище, аргументованість яких доведена, які стають складовою наукових знань лише після їх систематизації та узагальнення за допомогою понять, абстракцій, визначень.

Поняття є відображенням найбільш суттєвих і властивих предмету чи явищу ознак. Вони можуть бути загальними, частковими, збірними, абстрактними, конкретними, абсолютними і відносними. Зміст поняття – це сукупність поєднаних у ньому ознак та властивостей. Розкриття змісту поняття називається *визначенням*. *Абстракція* – це одна з основних операцій мислення, метод наукового дослідження, який полягає в тому, що суб'єкт, відокремлюючи які-небудь ознаки об'єкта, що вивчається, відволікається від інших, не враховуючи його неістотних сторін і ознак. Найбільш загальні абстракції: поняття про форму і зміст явища – у філософії; товарна вартість – у політекономії тощо.

Втілення наукових фактів

Однією із форм втілення наукових фактів є *цитати*. Органічно вплетені у текст, вони стають невід'ємною його частиною. Цитати відіграють важливу роль у процесі аналізу і синтезу наукової інформації, а також слугують підтвердженням окремих результатів. Відштовхуючись від їх змісту, дослідник створює систему переконливих доказів, необхідних для об'єктивної характеристики предмета, явища чи процесу, які вивчаються. Кількість цитат визначається потребами теми, що досліджується.

Цитати використовують для того, щоб без перекручувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних поглядів і т.д. Вони слугують необхідною опорою авторові в процесі аналізу і синтезу інформації. Відштовхуючись від їхнього змісту, можна створити систему переконливих доказів, необхідних для об'єктивної характеристики певного наукового явища. Цитати можуть бути використані і для підтвердження окремих суджень здобувача. В усіх випадках кількість використовуваних цитат має бути оптимальною, тобто визначатися потребами розробки наукової теми.

Авторові потрібно встановити, чи доречно застосувати цитати у конкретному контексті, чи немає в них перекручувань змісту аналізованих джерел. Причини перекручувань можуть бути різними. В одних випадках з першоджерела можуть бути узяті слова, що не визначають основної суті поглядів його автора. В інших – цитати обмежуються словами, що містять тільки частину думки, наприклад, ту, яка більше відповідає інтересам науковця. Іноді в цитаті викладається погляд не на той предмет, що розглядається в даному контексті.

Поряд із прямим цитуванням часто вдаються до переказу тексту першоджерела. У цьому разі також не виключена ймовірність перекручування змісту, тому текст переказу треба ретельно звіряти з першоджерелом. Науковець має ретельно стежити за правильністю цитування. Неповна, неправильна, навмисне перекручена і підігнана під цілі науковця цитата зовсім не прикрашає його роботу і перекручує зміст цитованого джерела.

13.2. Загальноприйняті методи наукових досліджень

Під час проведення наукових досліджень свідоме застосування науково обґрунтованих методів слід розглядати як найсуттєвішу умову здобуття нових знань на основі віднайдених наукових фактів. Дослідник, який добре знає методи дослідження і можливості їх застосування, витрачає менше зусиль і працює успішніше, ніж той, хто у своєму дослідженні спирається лише на інтуїцію або діє за принципом “спроб і помилок”.

Звісно, що точні і правильні методи – не єдині компоненти, що забезпечують успішність наукового дослідження. Методи не можуть, наприклад, замінити творчу думку дослідника, його здатність аналізувати наукові факти, робити висновки і передбачення. Але застосування правильних методів спрямовує хід думок дослідника, відкриває перед ним найкоротший шлях до досягнення мети і забезпечує таким чином можливість раціонально витрачати енергію і час.

Метод наукового дослідження

Метод наукового дослідження – шлях наукового дослідження або спосіб пізнання будь-якої реальності.

Вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному трактують поняття “методи наукового дослідження” (табл. 13.2).

Таблиця 13.2

Дефініція “метод наукового дослідження”

Автор	Визначення
<i>Н. М. Малюга</i>	Це прийом або система способів пізнання певного суб’єкта чи явища
<i>М. Т. Білуха</i>	Спосіб дослідження явищ, який визначає планомірний підхід до вивчення їх наукового пізнання та встановлення істини
<i>Г. С. Цехмістрова</i>	Спосіб пізнання явищ дійсності в їх взаємозв’язку та розвитку, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження і відповідає на запитання: “Як пізнавати?”

Наявність визначених мети, гіпотези та завдань наукового дослідження є передумовою обґрунтованого вибору методів, потрібних для його здійснення.

Класифікація методів наукового дослідження

Складність методологічної структури сучасних досліджень вимагає класифікації основних методів наукового дослідження (табл. 13.3).

Таблиця 13.3

Основні методи наукових досліджень, які використовуються у пізнанні

№ з/п	Класифікаційна ознака	Групи методів
1	Рівні методологічного аналізу	Загальнонаукові; сходження від абстрактного до конкретного; діалектичні; методи суміжних галузей науки; методи окремих галузей науки
2	Види дослідження	Емпіричні – спостереження, експеримент, тестування; моделювання; теоретичні – аналогія, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аксіоматика, узагальнення; метатеоретичні – методи системного і комплексного аналізу, термінологічний підхід, періодизація
3	Сфера застосування методів	Організаційні – порівняльний, лонгітюдний, комплексний; емпіричні – спостереження, діагностичні, експериментальні, праксометричні; методи обробки даних – кількісні – кореляційний аналіз, факторний аналіз, регресивний аналіз, дисперсійний аналіз, кластерний аналіз; якісні – класифікація, диференціація, категоризація

**Класифікаційна ознака:
рівні методологічного аналізу**

Залежно від рівнів методологічного аналізу виділяють загальнонаукові методи, методи сходження від абстрактного до конкретного, діалектичні методи, методи суміжних галузей науки, методи окремих галузей науки.

Загальнонаукові методи – це методи, які використовують в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається. До загальнонаукових методів дослідження належать: історичний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), метод моделювання та ін.

Сходження від абстрактного до конкретного – згідно з цим методом рух від абстрактного до конкретного в пізнанні означає сходження від неповного, часткового, фрагментарного до більш повного, цілісного і всебічного знання. Термін “сходження” фіксує ту обставину, що всі попередні поняття в русі не втрачаються, а зберігаються, входять у наступні.

Діалектичні методи – це методи пізнання природи, суспільства і мислення, розглянуті в єдності з логікою і теорією пізнання. Вони є фундаментальними науковими методами дослідження багатопланової і суперечливої дійсності в усіх її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Однак вона не підмінює конкретних наукових методів, що пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується через них відповідно до вимог спадкоємності і несуперечності в методології.

Методи суміжних галузей науки – методи наукового дослідження, які є спільними для суміжних галузей науки. Наприклад, науки економічний аналіз, бухгалтерський облік, контроль та аудит можуть використовувати один метод дослідження – аналіз і синтез.

Методи окремих галузей науки – це методи наукового дослідження, які використовують лише в окремо взятій галузі науки. Наприклад, бухгалтерський облік як наука використовує метод калькулювання.

**Класифікаційна ознака:
види дослідження**

Залежно від видів дослідження вирізняють три підгрупи наукових методів: емпіричні, теоретичні й метатеоретичні.

До *емпіричних методів* належать такі.

Спостереження – систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єкта. Наприклад, отримання бухгалтером підтвердженої відповідними документами

інформації про здійснення певних господарських операцій. Аби бути продуктивним, спостереження мусить відповідати таким вимогам:

– сплановане наперед (проводиться для певного, чітко поставленого завдання);

– планомірність (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);

– цілеспрямованість (спостерігаються лише певні сторони явища, що викликають інтерес при дослідженні);

– активність (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси, явища);

– систематичність (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Експеримент – це такий метод вивчення об'єкта, за яким дослідник активно й цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних або використанню природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості. Наприклад, впровадження робочого плану рахунків на однакових підприємствах різних галузей економіки.

Коли наукова теорія збігається з експериментом, це вже не відкриття, а закриття.

Петро Каница

Переваги експериментального вивчення об'єкта порівняно зі спостереженням такі:

– у процесі експерименту можна вивчати явище "у чистому вигляді", звільнившись від побічних факторів, які затінують основний процес;

– в експериментальних умовах можна дослідити властивості об'єктів;

– повторюваність експерименту: можна проводити досліди стільки разів, скільки це необхідно.

Тестування – спеціалізований метод психологічного дослідження, застосовуючи який, можна отримати точну кількісну або якісну характеристику розвитку певних психічних явищ за допомогою порівняння їх показників з еталонними. Наприклад, тестування випускників Львівської комерційної академії спеціальності "облік і аудит" з дисципліни "Теорія бухгалтерського обліку".

Моделювання – метод опосередкованого пізнання, вивчення об'єкта шляхом штучного створення й дослідження його аналога (моделі), що адекватно відображає оригінал принаймні з певних сторін, що цікавлять дослідника. Наприклад, у результаті моделювання дістаємо модель організаційної структури бухгалтерської служби підприємства.

До теоретичних методів належать такі.

Метод аналогії – метод наукового дослідження, за допомогою якого здобувають знання про предмети і явища на підставі того, що вони схожі з іншими. Ступінь імовірності (вірогідності) умовиводів за аналогами залежить від кількості подібних ознак у порівнюваних явищах (що їх більше, то більшу

ймовірність має достовірний висновок). Аналогія тісно пов'язана з моделюванням або модельним експериментом. Наприклад, саме за аналогією складають облікові номенклатури запасів і необоротних активів, здійснюють розрахунки з кредиторами.

Аналіз і синтез. Аналіз – метод пізнання, який дає змогу поділити предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості та відношення). Наприклад, поділ предмета організації бухгалтерського обліку за етапами та напрямом їх вивчення в межах єдиного облікового процесу. Синтез, навпаки, передбачає з'єднання окремих частин предмета в єдине ціле. Наприклад, складання наказу про облікову політику підприємства, що поєднує в собі інформацію про окремі напрями організації облікового процесу та праці в бухгалтерській службі і виступає об'єктом вивчення для виконавців облікових робіт як план раціональної організації обліку.

Аналіз і синтез взаємопов'язані, являють собою єдність протилежностей.

Індукція – перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину явища робиться висновок стосовно нього у цілому. Наприклад, дослідження уподобань окремих працівників бухгалтерської служби з метою визначення критеріїв облаштування робочих кабінетів. Існує кілька варіантів установаження наслідкового зв'язку методами наукової індукції:

– *метод єдиної подібності.* Якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають лише одну загальну обставину, а решта обставин різні, то саме ця обставина є причиною явища, яке розглядається;

– *метод єдиної розбіжності.* Якщо випадок, у якому досліджуване явище настає, і випадок, в якому воно не настає, у всьому подібні й відрізняються тільки однією обставиною, то саме ця обставина, наявна в одному випадку і відсутня в іншому, є причиною явища, що досліджується;

– *об'єднаний метод подібності та розбіжності* – комбінація двох перших методів;

– *метод супутніх змін.* Коли виникнення або зміна одного явища викликає певну зміну іншого явища, то обидва вони перебувають у причинному зв'язку один з одним;

– *метод решти.* Якщо складне явище викликане складною причиною, яка являє собою сукупність певних обставин, і відомо, що деякі з них є причиною частини явища, то решта цього явища викликається обставинами, котрі залишилися.

Дедукція – це такий умовивід, у якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини. Дедуктивним у широкому розумінні вважається будь-який умовивід взагалі, у більш специфічному і найбільш поширеному розумінні – доведення або виведення твердження (посилань) на основі законів логіки, що мають

достовірний характер. За дедуктивного висновку наслідок міститься у посиланнях приховано, тому посилання мають бути одержані на основі застосування методів логічного аналізу.

Наприклад, вибір та розробка централізованої облікової політики бухгалтерії, що обслуговує усі підприємства, розташовані у межах певної одиниці адміністративного поділу.

Аксиоматичний метод – метод побудови наукової теорії, за якого деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил. Наприклад, бухгалтерські аксіоми можна використовувати принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального. Наприклад, узагальнення даних поточного бухгалтерського обліку відбувається щоквартально шляхом складання фінансової звітності. Здобуття узагальненого знання означає більш глибоке відображення дійсності, проникнення в її сутність. На думку С. І. Ожегова, узагальнити – означає зробити висновок, відобразити основні результати в загальному положенні, надати узагальненого значення будь-чому.

Вирізняють два види наукового узагальнення:

- виділення будь-яких ознак (абстрактно-загальні);
- виділення суттєвих ознак (конкретно-загальні).

Узагальнення не може бути безкінечним. Його кінцевим результатом є філософські категорії, які не мають родового поняття, тому узагальнити їх неможливо.

До *метатеоретичних методів* належать такі.

Системний аналіз – науковий метод дослідження, що є послідовністю дій з установаження структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи. Цей метод спирається на комплекс загальнонаукових, експериментальних, природничих, статистичних, математичних методів. Єдиної методики системного аналізу у наукових дослідженнях поки що немає. Наприклад, здійснення системного економічного аналізу витрат на підприємствах з метою оптимізації їх рівня.

Комплексний аналіз – це метод, за допомогою якого виробляється стратегія і тактика наукового дослідження. Його використовують для наукового дослідження об'єктів як систем, що складаються із структурованих та функціонально організованих елементів. Наприклад, дослідження економіки підприємств певної галузі як відносно відособленої системи в межах економічної системи.

Термінологічний підхід передбачає вивчення історії термінів і означуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, установаження

взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на якій ґрунтується дослідження.

Періодизація – ефективний метод аналізу та впорядкування матеріалу. Через періодизацію можна більш ґрунтовно показати співвідношення розвитку історичного процесу в цілому і окремих його аспектів. Вона має великий евристичний потенціал, додає логічності теорії, багато в чому структурує її.

**Класифікаційна ознака:
сфера застосування**

Залежно від сфери застосування методи наукових досліджень поділяють на три групи:

- організаційні;
- емпіричні;
- методи обробки даних.

До *організаційних методів* відносять такі.

Порівняльний метод – метод наукових досліджень, який використовують для виявлення загального й особливого в історичних явищах, пізнання різноманітних історичних шаблів розвитку певного явища або різних співіснуючих явищ, визначення тенденцій їх розвитку. Формами порівняльного методу є порівняльно-логічний, порівняльно-історичний, порівняльно-генетичний методи.

Лонгітюдний метод передбачає вивчення різних стадій розвитку певного явища протягом тривалого часу – 5–10 років і більше. Лонгітюдне наукове дослідження є найбільш ефективним, коли воно базується на дослідженні різних можливих варіантів розвитку.

Комплексний метод – одночасно використовує методи різних наук – наприклад, економіки, бухгалтерського обліку, менеджменту, маркетингу.

Емпіричні методи наукових досліджень описані у попередній класифікації.

До *методів обробки даних* відносять такі.

Кореляційний аналіз – це процедура вивчення співвідношення між незалежними змінними. Зв'язок між цими величинами виявляється у взаємній погодженості спостережуваних змін. Обчислюється коефіцієнт кореляції. Чим вищим коефіцієнт кореляції між двома змінними, тим точніше можна прогнозувати значення однієї з них за значенням інших.

Факторний аналіз дає можливість установити багатомірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. На основі парних кореляцій, отриманих у результаті кореляційного аналізу, одержують набір нових, укрупнених ознак – факторів. У результаті послідовної процедури отримують фактори другого, третього та інших рівнів.

Регресійний аналіз дає змогу вивчити залежності однієї або декількох середніх величин від інших. Поняття регресійного аналізу запровадив Ф. Гальтон, який установив факт певного співвідношення між зростом батьків і їх

дорослих дітей. Він помітив, що у батьків найнижчого зросту діти були трохи вищими, а у батьків найвищого зросту – трохи нижчими. Такого роду закономірність він назвав *регресією*. Регресійний аналіз застосовують переважно в емпіричних наукових дослідженнях при розв'язанні завдань, пов'язаних з оцінюванням будь-якого впливу (наприклад, впливу витрат на собівартість).

Дисперсійний аналіз призначений для виявлення впливу окремих незалежних один від одного ознак, які називаються факторами (А, В, С. . .) на певну досліджувану ознаку У.

Головне призначення *кластерного аналізу* – розподіл множин об'єктів, що розглядаються, на однорідні групи, або кластери. Широкого застосування кластерний аналіз набув у маркетингових наукових дослідженнях.

У більшості випадків методи наукових досліджень застосовуються комплексно та обираються науковцем у кожному окремому випадку залежно від поставлених завдань наукового дослідження.

13.3. Методи бухгалтерського наукового дослідження та порядок їх вибору

Наукове дослідження у галузі бухгалтерського обліку є процесом цілеспрямованого вивчення об'єкта з використанням певних наукових методів. Під час здійснення наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку можуть бути використані як загальнонаукові, так і специфічні методи.

Якби наука сама по собі не приносила ніякої практичної користі, то й тоді не можна було б назвати її марною, аби тільки вона робила витонченим розум і наводила в ньому порядок.

Френсіс Бекон

З емпіричних методів у дослідженнях з бухгалтерського обліку найчастіше використовують спостереження та експериментальні методи.

Як і більшість досліджень, бухгалтерські наукові дослідження починаються зі *спостереження*. Дослідник використовує результати спостереження для розробки та підтвердження гіпотези.

Спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях поділяють на види (рис. 13.1).

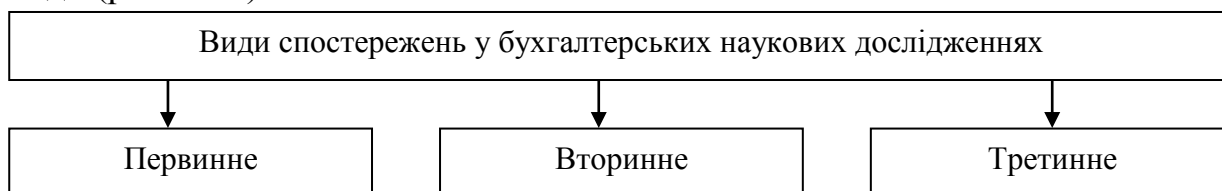

Рис. 13.1. Види спостережень у бухгалтерських наукових дослідженнях

Первинне спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях

Щоб вивчати й досліджувати об'єкти бухгалтерського обліку і мати змогу узагальнювати та порівнювати дані про об'єкти, потрібно організувати первинне спостереження, тобто реєстрацію даних про ці об'єкти.

Спостереження здійснюють безпосередньо або за допомогою різних приладів (автоматично, без участі людей). У будь-якому разі факт первинного спостереження має бути зафіксований на матеріальному носії даних об'єктів. Такий носій оформляють згідно з юридичними нормами так, аби дістати доказовий, повноцінний у правовому розумінні документ.

Процес первинного спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях відбувається в чотири етапи (рис. 13.2).

Рис. 13.2. Етапи процесу первинного спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях

Отримання інформації передбачає накопичення обліково-аналітичних даних за допомогою обраного способу.

Сприйняття інформації означає розуміння науковцем отриманої інформації виходячи із здібностей власного розумового апарату.

Вимірювання здійснюють у двох вимірниках: натуральних та (або) грошових. У бухгалтерському обліку всі об'єкти господарювання – господарські факти, явища й процеси, які первинно дістали кількісну характеристику в натуральних показниках, обов'язково у кінцевому підсумку повинні мати також вартісну характеристику. Застосування грошового вимірника дає змогу зробити узагальнення й порівняти різні об'єкти господарювання. Трансформацію натуральних показників у грошові називають *оцінюванням*.

Вартісне оцінювання не завжди можна здійснити в момент господарського факту. Існує чимало господарських фактів, які для оцінювання потребують виконання різних обчислювальних процедур. Наприклад, витрати на придбання матеріалів складаються з вартості цих матеріалів за договірними

або іншими цінами і транспортних, заготівельних та інших витрат, пов'язаних з постачанням. Для повного оцінювання таких витрат необхідно виконати певні розрахунки, які називають *калькулюванням*. Собівартість готової продукції та багато інших об'єктів бухгалтерського обліку можуть бути подані у вартісному вираженні також лише за допомогою калькуляції.

Реєстрація передбачає документальне оформлення результатів первинного спостереження. Наприклад, дослідник установив, що реєстрація прибуткових і видаткових касових ордерів на підприємстві здійснюється у Журналі реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів, проте застарілої форми (рис. 13.3).

ТОВ «СХІД»
(підприємство, організація)

Типова форма № КО-3
ЗАТВЕРДЖЕНА
наказом Міністерства України
від 15 лютого 1998 р. №51

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ 12345678 Код УКУД

**ЖУРНАЛ РЕЄСТРАЦІЇ ПРИБУТКОВИХ
ТА ВИДАТКОВИХ КАСОВИХ ДОКУМЕНТІВ**
_____ 2000 р.

Прибутковий, видатковий документ		Надійшло (витрачено) грошей				Примітка
Дата	Номер	На заробітну плату, премії, стипендії	На відрядження та переміщення			
1	2	3	4	5	6	7
Залишок на						
	—	—	—	—	—	—
22.11.2000	553	500.00	—	—	—	—
25.11.2000	554	100.00	—	—	—	—
01.12.2000	555		500.00	—	—	—
		600.00	500.00	—	—	X

Рис. 13.3. Журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів

Вторинне спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях

Після виконання первинного спостереження, а саме – отримання і сприйняття інформації, її вимірювання та реєстрації, у бухгалтерських наукових дослідженнях виконується вторинне спостереження. Воно передбачає різноманітні способи (прийоми) реєстрації, систематизації та групування даних:

- подвійне відображення стану господарських фактів, явищ і процесів – *балансове рівняння*;
- відображення зміни стану господарських фактів, явищ і процесів за допомогою *подвійного запису*;
- *групування* господарських фактів, явищ і процесів у системі бухгалтерських рахунків;
- інші способи систематизації господарських фактів, явищ і процесів за певний період часу (день, місяць, квартал, рік) з метою їх узагальнення.

Наприклад, дослідник установив, що відображення операцій з обліку витрат на підприємстві лісового господарства здійснюється частково помилковими бухгалтерськими проводками (табл. 13.4).

Таблиця 13.4

Відображення операцій з обліку витрат у лісовому господарстві

№ з/п	Зміст операції	Д ^Г	К ^Г	Σ, грн.
1	Списання частини загальновиробничих витрат, які належать до витрат виробництва	23	91	31966,40
2	Списання виробничої собівартості реалізованих робіт, послуг	90	23	869467,49
3	Списання виробничої собівартості реалізованої готової продукції	90	26	135979,29
4	Списання загальновиробничих витрат на собівартість реалізації	90	91	29468,82

Третинне спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях

Наукові дослідження потребують періодичного узагальнення зібраної інформації та її інтерпретації для подальшого опрацювання та використання отриманих результатів. Таке узагальнення називається *третинним спостереженням*, що передбачає аналіз даних у їх динаміці (з виділенням стадій, критичних моментів, суперечностей тощо), а також структурний, системний метод, який передбачає встановлення зв'язків між усіма елементами досліджуваного об'єкта. На цьому етапі, поряд із спостереженням, використовуються й інші загальнонаукові та специфічні методи бухгалтерських наукових досліджень.

Отримані за результатами такого спостереження наукові факти використовують як обґрунтування висунутих дослідником наукових гіпотез. Наприклад, узагальнення зібраної інформації під час наукового дослідження у бухгалтерському обліку на підприємствах лісового господарства можна подати системою основних техніко-економічних показників (табл. 13.5).

Таблиця 13.5

Основні техніко-економічні показники підприємства лісового господарства

Назва показника	Од. виміру	План на 2011 р.	Факт на 2011 р.	Факт 2012 р.	До плану	%	До минул. року	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг реалізації без ПДВ	тис. грн.	16225,6	14888	18586	-1337,6	91,8	-3698	80,1
Обсяг реалізації на експорт	тис. грн.	11324,3	8804,2	14801,1	-2520,1	77,7	-5996,9	59,5
Частка	%	69,8	59,1	79,6	-10,7	84,7	-20,5	74,2

У бухгалтерських наукових дослідженнях, окрім спостереження, також широко використовують інші емпіричні експериментальні методи, до яких належать проектний, графічний, анкетування, розрахунковий, експертних оцінок тощо.

Проектний метод

Проектний прийом, який називають ще методом проектування, є основним, коли у наукових дослідженнях йдеться про організацію бухгалтерського обліку.

Загалом метод проектування передбачає побудову перспективних моделей предмета дослідження. Наприклад, проектний метод дістає відображення у наказі про облікову політику підприємства:

НАКАЗ

Про облікову політику підприємства

1. Застосовувати при обліку господарських операцій необхідні норми відповідних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО), затверджених Міністерством фінансів України на виконання Програми реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.98 р. № 1706.

2. За відсутності необхідних норм П(С)БО застосовувати аналогічні норми системи міжнародних стандартів обліку та звітності МСБО-МСФЗ (IAS-IFRS) на підставі того, що національні П(С)БО не можуть суперечити МСБО-МСФЗ (IAS-IFRS)....

Графічний метод

Сутність графічного методу полягає у вивченні залежностей між досліджуваними явищами та процесами у вигляді рисунків. Графічне зображення економічних даних здійснюють за допомогою геометричних площинних даних: крапок, ліній, площин, фігур та їх комбінацій. За загальним призначенням графічні зображення поділяють на аналітичні, ілюстративні та інформаційні.

За функціонально-цільовим призначенням розрізняють графіки групувань, рядів розподілу, графіки рядів динаміки, графіки взаємозв'язку і графіки порівняння; за видом поля – діаграми і статистичні карти; за формою графічного образу – крапкові, лінійні, площинні, просторові і зображувальні. Наприклад, графічний метод можна показати графіком динаміки зміни обсягів виробництва продукції лісового господарства (рис. 13.4).

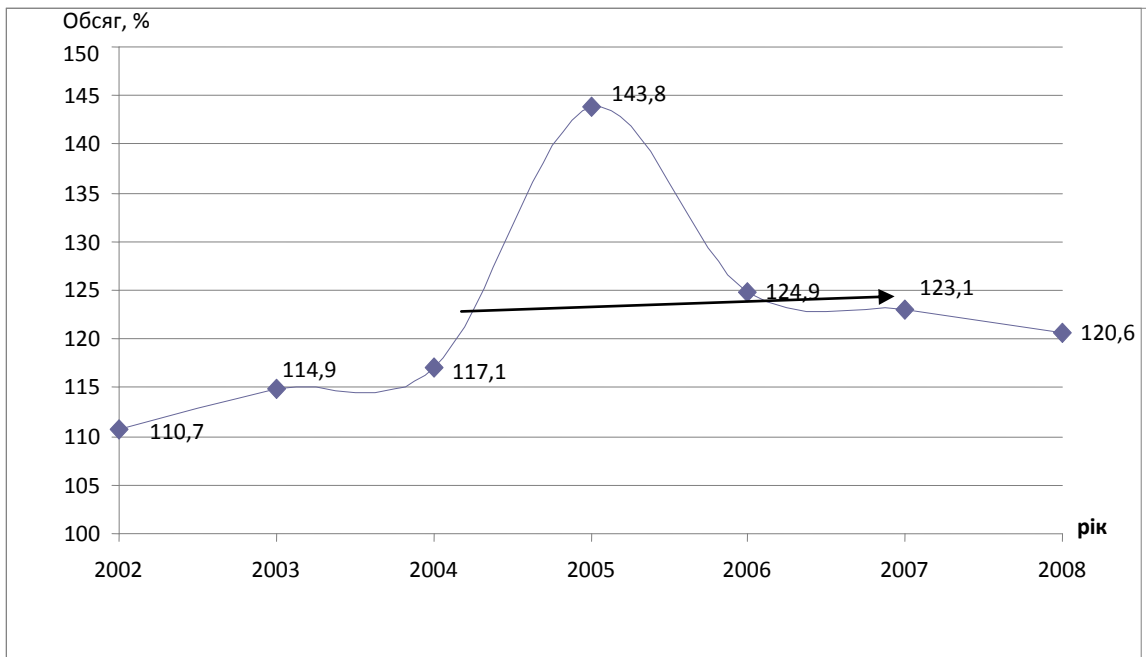

Рис. 13.4. Динаміка зміни обсягів виробництва продукції лісового господарства за 2001 – 2008 рр. (у % до попереднього року)

Метод анкетування

Анкетування у більшості випадків передбачає вивчення громадської або професійної думки з приводу предмета наукового дослідження або його частини за допомогою спеціально складеного переліку запитань – *анкети*. При цьому отримані відповіді узагальнюють та використовують для розробки науково-практичних рекомендацій. Цей прийом, порівняно з попереднім, активніший, оскільки передбачає участь двох сторін: опитувачів, які складають анкети, і опитуваних, які на них відповідають. Наводимо, наприклад, анкети опитування бухгалтерів на тему: “Податковий кодекс України – перший рік застосування”.

Анкета “Податковий кодекс України – перший рік застосування”

1. Чи стало більш зрозумілим податкове законодавство у зв'язку з введенням в дію Податкового Кодексу України?	
☐	так, оскільки Кодекс уніфікував численні законодавчі акти з питань оподаткування
☐	так, проте окремі норми потребують доопрацювання
☐	ні, вважаю, що у новому податковому законодавстві зорієнтуватися складно
2. Як вплинули на ведення Вашого бізнесу зміни у податковому законодавстві?	
☐	позитивно, оскільки зменшилося фінансове навантаження на підприємство та скоротилася кількість звітності
☐	ці зміни не стосувалися моєї діяльності
☐	зовсім не вплинули
3. Чи є необхідність у спрощенні форм податкової звітності (декларацій), а також – у зменшенні її кількості?	
☐	ні, не бачу такої необхідності
☐	так, проте вона стосується не всіх форм звітності
☐	більшість форм податкової звітності потребує спрощення
☐	було б доцільно зменшити кількість податкових звітів та декларацій
☐	так, ця необхідність існує

Розрахунковий метод

Використання розрахункового методу у наукових бухгалтерських дослідженнях передбачає обробку даних за допомогою математичних операцій, у результаті виконання яких знаходять числове значення певного показника. Цим прийомом користуються, розраховуючи, скажімо, норми часу, чисельності чи виробітку працівників. Наприклад, розрахункова формула витрат на 1 грн. реалізованої продукції – це відношення повної собівартості (*Пс/сть*) реалізованої продукції до її вартості в оптових цінах підприємства:

$$Z_{1\text{ГРП}} = \frac{\text{Пс/сть}}{\text{ТП(РП)}} \text{ або } Z_{1\text{ТП}} = (\sum q * z) / (\sum q * p), \quad (13.1)$$

де q – кількість продукції в натуральних одиницях;

z – витрати на 1 грн. продукції, грн.;

p – ціна за одиницю продукції, грн.

Метод експертних оцінок

Один з основних методів науково-технічного прогнозування, який ґрунтується на припущенні, що на основі думок експертів можна побудувати адекватну модель майбутнього розвитку об'єкта прогнозування. Експертне оцінювання полягає у виборі оптимального варіанта управлінського рішення шляхом проведення опитування фахівців-експертів.

Наприклад, експертне оцінювання методики використання комп'ютерних технологій під час автоматизації облікового процесу на підприємствах лісового господарства, залежить від:

- кваліфікації експертів (експертам можуть запропонувати схему проведення, а можуть довірити самим її розробити);
- рівня стартової (наявної) представленої інформації (підприємство надає інформацію повністю, частково або не надає зовсім);
- мети експертизи (підтвердити реальність наявної інформації, відхилити інформацію як нереальну, доповнити інформацію новими даними частково; збір, оброблення та експертні висновки здійснюють і експерти);
- методів оцінювання.

Методи обробки даних

Окрім емпіричних, наукові бухгалтерські дослідження передбачають використання різноманітних кількісних та якісних методів обробки даних.

До *кількісних* методів належать, наприклад, визначення середніх величин, коефіцієнтів кореляції, факторний аналіз, побудова графіків, гістограм, схем, таблиць, матриць тощо. *Якісний* метод передбачає аналіз і синтез отриманих даних, їх систематизацію та порівняння з результатами інших досліджень.

Наприклад, результати обробки даних щодо впливу факторів на показник витрати на одну гривню товарної продукції можна подати у такому вигляді (табл. 13.6).

Розрахунок впливу факторів на показник витрати на одну гривню товарної продукції

Показники	План $q^0, z^0_{зм}, z^0_{пост}, p^0$	Відкориговані показники			Фактично $q^1, z^1_{зм}, z^1_{пост}, p^1$
		$q^1, z^0_{зм}, z^0_{пост}, p^0$	$q^1, z^1_{зм}, z^0_{пост}, p^0$	$q^1, z^1_{зм}, z^1_{пост}, p^0$	
1. Витрати змінні ($q * z_{зм}$)	9567	9854,01	12579,48	12579,48	12579,48
2. Витрати постійні ($z^0_{пост}$)	4428	4428	4428	4930,76	4930,76
3. Витрати разом	13995	14282,01	17007,48	17510,24	17510,24

Історичний метод

Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей. Наприклад, в історичному розрізі періодизацію розвитку обліку подано в табл. 13.7.

Періодизація розвитку обліку, запропонована М. С. Пушкарем

Період	Характеристика
1917-1932 рр.	Облік перехідного періоду від капіталізму до соціалізму (характеризується поступовим відходом від форм і методів обліку попереднього періоду (капіталізму) та формуванням основ обліку соціалістичного типу. Цей період закінчується утворенням спеціального бюрократичного органу держави – Центрального управління народногосподарського обліку
1932-1945 рр.	Розвиток методології та організації обліку, спрямованого на контроль за виконанням планів, збереження соціалістичної власності, здійснення режиму економії, створенням нових форм обліку, прийомів та методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, становлення галузевого обліку та внутрішньогосподарського контролю
1945-1965 рр.	Удосконалення єдиної системи бухгалтерського обліку в масштабі країни: оновлення нормативних актів з окремих об'єктів обліку, які відповідають новим умовам господарювання, впровадження нових планів рахунків, форм обліку, регламентація змісту первинної документації, впровадження нормативного методу обліку та калькулювання
1965-1991 рр.	Проведення економічної реформи, направленої на розширення повноваження підприємств, зміна методики планування обсягу реалізації, посилення ролі госпрозрахунку та методика обліку госпрозрахункових показників, удосконалення плану рахунків, розроблення загальних і галузевих положень з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції, створення автоматизованих систем управління
1991 донині	Формування обліку перехідного періоду до ринкових відносин (характеризується еkleктичністю, змішуванням старих форм та методів обліку з новими, які характерні для західних країн. Пошук шляхів розвитку національної системи бухгалтерського обліку України).

Не треба забувати, що поряд із загальнонауковими та специфічними науковими методами бухгалтерський облік як самостійна прикладна наука має свої специфічні методи (прийоми), зумовлені сутністю самого предмета й технологією обліку.

Метод бухгалтерського обліку – це сукупність спеціальних прийомів, за допомогою яких вивчають його предмет.

Бухгалтерський облік вивчає свій предмет за допомогою таких методів:

- хронологічного і систематичного спостереження;
- вимірювання господарських засобів і процесів;
- реєстрації та класифікації даних з метою їх систематизації;
- узагальнення інформації з метою прийняття управлінських рішень.

Перелічені методи дають змогу формувати бухгалтерську інформацію для зовнішніх і внутрішніх користувачів. При цьому облікові дані формуються за допомогою таких інструментів – елементів методу, як:

- документування;
- інвентаризація;
- оцінка;
- калькулювання;
- рахунки;
- подвійний запис;
- бухгалтерський баланс;
- звітність.

Методу спостереження відповідають прийоми документування та інвентаризації; вимірювання здійснюють шляхом оцінки і калькулювання; реєстрацію та класифікацію (поточне групування) проводять на рахунках за допомогою подвійного запису; узагальнення інформації у бухгалтерському балансі та фінансовій звітності.

Наведені інструменти-елементи методу бухгалтерського обліку забезпечують технологію облікового процесу – трансформацію даних про окремі господарські операції в різноманітну інформацію для управління.

Документування – це спосіб первинного спостереження і відображення господарських операцій у первинних бухгалтерських документах (рахунках, накладних, чеках, ордерах тощо). Це початок і основа облікового процесу, без якого бухгалтерський облік неможливий. Кожна господарська операція фіксується за допомогою документа, заповненого з дотриманням певних вимог, що надають йому юридичної сили.

Інвентаризація – це метод підтвердження достовірності даних бухгалтерського обліку. Інвентаризацію проводять шляхом описування, підрахунку, виміру, зважування й оцінки всіх залишків засобів і коштів у натурі, виявлення фактичної наявності й стану залишків майна підприємства і зіставлення їх з даними бухгалтерського обліку. Це метод контролю наявності та руху майна, заборгованості, роботи матеріально відповідальних осіб.

Оцінка – є способом грошового вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку. За його допомогою натуральні й трудові вимірники (характеристики) господарських засобів перераховують у вартісні. У бухгалтерському обліку оцінка об'єктів обліку ґрунтується переважно на показнику фактичних витрат на їх створення чи придбання (історичної собівартості). Майно та господарські операції оцінюють у національній валюті України сумуванням понесених витрат.

Калькулювання – це метод обчислення собівартості виготовлення продукції або виконаних робіт, наданих послуг. Суть методу полягає в тому, що обґрунтовують, визначають і розподіляють витрати, які належать до того чи іншого об'єкта калькулювання (виробу, процесу, замовлення тощо). Облік обігу капіталу ґрунтується на трьох основних калькуляціях: собівартості придбання (постачання, закупівлі), виробничої собівартості та повної собівартості реалізованої продукції.

Бухгалтерські рахунки – спосіб поточного групування у встановленому порядку. Рахунок – це локальна інформаційна система для групування економічно однорідних об'єктів обліку. Рахунок відображає стан і рух засобів, їх джерел і господарських процесів.

Подвійний запис – метод відображення господарської операції на рахунках; техніка бухгалтерського обліку. Подвійний запис є продуктом кругообігу господарських засобів та відображає подвійність господарських процесів. Суть його полягає у подвійному відображенні в бухгалтерському обліку кожної господарської операції: за дебетом одного і кредитом іншого рахунка в одній і тій же сумі. Подвійний запис є важливим не тільки технічним, а й контрольним прийомом.

Бухгалтерський баланс – це метод узагальнення даних через рахунки і подвійний запис. Баланс показує склад майна суб'єкта діяльності за видами (складом і використанням) і джерелами утворення на певну дату в узагальненому вартісному вимірнику. Бухгалтерський баланс також містить дані для аналізу фінансового стану та ліквідності підприємства. Бухгалтерський баланс відображає залишки на рахунках, які характеризують, з одного боку, майно суб'єкта господарювання, а з другого — його власний і залучений капітал. Бухгалтерський баланс є однією з основних форм бухгалтерської звітності.

Звітність – метод підсумкового узагальнення й одержання підсумкових показників за звітний період. Це впорядкована система взаємопов'язаних економічних показників господарської діяльності підприємства за звітний період. Звітність складають за певними правилами і стандартами на підставі даних рахунків бухгалтерського обліку з певною системою їх групування.

Інструменти методу бухгалтерського обліку взаємопов'язані, доповнюють один одного і в сукупності становлять одне ціле – метод бухгалтерського обліку.

**Вибір конкретних методів
бухгалтерського наукового дослідження**

Вибір конкретних методів бухгалтерського наукового дослідження залежить від характеру фактичного матеріалу, умов і мети цього дослідження. Методи є впорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності.

Під час проведення бухгалтерських наукових досліджень може бути використано кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи.

При виборі методів бухгалтерського наукового дослідження перш за все необхідно враховувати, що:

– вибір методу залежить від того, як поставлене питання дослідження, яка основна його ідея і як сформульована гіпотеза. Необхідно визначити, чи дійсно вибрані методи забезпечать вивчення сутності проблеми;

– необхідно враховувати реальні можливості застосування методу на практиці (наприклад, можливість здійснити експеримент на підприємстві);

– потрібно віддавати перевагу бездоганним методам з погляду бухгалтерського обліку. Тому існує певний ризик при застосуванні деяких методик;

– варто зважати, яким об'ємом знань і умінь, а також яким досвідом володіє дослідник.

Контрольні запитання

1. Що передбачає наукове вивчення у галузі бухгалтерського обліку?
2. Як вітчизняні та зарубіжні вчені трактують поняття «науковий факт» у дослідженнях?
3. Які характеристики повинні мати наукові факти, здобуті дослідниками у галузі бухгалтерського обліку?
4. Про що свідчить новизна наукового факту?
5. Що таке точність наукового факту?
6. Як характеризують процес відбору наукових фактів?
7. Про що свідчить достовірність наукового факту?
8. Що таке методи наукового дослідження?
9. Які основні методи наукових досліджень використовуються у пізнанні?
10. Що є найсуттєвішою умовою здобуття нових знань?
11. Які передумови обґрунтованого вибору методів наукового дослідження?
12. Як класифікують методи наукового дослідження залежно від рівнів методологічного аналізу?
13. Які методи наукового дослідження виділяють залежно від видів дослідження?

14. Як класифікують методи наукового дослідження залежно від сфери застосування?

15. Що розуміють під видами спостережень у бухгалтерських наукових дослідженнях?

16. Які етапи процесу первинного спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях?

17. Що таке наукове дослідження у галузі бухгалтерського обліку?

18. Які методи наукового дослідження можна використовувати під час наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку?

19. Що передбачає вторинне спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях?

20. Що розуміють під третинним спостереженням у бухгалтерських наукових дослідженнях?

Тести

1. Наукове вивчення передбачає:

- а) здатність критично осмислювати наукову інформацію;
- б) дослідження напрямів використання наукової інформації;
- в) знаходження рішення на підставі досліджуваної наукової інформації;
- г) аналіз ідей науковців, що вивчали наукову інформацію.

2. За визначенням професора Н. М. Малюги: “метод наукового дослідження” – це:

а) спосіб дослідження явищ, який визначає планомірний підхід до їх наукового пізнання;

б) спосіб пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку та розвитку, спосіб досягнення поставленої мети;

в) прийом або система способів пізнання певного суб'єкта чи явища;

г) шлях наукового дослідження або спосіб пізнання будь-якої реальності.

3. Процес цілеспрямованого вивчення об'єкта з використанням певних наукових методів – це:

а) наукове дослідження у галузі економічного аналізу;

б) наукове дослідження у галузі контролю;

в) наукове дослідження у галузі економіки;

г) наукове дослідження у галузі бухгалтерського обліку.

4. Наукові факти, здобуті дослідниками у галузі бухгалтерського обліку, повинні мати такі характеристики:

а) успішність, об'єктивність, абсолютність, новизна;

б) новизна, точність, об'єктивність, достовірність;

в) порівнянність, відносність, актуальність, точність;

г) досконалість, обґрунтованість, новизна, об'єктивність.

5. Загальнонаукові методи; сходження від абстрактного до конкретного; діалектичні методи; методи суміжних галузей науки; методи окремих галузей науки – це види методів наукового дослідження залежно від:

- а) рівнів методологічного аналізу;
- б) видів дослідження;
- в) сфери застосування;
- г) форм дослідження.

6. Спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях поділяють на такі види:

- а) успішне, об'єктивне, абсолютне;
- б) нове, точне, об'єктивне;
- в) первинне, вторинне, третинне;
- г) відмінне, добре, задовільне.

7. Новизна наукового факту свідчить про:

- а) сукупність найбільш суттєвих ознак предметів, явищ, подій, їх кількісних та якісних визначень;
- б) безумовне реальне існування, яке підтверджується в аналогічних ситуаціях;
- в) установлення та характеристику нових наукових принципів;
- г) установлення принципово нового, невідомого дотепер предмета, явища чи процесу.

8. Щоб бути продуктивним, спостереження має відповідати таким вимогам:

- а) успішність, об'єктивність, абсолютність, новизна;
- б) сплановане наперед; планомірність, цілеспрямованість, активність, систематичність;
- в) новизна, точність, об'єктивність, достовірність;
- г) порівнянність, відносність, актуальність, точність.

9. Процес первинного спостереження у бухгалтерських наукових дослідженнях складається з:

- а) 4 етапів;
- б) 3 етапів;
- в) 2 етапів;
- г) 6 етапів.

10. Науковий факт “уточнення суті категорії витрат з погляду бухгалтерського обліку, контролю, аналізу, економіки” можна охарактеризувати як:

- а) об'єктивний;

- б) достовірний;
- в) точний;
- г) новий.

11. Формами порівняльного методу є методи:

- а) порівняльний, логічний, історичний;
- б) генетичний, порівняльно-об'єктивний, порівняльно-логічний;
- в) порівняльно-історичний, логічний, історичний;
- г) порівняльно-логічний, порівняльно-історичний, порівняльно-генетичний.

12. Визначення “науковий факт – це складова частина наукових знань, якщо вони виступають у систематизованому узагальненому вигляді”, належить:

- а) Пуанкаре;
- б) Андрєєвій О. О.;
- в) Цехмістровій С. Д.;
- г) Гусарєву С. Д.

13. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Відбір наукових фактів має бути науково:

- а) об'єктивним;
- б) достовірним;
- в) точним;
- г) новим.

14. Лонгітюдний метод передбачає вивчення різних стадій розвитку певного явища протягом тривалого часу:

- а) 3–7 років і більше;
- б) 9–10 років і більше;
- в) 5–10 років і більше;
- г) 6–10 років і більше.

15. Наукові дослідження потребують періодичного узагальнення зібраної інформації та її інтерпретації для подальшого опрацювання й використання отриманих результатів. Таке узагальнення називається:

- а) первинним спостереженням;
- б) вторинним спостереженням;
- в) одиничним спостереженням;
- г) третинним спостереженням.

16. Достовірність наукового факту характеризує:

- а) сукупність найбільш суттєвих ознак предметів, явищ, подій, їх кількісних та якісних визначень;

б) його безумовне реальне існування, яке підтверджується за аналогічних ситуацій;

в) установлення та характеристики нових наукових принципів;

г) установлення принципово нового, невідомого дотепер предмета, явища чи процесу.

17. Залежно від видів дослідження виділяють:

а) емпіричні та метатеоретичні методи;

б) загальнонаукові методи та метод сходження від абстрактного до конкретного;

в) діалектичні методи та методи суміжних галузей науки;

г) методи окремих галузей науки та діалектичні методи.

18. Проектний прийом, який називають ще методом проектування, є основним, коли у наукових дослідженнях йдеться про організацію бухгалтерського обліку, адже саме за його допомогою готують:

а) первинні документи;

б) фінансову звітність;

в) проект наказу про облікову політику підприємства;

г) облікові реєстри.

19. У графічному методі за загальним призначенням графічні зображення поділяють на:

а) первинні, фінансові, аналітичні;

б) облікові, наукові, ілюстративні;

в) загальні, діалектичні, інформаційні;

г) аналітичні, ілюстративні та інформаційні.

20. Вивчення громадської або професійної думки з приводу предмета наукового дослідження або його частини за допомогою спеціально складеного переліку запитань – це:

а) розрахунковий метод;

б) анкетування;

в) метод експертних оцінок;

г) графічний метод.

Практичні завдання

1. Під час здійснення наукових досліджень свідоме застосування науково обґрунтованих методів слід розглядати як найсуттєвішу умову отримання нових знань на основі здобутих наукових фактів. Покажіть у табличній формі найбільш поширені класифікаційні ознаки наукових методів та їх характеристики із наведенням власних прикладів.

2. Покажіть у табличній формі види і приклади спостережень у бухгалтерських наукових дослідженнях. Уточніть, це про що?

Вид спостереження	Характеристика	Приклад
-------------------	----------------	---------

3. У бухгалтерських наукових дослідженнях широко використовують емпіричні експериментальні методи. Наведіть у табличній формі найбільш поширені емпіричні експериментальні методи, їх характеристику та приклади.

Рекомендована основна література

1. Білуха М. Т. *Методологія наукових досліджень* : підручник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.

2. Зимняя И. А. *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия* / И. А. Зимняя. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42с.

3. Карпов М. М. *Наука и развитие общества* / М. М. Карпов. – М. : Госполитиздат, 1961 – 116 с.

4. Крушельницька О. В. *Методологія та організація наукових досліджень* : навч. посіб. / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

5. Пушкар М. С. *Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія* : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 359 с.

Рекомендована додаткова література

1. Баскаков А. Я. *Методология научного исследования* : учеб. пособ. / Н. В. Туленков, А. Я. Баскаков. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.

2. Загвязинский В. И. *Методология и методика дидактического исследования* / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.

3. Рузавин Г. И. *Методы научного исследования* / Г. И. Рузавин. – М. : Мысль, 1974. – 237 с.

4. “Scientific method – Definition from the Merriam-Webster Online Dictionary” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.merriam-webster.com.

Тема 14. Оформлення результатів бухгалтерських наукових досліджень

14.1. Стиль, мова та загальний порядок оформлення бухгалтерської наукової роботи

14.2. Порядок формування окремих елементів наукової роботи

14.3. Оформлення списку використаних джерел

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- основні мовні стилі написання бухгалтерської наукової роботи;
- види елементів наукової роботи та методику їх оформлення;
- вимоги, що ставляться до оформлення списку використаних джерел.

14.1. Вимоги до тексту бухгалтерської наукової роботи

Для викладу думки можуть бути використані різні мовні стилі, що залежить насамперед від типу матеріалів, що розглядаються. За образним висловом Дж. Свіфта, “стиль – це потрібні слова на потрібному місці”. Кожний мовний стиль має:

- 1) сферу поширення і вживання (коло осіб, які ним послуговуються);
- 2) призначення (виконує функції засобу спілкування, повідомлення, впливу);
- 3) форму і спосіб викладення (діалог, монолог, полілог);
- 4) характерні мовні засоби (слова, вирази, типи речень, граматичні форми і т. ін.).

Досконале знання специфіки кожного стилю – запорука успіху в будь-якій сфері спілкування, викладу власної думки, зокрема й у наукових дослідженнях. Якими ж стилями слід послуговуватися під час професійного спілкування?

Розрізняють такі мовні стилі:

- 1) розмовний, який має два різновиди:
 - а) розмовно-побутовий; б) розмовно-офіційний;
- 2) книжний (науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній).

Науковий стиль

Відомо, що при написанні наукових робіт використовують саме науковий стиль викладу думки. Основна функція наукового стилю – передача логічної інформації та доказів її істинності, а також новизни та цінності. Другорядною функцією наукового стилю, що впливає з його основної функції, вважають активізацію логічного мислення читача / слухача.

Є 3 різновиди (підстили) наукового стилю (рис. 14.1).

Науковий стиль реалізують у такі способи:

- 1) усно: реферативне повідомлення, лекція, доповідь;
- 2) письмово: стаття, монографія, підручник, реферат, анотація тощо.

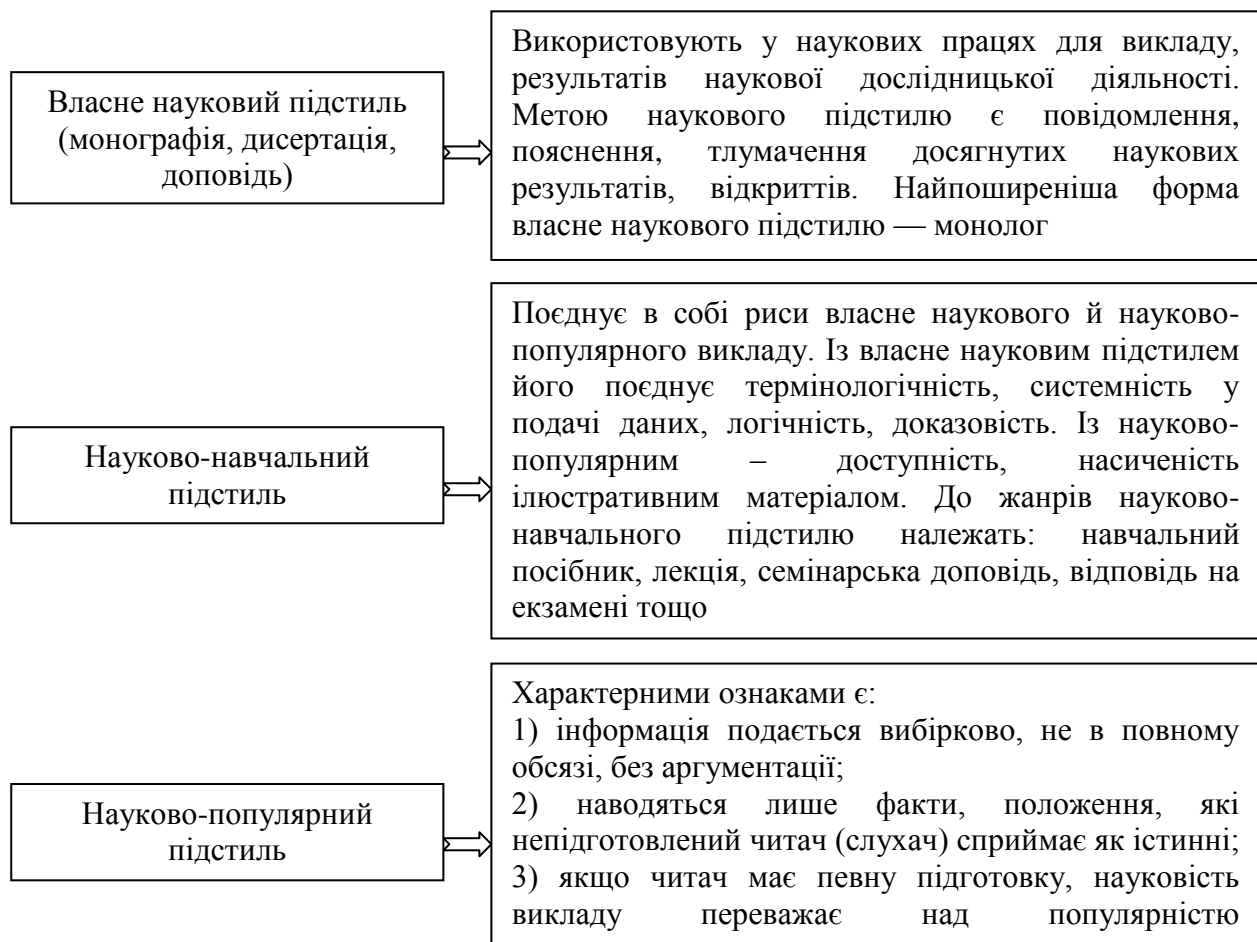

Рис. 14.1. Характеристика різновидів наукового стилю

Лексика наукового стилю

Лексику наукового стилю складається із 3 основних пакетів:

- загальнонавчальна лексика;
- загальнонаукові слова;
- терміни.

У будь-якому науковому тексті загальнонавчальна лексика – основа викладу результатів досліджень. При цьому у першу чергу відбирають слова з узагальненим значенням. Потім за допомогою загальнонаукових слів описують явища й процеси у галузі бухгалтерського обліку.

Наприклад, науково правильно сформульованим є таке твердження: “Курс на ринкові перетворення в Україні супроводжується реформуванням бухгалтерського обліку”. Науково неправильно сформульованим є твердження: “Ринкові зміни є причиною змін у бухгалтерському обліку”.

Однією з особливостей вживання загальнонаукових слів є їх багаторазове повторення у вузькому контексті. Серед морфологічних ознак стилю можна виділити те, що серед частин мови переважають іменники, достатньо часто використовуються абстрактні іменники. Наприклад, науково правильно сформульованим є твердження: “Закон України від 16 липня 1999 року № 996-ХІV визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського

обліку та складання фінансової звітності в Україні”. Науково неправильно сформульованим є твердження: “В Україні визначено правові засади регулювання, організації ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності”.

Щодо часових форм, слід наголосити на використанні майже виключно форм теперішнього часу в позачасовому значенні, що вказує на постійний характер процесу. Переважають безособові предикативні форми (можна стверджувати, був розроблений проект), що сприяє об’єктивності викладу матеріалів.

Наприклад, науково правильно сформульованим є твердження: “Правильний вибір засобів автоматизації та програмного забезпечення дає змогу легко і швидко адаптувати роботу бухгалтерії до правових норм, які часто змінюються”. Науково неправильно сформульованим є твердження: “Правильний вибір засобів автоматизації та програмного забезпечення давав змогу легко і швидко адаптувати роботу бухгалтерії до правових норм, які змінювалися”.

У науковому стилі має місце книжковий, логічний синтаксис. Типовими є ускладнені і складні конструкції, розповідні речення, прямий порядок слів. Логічна визначеність досягається за допомогою підрядних сполучників (тому що, оскільки...), вставних слів (по-перше, таким чином). Серед простих речень широко вживаними є конструкції з великою кількістю залежних, послідовно перелічуваних іменників.

Наприклад, науково правильно сформульованим є твердження: “Бухгалтерський облік – це система безперервного і взаємопов’язаного спостереження і контролю за господарською діяльністю підприємства, організації, установи з метою одержання про них точних і підсумкових даних”. Науково неправильно сформульованим є твердження: “Облік складається зі спостереження і контролю за господарською діяльністю підприємства, організації, установи”.

Мова наукової праці

Мова наукової праці – це формально-логічний спосіб викладу матеріалу, вживання спеціальної термінології, використання якої вимагає особливої точності, наявності власних думок, обґрунтування висновків.

Вимоги до мови друкованих наукових робіт можуть бути:

- 1) технічними (наприклад, форматування тексту, оформлення таблиць або рисунків тощо);
- 2) змістовими (логіка дослідження, використані методи, інструменти та ін.).

Основні вимоги до мови наукової праці такі:

- 1) стислість, лаконічність викладу матеріалу;
- 2) логічна послідовність, змістовий і стилістичний взаємозв’язок між розділами, підрозділами, окремими абзацами;

- 3) змістова завершеність, цілісність, взаємопов'язаність думок;
- 4) аргументація кожного положення роботи достатньою кількістю фактичного матеріалу, акцентування на головних думках;
- 5) правильне оформлення цитат і виносок;
- 6) стилістична, орфографічна, пунктуаційна грамотність.

*Загальні вимоги до
оформлення наукової роботи*

Наукові роботи в Україні, у тому числі й у галузі бухгалтерського обліку, необхідно оформляти у відповідності до норм ДСТУ 3008-95 “Документація. Звіти у сфері науки і техніки”. Цей стандарт затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 р. Він відповідає міжнародному стандарту ISO 5966:1982 “Documentation-Presentation of scientific and technical reports”, який використовують у своїй роботі фахівці таких найбільш передових і розвинених країн, як США, Японія, Франція, ФРН, Канада, Нідерланди, Бельгія та ін.

Цей стандарт поширюється на звіти про роботи (дослідження, розроблення) або окремі етапи робіт, що виконуються у сфері науки і техніки. Стандарт установлює загальні вимоги до побудови, викладу та оформлення звітів. Стандарт може бути застосований також до таких документів, як дисертації, річні звіти, посібники тощо.

Вимоги до оформлення наукових робіт у межах правил, визначених згаданим державним стандартом, можуть варіювати залежно від видів наукових робіт. Проте можна узагальнити загальні підходи до оформлення наукової документації.

Наукову роботу друкують машинописним способом або на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через два міжрядкових друкованих інтервали або 1,5 інтервали у текстовому редакторі (до тридцяти рядків на сторінці). Мінімальна висота шрифту 1,8 мм.

Текст наукового документу друкують, залишаючи відступи таких розмірів: лівий – не менш як 20 мм, правий – не менш як 10 мм, верхній – не менш як 20 мм, нижній – не менш як 20 мм.

Шрифт друку має бути чітким з однаковою щільністю тексту, стрічка – чорного кольору середньої жирності.

Друкарські помилки, описки і графічні неточності, виявлені в процесі написання наукового документу, можна виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці або між рядками виправленого тексту (фрагменту малюнка) машинописним способом. Допускається не більше ніж два виправлення на одній сторінці.

Текст основної частини наукової роботи може бути поділений на розділи, підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин наукової роботи зазвичай мають такі назви: „ЗМІСТ”, „ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ”, „ВСТУП”, „РОЗДІЛ”,

„ВИСНОВКИ”, „СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, „ДОДАТКИ”. Їх друкують великими літерами симетрично до тексту.

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох і більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу розрядкою в підбір до тексту.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) і текстом має дорівнювати 3–4 друкованим міжрядковим інтервалам. Кожен розділ наукової роботи починають з нової сторінки. Всі сторінки елементів наукової роботи нумерують. Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №.

Першою сторінкою наукової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок, не проставляючи його номера. Наступні сторінки нумерують у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці. Такі структурні частини роботи, як зміст, перелік умовних позначень, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера.

Не нумерують заголовки структурних частин роботи, тобто не можна друкувати: “1. ВСТУП” або “Розділ 6. ВИСНОВКИ”. Номер розділу ставлять після слова “РОЗДІЛ”, після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Приклад оформлення основної частини наукової роботи наведено на рис. 14.2.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу ставлять крапку, наприклад: “2.3.” (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Наукову роботу виконують державною мовою. В окремих випадках, за попереднім погодженням, робота може бути виконана і захищена тією іноземною мовою, якою автор краще володіє.

14.1. Порядок формування окремих елементів наукової роботи

Основними структурними елементами наукової роботи є ілюстрації (креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки), таблиці, переліки, примітки, виноски, формули, рівняння, посилання та додатки.

Ілюстрації

Ілюстрації (креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки) слід розміщувати у науковій роботі безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. При цьому на всі ілюстрації обов’язково мають бути посилання в науковій роботі.

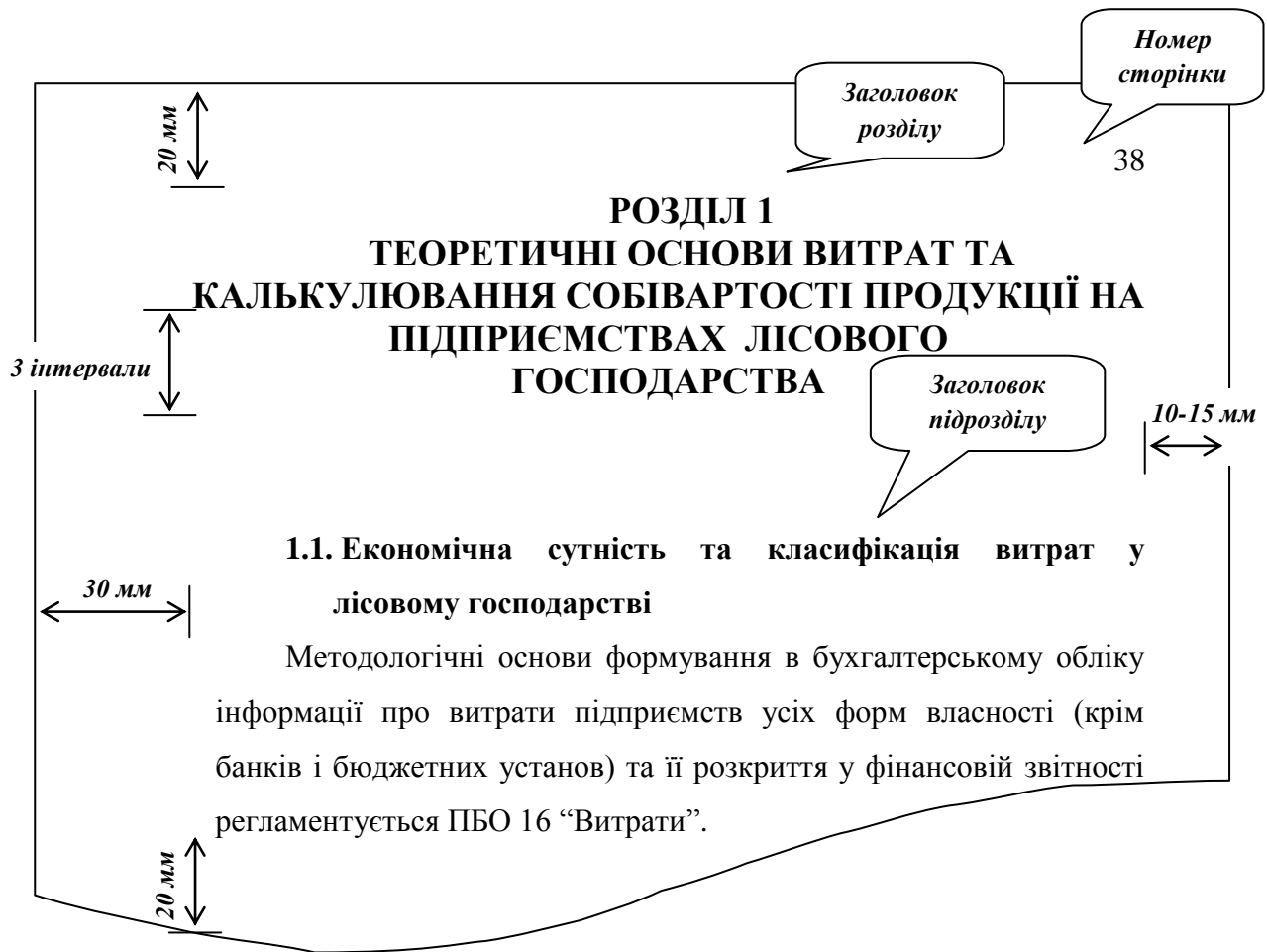

Рис. 14.2. Приклад розміщення тексту в науковій роботі

Якщо ілюстрації створені не автором наукової роботи, необхідно при поданні їх дотримуватись вимог чинного законодавства про авторські права – робити посилання. Креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, розміщені у звіті, мають відповідати вимогам стандартів “Єдина система конструкторської документації” та “Єдина система програмної документації”.

Фотознімки, які за розміром менші за формат А4 мають бути наклеєні або вставлені у текст на аркушах білого паперу формату А4. Під ілюстрацією розміщують її назву і, за потреби, – пояснювальні дані.

Ілюстрацію позначають словом “Рис. __”, яке разом з назвою ілюстрації розміщують після пояснювальних даних, наприклад (рис.14.3).

Ілюстрації слід нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією у межах розділу, за винятком ілюстрацій, наведених у додатках.

Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, відокремлених крапкою, наприклад, рисунок 14.3 означає третій рисунок чотирнадцятого розділу.

Якщо ілюстрація не вміщується на одній сторінці, можна переносити її на інші сторінки, вміщуючи назву ілюстрації на першій сторінці, пояснювальні дані – на кожній сторінці і під ними – “Рисунок __, аркуш __”. Ілюстрації, за

Рис. 14.3. Схема класифікації спеціальних методів калькулювання

необхідності, можуть бути перелічені у змісті із зазначенням їх номерів, назв і номерів сторінок, на яких вони розміщені.

Таблиці

Цифровий матеріал, як правило, подають у вигляді таблиць. Горизонтальні й вертикальні лінії, які розмежовують рядки таблиці, а також лінії зліва, справа і знизу, що обмежують таблицю, можна не проводити, якщо їх відсутність не ускладнює користування таблицею.

Таблицю слід розміщувати безпосередньо після тексту, у якому вона згадується вперше, або на наступній сторінці. На всі таблиці мають бути посилання у тексті наукової роботи. Таблиці слід нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією у межах розділу, за винятком таблиць, що наводяться у додатках, наприклад (табл. 14.1).

Номер таблиці складається з номера розділу і порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою, наприклад, таблиця 14.1 – перша таблиця чотирнадцятого розділу. Таблиця може мати назву, яку друкують малими літерами (крім першої великої) і вміщують над таблицею. Назва має бути стислою і відображати зміст таблиці.

Різноманітність визначень поняття “витрати”, запропоновані науковцями

№	Автор	Термін	Визначення терміна
1	2	3	4
1	Макконелл, Брю [38, с.197]	Економічні витрати	Це платежі, які фірма має зробити, або доходи, які фірма повинна забезпечити постачальникам ресурсів, щоб відвести ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах
2	Сопко В.В. [66, с.341]	затрати	Використані у процесі виробництва різні речовини та сили природи на виготовлення нового продукту
		собівартість	Грошовий вираз суми затрат на виробництво конкретного продукту
		затрати виробництва	поєднання термінів “затрати” і “собівартість”

Якщо рядки або графи таблиці виходять за межі формату сторінки, таблицю поділяють на частини, розміщуючи одну частину під іншою або поруч, або переносячи частину таблиці на наступну сторінку, повторюючи в кожній частині таблиці її шапку і (або) бокову частину.

При поділі таблиці на частини можна шапку або бокові частини замінити відповідно номерами граф чи рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами у першій частині таблиці. Слово “Таблиця ___” вказують один раз зліва над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть: “Продовження таблиці ___” із зазначенням номера таблиці. Заголовки граф таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони становлять одне речення із заголовком.

Підзаголовки, що мають самостійне значення, пишуть з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки і підзаголовки граф указують в однині. Таблиці, за необхідності, можуть бути перелічені у змісті із зазначенням їх номерів, назв (якщо вони є) та номерів сторінок, на яких вони розміщені.

Переліки Переліки за потреби можуть бути наведені всередині пунктів або підпунктів. Перед переліком ставлять двокрапку. Перед кожною позицією переліку слід ставити малу літеру української абетки з дужкою, або, не нумеруючи, – дефіс (перший рівень деталізації).

Для подальшої деталізації переліку слід використовувати арабські цифри з дужкою (другий рівень деталізації). Наприклад, для розрахунку кошторису загальновиробничих витрат вихідними даними є:

- а) структура організації управління цехами, їх штатні розклади;
- б) норми витрат:
 - палива й енергії для опалення;
 - освітлення;

- інших загальнопромислових потреб;
- в) норми амортизаційних відрахувань;
- г) розрахунок витрат на охорону праці.

Переліки першого рівня деталізації друкують малими літерами з абзацного відступу, другого рівня – з відступом відносно місця розташування переліків першого рівня.

Примітки

Примітки за необхідності містять пояснення змісту тексту, таблиці або ілюстрації. Їх розміщують безпосередньо після тексту, таблиці, ілюстрації, яких вони стосуються. Одну примітку не нумерують. Слово “Примітка” друкують з великої літери з абзацного відступу, не підкреслюють, після слова “Примітка” ставлять крапку і з великої літери у тому ж рядку подають текст примітки. Наприклад:

Примітка. До непрямих витрат згідно з П(С)БО 16 “Витрати” належать витрати, які неможливо віднести безпосередньо на конкретний об’єкт калькулювання собівартості.

Деякі примітки нумерують послідовно арабськими цифрами з крапкою. Після слова «Примітки» ставлять двокрапку і з нового рядка з абзацу після номера примітки з великої літери подають текст примітки. Наприклад:

Примітки:

1. Прямі витрати – витрати, що відносяться на конкретний вид продукції
2. Непрямі витрати – витрати, які неможливо віднести на конкретний вид продукції.

Виноски

Пояснення до окремих даних, наведених у тексті або таблицях, допускається оформляти виносками.

Виноски позначають надрядковими знаками у вигляді арабських цифр (порядкових номерів) з дужкою. Нумерація виносок — окрема для кожної сторінки.

Знаки виноски проставляють безпосередньо після того слова, числа, символу, речення, до якого дають пояснення, та перед текстом пояснення. Текст виноски вміщують під таблицею або в кінці сторінки й відокремлюють від таблиці або тексту лінією завдовжки 30–40 мм, проведеною в лівій частині сторінки.

Текст виноски починають з абзацного відступу і друкують за машинописного способу через один інтервал, за машинного способу — з мінімальним міжрядковим інтервалом. Наприклад, цитата в тексті: “Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) формується відповідно до ПБО 16 “Витрати”*”.

Відповідне подання виноски:

*Згідно із П(С)БО 16, собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, розподілених загальнопромислових та наднормативних виробничих витрат.

Формули та рівняння

Формули та рівняння розміщують безпосередньо після тексту, в якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище і нижче кожної формули або рівняння потрібно залишити не менш як один вільний рядок.

Формули і рівняння у науковій роботі (за винятком формул і рівнянь, наведених у додатках) слід нумерувати порядковою нумерацією у межах розділу. Номер формули або рівняння складається з номера розділу і порядкового номера формули або рівняння, відокремлених крапкою, наприклад, формула (1.3) – третя формула першого розділу.

Номер формули або рівняння зазначають на рівні формули або рівняння в дужках у крайньому правому положенні на рядку. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів, що входять до формули чи рівняння, слід наводити безпосередньо під формулою у тій послідовності, в якій вони наведені у формулі чи рівнянні.

Пояснення значення кожного символу та числового коефіцієнта слід давати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають з абзацу словом «де» без двокрапки. Наприклад:

$$Z_{1\text{грн}} = (\sum q^*z) / (\sum q^*p), \quad (14.1)$$

де q – кількість продукції в натуральних одиницях;

z – витрати на одну гривню продукції, грн.;

p – ціна за одиницю продукції, грн.;

$Z_{1\text{грн}}$ – затрати на 1 грн. реалізованої продукції, грн.

Переносити формули чи рівняння на наступний рядок можна тільки на знаках виконуваних операцій, повторюючи знак операції на початку наступного рядка. Коли переносять формули чи рівняння на знакові операції множення, застосовують знак “х”. Формули, що йдуть одна за одною й не розділені текстом, відокремлюють комою.

Посилання

Посилання в тексті наукової роботи на джерела слід позначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками. Можна наводити посилання на джерела у виносках, при цьому оформлення посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань із зазначенням номера. Наприклад:

“Собівартість продукції – це синтетичний показник, що характеризує виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства до виробництва й виробництво продукції (робіт, послуг) [6, с. 331–336]”.

Відповідний опис у переліку посилань:

6. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія / Л. А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2001. – 387 с.

або відповідне подання виноски:

[6] Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія / Л. А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2001. – 387 с.

При посиланнях на розділи, підрозділи, пункти, підпункти, ілюстрації, таблиці, формули, рівняння, додатки зазначають їх номери.

При посиланнях слід писати: "... у розділі 4 ...", "... дивись 2.1 ...", "... за 3.3.4...", "... відповідно до 2.3.4.1 ...", "... на рис. 1.3 ..." або "... на рисунку 1.3 ...", "...у таблиці 3.2 ...", "... за формулою (3.1) ...", "... у рівняннях (1.23)", "... у додатку Б ...".

Додатки

Додатки слід оформляти як продовження наукової роботи на її наступних сторінках або у вигляді окремої частини, розміщуючи додатки в порядку появи посилань на них у тексті самої роботи. Кожен додаток треба починати з нової сторінки. Додаток повинен мати заголовок, надрукований вгорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої повинно бути надруковано слово "Додаток __" і велика літера, що позначає додаток.

Якщо додаток (додатки) оформлюють як окрему частину наукової роботи, такий додаток (додатки) повинен мати титульний аркуш. Титульний аркуш такої частини оформлюють так: після номера частини мають бути надруковані великими літерами слово "ДОДАТОК __" та його назва (якщо є) або слово "ДОДАТКИ".

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б і т. д. Один додаток позначають як додаток А. Додатки повинні мати спільну з рештою наукової роботи наскрізну нумерацію сторінок.

За необхідності текст додатків може бути поділений на розділи, підрозділи, пункти і підпункти, які слід нумерувати в межах кожного додатку. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатку (літеру) і крапку, наприклад, А.2 – другий розділ додатку А; Г.3.1 – підрозділ 3.1 додатку Г; Д.4.1.2 – пункт 4.1.2 додатку Д; Ж. 1.3.3.4 – підпункт 1.3.3.4 додатку Ж.

Ілюстрації, таблиці, формули та рівняння, що є в тексті додатку, слід нумерувати в межах кожного додатку, наприклад, рисунок Г.3 – третій рисунок додатку Г; таблиця А.2 – друга таблиця додатку А; формула (А.1) – перша формула додатку А.

Якщо в додатку одна ілюстрація, одна таблиця, одна формула, одне рівняння, їх нумерують, наприклад, рисунок А.1, таблиця А.1, формула (В.1).

14.2. Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, що містить бібліографічні описи використаних у науковому дослідженні джерел, який подається після висновків.

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим (архівним, електронним тощо) твором або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків без пропусків будь-яких елементів, недоцільних скорочень тощо.

Науковець – не той, хто вмiє красиво і тонко висловлювати свою думку. Науковець – той, хто несе собою знання, велике, глибоке знання в тій галузі, де працює його думка.
І. Герасимов

Джерела у списку використаних джерел розміщують одним із таких способів:

- 1) у порядку появи посилань у тексті (вважається найбільш зручним для користування та рекомендований при написанні дисертацій і монографій);
- 2) в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Список використаних джерел у наукових дослідженнях необхідно оформляти відповідно до вимог ДСТУ 7.1:2006 “Бібліографічний запис, бібліографічний опис”, а під час написання дисертацій – також ще діючого наказу вже ліквідованої Вищої атестаційної комісії України № 63 від 26 січня 2008 р. “Про внесення змін у правила оформлення бібліографічного опису у списку джерел”, які передбачають такий порядок наведення бібліографічних відомостей.

Основні вимоги щодо оформлення списку використаних джерел наведено нижче.

1. Після прізвища ставиться кома та пробіл, а також пробіл між складовими ініціалів : Мельник, В. М. (на сьогодні ще не використовується).

2. Усі елементи в опису пишуться зі строчної літери, крім перших слів кожної області та заголовків у всіх описах.

3. Після заголовку вид матеріалу пишуть у квадратних дужках без пропусків і без скорочення: [Текст] або [Text], [Електронний ресурс].

4. У квадратних дужках пишуть усе, що запозичено з інших джерел або за даними аналізу матеріалу.

5. Прізвище першого автора при опису одного автора повторюють в області відповідальності (за косою рисою), а при опису двох і трьох авторів прізвище першого автора пишуть перед заголовком та після косої риски пишуть усіх авторів.

6. При наявності більше трьох авторів в області відповідальності (за косою рисою) пишуть лише першого автора (за бажанням можна писати всіх авторів).

7. У дисертації та авторефераті в області відповідальності пишуть повністю прізвище, ім'я та по батькові.

8. У патентних документах в області відповідальності, на відміну від інших документів, пишуть спочатку прізвище, а потім ініціали.

9. Знаки ; та : розділяють пробілами з обох боків.

10. Реєстраційний номер книги (ISBN) пишуть, якщо він є.

11. Пробіли в нумерації сторінок не ставлять: 8–10.

12. У кінці опису ставлять крапку.

Додатковими вимогами щодо оформлення списку використаних джерел є:

1. Усі умовні розділові знаки, котрі відділяють окремі зони чи елементи у межах зон бібліографічного опису (за винятком граматичної пунктуації у назві видання) відділяються проміжками з двох сторін.

2. Дані, котрі взяті не з титульного аркуша книжкового видання, беруться у квадратні дужки. Так, у квадратних дужках потрібно писати відомості про упорядників, авторів, вид видання, котрі наведені на звороті титульного аркуша. У квадратні дужки береться також вся інформація, котра взята не безпосередньо з видання, а встановлена самостійно на основі аналізу видання.

3. Усі частини бібліографічного опису, крім перших слів нових зон бібліографічного опису та власних назв, пишуться з малої літери. Таким чином, додаткові відомості про назву (підручник, посібник тощо), інформацію про відповідальність (автор-упорядник, редактор) потрібно писати з малої літери.

Приклад оформлення бібліографічного опису списку джерел наукової роботи наведено у табл. 14.2.

Таблиця 14.2.

Приклад оформлення бібліографічного опису списку джерел наукової роботи

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Один автор	1. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев – М. : Политиздат, 1977. – 75 с. 2. Белобжецкий И. А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой / И. А. Белобжецкий – М. : Финансы, 1979. – 256 с. 3. Белоусов М. С. Бухгалтерский учет в торговле : учебник для учет.-экон. фак. торг. вузов / М. С. Белоусов – М. : Экономика, 1976. – 455 с.
Два автори	1. Аренс А. Аудит : учебник / А. Аренс, Дж. Лоббек ; пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 560 с. 2. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік : господарські операції, кореспонденція рахунків, первинні документи : навч. посіб. для студ. спец. 7.0505106 “Облік і аудит” / Ф. Ф. Бутинець, Н. М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 816 с. 3. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с.
Три автори	1. Безруких П. С. Бухгалтерский учет в промышленности / П. С. Безруких, В. Б. Ивашкевич, А. Н. Кашаев и др. ; [под ред. П. С. Безруких]. – 2-е изд. [перераб. и доп.] – М. : Финансы и статистика, 1987. – 263 с. 2. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет в торговле : учеб. для студентов, обуч. по спец. 1737 “Бух. учет и анализ хоз. деятельности” / Я. В. Соколов, А. Д. Зыков, А. П. Капралов и др. ; [под ред. Я. В. Соколова]. – 2-е изд. [перераб.] – М. : Экономика, 1986. – 432 с. 3. Бухгалтерський облік (загальна теорія) : навч. посіб. / В. І. Бачинський, П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь. – Л. : Магнолія 2006, 2010. – 319 с.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Чотири автори	<p>1. Контроль і ревізія. Нормативно-практичні матеріали : навч. посіб. / Є. М. Романів, Р. Л. Хом'як, А. С. Мороз, М. В. Корягін. – 2-ге вид. [перероб. і доп.] – Л. : Вид-во Нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2002. – 320 с.</p> <p>2. Бухгалтерський облік в основних галузях господарства споживчої кооперації : підручник / Ю. А. Верига, О. В. Заєць, В. А. Левченко, С. І. Мельник. – Т. 1. – К. : Вища школа, 1995. – 230 с.</p> <p>3. Контроль і ревізія : підручник для студ. спец. “Облік і аудит” вищих навч. закл. / Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко. – Житомир : ПП “Рута”, 2002. – 544 с.</p>
П'ять і більше авторів	<p>1. Облік, аналіз та аудит : навч. посіб. / М. С. Білик, А. Г. Загородній, М. В. Корягін та ін. – К. : Кондор, 2008. – 616 с.</p> <p>2. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства / Є. В. Мних, А. Д. Бутко, О. Ю. Большакова та ін. – К. : КНТЕУ, 2005. – 232 с.</p>
Монографії	<p>1. Бардаш С. В. Економічний контроль в Україні : системний підхід : монографія / С. В. Бардаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 656 с.</p> <p>2. Корягін М. В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства : монографія / М. В. Корягін. – Л. : ЛКА, 2012. – 389 с.</p> <p>2. 3. Костирко Р. О. Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта : методологія та організація : монографія / Р. О. Костирко. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 728 с.</p>
Матеріали конференцій, з'їздів	<p>1. Корягін М. В. Модифікація облікової політики в умовах вартісно-орієнтованої системи управління / М. В. Корягін // Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 28 березня 2012 року). – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2012. – С. 31–33.</p> <p>2. Чік М. Ю. Облік витрат на підприємствах лісового господарства з використанням сучасних інформаційних технологій / М. Ю. Чік // Інформаційні технології у змісті освіти та практичній діяльності фахівців з обліку і аудиту : проблеми методології та організації : тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лютого 2010 року). – К. : КНЕУ, 2010. – С. 280–283.</p> <p>3. Озеран В. О. До питання обліку витрат на підприємствах лісового господарства / В. О. Озеран, М. Ю. Чік // Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці : матеріали першої міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 26–28 квітня 2010 р.). – Ужгород : УжНУ, 2010. – С. 201–202.</p>

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Законодавчі та нормативні документи	<p>1. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні : закон України від 26.01.1993 р. № 2939-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-12</p> <p>2. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків : наказ Міністерства фінансів України від 11.08.1994 р. № 64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0202-94.</p> <p>3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності : наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99.</p>
Дисертації	<p>1. Корягін М. В. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції на хлібопекарних підприємствах (на матеріалах підприємств хлібопекарної промисловості споживчої кооперації України) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М. В. Корягін; Львівська комерційна академія. – Л., 1998. – 240 с.</p> <p>2. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / С. Ф. Легенчук; Національний аграрний університет. – К., 2006. – 230 с.</p> <p>3. Чік М. Ю. Формування системи обліку і контролю витрат в управлінні діяльністю підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М. Ю. Чік; Львівська комерційна академія. – Л., 2012. – 340 с.</p>
Автореферати дисертацій	<p>1. Куцик П. О. Облік і контроль виробничих витрат в об'єднаннях кооперативної промисловості (на матеріалах споживчої кооперації України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / П. О. Куцик; Львівська комерційна академія. – Л., 2000. – 17 с.</p> <p>2. Голов С. Ф. Сучасний стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / С. Ф. Голов; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2009. – 31 с.</p> <p>3. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М. С. Пушкар ; Тернопільська академія народного господарства. – Т., 2000. – 31 с.</p>

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	<p>1. Корягін М. В. Сутність, функції та ознаки бюджету як економічної категорії / М. В. Корягін // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.14. – С. 205–209.</p> <p>2. Куцик П. О. Зміна статусу підрозділів-нерезидентів та її вплив на відображення в обліку головного підприємства / П. О. Куцик, Л. І. Коваль, Т. О. Герасименко // Вісник Львів. комерц. акад. – 2009. – Вип. 30. – С. 69–73.</p> <p>3. Чік М. Ю. Облік транспортних витрат у лісовому господарстві / М. Ю. Чік // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 4. – С. 31–41.</p>
Електронні ресурси	<p>1. Корягін М. В. Розвиток бюджетної системи в період Гетьманщини та Запорозької Січі / М. В. Корягін [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy/economic-theory-and-history/2987-koryagn-mv.</p> <p>2. Чік М. Ю. Аспекти побудови бухгалтерського обліку витрат на підприємствах лісового господарства / М. Ю. Чік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlntu/22_10/194_Czi.pdf.</p> <p>3. Савчук В. Расчет себестоимости – проблема выбора / В. Савчук, И. Троян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studmed.ru/savchuk-vp-troyan-ii-kak-rasschitat-sebestoimost-problema-vyb-ora_a082a57.html.</p>

Контрольні запитання

1. Де визначено види наукових публікацій?
2. Що таке монографія?
3. Що розуміють під визначенням «власне науковий підстиль»?
4. Які є вимоги до мови друкованих наукових робіт?
5. У якому нормативному документі передбачені загальні вимоги до оформлення наукової роботи?
6. Як можна охарактеризувати мовний стиль?
7. Якими стилями слід послуговуватися під час наукового спілкування?
8. Які різновиди (підстилі) виділяють у науковому стилі?
9. У чому полягають основні функції і призначення ДСТУ 3008-95 “Документація. Звіти у сфері науки і техніки”?
10. Що передбачають основні вимоги до оформлення наукової праці?
11. Які є основні структурні елементи наукової роботи?
12. У чому полягає сутність ілюстрації в науковій праці?
13. Як оформляють цифровий матеріал у науковій роботі?
14. Де у науковій роботі у більшості випадків можуть бути наведені переліки?
15. Як можна охарактеризувати примітки у науковій роботі?
16. Що таке список використаних джерел?
17. Як розміщують використані літературні джерела у науковій роботі?

18. Відповідно до яких вимог необхідно оформляти список використаних джерел?

19. Які основні вимоги до оформлення списку використаних джерел?

20. Які додаткові вимоги до оформлення списку використаних джерел?

Тести

1. Науково-навчальний різновид наукового стилю, який поєднує в собі риси власне наукового й науково-популярного викладу – це:

- а) власне науковий підстиль;
- б) науково-навчальний підстиль;
- в) науково-популярний підстиль;
- г) науковий підстиль.

2. Кожний мовний стиль має:

- а) мету (принципи спілкування, повідомлення, впливу);
- б) метод і засіб подання (діалог, монолог, полілог);
- в) характерні мовні стилі (слова, вирази, типи речень);
- г) сферу поширення і вживання (коло мовців, які ним послуговуються).

3. Таблиці, рисунки, переліки, примітки, виноски, формули, рівняння, посилання та додатки – це:

- а) основні частини статті;
- б) важливі складові реферату;
- в) основні структурні елементи наукової роботи;
- г) суттєві елементи монографії.

4. Список використаних джерел – це:

- а) елемент бібліографічного апарату, що містить бібліографічні описи використаних у дослідженні джерел і подається після висновків;
- б) літературний спосіб втілення результатів наукових досліджень;
- в) наукові книжкові видання з повним дослідженням однієї проблеми або теми;
- г) найбільш повне та вичерпне висвітленням результатів наукової роботи.

5. Вимоги до мови друкованих наукових робіт поділяються на два рівні:

- а) технічні і змістові;
- б) наукові і навчальні;
- в) технічні і наукові;
- г) змістові і навчальні.

6. Виділяють такі мовні стилі:

- а) розмовно-побутовий, розмовно-офіційний;
- б) побутовий, офіційний;

- в) офіційний, книжний.
- г) розмовний, книжний;

7. Ілюстрації (креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки) слід розміщувати у науковій роботі безпосередньо:

- а) перед текстом, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці;
- б) після тексту, де вони згадуються вперше, або на попередній сторінці;
- в) після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці;
- г) на окремій сторінці.

8. У порядку появи посилань у тексті та в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків розміщують:

- а) список літературних джерел;
- б) назви розділів;
- в) назви підрозділів;
- г) назви таблиць.

9. До неперіодичних видань за інформаційними ознаками належать:

- а) наукова стаття, тези доповідей, монографія;
- б) монографія, автореферат дисертації, препринт, тези доповідей;
- в) лекції, методичні рекомендації, автореферат дисертації;
- г) тести, практичні завдання, монографія.

10. Основна функція наукового стилю:

- а) активізація логічного мислення читача / слухача;
- б) передача читачеві основної думки наукової праці;
- в) передача основної інформації з наукової праці;
- г) передача логічної інформації та доказів її істинності, а також новизни та цінності.

11. Відомості про джерела, внесені до списку, варто подавати відповідно до вимог:

- а) вузівських і міжвузівських стандартів;
- б) українських і європейських стандартів;
- в) міждержавних і державного стандартів;
- г) вузівських і українських стандартів.

12. Цифровий матеріал, як правило, оформлюють у вигляді:

- а) таблиць;
- б) рисунків;
- в) схем;
- г) додатків.

13. Монографія – це:

- а) наукове видання у вигляді брошури авторського реферату проведеного дослідження, яке подається на здобуття наукового ступеня;
- б) наукове книжкове видання повного дослідження однієї проблеми або теми, що належить одному чи декільком авторам;
- в) наукове видання з матеріалами попереднього характеру, які публікуються до виходу у світ видання, в якому вони мають бути вміщені;
- г) стислий виклад основних думок, публікація яких передбачає ознайомлення учасників конференцій, семінарів, симпозіумів та інших наукових форумів з результатами проведеного дослідження.

14. Різновиди наукового стилю:

- а) науково-логічний стиль, науково-доказовий підстиль, науково-доступний підстиль;
- б) власне науковий підстиль, науково-логічний стиль, науково-навчальний підстиль;
- в) науково-доказовий підстиль, науково-доступний підстиль, науково-популярний підстиль;
- г) власне науковий підстиль, науково-навчальний підстиль, науково-популярний підстиль.

15. Переліки за потреби можуть бути наведені всередині пунктів або підпунктів. Перед переліком ставлять:

- а) крапку;
- б) кому;
- в) двокрапку;
- г) тире.

16. Список використаних джерел необхідно оформляти відповідно до вимог:

- а) до вимог ВАКу, що затверджені наказом № 63 від 26 січня 2008 року “Про внесення змін у правила оформлення бібліографічного опису у списку джерел” та вимог ДСТУ 7.1:2006 “Бібліографічний запис, бібліографічний опис”;
- б) Державного стандарту України „Основні види видань. Терміни та визначення”;
- в) Закону України “Про вищу освіту в Україні”;
- г) Закону України “Про науково-технічну діяльність”.

17. Пояснення до окремих даних, наведених у тексті або таблицях, допускається оформляти:

- а) посиланнями;
- б) виносками;

- в) формулами;
- г) примітками.

18. Загальнонавчання та загальнонаукові слова, терміни – це:

- а) елементи наукового стилю;
- б) складові лексики розмовного стилю;
- в) елементи підстилю наукового стилю;
- г) складові лексики наукового стилю;

19. Одну примітку у науковій праці:

- а) нумерують;
- б) записують у додатку;
- в) не нумерують;
- г) оформляють на окремій сторінці.

20. Основні вимоги до оформлення списку використаних джерел:

- а) після прізвища ставиться кома та пробіл, а також пробіл між складовими ініціалів : Мельник, В. М;
- б) після заголовку вид матеріалу пишуть у круглих дужках без пропусків і без скорочення: (Текст) чи (Text), (Електронний ресурс);
- в) у круглих дужках пишуть усе, що запозичено з інших джерел або за даними аналізу матеріалу;
- г) прізвище першого автора при опису одного автора не повторюють в області відповідальності (за косою рисою).

Практичні завдання

1. Згідно з Державним стандартом України „Видання. Основні види. Терміни та визначення” (ДСТУ 3017-95) виділено 45 видів неперіодичних видань за інформаційними ознаками. Покажіть у табличній формі найбільш поширені види неперіодичних видань та їх характеристики із наведенням прикладів.

2. При написанні наукових робіт використовується науковий стиль викладу думки. Покажіть у табличній формі різновиди (підстилі) наукового стилю:

Різновид (підстиль)	Характеристика	Приклад
---------------------	----------------	---------

3. Навдіть приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводиться у наукових роботах на основі літературних джерел у галузі бухгалтерського обліку, контролю та аналізу.

Рекомендована основна література

1. Державний стандарт України “Бібліографічний запис, бібліографічний опис” (ДСТУ 7.1:2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moodle.ua.edu.ua/file.php/1/Library_Standart_DSTU_GOST_7.1_2006.pdf.

2. Державний стандарт України „Видання. Основні види. Терміни та визначення” (ДСТУ 3017-95) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/rozdil/standarty/vydannya-osnovni-vydy-terminy-ta-vyznachennya-dstu-301795.html>.

3. Про внесення змін у правила оформлення бібліографічного опису у списку джерел : наказ Вищої атестаційної комісії України від 26 січня 2008 року № 63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=837755&menu=1>.

4. *Калова О. Н.* Основы научных исследований / О. Н. Калова. – К. : Вища шк., 1978. – 120 с.

5. *Пономаренко Л. А.* Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня : методичні поради / автор-упорядник Л. А. Пономаренко. – К. : Редакція “Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, 1999. – 80 с.

Рекомендована додаткова література

1. *Ботвина Н. В.* Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н. В. Ботвина. – К. : АртЕк, 1999. – 258 с.

2. *Крушельницька О. В.* Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

3. *Лукашевич В. К.* Научный метод / В. К. Лукашевич. – М. : ООО “Элайда”, 1991. – 104 с.

4. Scientific writing booklet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biochem.arizona.edu/marc/Sci-Writing.pdf>.

5. Word Usage In Scientific Writing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ag.iastate.edu/aginfo/checklist.html>.

РОЗДІЛ 4 ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ ОКРЕМИХ БУХГАЛТЕРСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ

Тема 15. Методика підготовки тез наукової доповіді

15.1. Загальні вимоги до тез наукової доповіді

15.2. Типи тез, класифікація способів та алгоритм написання тез

15.3. Приклад написання тез наукової доповіді у галузі бухгалтерського обліку

15.4. Методика підготовки доповіді на конференції

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- характеристику та основне призначення тез наукової доповіді;
- класифікацію видів тез наукової доповіді;
- порядок написання тез наукової доповіді;
- методику підготовки доповіді на основі опублікованих тез.

15.1. Загальні вимоги до тез наукової доповіді

Науково-дослідна робота є однією з найважливіших форм наукового процесу. Наукові лабораторії і гуртки, наукові товариства і конференції – все це дає змогу вченому почати повноцінну наукову роботу, знайти однодумців, з якими можна порадитися і поділитися плодами своїх досліджень. Написання рефератів, курсових, дипломних робіт неможливе без проведення певних, навіть найпростіших, досліджень.

Безсумнівна ознака справжньої науки – усвідомлення нікчемності того, що знаєш, у порівняно з тим, що визнаєш.

Л. Толстой

Кожний науковець прагне своєчасно певним способом донести результати своїх досліджень до інших фахівців. Оприлюднити результати свого дослідження означає зробити цей матеріал надбанням фахівців, які використовують його у своїй науковій або практичній діяльності.

Одним із найпростіших способів оприлюднення результатів наукових досліджень, який є доступним і для студентів, є написання й опублікування тез наукової доповіді та наступний виступ із власними науковими здобутками.

Тези доповіді

Тези доповіді (від гр. thesis – положення, твердження) – це опубліковані до початку наукової чи науково-практичної конференції, з'їзду, симпозіуму матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів планованої наукової доповіді (рис. 15.1).

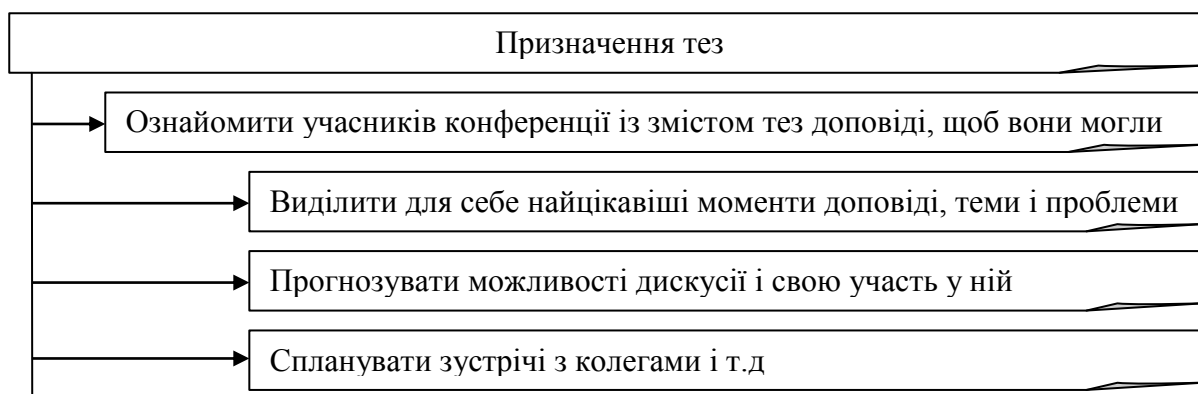

Рис. 15.1. Основне призначення тез наукової доповіді

Тези фіксують загальні параметри та основні результати наукової роботи автора, що плануються до розгляду на конференції. Завдяки добре складеним та попередньо опублікованим тезам автор має можливість попередньо ознайомити слухачів із результатами своєї наукової роботи, що сприяє налагодженню наукової дискусії під час доповіді.

Тези доповіді на конференції є оприлюдненим проміжним результатом наукової роботи дослідника. При виборі напряму науково-дослідницької роботи дослідник має врахувати, що пошуково-дослідницька тема тез доповіді має бути:

- а) актуальною як з практичного, так і з теоретичного погляду;
- б) посильною для виконання;
- в) перспективною для подальшого продовження роботи в цьому напрямі, у тому числі у студентському науковому товаристві;
- г) достатньо забезпеченою відповідним первинним матеріалом;
- д) безумовно, цікавою для дослідника, що стимулює пошукову ініціативу.

Загальною нормою щодо тез є їх висока насиченість науковим матеріалом. Тези переважно мають характер короткої стверджувальної думки або висновку, опису закономірності виявлених наукових фактів.

Тези доповідей можуть публікуватись у таких виданнях (рис. 15.2):

Рис. 15.2. Типи видань, де публікуються тези наукової доповіді

15.2. Типи тез, класифікація способів та алгоритм їх написання

Тези наукової доповіді являють собою певну змістовно-композиційну структуру. У наукових дослідженнях з бухгалтерського обліку можна виділити три основні типові структури наукових тез (рис. 15.3):

Рис. 15.3. Типи наукових тез у бухгалтерських наукових дослідженнях

Способи підготовки тез

Не залежно від типу тез наукової доповіді, існує два основних способи їх написання. Тези можуть бути підготовлені:

1) на основі змісту готової наукової роботи, наприклад, за матеріалами дипломної роботи;

2) до складання змісту самої наукової роботи чи доповіді. Наприклад, науковець планує досліджувати питання організації системи контролю на підприємствах лісового господарства, проте ще не має власних наукових напрацювань за цією темою.

Наука – не предмет чистого мислення, а предмет мислення, яке постійно залучається у практику і постійно підкріплюється практикою. Ось чому наука не може вивчатися у відриві від практики.

Джон Десмонд Бернал

Перший спосіб написання тез вимагає значного зменшення об'єму наукової роботи при максимальному збереженні змісту наукових досягнень.

Серед студентів здебільшого трапляється ситуація другого типу – майбутні науковці спочатку пишуть тези доповіді, які з часом трансформують, доповнюють, розширюють і роблять з них ґрунтовну наукову статтю або

частину дипломної роботи. За такого способу основна складність полягає в тому, що автор на момент написання тез в автора ще не до кінця сформувався уявлення про те, що він хоче розглянути.

І це нормально в наукових дослідженнях, адже спочатку виникає ідея, яку хочеться записати. Запис буде коротким, оскільки окрім самої ідеї писати нічого. Далі хочеться зробити цю ідею надбанням громадськості – і автор сідає за написання тез планованої доповіді.

Щоб зробити власну ідею зрозумілою читачам, необхідно її аргументувати, ввести читача в проблему, викласти основні аспекти проблеми, що розглядається. Опис усіх цих аспектів має бути таким же коротким, як і опис самої наукової ідеї. Обсяг усього тексту тез може становити 2–3 сторінки.

Алгоритм написання тез наукової доповіді

Алгоритм написання тез наукової доповіді є таким:

1. Визначення типу і структури тез (розглянутої у наступному питанні цієї теми).

2. Визначення планованого наукового результату або висновку.

3. Обрання теми тез доповіді. Від того, наскільки тема цікава для науковця, як вона розпалює його науковий інтерес, залежить і кінцевий результат планованої наукової роботи. Тому вибір теми – це те, що в жодному разі не варто робити поспіхом. При цьому слід враховувати:

- обраний раніше тип тез;
- основний результат наукової роботи, який буде описано в тезах;
- назву (тематичну спрямованість) конференції, в якій передбачається участь науковця.

Останній пункт потрібний для того, щоб тези відповідали тематиці конференції. У разі їх невідповідності можуть відмовити в участі. Водночас, будь-яку наукову роботу можна подати під різними кутами зору. Тому бажано використовувати у назві та змісті тез доповіді ключові слова, узявши їх з назви конференції чи її окремих секцій.

4. Формування розширеного плану тез доповіді обраного типу. Необхідно продумати, про що йтиме мова у кожній частині. Кожну ідею можна описати кількома реченнями. Зазвичай в тезах кожен абзац містить окрему ідею.

Формуючи структуру тез наукової доповіді, слід передусім ознайомитися зі змістом останніх публікацій у періодичній фаховій літературі за обраною темою. Це потрібно для того, щоб чітко орієнтуватись у тому, яка саме наукова тематика є нині актуальною, які наукові проблеми потребують вирішення. Саме у процесі ознайомлення, читання та аналізу науково-практичних публікацій студенту здебільшого вдасться правильно визначити напрям майбутнього наукового пошуку.

Роботу над тезами доповіді слід починати із загального ознайомлення з матеріалами з обраної тематики. Важливу роль на цьому етапі може відіграти

перечитування власних конспектів, перегляд певних розділів навчальної, довідникової, енциклопедичної літератури. Це дасть можливість здобути найзагальніші відомості про досліджувану проблему.

5. Наступний етап – це підбір літератури. Використовуючи бібліотечні каталоги, електронні бази даних, списки літератури у монографіях та періодичних виданнях, цей етап роботи можна пройти дуже швидко і якісно. Обрані літературні джерела слід уважно вивчити, опрацювати.

Слід використовувати нову літературу, статистичні та фактичні дані – за останні 3–5 років (хоча деколи використовують джерела 100–200 річної давнини). У процесі опрацювання літературних джерел доцільно нотувати визначені текстові фрагменти, статистичні та фактичні дані. Посиліє достовірність одержаних наукових результатів комбіноване використання джерел різних типів, але дуже важливо, щоб ці джерела точно відповідали поставленим завданням і співвідносились із темою наукової роботи.

У процесі вивчення підбраної літератури студент визначає мету і завдання доповіді, міркує над тим, які нові ідеї, підходи він може запропонувати в аспекті досліджуваної проблеми.

6. Перевірка на достатність змісту тез. Необхідно уважно прочитати написане і перевірити, чи достатньо зібраного та описаного матеріалу для повного розкриття теми. Якщо недостатньо – розширити зміст тез. Окремі їх частини мають бути побудовані логічно послідовно і відобразити основну ідею усієї роботи. У кінці тез мають бути висновки, які передбачалися на другому етапі даного алгоритму. За потреби можна поміняти порядок абзаців, уточнити окремі формулювання. Можливо, знадобиться коригування назви тез.

7. Формулювання та редагування переходів між окремими абзацами. На цьому етапі читають увесь текст тез та редагують переходи між абзацами, а також зміст самих абзаців. Дуже ймовірно, що в процесі написання виникли нові думки та ідеї, які за потреби можна внести до змісту тез доповіді. За об'ємом окремі абзаци можуть відхилитися від попереднього плану. Важливо, щоб основний результат наукової роботи – висновки були актуальними й добре аргументованими.

8. З'ясування вимог до оформлення тез доповіді та їх обсягу. Необхідно уважно прочитати вимоги організаторів конкретного наукового заходу до оформлення тез доповіді, звернувши увагу на їх обсяг та правила оформлення. Якщо їх обсяг дещо більший за установлений – можна знайти і скоротити другорядні деталі, змінити окремі фрази тощо.

9. Консультація з науковим керівником. Після оформлення тез студент має звернутись до наукового керівника для критичної оцінки проробленої роботи та отриманих наукових результатів. Це потрібно для того, щоб почути його думку про зміст, аргументацію, стиль наукової роботи.

10. Надсилання готових тез доповіді до оргкомітету конференції. Оформлення уже підготовлених тез наукової доповіді має бути таким:

• у правому верхньому куті розміщують прізвище та ініціали автора; за потреби вказують інші дані, які доповнюють відомості про автора (студент, аспірант, викладач, місце роботи або навчання);

- назва тез доповіді;
- виклад основного змісту;
- список використаних джерел.

Необхідно пам'ятати, що посилання на джерела, цитати в тезах доповіді використовують рідко. Також у тезах можна опускати цифровий і фактичний матеріал, а лише наводити отримані у результаті досліджень наукові дані.

Типові помилки студентів

Типові помилки, що трапляються в тезах студентів:

- невдалі назви, в яких не визначена проблема;
- неповний список ключових слів або випадкове включення слів до складу ключових;
- підміна тез рефератом;
- невиправдана гіпертрофія преамбули за рахунок скорочення основного тезового викладу;
- недостатнє розкриття теми тез, що створює враження поверховості;
- змістова невідповідність тез, порушення логіки викладу, наприклад, спочатку йде мова про результати дослідження, а в кінці – про його актуальність і мету;
- відсутність чітких висновків;
- порушення культури мови.

15.3. Приклад написання тез наукової доповіді у галузі бухгалтерського обліку

Як уже зазначалося, є три основні типи тез наукової доповіді:

1. Постановка проблеми або завдання.
2. Результати досліджень.
3. Нова методика досліджень.

Розглянемо на прикладі методику написання тез кожного типу.

Постановка проблеми або завдання

При написанні тез першого типу на тему “Фактори впливу на визначення поняття “вартість підприємства” можна навести такі блоки інформації:

- **Короткий вступ (актуальність теми) наприклад:**

У сучасних умовах існування значної кількості підходів до визначення поняття “вартість підприємства” створює значні труднощі при побудові концепції облікового забезпечення системи управління вартістю підприємства, оскільки не дає змоги створити єдиний підхід до її розуміння.

- **Мета роботи (поставити проблему або завдання), наприклад:**

Метою цієї публікації є виокремлення факторів впливу на визначення поняття “вартість підприємства”, а також надання практичних рекомендацій з їх розширення.

• Огляд існуючих поглядів на проблему, наприклад:

У сучасних умовах вітчизняними дослідниками (наприклад, Р. О. Костирком, Н. В. Тертичною, В. О. Шевчуком, М. Г. Чумаченком, О. Г. Мендрулом) виділяється значна кількість підходів до визначення поняття “вартість підприємства”, які значною мірою відрізняються один від одного.

• Деякі власні думки на цю тему, наприклад:

На нашу думку, різноплановість існуючих підходів в жодному разі не викликана їх недостовірністю або неактуальністю в сучасних умовах розвитку економічної системи. Існування значної кількості варіантів поняття “вартість підприємства”, а також авторських підходів до його визначення пов’язана з тим, що вартість підприємства не є фактом, що вже був здійснений, а є думкою про цінність / понесені витрати / ціну власності підприємства в конкретний момент часу відповідно до обраного методу їх оцінки.

• Висунута гіпотеза, наприклад:

Вважаємо, що значна варіативність існуючих підходів, неможливість їх приведення до єдиної системи, їх принципова непорівнюваність пояснюються впливом таких факторів:

1. Визначення вартості підприємства у більшості випадків, що обґрунтовується специфічністю підприємства як конкретного товару, пов’язана не лише з минулим, де були понесені витрати на його створення і функціонування, а і з прогнозами майбутнього.

2. На ринку існують різноманітні суб’єкти, яким потрібна інформація про вартість підприємства.

3. При проведенні оцінки вартості підприємства різними суб’єктами її здійснення застосовується відповідний оцінний методологічний інструментарій, який орієнтований на задоволення тих потреб, задля яких проводиться оцінка.

• Висновки (яке завдання або проблема ставиться для подальшого вирішення), наприклад:

Обґрунтовані вище фактори мають бути враховані при розробці авторського підходу до визначення сутності поняття “вартість підприємства”, що використовуватиметься як теоретична основа концепції облікового забезпечення системи управління вартістю підприємства.

Загалом, перший тип тез є найризикованішим типом наукової роботи. При написанні таких тез необхідно враховувати низки правил:

1. Неприпустиме включення в текст тез “чужих висловів” без конкретного підтвердження.

Наприклад, замість фрази “Господарський облік – це кількісне відображення і якісна характеристика господарської діяльності з метою виявлення відхилень у реалізації планів виробничо-господарської діяльності

підприємства та їхнього усунення” краще написати: “Відповідно до досліджень проф. Л. Г. Ловінської господарський облік – це кількісне відображення і якісна характеристика господарської діяльності з метою виявлення відхилень у реалізації планів виробничо-господарської діяльності підприємства та їх усунення”.

2. Під час огляду існуючих точок зору на проблему не потрібно приділяти велику увагу загальновідомим текстам. Якщо тези пов’язані з визначенням вартості підприємства, непотрібно присвячувати два абзаци тексту опису того, як оцінював вартість підприємства той чи інший автор. Це зонайменше нераціонально. У двох абзацах неможливо розкрити позицію цього автора. Для цього необхідно писати наукову статтю. А тут краще обмежитися одним-двома пропозиціями, звільнивши місце для такого ж короткого опису позиції інших авторів. Є сенс докладно розглядати чиюсь точку зору тільки в тому випадку, якщо вона є основою, від якої автор відштовхується у своїх думках, яку він розвиває, або, навпаки, хоче оспорити.

3. Не потрібно розшифровувати поширені поняття. Написання тез з приводу визначення вартості підприємства, в якому 4/5 тексту було присвячено питанню про те, що таке вартість і що таке підприємство, не є науково правильним.

4. Неприпустимо замовчувати наявність чи відсутність публікацій за темою наукових тез. Якщо в бібліотеці у наукових журналах, газетах автор не знайшов матеріалів за темою дослідження, про це необхідно вказати.

5. Тези – це наукова публікація, а не підручник і не реферативна збірка. Якщо немає власних думок з приводу обраної проблеми, не треба писати тези.

6. Думки мають бути обґрунтованими, сформованими на основі вивчення наукових праць інших авторів. Тут може бути декілька шляхів – або інтерпретація результатів чужих досліджень і показ того, що гіпотеза автора є не єдино можливою, або показ помилок чужої теорії.

7. Краще уникати роздумів на “популярні” теми. До них вимоги найбільш суворі.

Результати дослідження

У тезах типу “Результати дослідження” на тему “Класифікація видів вартості підприємства: обліковий підхід” можна подати такими блоками інформації:

- Короткий вступ, постановка проблеми (власне, все те саме, що і в тезах “Постановка проблеми або завдання”, тільки коротко), наприклад:

Вартість підприємства є економічним поняттям, що встановлює взаємовідносини між підприємством як товаром, що доступне для придбання, та його покупцями. Вартість підприємства є оцінкою цінності конкретного підприємства у встановлений момент часу і у встановленому місці (просторі).

- Мета роботи (досліджувати щось конкретне), наприклад:

Мета роботи полягає у визначенні основних видів вартості підприємства у сучасних умовах господарювання.

• Базові положення дослідження або гіпотеза (у разі експериментального дослідження), наприклад:

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що різні види вартості підприємства, визначені за даними бухгалтерського обліку, сприяють достовірній оцінці ринкової вартості підприємства.

• Методи дослідження, що будуть використані, наприклад:

Методологічною основою дослідження є загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання явищ і процесів у системі бухгалтерського обліку.

• Проміжні результати (за необхідності), наприклад:

Економічне поняття вартості підприємства відображає ринковий погляд на вигоди, якими володіє власник або власники цього підприємства. Загалом вартість підприємства під час його продажу може бути визначена через певну суму грошей, на яку воно може бути обмінено, або через суму доходів, яку принесе діяльність підприємства у майбутньому його власнику. Однак наведене вище загальне визначення може бути по-своєму інтерпретоване різними суб'єктами, що визначають вартість підприємства.

• Основні результати, наприклад:

На сьогодні в науковій літературі описана значна кількість видів вартості підприємства, які досить складно порівняти один з одним і майже неможливо виділити чітку і логічну їх структуру з метою побудови системи бухгалтерського обліку як складової системи управління вартістю підприємства. Наведене вище зумовлює необхідність побудови загальної класифікації всіх існуючих видів вартості підприємства... (далі наводяться власні пропозиції)

• Інтерпретація та висновки, наприклад:

Запропонована класифікація видів вартості підприємства не є повною і вичерпною, а передбачає виділення лише тих класифікаційних ознак, які необхідні для виділення видів вартостей, розрахунок яких може бути здійснений шляхом застосування інформації із системи бухгалтерського обліку.

При написанні тез другого типу необхідно враховувати такі правила.

1. Недоцільно витратити більшу частину обсягу тез для викладу чужих думок. Іноді можна обмежитися навіть однією позицією.

2. Не варто повторювати чужі експерименти. Взагалі, перш ніж публікувати результати досліджень, необхідно перевірити, а чи не публікував хтось подібних результатів раніше. Особливо це необхідно, якщо висувається очевидна гіпотеза. Проте, якщо дослідник у процесі написання тез доповіді

знайшов схожі дані, це ще не привід рвати на шматки отримані наукові результати. Можна використати отримані свої і чужі результати для порівняння та аналізу.

3. Однією з поширеніших помилок є відсутність вказівок про методи дослідження, що використовувались. Тобто автор відразу ж після слів про висунуту гіпотезу пише: “Встановлена кореляція 0,6 між балансовою та ринковою вартістю підприємства”.

Без опису методу дослідження ці слова – пустий звук, бо ніхто не зможе підтвердити ці результати, та й зрозуміти їх також буде дуже складно. Адже від того, яким методом наукових досліджень користується вчений, залежить суть отриманих ним результатів.

4. Коли вчений використовує якусь методику, він завжди повинен пам’ятати про теоретичні погляди автора цієї методики. Адже неправильно використовувати чийсь методику без урахування її спрямованості на конкретний об’єкт, який відрізняється від того, який досліджує вчений.

5. Результати мають бути викладені досить конкретно. На одній із конференцій учасники з великим здивуванням дізналися від виступаючого, що результати його досліджень є комерційною таємницею. Немає сенсу брати участь у конференціях з такими доповідями.

6. Результати наукових досліджень мають бути викладені в адекватній, зрозумілій іншим користувачам формі. Наприклад: “Проводився кореляційний аналіз, зафіксована кореляція 0,6 між ринковою вартістю підприємства і його балансовою вартістю”.

7. Отримані результати необхідно проінтерпретувати у світлі заявлених на початку тексту тез гіпотез і цілей дослідження. Наприклад: “Таким чином, в результаті проведеного дослідження гіпотеза про наявність взаємозв’язку між ринковою та балансовою вартістю підприємства підтвердилася”.

Нова методика роботи

У тезах цього типу на тему “Попередільно-нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства” необхідно подати:

- Короткий вступ, в якому описано завдання, для вирішення яких необхідна методика, що розробляється, область застосування методики (актуальність), наприклад:

В умовах ринкової економіки керівники промислових підприємств, установ та організацій повинні одержувати достовірну інформацію про витрати, які понесені на виробництво продукції, за якою ціною буде реалізована виготовлена продукція та який при цьому буде фінансовий результат. Саме тому зростає значення правильного вибору методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції.

- Мета роботи (розроблення методики), наприклад:

Метою публікації є аналіз та вдосконалення існуючих методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції.

- **Опис існуючих методик, наприклад:**

Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, що затверджені Державним комітетом промислової політики України у 2007 р., пропонують такі методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції: простий (однопередільний), позамовний, попередільний, попроцесний та нормативний.

- **Опис нової методики, наприклад:**

Застосування попередільно-нормативного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції допоможе підвищити ефективність контрольних функцій облікових працівників підприємства, що безпосередньо вплине на достовірне оптимальне визначення собівартості продукції на підприємствах лісового господарства.

- **Опис результатів застосування, наприклад:**

Вважаємо доцільним запропонувати для використання у господарській діяльності підприємства лісового господарства такий метод обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, як попередільно-нормативний, який враховує організаційно-технологічні особливості діяльності підприємств і поєднує два зазначених вище методи, а саме: попередільний і нормативний.

- **Оцінка переваг і обмежень нової методики, наприклад:**

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що використання попередільно-нормативного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції підприємствами лісового господарства дасть можливість більш оперативно та ефективно управляти виробництвом, виявляти невикористані внутрішньогосподарські резерви, а також своєчасно запобігати нераціональному витратанню матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

- **Висновки, наприклад:**

Таким чином, на сьогодні впровадження системи попередільно-нормативного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції не суперечить нормам чинного законодавства, дає змогу підвищити інформативність облікової системи для прийняття більш ефективних економічних рішень. Як показали результати практичних досліджень, запропонований метод дає змогу на 11% скоротити рівень виробничих витрат підприємств лісового господарства.

При написанні тез типу “Нова методика дослідження” необхідно дотримуватися таких вимог.

1. У тезах може бути або якась розроблена автором методика практичної роботи, або опис результатів апробації якої-небудь методики в нових умовах. Наприклад: “Попередільно-нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості продукції на підприємствах лісового господарства”.

2. Тези повинні мати короткий вступ, де вказана галузь застосування методики, про що йде мова і навіщо це потрібно.

3. Опис існуючих методик повинен передувати пропозиціям автора. Нове ніколи не зростає на порожнечі.

4. У тезах має міститись опис результатів застосування пропонованої методики та оцінка її ефективності. Якщо розроблена нова методика, необхідно описати результати її застосування на практиці. Треба також вказати, чи дає вона змогу досягнути поставлених завдань.

Таким чином, при написанні тез як самостійного виду наукової продукції необхідно дотримуватися певного загального алгоритму. Насамперед, треба усвідомити для себе, що будуть презентувати тези: теорію, методи чи результати дослідження? Усвідомлення цього дає змогу правильно сформулювати мету підготовки тез. Назва тез має відображати основну ідею, думку, положення. У тексті тез доповіді виділяються ключові позиції, що і будуть базою для майбутньої доповіді.

15.4. Методика підготовки доповіді на конференції

Виступ або доповідь на конференції – це одна з багатьох форм оприлюднення результатів наукової роботи, найпростіший шлях за короткий термін «увійти» у наукове товариство за наявності відповідних здібностей та підготовки цікавого виступу.

Наукова доповідь та її цілі

Наукова доповідь (виступ) – це публічне повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання), що досліджується.

Виступ на науковій конференції або іншому науковому заході класично має кілька цілей.

По-перше, це апробація основних ідей і результатів дослідження у науковому співтоваристві. По суті, виступ на науковій конференції забезпечує попередню експертизу, перевірку цінності всього дослідження або його окремих частин. Дискусія дає змогу виявити слабкі й сильні сторони проведеного дослідження.

По-друге, досить часто прилюдний виступ перед науковим товариством забезпечує закріплення за автором пріоритету в отриманих результатах.

По-третє, у виступі на науковій конференції ставиться і комунікаційна мета, яка орієнтує вченого на перетворення теми його дослідження на предмет наукової дискусії, що дає змогу одержати не тільки оцінку результатів з боку колег, а й у ході дискусії виявити нові ідеї і підходи. У цьому випадку учасники конференції автор виступу використовує як джерело інформації. Але головне, що виступ на конференції є найбільш оперативним засобом імплементації результатів наукового дослідження в інформаційне поле науки.

Перелічені фактори потрібно враховувати при побудові власного виступу, у якому слід звертати увагу насамперед на основну ідею, найбільш важливі

результати дослідження. Виступ не можна перевантажувати деталями. Основну увагу потрібно зосереджувати на головному і цікавому.

Доповіді бувають кількох типів:

1. Звітна доповідь, у якій узагальнюються стан справ і хід роботи за певний час, виділяються досягнення і недоліки. Звітні доповіді на семінарах, симпозіумах і конференціях забезпечують презентацію науково-дослідних колективів, шкіл, суспільних наукових організацій.

2. Тематична доповідь, присвячена розгорнутому викладу якоїсь теми або проблеми. Значну роль у ній відіграють думки і позиція автора.

3. Інформаційна доповідь, що являє собою інформування присутніх про стан справ у якійсь галузі діяльності. Завдання цієї доповіді – максимально об'єктивно і всебічно подати інформацію без викладу позиції автора.

Правила підготовки доповіді

Структура тексту доповіді практично аналогічна плану наукової статті і може складатися із вступу, основної й підсумкової частин. Проте методика підготовки доповіді на науково-практичній конференції чи іншому науковому заході дещо інша, ніж підготовка статті.

Є два методи написання доповіді. Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, і на основі тез пише доповідь, редагує її й готує до опублікування в науковому збірнику у вигляді статті. Другий, навпаки, передбачає спочатку повне написання доповіді, а потім у скороченому вигляді – тези для попереднього ознайомлення аудиторії. Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних особливостей науковця.

Специфіка усного виступу накладає суттєвий відбиток на зміст і форму доповіді. При написанні доповіді слід мати на увазі, що значна частина матеріалу вже опублікована у її тезах. Крім того, частина матеріалу подається на плакатах (слайдах, моніторі комп'ютера, схемах, діаграмах, таблицях та ін.). Тому у доповіді мають бути коментарі до цих матеріалів, а не їх повторення.

У доповіді можна зупинитися лише на одній (найсуттєвішій, дискусійній) тезі доповіді, зробивши лише посилання на інші, вже опубліковані. Завдяки цьому на 20–40 % зменшиться обсяг доповіді, який переважно лімітується. Найкраще обирати полемічний характер доповіді, що завжди сильніше зацікавлює слухачів.

Доповідач, який бере участь у конференції чи іншому науковому заході, має враховувати виступи попередніх доповідачів, а також можливі плановані виступи на схожу тематику.

При написанні доповіді слід зважати на те, що за 10 хвилин людина може прочитати або розповісти матеріал, надрукований на п'яти сторінках машинописного тексту через півтора комп'ютерних інтервали 14 шрифтом.

Якщо після виступу його починають активно обговорювати, то можна вважати, що сформульованих вище цілей досягнуто.

При підготовці виступу (доповіді) необхідно звертати увагу на кілька обставин:

- 1) відповідність теми виступу (доповіді) обговорюваній тематиці;
- 2) чітке розмежування у ній наукової істини та дискусійних і недосліджених питань;
- 3) виклад її не письмовою, а усною науковою мовою.

Можливі недоліки у доповіді

Найбільш поширеними недоліками виступів (доповідей) на наукових конференціях є:

- невідповідність темі обговорення, що призводить до зниження інтересу слухачів до питань, що викладаються;
- недотримання регламенту, що викликає роздратування слухачів стосовно доповідача;
- невиразність викладу, що спричиняє і втрату інтересу, і дратівливість слухачів.

Ганс Сельє вирізняє п'ять таких “смертних гріхів” публічної мови: непідготовленість, багатослівність, невиразність, заглибленість у себе (інтроверсія) і манірність, що безпосередньо стосуються і до доповідей на конференціях.

Г. І. Андрєєв, С. О. Смирнов, В. О. Тихомиров справедливо звертають увагу на такі типові помилки виступів:

- зловживання іноземною термінологією і поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки;
- наявність слів-паразитів (“от”, “значить”, “так сказати” тощо);
- надмірна гучність голосу (слухачі через 8–10 хвилин не сприймають таку мову);
- побудова складних речень, у яких кількість слів перевищує 14–15 (такі фрази не сприймаються, за складністю граматичної конструкції губиться зміст);
- монотонність інтонації, без акцентів на значущих моментах доповіді тощо.

Проблемою виступу є і страх. Як зазначає С. Б. Ребрик, в основі страху може бути цілий комплекс об'єктивних і суб'єктивних причин:

- острах виглядати недосконалим;
- надання занадто високої значущості виступові і можливим помилкам;
- перебільшення власних вад;
- недобррозичливість аудиторії;
- погана підготовка або спогади про минулі невдачі.

Найгіршим є страх критики від колег, опонентів, наукового співтовариства. Інколи такий страх стає таким всеохопним, що на засіданнях спеціалізованих вчених та експертних рад панує мовчанка.

Це дуже небезпечно не тільки для науки й наукового співтовариства, які втрачають характеристики інноваційного інтелектуального середовища, а й для самого автора висунутих ідей, які є не завжди достатньо коректно

обґрунтованими. Критика – це спосіб духовної діяльності, орієнтований на цілісне оцінювання явища шляхом виявлення його суперечностей, сильних та слабких сторін тощо.

Розрізняють дві основні форми критики:

а) негативну, руйнівну – нещадне й повне (“голе”) заперечування всього і вся;

б) конструктивну, творчу, що орієнтована на вирішення проблем, реальні методи розв'язання суперечностей, ефективні способи усунення помилок.

Конструктивно-критичний підхід виходить не з тієї реальності, яку бажано бачити, а з тієї, яка є, з усіма її плюсами й мінусами, перевагами і недоліками. Саме такий підхід має бути характерним для науки. Конструктивна, вільна критика – важлива умова реалізації принципу об'єктивності наукового пізнання. Тому критику не потрібно боятися. Треба тільки намагатися переводити її у конструктивне русло.

Дерево страху має такий вигляд (рис. 15.4).

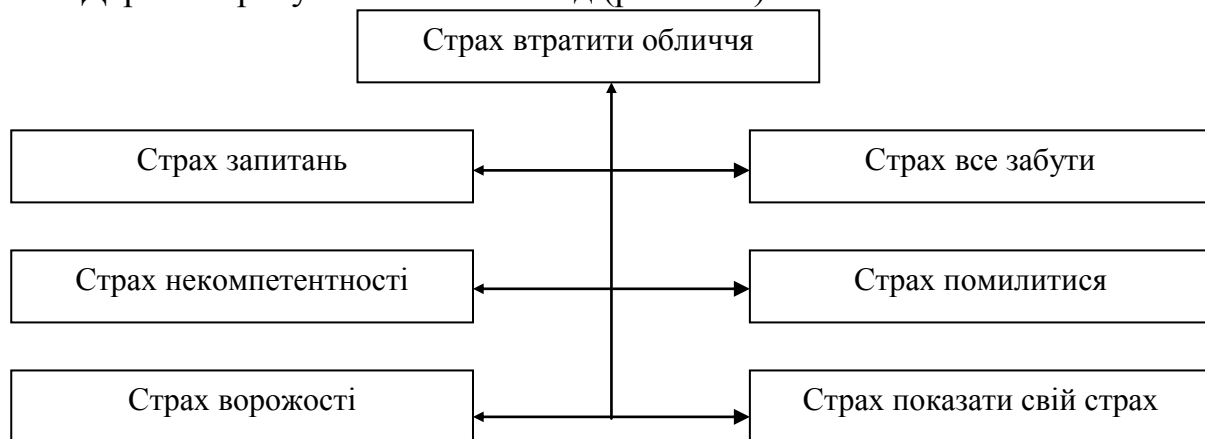

Рис. 15.4. Дерево страху

Потрібно не переборювати страх, а працювати з ним. При цьому його потрібно перевести в конструктивну мобілізуючу форму і використовувати його енергію в конструктивних цілях. Ну і, звичайно ж, варто пам'ятати, що в кожній людині свої причини страху, тому і свої способи його подолання.

Контрольні запитання

1. Яка найважливіша форма наукового процесу?
2. Що розуміють під оприлюдненням результатів дослідження?
3. Яким є один із найпростіших способів оприлюднення результатів наукових досліджень?
4. Що розуміють під терміном “тези доповіді”?
5. Яке основне призначення тез доповіді?
6. Скільки є і яких способів написання тез наукової доповіді?
7. Як написати тези доповіді на основі змісту готової наукової роботи?

8. Як підготувати тези доповіді до сформування змісту самої наукової роботи чи доповіді?
9. Що передбачає алгоритм написання тез наукової доповіді?
10. Якими є відомі правила оформлення тез наукової доповіді?
11. Як поділяють за типами наукові тези у бухгалтерських наукових дослідженнях?
12. Які блоки інформації є обов'язковими при написанні тез першого типу "Постановка проблеми або завдання"?
13. З яких блоків інформації складаються тези другого типу "Результати дослідження"?
14. Що необхідно подати у тезах третього типу "Нова методика роботи"?
15. Які з відомих тез доповідей є найризикованішими?
16. Що таке виступ або доповідь на конференції?
17. Якими є цілі виступу на науковій конференції або іншому науковому заході?
18. Як поділяють наукові доповіді за типами?
19. Що передбачають основні правила підготовки доповіді?
20. Які можливі недоліки у доповіді?

Тести

1. Однією з найважливіших форм наукового процесу є:
 - а) самостійна робота;
 - б) контрольна робота;
 - в) науково-дослідна робота;
 - г) лабораторна робота.

2. Написання тез наукової доповіді здійснюють:
 - а) двома основними способами;
 - б) одним основним способом;
 - в) п'ятьма основними способами;
 - г) трьома основними способами.

4. У наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку можна виділити три основні типові структури наукових тез:
 - а) "Постановка гіпотези"; "висновки з досліджень"; "новий спосіб досліджень";
 - б) "Постановка проблеми або завдання"; "результати досліджень"; "нова методика досліджень";
 - в) "Формулювання актуальності"; "методи досліджень"; "висновки";
 - г) "Постановка передумов"; "формулювання фактів"; "результати досліджень".

5. Наукова доповідь (виступ) – це:

- а) опубліковані матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних;
- б) оприлюднений проміжний результат наукової діяльності дослідника;
- в) найважливіша форма наукового процесу;
- г) публічне повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання), що досліджується.

5. Зробити науковий матеріал надбанням фахівців, які використовують інформацію у своїй науковій або практичній діяльності, – це:

- а) узагальнення результатів дослідження;
- б) аналіз результатів дослідження;
- в) оприлюднення результатів дослідження;
- г) вивчення результатів дослідження.

6. Підготовка тез на основі змісту готової наукової роботи вимагає:

- а) значного зменшення обсягу наукової роботи за максимального збереження змісту наукових досягнень;
- б) написання тез до сформування змісту самої наукової роботи чи доповіді;
- в) написання тез доповіді, які з часом трансформуються, доповнюються, розширюються і з яких роблять ґрунтовну наукову статтю;
- г) значного збільшення обсягу наукової роботи при максимальному збереженні змісту наукових досягнень.

7. Перший тип тез “Постановка проблеми або завдання” є:

- а) найпростішим типом наукової роботи;
- б) найризикованішим типом наукової роботи;
- в) найскладнішим типом наукової роботи;
- г) найцікавішим типом наукової роботи.

8. Виступ на науковій конференції або іншому науковому заході класично має кілька цілей:

- а) закріплення за автором факту використання наукових думок з інших досліджень;
- б) перетворення теми дослідження вченого на предмет наукової доповіді;
- в) використання автором учасників конференції як джерела плагіату;
- г) апробація основних ідей і результатів дослідження у науковому співтоваристві.

9. Тези доповіді (від гр. thesis – положення, твердження) – це:

- а) оприлюднений проміжний результат наукової діяльності дослідника;
- б) найважливіша форма наукового процесу;

в) опубліковані до початку наукової чи науково-практичної конференції, з'їзду, симпозіуму попередніх матеріалів, що містять виклад основних аспектів планованої наукової доповіді;

г) публічне повідомлення, розгорнутий виклад певної досліджуваної наукової проблеми (теми, питання).

10. Обсяг тексту тез може становити:

а) 2–3 сторінки;

б) 5–6 сторінок;

в) 10–12 сторінок;

г) 1–4 сторінки.

11. При написанні тез другого типу “Результати досліджень” необхідно дотримуватися таких правил:

а) варто повторювати чужі експерименти;

б) недоцільно витрачати більшу частину обсягу тез для викладу чужих думок. Іноді можна обмежитися навіть однією позицією;

в) мають бути вказівки про використовувані методи дослідження;

г) коли вчений використовує якусь методику, він не повинен пам'ятати про теоретичні погляди її автора.

12. Доповіді бувають кількох типів:

а) актуальна, проблемна, дискусійна;

б) актуальна, звітна, тематична;

в) дискусійна, тематична, інформаційна доповідь;

г) звітна, тематична, інформаційна доповідь;

13. Основне призначення тез доповіді:

а) донести у науково складній формі інформацію про свої дослідження до тих учасників, які з різних причин не зможуть виступити;

б) завчасно не оприлюднити результати наукової роботи;

в) ознайомити учасників конференції зі змістом тез доповіді, щоб вони могли виділити для себе найцікавіші моменти доповіді, теми і проблеми;

г) зробити наукову роботу надбанням фахівців, зацікавлених в отриманні відповідної інформації.

14. Визначення типу і структури тез, планованого наукового результату або висновку, обрання теми тез доповіді – це:

а) етапи алгоритму написання тез наукової доповіді;

б) етапи формування виступу на конференції;

в) етапи написання дипломної роботи;

г) етапи написання самостійної роботи.

15. При написанні тез типу “Нова методика дослідження” необхідно дотримуватися таких правил:

- а) тези повинні мати довгий вступ, де зазначено галузь застосування методики, про що йдеться мова і навіщо це потрібно;
- б) у тезах може бути або якась розроблена автором методика практичної роботи, або опис результатів апробації якої-небудь методики в нових умовах;
- в) не потрібно описувати існуючі методики;
- г) у тезах не повинно бути опису результатів застосування пропонованої методики та оцінки її ефективності.

16. Структура тексту доповіді практично аналогічна плану:

- а) дисертації;
- б) дипломної роботи;
- в) курсової роботи;
- г) наукової статті.

17. При виборі напряму науково-дослідницької роботи дослідник має враховувати, що пошуково-дослідницька тема тез доповіді має бути:

- а) непосильною для виконання;
- б) неперспективною для подальшого продовження роботи в цьому напрямі, у тому числі в студентському науковому товаристві;
- в) актуальною як практично, так і з теоретично;
- г) недостатньо забезпеченою відповідним первинним матеріалом.

18. При написанні тез доповіді слід використовувати нову літературу, статистичні та фактичні дані, зокрема за останні:

- а) 3–5 років;
- б) 2–6 років;
- в) 1–2 роки;
- г) 2–7 років.

19. Короткий вступ (актуальність теми); мета роботи (поставити проблему або завдання); огляд існуючих поглядів на проблему, деякі власні думки на цю тему; гіпотеза; висновки (яке завдання або проблему поставлено для подальшого вирішення) – це основні блоки інформації при написанні тез:

- а) другого типу “Результати досліджень”;
- б) першого типу “Постановка проблеми або завдання”;
- в) третього типу “Нова методика досліджень”;
- г) правильної відповіді немає.

20. Найбільш поширеними недоліками виступів (доповідей) на наукових конференціях є:

а) дотримання регламенту, що викликає роздратування у слухачів стосовно доповідача;

б) правильність викладу, що спричиняє і втрату інтересу, і дратівливість слухачів;

в) відповідність темі обговорення, що призводить до втрати інтересу слухачів до питань, що викладаються;

г) невідповідність темі обговорення, що призводить до втрати інтересу слухачів до питань, що викладаються.

Практичні завдання

1. Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової чи науково-практичної конференції, з'їзду, симпозіуму попередні матеріали, що містять виклад основних аспектів планованої наукової доповіді. Покажіть у табличній формі основне призначення тез та охарактеризуйте їх із наведенням прикладів.

2. Сформуйте основні блоки інформації першого типу тез “Постановка проблеми або завдання” на тему “Бухгалтерський облік і контроль витрат”.

3. Сформуйте основні блоки інформації другого типу тез “Результати досліджень” на тему “Бюджетування витрат”.

Рекомендована основна література:

1. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

2. ДСТУ 2732-94. Діловодство й архівна справа. Терміни й визначення. – Чинний від 1995-01-01. – К: Держстандарт України, 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dmeti.dp.ua/file/kdoczn_2740.pdf.

3. ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. – Чинний від 1995-01-01. – К. : Держстандарт України, 1994. – 243 с.

4. Білоусова Т. П. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для організаторів та виконавців наук. роботи / Т. П. Білоусова, О. О. Маркітантов. – Кам.-Под. : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, інформ.-вид. відділ, 2003. – 102с.

5. Білоусова Т. П. Основи наукових досліджень. Практикум : навч. посіб. для студ.-філ. / Т. П. Білоусова. – Кам'янець-Подільський : ТзОВ “Каміграф”, 2005. – 120 с.

Рекомендована додаткова література:

1. Плахтій П. Д. Наукознавство у системі професійної підготовки студентів : навч. посіб. / П. Д. Плахтій, А. І. Шинкарук. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйнецький О.А., 2006. – 132 с.

2. Беніков Д. Культура роботи над книгою / Д. Беніков. – К. : Книга, 1963. – 53 с.

3. Guidelines On Style For Scientific Writing [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sportsci.org/jour/9901/wghstyle.html>.

4. Word Usage In Scientific Writing [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ag.iastate.edu/aginfo/checklist.html>.

*Важливо не просто нагодувати голодного рибою,
головне - навчити його ловити її.
Якщо ви дасте йому рибу, то допоможете тільки один раз,
а якщо навчите ловити, то нагодуєте на все життя!
Невідомий автор*

Тема 16. Порядок написання наукової статті

- 16.1. *Поняття та сучасні види наукових статей***
- 16.2. *Методика написання наукової статті***
- 16.3. *Окремі вимоги до написання наукової статті***
- 16.4. *Опублікування наукової статті***
- 16.5. *Основні помилки при написанні наукової статті***

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- характеристику й сучасну класифікацію наукових статей;
- порядок підготовки наукової статті;
- основні підходи до структури, змісту та оформлення наукової статті;
- способи опублікування наукової статті;
- визначення та характеристику основних типів помилок, яких припускаються автори при написанні наукової статті.

16.1. Поняття та сучасні види наукових статей

Наукова робота студентів є найважливішим аспектом формування особистості як майбутнього вченого, так і фахівця-практика високої кваліфікації. Саме вона слугує потужним засобом селективного відбору кадрів у процесі підготовки молодих учених, у тому числі збереження та розвитку бухгалтерських наукових шкіл.

Наукова робота – це коли читаєш дві книжки, які ніколи ніхто не читав, щоб написати третю книжку, яку ніхто не буде читати.

Жартівливий вислів, запропонований працівниками NASA

Стаття – це науковий або публіцистичний твір невеликого розміру у збірнику, журналі, газеті. Вона є результатом процесу мислення, в якому поєднуються аналіз, структурування, формулювання та висловлення думок. Отже, стаття – це візуальне вираження результатів мисленнєвої діяльності.

Основною результативною формою подання результатів наукового дослідження є наукова стаття.

Визначення наукової статті

Наукова стаття – це вид наукової публікації, у якій описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, а також накреслено перспективи наступних напрацювань. Обсяг наукової статті зазвичай становить від 6 до 24 сторінок, тобто 0,35 – 1 друкований аркуш.

Наукова стаття містить переважно виклад проміжних або кінцевих результатів проведеного наукового дослідження, висвітлює конкретне питання за темою наукової роботи, фіксує науковий пріоритет автора та робить результати його наукових досліджень надбанням фахівців. Наукові статті класифікують за видами (рис. 16.1).

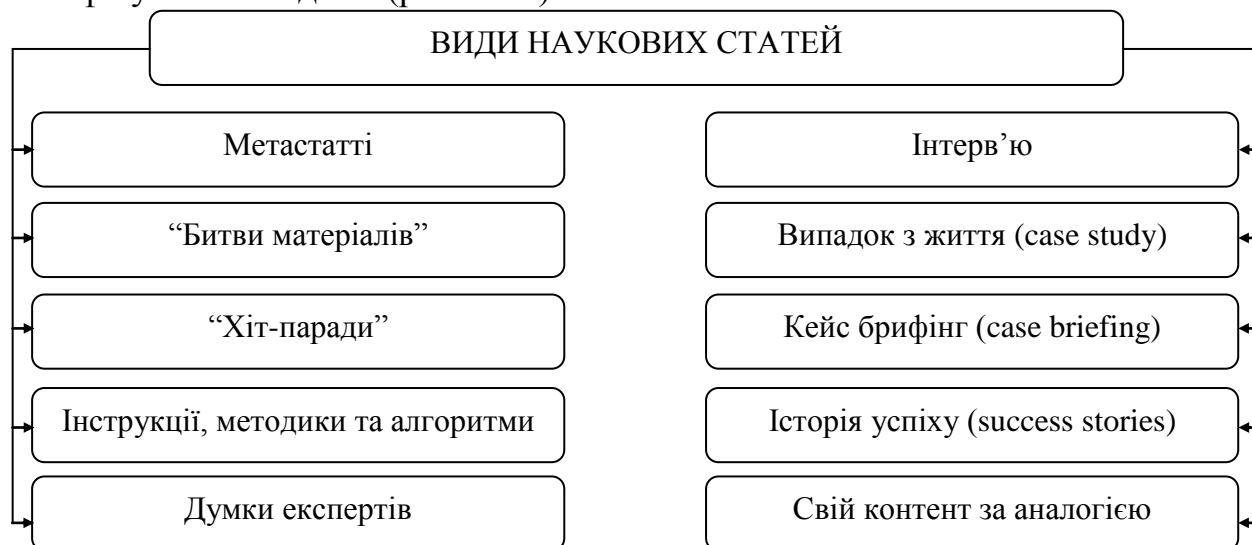

Рис. 16.1. Види наукових статей

Метастатті

Ця форма ще має назву огляду літератури. У таких статтях автор нової роботи бере кілька вже відомих наукових робіт і відповідно до обраного вузького питання виділяє, що писали про це інші. При цьому здебільшого він додає свою думку з питання, що розглядається, а також критичний огляд наведених суджень. Прикладами таких робіт можуть бути наукові статті на тему: “12 думок про виникнення подвійного запису”, “Що думають бухгалтери про методи нарахування амортизації” і т.д.

“Битви матеріалів”

Цей жанр дуже схожий на мета-статті з деяким спрощенням. У статтях такого виду проводять порівняння (огляди) істотно різних поглядів на проблему, де одне судження протиставляється іншому. При цьому автор може запропонувати читачеві самому зробити вибір серед запропонованих варіантів. Прикладом може слугувати стаття на тему: “Чи необхідне впровадження МСФЗ в Україні?”.

“Хіт-паради”

Це можуть бути статті, що містять “топ-лист”, “перелік найбільш популярних” визначень, думок, методів, формул тощо. Такі статті можна відрізнити за “гучними” назвами, наприклад: “Дефініції витрат у вітчизняній та зарубіжній теорії бухгалтерського обліку”. Крім наведених варіантів визначень, у таких статтях читачам також пропонуються короткі коментарі до кожного із них.

Колекції матеріалів

Колекції матеріалів – це створення переліків ознак вивченого питання шляхом виділення основних

характеристик. Наприклад, у статті можуть бути наведені: “шість правил ведення бухгалтерського обліку”, “дванадцять принципів бухгалтерського обліку”, “два методи визначення типу бухгалтерського рахунку” і т.д. Статті цього типу у бухгалтерських наукових дослідженнях мають переважно науково-прикладний характер, тобто містять елементи як наукової теорії, так і методики організації та ведення бухгалтерського обліку, проведення аналізу чи аудиту.

Інструкції, методики та алгоритми

Інструкції, методики та алгоритми – це опис практичних аспектів організації та ведення бухгалтерського обліку як у цілому, так і у розрізі окремих елементів. Такі статті відповідають на запитання “Як?”. Їх автори можуть оперувати такими категоріями, як методи, методики, стадії, етапи, фази, послідовності і т.п. Прикладами можуть бути статті на тему:

- алгоритми – “Три кроки, які необхідно здійснити боржнику, щоб уникнути платежу”;
- методики – “Порядок обліку збільшення статутного капіталу підприємства у процесі збільшення вартості чистих активів”;
- інструкції – “Як організувати систему контролю на підприємстві”.

Думки експертів

Деколи питання, яке досліджує автор, не має твердого фактичного обґрунтування, що не дає змогу сформулювати якимось певним судженням. У цьому разі для написання статті та формування висновків можна використати думки експертів, фахівців або просто очевидців. Людська свідомість використовує переважно цей спосіб формування умовиводів. Прикладами статей цього виду можуть бути наукові роботи на тему: “Професіоналізм юристів очима бухгалтерів”, “Арбітражні керуючі – точка зору кредиторів та керівників підприємств”, “Витрати і доходи у податковому обліку – чи збігаються думки податківців і бухгалтерів?”.

Інтерв'ю

Один з ефективних способів привернути увагу читачів - підготувати інтерв'ю з популярною або впливовою людиною в обраній галузі дослідження. Головний герой інтерв'ю також може бути просто фахівцем зі значним досвідом роботи, наприклад, головний бухгалтер великого промислового підприємства. При формуванні статей такого виду важливим є правильний підбір питань і обробка відповідей у цікавому для читачів ракурсі. Прикладами заголовків таких статей можуть бути: “Що відповів міністр фінансів на питання впровадження МСФЗ в Україні”, “Інтерв'ю для нашого журналу дав генеральний директор аудиторської фірми “УкрЗахідАудит”.

Статті такого здебільшого мають публіцистичний характер, проте, за умови одночасного публікування інших видів статей, також можуть бути визнані науковою роботою.

Випадок з життя
(case study)

Підготовка даного виду статей починається з пошуку та опису реальної події, що мала місце у професійній сфері. Це може бути, наприклад, рішення арбітражного суду у справі про неспроможність (банкрутство) підприємства та наслідки його відображення у системі бухгалтерського обліку. На основі отриманого фактичного матеріалу автор може розкрити або просто проілюструвати певну теоретичну концепцію, норму права або свою гіпотезу. Зайве говорити, що автор може не обмежувати себе одним випадком, а описати декілька однотипних подій.

Є й інші види статей, які можуть публікувати автори. Проте у наукових дослідженнях у галузі бухгалтерського обліку їх використовують порівняно нечасто.

Кейс брифінг
(case briefing)

У США та Канаді в юридичних школах право вивчають шляхом складання оглядових конспектів судових прецедентів у формі кейс брифінгів. Це порівняно невеликі аналітичні записки з такою структурою: презентація теми, виклад фактів щодо проблемної ситуації, подання правових аргументів і судових рішень з аналогічних ситуацій, думка громадськості, погляд залучених до справи сторін.

У США практику кейс брифінгів започатковано у Гарвардській юридичній школі в 1870 році. Автором такого методу викладу наукового матеріалу є професор Крістофер Колумбус Лангделл.

Статті, викладені методом кейс брифінг, можуть мати такі назви: “Рішення української феміди про фінансові піраміди”, “Податкові роз’яснення у судовій практиці”.

Історія успіху
(success stories)

У цьому випадку автор розповідає про результати проведених дослідів, опитувань або досліджень.

У статті подано пояснення отриманих результатів за допомогою цифр або інших фактів. Робота цього напрямку не обов’язково має форму глибокої наукової статті для академічного журналу. Навпаки, вона може узагальнювати три–п’ять спостережень або комбінацію фактів і пропонувати якусь гіпотезу на суд читачів. Наприклад, наукова стаття на тему: “Історичні факти у теорії подвійного запису”, “Що відомо про загальні збори акціонерів?”.

Свій контент за
аналогією

Ще один підхід до написання статей – запозичення контенту, написаних іншими авторами. Наприклад, автор може взяти статтю про історію бухгалтерського обліку і за її ж структурою розкрити питання виникнення подвійного запису.

Теоретичні та емпіричні
наукові статті

У бухгалтерських наукових дослідженнях існує теоретичний і емпіричний рівні знань, тому розрізняють теоретичні та емпіричні наукові статті.

Теоретичні наукові статті містять у собі результати досліджень, виконаних за допомогою таких методів пізнання, як абстрагування, синтез, аналіз, індукція, дедукція, формалізація, ідеалізація, моделювання. При цьому мають значення логічні закони і правила.

Наукові ж статті емпіричного характеру, хоча і використовують низку теоретичних методів, але більше спираються на методи вимірювання, спостереження, експерименту і т.д. У заголовках цих статей часто вживаються слова “методика”, “оцінка”, “визначення”.

Незалежно від обраного виду планованої наукової статті, її тема має бути:

- а) актуальною як під практичним, так під теоретичним кутом зору;
- б) перспективною для подальшого продовження роботи в цьому напрямі;
- г) достатньо забезпеченою відповідним первинним матеріалом;
- д) безумовно цікавою для дослідника, оскільки це стимулює пошукову ініціативу.

16.2. Методика написання наукової статті

Перш ніж приступати до написання наукової статті, необхідно намітити план та етапи проведення основних заходів подальшої роботи над темою, тобто скласти програму наукової роботи над статтею.

Етапи роботи над науковою статтею

Виділяють такі основні етапи роботи над науковою статтею:

- обґрунтування теми, вибір об'єкта і визначення мети дослідження;
- підбір і аналіз наукової літератури з обраної теми, у тому числі з використання Інтернет;
- розробка гіпотези наукової роботи;
- складання плану та структури наукової статті, розробка програми і методики дослідження;
- проведення дослідження і узагальнення його результатів, висновки;
- оформлення наукової статті;
- публікація наукової роботи.

Перші п'ять із перелічених етапів наукового дослідження частково пересікаються, а їх виконання можуть збігатися в часі.

Що краща робота, то коротше вона може бути представлена.

Петро Каница

Задум наукової роботи формується на першому етапі дослідження. Тут слід чітко визначити низку елементів (рис.16.2).

Після цього визначають назву наукової праці, яку потім можна коригувати.

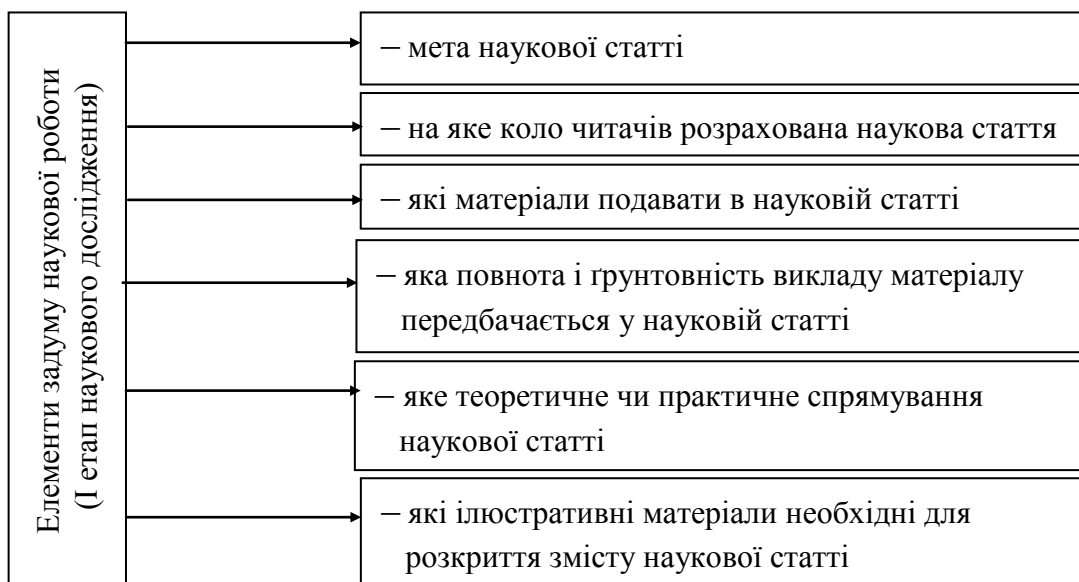

Рис. 16.2. Елементи, що впливають на формування задуму наукової статті

При написанні наукової статті передусім потрібно мати чітке уявлення про рівень розробки досліджуваної теми в науці. Тому спочатку потрібно ознайомитись із основною літературою, що стосується обраної теми (монографії, статті, інформація Інтернет). Посилує достовірність одержаних результатів комбіноване використання джерел інформації різних типів, але дуже важливо, щоб ці джерела точно відповідали поставленим завданням і співвідносились із темою наукової роботи.

На етапі формулювання задуму бажано скласти попередній план роботи. Інколи необхідно скласти план-проспект.

Далі вибирають і опрацьовують зібрану інформацію за темою наукового дослідження. Готувати матеріал може здійснювати в будь-якій послідовності, окремими частинами, без ретельного стилістичного опрацювання. Головне – підготувати матеріали в повному обсязі для наступних етапів роботи над рукописом статті.

На наступному етапі групують зібрану та опрацьовану інформацію – в вибирають варіант її послідовного розміщення згідно з планом роботи. Значно полегшує цей процес персональний комп'ютер. Набраний у текстовому редакторі текст можна відповідно структурувати. За умови використання персонального комп'ютера є можливість:

- побачити кожен частину наукової роботи і всю статтю в цілому;
- простежити розвиток основних положень;
- домогтися правильної послідовності викладу;
- визначити, які частини наукової статті потребують доповнення або скорочення.

При цьому всі матеріали поступово розміщують у належному порядку, відповідно до задуму. Якщо немає комп'ютера, то рекомендується кожний

розділ наукової статті писати на окремих аркушах або картках з однієї сторони, щоб потім їх можна було розрізати і розмістити у певній послідовності.

Паралельно з групуванням матеріалу визначають рубрикацію тексту відповідно до вимог щодо структури наукової статті. Результатом роботи на цьому етапі є логічне поєднання частин рукопису, створення його чорнового макету, який потребує подальшої обробки.

Опрацювання рукопису полягає в уточненні його змісту, оформленні та літературній правці. Шліфування тексту рукопису починають з оцінювання його змісту і структури. Перевіряють і критично оцінюють кожний висновок, кожну формулу, таблицю, рисунок, кожне речення, окреме слово. Слід перевірити, наскільки назва наукової статті відповідає її змісту, наскільки логічно і послідовно викладено матеріал. Доцільно ще раз перевірити аргументованість основних положень, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, її висновки і рекомендації. Слід мати на увазі, що однаково недоречними є і надмірний лаконізм, і надмірна деталізація у викладі матеріалу. Допомагають сприйняттю змісту роботи таблиці, схеми, графіки.

Наступний етап роботи над науковою статтею – *перевірка правильності її оформлення*. Це стосується рубрикації, посилань на літературні джерела, цитування, написання чисел, знаків, фізичних і математичних величин, формул, побудови таблиць, підготовки ілюстративного матеріалу, створення бібліографічного опису. До правил оформлення наукових статей ставляться специфічні вимоги, тому слід насамперед керуватися вимогами видавництва і редакцій.

Заключний етап підготовки наукової статті – *літературна правка*. Її складність залежить від мовностильової культури автора. Одночасно з літературною правкою він вирішує, як розмістити текст і які потрібно зробити в ньому виділення.

Зазначимо, що написаний від руки текст важко редагувати. В машинописному або комп'ютерному тексті легше виявити упущення і недогляди.

Приклад формування наукової статті Розглянемо на прикладі послідовність формування наукової статті у галузі бухгалтерського обліку, яка належить до виду “метастаття”.

Насамперед визначають назву, яка є дуже важливим елементом. За назвою судять про роботу загалом, тому вона має повністю відображати її зміст. Правильніше буде остаточний варіант назви наукової статті сформувати після її написання, коли вже повністю зрозуміла її суть і основна ідея. Хоча деякі автори вважають за краще працювати над назвою статті на початку своєї роботи, але це вдається переважно, досвідченим дослідникам.

Іноді дослідники можуть опинитися в скрутному становищі через невпевненість у виборі актуальної теми наукових досліджень, а відповідно, і назви наукової статті. У такому разі може допомогти пошук в Інтернеті

УДК 657.01

Максим Корягін

канд. екон. наук, доцент,

Марія Чік, аспірант

Львівська комерційна академія

Виникнення та розвиток подвійного запису як фактор впливу на генезис бухгалтерського обліку

форуму за ключовою для статті фразою. У рядку пошуку в Інтернеті набираємо ключову фразу за темою “+ форум”. Потім вибираємо один із форумів, де обговорюються питання щодо необхідної тематики. Дивимось передусім на те, які запитання задають читачі за темою, щоб відштовхнутися від цих питань для формулювання назви і теми статті. Варто звернути увагу на самі теми форуму. Вони виникли не випадково і також можуть збагатити думку про варіанти для теми майбутньої статті. Після вибору теми на тих же форумах можна подивитися, якими були відповіді за обраною темою, і використати їх для написання статті.

При підготовці наукових статей корисно мати уявлення про те, що пишуть блогери ц цьому напрямку. Для цього разом з ключовим словом потрібно набрати “+ блог” або “блог”, потім ключове слово.

Після назви статті складають анотацію до неї, яка виконує функцію розширеної назви статті й розкриває зміст роботи. Анотація показує, що, на думку автора, найцінніше у виконаній ним роботі. Погано написана анотація може зіпсувати враження від статті. Текст в анотації має бути стислим і точним – до 50 слів. Слід використовувати синтаксичні конструкції безособового речення, як-от: “Досліджено...”, “Розглянуто...”, “Установлено...” (наприклад, “Досліджено організаційні особливості...”).

У статті висвітлено актуальні питання, пов’язані з виникненням та розвитком подвійного запису як основного елемента методу бухгалтерського обліку та визначального фактора генези бухгалтерського обліку. Досліджено історичну еволюцію бухгалтерського обліку як у цілому, так і його визначального елемента – подвійного запису. Розглянуто трактування подвійного запису як складової теорії подвійності.

Далі визначають ключові слова, за якими статтю зможуть відшукати колеги та опоненти, що працюють у тій же галузі науки.

Ключові слова: подвійний запис, історія бухгалтерського обліку, метод бухгалтерського обліку.

У вступі статті має бути обґрунтована актуальність питання, яке в ній розглядається, і новизна роботи. Якщо дозволяє об'єм статті, можна конкретизувати *мету* і *завдання* досліджень, а також навести відомі способи вирішення питання та їх недоліки.

У центрі будь-якого дослідження стоїть певна наукова *проблема*. Отже, потрібно пояснити читачеві, чому опрацьовується саме вона. Можливо, залишилися деякі невирішені питання, якась тема недостатньо вивчена або недостовірними є опубліковані раніше дані. Можливо, буде розроблено новий перспективний матеріал, висунуто гіпотезу.

Вступна частина наукової статті може мати такий зміст:

1. *Актуальність теми* – це важливість, суттєве значення, відповідність теми наукового дослідження сучасним потребам певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичним завданням відповідної сфери діяльності.

Більшості з нас давно є відома істина: “Хто не знає історії, той не має майбутнього”. Повною мірою цей вираз може стосуватись як окремих особистостей, так і певних сфер діяльності, галузей знань, професій тощо. Саме тому історичну еволюцію бухгалтерського обліку як у цілому, так і його визначальних елементів необхідно обов'язково досліджувати. При цьому досліджувати не заради її самої, а для полегшення розуміння сучасного і оцінки майбутнього як бухгалтерського обліку, так і бухгалтерії у всіх їх проявах – і як науки, і як мистецтва, і як професії.

2. *Що відомо?* Потрібно почати виклад від більш загальних понять і переходити до більш конкретних. Власне, це мікрогляд літератури, тому посилання на неї є обов'язкові.

Починаючи з другої половини ХІХ ст. і дотепер питання виникнення та розвитку подвійного запису розглядається у наукових працях М. І. Вейсмана, Н. М. Грабової, Р. Грачової, Т. В. Давидюк, Й. Я. Даньківа, П. О. Куцика, Дж. Луцатто, І. В. Малишева, Н. М. Малюги, М. Я. Остап'юк, М. С. Пушкаря, Т. О. Токаревої, В. Г. Швеця. Відомо що облік, а відповідно, і всі елементи його методу виникли у ХV ст. з моменту публікації одного з розділів праці Луки Пачолі, що називався “Трактат про рахунки і записи”.

3. *Обґрунтування того, що не відомо і чому, при цьому:*

- відокремлюють відоме від невідомого;
- локалізують невідоме в часі та просторі;
- формулюють “невідоме” і визначають, що необхідно для його дослідження.

Невідомо достеменно, коли виник подвійний запис та бухгалтерський облік. Визначальною особливістю, яка призвела до виникнення бухгалтерського обліку, його виокремленню серед інших видів обліку, була методика відображення усіх господарських операцій методом подвійного запису. Ми згодні з іншими науковцями, які підтримують цю ідею.

4. Відображення мети дослідження – наступний елемент будь-якої наукової статті. Визначення мети роботи, як правило, починають з дієслів: з'ясувати, виявити, сформулювати, обґрунтувати, перевірити, визначити, створити, побудувати.

Метою статті є спроба уточнити сучасне розуміння історії виникнення бухгалтерського обліку крізь призму подвійного відображення господарських операцій на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців.

5. Формулювання завдань роботи. Завдання – це, як правило, конкретизована мета наукової статті.

Основними завданнями цієї статті є:

- вивчити подвійний запис як визначальний елемент методу бухгалтерського обліку;
- проаналізувати історичні свідчення щодо виникнення подвійного запису;
- дослідити сутність наявних даних, пов'язаних із виникненням та розвитком подвійного запису як основного елемента методу бухгалтерського обліку та визначального фактора генези бухгалтерського обліку.

Найважливішим елементом роботи над статтею є подання результатів роботи та їх пояснення в основній частині статті. Окрім тексту необхідно подати результати в наочній формі: у вигляді таблиць, графіків, діаграм, що сприяє більш повному розумінню читачами ідеї дослідження.

Результати подають через систему блоків, які повторюються в структурі статті. В основу кожного блоку покладено таблицю, ілюстраційний матеріал і текст-коментар до них.

Текст може мати таку будову:

1) вступне речення, в якому зазначається, про що далі йтиме мова, наприклад:

...історичну еволюцію бухгалтерського обліку як у цілому, так і його визначальних елементів, необхідно обов'язково досліджувати...

2) що відомо (незважаючи на те, що основний матеріал про це викладено у вступі, треба коротко написати про те, що вже відомо), наприклад:

Ще у 1889 р. французькі науковці Літей (Léautey) і Гульбольт (Guilbault) констатували: “Філологи, філософи, економісти та інші автори не тільки не зуміли визначити бухгалтерський облік раціональним чином, але вони й досі не визначили, коли виник бухгалтерський облік.”

3) що не відомо і чому, наприклад:

...У багатьох дослідженнях з бухгалтерського обліку ця дискусія триває до цього часу, розглядається питання: "... бухгалтерський облік виник у XV ст., чи раніше?"

4) поставлені завдання, наприклад:

Чи справді бухгалтерський облік, подвійний запис як його визначальний елемент методу раптово, з нічого виникли саме у XV ст.?

5) як робили, наприклад:

...професор В. Г. Швець вважає, що становлення подвійної бухгалтерії відбулося у XIII ст. у містах Італії (Флоренції, Генуї) і поширилось на всі інші країни Європи ... За дослідженнями Б. Нідлза, Х. Андерсена та Д. Колдуелла система подвійного запису виникла в епоху Ренесансу та вперше системно була описана у 1494 р. Лукою Пачолі...

б) опис таблиці, рисунка, графіка, наприклад: У зведеному вигляді хронологію використання подвійного запису та подвійної бухгалтерії у різних країнах світу у різні часи наведено у табл. 16.1:

Таблиця 16.1

Хронологія використання подвійного запису та подвійної бухгалтерії у різних країнах світу у різні часи

Період	Характеристика
I тис. н.е.	Найдавніші згадки про використання системи подвійного запису в Центральних Андах (Перу, Болівія) як способу ведення обліку
I–II ст. до н.е.	Давня Греція – батьківщина подвійного запису (дослідження Г. Нерра, К. Гільярда)
I ст.	Давній Рим – місце виникнення подвійного запису (дослідження Г. Нібура, К.Ю. Циганкова)
IX–XII ст.	Застосування подвійного запису в бухгалтерському обліку в ісламських країнах
XIII ст.	Подвійний запис – винахід італійських купців, які здійснювали торгівлю у трикутнику Генуя – Венеція – Флоренція
XIII ст.	Збережені документи, які відповідають формі подвійного запису, що належали флорентійському купцеві Амаціно Мануці
XIV ст.	Подвійний запис використовувався у бухгалтерських журналах торговельного дому флорентійських торговців – братів Фіні
XIV ст.	Франческо де Марко Датіні використовував діаграфічний спосіб (подвійний запис) складання балансу
XIV ст.	Джованні де Біччі з сімейства Медічі представив подвійний запис у родинному банку Медічі
XV ст.	Манускрипт "La Riegola de Libro (1439 р.)" містить основи подвійного запису з прикладами
XV ст.	Купці та підприємці Венеції уже широко використовували систему подвійного запису. Лука Пачолі, чернець і співробітник Леонардо да Вінчі, першим кодифікував систему подвійного запису у підручнику з математики (1494 р.)

7) показ достовірності здобутих результатів, наприклад:

Подвійний запис та подвійна бухгалтерія використовувались задовго до видання у 1494 р. Лукою Пачолі книги “Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita”, яка містила розділ про подвійну бухгалтерію “Particularis de Computis et Scripturis” книги, де розглядався подвійний запис у бухгалтерському обліку.

8) найбільш важливий висновок до цього блоку, наприклад:

Саме у XIII ст. були сформовані усі визначальні елементи бухгалтерського обліку – предмет і об’єкти, закони і закономірності, методи та методика. І саме у XIII ст. вже використовувався визначальний елемент методу бухгалтерського обліку – подвійний запис. Виходячи з цього та враховуючи відсутність системних даних про більш ранні історичні періоди, на нашу думку, є підстави вважати саме XIII ст. періодом виникнення бухгалтерського обліку.

Завершальним етапом статті є підведення підсумків. Висновок має містити коротке формулювання результатів, отриманих у процесі роботи. Автор дослідження підсумовує результати осмислення теми, робить узагальнення і рекомендації, які витікають з його роботи, підкреслює їх практичну значущість, а також визначає основні напрями подальшого дослідження в цій галузі знань. У цьому розділі обговорюють здобуті результати, порівнюють їх з результатами досліджень інших науковців, з літературними даними. Частково цей розділ є дзеркальним відображенням вступу. Потрібно інтегрувати одержані наукові дані в уже існуючі, зазначити, що змінилося у світовій науці після їх одержання. Наприклад:

На нашу думку, наведені вище результати дають можливість сформулювати такі узагальнення:

1. Визначальним елементом методу бухгалтерського обліку є подвійний запис.

2. Подвійний запис та подвійна бухгалтерія використовувались задовго до видання у 1494 р. Лукою Пачолі книги “Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita”, що містила розділ про подвійну бухгалтерію “Particularis de Computis et Scripturis”, де розглядається подвійний запис у бухгалтерському обліку.

3. Саме у XIII ст. були сформовані усі визначальні елементи бухгалтерського обліку – предмет і об’єкти, закони і закономірності, методи та методика. І саме у XIII ст. вже використовувався визначальний елемент методу бухгалтерського обліку – подвійний запис.

4. Нікому не відомо і навряд чи стане відомим, хто був винахідником бухгалтерського обліку. Проте можна однозначно стверджувати, що система подвійного запису та подвійної бухгалтерії широко використовувалась у країнах Європи вже у XIII ст.

У кінці наукової статті подають перелік використаної літератури – книг, журналів, статей, нормативних документів із зазначенням основних реквізитів.

Літературні джерела, що цитуються або використовуються у статті, треба пронумерувати в порядку згадування про них у тексті. Список літератури необхідно наводити наприкінці статті бібліографічним списком джерел мовою оригіналу згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Питання оформлення літературних джерел у науковій роботі розкрито у темі 14.

16.3. Окремі вимоги до написання наукової статті

Після розгляду загальної методики формування наукової статті зупинимося на окремих вимогах щодо її написання.

Слова-паразити

У науковому спілкуванні трапляється чимало слів-паразитів, які варто викоринювати, адже вони затінюють основну думку, відволікають від серйозного і глибокого сприйняття тексту. Кожному автору знайоме відчуття, коли він не може відмовитися від розмовної лексики, складного пошуку “саме того” слова, яке найдоречніше відповідало думці. На жаль, вставні слова (між іншим, до речі, до слова, так би мовити) часто переобтяжують текст. Епітети на кшталт “найвизначніший”, “найбільший”, “найшанованіший”, “найавторитетніший” не додають нічого нового, а так звані новоутворення загалом перебирають на себе увагу, відволікають від основної суті.

Трапляються і “наукові канцеляризми”, незвичні (часто перекручені) терміни і парадоксальні формулювання (щось на зразок “аномально-девіаційної підваріації наукового дискурсу”). Прихильники наукоподібного викладу часто сподіваються заінтригувати незрозумілими фразами, філософськими матеріями, математичними формулами, складними реченнями з нагромадженням підрядних зв’язків.

Отже, стиль мови наукової статті має бути доступним для розуміння і звільненим від слів-паразитів.

Роздувати власний авторитет з допомогою ускладненого словника – давній прийом порожніх голів і просто невігласів. Доля поводить з ними, як мачуха: мало того, що виставляє на посміховисько за претензійне зловживання іноземними словами, вона ще й постійно влаштовує їм пастки зі слів і термінів, які вони погано розуміють.

Я. Парандовський

Здатність стисло подати матеріал

Загальновідомий російський вислів “Краткость – сестра таланта” безпосередньо стосується і наукового тексту, де лаконічність, зрозумілість, прозорість думки та оригінальність ідеї співвідносяться з чіткою мовою, короткими фразами, продуманою формою. Рецепти мовної та логічної

чіткості занотовані в дослідженні українського мовознавця П. О. Селегія, який радить:

– на лексичному рівні вживати загальновідомі слова, уникати двозначності, обходитися без запозичень там, де можна скористатися простим словом;

– на морфологічному рівні не нагромаджувати по кілька іменників, особливо в родовому відмінку, не витісняти дієслова віддієслівними іменниками, домірно вживати різні частини мови;

– на синтаксичному рівні не розтягувати занадто фрази, не розривати думку довгими вставками, обмежувати кількість підрядних речень, не захоплюватися пасивними зворотами, дотримуватися природного порядку слів;

– на композиційному рівні не порушувати послідовності викладу матеріалу, не переставляти думки, ретельно обмірковувати поділ тексту на абзаци.

Необхідно уникати особових займенників у науковому стилі

Потрібно і варто висловлювати власну думку, якщо вона має вагомі аргументи, але не слід зловживати займенником "я" настільки, щоб це впадало у вічі. Як правило, для офіційних доповідей доречно уникати таких особових займенників, як: Я, ТИ, ВИ, адже вони надають спілкуванню і тексту відтінку особистого звертання, неофіційного характеру. У науковій комунікації переважає використання безособових форм, наприклад, досліджено, розглянуто, проаналізовано. При цьому для розмовної лексики, неофіційного спілкування, безпосереднього звернення до слухача чи читача автор може обрати "я". Об'єктивності думки сприяють і безособові речення, пасивні звороти, зворотні дієслова.

Мистецтво – це “я”; наука – це “ми”.

Клод Бернар

Особові конструкції можна легко перетворити у безособові. Наприклад:

– я переконаний – цілком зрозуміло, що;

– ми вважаємо – вважається, що...

Надмірне захоплення “я” чи “ми” постійно наштовхує на думку, що автор більше захоплюється собою, аніж об'єктом дослідження, за особистісним фоном може загубитися суть. Постійне “ми” змушує задуматися над тим, чому дослідник постійно “звеличує” себе, послуговуючись формою множини. Займенник “ми” найчастіше означає той колектив (автора і співавтора, групу авторів), що працював над науковою роботою.

Зловживання цитатами

У наукових дослідженнях часто використовують цитати – дослівні уривки з використаних джерел, за допомогою яких обґрунтовують, підтверджують або доповнюють власну думку.

Зазначимо, що, коли текст дослідження перевантажений цитатами і суцільними посиланнями на авторитетів, то виникає підозра у відсутності авторських міркувань і знань у самого дослідника, а наукова робота набуває характеру копії.

Якщо дотримуватися зазначених вимог, то стаття буде оригінальною і правильно написаною.

16.4. Опублікування наукової статті

Кожний дослідник прагне довести результати своєї праці до читача. Підготовка публікації – процес індивідуальний. Одні вважають за необхідне лише коротко описати хід дослідження і детально викласти кінцеві результати. Інші поступово вводять читача у свою творчу лабораторію, висвітлюють етап за етапом, докладно розкривають методи своєї роботи.

В обох варіантах наукова стаття подається до друку у завершеному вигляді відповідно до вимог редакцій журналів, збірників, вісників тощо.

Кожна наука – це передбачення.

Герберт Спенсер

Отже, при поданні наукової статті до публікації необхідно враховувати вимоги наукового видання, де вона буде розміщена. Так, згідно з вимогами Наукового вісника Національного лісотехнічного університету України, наукова стаття має бути оформлена згідно з вимогами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, з доданими в кінці статті матеріалами про автора. Окрім того необхідно подати витяг з протоколу засідання кафедри про можливість публікації статті, експертний висновок, дві рецензії – внутрішню і зовнішню.

Відповідно до вимог Вісника Національного університету “Львівська політехніка” для друку наукової статті необхідно подати:

- інформацію про авторів;
- наукову статтю, оформлену згідно з вимогами ВАКу;
- дві рецензії на статтю – внутрішню і зовнішню (обидві із завіреними підписами);
- витяг з протоколу засідання структурного підрозділу про рекомендацію статті до друку;
- лист-клопотання від керівництва організації, де працює чи навчається автор, на ім'я проректора з наукової роботи Національного університету “Львівська політехніка” з проханням про опублікування статті.

До друку приймаються лише статті, що мають наукову і практичну цінність, які раніше не були опубліковані, а також не були надані іншому

журналу для розгляду та публікації. Якщо таке мало місце, то про це треба зазначити у примітках до відправленої статті.

Важливо правильно вибрати науковий журнал. Науковому журналу “можна довіряти”, якщо:

1. Журнал має грамотно оформлені вихідні дані. Перевірте, чи зазначено в його вихідних даних видавця (не так важливо, це ВНЗ чи комерційна організація), тираж, назву друкарні. Дуже важливо, щоб журнал мав код ISSN – без нього журнал практично не має цінності.

2. Чітко позначено контактні відомості про журнал: поштова адреса, телефон та електронна пошта. Виявіть обережність, якщо зазначений тільки номер мобільного телефону.

3. Вказано склад редакційної колегії. Подумайте, чи достатньо у серйозному науковому виданні лише “головного редактора І. І. Іванова” навіть без зазначення наукового ступеня?

4. У журналу є хороший веб-сайт. Бажано, щоб на сайті наукового журналу були чітко визначені правила оформлення статей. Добре, якщо на сайті є архів усіх попередніх номерів – значить, стаття буде доступною для читачів не тільки у друкованій версії, але і в електронному вигляді.

5. Журнал виходить досить часто, кращий варіант – щомісяця.

16.5. Основні помилки при написанні наукової статті

Аналіз наукових статей студентів показав, що при написанні наукових статей, вони припускаються помилок, пов'язаних насамперед зі структурою та логікою викладення матеріалу.

Розглянемо їх докладніше.

Нехтування розділом “Вступ”

Часто доводиться чути “Пиши роботу, вступ потім напишеї”, “Проведи дослідження, а потім будеш писати роботу”, “Вступ напишемо, коли робота буде готова”. Вступ – це кристалізація задуму наукової статті, в якому конкретизується наукова потреба, галузь і завдання дослідження тощо. Чи можна писати наукову статтю, не знаючи, до якої наукової галузі звертатися і без опори на завдання? Відповідь очевидна – не можна!

Нехтування вступом призводить до уповільнення роботи, безцільним пошуків, ризике “загубитися” в теоріях і фактах.

Вступ потрібно писати в першу чергу. Це не означає, що він залишиться незмінним, але мають бути основні елементи вступу, визначені разом з науковим керівником:

- 1) актуальність;
- 2) мета;
- 3) завдання.

Особливу увагу потрібно звернути на мету роботи. Мета повинна бути досяжною. Якщо поставити мету “Вивчення ...”, то її можна досягати нескінченно.

Бажання спочатку провести дослідження, а потім писати наукову статтю

Отримання емпіричного матеріалу та висновки щодо нього багатьом молодим науковцям здаються цікавішими, ніж написання теоретичної частини наукової статті. При цьому часто виникає ілюзія, що таким способом наукова робота буде написана швидше. Ще одна проблема криється в тому, що за такої методики написання статті теорія “підганяється” під практику дослідження.

Ця помилка може мати найбільш руйнівні наслідки для наукової роботи у цілому.

По-перше, потрібно пам'ятати, що наукова робота рухається по шляху перевірки гіпотез. Спочатку ми формулюємо достатню кількість теоретичних гіпотез, а вже потім перевіряємо їх емпірично. Якби гіпотези не перевірялися, а тільки доводилися, алхімію і досі вважали б наукою.

По-друге, робота пишеться швидше, якщо вона організована в науковому логічному порядку. Проведення дослідження до викладу теорії – це порушення порядку.

По-третє, після написання теоретичної частини зазвичай з'ясовують масу нових фактів, виникають нові емпіричні гіпотези, які логічно поєднуються з роботою і потребують перевірки. Але проведене заздалегідь дослідження не було розраховане на ці теоретичні результати, і його доводиться проводити заново або урізати теорію. І те й інше загрожує значним зниженням якості роботи.

У результаті, проводячи дослідження до написання теоретичної частини, ми збільшуємо витрати часу на нове дослідження, при цьому знижується якість роботи, процес написання стає хаотичним.

Науково-популярне мислення

Той, хто читав П. Фрідмана, Б. Нідлза, К. Друрі та інших зарубіжних авторів, помічав, що в них дуже проста і красива мова викладу матеріалів, який значно допомагає зрозуміти ідеї авторів. Початківець-учений також хоче бути таким же зрозумілим і почутим, тому він досить часто у наукових роботах використовує популярний стиль викладу матеріалів. Проте стиль підручників П. Фрідмана, Б. Нідлза, К. Друрі зовсім не є популярним.

У науковій роботі популярний стиль неприйнятний. Причини цього:

1. За популярного стилю виклад наукових фактів часто змішується побутове і наукове розуміння слів. Наприклад, фраза “господарські засоби” має різне значення у популярній літературі і у науковій статті “Розвиток теорії бухгалтерського обліку”.

2. Наукові статті, як це не дивно, пишуться для інших вчених. А для широкого загалу пишуться окремі популярні видання. Більшість учених звикли читати текст, навантажений стандартними науковими оборотами, які в тексті сприймаються як своєрідні зачіпки, що полегшують структурування тексту і допомагають його сприймати. Наприклад, знайти висновки автора в популярній літературі дуже складно, тоді як у науковому тексті досить заглянути в кінець параграфа – і знайдете вирази типу “Таким чином ...”, “Трунтуючись на аналізі ...”, “Узагальнюючи дані дослідників ...”, “На нашу думку ...”.

3. Текст наукової статті доводиться часто переробляти. Якби він був написаний у популярному стилі, то автор витратив би багато часу на пошук і внесення виправлень, оскільки щоразу доводилося б заново вибудовувати логіку своїх міркувань від початку і до кінця. Стандартні наукові обороти структурують науковий текст, роблять його модульним. Кожен такий модуль починається і закінчується стандартним оборотом, і щоб внести виправлення, не потрібно переписувати весь текст, – достатньо лише виправити модуль.

Нерозуміння ролі статистики в науковому дослідженні

Аналіз окремих господарських операцій за певний проміжок часу – досить популярний метод написання наукової статті у галузі обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств, до яких належать бухгалтерський облік, економічний та стратегічний аналіз, контроль тощо.

На перший погляд, прості аналітичні розрахунки деколи виявляються одними з найбільш показових і потрібних у науковій статті. Але використання лише розрахунків значно знижує значущість результатів наукового дослідження.

За допомогою економіко-математичних методів можна розширити висновки більшості наукових досліджень, у тому числі:

- з'ясувати взаємозв'язок змінних (кореляційний аналіз);
- передбачити поведінку однієї змінної на основі інших (регресійний аналіз);
- передбачити динаміку змінних у часі (аналіз тимчасових рядів);
- перевірити ступінь впливу однієї змінної на інші (дисперсійний аналіз);
- знайти приховані (латентні) показники (факторний аналіз);
- створити нову класифікацію (кластерний аналіз);
- перевірити правильність існуючої класифікації (дискримінантний аналіз).

Нехтування економіко-математичними методами може привести до необґрунтованих або дуже слабких наукових висновків.

Показна самостійність в науковій роботі буває двох видів. Перший вид називається “*параноїдальна самостійність*”. На неї страждають люди, які володіють надцінною ідеєю-теорією і намагаються її довести за будь яких обставин і наслідків. Для цього їм не потрібні інші вчені, чиясь допомога і підтримка, бо вони припускають, що результат цієї роботи піднесе їх (і тільки їх) на найвищий п’єдестал науки. Часто теорії цих “учених” охоплюють закономірності всієї природи, людства, світу, галактики, всесвіту і т.д. Їхні праці – це переважно авторський текст з мінімальною кількістю посилань на інших дослідників.

Описана картина деколи виявляється на більш простому рівні через відмежування від наукового співтовариства, небажання аналізувати наукові праці інших учених. Звичайно, така тактика у більшості випадків не приносить успіхів, особливо молодим ученим. Наука – це плід творіння всього наукового співтовариства, що складається з багатьох учених. Співпраця цих учених полягає як у підтримці, так і у спростуванні один одного. Проте обидва варіанти передбачають попередній аналіз наукових праць один одного.

Другий вид показної самостійності – “*розумово критична*” самостійність. Вона притаманна людям яскравим, оригінальним, креативним, але, на жаль, відстороненим від своїх перших провідників у світ науки – наукових керівників. До того ж більшість таких людей дуже образливі і чутливі до критики. Науковий керівник – має досвід і пройшов ті кроки, які щойно проходить початківець – учений. Відмежування від керівника загрожує збільшенням кількості помилок та уповільненням написання наукової роботи.

Без сумніву, бувають і погані наукові керівники, від яких можна відмовитися, але у таких випадках здебільшого знаходять неформального керівника, який виявляється набагато контактнішим.

Контрольні запитання

1. Що таке наукова стаття?
2. Як класифікують наукові статті за видами?
3. Яка методика написання метастатті?
4. Який порядок написання статті “*Битви матеріалів*”?
5. З яких етапів складається робота над науковою статтею?
6. Що розуміють під елементами задуму наукової статті?
7. Який порядок написання наукової статті на етапі формулювання задуму?
8. Які наукові процедури передбачає опрацювання рукопису?
9. Що розуміють під основними вимогами до написання наукової статті?
10. Який має бути стиль мови при написання наукової статті?
11. Як потрібно подавати матеріал наукової статті?
12. Які займенники необхідно вживати у науковому стилі?
13. Що передбачає підготовка наукової статті до публікації?

14. Що необхідно враховувати при поданні наукової статті до публікації?
15. У яких випадках можна “довіряти” науковому журналу?
16. Як здійснюється вибір наукового журналу?
17. Яких основних помилок припускаються автори при написанні наукової статті?
18. Чи можна нехтувати розділом “вступом” при написанні наукової статті?
19. Який стиль є прийнятним для наукової статті?
20. Що таке “показна самостійність” у науковій роботі?

Тести

1. Основною результативною формою подання результатів студентського наукового дослідження є:

- а) тези доповіді;
- б) курсова робота;
- в) дипломна робота;
- г) наукова стаття.

2. Етапами роботи над науковою статтею є:

- а) використання гіпотези дослідження інших науковців;
- б) обґрунтування теми, вибір об'єкта і визначення мети дослідження; підбір і аналіз наукової літератури з обраної теми, у тому числі використання Інтернет;
- в) використання плану наукової статті дослідників, які займались вивченням досліджуваної наукової проблеми;
- г) узагальнення результатів попередніх досліджень.

3. У науковому спілкуванні трапляються слова, які слід викоринювати, адже вони затінюють основну думку, відволікають від серйозного і глибокого сприйняття тексту:

- а) слова-паразити;
- б) слова-антоніми;
- в) слова-синоніми;
- г) слова-фразеологізми.

4. При поданні наукової статті до публікації необхідно враховувати вимоги:

- а) наукових видань, які затверджені ВАК;
- б) наукових видань вищого навчального закладу, де працює (навчається) автор;
- в) наукового видання, де буде розміщена наукова стаття;
- г) наукових видань міжнародного зразка.

5. Основні помилки при написанні наукової статті пов'язані зі:

- а) структурою, логікою наукової статті та ненауковим стилем викладу матеріалу;
- б) розміром, логікою наукової статті та ненауковим стилем викладу матеріалу;
- в) структурою, формуванням мети наукової статті та ненауковим стилем викладу матеріалу;
- г) вибором об'єкта, предмета і гіпотези дослідження та ненауковим стилем викладу матеріалу.

6. Наукові статті класифікують за такими видами:

- а) мезостатті, мегастатті, метастатті, статті “битва матеріалів”, “хіт-паради”;
- б) метастатті, статті “битва матеріалів”, “хіт-паради”, колекції матеріалів;
- в) статті “битва матеріалів”, “перемога матеріалів”, “хіт-паради”, колекції матеріалів;
- г) статті “хіт-паради”, “топ-паради”, “паради”, метастатті, статті “битва матеріалів”.

7. Елементами задуму наукової статті є:

- а) мета наукової статті; на яке коло читачів наукова стаття розрахована; які матеріали подавати в науковій статті;
- б) логіка і актуальність наукового дослідження; мета наукової статті;
- в) висновки проведеного наукового дослідження; на яке коло читачів наукова стаття розрахована;
- г) які відгуки опонентів необхідні для написання наукової статті; які матеріали подавати в науковій статті.

8. Так, вимоги до наукової статті як: лаконічність, зрозумілість, прозорість думки, оригінальність ідеї, чітка мова, короткі фрази, продумана форма характеризують здатність науковця:

- а) зловживати цитатами;
- б) уникати особових займенників у науковому стилі;
- в) стисло подати матеріал;
- г) використовувати слова-паразити.

9. Під час подання наукової статті до публікації необхідно:

- а) вибрати наукового керівника;
- б) правильно визначити назву статті;
- в) вибрати секцію журналу для друку;
- г) вибрати науковий журнал.

10. Вступ – це:

а) виклад проміжних або кінцевих результатів проведеного наукового дослідження;

б) кристалізація задуму наукової статті, в якому конкретизується наукова потреба, галузь і завдання дослідження;

в) висвітлення конкретного питання за темою наукової роботи;

г) фіксація наукового пріоритету автора, що робить результати його наукових досліджень надбанням фахівців.

11. Жанр статті «битви матеріалів» дуже схожий на жанр:

а) мета-статті з деяким спрощенням;

б) статті «битва матеріалів» з деяким ускладненням;

в) статті «хіт-паради» з деяким спрощенням;

г) статті «колекції матеріалів» з деяким ускладненням.

12. Написання наукової статті вимагає передусім:

а) ознайомлення з основною літературою, що стосується обраної теми;

б) використання джерел інформації різних типів;

в) чіткого уявлення про рівень розробки досліджуваної теми в науці;

г) складання попереднього плану роботи.

13. Науковому журналу «можна довіряти», якщо:

а) в ньому зазначено лише мобільний телефон редакції;

б) вказано лише прізвище та ім'я головного редактора;

в) журнал виходить один раз на п'ять років;

г) в журналі є грамотно оформлені вихідні дані, чітко означені контактні відомості про журнал, вказано склад редакційної колегії.

14. Основні причини неприйнятності популярного стилю у науковій роботі:

а) при викладі наукових фактів часто змішується побутове і наукове розуміння слів;

б) наукова стаття призначена для широкого кола читачів;

в) використовується лише для написання наукових статей для журналів;

г) потребує відгуків опонентів, які потрібні для написання наукової статті

15. Статті типу «Інструкції, методики та алгоритми» відповідають на запитання:

а) як?

б) чи є?

в) чому?

г) яким чином?

16. Наукові статті типу «інтерв'ю» у більшості випадків мають:

- а) науковий характер;
- б) діловий характер;
- в) публіцистичний характер;
- г) науково-популярний характер.

17. На етапі формулювання задуму бажано скласти:

- а) остаточний план роботи;
- б) кінцевий план роботи;
- в) попередній план роботи;
- г) поточний план роботи.

18. Особові займенники Я, ТИ, ВИ не використовують для:

- а) написання наукових статей;
- б) особистого спілкування;
- в) доповідей неофіційного характеру;
- г) висловлювання власної думки.

19. Аналіз окремих господарських операцій за певний проміжок часу – це досить популярний метод:

- а) написання наукової статті у галузі обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств;
- б) написання курсової роботи у галузі обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств;
- в) написання дипломної роботи у галузі обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств;
- г) написання дисертації у галузі обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств.

20. Показна самостійність у науковій роботі буває двох видів:

- а) “наукова” і “ділова”;
- б) “параноїдальна” і “розумово критична”;
- в) “публіцистична” і “науково-популярна”;
- г) “проміжна” і “кінцева”.

Практичні завдання

1. Основною результативною формою подання результатів наукового дослідження є наукова стаття різних видів. Покажіть у вигляді таблиці види наукових статей та їх характеристики із наведенням прикладів.

2. Опишіть та охарактеризуйте методику формування наукової статті у галузі бухгалтерського обліку на тему “Облік і контроль витрат”, яка належить до виду “метастаття”.

3. Опишіть та охарактеризуйте методику формування наукової статті у галузі бухгалтерського обліку на тему “Контроль у бюджетуванні”, яка належить до виду “інтерв’ю”.

Рекомендована основна література:

1. *Гореликова Г. А.* Основы научных исследований : учеб. пособ. / Г. А. Гореликова. – Кемерово : Кемеров. технол. ин-т пищевой промышленности, 2003. – 52 с.
2. *Крутов В. И.* Основы научных исследований / В. И. Крутов, И. М. Грушко, В. В. Попов и др. – М. : Высшая школа, 1980. – 400 с.
3. *Лазарев Е. Н.* Организация научно-исследовательской работы студентов : учеб. пособ. / Е. Н. Лазарев, В. П. Ким. – М. : ЛИСТ, 1984. – 30 с.
4. *Нестеренко Н. А.* Основы научных исследований / Н. А. Нестеренко. – Новосибирск, 1987. – 20 с.

Додаткова література:

1. *Арутюнов В. Х.* Методологія соціально-економічного пізнання : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2005. – 353 с.
2. *Баскаков А. Я.* Методология научного исследования : учеб. пособие / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
3. *Бор Н.* Основы экономических исследований : Логика. Методология. Организация. Методика / Н. Бор. – М. : Знание, 1998. – 345 с.
4. *Єріна А. М.* Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 212 с.
5. *Best J. W.* Research in education / J. W. Best & J. V. Kahn. – 8th ed. – Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 1998. – 388 p.

РОЗДІЛ 5 ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 17. Критерії оцінювання науковості

17.1. Теоретичне розкриття критеріїв науковості

17.2. Проблеми оцінювання наукової діяльності

17.3. Показники для оцінювання науковості

17.4. Наукометричні бази даних

17.5. Електронні наукові публікації в системі наукометрії

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- критерії науковості та порядок їх визначення;
- методику оцінювання якості наукової діяльності;
- наукометричні методи та показники, які можна використовувати для оцінювання науковості;
- порядок розміщення електронних наукових публікацій та умови їх індексації.

17.1. Теоретичне розкриття критеріїв науковості

Питання критеріїв науковості є традиційним для теорії пізнання. Критерії науковості – це правила, за якими проводиться оцінювання відповідності або невідповідності певних знань узагальненим гносеологічним уявленням про встановлені стандарти наукового знання.

Успіхи науки – справа часу і сміливості розуму.

Вольтер

На сьогодні запропоновано чимало трактувань еталонів науковості. Безперечно, багато з них мають розбіжності. Але серед різних тлумачень можна виокремити основні, типові властивості науковості.

**Критерії
науковості**

Принциповим критерієм науковості є *принцип об'єктивності* у знанні, згідно з яким умовою науковості виступає подання предмета дослідження в об'єктивованому вигляді, незалежно від того, які – матеріальні чи ідеальні – феномени досліджуються.

Критеріальною ознакою науковості є *максимальне абстрагування* від суб'єкта. Звичайно, дослідника як суб'єкта не можна повністю відсторонити від аналізу об'єкта. Тому в науковому пізнанні об'єктивність розглядається з позицій інтерсуб'єктивності, тобто тієї об'єктивності, яка може бути закладена в позиції суб'єкта.

Отже, об'єктивність розгляду, як критерій науки, – це специфічний тип ставлення до буття, який у певному аспекті обмежує пізнання, хоч і робить його науковим.

Важливим критерієм науковості є *введення причинної матриці пояснення явищ*. Наука радикально відмежовується від принципу “post hoc, ergo propter hoc” (“після цього, отже, внаслідок цього”), притаманного побутовій ментальності, і обстоює позиції аналізу закономірностей, що розкривають причинно-наслідкові схеми досліджуваних подій. Науковий аналіз передбачає пошук причин, тобто мотивованих певними закономірностями чинників, підстав, агентів споглядальних наслідків. І тут математика виступає як певна мова. Вона розробляє апарат причинного аналізу у вигляді теорії функцій і теорії ймовірностей.

Не менш істотний критерій – *принцип ідеалізації*. Адже наука досліджує явища, так би мовити, у чистому вигляді, відсторонюючись від дрібниць та всього того, що заважає виявити типові, істотні, принципові ознаки чи риси закономірного перебігу процесів.

Складним за проявами дії є такий критеріальний чинник наукового знання, як *принцип простоти* в тій формі, яку пропонує так звана “бритва Оккама”: “не помножувати сутностей”. Ідеться про те, що коли можна пояснити певні явища однією підставою, не слід вводити додаткові. За всієї, здавалося б, природності цього критерію, він має серйозне й далекосяжне світоглядне значення. Свого часу “бритва Оккама” була чи не найбільш очевидним аргументом на користь науки в її протистоянні з релігією. Адже якщо можна пояснити поняття “контролінгу”, виходячи із поняття “контролю”, то непотрібно вводити інші поняття, наприклад, “управлінський облік”.

І нарешті, ідеологічним вираженням відмежування наукового знання від лженауки чи побутового досвіду є *принцип істотної самокритичності науки*, випробування будь-яких привабливих положень експериментом чи неспростовними фактами. Як вважав видатний американський фізик Р. Фейнман, вищою гідністю вченого є зусилля, спрямовані на те, щоб зробити все для спростування самого себе. І тільки те, що витримує хвилю критики, здатне набути чинності наукового феномену.

Отже, наука є системою знань з неодмінною підсистемою заборон, норм, вимог щодо свого функціонування.

17.2. Проблеми оцінювання наукової діяльності

Проблема оцінювання якості діяльності окремого ученого і наукових колективів виникли з моменту зародження самої науки і в усі часи так чи інакше була однією з актуальних проблем. Проте ця проблема важка для вирішення і стосується взаємин як усередині самої науки, так і її взаємодії із суспільством.

Неосяжну сферу наук я собі уявляю як широке поле, одні частини якого темні, а інші освітлені. Наші праці мають на меті або розширити межі освітлених місць, або примножити на полі джерела світла. Одне властиво творчому генію, інше – проникливому розуму, який вносить поліпшення.

Д. Дідро

Можливі різні варіанти оцінювання будь-якого виду творчої діяльності, проте в усіх сферах – і в науці теж – найбільш об'єктивним є оцінювання за кінцевим результатом, а не за процедурою його досягнення і витраченими на це зусиллями. Так, оцінювати досить важко, а іноді і неможливо. Тому звичайно оцінюють результат поточної роботи науковців чи наукового колективу.

Методика оцінювання якості наукової діяльності чимось нагадує процедуру виявлення переможців у спортивних змаганнях, коли кращих визначають, орієнтуючись на ті чи інші досягнуті спортсменами кількісні показники (час пробігу, довжина стрибка та ін.).

Проте аж до початку ХХ ст., коли наукою займалася дуже невелика кількість людей, що йшли в неї передусім за покликанням і по суті з альтруїстичних міркувань, внесок ученого наукове співтовариство фактично оцінювало лише за змістовими якісними критеріями.

Механізм такої оцінки був невідомий і не піддавався кількісному опису, але інтуїтивно усі визнавали, що особистий вклад Гауса або Чебишева у математику, Ньютона та Ейнштейна у фізику, Менделя або Вавилова у біологію є настільки значущим, що перевершує внесок інших дослідників у відповідній галузі науки.

Коли заняття наукою стало досить масовим самих лише якісних критеріїв для оцінювання наукової діяльності стало недостатньо. Тому дедалі наполегливішою вимогою часу стала необхідність оцінювання з використанням кількісних параметрів наукової діяльності.

Особливо важливою така об'єктивна оцінка, коли йдеться про ті чи інші “відзнаки” наукового колективу або окремого ученого – державне бюджетне фінансування наукових досліджень, виділення грантів або заохочення окремих дослідників у вигляді присудження їм премій, медалей, учених ступенів і звань.

Проте по суті взагалі немає ніяких об'єктивних кількісних критеріїв оцінювання якості наукової діяльності в наукового співтовариства. Стосовно конкретного дослідника вона має виключно суб'єктивний характер – у вигляді вольових рішень, голосувань на вчених радах, рецензій на наукові праці та в інших аналогічних формах. Вирішити цю проблему допомагає наукометрія.

17.3. Показники оцінювання науковості

Наукометрія як галузь наукознавства

Проблемою оцінювання науковців займається наукометрія – галузь наукознавства, що займається статистичними дослідженнями структури і динаміки наукової інформації.

Основні завдання наукометрії вирішують спеціалізовані інститути та інформаційні служби. Однак для приватних пошукових завдань реального користувача можна обрати деякі методи, що дають йому змогу точніше орієнтуватися в інформаційному полі своєї предметної галузі.

**Наукометричні
методи**

З безлічі вивчених і випробуваних наукометричних методів для вирішення інформаційних завдань користувача найбільше підходять такі методи, як статистичний, підрахунку кількості публікацій, цитат-індекс.

**Статистичний
метод**

Статистичний метод використовує такі вимірники, як кількість учених, журналів, замовлень на річні комплекти журналів у бібліотеках та інформаційних центрах. У цьому методі вирізняють тимчасові динамічні залежності і стаціонарні розподіли.

Тимчасова динаміка кількості журналів припускає використання двох індикаторів: кількість журналів і задані проміжки часу. Причому з двох задіяних розподілом індикаторів лише один (кількість журналів) є в повному розумінні індикатором (вимірником). Саме його значення відкладається на осі абсцис. *Тимчасова динаміка* кількості співавторів у бібліометричному аналізі передбачає основний індикатор: статті в цілому, написані декількома авторами; частку робіт з 1, 2, 3, 4 і більше авторами; середня кількість авторів статей.

Значення феномену співавторства для інформаційного пошуку полягає в тому, що продуктивність і співавторство корелюють між собою. Це дає змогу виділити ядро найбільш активних дослідників, кількість яких, зазвичай, невелика, і велику кількість авторів, які співпрацюють у незначній кількості статей.

Розподіл журналів за попитом на них у бібліотеках та інформаційних центрах значною мірою відображає їх актуальність і може бути використаний при формуванні бібліотечного фонду. Але для користувача в самостійному інформаційному пошуку більш підходить оцінювання публікацій, розміщених у різних журналах.

**Метод підрахунку
кількості публікацій**

При розподілі журналів за кількістю релевантних (відповідних інформаційній задачі користувача) публікацій основний індикатор можна використати метод підрахунку кількості цих публікацій. Такий розподіл доцільний при організації самоінформації, тобто при виділенні “ядра” журналів, які повинен переглядати сам користувач. Розподіл середнього обсягу статей за авторами, окремими напрямками, авторами і організаціями (науковими або проектними), регіонами варто проводити в табличному варіанті через багатofакторні індикатори.

Таким чином, у методі підрахунку публікацій вимірником є кількість наукових продуктів (книг, статей, звітів та ін.), що поєднуються загальним терміном – “публікація”. Хоча наукометричний індикатор “кількість наукових публікацій” розроблений краще за інші, в конкретних випадках його

застосування необхідно проводити формалізовану процедуру “зважування” публікацій різних типів та окремих публікацій.

Розподіл учених за кількістю публікацій дає змогу виявити не тільки продуктивність, але й ранг ученого, і, отже, його значущість. Це допомагає обґрунтувати включення робіт цього дослідника у список літератури свого дисертаційного дослідження. Розподіл публікацій за науковими напрямками для різних країн дає можливість дістати уявлення про відносний рівень розвиненості окремих галузей науки в країнах, що можна використати у виробленні рішення щодо вивчення публікацій тієї чи іншої країни в рамках своєї дослідницької роботи.

Метод цитат-індексу

Метод цитат-індексу ґрунтується на обов'язковості посилань у наукових публікаціях; в його основі лежить наукометричний індикатор – *кількість посилань*. Цей метод використовують для вимірювання параметрів науки і продукту праці вченого – наукової публікації. Перспективи розвитку методу цитат-індексу більшою мірою пов'язані з розвитком комп'ютерних мереж обліку цитування.

Розподіл журналів за їх цитуванням можливий у декількох варіантах. Одним з них є розподіл за кількістю посилань на них, іншим – за кількістю посилань на них, поділений на кількість розміщених у цих журналах публікацій.

Існують і інші наукометричні методи оцінювання наукових праць окремих авторів, наукових шкіл, галузей наук тощо.

У пошуках критеріїв оцінювання у західній наукометрії був запропонований “індекс цитування”. Фактично це кількість посилань на роботи цього дослідника у відповідній галузі наукового знання за конкретний період.

Індекс цитування

Індекс цитування (ІЦ) – реферативна база наукових публікацій, що індексує посилання, вказані в пристатейних списках цих публікацій, і надає кількісні показники щодо цих посилань.

Перший індекс цитування був пов'язаний з юридичними посиланнями і датується 1873 р. (Shepard's Citations). У 1960 Інститут наукової інформації (ISI), заснований Євгенієм Гарфсломом, євів перший індекс цитування для статей, опублікованих в наукових журналах, поклавши початок такому ІЦ, як “Science Citation Index”, і потім включивши в нього індекси цитування громадських наук (“Social Sciences Citation Index”) і мистецтвах (“Arts and Humanities Citation Index”). Починаючи з 2006 р. з'явилися й інші джерела подібних даних, наприклад Google Scholar.

Показники цитування

Основним показником цитування є *кумулятивний індекс цитування* – загальна кількість посилань на всі роботи автора за весь час його діяльності. Цей індекс характеризує вченого як такого, що активно працює за умови, що на його роботи є понад 100 посилань за останні 7 років.

Іншими показниками є кількість проіндексованих робіт (аналог списку наукових праць) та індекс цитування однієї роботи – середня кількість посилань на одну роботу, внесена в індекс.

Індекс Хірша

Індекс Хірша (h -індекс) – це наукометричний показник, запропонований у 2005 р. американським фізиком Хорхе Хіршом з університету Сан-Дієго, Каліфорнія. Індекс Хірша є кількісною характеристикою продуктивності вченого за кількістю його публікацій і цитувань цих публікацій. Індекс обчислюють на основі розподілу цитувань робіт цього дослідника.

За пропозицією Хірша, вчений має індекс h , якщо h з його N_p статей цитуються як мінімум h разів кожна, тоді як решта ($N_p - h$) статей цитуються не більш, ніж h разів кожна. Інакше кажучи, вчений з індексом h опублікував h статей, на кожному з яких послалися як мінімум h разів.

Так, якщо у дослідника опубліковано 100 статей, на кожному з яких є лише одне посилання, його h -індекс дорівнює 1. Таким же буде h -індекс дослідника, що опублікував одну статтю, на яку послалися 100 разів. Водночас (більш реальний випадок), якщо у дослідника є 1 стаття з 9 цитування, 2 статті з 8 цитували, 3 статті з 7 цитуваннями, ..., 9 статей з 1 цитуванням кожної з них, то його h -індекс дорівнює 5.

Зазвичай розподіл кількості публікацій $N(q)$ залежно від кількості їхніх цитувань q за дуже грубого наближення відповідає гіперболі: $N(q) \approx \text{const} \times q^{-1}$. Координата точки перетину цієї кривої з прямою $N(q) = q$ і дорівнює індексу Хірша.

Індекс Хірша був розроблений для більш адекватного оцінювання наукової продуктивності дослідника, ніж за допомогою таких простих характеристик, як загальна кількість публікацій / загальна кількість цитувань.

Проте цей індекс доречний лише при порівнянні вчених, що працюють в одній галузі досліджень, оскільки традиції, пов'язані з цитуванням, відрізняються в різних галузях науки (наприклад, у біології та медицині h -індекс набагато вищий, ніж у фізиці). У нормі h -індекс фізика приблизно дорівнює тривалості його наукової кар'єри в роках, тоді як у видатного фізика він удвічі вищий.

Хірш вважає, що у фізиці (і в реаліях США) h -індекс 10–12 може бути одним із визначальних факторів для рішення про надання досліднику постійній позиції у великому дослідному університеті; рівень дослідника з h -індексом, 15–20, відповідає членству в Американському фізичному товаристві; індекс 45 і вище може означати членство в Національній академії наук США.

Індекс Хірша, зрозуміло, не ідеальний. Неважко придумати ситуацію, коли h -індекс дає абсолютно неправильну оцінку значущості дослідника. Зокрема, коротка кар'єра вченого є підставою для недооцінювання значущості

його робіт. Так, *h*-індекс французького математика Еваріста Галуа дорівнює 2 і залишиться таким назавжди. Якби Альберт Ейнштейн помер на початку 1906 р., його *h*-індекс зупинився б на 4 або 5, попри надзвичайно високу значущість статей, опублікованих ним у 1905 р.

На сьогодні у західних країнах індекс цитування визнаний однією з найефективніших світових систем наукової інформації. Структура індексу цитування забезпечує йому досить широкий спектр функцій, головними з яких є:

- 1) інформаційний пошук для обслуговування індивідуальних дослідників і наукових організацій;
- 2) використання зв'язків між публікаціями для виявлення структури галузей знання, спостереження і прогнозування їх розвитку;
- 3) оцінювання якості публікацій та їх авторів науковим співтовариством. Комплексне оцінювання індексу цитування дає змогу оцінювати наукові підрозділи за тим, які науковці до них входять. Його широко застосовують для оцінювання журналів, наукових товариств, редакційних колегій та ін.

17.4. Наукометричні бази даних

Для визначення індексу цитованості та індексації наукової літератури сьогодні використовують спеціальні наукові пошукові системи (табл. 17.1).

Таблиця 17.1

Основні наукові пошукові системи

Видавництво	Продукти
Google Scholar	Інформаційно-пошукова система, орієнтована на пошук наукової літератури за різними галузями знань та за різними джерелами, включаючи рецензовані статті, дисертації, книги, реферати і звіти, що опубліковані видавництвами наукової літератури, професійними асоціаціями, вищими навчальними закладами та іншими науковими організаціями; модифікація Google
Google Book Search	Світова електронна бібліотека книг
Scirus	Науковоорієнтована пошукова система. Здійснює пошук у понад 450 млн. наукових спеціалізованих веб-сторінок (латиницею), які містять наукові, навчальні, технічні і медичні дані (найновіші звіти, рецензовані статті, патенти, препринти і журнали)
DOAJ	Directory of Open Access Journals – близько 3 тис. повнотекстових рецензованих наукових журналів (близько 200 тис. статей) з усіх галузей знань та різними мовами
arXiv	Найпопулярніший відкритий архів наукових публікацій. Містить понад 500 тис. статей з фізики, математики, комп'ютерних наук та біології
CiteSeerx	Електронна бібліотека публікацій з комп'ютерних наук. Містить широкий спектр додаткових можливостей з аналізу автономного індексу цитування (Autonomous Citation Indexing – ACI), пошуку та аналізу статей

Видавництво	Продукти
PLoS	Public Library of Science – 8 журналів з медицини та біології неприбуткової організації науковців, діяльність якої спрямована на створення наукової літератури для публічного відкритого доступу
BioMed Central	196 наукових журналів з медицини
PubMed Central	Безкоштовний цифровий архів з 530 журналів з біомедичних наук та наук про життя, що підтримується U.S. National Institutes of Health (NIH) та National Center for Biotechnology Information (NCBI) in the National Library of Medicine (NLM). Окремі журнали тимчасово недоступні з періодом ембарго від кількох місяців до півроку з моменту появи друкованого видання
OSTI	Energy Citations Database (ECD) – наукова база даних, що підтримується U.S. Department of Energy, Office of Scientific & Technical Information. Містить понад 2,3 млн бібліографічних записів і понад 193 тис. електронних документів, починаючи з 1943 р.
NARCIS	Архів, що містить понад 163 тис. наукових публікацій та понад 20 тис. докторських дисертацій з університетів та наукових установ Данії. Більшість публікацій доступна у повних текстах
CiteSeer	Відкритий архів з комп'ютерних наук (понад 750 тис. документів)
Cogprints	Cognitive Science EPrint Archive – відкритий репозитарій з когнітивних наук (психологія, нейрологія, лінгвістика, комп'ютерні науки, філософія, біологія)
E-LIS	The open archive for Library and Information Science – репозитарій наукових публікацій за підтримки Міністерства культури Іспанії
HighWire Press	Репозитарій підрозділу бібліотеки Стенфордського університету. Понад 1 тис. журналів, 4,5 млн повнотекстових рецензованих статей, з них 1,8 млн у вільному Інтернет доступі
J-STAGE	Japan Science and Technology Information Aggregator, Electronic – понад 500 наукових журналів (близько 250 тисяч статей) з різних галузей знань
LISTA	Library, Information Science & Technology Abstracts – професійна база даних для бібліотечних та інформаційних працівників, що включає понад 600 повнотекстових журналів, книг, дослідницьких звітів, матеріалів конференцій з усіх проблем бібліотечної справи та інформаційних технологій (ретроспектива з 1960-х рр.)
Open J-Gate	Портал електронних журналів – понад 4 тис. назв журналів, 50% яких – рецензовані академічні.
RePEc	Research Papers in Economics – відкритий архів з економіки (робочі документи, журнальні статті, компоненти програмного забезпечення. Містить 700 тис. документів, 600 тис. з яких є у відкритому доступі
TRC	Teacher Reference Center – 260 найбільш популярних освітніх, в т.ч. адміністративних професійних журналів, періодики та книжок для вчителів та бібліотекарів (оподаткування, безперервна освіта, педагогічні дослідження, навчальні медіа тощо)

Видавництво	Продукти
Theses Canada Portal	Загальнодоступні канадські дисертації за період 1998–2002 рр.
U.S. PTO	U.S. Patent and Trademark Office – патенти США за період 1790–1975 рр. Пошук за номерами патентів і Current US Classification
Hindawi	Hindawi Publishing Corporation – понад 100 рецензованих журналів з інженерії, математики, фізики, природничих наук та медицині у відкритому доступі.
EZB	Elektronische Zeitschriftenbibliothek – електронна бібліотека журналів при бібліотеці університету Регенсбурга; доступ до змісту журналів та до повних текстів статей. Понад 30 тис. журналів, у т.ч. понад 15 тис. безкоштовних (позначені зеленим)
Free Medical Journals	База даних медичних журналів; доступ до реєстрів і повних текстів
Ingenta	Багатогалузева бібліографічна база; пропонує доступ до понад 28 тис. наукових журналів із широкими пошуковими можливостями
IPL	Internet Public Library – близько 3000 електронних журналів з багатьох галузей знань
FindArticles	Сервіс пошуку (діє від 1998 р.) у понад 300 світових журналів та видань у галузі управління, економіки, інформатики, техніки, освіти, спорту, мистецтва тощо
MEOS	Minerva Electronic Online Services – інтердисциплінарна, двомовна (німецька та англійська) база наукових журналів різних видавництв; пошук, бібліографічні дані і тези у вільному доступі.
New Jour	Пошукова система електронних публікацій, доступних в Інтернеті; за підтримки Georgetown University
PubList.com	Пошукова система по 150 тис. електронних і друкованих журналів з багатьох областей знань.

Далі буде розглянуто найпоширеніші з основних наукових пошукових систем Google Scholar і Scopus.

Пошукова система Google Scholar

Google Scholar спеціалізується на індексації одного типу матеріалів – наукових публікацій (статей, книг, препринтів та іншого).

Наука – найважливіше, найпрекрасніше і найпотрібніше в житті людини, вона завжди була і буде вищим проявом любові, тільки нею одною людина переможе природу і себе.

А.П. Чехов

Як і універсальна пошукова система Google, Google Scholar повідомляє користувачеві назву, фрагмент тексту і гіперпосилання на документ.

Робот Google Scholar відвідує тільки сайти, що стосуються науки, і збирає у свій індекс інформацію про місцезнаходження і зміст наукових робіт. У базу

даних потрапляють відомості як про безкоштовні повнотекстові статті, так і про ті, в яких доступні лише реферати або бібліографічні описи.

Google Scholar включає статті, що опубліковані в журналах, зберігаються в депозитаріях або знаходяться на сайтах наукових колективів чи окремих учених.

Google Scholar містить відомості не лише про онлайн, але і про друкарські статті. Робот Google Scholar індексує наукові публікації в Інтернет. Якщо в онлайн-документі в списку літератури виявляється посилання на офлайн-документ, бібліографічний опис такого друкарського документу теж потрапляє в базу даних Google Scholar.

У списку результатів пошуку офлайн-статті мають позначку [Citation]. Список результатів пошуку містить гіперпосилання, що ведуть до веб-сторінок з інформацією про статтю (як мінімум – бібліографічний опис). У списку результатів пошуку може бути декілька посилань на матеріали, що стосуються однієї і тієї ж статті (наприклад, посилання на сайт видавництва, на сайт агрегатора, на реферативну базу даних, на персональний сайт автора).

У списку результатів пошуку посилання на безкоштовні повні тексти публікацій мають позначки [PDF]. У списку може бути декілька посилань на декілька повнотекстових версій однієї і тієї ж статті (наприклад, на остаточну версію на сайті видавництва і на препринт на сайті автора).

Пошукова програма Google Scholar працює за тими ж правилами, що і пошукова програма Google, хоча Google і Google Scholar – це різні бази даних. Google Scholar виконує не лише інформаційні, але і наукометричні функції.

Як визначається рейтинг статей?

Google Scholar класифікує статті так само, як і вчені, оцінюючи увесь текст кожної статті, її автора, видання, в якому стаття з'явилася, і частоту цитування цієї роботи в науковій літературі.

Google Scholar може різко збільшити популярність і доступність видань у всьому світі. У співпраці з видавцями наукової літератури індексуються минулі статті, дисертації, препринти, реферати і технічні звіти з усіх наукових дисциплін, що робить їх доступними для пошуку в Google Scholar.

Google Scholar може індексувати статті у форматі PDF, якщо вони містять доступний для пошуку текст. Крім того, індексуються файли у таких форматах: HTML, PostScript, стиснений PostScript (ps.gz), стиснений PDF (pdf.gz).

Реферативно-бібліографічна база даних Scopus

Scopus – бібліографічна і реферативна база даних та інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях. Індексує 18000 назв наукових видань з технічних, медичних та гуманітарних наук 5000 видавців. База даних індексує наукові журнали, матеріали конференцій та окремі книжкові видання. Розробником та власником Scopus є видавнича корпорація Elsevier. База даних доступна на умовах передплати через веб-інтерфейс.

Пошуковий апарат Scopus інтегрований з пошуковою системою Scirus для пошуку веб-сторінок та патентною базою даних.

База даних Scopus позиціонується видавничою корпорацією Elsevier як найбільша у світі універсальна реферативна база даних з можливостями відстеження наукової цитованості публікацій. Згідно з оголошеною стратегією, ця база даних має стати найбільш повним та вичерпним ресурсом для пошуку наукової літератури. Станом на середину 2009 р. Scopus включала 38 млн записів наукових публікацій, в тому числі 19 млн записів ресурсів, опублікованих після 1996 р., зі списками бібліографії.

Класифікаційна система Scopus включає 24 тематичні розділи.

Scopus індексує наукові джерела, що видаються різними мовами, за наявності у них англійських версій рефератів.

Цитованість у цій базі даних підраховується шляхом автоматизованого аналізу змісту цих списків. Таким чином, у SCOPUS підраховується кількість посилань на всі проіндексовані ресурси, але лише у ресурсах, опублікованих після 1996 р.

Для авторів, які опублікували більше однієї статті, у SCOPUS створюються індивідуальні облікові записи – профілі авторів з унікальними ідентифікаторами авторів (Author ID). Ці профілі надають таку інформацію, як варіанти імені автора, перелік місць його роботи, кількість публікацій, роки публікаційної активності, галузі досліджень, посилання на основних співавторів, загальна кількість цитувань публікацій автора, загальна кількість джерел, на які посилається автор тощо. База даних дає користувачам можливість використовувати унікальні ідентифікатори авторів для формування пошукових запитів та налаштування сповіщень (електронною поштою або через RSS) щодо змін у профілях авторів.

База даних SCOPUS надає широкі можливості для отримання наукової статистики та проведення автоматизованого аналізу видань. Інструмент Journal Analyzer дає змогу проводити розширений аналіз наукового рівня видань (в тому числі порівняльний аналіз кількох видань) за чотирма основними показниками:

- загальна кількість статей, опублікованих у виданні протягом року;
- загальна кількість посилань на видання в інших виданнях протягом року;
- тренд року (відношення кількості посилань на видання до кількості статей, опублікованих у виданні);
- відсоток статей, які не були процитовані.

За даними наведених вище баз даних, станом на 2011р. в цілому за всіма галузями знання Україна за кількістю наукових публікацій посідає 33-є місце, а за кількістю цитувань – 40-е.

За кількістю публікацій найвищий рейтинг Україна має у галузі механіки матеріалів (9-е місце серед країн світу), найнижчий – у галузі стоматології (110-е місце).

17.5. Електронні наукові публікації в системі наукометрії

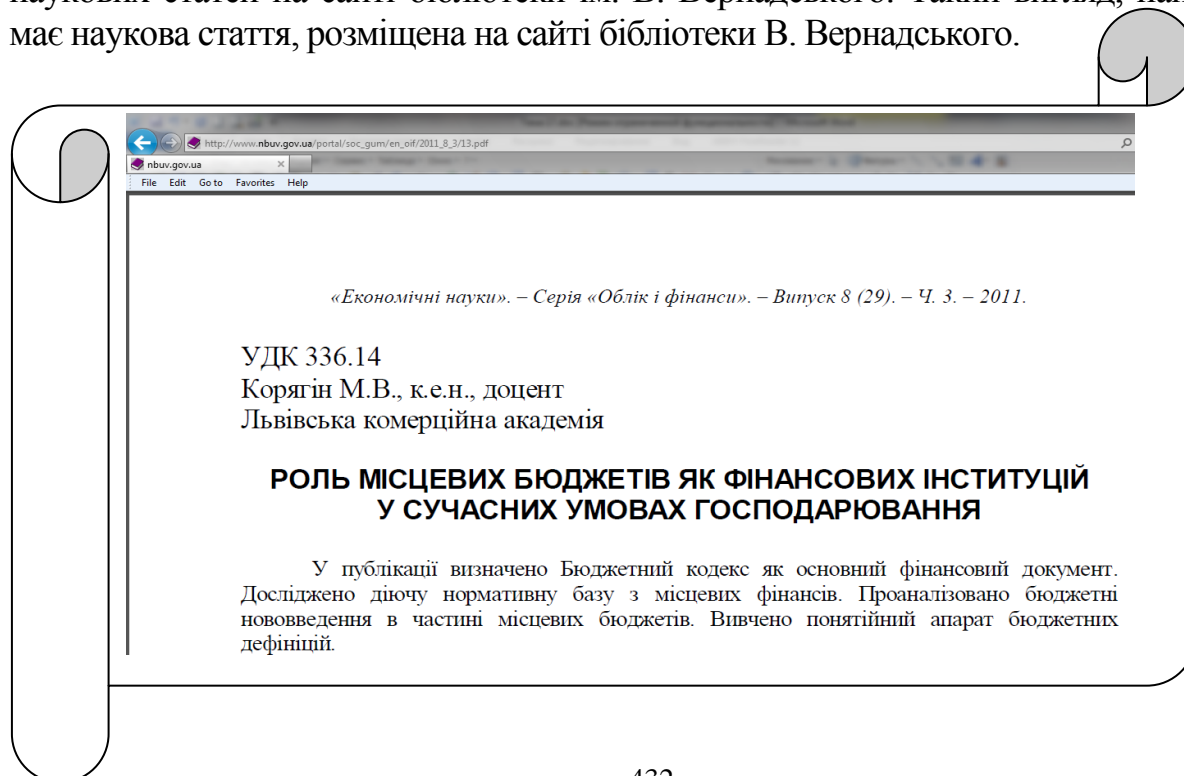
Останнім часом в умовах широкого та всепроникаючого розвитку комп'ютерних технологій, електронних баз даних, Інтернет дедалі більшого значення набувають електронні наукові публікації.

Електронна наукова публікація

Електронна наукова публікація – це спосіб ознайомлення цільової аудиторії з результатами наукової діяльності шляхом їх опублікування в електронному варіанті. Будь-яка наукова робота авторського колективу, докторантів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників, здобувачів, студентів та просто усіх зацікавлених може бути розміщена у спеціальних наукових виданнях або навіть за їх межами у всесвітній мережі Інтернет, що забезпечує максимально широкий доступ до її змісту в усьому світі, без будь-яких перешкод та обмежень у часі та просторі.

Опублікована в електронному варіанті наукова робота (публікація) дає змогу довести до максимально широкого кола зацікавлених користувачів останні результати наукових досліджень автора, швидко популяризувати певні наукові знання та інформувати максимально широку цільову аудиторію – від фахівців і вчених до студентів і учнів. Існують два основних способи публікації електронних наукових праць.

За першого способу в електронному варіанті друкується наукова праця, попередньо розміщена у друкованому фаховому виданні. Такі публікації у більшості випадків здійснюють або самі фахові видання (журнали, вісники, організатори конференцій), або центральні бібліотеки країн. Автор наукової праці у цьому процесі не бере участі. Наприклад, більшість друкованих фахових видань у галузі бухгалтерського обліку паралельно розміщують електронні варіанти виданих наукових статей на сайті бібліотеки ім. В. Вернадського. Такий вигляд, наприклад має наукова стаття, розміщена на сайті бібліотеки В. Вернадського.

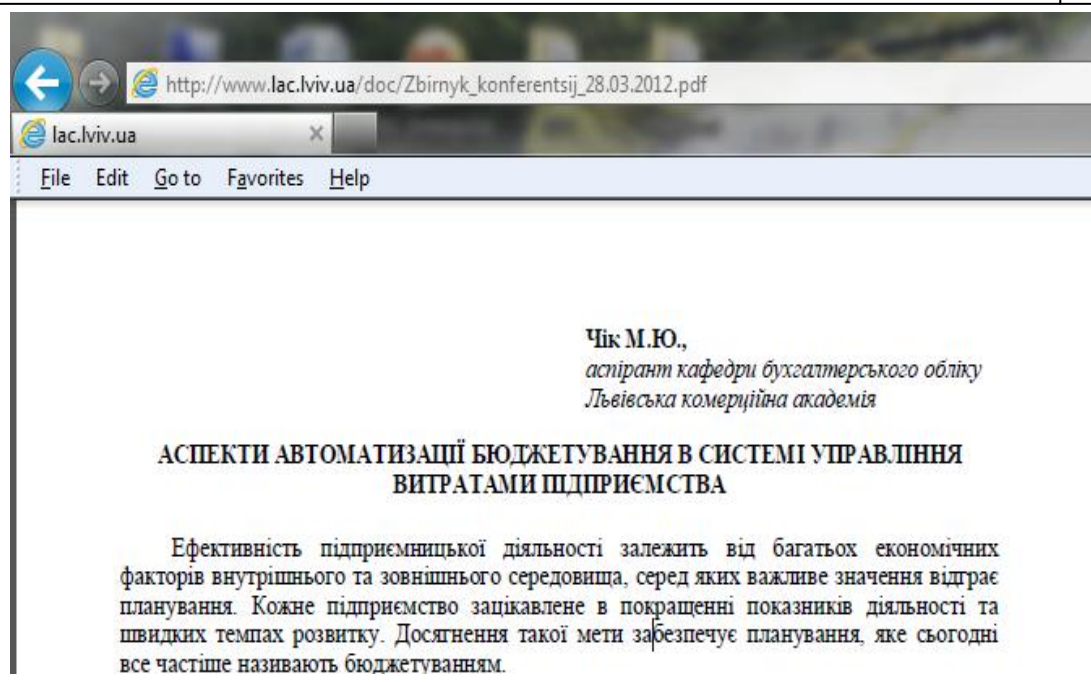
Щоб електронний варіант наукової праці не впливав на розповсюдження друкованих версій журналів звичайно чинять так:

1. Повнотекстові варіанти нових наукових праць не публікують в електронному варіанті, а дають інформацію щодо можливості та умов придбання друкованого варіанта.

2. Публікують електронні варіанти наукових праць із запізненням, для журналів на 2–3 роки).

3. У багатьох випадках надається адреса для зв'язку з авторами, і тоді сам автор вирішує питання про можливість передачі електронного варіанта статті чи іншої наукової праці.

За другого варіанта наукова праця (переважно статті або тези доповіді) одразу публікуються на певному Інтернет-ресурсі без дублювання у друкованому варіанті. Такий вигляд, наприклад мають Тези доповіді І Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів”.

В обох варіантах електронні наукові праці значно підвищують рейтинг автора під час визначення індексу цитування за одною з описаних вище систем Інтернет-наукометрії. Щоб опублікувати наукову роботу в Інтернет, потрібно підготувати документ та обрати місце публікації.

Підготовка документа для публікації в мережі Інтернет

Наукову роботу можна опублікувати в Інтернет різними шляхами. Можна розмістити посилання

на документ на своєму сайті, опублікувати в електронному журналі чи в електронній бібліотеці.

Основні вимоги для публікації наукової праці на певному Інтернет-ресурсі завжди публікуються організаторами наукових заходів, Інтернет-конференцій, Інтернет-симпозіумів, електронних фахових журналів тощо. Їх дотримання є обов'язковим, інакше наукова праця, навіть найвищої “наукової якості”, може бути відхилена за формальними ознаками.

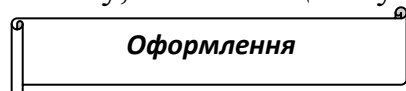
Проте для індексування наукової праці, підвищення наукового рейтингу її автора, необхідно враховувати, що в бібліографічній і реферативній базі даних Scopus усі наукові роботи зберігають в форматі PDF. Хоча база даних Google Scholar індексує роботи і в інших, крім PDF, форматах, - HTML, PostScript, ущільненому форматі PostScript (ps.gz) та ущільненому форматі PDF (pdf.gz), – рекомендується для підвищення надійності та швидкості індексації також зберігати наукову працю у форматі PDF.

Перевагами публікації наукових праць в Інтернет у форматі PDF є:

1. *Сумісність*. Завдяки широкому безкоштовному поширенню програми Adobe Acrobat Reader наукові матеріали, опубліковані у форматі Adobe PDF, будуть доступними для перегляду та друку з будь-якого комп'ютера або ноутбука.

2. *Цілісність документу*. Растровий формат PDF зберігає документи у вигляді цілісного зображення. Це означає, що для їх відображення не потрібно встановлювати додаткові шрифти. Ви можете бути впевнені, що документи на будь-якому комп'ютері матимуть такий самий вигляд, як і у вас.

3. *Захист даних*. Виділення вмісту документа курсором і копіювання в буфер обміну неможливі, за деякими винятками. Тому ви можете не боятися плагіату, навіть якщо опубліковані документи потраплять не в ті руки.

Будь-яка пошукова система Інтернет в першу чергу намагається проіндексувати роботу, використовуючи метадані. То для спрощення рекомендовано зберігати бібліографічні дані про наукову роботу в метаданих.

Метадані – це структуровані дані, що являють собою характеристики описуваних сутностей з метою їх ідентифікації, пошуку, оцінювання, управління ними. Наприклад, якщо пошукова система “знає” про те, що “Лука Пачолі” є “винахідником подвійного запису”, то вона може видати у відповідь на запит про винахідників подвійного запису веб-сторінку про Луку Пачолі, навіть якщо слова “винахідник подвійного запису” не трапляються на цій сторінці.

Для того щоб вказати метадані, достатньо при створенні PDF файлу заповнити відповідні поля в настройках документу.

Наведення правильних метаданих щодо наукової праці може полегшити процес індексації та підвищить вірогідність визначення усіх посилань на цю роботу.

Щоб перевірити, чи індексується наукова Інтернет-публікація, достатньо ввести її назву в Google Академія. Із індексацією в Scopus ситуація складніша. Щоб наукова робота індексувалась у Scopus, вона має бути опублікована в одному з журналів, що належать до їхньої бази. База охоплює близько 25048 видань, але серед них є тільки 41 українське видання, тобто 0,16%. При цьому із 41 видання активних, тобто таких, що постійно оновлюють інформацію, лише 18.

Контрольні запитання

1. Що таке критерії науковості?
2. Які типові властивості науковості?
3. Як можна охарактеризувати “принцип об’єктивності”?
4. Що таке критеріальні ознака науковості?
5. Поясніть “об’єктивність розгляду” як критерій науки.
6. Які проблеми оцінювання наукової діяльності?
7. Що відносять до найбільш об’єктивної оцінки наукової діяльності?
8. Як можна охарактеризувати методіку оцінювання якості наукової діяльності?
9. Як оцінювалась наукова діяльність до початку XX ст.?
10. Що таке оцінювання наукової діяльності з використанням кількісних і якісних параметрів?
11. Які основні характеристики наукометрії?
12. Якими є основні завдання наукометрії?
13. Як характеризують наукометричні методи?
14. Що таке статистичний наукометричний метод?
15. Які основні характеристики методу цитат-індексу?
16. Що належить до спеціальних наукових пошукових систем?
17. Які основні характеристики наукової пошукової системи Google Scholar?
18. Що таке наукова пошукова система Scopus?
19. Як визначається рейтинг статей у пошуковій системі Scopus?
20. Які основні характеристики реферативно-бібліографічної бази даних Scopus?

Тести

1. Критерії науковості – це:
 - а) правила, за якими проводиться оцінювання відповідності або невідповідності певних знань узагальненим гносеологічним уявленням про встановлені стандарти наукового знання;

б) умови науковості, які виявляються через подання предмета дослідження в об'єктивованому вигляді, незалежно від того, які феномени досліджуються – матеріальні чи ідеальні;

в) специфічний тип ставлення до буття, який у певному аспекті обмежує пізнання, хоч і робить його науковим;

г) система знань з неодмінною підсистемою заборон, норм, вимог щодо свого функціонування.

2. Проблема оцінювання якості діяльності окремого ученого і наукових колективів з'явилася з:

а) виникненням бухгалтерського обліку як науки і в усі часи так чи інакше була однією з актуальних проблем;

б) виникненням людства і в усі часи так чи інакше була однією з актуальних проблем;

в) моменту зародження економіки як науки і в усі часи так чи інакше була однією з актуальних проблем;

г) моменту зародження самої науки і в усі часи так чи інакше була однією з актуальних проблем.

3. Галузь науки, що займається статистичними дослідженнями структури і динаміки наукової інформації – це:

а) політологія;

б) наукометрія;

в) соціологія;

г) культурологія.

4. Спеціальні наукові пошукові системи використовують для:

а) визначення індексу цитування і індексації наукової літератури;

б) визначення критеріїв науковості та індексу цитування;

в) характеристики еталонів науковості та індексації наукової літератури;

г) характеристики основних, типових властивостей науковості і визначення індексу цитування.

5. Принцип об'єктивності у науці – це:

а) принцип науковості, що передбачає максимальне абстрагування від суб'єкта;

б) метод науковості, якому притаманна побутова ментальність, і який обстоює позиції аналізу закономірностей, що розкривають причинно-наслідкові схеми досліджуваних подій;

в) принцип науковості, згідно з яким умовою науковості виступає подання предмета дослідження в об'єктивованому вигляді, незалежно від того, які феномени досліджуються – матеріальні чи ідеальні;

г) метод науковості, що передбачає пошук причин, тобто мотивованих певними закономірностями чинників, підстав, агентів споглядальних наслідків.

6. Можливі різні варіанти оцінки будь-якого виду творчої діяльності, проте в усіх сферах – і в науці також – найбільш об'єктивним є оцінювання:

- а) за кінцевим результатом;
- б) за процедурою його досягнення;
- в) за витраченими на це зусиллями;
- г) за початковим результатом.

7. Завдання наукометрії вирішують:

- а) вищі наукові заклади та спеціалізовані інститути;
- б) науково-дослідні інститути та інформаційні служби;
- в) вищі наукові заклади та науково-дослідні інститути;
- г) спеціалізовані інститути та інформаційні служби.

8. Пошукова система, яка спеціалізується на індексації одного типу матеріалів, – наукових публікацій (статей, книг, препринтів та ін.) – це пошукова система:

- а) ISTIO;
- б) Google Scholar;
- в) Advego Plagiatius;
- г) Rambler.

9. Принцип простоти в тій формі, яку пропонує так звана “бритва Оккама” – “не примножувати сутність”. Ідеться про те, що:

а) коли можна обстоювати позиції аналізу закономірностей, не слід розкривати причинно-наслідкові схеми досліджуваних подій;

б) умовою науковості виступає подання предмета дослідження в об'єктивованому вигляді, незалежно від того, які феномени досліджуються – матеріальні чи ідеальні;

в) коли можна пояснити певні явища однією підставою, не слід вводити додаткові сутності;

г) коли можна передбачити пошук причин, тобто мотивованих певними закономірностями чинників, підстав, агентів споглядальних наслідків, не слід розкривати причинно-наслідкові схеми досліджуваних подій.

10. Заняття наукою було долею дуже невеликого кола людей, що йшли в неї передусім за покликанням і, по суті, з альтруїстичних міркувань, внесок ученого оцінювався науковим співтовариством фактично лише за змістовими якісними критеріями до:

- а) початку XX ст.;
- б) кінця XIX ст.;

- в) початку XVIII ст.;
- г) кінця XVII ст.

11. З безлічі вивчених і випробуваних наукометричних методів для вирішення інформаційних завдань користувача найбільше підходять такі:

- а) математичний, статистичний, метод підрахунку кількості публікацій;
- б) статистичний, метод підрахунку кількості публікацій, метод підрахунку кількості друкованих аркушів, метод “цитат-індекс”;
- в) математичний, метод підрахунку кількості публікацій, статистичний;
- г) статистичний, метод підрахунку кількості публікацій, метод “цитат-індекс”.

12. Google Scholar повідомляє користувачеві:

- а) назву, розмір і фрагмент тексту;
- б) назву, фрагмент тексту і гіперпосилання на документ;
- в) розмір, фрагмент і зміст тексту;
- г) фрагмент тексту, гіперпосилання на документ та кількість подібних документів.

13. Наука досліджує явища, так би мовити, в чистому вигляді, відсторонюючись від дрібниць та всього того, що заважає виявити типові, істотні, принципові ознаки чи риси закономірного перебігу процесів – це принцип:

- а) простоти;
- б) об’єктивності;
- в) ідеалізації;
- г) суб’єктивності.

14. Коли заняття наукою стало досить масовим дедалі більш наполегливою вимогою часу стає необхідність оцінювання з використанням:

- а) якісних і кількісних критеріїв оцінювання наукової діяльності;
- б) математичних і кількісних критеріїв оцінювання наукової діяльності;
- в) об’єктивних і кількісних критеріїв оцінювання наукової діяльності;
- г) якісних та ідеальних критеріїв оцінювання наукової діяльності.

15. Статистичний метод використовує такі вимірники, як:

- а) кількість учених, аспірантів, студентів, замовлень на річні комплекти журналів;
- б) кількість журналів, підручників, посібників та замовлень на річні комплекти журналів у бібліотеках та інформаційних центрах;
- в) кількість кандидатів, докторів наук, доцентів, професорів у вищих навчальних закладах;

г) кількість учених, журналів, замовлень на річні комплекти журналів у бібліотеках та інформаційних центрах.

16. Робот Google Scholar відвідує тільки сайти, що стосуються:

- а) економіки;
- б) науки;
- в) наукових шкіл;
- г) вищих навчальних закладів.

17. Тимчасова динаміка кількості журналів припускає використання:

- а) трьох індикаторів: кількість журналів, кількість наукових статей і задані проміжки часу;
- б) одного індикатора: періодичність видання журналів;
- в) двох індикаторів: кількість журналів і задані проміжки часу;
- г) чотирьох індикаторів: кількість журналів, кількість наукових статей, періодичність видання журналів і задані проміжки часу.

18. Індекс цитування наукових статей (ІЦ) – це:

- а) реферативна база цих наукових публікацій, що індексує посилання, вказані в пристатейних списках цих публікацій і надає кількісні показники цих посилань;
- б) умова науковості, що виявляється через подання предмета дослідження в об'єктивованому вигляді, незалежно від того, які феномени досліджуються – матеріальні чи ідеальні;
- в) пошукова система, яка спеціалізується на індексації одного типу матеріалів – наукових публікацій (статей, книг, препринтів та ін.) – це пошукова система;
- г) можливий варіант оцінювання будь-якого виду творчої діяльності.

19. Основним показником цитування є індекс:

- а) нормативний;
- б) статистичний;
- в) математичний;
- г) кумулятивний.

20. Пошукова системи Google Scholar – це:

- а) інформаційно-пошукова система, орієнтована на пошук наукової літератури за різними галузями знань та за різними джерелами, включаючи рецензовані статті, дисертації, книги, реферати і звіти, що опубліковані видавництвами наукової літератури, професійними асоціаціями, вищими навчальними закладами та іншими науковими організаціями; модифікація Google;

б) система, орієнтована на пошук літератури за різними галузями знань та за різними джерелами, включаючи художню літературу, що опублікована видавництвами наукової літератури, професійними асоціаціями, вищими навчальними закладами та іншими науковими організаціями; модифікація Google;

в) система, орієнтована на пошук літератури за різними галузями знань та за різними джерелами, включаючи художню літературу, що опублікована видавництвами наукової літератури, професійними асоціаціями, вищими навчальними закладами та іншими науковими організаціями; модифікація Rambler;

г) інформаційна система, орієнтована на розміщення і виклад літератури за різними галузями знань та за різними джерелами, включаючи періодичні статті у публіцистичних журналах, що опубліковані відомими видавництвами України; модифікація Google.

Практичні завдання

1. Критерії науковості – це правила, за якими проводиться оцінювання відповідності або невідповідності певних знань узагальненим гносеологічним уявленням про встановлені стандарти наукового знання. Покажіть у вигляді таблиці критерії науковості та їх характеристику із наведенням прикладів.

2. Наведіть приклади основних наукових пошукових систем, які використовують для визначення індексу цитованості та індексації наукової літератури.

3. Визначте 10 українських науковців у галузі бухгалтерського обліку з найвищим індексом цитування.

Рекомендована основна література:

1. *Кримський С.* Наука як феномен цивілізації / С. Кримський // Вісник НАН України. – 2003. – № 3. – С. 4.

2. *Крутов В. И.* Основы научных исследований / В. И. Крутов ; под ред. проф. В. И. Крутова. – М. : Высшая школа, 1989. – 399 с.

3. *Пенкин М. С.* Искусство и наука : проблемы, парадоксы, поиски / М. С. Пенкин. – М. : Современник, 1982. – 302 с.

4. Пошукова система Google Scholar [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scholar.google.com.ua/>.

5. Пошукова система Scopus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scopus.com/home.url>.

Рекомендована додаткова література:

1. *Бурчин М. Н.* Введение в современную точную методологию науки: Структуры систем знаний / М. Н. Бурчин, В. И. Кузнецов. – М. : АО “Аспект-Пресс”. – 1994. – 120 с.

2. *Сидоренко В. К.* Основи наукових досліджень / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : 2000. – РНКЦ “ДІНІТ”, 2000. – 259 с.

3. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник для вищих навч. закл. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – Х. : ХДАК, 1998. – 288 с

4. Scopus in detail: What does it cover? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info.sciverse.com/scopus/scopus-in-detail/facts>.

5. *Кириллова О. В.* О системе включения журналов в БД Scopus : основные требования и порядок представления / О. В. Кириллова, 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://health.elsevier.ru/electronic/scopus_ins_journals/.

Тема 18. Етика наукової діяльності

18.1. *Поняття та основні складові етики наукової діяльності*

18.2. *Основні принципи та норми етики науки*

18.3. *Практичне використання етичних принципів у науковій діяльності студентів*

18.4. *Плагіат та засоби його пошуку*

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- основні етичні принципи наукової діяльності;
- характеристику та порядок розв'язання основних етичних питань у науковій діяльності;
- правила і положення про чесність у наукових дослідженнях і науковій творчості;
- зміст поняття “плагіат”, засоби його пошуку та уникнення.

18.1. Поняття та основні складові етики наукової діяльності

Кожний науковець, який пов'язав свій життєвий шлях з науковою діяльністю, спрямовану на створення та прогрес знань за допомогою наукових методів, досягнення високих наукових результатів, має дотримуватися певних принципів поведінки в науковому співтоваристві, що визначаються сукупністю морально-етичних цінностей, притаманних цьому виду творчої праці. Їх зміст склався історично й уточнюється та вдосконалюється самою науковою спільнотою відповідно до умов сучасності у зв'язку з виникненням нових етичних проблем у науці внаслідок суспільних трансформацій.

Етика – цемент науки.

Гаррі Абелєв

Етичні питання в науці можуть виникати з різних причин: як нереалізовані ідеї, котрі бажано втілити в життя; як конфлікти, де потрібно намагатися бути посередником; як дилеми, які потрібно зрозуміти та розв'язати; як сумнівна поведінка, яку необхідно обмежити і виправити; як непрофесійна поведінка тощо.

В останню чверть ХХ ст. предметне коло етики науки визначилося як осмислення тих норм, що мають спрямовувати не тільки стосунки вчених в межах наукового співтовариства або визначати вищі пізнавальні цінності науки, а й такі, що дозволяють або забороняють певне втручання науки в природу і людину.

Якщо говорити про становлення і утвердження статусу проблем етики науки в структурі філософії науки, то треба визначити 70-ті роки як час, коли

проблеми етичного змісту наукових досліджень у певних галузях економіки привернули увагу світової наукової спільноти.

Обговорення такого роду питань дало змогу філософам і методологам науки визначитися з приводу того, що таке етичні проблеми науки. Їх аналіз і осмислення представлені в роботах І. Фролова, Б. Юдіна. С. Пастушного, Р. Карпінської, А. Мамзіна та інших учених 70-80-х років ХХ ст.

На підставі цих досліджень етичні проблеми були визначені як такі, що пов'язані з усвідомленням того, що на дослідницьку діяльність ученого впливають соціокультурні фактори, зокрема моральні норми.

У свідомості світового наукового співтовариства утвердився статус етичних проблем науки як таких, що є результатом впливу науки на суспільство і природу. Яскравий приклад – дослідження відомого західного філософа науки Е. Агацці. Глибокі ідеї щодо цього сформульовані К. Апелем. І у вітчизняній, і у західній філософії науки визнається, що в реальній науці дослідницька діяльність спрямовується певними світоглядними і методологічними орієнтирами, вірою в істинність ідеалів науки, моральними принципами. Усвідомлення вченим необхідних норм реалізується у факті відповідальності вченого загальнолюдського характеру.

На підставі наведених обґрунтувань в етиці науки вводиться поняття відповідальності вченого. Академік В.Енгельгардт, який глибоко осмислював етичні проблеми науки, зауважував, що вчений у своїй діяльності природно несе відповідальність загальнолюдського характеру. Він відповідає за “повноцінність” отриманого ним наукового продукту; від нього очікують бездоганної вимогливості до достовірності матеріалу, коректності у використанні робіт своїх колег, логіки аналізу, обґрунтованості висновків. Це і є, за визначенням В.Енгельгардта, елементарна відповідальність вченого, його персональна етика.

Отже, персональна етика – це відповідальність за об'єктивність результату. Втім, за словами самого В.Енгельгардта, це лише елементарна етика, тобто непорушне правило. Але лише ним не вичерпується етика науки.

Наукова етика

Наукова етика – це сукупність установлених та визнаних науковою спільнотою норм поведінки, правил, моралі наукових працівників, зайнятих у сфері науково-технологічної та науково-педагогічної діяльності. Наукова етика поєднує у собі:

- 1) права та обов'язки наукових працівників;
- 2) наукову чесність;
- 3) конфлікт інтересів;
- 4) дотримання етичних норм і стандартів;
- 5) подання офіційних скарг.

Права та обов'язки наукових працівників

“Рекомендація про статус наукових працівників”, прийнята 18-ю Генеральною Асамблеєю ЮНЕСКО в

Парижі 20 листопада 1974 р. і ратифікована урядами більшості країн світу, зробила значний внесок у справу захисту прав наукових працівників і сприяння науковому прогресу.

Основні її положення цілком актуальні й сьогодні, хоча цілей ще не досягнуто в повному обсязі в багатьох країнах, зокрема і в Україні. У цьому документі зазначається, що наукові працівники покликані зіграти важливу роль в ефективнішому використанні науки та наукових методів на благо людства, сприяти збереженню миру і послабленню міжнародної напруженості. У ньому підкреслюється особлива відповідальність усіх гілок влади та урядів держав у справі захисту прав наукових працівників та створенні задовільних умов для проведення наукових досліджень.

У цьому основоположному документі сформульовані основні права і обов'язки наукових працівників:

- брати активну участь у визначенні шляхів розвитку науки і техніки та напрямків їх застосування в інтересах людства, а саме: аналізувати необхідні соціальні умови в кожному випадку та інформувати громадськість про можливі соціальні наслідки, брати участь як у підготовці, так і в реалізації прийнятих рішень, контролі та аналізі їх результатів;

- проводити наукові дослідження і здійснювати навчання в рамках своєї професійної діяльності; втручатися і виявляти ініціативу при свідомому виборі предмета і методів дослідження, при забезпеченні доступу до джерел інформації, необхідної для виконання своїх обов'язків; виявляти, аналізувати і повністю усвідомлювати ризик, пов'язаний з проведенням наукових досліджень;

- спілкуватися і обмінюватися інформацією, отриманою як у ході власних досліджень, так і з зовнішніх джерел; сприяти співробітництву і здоровій конкуренції між науковими працівниками, розповсюдженню знань з гуманною метою; використовувати сучасні засоби комунікації з метою забезпечення доступу до наукової інформації і стимулювання дискусій як у науковому співтоваристві, так і в суспільстві в цілому, сприяти конструктивному діалогу з людьми, відповідальність яких лежить в інших сферах (ЗМІ, політика, економіка тощо), що полегшить суспільству визнання моральних цінностей науково-технічних досягнень;

- створювати, застосовувати і розповсюджувати знання – це прямий обов'язок наукових працівників перед прийдешніми поколіннями як індивідуально, так і в сукупності завдяки контактам та співробітництву;

- відігравати свою роль на основі власної наукової діяльності. Тут мається на увазі: довіра в процесі роботи і визнання досягнень в науковій і громадській діяльності для всіх наукових працівників, особливо молодих вчених і жінок; можливість для наукових працівників, чоловіків і жінок робити свою наукову кар'єру незалежно від сімейних і батьківських обов'язків і створення рівних умов і можливостей для їх професійного зростання; винагороди відповідно до кваліфікації і результатів праці;

• змінювати соціальне оточення людей та природне середовище, розглядаючи розвиток людини і охорону природного середовища як визначальні критерії при виборі засобів використання наукового знання.

Права і обов'язки наукового працівника мають бути чітко визначені законодавчими документами та шляхом укладання колективного трудового договору між роботодавцями і профспілковими організаціями наукових працівників. Наукові працівники повинні вміти демократичним шляхом визначати умови праці та стиль співробітництва, прийнятий в наукових організаціях.

Просування по службових сходах має забезпечуватися з урахуванням таких факторів, як знання, кваліфікація, досвід, продуктивність і ефективність. Розвиток науки має повністю будуватися на демократичних методах, що забезпечують створення ієрархічних структур, організацій і наукових закладів. Права вчених на отримання вигоди від своїх оригінальних ідей, відкриттів і винаходів, а також прибуток від їх реалізації мають бути захищені законом і контрактами.

Наукова чесність

Наукова чесність обумовлює етичні цінності, якими повинні керуватися наукові працівники. Завдяки науковим дослідженням людство більше дізнається про світ, відкриває нові істини, виправляє помилкові уявлення та концепції. Завдяки навчальному процесу та вільним науковим дискусіям науковці намагаються підтримати і сприяти прагненню до навчання, подолати невігластво, передати знання. Оскільки прагнення до знань і пошук істини мають життєво важливе значення для наукової і науково-педагогічної діяльності, то свідомо нечесність є надзвичайно небезпечною для людського розвитку. Навіть тоді, коли нечесність не спричиняє значних матеріальних збитків, вона підриває цінність виконаних досліджень і створює негативний імідж науковців серед громадян.

Правила і положення про чесність у наукових дослідженнях і науковій творчості чинні для всіх наукових працівників, залучених до наукової та науково-педагогічної діяльності. Вони містяться в таких основних дефініціях.

Авторське право: авторами визнаються тільки ті наукові працівники, які зробили значний інтелектуальний внесок у певну наукову роботу.

Порушеннями в наукових дослідженнях вважаються: фальсифікація; переробка і плагіат; невизнання авторства або значного інтелектуального внеску в наукову роботу; використання нової інформації, ідей або даних із конфіденційних рукописів або приватних бесід; використання архівних матеріалів з порушенням правил використання архівних документів; недотримання державного законодавства, статутів та колективних договорів академій, вищих навчальних закладів та науково-дослідницьких організацій, положень про безпеку наукової праці.

Не вважаються порушеннями в науковій діяльності чинники, що притаманні дослідницьким процесам, і нефальсифіковані (несвідомі)

дослідницькі помилки, конфлікт даних, різні тлумачення та різні інтерпретації отриманих результатів, експериментальних розробок.

Кожний науковий працівник має право на продукт – результат власної інтелектуальної праці, але він не повинен обмежувати доступ до результатів з боку тих, хто допомагав йому при виконанні дослідження. Науковий працівник має бути відкритим для критики, порад і побажань. Потрібно, щоб науковий колектив належним чином ставився до інформації, котра вважається конфіденційною. Але норми конфіденційності не повинні перешкоджати розповсюдженню такої інформації, як об'єктивність оплати наукової праці в колективі.

Конфлікт інтересів

Конфлікт інтересів – це ситуація, за якої на судження, висновки та дії окремої особи впливають численні конфліктні, протилежні за формою та змістом інтереси. В таких ситуаціях необхідно знайти шляхи дотримання балансу між особистою автономією (незалежністю), професійною чесністю та підзвітністю.

Типи конфліктів інтересів можуть бути різними (рис. 18.1):

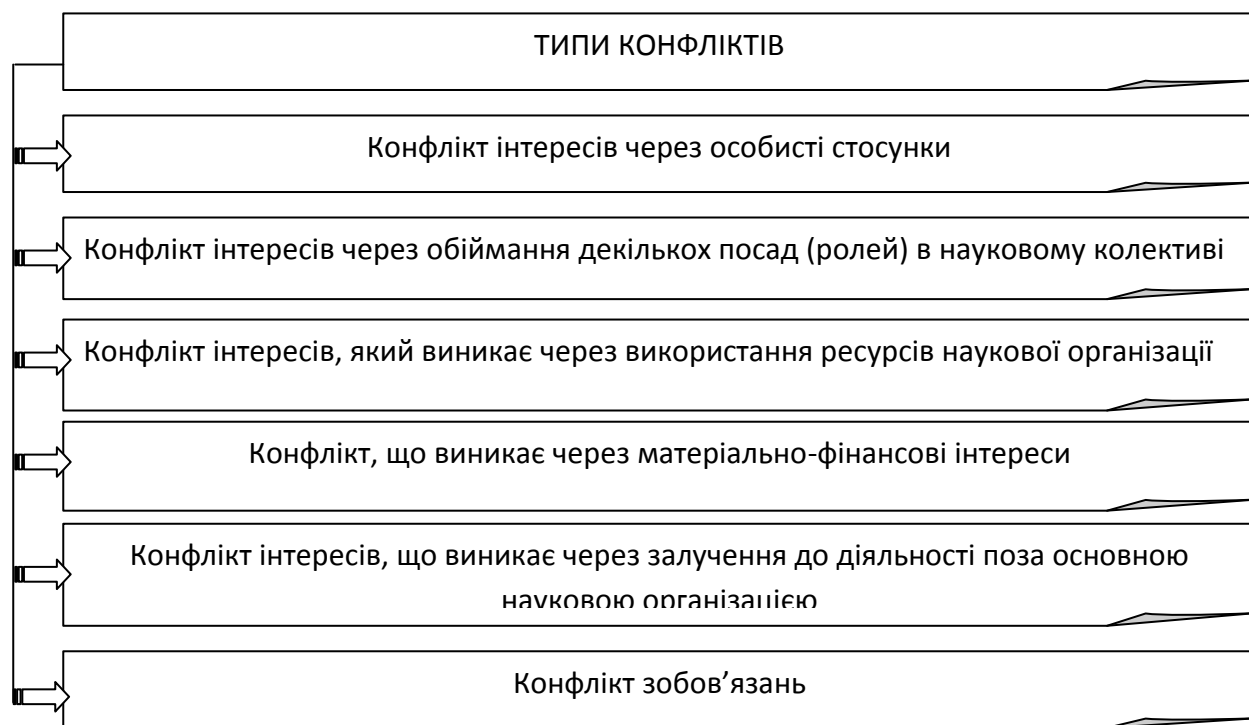

Рис. 18.1. Типи конфліктів інтересів у науковій діяльності

Конфлікт інтересів через особисті стосунки. У випадку, коли ті, хто приймають рішення, мають особисті стосунки з тими, кого ці рішення стосуються (члени родини, рідні, друзі), для забезпечення об'єктивності та обмеження впливу особистих стосунків (інтересів як позитивних, так і негативних) необхідно уникати участі в прийнятті цих рішень.

Крім того, практика показує, що не слід брати участі в ухваленні рішень (крім випадків надзвичайної важливості), що стосуються наукових партнерів – колишніх чи теперішніх. Слід також уникати таких рішень (не пояснюючи відкрито причин і мотивів), якщо участь у їх прийнятті може негативно вплинути на їх об'єктивність.

Конфлікт інтересів через обіймання декількох посад (ролей) в науковому колективі. Такі конфлікти посадових інтересів (справжні, потенційні та уявні) можна вирішити, уникаючи ухвалення рішення, яке б могло завадити врівноваженим, об'єктивним судженням та висновкам. Посадових конфліктів можна також уникнути, привертаючи колегіальну увагу до можливої упередженості та необ'єктивності.

Конфлікт інтересів, який виникає через використання ресурсів наукової організації. Науково-дослідний інститут або вищий навчальний заклад володіє різноманітними ресурсами (комп'ютерами, обладнанням, матеріалами, засобами зв'язку тощо). У випадку, коли цілі і завдання наукової організації та окремого члена колективу збігаються (наприклад, наукова публікація, аналітична записка тощо), ресурси організації можуть бути використані.

Якщо члени організації використовують її ресурси не для основної професійної діяльності (наприклад, виконання робіт на замовлення, за особистим грантом), наукова організація має право вимагати оплати за користування ресурсами. Суму і порядок оплати визначається окремо для кожного випадку.

За необхідності використання в роботі (публікації, доповідній записці тощо) назви наукової організації чи вищого навчального закладу слід звертатися за рекомендацією до колегіального правління (вченої чи науково-технічної ради), незалежно від мети використання назви чи посади (ролі) в науковій організації.

Конфлікт, що виникає через матеріально-фінансові інтереси. Члени наукового колективу, використовуючи право інтелектуальної власності, мають право укладати угоди та вільно продавати свої праці, створені в рамках своєї наукової діяльності, не спричиняючи при цьому конфлікту інтересів. Продуктами праці можуть бути статті, брошури, монографії, фільми, книги, твори мистецтва, винаходи тощо. Бажано таке положення записати в колективному договорі організації.

Наукові працівники можуть працювати за сумісництвом в інших подібних організаціях, створювати різного роду організації (прибуткові і неприбуткові фірми, громадські організації), що можуть надавати консультаційні послуги, виконувати дослідження на замовлення, виробляти і продавати товари і послуги. В цьому випадку головне, щоб така діяльність не перешкождала виконанню обов'язків перед науковою організацією, де постійно працюють науковці.

Конфлікт інтересів може також виникати у випадку, коли наукові працівники або керівництво мають особистий матеріальний інтерес в

організаціях і фірмах, з якими їх наукова організація укладає ділові угоди або здійснює сумісний бізнес. У цьому разі деякі члени наукової організації можуть отримувати нечесні переваги та вигоди. Тому, дотримуючись наукової етики, слід уникати укладання угод із фірмами і організаціями, в котрих члени наукового колективу мають значний матеріально-фінансовий інтерес.

Слід також уникати виникнення ситуацій, за яких члени наукового колективу або його керівники будуть вести переговори і укласти угоди з самими собою, як з працівниками інших агенцій чи фірм. Інакше, цьому є одна назва – корупція.

Конфлікт інтересів, що виникає через залучення до діяльності поза основною науковою організацією. Останнім часом наукові колективи та їх окремі наукові працівники все активніше співпрацюють і мають ділові відносини з різними державними установами та приватним бізнесом, з державними та приватними науковими фондами, як українськими, так і закордонними, які підтримують їх дослідження і використовують знання і досвід. Така співпраця є соціально та економічно вигідною і прибутковою.

Кожна наукова організація має розробити для себе моделі зовнішнього співробітництва, яке б не впливало на якість її науково-дослідної і творчої діяльності. Такі зв'язки сприятимуть обміну ідей. Але тенденції щодо надмірної зайнятості поза основним місцем роботи мають бути обмежені часовими рамками у колективних угодах організацій.

Конфлікт зобов'язань – це особлива форма конфлікту інтересів, що виникає стосовно співвідношення витраченого часу та обов'язків і зобов'язань в науковій організації.

Справжній конфлікт зобов'язань виникає в тому випадку, коли діяльність поза науковою організацією перетинається з виконанням зобов'язань за основним місцем роботи. Для уникнення конфлікту зобов'язань необхідно або зменшити обсяги іншої діяльності, або переглянути і зменшити обсяг роботи в науковій установі.

Науковий працівник має право на інші зобов'язання та здійснювати іншу діяльність, якщо вони не перешкоджатимуть виконанню в повному обсязі особистих чи колективних зобов'язань перед науковою організацією, де він постійно працює.

Дотримання етичних норм і стандартів

При порушенні етичних норм необхідно ретельно розібратися в ситуації і керуватися законодавчими нормами наукової праці, колективними договорами, етичними нормами, визнаними в наукових колективах. Вирішення етичних конфліктів, що виникають у формі дилем, має бути покладене на комісії з трудових спорів при профспілкових комітетах академічних установ шляхом обговорення і дискусій. При цьому краще дотримуватись принципу конфіденційності у випадку розгляду питання сумнівної поведінки або порушення.

Анонімні свідчення і заяви не слід розглядати, якщо людям і майну не загрожує реальна небезпека. Коли порушені обов'язкові принципи і стандарти поведінки (наукові, дослідницькі, фінансові), тоді вони мають стати предметом офіційних слухань.

Офіційну скаргу треба подавати в письмовій формі до комісії з трудових спорів або керівництву наукової чи навчальної установи. За необхідності після обговорення в комісії такі скарги можуть бути публічно розглянуті в трудовому колективі. Якщо на публічних слуханнях члена наукового колективу визнають винним у сумнівних діях, визнаних серйозними, проти нього можуть бути застосовані санкції, пропорційні серйозності порушення.

18.2. Основні принципи та норми етики науки

Заняття наукою – специфічний вид людської діяльності, суть якого – систематичний процес досліджень, спрямований на здобуття знань, що ґрунтуються на перевірених результатах.

Етика науки – це галузь, що вивчає специфіку моральної регуляції в науковій сфері, а також зведення цінностей, норм і правил у цій галузі. Вона охоплює два кола проблем: перше пов'язане з регуляцією взаємовідносин всередині самого наукового співтовариства, а друге – між суспільством в цілому і наукою.

Основні етичні принципи наукової діяльності, які визнаються більшістю вчених є такими:

- а) самоцінність істини;
- б) новизна наукового знання;
- в) свобода наукової творчості;
- г) відкритість наукових результатів;
- д) організований скептицизм.

**Принцип самоцінності
істини**

Принцип самоцінності істини чи універсалізм передбачає орієнтацію дослідника і наукової діяльності на пошук об'єктивного знання, а не на особисті, групові, корпоративні чи національні інтереси. Істина і тільки істина – основна цінність діяльності в сфері науки.

Тільки одна дихотомія має значення: “істинно – хибно”, все інше – за межами науки. Якою б новою або тривіальною, “очікуваною” або “незручною” не виявилася істина, здобута в процесі наукового дослідження, вона має бути оприлюднена.

У науці (принаймні, в галузі точних наук) не застосовується принцип свободи совісті, тому кожен може вірити по-своєму: наука живе знаннями, а не вірою. З цього принципу випливає одна з обов'язкових умов наукової діяльності: точне дотримання правил одержання, відбору, обробки та публікації даних, що є в конкретній науковій дисципліні.

Істина повинна виявлятися в ході багатьох незалежно відтворюваних досліджень, експериментів чи спостережень і бути сумісна з тими, що достовірно встановлені раніше. А на питання про те, хто судді, природно відповісти, що верховним суддею є світове наукове співтовариство, що спирається на безперервно зростаючий звід фактів і об'єктивних законів природи – на накопичене колективне наукове знання. І суд цей досить безапеляційний.

Е. Б. Александров

Новизна наукового знання

Наука існує, тільки розвиваючись, а розвивається вона безперервним збільшенням та оновленням знання.

Досконалий твір мистецтва ніколи не буде перевершено і ніколи не застаріє ... Навпаки, кожен з нас знає, що зроблене ним в галузі науки застаріє через 10, 20, 40 років. Така доля, більш того, такий зміст наукової роботи ... Але бути перевершеними в науковому відношенні – не тільки наша спільна доля, а й наша спільна мета. Ми не можемо працювати, не маючи надії на те, що інші підуть далі нас.

М. Вебер

Необхідність отримання нових фактів і створення нових гіпотез зумовлює обов'язкову інформованість дослідника про раніше здобуті в цій галузі науки знання.

Свобода наукової творчості

Свобода наукової творчості – ідеальний принцип, який, нажаль, не завжди реалізується у науковій діяльності. Для науки немає і не повинно бути заборонених тем, визначення предмета досліджень є прерогативою самого вченого. Будь-який результат, який претендує на наукове досягнення, має бути уважно проаналізований та оцінений науковим співтовариством незалежно від того, вчений з якими минулими заслугами його представляє. У реальних ситуаціях дієвість цього принципу здебільшого обмежена як внутрішніми чинниками, що діють у науковому середовищі, так і зовнішніми – етичними, соціальними і матеріальними.

Відкритість наукових досліджень

На результати фундаментальних наукових досліджень (не плутати з винаходами) не існує права інтелектуальної власності, бо вони належать усьому людству. Автор, і ніхто інший, не може заборонити використовувати наукові результати або вимагати будь-якої компенсації за їх використання, окрім посилання на авторство. Відповідно, будь-який науковець, який отримав нові результати, повинен їх опублікувати, оскільки нове знання

тільки тоді стає складовим елементом наукової картини світу, коли воно перевірене і визнане науковим співтовариством.

Організований скептицизм

Принцип, який передбачає відкритість для сумнівів з приводу будь-яких результатів наукової діяльності, як власних, так і опублікованих іншими вченими. Це правило вимагає осмислення неявних припущень, що приймаються як аксіоми; пильного ставлення до спроб прийняти бажане за дійсне, викликаних особистою зацікавленістю або причинами етичного характеру; обережного ставлення до ймовірності неправильного тлумачення результатів.

У науковій пресі ніколи не було абсолютної свободи слова, в науці ніколи не працював принцип “презумпції невинуватості”. Якщо ти проголошуєш, що зробив відкриття, ніхто не повірить тобі на слово, ти повинен довго і наполегливо доводити це. Науковий результат публікується в науковому виданні після того, як пройшов всі етапи апробації. І навіть у цьому випадку він не завжди справджується.

М. Р. Садовський

Наукова чесність та дотримання принципів наукової етики дуже важливі для наукової діяльності, метою якої є розширення меж нашого знання і завоювання суспільного визнання. Принципи наукової етики можуть бути порушені різними способами – від недбалого застосування наукових методів або неуважного документування даних до серйозних наукових злочинів, таких, як навмисна фальсифікація або обман.

Подібні порушення суперечать суті науки як такої – систематичного процесу досліджень, спрямованого на здобуття знань, що ґрунтуються на верифікованих результатах. Крім того, вони підривають віру суспільства в надійність наукових результатів і руйнують взаємну довіру вчених, яка є найважливішою умовою наукової роботи в наші дні, коли співпраця і поділ праці стали нормою.

Хоча одного набору правил недостатньо для того, щоб повністю запобігти нечесності в науці, відповідні заходи можуть, проте, гарантувати, що всі, хто займається науковою діяльністю, регулярно ставлять до відома про норми наукової етики. Це істотний внесок у зменшення кількості випадків її порушення.

Основні норми наукової етики

Вирізняють такі основні норми наукової етики, яких потрібно дотримуватися як таких, що є загальними під час проведення наукових досліджень (рис. 18.2).

До норм, що регулюють повсякденне наукову діяльність, належать:

– точне дотримання правил здобування та відбору даних, що діють в конкретній науковій дисципліні;

Рис. 18.2. Основні норми наукової етики у бухгалтерських наукових дослідженнях

– надійна організація захисту та зберігання первинних даних. Ясне і повне документування всіх важливих результатів;

– осмислення неявних, аксіоматичним припущень. Пильне ставлення до спроб прийняти бажане за дійсне, викликаних особистою зацікавленістю або навіть причинами етичного характеру. Обережне ставлення до ймовірності неправильного тлумачення через методично обмежені можливості встановити об'єкт досліджень.

Норми, що регулюють стосунки між колегами і співробітниками:

– зобов'язання не перешкоджати науковій роботі конкурентів, шляхом, наприклад, затримки відгуків або передачі третій особі наукових результатів, здобутих за умови дотримання конфіденційності;

– активне сприяння науковому зростанню молодих учених;

– відкритість для критики і сумнівів, які висловлюються іншими вченими та колегами по роботі;

– уважна, об'єктивна і неупереджена оцінка роботи колег; неупереджене ставлення до них.

До норм, що регулюють публікацію результатів відносять:

– обов'язкова публікація результатів роботи, що виконується за рахунок державним коштом (принцип загальнодоступності результатів фундаментальних досліджень);

– відповідне подання непідтверджених гіпотез і визнання помилок (принцип наукової культури, що допускає можливість помилки в науці);

– чесне визнання заслуг і належна оцінка внеску попередників, конкурентів і колег (принцип визнання заслуг).

18.3. Практичне використання етичних принципів у науковій діяльності студентів

Етика наукової діяльності – це правила поведінки, які мають неухильно дотримуватись усі науковці, зокрема, і молоді дослідники, студенти (рис. 18.3).

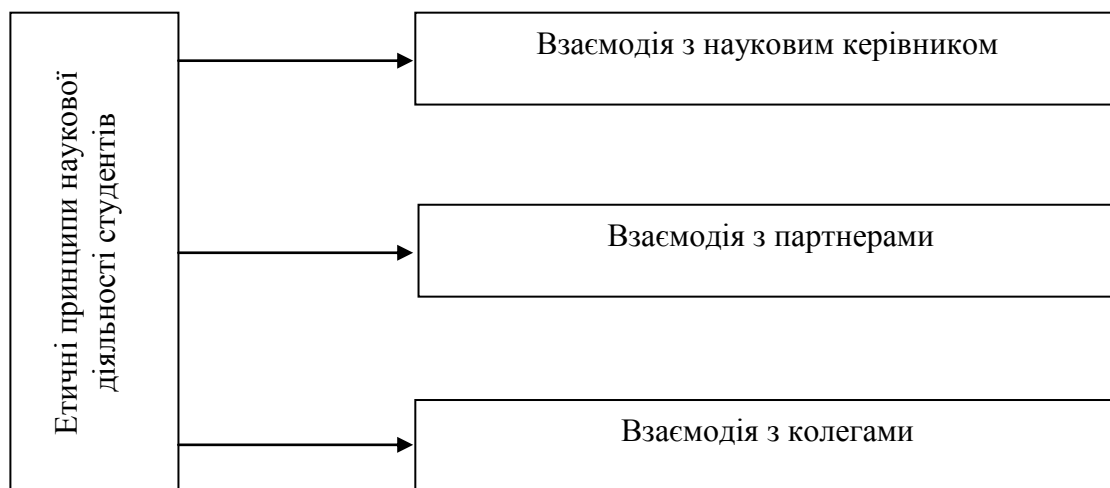

Рис. 18.3. Етичні принципи наукової діяльності студентів

Етичний принцип “взаємодія з науковим керівником”

Етичний принцип “взаємодія з науковим керівником” передбачає:

- студент має досконало знати монографічні та інші значні публікації свого керівника;
- знати пам'ятні дати, посади, регалії, досягнення свого керівника;
- довіряти інтуїції свого керівника, намагатися зрозуміти його логіку мислення;
- цінувати його час, навантаження і здоров'я;
- слід узгоджувати плани своїх наукових пошуків і своєчасно звітувати перед науковим керівником;
- повідомляти керівнику про свої труднощі, але не скиглити про перешкоди;
- подавати свої рукописи у роздрукованому або електронному вигляді лише після ретельного вичитування тексту;
- записувати думки та зауваження наукового керівника, просити дозволу робити записи на диктофон.

Існують такі основні рекомендації щодо міжособистісних стосунків з науковим керівником:

1. Науковий керівник – це вчений, який погодився на важку інтелектуальну працю: спрямовувати хід студентського наукового дослідження, аналізувати, вичитувати та коригувати текст роботи. За цю згоду він заслуговує на повагу та шану.

2. Науковий керівник є спеціалістом з певної наукової тематики, який, зазвичай, прагне до того, щоб його послідовники продовжили його справу в цьому напрямі. Вивчення та використання здобутків наукового керівника є закономірною умовою успішної професійної взаємодії з ним.

3. Не слід ототожнювати критику наукової праці з критикою особистості студента. Зауваження та їх виправлення – необхідний складник процесу

перетворення наукової роботи від недосконалого стану до відносної досконалості.

4. Завершення роботи над науковою працею науковий керівник зазвичай не розглядає як завершення стосунків. Саме тому відсутність контакту він може сприймати як ігнорування, як те, що студент не пройшов перевірки на людяність тощо.

Існують і певні рекомендації для наукового керівника щодо його міжособистісних взаємин зі студентом—молодим науковцем:

1. Студент – це потенційний науковець, який прагне не зупинятися у своєму фаховому зростанні, мріє, про те, що здобуті ним наукові результати будуть корисними для людей. Така особистісна позиція заслуговує на повагу.

2. Думки і погляди наукового керівника можуть не збігатись із поглядами студента. Логіку, очевидну для наукового керівника, студент може збагнути тільки з часом, здійснивши власний науковий пошук, усвідомивши цінність помилок і знахідок. Тому мудрий керівник буде враховувати чинник часу і давати студенту можливість самостійно набувати досвіду.

3. Новизна, оригінальність внеску студента у розв’язання певної наукової проблеми може протягом певного часу не втілюватись у стандартні схеми науково-експериментальної діяльності. На цьому етапі варто не занадто уніфікувати творчі ідеї, що може призвести до згасання ініціативності студента, а допомогти йому знайти “золоту середину” між оригінальним змістом і придатною для сприйняття формою подання наукового матеріалу.

4. Оприлюднення або захист отриманих наукових результатів – це багатовимірний процес, успіх якого складається з кількох компонентів, а саме:

- наявності завершеної наукової праці;
- особистісної компетентності студента в галузі бухгалтерського обліку;
- уміння подати й захистити результати свого дослідження перед науковим загалом.

Підготовка студента вимагає узгодження цих компонентів.

5. Відсутність наукового зв’язку з керівником після завершення наукової співпраці ще не означає невдячності, оскільки отримані уроки добра студент може нести далі по життю, допомагаючи іншим, здійснюючи подальший науковий пошук, примножуючи істину в єдиному світі.

Етичний принцип “взаємодія з партнерами”

Етичний принцип “взаємодія з партнерами” означає, що:

- студент завжди повинен мати актуальні координати (візитку) для обміну контактними даними;
- коли студент цікавиться чужими публікаціями, то він повинен бути готовий запропонувати в обмін на них свої;
- студент не повинен затримувати книги, взяті в бібліотеці, – їх можуть очікувати інші;

– студент має поводитись із книгами так, щоб після нього їх могли читати інші;

– у наукових суперечках студент повинен пам'ятати про обмеженість, суб'єктивність своїх знань;

– справжній науковець, у тому числі студент, завжди поважає право людей на іншу, відмінну від своєї, думку, утримується від однозначної критики, не вживає різких слів.

**Етичний принцип
“взаємодія з колегами”**

Дотримуючись етичного принципу “взаємодія з колегами”:

– пам'ятайте про авторські права: якщо не узгоджено інше, то за умовчанням вважається співавторство порівну на всіх авторів наукової праці;

– у командній роботі кожен може бути лідером у своїй номінації, мати свою роль.

Порушення етичних принципів у науковій діяльності призводить до плагіату.

18.4. Плагіат та засоби його пошуку

**Аналіз тексту на
плагіат**

Плагіат – це запозичення чужого тексту без посилання на його автора. Фактично це привласнення чужих ідей, крадіжка інтелектуального майна.

Згідно з нормами розділу 5 статті 5 Закону України “Про авторське право та суміжні права” від 11.07.2001р. №2627-3, плагіат – це оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого твору під іменем особи, яка не є автором.

Насправді поняттю “плагіат” у наукових дослідженнях досить важко дати точне і повне визначення, адже воно включає в себе широкий спектр дій, починаючи з використання неправильних цитат і закінчуючи крадіжкою чужих робіт та ідей.

Розрізняють такі основні причини плагіату у студентських наукових дослідженнях:

- *брак навичок пошуку інформації.* Багато студентів не знають, як користуватися бібліотечними каталогами, знаходити потрібні статті у базах даних бібліотек або користуватися іншими довідковими джерелами. Вищі навчальні заклади можуть допомагати своїм студентам набувати таких навичок, співпрацюючи у співробітництві з їхніми бібліотеками. Так, більшість ВНЗ пропонують безкоштовні навчальні семінари, курси, лекції „Орієнтування в бібліотеці”. На таких заняттях ознайомлюються студенти з бібліотекою, навчаються працювати з бібліотечними каталогами та базами даних;

- *проблеми оцінювання Інтернет-джерел.* Багато студентів не вміють критично оцінити Інтернет-джерела, і це може вплинути на процес пошуку інформації та якість наукової роботи а. Важливо пам'ятати, що в Інтернеті у

більшості випадків не існує контролю за якістю матеріалу. Гарними джерелами для студентів є довідники бібліотечної літератури у мережі Інтернет;

- *переплутування плагіаторства та перефразування.* За даними дослідження, 60% студентів не можуть розрізнити просте перефразування тексту і плагіат. Проблема стає ще серйознішою, коли студентам необхідно перефразувати текст із незнайомими словами та технічними термінами. У дослідженні, опублікованому в “Psychological Reports”, зазначено, що „коли студентам необхідно перефразувати складний технічний текст, для якого в них просто не вистачає належних знань, вони, можливо, навіть не бажаючи цього, вдаються до плагіату”. Нездатність розрізнити плагіат тексту та перефразований текст, а також неправильні джерела цитат часто є причинами ненавмисного плагіаторства;

- *плутанина з термінологією.* Термінологія – проблема, яка заплутує студентів і викликає в них збентеження та хвилювання. Багато хто з них не розуміє різниці між доповіддю та рефератом, експозицією й аргументацією, темою та тезою. А термінами „аналіз” та „обговорення” взагалі має розпочинатись список термінів усіх часів і народів, що вводять в оману. Інструкції до наукової роботи та поставлені науковим керівником завдання мають бути стислими, чіткими й легкими для розуміння студентом;

- *недбале занотовування* – дехто ненавмисно вдається до плагіату, здійснюючи попередню дослідницьку роботу. На стадії занотовування перефразований матеріал та цитати дуже легко сплутати, якщо робити це неуважно. Пізніше, вже коли студенти починають писати реферат, вони не можуть розрізнити, який матеріал їх власний, а який – цитата з інших джерел. До того ж, записавши неповну або неправильну бібліографічну інформацію, студент не зможе потім знайти джерело, з якого взято цитату, щоб переконатися, що він не вдається до плагіату.

Щоб уникнути цієї проблеми, деякі автори занотовують лише прямі цитати. Це дає змогу зрозуміти коли треба перефразувати, а коли – цитувати.

Інші методи розрізнення прямого цитування і перефразування – ставити літеру „П” біля перефразованого матеріалу, а також зазначати сторінку після кожної нотатки або ж писати в лапках усе, навіть окремі вирази, що переписані слово в слово.

До того ж посылатися на Інтернет-джерела дуже важко. По-перше, тому що єдиних правил щодо цього досі не існує. По-друге, Інтернет адреси змінюються. Може бути й так, що веб-сайт змінює свою адресу буквально за ніч. Або ж ці адреси можуть бути занадто довгими, складними й заплутаними.

Однією із головних вимог до наукових статей є їх *оригінальність*. Проте, для написання наукових робіт автори часто використовують напрацювання інших авторів.

Плагіат – основа кожної літератури, за винятком найпершої, про яку, втім, нічого не відомо.

Жюль Жирарден

Це природно, тому що цивілізація розвивається у напрямі створення нових знань на базі вже накопиченої інформації. Творці демонструють те, що вже відомо, щоб був зрозумілий їхній внесок у роботу. Це пов'язано з використанням цитат. Авторське право та культурні звичаї вимагають називати авторів, робити на них посилання і вказувати джерело. Проте іноді буває важко визначити, чи є новизна у створеному тексті, чи не є він передруком уже опублікованих робіт або їх частин. Інакше кажучи, чи є в новій науковій роботі ознаки плагіату?

Засоби пошуку плагіату

Для відповіді на це запитання можна скористатись сервісами пошуку копій текстів на сайтах в Інтернеті. Ось деякі з них:

1. *ISTIO* (<http://istio.com/rus/text/analyz/>). Забезпечує аналіз тексту наукової роботи та пошук плагіату. Цей он-лайн сервіс призначений для виявлення копій текстів або їх частин в Інтернеті, і його можна використовувати для російськомовних та англомовних текстів. Він також дає змогу користувачам визначити розмір тексту, карту тексту, частоту використання окремих слів та деякі інші техніко-літературні параметри статей. Особливістю сервісу є те, що він дає тільки посилання на сайти, але не вказує, у якій частині тексту знайдено збіг.

2. *Advego Plagiatus* (<http://advego.ru/plagiatus/>) – це програма для пошуку в Інтернеті плагіату, визначення повних або часткових копій текстового документу. Програма має інтуїтивний інтерфейс, визначає рівень унікальності тексту, вказує на його джерела і пропорцію його збігу. Цей сервіс можна використовувати для російськомовних текстів.

3. *Анти-Плагіат* (<http://www.antiplagiat.ru/QuickCheck.aspx>) – це он-лайн сервіс з максимальним об'ємом завантаження тексту не більш як 3000 символів. Він є стандартно застосовуваним засобом для пошуку запозичень при перевірці робіт студентів. Оригінальність робіт перевіряється за власною базою даних сервісу, яка включає понад 10 млн робіт різних авторів і напрямів.

4. *База Turnitin* (<http://turnitin.com>) – це англомовний антиплагіатний продукт, що дає змогу здійснювати аналіз текстів і виявляти несанкціоноване копіювання фрагментів з інших джерел. База дає змогу перевіряти роботи студентів, дипломи, дисертації та інші наукові роботи, запобігаючи таким чином порушенню авторських прав. Весь процес відбувається в режимі он-лайн, без використання паперу. Це комплексне рішення для управління написанням студентських та наукових робіт з початку їх створення.

5. *База Miratools* (<http://www.miratools.ru>) – загалом те саме, що й попередні, проте дає можливість перевірити україномовні тексти.

В Інтернеті у вільному доступі є ще близько десятка програм, які перевіряють текст на плагіат. Проте більшість їх працюють тільки з англomовними текстами.

Крім того, можна перевіряти текст на плагіат, не користуючись зазначеними сервісами, а використовувати пошукові системи. Для цього необхідно частину тексту (не більш як 100 символів), що перевіряються, взяти у лапки і вставити в рядок пошуку Google, Яндекс або Rambler.

Контрольні запитання

1. Що таке принципи поведінки в науковому співтоваристві?
2. Яким є предметне коло етики науки?
3. Що входить у проблеми етики науки в структурі філософії науки?
4. Хто досліджував етичні проблеми наук?
5. Як характеризують етичні проблеми наук?
6. Що таке відповідальність ученого?
7. Як характеризують поняття “наукова етика”?
8. Назвіть основні етичні принципи наукової діяльності.
9. Що поєднує в собі наукова етика?
10. Яке коло проблем охоплює етика наук?
11. Як можна трактувати поняття “етика наукової діяльності”?
12. Що передбачає дотримання етичних принципів у науковій діяльності?
13. Яка характеристика етичного принципу “взаємодія з науковим керівником”?
14. До чого призводить порушення етичних принципів у науковій діяльності?
15. Що таке плагіат?
16. Яким Законом України регулюється питання плагіату?
17. Які основні причини плагіату під час наукових досліджень?
18. Як можна охарактеризувати причину плагіату “брак навичок пошуку інформації”?
19. Що передбачають засоби пошуку плагіату?
20. Який он-лайн-сервіс призначений для виявлення копій текстів наукових робіт або їх частин в Інтернеті?

Тести

1. Основні причини виникнення таких етичних запитань у науці:
 - а) яка правильна поведінка, котру необхідно наслідувати і впроваджувати? яка професійна поведінка є достовірною у наукових дослідженнях?
 - б) якими є нереалізовані ідеї, котрі бажано втілити в життя? у яких конфліктах потрібно намагатися бути посередником? які дилеми потрібно зрозуміти і розв’язати;

в) які наукові ідеї втілені у наукових дослідженнях? які конфлікти мають бути розв'язані у наукових дослідженнях? які дилеми потрібно зрозуміти та розв'язати?;

г) яких принципів поведінки необхідно дотримуватись у науковому співтоваристві, що визначаються сукупністю морально-етичних цінностей, притаманних цьому виду творчої праці.

2. Принцип самоцінності істини (універсалізм) передбачає:

а) орієнтацію дослідника і наукової діяльності на пошук об'єктивного знання, а не на особисті, групові, корпоративні чи національні інтереси;

б) необхідність отримання нових фактів і створення нових гіпотезу певній галузі науки;

в) обов'язкову інформованість дослідника про раніше здобуті в цій галузі науки знання;

г) орієнтацію дослідника і наукової діяльності на особисті, групові, корпоративні чи національні інтереси.

3. Правила поведінки, яких мають неухильно дотримуватись усі науковці, у тому числі молоді дослідники, – це:

а) етика наукової діяльності;

б) заняття наукою;

в) етичні принципи;

г) наукова праця.

4. Основні причини плагіату під час наукових досліджень:

а) правильне вживання наукової термінології; брак навичок пошуку інформації; проблеми оцінювання Інтернет-джерел;

б) чітке й достовірне занотовування; сплутування плагіаторства й перефразування;

в) зазначення повної і правильної бібліографічної інформації і потім швидкий і легкий доступ до джерела, з якого взято цитату, щоб впевнитися, що науковець не вдавався до плагіату;

г) брак навичок пошуку інформації; проблеми оцінювання Інтернет-джерел; сплутування плагіаторства й перефразування.

5. Проблеми етичного смислу наукових досліджень у певних галузях економіки привернули увагу світової наукової спільноти у:

а) 20-ті роки XIX ст.;

б) 70-ті роки XX ст.;

в) 80-ті роки XIX ст.;

г) 50-ті роки XX ст.

6. Наукова етика – це:

а) сукупність установлених і визнаних науковою спільнотою норм поведінки, правил, моралі наукових працівників, зайнятих у сфері науково-технологічної та науково-педагогічної діяльності.

б) наукові праці, пов'язані з усвідомленням того, що на дослідницьку діяльність ученого впливають соціокультурні чинники, зокрема – моральні норми;

в) специфіка моральної регуляції у науковій сфері, а також зведення цінностей, норм і правил у цій галузі;

г) специфічний рід людської діяльності, суть якого – систематичний процес досліджень, спрямований на здобуття знань, що ґрунтуються на перевірених результатах.

7. Дотримання етичних принципів студентами у науковій діяльності передбачає:

а) взаємодію з науковим керівником, з партнерами, з колегами;

б) взаємодію з науковцями, зі студентами, з науковим керівником;

в) взаємодію з доцентами, з професорами, зі студентами;

г) взаємодію з викладачами з інших кафедр, з партнерами, з колегами.

8. Плагіат – це оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого твору під іменем особи, яка не є його автором, відповідно до:

а) Закону України “Про наукову діяльність”;

б) Закону України “Про науково-технічну діяльність”;

в) Закону України “Про авторське право”;

г) Закону України “Про авторське право та суміжні права”.

9. Аналіз і осмислення етичних проблем науки подану в роботах:

а) Аристотеля, Декарта, Канта, І. Фролова, Б. Юдіна, С. Пастушного;

б) І. Фролова, Б. Юдіна, С. Пастушного, Р. Карпінської, А. Мамзіна;

в) Т. Вільямсона, Й. Леду, А. Кларка, Р. Груша, І. Фролова, Б. Юдіна;

г) Д. Аддісона, С. Джонсона, В. Ідаль, Р. Карпінської, А. Мамзіна.

10. Основні етичні принципи наукової діяльності, які визнаються більшістю вчених:

а) закритість наукових результатів, самоцінність істини, орієнтованість на новизну наукового знання;

б) науково-популярний скептицизм, орієнтованість на новизну наукового знання, свобода наукової творчості;

в) самоцінність істини, орієнтованість на новизну наукового знання, свобода наукової творчості;

г) закритість наукових результатів, науково-популярний скептицизм, орієнтованість на наукове знання, що визначене іншими науковцями.

11. Не можуть відрізнити просте перефразування тексту від плагіату:

- а) 60% студентів;
- б) 30% студентів;
- в) 10% студентів;
- г) 70% студентів.

12. Згідно з етичним принципом “взаємодія з науковим керівником” передбачає:

а) студент не повинен цінувати свого керівника, але повинен знати його навантаження і стан здоров'я;

б) студенту не слід узгоджувати плани своїх наукових пошуків і звітувати за власною потребою перед науковим керівником;

в) студенту не слід повідомляти керівника про свої труднощі, але потрібно скиглити про перешкоди у науковій діяльності;

г) студент має досконало знати монографічні та інші значні публікації свого керівника, пам'ятні дати, посади, регалії, досягнення свого керівника, довіряти інтуїції свого керівника.

13. Від ученого очікують бездоганної вимогливості до достовірності матеріалу, коректності у використанні робіт своїх колег, логіки аналізу, обґрунтованості висновків – це:

- а) відповідальність ученого;
- б) обов'язки вченого;
- в) права вченого;
- г) завдання вченого.

14. Основні норми наукової етики:

а) норми щодо недотримання правила відбору даних, що діють у конкретній науковій дисципліні;

б) норми щодо надійної організації захисту та зберігання рефератів, курсових робіт;

в) норми щодо впевненості у своїх результатах власних і роботи свого колективу;

г) норми, що регулюють повсякденну наукову діяльність, стосунки між колегами і співробітниками, публікацію результатів.

15. Науковий керівник – це вчений, який:

а) погодився на важкий інтелектуальний труд: спрямовувати хід дисертаційного дослідження, аналізувати, вичитувати та коригувати текст дисертації;

б) консультиє викладачів однієї кафедри у визначених галузях науки;

в) дає консультації для студентів, аспірантів та асистентів;

г) консультиє студентів під час написання курсових та дипломних робіт.

16. Наукова етика поєднує у собі:

- а) права та обов'язки наукових працівників, наукову чесність, чесність в управлінні науковими колективами, конфлікт інтересів;
- б) дотримання моральних і наукових норм і стандартів;
- в) відсутність офіційних скарг у галузі науки;
- г) наукову гідність, правдивість, справедливість.

17. Брати участь у визначенні шляхів розвитку науки і техніки, проводити наукові дослідження, навчання в рамках своєї професійної діяльності – це:

- а) основні принципи роботи наукових працівників;
- б) основні права і обов'язки наукових працівників;
- в) основні рекомендації для діяльності наукових працівників;
- г) основні норми роботи наукових працівників.

18. Співпраця наукових колективів полягає в тому, що:

- а) повинна бути забезпечена самостійність наукових результатів, що тягне за собою заборону оприлюднення результатів, які є чиеюсь власністю;
- б) при перевірці наукових результатів має дотримувалась вимога їх невідтворюваності;
- в) результати наукових досліджень, не повинні бути оголошені й розповсюджені;
- г) результати окремих наукових досліджень, можуть бути оголошені, обговорені та інтегровані в загальний масив наукового знання, незалежно від ієрархічних міркувань.

19. Основною рекомендацією для наукового керівника щодо налагодження міжособистісних взаємин зі студентом є:

- а) думки і погляди наукового керівника мають збігатись із поглядами студента;
- б) новизна, оригінальність внеску студента у розв'язання певної наукової проблеми мають втілюватись у стандартні схеми побудови науково-експериментальної діяльності;
- в) студент – це потенційний науковець, який прагне не зупинятись у своєму фаховому зростанні, мріє про те, щоб отримані ним наукові результати давали користь людям. Така особистісна позиція заслуговує на повагу;
- г) науковий зв'язок з керівником після завершення наукової роботи означає його невдячність, оскільки отримані уроки добра він може нести далі по життю, допомагаючи іншим, здійснюючи подальший науковий пошук.

20. Для відповіді на запитання “чи є у науковій роботі ознаки плагіату?” можна скористатись сервісами пошуку копій текстів на сайтах в Інтернеті:

- а) Google; ISTIO; Advego Plagiatus;
- б) Rambler; Advego Plagiatus; Анти-Плагіат;

- в) ISTIO; Advego Plagiatus; Анти-Плагіат;
г) Yandex; Google; ISTIO.

Практичні завдання

1. Покажіть і охарактеризуйте у вигляді таблиці права і обов'язки наукових працівників з наведенням прикладів:

	Характеристика	Приклад
Права наукових працівників		
Обов'язки наукових працівників		

2. Покажіть у вигляді таблиці різновиди основних етичних принципів:

Вид етичних принципів	Характеристика	Приклад
-----------------------	----------------	---------

3. Наведіть приклади основних причин плагіату під час наукових досліджень у галузі бухгалтерського обліку.

Рекомендована основна література

1. *Кант І.* Лекції по етике / І. Кант. – М. : Республика, 2000. – 431 с.
2. *Лозовой В. О.* Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
3. *Мовчан В. С.* Етика : навч. посіб. / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.
4. *Хоружий С. С.* Криза класичної європейської етики в антропологічній перспективі / С. С. Хоружий // Етика науки. – М. : Іфра. – 2007. – С. 85–97.
5. *Штанько В. И.* Философия и методология науки : учеб. пособ. для аспирантов естественнонаучных и технических специальностей / В. И. Штанько. – Харьков : ХНУРЕ, 2002. – 292 с.

Додаткова література

1. Анти-Плагіат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.antiplagiat.ru/QuickCheck.aspx>.
2. *Петренко І.* Питання виявлення плагіату літературного твору в умовах розвитку інформаційних технологій / І. Петренко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 4. – С. 57–60.
3. Advego Plagiatus “Перевірка унікальності тексту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://advego.ru/plagiatus>.
4. ISTIO “Сервіс аналізу текстів і сайтів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://istio.com/rus/text/analyz>.
5. *Resnik B. David.* What is Ethics in Research & Why is it Important? by David B. Resnik, Ph.D [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/>.

Тема 19. Бухгалтерські наукові школи

19.1. Поняття та характеристика бухгалтерських наукових шкіл

19.2. Італійська школа бухгалтерського обліку

19.3. Французька школа бухгалтерського обліку

19.4. Німецька школа бухгалтерського обліку

19.5. Англо-американська школа бухгалтерського обліку

19.6. Російська облікова школа

19.7. Українська облікова школа

Після вивчення цієї теми студент повинен знати:

- характеристику та ознаки наукових бухгалтерських шкіл;
- представників італійської та французької шкіл рахівництва та їх наукові погляди;
- фундаторів німецької та англо-американської шкіл бухгалтерського обліку та їх основні наукові доктрини;
- погляди науковців російської та української наукових облікових шкіл.

19.1. Поняття та характеристика бухгалтерських наукових шкіл

У сучасних умовах як свідчить наукова практика попри широкий доступ до наукової інформації значні можливості здобуття освіти, становлення відомого вченого рідко відбувається поза межами наукової школи. Фактичний потік інформації настільки великий, що одна людина у більшості випадків не в змозі опанувати його. Таке завдання допомагає виконати наукова школа (рос. наукова школа, англ. scientific school, нім. wissenschaftliche Schule, Richtung), яка є неформальною творчою співдружністю дослідників у межах певного наукового напрямку, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, мислення, ідей і методів їх реалізації.

**Поняття
“наукова школа”**

Вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному трактують поняття наукової школи (табл. 19.1).

Таблиця 19.1

Дефініція “наукова школа”

Автор	Дефініція
<i>Вільна енциклопедія “Вікіпедія”</i>	Наукова школа – це форма організації колективної наукової роботи працівників під керівництвом лідера школи, як правило, відомого вченого. Наукова школа є творчим колективом дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою і стилем дослідницької роботи, які діють під керівництвом визнаного лідера
<i>Глумачний словник</i>	Наукова школа – це напрям у науці, пов'язаний єдністю спільних поглядів, наступністю принципів і методів
<i>К. Ланге</i>	Наукова школа – це неформальний науковий колектив, сформований навколо відомого вченого на базі наукової установи, який поєднує з метою колективної розробки певної наукової ідеї, проблеми, напрямку низку окремих наукових колективів

Автор	Дефініція
<i>Б. Кедров</i>	Наукова школа – це структурна ланка сучасної науки, яка дає змогу концентрувати зусилля молодих учених під керівництвом засновника певного наукового напрямку на вирішення певної, окресленої галузі актуальних наукових проблем
<i>В. Гасилов</i>	Наукова школа – це співтовариство вчених різних статусів, компетенції і спеціалізації, що координують під керівництвом лідера свою дослідницьку діяльність, зробили внесок в реалізацію і розвиток дослідницької програми і здатних активно представляти цілі і результати програми
<i>Н. Родній</i>	Наукова школа – це науковий колектив на чолі з науковим керівником, який є автором певної програми дослідження. Для наукових шкіл характерний певний стиль роботи, що залишається незмінним при зміні проблематики
<i>А. Баєв</i>	Коли виникає питання про школи в сучасній науці, то у пошуках відповіді природно звернутися до реальної ситуації. І тоді доводиться зробити висновок, що важко знайти структуру, яка повністю володіла б ознаками наукової школи, тобто єдністю проблематики, методів дослідження і тлумачення наукових результатів, і до того ж була б пов'язана з певною особою і географічною зоною
<i>А. Богомолець</i>	Для створення школи необхідний перш за все видатний учений, що має нову ідею узагальнюючого синтетичного значення. Проте цього замало, ... необхідні співробітники. Коли вони заражаються ентузіазмом свого керівника, стають його учнями і впродовж багатьох років працюють над різними питаннями, проблемами, висунутої керівником, то школа поступово формується у процесі роботи над цією проблемою, в процесі оформлення цих робіт в єдине, гармонійне нове вчення

Наукова школа характеризується єдиною дослідною програмою, спільністю наукових поглядів і стилем наукової діяльності у певній науковій галузі знань. Це є об'єднання однодумців, що втілюють наукові дослідження у життя. У діяльності наукової школи реалізуються такі функції:

- 1) виробництво наукових знань;
- 2) поширення знань;
- 3) підготовка обдарованих фахівців.

Храм науки – будова складна. Різними є люди, які в ньому перебувають, і духовні сили, які привели їх туди.

Альберт Ейнштейн

Вважається, що мінімальним циклом існування наукової школи є період у три покоління:

- 1) засновник школи;
- 2) послідовники;
- 3) учні послідовника.

Ознаками наукової школи є:

- 1) багаторічна наукова продуктивність, що характеризується кількісними і якісними показниками;
- 2) широта проблемно-тематичного, географічного та хронологічного діапазонів функціонування наукової школи;
- 3) збереження традицій і цінностей наукової школи на всіх етапах її становлення та розвитку;
- 4) забезпечення спадкоємності дослідження;
- 5) розвиток атмосфери творчості, новаторства, відкритості для дискусій;
- 6) об'єднання у школу талановитих учених і постійне оновлення вчених і виконавців;
- 7) постійні комунікаційні зв'язки між учителем і учнями;
- 8) активна педагогічна діяльність;
- 9) офіційне визнання державою важливості наукових досліджень наукової школи;
- 10) ефективне засвоєння і дослідження вченими актуальних проблем з висунутих керівником наукових напрямів;
- 11) наявність ієрархічно структурованої наукової спільноти, яка розвивається у часі і просторі;
- 12) спрямованість на розробку нового, оригінального напрямку в науці;
- 13) спільність наукових інтересів, принципів і методичних підходів при виконанні продуктивної програми досліджень;
- 14) наявність декількох поколінь учених (ланка “учитель – учень”), об'єднаних визнаним лідером;
- 15) підвищення наукової кваліфікації учасників школи.

Ключова фігура наукової школи – лідер. *Лідером* може бути видатний, авторитетний учений, який продукує ідеї (нові напрями дослідження), учений, який може об'єднати навколо себе однодумців.

Вважається, що лідером школи може бути тільки доктор наук (професор). У наукобій школі здебільшого має бути хоча б три доктори наук за однією спеціальністю чи пов'язаною тематикою. Від розвитку і цілеспрямованої наукової роботи у рамках наукових шкіл значною мірою залежить науковий імідж навчально-наукового закладу і якість підготовки студентів.

Шляхи формування наукової школи

Є два шляхи формування наукової школи: еволюційний і комерційний. *Еволюційний* передбачає поступове формування і розвиток наукового колективу і матеріальної дослідницької бази в рамках розвитку ВНЗ. *Комерційний* шлях передбачає запрошення стороннього лідера зі сформованим колективом, що вимагає ексклюзивних умов: потужної матеріальної бази та високої оплати праці.

Ознаки ефективного функціонування наукової школи

Ознаками ефективного функціонування наукової школи є:

- визначення наукового напрямку, актуальної профільної наукової теми, перспективи її розвитку;
- формування наукових підрозділів (інститут, відділ, лабораторія, центр) при університеті, факультетах, кафедрах;
- формування наукових колективів, ретельне планування наукових досліджень;
- створення сучасної матеріально-технічної дослідницької бази;
- наявність докторантури, аспірантури, інституту здобувачів;
- опублікування фундаментальних наукових праць: монографій, науково-методичних посібників, статей у фахових виданнях, зокрема міжнародних;
- наявність фахового наукового періодичного видання;
- щорічне проведення наукових заходів: симпозіумів, конференцій, семінарів.

Наукова школа концентрує величезну творчу енергію вчених, координує їхню діяльність в процесі наукового пошуку, максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих науковців, їх вихованню і перетворенню на зрілих дослідників, ініціює нові напрями наукових пошуків.

Історія виникнення наукових шкіл

Зазначимо, що поняття “наукова школа” є історичним. Елементи колективної форми творчості і наукової новизни типу стосунків “учитель–учні чи послідовники” виникли ще в античну епоху. Прикладами давніх філософських шкіл можуть бути мілетська, піфагорійська, школа Платона та ін. У цьому ж контексті можна говорити про школу Г.Галілея (XVII ст.).

Наукові школи в сучасному розумінні виникли у XIX ст., коли набули поширення лабораторії, почали створюватися науково-дослідні інститути й наукові товариства, увійшли у практику колоквиуми, з’явилися спеціальні наукові журнали.

Такі зміни в організації наукових досліджень, які є закономірним наслідком дії соціально-економічних факторів, зближення науки з виробництвом привели до того, що форма колективної творчості виявилася домінуючою і необхідною для подальшого прогресу науки.

Однак, попри те, що розвиток наукового знання прямо пропорційно залежить від колективних досліджень, роль особистості керівника в них неоціненна. Народження наукової школи неможливе без появи видатного ученого з новою науковою програмою й методологією її реалізації, людини, яка поєднує в собі талант дослідника і вчителя. У процесі еволюції наукової школи запропоновані програми можуть розвиватись, розширюватись, об’єднуватись, накопичуватись. Це, в свою чергу, сприяє появі нових видатних учених з їх особистими, спеціалізованими науковими програмами і методологією наукового пошуку, створення нових наукових колективів.

Як правило, життя наукової школи припиняється зі смертю її засновника і керівника. Однак це не є аксіомою: там, де школа встигла створити нову

ефективну методологію і виростити видатних учених, вона або зберігається і продовжується, або розпадається на декілька гілок з тим чи іншим ступенем спадкоємності та новизни цілей і завдань.

Вагомою є історична роль наукової школи, оскільки її вплив набагато довший за фактичне існування самої школи й ширший за її організаційні межі. Такий вплив наукової школи здійснюється не лише через ланцюжок учнів (послідовників), а й через те нове, що вносять її члени в розвиток людської думки.

**Виникнення та розвиток
бухгалтерських наукових шкіл**

У галузі бухгалтерського обліку можна виділити декілька історичних етапів розвитку визначальних облікових наукових шкіл, які найбільше вплинули на формування світової облікової думки, у тому числі в Україні:

- XIX ст. – італійська облікова наукова школа;
- XIX ст. – французька облікова наукова школа;
- друга половина XIX ст. і до наших днів – царська російська, радянська, а тепер українська облікові наукові школи;
- перша половина XX ст. – німецька облікова наукова школа.
- друга половина XX ст. і до наших днів – американська облікова наукова школа.

19.2. Італійська школа бухгалтерського обліку

Після виникнення бухгалтерського обліку, яке відносять до XIII ст., публікації перших праць з методики бухгалтерського обліку у XV ст., декілька наступних століть суттєвих історичних згадок про розвиток бухгалтерського обліку і як практики, і як науки не мають. Наступні історичні факти розвитку бухгалтерського обліку датуються кінцем XVII – початком XVIII ст.

Перші такі згадки є щодо італійської школи рахівництва, яка об'єднала в собі ломбардську, тосканську й венеціанську облікові школи.

**Ломбардська школа
бухгалтерського обліку**

Ломбардська школа пов'язана з ім'ям Франческо Вілли (1801–1884), який об'єднав юридичну й економічну мету обліку і розглядав облік з точки зору адміністративного права. Саме з його іменем пов'язано виникнення обліку як теоретичної дисципліни. Об'єктом обліку він вважав не правові відносини, а матеріальні або грошові цінності, у зв'язку з якими виникають ці відносини, предметом обліку виступав договір.

Представники ломбардської школи виділяли в обліку:

- теорію обліку (економіко-адміністративні відносини);
- правила ведення реєстрів та їх практичне використання;
- організацію управління (у т.ч. ревізію рахунків).

Організація управління – частина адміністративного права, вона здійснюється не шляхом контролю цінностей, а за допомогою контролю

діяльності працівників підприємства, з яких вирішальну роль відіграють матеріально відповідальні особи – зберігачі, як їх називав Ф. Вілла.

Зберігачі, отримуючи цінності, брали на себе відповідальність перед власником, яка збільшується при надходженні і зменшується при списанні цінностей. Ф. Вілла писав, що усі рахунки в обліку повинні відкриватися зберігачам (особам, які працюють усередині підприємства) і кореспондентам (особам, стороннім щодо підприємства).

Оскільки управління передбачає постійне переміщення прав і зобов'язань між зберігачами і кореспондентами, виникає необхідність безперервного збільшення відповідальності в одних і зменшення її в інших осіб. Таку координацію прав і зобов'язань здійснює подвійний запис. Особа, чия відповідальність збільшується, – дебетується, а та чия відповідальність зменшується, – кредитується.

Таким чином, Ф. Вілла перейшов від персоніфікації рахунків до їх персоналізації. При цьому об'єктом обліку він вважав не правові відносини, а матеріальні і грошові цінності, що зумовлюють ці відносини.

Систему рахівництва Ф. Вілла поділяв за типами господарств. Частинами цієї системи були три групи рахунків: депозитні (майнові); особисті (розрахунків) та підсумкові (рахунок “Прибутки та збитки”, рахунки вступного та заключного балансу).

Ф.Вілла вважав, що для того, аби бухгалтерія піднялася до рівня науки, вона має досліджувати свої принципи й категорії. Головна праця Ф.Вілли вийшла у світ у 1840 р., і цей рік можна вважати початком народження науки про бухгалтерський облік.

*Тосканська школа
бухгалтерського обліку*

Засновником тосканської бухгалтерської школи вважається Франческо Марчі (1822–1871), який був переконаним прихильником персоналізації рахунків і розвивав юридичний напрям в обліку. Згідно з Ф. Марчі, суть підприємства – в людях, які в ньому працюють. Тому необхідно виділити чотири групи осіб – агентів (матеріально-відповідальних осіб), кореспондентів (осіб, з якими проводяться розрахунки), адміністратора і власника. Він вважав, що за кожним рахунком стоїть певна персона, тому свою теорію називав персоналістичною. Всі особи, пов'язані з підприємствами, перебувають у певних юридичних відносинах, зміст яких розкривається в обліку. Кожен факт господарського життя зводиться до зміни юридичних відносин між учасниками господарського процесу. Цей підхід привів Ф. Марчі до формулювання правила подвійного запису.

Той, хто отримує цінність або стає боржником, – дебетується, той, хто видає цінність або стає позикодавцем, – кредитується.

Франческо Марчі

Згодом тосканську бухгалтерську школу очолив творець логісмографії Джузеппе Чербоні (1827–1917). Логісмографія – це багатоступінчаста класифікація, що забезпечує нескінченну аналітичність обліку, в якому всі рахунки персоніфіковані, при цьому аналітичний поділ рахунків називається декомпозицією або диференціацією, а синтетичне узагальнення – композицією або інтеграцією.

На тверде переконання Д. Чербоні, ведення обліку передусім має вивчати людину. Бухгалтер реєструє тільки зовнішні факти, але “зовнішні факти, – писав Д. Чербоні, – є лише наслідками внутрішніх рухів нашої душі”.

Усю наукову роботу в галузі обліку він поділив на чотири етапи.

Перший – дослідження фактів господарського життя, з метою розкриття, з одного боку, дії об'єктивних законів, що регулюють господарську діяльність підприємства, а з другого – суб'єктивних вчинків адміністраторів і тих результатів, до яких ці вчинки приводять.

Другий – дослідження господарської структури, функцій та їх ефективності в загальній системі управління підприємством.

Третій – вивчення математичних методів з метою вибору апарату опису фактів господарського життя.

Нарешті, четвертий етап – логісмографічне дослідження фактів шляхом їх координування з метою виявлення юридичної та економічної сутності, а також впливу на господарство в цілому.

У логісмографії слід розрізняти теорію і форму рахівництва. В основі теорії лежать два принципи: персоналістичності – за кожним рахунком неодмінно має стояти особа або група осіб (без особи немає рахунку), і дуалістичності – окреме сальдо рахунку власника та окреме сальдо сукупного рахунку агентів і кореспондентів. Принцип дуалістичності відомий як постулат Д.Чербоні. Сума кредиторської заборгованості підприємства його власникові завжди дорівнює сальдо розрахунків цього підприємства зі своїми агентами і кореспондентами.

*Венеціанська школа
бухгалтерського обліку*

Засновником венеціанської школи був Фабіо Беста (1845–1923), який вважав, що облік як засіб господарського контролю вивчає рух цінностей, який, своєю чергою, пов'язаний з діями людей з управління і контролю. Йому належить розроблення теорії капіталу – концепції, згідно з якою об'єктом обліку є не цінності як такі, а їхня вартість. Теорія капіталу – вчення про управління і контроль, яке ґрунтується на вартісній інтерпретації бухгалтерського балансу, де загальний обсяг вартості є капіталом, вкладеним у підприємство, котрий складається з окремих елементів, кожний з яких має свій рахунок.

Венеціанська школа бухгалтерського обліку розвивала економічний напрям, згідно з яким облік має вивчати не кількісну і якісну структуру господарських цінностей, а їх вартість. Тобто основою обліку має бути не реєстрація юридичних відносин, а зміни у складі матеріальних цінностей.

Звідси факти господарського життя, які не викликають змін вартості, не потрібно відображати на бухгалтерських рахунках.

Спроби синтезувати ідеї венеціанської облікової школи зробив Еммануель Пізані (1845–1915) у своїх працях, присвячених статмографії (від грец. статмо – баланс і графія – опис). Статмографія – це вчення про баланс, яке випливає з механістичного розуміння обліку, в якому методи обліку розробляються логічним (від балансу до рахунку), а не історичним (від рахунку до балансу) шляхом.

Е. Пізані уподібнював господарський процес механізму, в якому бухгалтерія вивчає три види операцій: динамічні (майнові рахунки), статичні (рахунки чистого майна) і статико-динамічні.

Зовні статмографія відрізнялася від логісмографії тим, що в логісмографії дні, за які виконується реєстрація, зазначені по горизонталі таблиці, а рахунки, в яких проводять реєстрацію – по вертикалі. В статмографії, навпаки, рахунки, в яких проводять реєстрацію – по горизонталі, а дні, за які виконується реєстрація, зазначені по вертикалі таблиці.

Оцінюючи праці Е.Пізані, сучасники підкреслювали, що він перебував під впливом своїх попередників і вважав, що бухгалтер констатує об'єктивно існуючі категорії подібно до того, як інженер винаходить машини.

Представник венеціанської школи бухгалтерського обліку Дж. Л. Кріппа розвивав економічний напрям в обліку, трактував облік як економічну науку, мета якої – виявлення результатів діяльності підприємства. Подвійний запис він розглядав як наслідок змін у складі цінностей: дебет указує на їх збільшення, а кредит – на зменшення. Прихильниками економічного напрямку у цій школі були також В. Альфієрі, К. Гіділья, Д. Мальоне, А. Стабіліні, які стверджували, що на рахунках обліковуються саме матеріальні цінності, і називали свою теорію матеріалістичною.

За всього розмаїття поглядів італійську школу можна розглядати як єдине ціле. Її представників об'єднує цілеспрямоване змістовне трактування основних категорій науки бухгалтерського обліку. Навіть відмінності між юридичним (тосканська школа) та економічним (венеціанська школа) напрямками несуттєві. І тосканці, і венеціанці в дусі ломбардської школи розглядали облік як засіб управління, тільки перші трактували мету обліку як управління людьми, а другі – як управління ресурсами – цінностями, які беруть участь у господарському процесі. В останньому випадку облік перетворювався на науку про контроль господарської діяльності.

Представників італійської школи об'єднувало трактування обліку як функції управління. Деякі історики-науковці вважають, що бухгалтерський облік як наука був започаткований саме у рамках італійської облікової наукової школи.

19.3. Французька школа бухгалтерського обліку

Наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст. бухгалтерський облік досяг у Франції свого значного розвитку. Французька школа рахівництва запровадила суто економічний напрям у бухгалтерській науці. Представники французької школи Жан Густав Курсель-Сенель, Р. П. Коффі, Жан-Батист Дюмарше, а також Ежен П'єр Леоте і Адольф Гільбо, Л. Сей є фундаторами економічного напрямку у французькому і світовому рахівництві.

Вони вважали, що бухгалтерський облік – політична економія підприємства. Крім того, наголошували на необхідності відокремлювати теорію від бухгалтерської практики. Досліджували такі економічні категорії в обліку, як амортизація, прибуток, собівартість (Л. Сей), ввели поняття „перманентний інвентар”, макрооблік (Е. П. Леоте і А. Гільбо), розробили вчення про широку й вузьку амортизацію (Ж. Г. Курсель-Сенель). Удосконалювали форми рахівництва, розробили французьку форму рахівництва (Р. Делапорт).

Е. П. Леоте і А. Гільбо створили суто економічний напрям спочатку у французькій, а потім і у світовій бухгалтерській науці. Чітко відмежовуючи науку про облік від бухгалтерської практики, представники школи вважали, що теорія рахівництва має бути незалежною від розподілу рахункових функцій. Цим вони вперше проголосили незалежність облікових ідей від вузьких практичних завдань.

Учені цього напрямку бачили мету обліку перш за все у визначенні ефективності господарської діяльності підприємства, а не в контролі за збереженням цінностей, як вважала більшість італійських обліковців. Кредо цієї школи: “Бухгалтер – це економіст, а не сторож чужого добра”. За допомогою спеціальної методики він відображає рух самого капіталу, ресурсів та цінностей.

Якщо юридична теорія італійців виходила в поясненні подвійного запису з правила Е. Дегранжа “Той, хто одержує, – дебетується, той, хто видає, – кредитується”, і тому намагалася тлумачити всі рахунки як рахунки особисті, то економічне трактування французької школи пояснювало всі рахунки як рахунки засобів і процесів (операційних). Трактування подвійного запису було таким: “Немає надходження без витрат”.

Е. Леоте

Ежен П'єр Леоте – представник французької бухгалтерської науки ХІХ ст., який тісно співпрацював з А. Гільбо. Для Е. П. Леоте облік – це ведення рахунків, за допомогою яких досягаються реєстрація, систематизація і координація фактів господарського життя. Баланс, на його думку, на противагу вченню німецьких авторів, є не що інше, як наслідок подвійного запису – “синтез рахунків”, що не закрилися.

Баланс заданий рахунками, але разом з тим є квінтесенцією всього обліку – синтезом “реального і фіктивного активу та пасиву власника на певний термін”. Тут під фіктивним активом розуміються збитки, а під фіктивним пасивом – обсяг власних засобів.

Е. П. Леоте і А. Гільбо спробували побудувати елементарну модель господарської операції:

$$R = y \pm x; y = R \pm x, \quad (19.1)$$

де R - собівартість, y – виручка від продажу, x – фінансовий результат.

Згідно з їх ученням, будь-яка операція має три можливі результати: $x > 0$, $x = 0$, $x < 0$. Вона повинна включати “кількість, ціну за одиницю, суму і містити умови кожної операції, якщо вони були встановлені сторонами”. В основі всіх операцій лежить акт міни. Подвійний запис витікає з умов обміну.

Усі мінові операції поділяються на зовнішні і внутрішні. Зовнішні пов'язані відносинами зі сторонніми підприємствами і особами, внутрішні проводяться на підприємстві. Перші поділяються на такі, що викликають переміщення матеріальних цінностей (надходження, реалізація товарів) і такі, що не викликають змін (переоцінка цінностей); другі поділяються на пов'язані з пересуванням цінностей (передачі від однієї матеріально відповідальної особи до іншої) і на матеріально невідчутні (природний убуток, нестачі, надлишки тощо).

А. Гільбо

Адольф Гільбо (1819–1895) – представник французької бухгалтерської школи XIX ст. Як і Е. П. Леоте, А. Гільбо вважається творцем суто економічного напрямку спочатку у французькій, а потім і в світовій бухгалтерській літературі. Йому належить визначення:

Рахівництво як додаток математики ... є наукою про рахунки, що відносяться до результатів праці і перетворень капіталу.

Адольф Гільбо

А.Гільбо ввів у теорію обліку терміни “уніграфічний (простий) запис” і “диграфічний (подвійний) запис”.

У співпраці з Е.П.Леоте А.Гільбо висунув доктрину трьох функцій обліку:

- 1) функція підрахунку, пов'язана з розробкою спеціальної методики, з класифікацією об'єктів і т.д.;
- 2) соціальна функція, яка зіставляє класові інтереси;
- 3) економічна функція, яка дає змогу за допомогою облікової інформації здійснювати управління господарськими процесами.

У 1860 р. А. Гільбо запропонував ведення бухгалтерського рахунку “Реалізація”. Ця вимога дістала назву перманентного інвентаря, що вказувало на дві обставини:

- 1) постійне, безперервне збереження в обліку первинної оцінки;
- 2) безперервне отримання фінансових результатів.

Таким чином, для Е. П. Леоте і А. Гільбо облік – це ведення рахунків, за допомогою яких досягаються реєстрація, систематизація і управління фактами господарського життя. Баланс, під їхнім кутом зору, на протигагу вченню німецьких авторів, є не чим іншим, як наслідком подвійного запису.

Баланс передбачає рівняння двох “мас” – активної і пасивної. Перша включає основні засоби, оборотні кошти, витрачені засоби, засоби у дебіторів і збитки, друга – власний капітал, капітал кредиторів і прибутки. Регулюючі рахунки вводяться в баланс, і тим самим створюються ніби два баланси – “брутто” з регулюючими статтями і “нетто” – без них.

Жан Густав Курсель-Сенель

Жан Густав Курсель-Сенель (1813–1892 рр.) був також представником французької бухгалтерської школи та послідовник Е. Дегранжа. Він створив своєрідну концепцію бухгалтерського обліку як прикладної економіки, що відображає господарські процеси і є методом управління ними.

Підкреслюючи управлінські цілі бухгалтерії, Ж.Г. Курсель-Сенель писав: “Знання обліку необхідне всім, але найбільше керівникам”; “Чим повільніша оборотність капіталу, тим необхіднішим є рахівництво”.

Учений дав визначення рахівництва як мистецтва ведення рахунків. Рахунки ж, у свою чергу, призначені для відображення руху капіталу. Він вважав, що рахунків бухгалтерського обліку має бути якнайменше: менше рахунків – менше помилок. Тому для будь-якого підприємства, особливо торговельного, на його думку, було достатньо мати лише п'ять синтетичних рахунків.

Французькі економісти Ж.Г. Курсель-Сенель та Л. Сей розробили вчення про облік витрат і калькуляцію. Вони вважали необхідним розраховувати собівартості всіх вироблених предметів і наданих послуг.

Французькі економісти XIX ст. у більшості випадків розглядали бухгалтерський облік з економічної точки зору – як частину політичної економії. Наприклад, П. Ж. Прудон, говорив: “Я довго і марно шукав, чому у творах, призначених для навчання політичної економії, починаючи від А. Сміта і закінчуючи М. Шевальє, ніде не згадується про комерційне рахівництво. Я закінчив відкриттям, що рахівництво, або, простіше, бухгалтерія, і є справжня політична економія, до чого, зрозуміло, не могли додуматися автори трактатів так званих економічних, по суті таких, що становлять не що інше, як більш-менш детальні пояснення про способи ведення книг”.

У XX ст. на бухгалтерів Франції мав також вплив юридичний напрям, але це тривало недовго і було пов'язано з визнанням контролю головною функцією бухгалтерії. Представниками цього напрямку були А. Лефевр, Л. Батардон, Г. Фор, А. Бомон, Р. Лефор, П. Гарньє та ін.

П. Гарньє

Найбільш відомим представником юридичного напрямку обліку був П. Гарньє, який починав розгляд теоретичних принципів з поняття бухгалтерських фактів, які він поділив на:

- 1) юридичні – договори поставки, купівлі-продажу, підяду та оренди;
- 2) економічні – зміна цін, тарифів;

3) матеріальні – втрати від стихійних лих, розкрадань, знос основних засобів.

П. Гарньє розробив методологію класифікацій бухгалтерських фактів. У поняття “організація бухгалтерського обліку” він включав три елементи:

1) метод – вибір методичних прийомів (перманентного або звичайного інвентаря, варіанта калькуляції);

2) система – структура бухгалтерії, документообіг, форма рахівництва;

3) процедура – порядок вибору тих фактів, які підлягають реєстрації.

19.4. Німецька школа бухгалтерського обліку

У Німеччині, Австро-Угорщині, німецькомовній частині Швейцарії (в подальшому будемо говорити про належність цих країн до німецької школи) розвиток теорії обліку відбувався більш повільними темпами. Облік як наука там починає формуватися лише наприкінці XIX ст.

Особливостями німецької школи обліку того часу були:

– пошук облікового змісту не в інших науках, а в самій бухгалтерії, у процедурах облікового процесу;

– розуміння бухгалтерського обліку як частини господарської статистики, що трактувалася як аналіз господарської діяльності, що здійснюється за даними обліку (Ф. Ляйтнер);

– поділ обліку на торговий і виробничий (Б. Пенндорф). Основними завданнями торгової бухгалтерії був облік зовнішніх відносин підприємства, виявлення складу його майна, результатів господарської діяльності. Виробнича бухгалтерія, навпаки, контролювала внутрішньогосподарські процеси. Обидві бухгалтерії взаємно доповнювали і розвивали одна одну. У подальшому торгова бухгалтерія стала основою балансоведення, а виробнича – теоретичним підґрунтям калькуляції;

– розвиток балансоведення: трактування балансу як основної категорії бухгалтерського обліку та засобу для розкриття стадій кругообігу капіталу, з якої можна вивести всі інші (І. Шер). У німецькій обліковій школі розрізняли баланс-брутто (із зазначенням нерозподіленого прибутку) та баланс-нетто (з розподіленим прибутком). В основі балансу лежить рівняння капіталу: величина капіталу підприємства дорівнює різниці між обсягом майна та кредиторською заборгованістю підприємства (постулат І.Шера);

– розвиток основних видів балансу: динамічний (Е. Шмаленбах, Е.Косіоль, Е. Вальб), статичний (М. Берлінер, Г. Нікліш), синтез динамічного і статичного (Ф. Шмідт).

Прихильники статичного балансу розглядали його так: актив – це набір економічних цінностей, пасив – план їх розподілу.

Прихильники динамічного балансу звертали увагу на економічний бік господарської діяльності підприємства. Вони стверджували, що баланс показує не стан, а рух засобів та їх джерел. Предметом вивчення бухгалтерського обліку, на їх думку, є рух капіталу.

Динамічний баланс є співвідношенням активного і пасивного резерву сил, показуючи фінансові результати з урахуванням часових відношень між матеріальними і фінансовими оборотами.

Е. Шмаленбах

Яскравим представником компромісної течії був Ф. Шмідт. Він вважав, що динаміка охоплює рівномірний процес кругообороту господарських засобів, у той час як статика відображає окремі моменти динамічного процесу. Звідси, бухгалтерський облік – це динаміка, баланс – статика. Складання балансу має на меті, з одного боку, відображення майна (статична теорія), з другого – відображення результату (динамічна теорія);

– класифікація і розвиток методів оцінки (Ф. Ляйтнер);

– розвиток суб'єктивістського підходу щодо оцінки (І. Крайбіг, В. Ле-Кутр);

– розвиток теорії двох рядів рахунків (Ф. Гюглі, І. Шер, І. Крайбіг).

Рахунки виводили з балансу, поділяли їх на активні та пасивні. Балансова рівність зумовлена правилом подвійного запису, що, у свою чергу, ґрунтується на протилежному характері дебету і кредиту в активних і пасивних рахунках;

– удосконалення планів рахунків (І. Шер, Е. Шмаленбах);

– розвиток методів нарахування амортизації (Е. Шмаленбах, П. Герстнер, І. Крайбіг, А. Кальмес);

– розвиток теорії калькуляції (А. Кальмес, Ф. Ляйтнер, Й. Шер);

– аналіз господарської діяльності і аналіз балансу (І. Шер, Ф. Ляйтнер, П. Герстнер);

– виникнення інституту бухгалтерів-ревізорів (1884, Німеччина).

І. Фрідріх Шер

Великий вплив на розвиток бухгалтерського обліку мала книга швейцарського вченого І. Фрідріха Шера “Бухгалтерія і баланс”. У цій праці він зазначав, що бухгалтерія є історіографією господарського життя, яка здійснюється за специфічними законами систематизації.

І. Фрідріх Шер (1846–1924) був одним з найбільш вагомих представників європейської облікової думки. І. Ф. Шер вважав, що “предметом бухгалтерії можуть бути тільки внутрішні і зовнішні господарські та правові факти, що вже відбулися”, а хронологічний і систематичний облік слід розуміти як хронологічну і прагматичну історіографію, фіксуючу рух речових (тілесних) і юридичних (безтілесних) благ. Бухгалтер – це літописець господарського життя, він користується математичним методом, тому облік “... є галуззю прикладної математики”. Бухгалтер користується головним чином грошовим вимірником, а натуральний відіграє допоміжну роль. Мета обліку ... полягає в подвійному виведенні чистого майна”, тобто невиявлення результатів господарської діяльності, а розрахунок капіталу – не динаміка, а статика. Звідси

висновок: “Сутність кожного рахунку виражається не в обороті, а в його сальдо”.

В основу обліку, на відміну від французьких обліковців, І. Ф. Шер поклав не рахунки, а баланс. В основі балансу лежить рівняння капіталу, а сам баланс розуміється як засіб для розкриття стадій кругообігу капіталу. Тому теорію обліку І. Ф. Шера часто називають балансовою. “Баланс, – писав він, – являє собою рівність між активом і пасивом, побудовану у формі рахунків у заключний день операційного періоду”.

Упродовж кілька століть вважалося, що баланс – це наслідок подвійного запису на бухгалтерських рахунках і що сам баланс, за визначенням французьких авторів Е. П. Леоте і А. Гільбо, ніщо інше, як “синтез незакритих рахунків”. І відповідно до цього погляду всі підручники викладали облік від рахунків до балансу. І тільки наприкінці ХІХ ст. І. Ф. Шер виклав сучасну теорію обліку від балансу до рахунків. На його думку, сам подвійний запис логічно випливає з балансу, а не з рахунків, навіть якщо історично це було й так.

І.Ф. Шер перший використав кілька рівнянь капіталу:

$$A - П = K \text{ (актив - пасив = капітал)} \quad (19.2)$$

Це найважливіше рівняння дістало назву постулату Шера: “Сума капіталу підприємства дорівнює різниці між обсягом майна та кредиторської заборгованістю підприємства”.

Рівняння (19.1) показує статику підприємства. Динаміка виражається двома іншими рівняннями:

$$A - П = K + Пр - Зб; \quad (19.3)$$

$$A - П - K = Пр - Зб, \quad (19.4)$$

де Пр – прибуток; Зб – збиток.

Рівняння (19.2) майже повторює рівняння (19.1), проте відмінність між ними полягає в тому, що в першому випадку фінансові результати відображаються на рахунку капіталу, а в другому – на рахунку збитків і прибутків.

Баланс у звітній формі має вигляд балансового рівняння:

$$A = K + П \quad (19.5)$$

Рівняння (19.5) формує початковий баланс:

$$A + Зб = K + П + Пр. \quad (19.6)$$

Значний внесок І. Ф. Шер зробив також у розвиток калькуляції, сформулювавши такі правила:

- розмежування виробничих витрат, які включають у собівартість напівфабрикатів та готових виробів, і збутових витрат, які відносять на собівартість реалізованої продукції;
- калькуляції поділяють на попередні (планові), фактичні, наступні;
- що вища частка прямих витрат, то точнішою є калькуляція;
- непрямі витрати необхідно розподіляти відповідно до наперед обраної бази.

І.Ф. Шеру належить також заслуга у запровадженні поділу витрат на постійні і змінні, застосуванні прийому знаходження “критичної точки”.

Для німецької школи і в ХХ ст. було характерне трактування балансу як основоположної, узагальнюючої та спрямовуючої категорії, з якої можуть бути виведені всі інші облікові поняття і положення. У Німеччині панувало механістичне трактування балансу, тому в центрі дискусії було питання про статичну і динамічну його природу. Передбачалося, що в першому випадку баланс відображав стан засобів на визначену дату, був причиною подальших змін, у другому баланс – це тільки підсумок минулих і безповоротно загублених зусиль.

Великим досягненням німецької школи був перехід від ідей, пов'язаних з формуванням балансу, до його аналізу.

19.5. Англо-американська школа бухгалтерського обліку

Після Першої світової війни італійська і французька облікові школи занепали, формалізм німецької також не міг довго надихати бухгалтерський світ, і саме тоді починає розвиватися наймолодша, англо-американська, школа, яка і нині продовжує істотно впливати на розвиток теорії бухгалтерського обліку у світі.

В Англії наприкінці ХІХ ст. переважали праці з викладом не теорії, а переважно практики рахівництва. Обліковців цікавили не наукові основи обліку, а його практичні прийоми. Автори праць лише описували досягнення практики. Отже, в обліку переважав позитивізм. Це призвело до появи організаційних принципів обліку: поділ праці, локалізація інформації, конкуренція в контролі, дієвість бухгалтерії, методологічна незалежність, психологічний клімат.

Слід зазначити, що теорія обліку на той момент не вирізнялась глибиною досліджень. У ті часи була поширена персоніфікація (кожний рахунок трактувався як жива людина, відповідна персона). Згодом кожний рахунок почали розглядати як екран, за допомогою якого спостерігають за поведінкою службовців („Товари” – комірник, „Каса” – касир, „Основні засоби” – комендант). Цей аспект дістав назву “персоналізація”.

Крім того, в обліку розглядалися такі питання:

- цінка значення рахунку „Капітал” як центрального в системі рахунків (Дж. В. Фультон);
- класифікація вартостей, з яких виводилася класифікація рахунків (Е.Г.Фолсом);
- прибуток як приріст активів (Е. Купер);
- оцінка прибутку та об’єктів, що обліковуються, з первинних документів (Т. Вельтон);
- розгляд балансу як засобу розрахунку прибутку (Л.Р. Діксі);
- розвиток і поширення аудиту (Л.Р. Діксі);
- розгляд видів фальсифікації обліку (А.Т. Ватсон);

- розвиток бухгалтерської експертизи (Л.Р. Діксі, Ф. Пікслей).

Важливими в обліку були такі питання, як нарахування амортизації, розвиток систем контролю заробітної плати, розвиток фінансового обліку, розробка нових методів оцінювання виробничих запасів (ЛІФО, ФІФО, НІФО).

Англійські фахівці ігнорували наукові ідеї бухгалтерської думки, проте прагнули виробити суто практичні прийоми роботи. Але практика, в свою чергу, впливала на методологію бухгалтерського обліку. Наприклад, вирішальне значення мали дві вимоги законодавства щодо виплати дивідендів:

- 1) дивіденди не можна виплачувати з капіталу;
- 2) дивіденди можна виплачувати тільки з прибутку.

Це потребувало визначення таких категорій, як капітал і прибуток.

До основних досягнень англійської, а пізніше більш ширшої, британської облікової школи слід виділити розробку ідей амортизації, а також введення інституту незалежних присяжних аудиторів.

Створення незалежного аудиту – одна з найбільш плідних ідей британських фахівців. Його основними завданнями було виявлення фальсифікацій даних, випадкових помилок, недоліків в організації обліку.

Предметом аудиту в широкому розумінні була психологія, мотиви дій осіб, зайнятих у господарстві. Вчені навіть намагалися скласти список основних зловживань бухгалтерів, виходячи із психології людей. Перша згадка про аудиторів датується 1298 р., коли діяльність гофмейстера Лондонського Сіті була піддана аудиту спеціальною комісією у складі мера, членів муніципалітету, шерифів та інших осіб гідного звання.

Пізніше такі процедури були поширені на різні види діяльності та сформульовані основні вимоги щодо аудитора (поч. XIV ст.): обережність, чесність, знання справи тощо. Ранній аудит у Британії розвивався у двох напрямках:

- а) перевірка обраними представниками городян правильності фіскальної політики урядовців;
- б) перевірка аудитором правильності ведення обліку і розрахунку прибутку, оподаткування в тих господарствах, які мали зобов'язання щодо сплати податків.

У процесі становлення ринкових відносин аудит одержав новий імпульс у своєму розвитку у зв'язку з такими чинниками, як розвиток кредитних відносин, поява елементів ринку капіталів та ін. Підтвердження реальності звітних даних стає основним змістом аудиторських перевірок.

Одними з найбільш визначних представників британської облікової школи були Лоуренс Роберт Діксі та Юїнг Матесон.

Лоуренс Роберт Діксі

Лоуренс Роберт Діксі (1864–1932) визначив аудит, як роботу, пов'язану з підтвердженням правильності і об'єктивності бухгалтерського балансу (1892), яка може бути виконана шляхом перевірки

документів та інвентаризації цінностей. Л.Р.Діксі бачив цілі аудиту у виявленні шахрайства, випадкових помилок, неправильної методології обліку.

Юінг Матесон

В останній чверті XIX ст. проблема обліку амортизаційних відрахувань поширюється і на інші галузі промисловості. У 1884 р. Юінг Матесон видав у Лондоні книгу “Амортизація фабрик”, у якій піддав різкій критиці методику розрахунку амортизації шляхом періодичних переоцінок майна і запропонував здійснювати періодичні відрахування за наперед розробленими нормами, а також створювати амортизаційний фонд, названий ним “Знос і резерв”.

Він підкреслював, що ціна майна визначається не тільки його фізичним станом, а й іншими чинниками. Отже, підприємство повинне наперед створювати фонд, достатній для заміни устаткування у разі появи нових прогресивних машин. Це було передвісником ідей прискореної амортизації.

За даними М.Четфілда, найперше визначення амортизації і приклад, з нею пов'язаний, належить давньоримському архітектору Вітрувію, який визначив амортизацію як “ціну минулого року”. Зокрема, оцінюючи будівлі цегляної кладки, він припускав зменшення їхньої вартості щорічно на одну восьмидесяту частину первинної.

В обліковій літературі поняття амортизації вперше була описано Д.Меллісом у 1588 р. У XVI–XVII ст. амортизація трактувалася як витрати нерухомого майна, величина якого визначалася шляхом періодичного оцінювання.

Економічна експансія Великобританії у XIX ст. сприяла поширенню традиції британської бухгалтерської школи в англійських країнах.

Американська школа бухгалтерського обліку

Необхідно окремо відзначити американську школу бухгалтерського обліку, представниками якої вважають Ч. Шпруга, Р. Свінея, У. Патона, Д. Мейя, А. Літлттона, Р. Антоні, Д. Хігінса та ін.

У США першим, хто усвідомив необхідність теорії обліку, був В. Е. Патон. Він також був автором перших американських бухгалтерських стандартів. Значним досягненням американських авторів було наукове обґрунтування управлінського обліку (Роберт Антоні). Крім того, американські автори велику увагу приділяли обліку витрат і калькулюванню собівартості (Ч. Гаррісон, Дж. Харріс).

Чарльз Езра Шпруг

Чарльз Езра Шпруг (1842–1912) – представник американської облікової школи, один з творців наукової бухгалтерії. Серія його статей, видана під назвою “Алгебра рахунків” (1880), визнана класичною, книга “Філософія рахунків” (1908) – фундаментальною. Він був одним із перших, хто почав читати в університетах курс бухгалтерського обліку. Ч.Е. Шпруг показав своїм колегам важливість і корисність абстрактного викладу

бухгалтерських ідей. Вважаючи предметом обліку цінності, він описував їх балансовим рівнянням

$$A = \Pi + K, \quad (19.7)$$

де A – те, що я маю, і ті, кому я вірю (дебітори) дорівнює Π – те, що я винен, плюс K – моя вартість. Це була логічна база для виведення подвійного запису.

Модель Ч. Е. Шпруга вважається вихідною точкою для сучасної теорії бухгалтерського обліку. Вона набула подальшої підтримки в бухгалтерії і стала основою розвитку двох наукових шкіл – персоналістичної, представники якої вважали, що рахунок “Капітал” відображає кредиторську заборгованість підприємства його власнику, при цьому вони були переконані, що весь актив бухгалтерського балансу дорівнює вимогам власників, та інституалістичної, прихильники якої ототожнювали капітал з кредиторською заборгованістю.

*Персоналістична наукова школа
бухгалтерського обліку*

Вчені, що підтримували персоналістичний підхід, критикували закон США, який вимагав, щоб акції оцінювалися за номіналом. Вони запропонували відхилення від номінальної вартості акцій відображати на спеціальних рахунках і вимагали переоцінки кожного виду цінностей за поточними ринковими цінами. Цей підхід підтримував Р. Стівенсон, проте Л. Міддллітч і Р. Кестер виходили з того, що на рахунках повинна відображатись оцінка за собівартістю, а сам баланс може бути відкоригований за ринковими цінами.

Усередині персоналістичної школи утворилася група вчених на чолі з Г. Свінеєм, які перебували під впливом ідей Е. Шмаленбаха, враховували досвід європейської інфляції і називали свою концепцію стабілізованою бухгалтерією.

*Інституалістична наукова школа
бухгалтерського обліку*

На відміну від персоналістів інституалісти виступали за оцінювання статей балансу за собівартістю. Пікслей Ф. вважав, що бухгалтер повинен здійснювати оцінку активів на первісному рівні, тобто за собівартістю. Він підкреслював, що незмінність оцінки призводить до утворення прихованих резервів, але це виправдано двома причинами: 1) не можна вважати фінансовим результатом те, що не виявлено в грошах, 2) підприємство має право користуватися фінансовою автономією.

Таким чином, бухгалтери англійських країн (Англія, США) у XIX та на початку XX ст. переважно ігнорували наукові основи бухгалтерського обліку, розглядали його виключно як практичну діяльність – просте як збирання та групування звітних даних. Цей напрям у поглядах на облік дістав назву позитивізму. Його прихильники були переконані, що кожна фірма самостійно встановлює правила організації та вибирає методи ведення бухгалтерського обліку. При цьому відповідальність за організацію облікового процесу на підприємстві несе не головний бухгалтер, а управляючий.

Представники англо-американської школи значну увагу приділяли оперативності отримання інформації, використанню облікової інформації для потреб управління підприємством. Бухгалтер один раз на місяць за аналітичними регістрами, які вели на місцях оперативні працівники, заповнював журнал, заносив місячні обороти на рахунки Головної книги. З Англії поширилася в інших країнах персоналізація рахунків – інтерпретація кожного рахунку як екрану, за допомогою якого спостерігають за поведінкою службовців (товари – комірник, каса – касир, основні засоби – комендант).

19.6. Російська облікова школа

Російська облікова школа була сформована у XIX ст. У царській Росії вона не поділялась на окремі напрями. Її основними представниками були О. В. Прокоф'єв, П. І. Рейнбот, А. М. Вольф, Ф. В. Єзерський, Е. Г. Вальденберг, Е. Е. Сіверс, І. П. Шмельов, М. С. Лунський, Г. А. Бахчисарайцев та інші.

Саме у XIX ст. Росія досягла значного збільшення товарного виробництва, у зв'язку з чим під впливом європейської наукової думки набула широкого розповсюдження подвійна бухгалтерія. Тому більшість наукових робіт того часу була присвячена впровадженню й поширенню подвійної бухгалтерії в Росії.

О. В. Прокоф'єв

Праці московського вченого О. В. Прокоф'єва були одними з перших праць з теорії та методики обліку в Росії. Найбільш популярною була його праця: „Курс двойной бухгалтерии”, що вийшла друком у 1883 р. У ній роботі автор подав практичні вказівки щодо вивчення техніки облікових записів у Росії.

П. І. Рейнбот

Надзвичайною популярністю користувалися також праці П. І. Рейнбота, такі, як „Полный курс коммерческой бухгалтерии по простой и двойной системам” (1866), у якій було викладено порядок ведення облікових книг, і „Фабричное счетоводство” (1875), що була присвячена промисловому обліку.

А. М. Вольф

Одним із перших учених у Росії, хто назвав бухгалтерський облік наукою, був А.М. Вольф. У 1875 р. він відкрив перший у Петербурзі бухгалтерський кабінет та курси бухгалтерського обліку. Слід зазначити, що наприкінці XIX ст. у Росії з'являються професійні періодичні наукові видання з обліку. Саме з А. М. Вольфом пов'язано видання першого журналу з обліку – “Счетоводство” (1888–1904, Санкт-Петербург).

Ф. В. Єзерський

Характерною особливістю тих часів у Росії був пошук ученими – бухгалтерами інших, крім подвійної, систем обліку. Так, у 1870 р. Ф. В. Єзерський запропонував „потрійну” систему рахівництва. Суть її полягала у веденні тільки трьох рахунків – „Каса”, „Цінності”, „Капітал” і

відкритті трьох реєстрів обліку: Журналу, Головної книги і Звіту, що замінював баланс. Реєстрація господарських фактів, за його пропозиціями, велася за трьома напрямками: надходження, видаток і залишок. На думку Ф. В. Єзерського, запропонована ним система рахівництва давала можливість максимально збільшити точність записів і позбавитись помилок в обліку. У ті часи популярністю користувався журнал “Счетовод” (1889–1914), редактором якого був Ф. В. Єзерський. У ньому висвітлювалися практичні та теоретичні аспекти обліку, а також друкувалися матеріали для заочного навчання з рахівництва.

Е. Г. Вальденберг

Був прихильником теорії двох рядів рахунків, яка передбачала класифікацію майна на позитивні та негативні складові і класифікацію бухгалтерських рахунків на рахунки майна і капіталу. На його думку, метою бухгалтерського обліку є розрахунок і подвійний розподіл капіталу. Бухгалтерський баланс є ієрархічною структурою, на вершині якої знаходиться єдиний показник – капітал.

Е. Е. Сіверс

У 1892 р. у Вальденберга Е.Г. з'явився конкурент – Е. Е. Сіверс. У сфері теорії подвійного запису Е. Е. Сіверс відомий як автор мінової теорії, сутність якої у тому, що в основі подвійного запису лежить обмін (міна) благами. Отримали товари, а замість них – отримали зобов'язання оплатити ці блага. Ця теорія була досить поширена.

Е.Е. Сіверс навів дуже детальну класифікацію рахунків, випередивши в цьому напрямі тенденції 30–40-х років ХХ ст. Для свого часу ця класифікація була великим досягненням. Вона мала такий вигляд:

I. Речові рахунки: 1) основні; 2) перехідні (калькуляційні) – а) заготовки, б) споруди, в) виробництво.

II. Особисті рахунки: 1) підприємницького капіталу – а) основні, б) перехідні (результативні); 2) позичкового капіталу – а) рахунки осіб та установ, б) рахунки кредитних запасів.

Важливе значення в розвитку обліку в Росії відігравав журнал “Коммерческое образование” (1907-1916 рр., Санкт-Петербург), редакторами якого були Є.Є. Сіверс та М.О. Блатов. У ньому досліджувалися проблеми теорії й практики обліку. Багато статей було присвячено питанням калькулювання витрат і розподілу накладних витрат.

І. П. Шмельов

Наприкінці ХІХ ст. поряд із „потрійною” системою рахівництва виникла і „четвертна бухгалтерія” – система, яка була теоретично описана в роботі „Новая четвертная бухгалтерия” (1895) І. П. Шмельовим. На відміну від потрійної системи Ф. В. Єзерського, запропонована система передбачала здійснення обліку за чотирма напрямками: 1) надходження цінностей, 2) витрачання цінностей, 3) визначення збитків та 4) визначення прибутків. Незважаючи на новаторство, ідеї потрійної бухгалтерії та

„четвертной бухгалтерии” не дістали застосування у російській та світовій практиці обліку.

М. С. Лунський

Одним із перших творців нового методологічного напрямку в галузі обліку. Саме М. С. Лунського вважають основним автором балансової теорії обліку, визнаної і поширеної у нашій країні, а також популярної закордоном.

Лунський М. С. увів кілька класифікацій рахунків, що було великим досягненням того часу: 1) прості і збірні; 2) головні й допоміжні (перехідні); 3) активні, пасивні, перемінні; 4) чисті і змішані; 5) речові, особисті, результативні.

Г. О. Бахчисарайцев

Яскравий представник російської облікової школи, який розвивав ідею балансової теорії обліку. На його думку, баланс – це облікове зображення підприємства: а) у вигляді однієї таблиці, б) у вигляді зведення рахунків.

Актив – те, що підприємство отримало (вкладене); пасив – те, що підприємство заборгувало (джерела). Всі методи прикладної бухгалтерії мають впливати з поняття про баланс і ґрунтуватися на ньому. Баланс – початок і кінець обліку.

На його думку, терміни “дебет” і “кредит” рахунків з теоретичного погляду є зайвими. Рахунки розподіляються на активні й пасивні. Всі пасивні рахунки – особові. Саме Г. А. Бахчисарайцев уперше в російській бухгалтерській літературі поділив усі господарські операції за впливом на баланс на чотири типи. У ті часи популярністю користувався журнал “Коммерсант” (1901–1906, Москва) за редакцією Г. А. Бахчисарайцева.

Після жовтневої революції розвиток бухгалтерського обліку і як практики, і як науки на певний час припинився. Радянська влада здійснила декілька спроб реформувати систему обліку, проте в кінцевому підсумку повернулася до революційних ідей.

Період НЕПу: вчені у галузі бухгалтерського обліку

З початком НЕПу (1921–1928) почалося відновлення розвитку бухгалтерської науки. Нова економічна політика вимагала нових методів обліку, вивчення передової облікової думки, джерелом якої на той час вважалась німецька бухгалтерська школа.

Необхідність у єдиних принципах обліку, пошук теоретичних основ бухгалтерської науки зумовили появу першого радянського журналу з обліку – “Счетоводство” (1923–1929, Москва). У ньому друкувалися нормативні документи, а також статті російських та іноземних авторів, які за своїм науковим рівнем значно випереджали практику обліку того часу.

Почали також видаватися журнали “Вестник счетоводства” (1923–1926, Москва), “Счетная мысль” (1925–1930, Москва) і “Спутник конторщика и

счетовода” – видавництво “Счетная мысль” (1926–1928 рр.). Крім того, в 1928 р. у Москві виходить “Вестник Института государственных бухгалтеров-экспертов – ИГБЭ”, в якому друкувалися статті відомих російських учених: М. О. Блатова, Р. Я. Вейцмана, Н. Р. Вейцмана, О. М. Галагана, М. А. Кіпарісова, О. П. Рудановського, а також видатних зарубіжних авторів: В. Е. Патона і Г. Р. Хетфілда.

У період НЕПу, починаючи з 1924 р., виходить у великій кількості книжкова література з теорії і галузевих курсів бухгалтерського обліку (автори М. А. Блатов, О. М. Галаган, Я. М. Гальперін, О. П. Рудановський). Про посилення ролі бухгалтерського обліку в управлінні народним господарством в період НЕПу свідчить не тільки вихід великої кількості державних нормативних актів з питань обліку та поява численних періодичних бухгалтерських видань, але й мобілізація всіх працівників на вирішення народногосподарських проблем.

У цей час у російській науковій обліковій школі стали розрізняти два напрями – Московський та Санкт-Петербурзький.

*Московська школа
бухгалтерського обліку*

Московську облікову школу очолював М. С. Лунський. Яскравими представниками цієї школи були Г. А. Бахчисарайцев, Ф. І. Бельмер, Р. Я. Вейцман, О. М. Галаган. У цілому ця школа розвивалась у руслі ідей класичної німецької школи. Для вчених цієї школи характерним було те, що вони:

- пропонували вивчати облік від балансу до рахунків;
- вважали баланс основою обліку;
- визначали рахунки елементами балансу;
- стверджували, що закон подвійності є наслідком закону балансу;
- наголошували на незалежності інвентаря від плану рахунків;
- стверджували, що баланс є перетвореним інвентарем;
- пропонували відображати в балансі тільки майно, що перебуває у власності підприємства;
- поділяли рахунки на балансові та позабалансові;
- пропонували оцінювати активи за собівартістю;
- розглядали амортизацію як знос, величину раніше понесених витрат, що списується у визначеній сумі на витрати даного звітного періоду;
- виступали проти резервування сумнівної дебіторської заборгованості.

*Санкт-петербурзька школа
бухгалтерського обліку*

Санкт-Петербурзьку школу очолював Е.Е.Сіверс. Представниками цієї школи були також М.О. Блатов, А. М Вольф, Л.І. Гомберг, П.І. Рейнбот, І.Р. Ніколаєв, О.І. Гуляєв, П.І. Савічев.

У цілому ця школа розвивалась у руслі ідей італійської та французької шкіл. Багато уваги приділялося обліковим теоріям. Наприклад, А.М. Вольф уперше виклав обмінну теорію, пізніше її розвинув Е.Е. Сіверс, а в подальшому

обмінна теорія була основою досліджень О. М. Блатова. Л. І. Гомберг запропонував логічну теорію, в основу якої покладено економологію.

Вчені цієї школи:

- пропонували вивчати облік від рахунку до балансу;
- покладали первинні документи в основу обліку;
- стверджували, що баланс є наслідком системи рахунків;
- вважали, що баланс опирається тільки на рахунки і пов'язаний з інвентарем;
- наголошували на тому, що в основі закону подвійного запису лежить обмін діяльністю між учасниками господарського процесу;
- пропонували відображати в балансі майно, яке знаходиться не тільки у власності підприємства, але й у його тимчасовому володінні;
- вимагали відображати всі активи тільки на балансових рахунках;
- пропонували оцінювати активи за поточними ринковими цінами;
- розглядали амортизацію як фінансовий фонд, який дає змогу відновити парк основних засобів;
- висунули ідею резервування сумнівної дебіторської заборгованості.

19.7. Українська облікова школа

Територія України у різні часи повністю або частково входила до складу різних держав – царської Росії, Австро-Угорщини, Польщі, СРСР тощо. Відповідно, наукова бухгалтерська думка у різні часи формувалась під значним впливом учених та практиків цих країн. Найбільший вплив, звичайно, здійснили німецька та російська облікові школи.

*Галичина: вчені у галузі
бухгалтерського обліку*

В останній чверті XIX ст. розвиток обліку в Галичині набуває регламентованого, формалізованого характеру і є обов'язковим згідно із законодавством. Значний вплив на розвиток бухгалтерського обліку на західноукраїнських землях мали такі вчені, як Т. Кормош, К. Левицький, Т. Войнеровський, Р. Залозецький, В. Нагірний, П. Цьомпа, Р. Райш, К. Крайбіг та ін.

Теофіль Кормош

Автором першого практичного підручника для задаткових кас у 1895 р., був Теофіль Кормош (1861–1927 рр.). Називалося видання “Практичний підручник для товариств задаткових, оснований на підставі закону з дня 9.IV.1873”. У цій праці простежуються погляди німецької школи на бухгалтерський облік. Автор значну увагу приділив у ній питанням формування капіталу. Розглядаючи власний капітал як основу фінансової могутності, а також як підставу для отримання кредиту, Т. Кормош конкретизує співвідношення між власним і залученим капіталом. На його думку, власний капітал повинен становити одну третину оборотного капіталу товариства.

Значну увагу Т. Кормош приділяє формуванню резервного капіталу (фонду) та його використанню. Джерелом його утворення є насамперед внески членів товариства при вступі, а також частина чистих прибутків. Щодо його розмірів Т. Кормош є прихильником німецьких економістів Шульце й Деліча, які вважали, що резервний фонд кредитних спілок має становити щонайменше 10% від декларованих уділів, а для інших товариств має зростати так, щоб товариство обмежувалось цим фондом.

Крім створення надійних фінансових умов для діяльності товариств, Т. Кормош приділяв значну увагу стратегії скорочення витрат. Він подав цікаві пропозиції щодо класифікації витрат, особливо наголошуючи на збереженні відношення різних видів витрат до величини наданих кредитів.

Кость Левицький

До розвитку української економічної науки та бухгалтерського обліку спричинився відомий адвокат, доктор права Кость Левицький (1859–1941), який у часи визвольних змагань українського народу став першим головою уряду Західноукраїнської Народної Республіки. К. Левицький перекладав економічні та правові праці. У співавторстві з Д. Савчаком підготував „Порадник писарський”, призначений для громадських писарів з методичного забезпечення діловодства та бухгалтерії. Порадник містив детальний опис правильного обліку грошових коштів у касі, ведення касової книги, складання бюджету доходів і видатків громади, формування звітності та проведення інвентаризації всього нерухомого і рухомого майна громади. Найбільшим внеском К. Левицького в галузь бухгалтерії та контролю була організація Крайового Союзу Ревізійного у Львові 1904 р., першим головою якого він і став.

*Центральна та східна
Україна: вчені у галузі
бухгалтерського обліку*

У радянський період українська бухгалтерська школа формувалась і розвивалась поряд з московською та санкт-петербурзькою бухгалтерськими науковими школами. Спеціалізовані вищі навчальні заклади з підготовки бухгалтерів були в Києві, Харкові, Одесі.

На розвиток обліку в цей період вплинули такі видатні вчені, як: М. Х. Жебрак, І. А. Басманов, В. Ф. Палій, В. Б. Івашкевич, М. С. Помазков, О. С. Наринський, П. С. Безруких, С. О. Щенков, А. Ш. Маргуліс та ін.

У 40–60-ті роки ХХ ст. в українських закладах науки захистили кандидатські дисертації з обліково-економічної тематики: у Київському інституті народного господарства – П. С. Балицька, Ю. Я. Литвин; у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка – І. Г. Ковтун; у Харківському інженерно-технологічному інституті – В. Ф. Бесєдін, А. І. Дворніков, Г. М. Макаров, І. К. Невлер, Л. У. Олійник, В. С. Філонич; у Харківському сільськогосподарському інституті ім. В. В. Докучаєва – М. М. Голобородько, К. Е. Канський, Ф. М. Резніков; у Харківському державному університеті ім. О. М. Горького – Ю. Г. Красницький, В. П. Кутін, І. І. Левін;

в Інституті чорної металургії Академії наук Української РСР – С. Л. Вольмир; в Українській сільськогосподарській академії – Л. А. Коробієвський, В. І. Медведко; в Інституті економіки Академії наук Української РСР – Н. Д. Нечипоренко; в Одеському сільськогосподарському інституті – Д. М. Рахлін.

В інших республіках колишнього СРСР у цей період було захищено лише 11 дисертацій: Латвійська РСР – 2, Узбекиька РСР – 3, Грузинська РСР – 4, Білоруська РСР – 1, Казахська РСР – 1.

Українська облікова школа

За короткий період у радянській Україні виокремилась національна бухгалтерська школа, яку започаткував свого часу проф. П. П. Німчинов. Заслугою Прокопія Петровича Німчинова є створення в Україні наукової школи бухгалтерів-економістів вищої кваліфікації. До цієї школи українських бухгалтерів-економістів належать відомі учені не тільки в Україні, а в усьому світі: д.е.н., проф. М. Т. Білуха; д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинець; д.е.н., проф. В. Г. Горелкін; д.е.н., проф. І. І. Каракоз; д.е.н., проф. Б. С. Кругляк; к.е.н., проф. М. В. Кужельний; д.е.н., проф. В. Г. Лінник; д.е.н., проф. Ю. Я. Литвин; д.е.н., проф. І. В. Малишев; д.е.н., проф. В. К. Радостовець; д.е.н., проф. В. І. Самборський; д.е.н., проф. В. В. Сопко; д.е.н., академік НАН України, проф. М. Г. Чумаченко.

Окрім названих, сьогодні українську національну бухгалтерську школу представляють багато інших видатних учених.

Із здобуттям Україною незалежності у 1991р. розвиток української наукової школи став на самостійний шлях.

Київська (столична) школа

Київську столичну школу започаткував відомий в Україні та за її межами проф. П. П. Німчинов. Своїми науковими здобутками, підготовкою висококваліфікованих кадрів з бухгалтерського обліку Київська школа відома в усьому світі. Тут працюють кращі наукові сили держави, а її вчені допомагають розвитку регіональних наукових шкіл.

Основний напрям школи – розвиток теоретико-методологічних аспектів обліку і контролю, аналізу та аудиту.

Житомирська школа

Створена на початку 1970 р. доктором економічних наук, професором, заслуженим діячем науки і техніки України, заслуженим професором Житомирського державного технологічного університету Ф. Ф. Бутинцем за активної підтримки його вчителів – проф. П. П. Німчинова та проф. І. В. Малишева. Житомирська наукова школа – це добровільне творче об'єднання дослідників, які мають загальну ідею і стиль дослідницької роботи. Послідовники вчителя – його учні – викладачі кафедр бухгалтерського обліку і

контролю, аналізу і статистики, фінансів Житомирського державного технічного університету, які розвивають ідеї школи.

Напрямок Житомирської наукової школи – виявлення і розв’язання проблем теорії, методології та організації бухгалтерського обліку, аналізу і контролю з урахуванням соціально-суспільних інтересів та національних традицій. З цієї проблематики доц. Ф. Ф. Бутинець свого часу опублікував у московських виданнях понад 40 наукових праць, видав велику кількість навчально-методичної літератури, а пізніше захистив докторську дисертацію.

На початку 90-х років ХХ ст. проф. Ф. Ф. Бутинець очолив новостворену кафедру в Житомирському інженерно-технологічному інституті (тоді це була Житомирська філія Київського політехнічного інституту), і школа поновила свою діяльність. За активної підтримки керівництва інституту школа розвивається швидкими темпами. У 1997 р. відбувся перший випуск фахівців з обліку і аудиту, а наприкінці 2001 р. сім її випускників (С. В. Бардаш, Т. А. Бутинець, Н. Г. Виговська, С. В. Івахненко, Н. М. Малюга, О. М. Петрук, Л. В. Чижевська) захистили кандидатські дисертації.

З 1999 р. учні Житомирської наукової школи захистили понад 55 кандидатських і 10 докторських дисертацій. Школа видала більше 35 монографій, 80 навчальних посібників.

Луганська школа

Створена професором І. П. Житною. Основним напрямом школи є дослідження проблем економічного аналізу та актуальних економічних проблем використання виробничого потенціалу. Наукові досягнення Луганської школи відіграли вирішальну роль у тому, що вперше за багаторічну історію Луганщини була створена координаційна рада регіонального відділення Національної академії наук України, до якої увійшли сім відділень з перспективних наукових напрямів. Це створює передумови як для розвитку фундаментальної науки, так і для вирішення актуальних завдань сучасного економічного розвитку країни і є гарантією того, що наука буде і надалі важливою складовою інтелектуального життя університету, міста та й усього регіону.

Львівська школа

Школу очолює проф. В. О. Озеран. В ній активно працюють професори Я. А. Гончарук, П. О. Куцик, І. М. Павлюк, В. С. Рудницький, Б. Ф. Усач, І. Й. Яремко, доценти К. І. Редченко, М. В. Корягін та ін.

Основний напрям школи – проблеми вдосконалення обліку в системі споживчої кооперації, та в інших галузях економіки.

Учні Львівської наукової школи захистили більш як 15 кандидатських дисертацій.

Одеська школа

Школу свого часу започаткував проф. В. Ф. Палій, який на початку 70-х років ХХ ст. переїхав до Москви, де працює і нині. Тепер школу очолює проф. Б. І. Валуєв. В ній активно працюють професори Л. М. Крамаровський, Б. С. Кругляк, доц. І. О. Лоханова та ін.

Головні наукові дослідження школи спрямовані на вивчення проблем обліку, аналізу, аудиту інвестицій та основних фондів в АПК.

Тернопільська школа

Започаткована колишнім вихованцем Київської школи проф. Ю.Я. Литвиним. Сьогодні посідає провідне місце в Україні у сфері наукових досліджень проблем обліку, аналізу та аудиту, підготовки висококваліфікованих наукових кадрів. Тут працюють професори З. В. Гуцайлюк, Г. П. Журавель, Б. М. Литвин, В. М. Олійник, М. С. Пушкар, І. Д. Фаріон, С. І. Шкарабан. Свого часу тут працював проф. І. О. Белебеха. Активно працюють в школі професори Я. Д. Крупка, З. В. Задорожний, П. Я. Хомин, доц. В. А. Дерій, та багато інших учених.

Харківська школа

Зародження Харківської школи пов'язане з ім'ям Миколи Федоровича фон Дітмара – ініціатора створення Харківського комерційного інституту. Він випускав і фінансував провінційний журнал "Счетоводство и хозяйство" (1912–1914) – орган Харківського відділення російського технічного товариства. Його справу у формуванні Харківської школи продовжили професори С. Д. Бутко і О. Ф. Галкін.

Степан Данилович Бутко (1894–1968) з 1929 р. завідував відділом Наркомзему УРСР у м. Харкові. У 1933 р. перейшов на роботу до Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва, де працював старшим викладачем кафедри економіки і організації сільського господарства, а пізніше – завідувачем кафедри соціалістичного обліку. У 1940 р. захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук. З 1949 по 1962 рр. С. Д. Бутко керував кафедрою сільськогосподарської статистики і обліку. В 1961 р. йому присвоєно вчене звання професора.

Олександр Федорович Галкін закінчив у 1957 р. Харківський державний університет ім. О. М. Горького, а згодом – аспірантуру Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва. Усе подальше життя вченого було пов'язане з цим вищим навчальним закладом. У 1961 р. О. Ф. Галкін захистив кандидатську дисертацію на тему: "Облік, аналіз і відтворення фондів у сільськогосподарських підприємствах". На кафедрі бухгалтерського обліку і статистики під його керівництвом працювали курси підвищення кваліфікації викладачів інститутів і технікумів з усього колишнього Радянського Союзу з бухгалтерсько-фінансових дисциплін. Вчений опублікував 85 науково-методичних праць.

За радянських часів підручниками з теорії бухгалтерського обліку цієї школи користувалися студенти всіх сільськогосподарських вищих навчальних закладів колишнього СРСР. Тепер Харківська школа здійснює дослідження за напрямками: облік та контроль в АПК, який очолює проф. М. Ф. Огійчук; облік у торгівлі та громадському харчуванні – проф. Л.М. Янчева та ін.

На сьогодні українська бухгалтерська школа представлена великою кількістю вчених та науковців-практиків, дисертаційні праці основних з них наведено в додатку.

Отже, результатом розвитку сучасних шкіл бухгалтерського обліку є створення наприкінці ХІХ ст. – поч. ХХ ст. облікових теорій та професійних бухгалтерських видань, наукових праць, що започаткували перехід обліку на якісно вищий рівень, на якому відбувається його розвиток як науки.

Контрольні запитання

1. Що таке наукова школа?
2. Які основні шляхи формування наукової школи?
3. Що вважають основними ознаками ефективного функціонування наукової школи?
4. Як історично виникли наукові школи?
5. Які школи об'єднала в себе італійська школа рахівництва?
- 6.3 якими іменами пов'язана ломбардська наукова школа бухгалтерського обліку?
7. Хто був творцем логісмографії?
8. Розкрийте наукові вчення Фабіо Беста.
9. Який напрям у бухгалтерській науці запровадила французька бухгалтерська школа?
10. Хто побудував елементарну модель господарської операції?
11. Які основні представники французької бухгалтерської наукової школи?
12. Як вирізняла бухгалтерію німецька бухгалтерська наукова школа?
13. Які основні праці вчених – представників німецької бухгалтерської наукової школи?
14. Якими були основні наукові течії німецької облікової школи ХХ ст.?
15. Коли почала розвиватись англо-американська наукова бухгалтерська школа?
16. Які основні досягнення Британської наукової школи бухгалтерського обліку?
17. Хто є представниками наукової школи бухгалтерського обліку у США?
18. Коли була сформована Російська наукова облікова школа?
19. Хто є основними представниками сучасної школи бухгалтерського обліку в Україні?
20. Якими регіональними науковими школами представлена українська наукова бухгалтерська думка?

Тести

1. Наукова школа – це:

- а) спосіб побудови колективу працівників вищих навчальних закладів з метою співпраці;
- б) вид організації наукової діяльності, пов'язаний відокремленістю поглядів, принципів і методів;
- в) неформальна творча співдружність у межах будь-якого наукового напрямку висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання наукової проблеми;
- г) формальне наукове середовище, сформоване навколо наукового керівника на базі наукової установи.

2. Французька школа рахівництва запровадила у бухгалтерській науці:

- а) юридичний напрям;
- б) адміністративний напрям;
- в) економіко-адміністративний напрям;
- г) економічний напрям.

3. До німецької бухгалтерської школи у різні часи належали бухгалтери:

- а) Німеччини, Австро-Угорщини, німецькомовної частини Швейцарії;
- б) Італії, Німеччини, Австрії;
- в) Польщі, Німеччини, Угорщини;
- г) Чехії, Німеччини, Швейцарії.

4. Англо-американська наукова школа бухгалтерського обліку починає розвиватися:

- а) після Другої світової війни;
- б) у XIX ст.;
- в) після Першої світової війни;
- г) у XX ст.

5. Основними представниками російської наукової облікової школи були:

- а) Жан Густав Курсель-Сенель, Р.П. Коффі, Жан-Батист Дюмарше;
- б) Е. Г. Вальденберг, Е. Е. Сіверс, М. С. Лунский, Г.А. Бахчисарайцев;
- в) Ежен П'єр Леоте, Адольф Гільбо, Е. Г. Вальденберг;
- г) А. Лефевр, Л. Батардон, Г. Фор, А. Бомон, Р. Лефор, П. Гарньє.

6. В останню чверть XIX ст. розвиток обліку в Галичині набуває регламентованого, формалізованого характеру і є:

- а) необов'язковим згідно із законодавством;
- б) добровільним згідно із законодавством;
- в) факультативним згідно із законодавством;
- г) обов'язковим згідно із законодавством.

7. У діяльності наукової школи реалізуються такі функції:

- а) виробництво наукових знань; поширення наукових знань; підготовка обдарованих фахівців;
- б) становлення вчених; поєднання різних наукових підходів; виробництво наукових знань;
- в) існування різного наукового мислення; об'єднання різних наукових програм;
- г) становлення вчених; існування різного наукового мислення; підготовка обдарованих фахівців.

8. Франческо Вілла – це представник:

- а) тосканської ломбардської наукової школи рахівництва;
- б) венеціанської наукової школи рахівництва;
- в) ломбардської наукової школи рахівництва;
- г) німецької наукової школи рахівництва.

9. Наукове кредо французької школи бухгалтерського обліку:

- а) бухгалтер – вчений, а не сторож чужого добра;
- б) бухгалтер – економіст, а не сторож чужого добра;
- в) бухгалтер – економіст і сторож чужого добра;
- г) бухгалтер – аналітик, учений та економіст і сторож чужого добра.

10. Німецька школа чітко розмежовувала бухгалтерію:

- а) фінансову і управлінську;
- б) торгіву і податкову;
- в) виробничу і фінансову;
- г) торгіву і виробничу.

11. Для вчених московської бухгалтерської наукової школи характерним було те, що вони:

- а) пропонували вивчати облік від балансу до рахунків; покладали баланс в основу обліку; вважали рахунки елементами балансу;
- б) заперечували, що закон подвійності є наслідком закону балансу; наголошували на узгодженості інвентаря і плану рахунків;
- в) заперечували, що баланс є перетвореним інвентарем; пропонували відображати в балансі не тільки майно, що знаходиться у власності підприємства;
- г) пропонували вивчати облік від балансу до рахунків; заперечували, що закон подвійності є наслідком закону балансу.

12. Мінімальний цикл існування наукової школи:

- а) шість поколінь;
- б) три покоління;

- в) два покоління;
- г) чотири покоління.

13. Концепція Фабіо Беста, згідно з якою об'єктом обліку є не цінності як такі, а їхня вартість – це:

- а) теорія вартості;
- б) теорія балансу;
- в) теорія оцінки;
- г) теорія капіталу.

14. Леоте і Гільбо спробували побудувати елементарну модель господарської операції:

- а) $R = y * x; y = R * x;$
- б) $R = y / x; y = R / x;$
- в) $R = y \pm x; y = R \pm x;$
- г) $R = y - x; y = R - x.$

15. Основні досягнення Британської наукової школи бухгалтерського обліку:

- а) розробка ідей амортизації;
- б) розробка концепції обліку витрат;
- в) розробка ідей аналізу доходів;
- г) розробка концепції собівартості.

16. Є.Є.Сіверс очолював наукову школу бухгалтерського обліку:

- а) московську;
- б) Санкт-Петербурзьку;
- в) британську;
- г) англо-американську.

17. Російська наукова облікова школа була сформована:

- а) у другій половині XX ст.;
- б) у середині XIX ст.;
- в) наприкінці XIX ст.;
- г) у першій половині XIX ст.

18. Ключова фігура наукової школи – це:

- а) лідер;
- б) учений;
- в) науковець;
- г) дослідник.

19. У радянській Україні сформувалась національна бухгалтерська школа, представниками якої є:

а) М. Х. Жебрак, В. Б. Івашкевич, П. П. Німчинов, І. В. Малишев, Ю. Я. Литвин;

б) А. І. Лозінський, А. Ш. Маргуліс, І. І. Поклад, І. І. Каракоз, А. М. Кузьмінський;

в) П. С. Балицька, Ю. Я. Литвин, І. Г. Ковтун, В. І. Самборський, П. П. Німчинов;

г) П. П. Німчинов, І. В. Малишев, Ю. Я. Литвин, І. І. Каракоз, А. М. Кузьмінський, В. І. Самборський.

20. Такі вчені, як П. Ж. Прудон, Р. П. Коффі, Ж. Г. Курсель-Сенель, Л. Сей, А. Гільбо, Е. П. Леоте розвивали бухгалтерський облік в:

а) Італії;

б) Франції;

в) Німеччині;

г) Великій Британії.

Практичні завдання

1. Наукова школа характеризується єдиною дослідною програмою, спільністю наукових поглядів і стилем наукової діяльності у певній науковій галузі знань. Порівняйте і покажіть у табличній формі відмінності між італійською та французькою науковими школами бухгалтерського обліку.

2. Порівняйте і покажіть у табличній формі відмінності між німецькою та англо-американською науковими школами бухгалтерського обліку.

3. Порівняйте і покажіть у табличній формі відмінності між російською та українською науковими школами бухгалтерського обліку.

Рекомендована основна література:

1. *Безруких П. С.* Бухгалтерский учет в СССР / П. С. Безруких. – М. : Финансы, 1976. – 96 с.

2. *Блейк Дж.* Европейский бухгалтерский учет. Справочник / Дж. Блейк, А. Ориол. – М. : ИИД “Филинь”. – 1997. – 400 с.

3. *Петрова В. И.* Научная организация бухгалтерского учета / В. И. Петрова. – М. : Финансы, 1975. – 136 с.

4. *Соколов Я. В.* Бухгалтерский учет : от истоков до наших дней: учеб. пособ. для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

Рекомендована додаткова література:

1. *Бутинець Ф. Ф.* Бухгалтерський облік : роздуми вченого / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2001. – 100 с.

2. *Бутинець Ф. Ф.* Історія бухгалтерського обліку : навч. посіб. : у 2 ч. / Ф. Ф. Бутинець. – 2-е вид. [доп. і перероб.]. – Ч. 1. – Житомир : Рута, 2001. – 512 с.
3. *Бутинець Ф. Ф.* Історія бухгалтерського обліку : навч. посіб. : у 2 ч. / Ф. Ф. Бутинець. – 2-е вид. [доп. і перероб.]. – Ч. 2. – Житомир : Рута, 2001. – 512 с.
4. *Гальперин Я. М.* Курс истории бухгалтерского учета / Я. М. Гальперин, Н. А. Кипарисов, Н. А. Леонтьев. – М. : Госпланиздат, 1945. – 225 с.
5. *Parker R. H.* The scope of Accounting History : A note / R. H. Parker. – ABACUS. – Vol. 29. – No. 1 : 106–110. – 1993. – P. 106–110.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Погляди вчених щодо дефініції “пізнання”

Учений (Учені)	Характеристика	Джерело
<i>В. Віндельбанд</i>	<p>Будь-яке людське пізнання рухається між двома полюсами: на одному полюсі знаходяться окремі відчуття, на іншому – загальні положення, які виражають відомі правила про можливі відношення між відчуттями</p> <p>Усе наукове мислення має своїм завданням підвести відчуття за допомогою логічних форм поєднання під ці загальні правила</p> <p>Саме тому в основі всіх логічних форм лежить ідея зв'язку приватного із загальним, залежності першого від другого</p> <p>Все наше пізнання полягає в поєднанні найбільш спільного з найбільш приватним за допомогою проміжних ланок, створюваних роздумом</p>	<p>Віндельбанд В. Прелюдії / В. Віндельбанд // Філософські статті і мови. – СПб., 1904. – С. 227–228.</p>
<i>Х. Г. Гадамер</i>	<p>Проблема пізнання набуває в останні роки дедалі більшої актуальності, що вочевидь пов'язано із загостренням геополітичної і суспільно-політичної ситуації із посиленням суперечностей, які пронизують нашу епоху</p> <p>Вона постає щоразу, коли зазнають краху спроби встановити взаєморозуміння між регіонами, націями, блоками і поколіннями, коли виявляється відсутність загальної мови і ключові поняття, які ввійшли у звичку, починають діяти як подразники, лише зміцнюють і підсилюють протилежності і напруги, на подолання яких спрямувалися б загальні зусилля</p> <p>Досить згадати хоча б такі слова, як “демократія” або “свобода”</p>	<p>Гадамер Х. Г. Актуальність прекрасного / Х. Г. Гадамер. – М.: Прогрес, 1991. – 704 с.</p>
<i>К. Поппер</i>	<p>“Що є пізнання?” У цьому питанні ... криється одне з джерел аргументів, що наводяться на захист релятивізму</p> <p>Проте на запитання Понтія Пілата можна відповісти просто і переконливо ... Відповідь полягає ось у чому: твердження, судження, висловлювання чи думка істинні, якщо, і тільки якщо, вони відповідають фактам</p>	<p>Поппер К. Логіка та зростання наукового знання / К. Поппер. – М. : Прогрес, 1983. – 379 с.</p>

Учений (учені)	Характеристика	Джерело
<i>Е. Н. Трубецкой</i>	З одного боку, матеріалом нашої свідомості слугують різноманітні психологічні переживання – відчуття, враження, думки, пізнання. З другого... самий акт свідомості щодо всього цього психологічного матеріалу як до чогось загальнозначущого і тому – найпсихологічного – до сенсу. Цей найпсихологічний сенс і є основне необхідне припущення свідомості як такої. Раніше за будь-яку конкретну свідомість, раніше за будь-яке зусилля, яке я роблю, щоб усвідомити що-небудь, я припускаю, що ті переживання, які я прагну усвідомити, мають якийсь об'єктивний зміст і тому можуть бути виражені у формі загальнозначущої думки	Трубецкой Е. Н. Сенс життя / Е. Н. Трубецкой // Російські філософи. Антологія. – М. : Прогрес, 1994. – 246 с.
<i>А. Н. Уайтхед</i>	Суб'єкт – це той, хто пізнає, об'єкт – це те, що пізнається. За такої інтерпретації об'єктно-суб'єктне ставлення виявляється ставленням пізнаваного до особи, яка пізнає. ... Будь-яке пізнання являє собою свідоме розпізнавання об'єктів, даних ув досвіді. Але це свідоме розпізнавання є не більш ніж додатковий фактор суб'єктивної форми взаємодії суб'єкта та об'єкта. Така взаємодія являє собою той матеріал, з якого утворюються індивідуальні речі, що становлять єдину реальність універсуму. Індивідуальні ж речі є індивідуальними подіями досвіду ...	Уайтхед А. Н. Вибрані роботи з філософії / А. Н. Уайтхед. – М. : Прогрес, 1990. – 577 с.

Довідка про Національну академію наук України (станом на 01.01.2011 р.)

Національна академія наук України заснована 27 листопада 1918 р. у м. Києві. Її першим президентом був видатний учений зі світовим ім'ям В.І. Вернадський.

Статус. Національна академія наук України згідно з чинним законодавством, є вищою державною науковою організацією України, що заснована на державній власності та користується правами самоврядності, які полягають у самостійному визначенні тематики досліджень, своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків. Академія об'єднує дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів, усіх науковців її установ, організовує і здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних та соціогуманітарних наук.

Органи управління. Вищим органом НАН України є Загальні збори її членів. У період між сесіями Загальних зборів керівництво роботою Академії здійснює Президія НАН України, яка обирається Загальними зборами строком на 5 років. До складу Президії НАН України, вибори якої відбулися у квітні 2009 року, входять 34 особи, в тому числі президент, перший віце-президент, три віце-президенти, головний учений секретар, 13 академіків – секретарів відділень, 15 членів Президії. У засіданнях також беруть участь з правом дорадчого голосу 6 виконуючих обов'язки членів Президії та 12 радників Президії НАН України.

Структура. В НАН України функціонують 3 секції (фізико-технічних і математичних наук; хімічних і біологічних наук; суспільних і гуманітарних наук), що об'єднують 14 відділень наук: математики; інформатики; механіки; фізики та астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії; біохімії, фізіології і молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства. В Академії діють 6 регіональних наукових центрів подвійного з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України підпорядкування: Донецький (м. Донецьк), Західний (м. Львів), Південний (м. Одеса), Північно-східний (м. Харків), Придніпровський (м. Дніпропетровськ), Кримський (м. Сімферополь) та Інноваційний центр по м. Києву.

Основною ланкою структури НАН України є науково-дослідні інститути та прирівняні до них наукові установи. В структурі НАН України діють національні заклади – Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського, Національний науковий центр “Харківський фізико-технічний інститут”, Національний історико-археологічний заповідник “Ольвія”, Національний ботанічний сад ім. М.М.Гришка, Національний дендрологічний парк „Софіївка”, Національний науково-природничий музей, Національний музей

народної архітектури та побуту України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Національний центр «Мала академія наук України» МОН та НАН України.

До структури НАН України входять також організації дослідно-виробничої бази (дослідні підприємства, конструкторсько-технологічні організації, обчислювальні центри). Всього на цей час в НАН України діють 170 наукових установ та 47 організацій дослідно-виробничої бази.

Співробітництво з освітніми установами. В 2010 р. укладено понад 200 договорів з вищими навчальними закладами про співробітництво, проходження виробничої та переддипломної практики студентів тощо. Розроблялося понад 300 спільних наукових проектів. Функціонувало близько 230 спільних з освітянами науково-навчальних структур (комплексів, центрів, лабораторій, філій кафедр тощо), які широко використовують потенціал НАН України для підготовки кваліфікованих фахівців для потреб вищої школи та НАН України. Впродовж останніх років щорічно 1800–1900 науковців НАН України викладають у вузах, з них кожний восьмий – академік і член-кореспондент НАН України. У 2010 р. близько 90 науково-педагогічних працівників захистили у спеціалізованих радах наукових установ НАН України дисертаційні роботи на здобуття вченого ступеня доктора наук та понад 300 кандидатів наук. Майже 2000 студентів виконували дипломні роботи під керівництвом провідних учених НАН України; побачили світ близько 100 монографій, підготовлених у творчій співпраці з освітянами.

Впровадження наукових розробок, розвиток інноваційної інфраструктури. Науковими установами НАН України щороку впроваджується в різні галузі економіки України близько 1700 новітніх розробок, серед яких передові технології, у тому числі інформаційні, машини, устаткування, матеріали, автоматизовані комплекси і системи, програмні продукти, бази даних і бази знань, сорти рослин, методичні рекомендації та методики, стандарти.

Велика увага приділяється забезпеченню більш ефективної діяльності технологічних парків, що створені в Україні, в тому числі за участю провідних інститутів Академії, розгляду та затвердженню напрямів інноваційної діяльності існуючих технопарків, науково-технологічній експертизі їх інноваційних проектів.

В 2010 р. установами Академії укладено 48 ліцензійних угод і контрактів в Україні й за кордоном, отримано 742 патенти на винаходи і корисні моделі. Успішно виконано 58 науково-технічних інноваційних проектів, які були відібрані за конкурсом на початку року.

Видавнича діяльність. У структурі Академії працюють два видавництва: Державне підприємство «Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України» і Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, які протягом 2010 р. випустили 54 та 12 назв наукових монографій відповідно. ВД «Академперіодика» НАН України також здійснив випуск

140 чисел 23 видань за Програмою підтримки журналів Національної академії наук України.

Протягом 2010 р. установами НАН України видано 871 назву наукових книг загальним обсягом майже 18 тис. обліково-видавничих аркушів. З них 654 монографії та 217 збірників наукових праць. Навчальної, довідкової та науково-популярної літератури випущено 379 назв.

Закордонними видавцями (Springer, Nova Science Publishers, Cambridge University Press, Lambert Academic Publishing та ін.) випущено 55 назв наукових монографій учених Академії. Це найвищий показник за останні 15 років.

Поточні праці науковців у 2010 р. було опубліковано у 86 наукових журналах та 41 збірнику НАН України, у періодичних і серійних книжкових виданнях установ Академії загальною кількістю близько 100. З наукових журналів НАН України 19 перекладали і видавали англійською мовою зарубіжні видавці, ще 7 журналів англійською мовою в Україні видають академічні наукові установи власними силами.

Міжнародне співробітництво. Здійснюється в рамках чинних угод, укладених НАН України з академіями, державними установами, науковими організаціями, освітніми закладами, фірмами та промисловими компаніями близько 50 країн світу. До існуючих угод про співробітництво у 2010 р. додалися 4 нові: Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво в галузі науки і техніки між НАН України і Казахською національною академією природничих наук; Угода про співробітництво між НАН України та РНЦ “Курчатівський інститут”; Угода про співробітництво між Університетом Кордобі (Королівство Іспанія) та НАН України; Угода про співробітництво НАН України та Академією наук провінції Хейлунцзян КНР. Загальна кількість угод – 113. Кількість прямих угод установ НАН України з іноземними партнерами у 2010 р. досягла 827.

У звітному році поглиблювалось співробітництво установ НАН України з організаціями академії наук Центральної та Східної Європи. Були узгоджені переліки спільних проектів на 2011 – 2013 рр., що будуть виконуватися в рамках угод зі Словацькою академією наук та Академією наук Чеської Республіки, оновлені протоколи щодо міжакадемічних угод з Польською та Чорногорською академіями мистецтв і наук. Загальна кількість спільних науково-дослідних проектів НАН України в рамках існуючих міжакадемічних угод з країнами Східної Європи у 2010 р. сягнула 144. Загалом у рамках двостороннього співробітництва виконуються спільні з іноземними організаціями дослідження за більш ніж 1000 науковими темами, з яких у 2010 р. розпочато 293.

НАН України бере активну участь у діяльності близько 40 міжнародних організацій, зокрема, Міжнародної асоціації академії наук (МАН), Міжнародного комітету з космічних досліджень (COSPAR), Європейської наукової асоціації геофізичних досліджень (EISCAT), Європейської організації

ядерних досліджень (CERN), Лабораторії сильних магнітних полів і низьких температур, Виконавчій раді Міжурядової океанографічної комісії ЮНЕСКО, Міжнародному союзу академій гуманітарних та соціальних наук (IUA) тощо.

Науковому співробітництву сприяє активний обмін вченими: в 2010 р. понад 2,9 тис. іноземних фахівців відвідали установи Академії та взяли участь у заходах, організованих НАН України; близько 2,9 тис. вчених НАН України виїздили за кордон для проведення спільних досліджень, стажування, участі в міжнародних форумах та виставках.

На замовлення зарубіжних підприємств, компаній та фірм установами НАН України в 2010 р. здійснювалось 295 контрактів на виконання науково-дослідних робіт, розробку і трансфер технологій, науково-технологічних послуг. Загальні обсяги реалізації наукової продукції зросли майже на 10%. Серед замовників – відомі корпорації, компанії, концерни. Зокрема, “International Atomic Energy Agency” (Австрія), “BCH Research LLP” (Велика Британія), “HEWLETT-Packard International B.V.”, “SCIONIX HOLLAND B.V.” (Королівство Нідерланди), “Samsung Electronics Co., LTD” (Корея), “Meteorologische Messtechnik GmbH”, “Folgat AG” (Німеччина), “Sodern” (Франція), “Rubicon Technology, Inc.” (США), “Mitsubishi Corporation”, “NIPPON Steel Corporation” (Японія) тощо.

Кадрове забезпечення. Загальна кількість працюючих в НАН України станом на 01.01.2011 становила 42426 осіб, у тому числі 19861 науковий працівник. Серед них 2632 доктори наук та 8231 кандидат наук. Середній вік наукових працівників становив 51,4 року, докторів наук – 62,8 року, кандидатів наук – 49,7 року.

Персональний склад. За станом на 01.01.2011 до складу НАН України входять 198 дійсних членів (академіків), 364 члени-кореспонденти та 121 іноземний член.

Концепції класичного університету

Вирізняються чотири концепції університету:

- наполеонівська (французька),
- гумбольдівська (німецька),
- ньюманівська (англійська),
- американська.

Згідно з *німецькою* моделлю, університет повинен бути налаштований виключно на пізнання всієї повноти знань та досягнення істини, мусить вчити мисленню, а не професії і характеризуватись поєднанням навчання і наукових досліджень.

Згідно з *англійською* моделлю, університет також повинен служити вузько практичним інтересам, а лише пізнанню задля досягнення самої істини. Від німецької моделі відрізняється деяким відокремленням навчання від наукових досліджень, а також переконання, що університет повинен займатись лише навчанням і вихованням доброї і мудрої людини.

Відповідно до *американської* концепції університету, його головною метою є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу і обов'язково тісне поєднання навчання і наукових досліджень з глибоким переконанням, що тільки викладачі, які ведуть наукові дослідження, мають достатній потенціал творчості, щоб забезпечити інтелектуальний розвиток молоді, яку вони навчають. Університет має бути місцем, де завершується навчання теорії, яку розуміють як засіб розвитку цивілізації.

Відповідно до *французької* концепції, яка вирізняється серед зазначених вище, університет є місцем навчання спеціалістів для державної служби.

В таких різних взірцях університету повинні були виявитись також різні традиції, зокрема способи організації вищої школи. Основні відмінності кожного з них:

Німецька (гумбольдівська) система:

- академічна свобода;
- незаангажованість науки;
- концентрація на дослідженнях;
- внутрішній саморозвиток.

Англійська (ньюманівська) система:

- розвиток особистості як головна мета діяльності;
- центральне значення академічної спільноти;
- важливість читання лекцій як способу навчання.

Американська система:

- служіння суспільству як підстава функціонування;
- відкритість;
- рівновага між цілями загальними і ринковими.

Французька (наполеонівська) система:

- публічний характер університетів і сильний вплив на них держави;
- концентрація на навчанні, яка зумовлює окрему організацію досліджень;
- керівництво університету визначає уряд;
- законодавче регулювання програм навчання.

Звичайно, жодна з представлених моделей Європи не існує в чистому вигляді, а інституції вищої освіти є певною комбінацією щонайменше двох із них (у різних пропорціях). Українська традиція вищої освіти, виходячи з базових характеристик європейських систем (більшою мірою німецької та англійської), мала також свої особливості. Зокрема, це сильна гуманітарна спрямованість академічної підготовки. Незалежно від моделі, що домінує в такій комбінації, у різних країнах завданням університету є навчання молоді, наукові дослідження, формування вартостей і надання послуг суспільству.

Водночас у сучасному світі немає єдиної загальноприйнятої концепції університету. У світі існують і велетенські відкриті університети, в яких за дистанційними методиками навчаються сотні тисяч студентів, і малі університети із кількасотрічними традиціями. Деякі вузи мають міжнародний статус і студентів з усього світу, а інші зосереджені на підготовці спеціалістів для свого регіону. Деякі мають видатні досягнення в наукових дослідженнях, інші займаються головним чином навчанням; саме навчання може бути або професійним, або більш теоретичним. Нині суттєвим стає питання, як розрізнити академічну вищу школу серед багатьох інших навчальних закладів у сфері освіти.

ДОДАТОК 4

Таблиця 4.1

Науково-технічна діяльність у 2007–2010 рр.

Показники	2007	2008	2009	2010
Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт, млн грн.	6149,2	8024,8	7822,2	8995,9
з них:				
коштом держбюджету	2815,4	3909,8	3398,6	3704,3
Чисельність працівників наукових організацій, осіб	155549	149699	146800	141086
з них:				
дослідників	78832	77355	76147	73413
техніків	17988	16783	16256	16151
допоміжного персоналу	28896	27988	27086	26032
докторів наук	4390	4459	4443	4481
кандидатів наук	16989	17145	17135	17009

Таблиця 4.2

Наукові кадри та кількість організацій

Рік	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки *	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб **	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб **
1990	...	313079
1991	1344	295010	8133	...
1992	1350	248455	8797	...
1993	1406	222127	9224	...
1994	1463	207436	9441	...
1995	1453	179799	9759	57610
1996	1435	160103	9974	58132
1997	1450	142532	10322	59332
1998	1518	134413	10446	59703
1999	1506	126045	10233	59547
2000	1490	120773	10339	58741
2001	1479	113341	10603	60647
2002	1477	107447	11008	62673
2003	1487	104841	11259	64372
2004	1505	106603	11573	65839
2005	1510	105512	12014	68291
2006	1452	100245	12488	71893

Продовження табл. 4.2

Рік	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки*	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб**	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб**
2007	1404	96820	12845	74191
2008	1378	94138	13423	77763
2009	1340	92403	13866	81169
2010	1303	89534	14418	84000

* Починаючи з 2006 р. не звітують організації, які виконували лише науково-технічні послуги

** з 1998р. – станом на 1 жовтня.

Таблиця Г.3

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт

Рік	Усього, у фактичних цінах	У тому числі				Частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
млн. грн.						%
1996	1111,7	140,6	321,6	606,9	42,6	1,36
1997	1263,4	188,5	309,2	693,7	72,0	1,35
1998	1269,0	205,5	297,5	682,8	83,2	1,24
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7	1,21
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90

Таблиця Г.4

Вищі навчальні заклади

(на початок навчального року)

	Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.		Кількість аспірантів *	Кількість докторантів *
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації		
1990/91	241,0	174,5	228,7	136,9	13374	...
1991/92	237,5	173,7	223,0	137,0	13596	503
1992/93	212,6	170,4	199,8	144,1	13992	592
1993/94	198,9	170,0	198,0	153,5	14816	765
1994/95	194,0	198,0	204,3	149,0	15643	927
1995/96	188,8	206,8	191,2	147,9	17464	1105
1996/97	183,4	221,5	185,8	155,7	19227	1197
1997/98	166,2	264,7	162,2	186,7	20645	1233
1998/99	164,9	290,1	156,9	214,3	21766	1247
1999/00	170,1	300,4	156,0	240,3	22300	1187
2000/01	190,1	346,4	148,6	273,6	23295	1131
2001/02	201,2	387,1	147,5	312,8	24256	1106
2002/03	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003/04	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004/05	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271
2005/06	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006/07	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007/08	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008/09	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009/10	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010/11	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561

Історичний огляд бухгалтерського обліку

Рік	Основні події
1202	Фібоначчі вперше ввів арабські цифри, замінив адитивну римську систему числення на десяткову систему числення. Знадобилося 100 років, аби бухгалтери усвідомили її переваги. З поширенням цифр на зміну принципу “приблизності” вводиться принцип “точності”
1263	Зроблено перші спроби державної регламентації обліку в Кастилії (Іспанія), де було встановлено певний порядок заповнення облікових книг. Виданий спеціальний закон, який передбачав обов’язкове щорічне складання звітності керівниками державних підприємств
1340	У муніципальних записках Генуї знайдено перше свідоцтво повної системи подвійної бухгалтерії
1458	У Неаполі написана Бенедиктом Котрульї перша праця з бухгалтерії – “Про торгівлю і досконалого купця”
1492	Колумб відкрив Америку, Початок епохи Великих географічних відкриттів. Васко да Гама відкрив морський шлях до Індії (1498 р.), Магеллан здійснив перше всесвітнє плавання (1519 р. – 1522 р.)
1494	Італійський чернець Лука Пачолі (бл. 1514 р. – 1445 р.) у віці 49 років публікує свою роботу з математики під назвою “Сума арифметики, геометрії, дробів, пропорцій і пропорційності” (Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita (Everything About Arithmetic, Geometry and Proportion). З’являються публікації про подвійну бухгалтерію, яка започатковує виникнення подвійного запису, яким ми користуємось і нині.
1522	Дієго дель Кастідло кожен факт господарського життя трактував як договір і розглядав як предмет обліку
1534	Домінік Манчіні класифікував рахунки на “живі” і “мертві”, що в подальшому стало основою поділу рахунків на матеріальні та персональні
1551	В Іспанії був виданий королівський наказ, який вимагав вести облік національного майна за подвійною системою
1600	У Великобританії засновано Ост-Індську компанію, яка отримала ексклюзивні права на відносини з великими країнами Азії, внесли свій вклад у розвиток комерційних відносин у Великобританії
1676	Виникнення синтетичного та аналітичного обліку (Ж. Саварі)
1709	Промислова революція. Місто Айронбрідж відоме в усьому світі як символ промислової революції. Воно має всі елементи прогресу, що сприяло швидкому розвитку цього промислового регіону у XVIII ст. У 1708 р. було здійснено відкриття Абрахамом Дербі, згідно з яким для виплавки чавуну краще використовувати кокс, а не деревне вугілля. Міст на Айронбрідж – перший міст у світі зроблений із заліза.

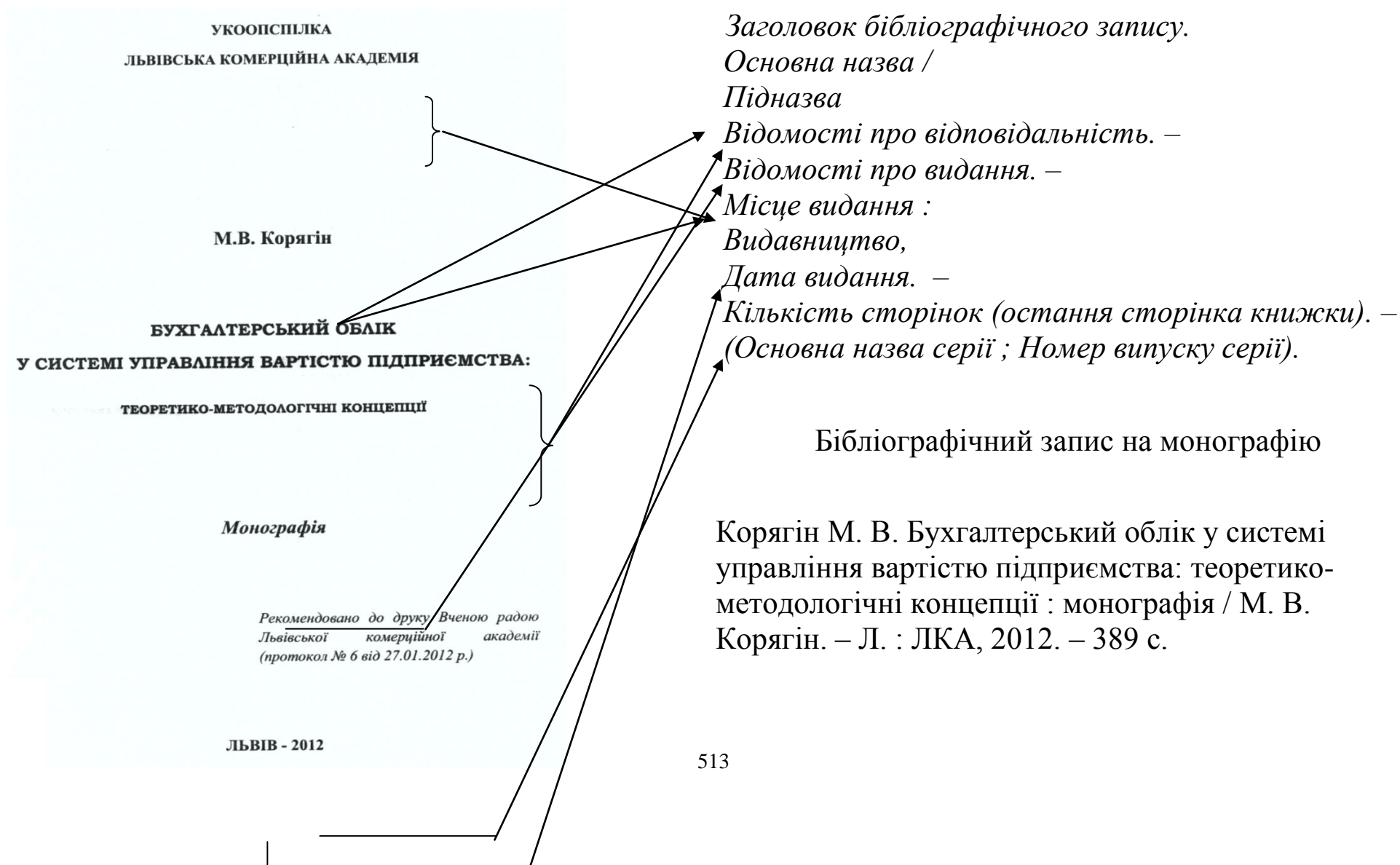
Рік	Основні події
1733	Томас Ньюкомен винайшов паровий двигун, за допомогою якого викачували воду з кам'яновугільних шахт. Одночасно відбулися суттєві зміни у виробництві тканин та одягу. З Індії рулонами почали вивозити бавовняні тканини, а згодом – і бавовну-сирець, з якої англійські ткачі почали самі виробляти тканину. У 1733 р. винайдено верстат нового типу, що значно прискорило процес ткацтва (колишні прядильні колеса занадто повільно виробляли пряжу і вже не задовольняли потреби ткачів). Швидкими темпами почала розвиватися текстильна промисловість
1755	П'єтро Паоло Скалі поділив рахунки бухгалтерського обліку на три групи: власні (капіталу, прибутків і збитків), майнові та розрахункові (дебіторів і кредиторів)
1762	Заснований найстаріший комерційний британський банк Barings Bank (Barings Bank)
1769	Джеймс Ватт (Джеймс Уатт) запатентував паровий двигун, який почали використовувати у текстильній індустрії, металургійній промисловості
1773	Відкрито Лондонську фондову біржу. Почали будувати канали, залізниці та інші об'єкти, які потребували значного фінансування
1776	Вийшла друком праця Адама Сміта “Багатство народів”. Згідно із цією працею розглядається принцип “Невидимої руки”, який є відомим принципом оподаткування
1789	Створено федеральний уряд США. Ратифіковано Конституцію Джордж Вашингтон – перший президент Сполучених Штатів Америки
1792	Заснована Нью-Йоркська фондова біржа (24 нью-йоркських брокери, що працювали з фінансовими інструментами і укладали угоди, як і їхні лондонські колеги, в кав'ярнях (найвідоміша кав'ярня “Тонтін”) підписали “Угоду під платаном” (англ. Buttonwood Agreement) про створення Нью-Йоркської фондової біржі)
1825	Відкрито Стоктон-Дарлінгтонську залізницю – першу у світі залізницю громадського користування на локомотивній (паровій) тязі
1831	Засновано посаду “професійний бухгалтер” – бухгалтер “офіційний опікун (“офіційний правонаступник”)”. У Великобританії прийнято закон про банкрутство.
1844	В Англії виходить серія законів про компанії, відповідно до яких правління акціонерних компаній зобов'язані запрошувати не рідше одного разу на рік спеціальну людину для перевірки бухгалтерських рахунків і звіту перед акціонерами
1854	Засновано Товариство бухгалтерів Единбурга (перше у світі професійне об'єднання громадських бухгалтерів). Одним із творців товариства був Олександр Томас Нівен (Alexander Thomas Niven)
1862	Створено Службу внутрішніх доходів (Internal Revenue Service) у США

Рік	Основні події
1873	Фукудзава Кічі вважають атьком японської бухгалтерії, який увів у практику створення акціонерних компаній в Японії і ведення бухгалтерського обліку за західним зразком.
1880	Засновано Інститут присяжних бухгалтерів Англії і Уельсу (ICAEW) у Великобританії, що займається розробкою правил і стандартів бухгалтерської діяльності
1890	Винайдено табулятор Холлеріта, перший автоматичний обчислювальний пристрій, який застосовували з метою прискорення обробки інформації
1896	Утворено Асоціацію аудиторів, а в 1896 р. у штаті Нью-Йорк законодавчо регламентовано аудиторську діяльність. Вже тоді посаду аудитора міг обійняти дипломований бухгалтер, який успішно склав іспит за фахом та отримав ліцензію на право займатися аудиторською діяльністю
1902	Законодавчо підтверджено ідею консолідації фінансової звітності. Американська компанія “United States Steel Company” опублікувала свою консолідовану фінансову звітність, до якої було додано підтвердження аудиторської компанії “Price Waterhouse”, про те що “звітність була перевірена та знайдена коректна”
1904	У Сент-Луїс США відбувся перший Всесвітній конгрес бухгалтерів (США, Великобританії, Шотландії, Голландії, Канади)
1909	У США введено податок на прибуток; податкові правила передбачають розумну (обґрунтовану) знижку вартості, що амортизується, що виключається з доходу до розрахунку податку
1909	Присвоєно перші рейтинги (кредитні) облігаціям американських залізничних компаній Джоном Муді, засновником нині всесвітньо відомого та авторитетного рейтингового агентства Moody’s Investors Service
1911	Створення системи стандарт-кост – Ч. Гаррісон
1912	Введено калькуляцію продукції на основі повної собівартості (А. Кальмес)
1919	Відомий німецький учений з питань управління Schmalenbach (проф., доктор Schmalenbach) розробив “динамічну теорію балансу (Dynamische Bilanz)”, для того щоб зрозуміти зв'язок між прибутком і збитком у балансі за певний період
1923	Дональдсон Браун, якого часто називають батьком сучасної системи обліку, був призначений скарбником, а Альфред Слоун – президентом компанії General Motors. Слоунівська позиція щодо фінансового менеджменту полягала в досягненні максимальної рентабельності інвестованого капіталу для акціонерів
1929	Біржовий крах 1929 р. – обвальне падіння цін акцій, яке розпочалось у Чорний четвер 24 жовтня 1929 р. і набуло катастрофічних масштабів у наступні два дні – Чорний понеділок 28 жовтня і Чорний вівторок 29 жовтня. Цей біржовий крах, відомий також як крах Уолл-стріт, став початком Великої депресії

Рік	Основні події
1930	Створено CAP – Committee on Accounting Procedure – Комітет з процедур бухгалтерського обліку – орган з стандартизації бухгалтерського обліку у США. Тут почали розробляти систему національних загально визнаних стандартів бухгалтерського обліку та звітності – GAAP (Generally Accepted Accounting Principles), “батьком” якої вважають Джорджа Олівера. GAAP набули поширення в Канаді, Англії, Мексиці, Італії та інших країнах.
1933	Новий курс Президента Рузвельта. Базова структура нового курсу (наприклад, соціальне забезпечення, банківське страхування, розвиток ринку цінних паперів) діяла протягом усього століття. Підписано закон про цінні папери. Він поклав початок створенню системи федерального регулювання і нагляду за фінансовим ринком. Відповідно до Закону корпорації були зобов’язані реєструвати цінні папери, що випускаються до початку торгівлі на фондовій біржі. Комісія з цінних паперів і бірж мала дуже широкі повноваження. Отже, емісійна діяльність корпорацій була поставлена під контроль держави
1936	Зародження системи директ-костинг (Дж. Харіс)
1938	Американський інститут дипломованих громадських бухгалтерів (AICPA) – професійна організація практикуючих дипломованих громадських бухгалтерів. Ця організація бере активну участь у розробці стандартів обліку в США. До складу AICPA входять спеціальні комітети, що прийняли документи з основних принципів бухгалтерського обліку: Комітет з бухгалтерських процедур, Комітет з термінології, Комітет з бухгалтерських принципів.
1940	Американська бухгалтерська асоціація бухгалтерів (AAA) опублікувала “Основи корпоративних стандартів бухгалтерського обліку”, авторами яких були професори Патон та Літлтон
1945	Утворено перші професійні бухгалтерські організації на Тайвані
1949	На підприємствах Японії з’явилися стандарти бухгалтерського обліку, засновані на американських стандартах
1950	Розроблено комп’ютеризовані машини, створено ЕОМ, який дає змогу використовувати автоматизацію у бухгалтерському обліку.
1950	Японський парламент затвердив спеціальний закон “Про норми контролю і порядок його здійснення”. На основі цього закону Консультативним комітетом з раціоналізації промисловості були видані: Положення про внутрішній контроль на підприємстві (1951) і Правила (процедури) щодо здійсненню контролю (1953), що діють з невеликими доповненнями і змінами і сьогодні
1952	Метод ресібл-центр (центр відповідальності) (Д. Хіггінс)
1953	Група експертів під керівництвом Родиса Стоуна, декана факультету прикладної економіки Кембриджського університету розробила першу стандартну СНР ООН
1959	Комітет з бухгалтерських процедур (Committee on Accounting Procedures – CAP) замінили Радою з принципів бухгалтерського обліку (Accounting Principles Board – APB)

Рік	Основні події
1973	Утворено Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standard Committee — IASC). Угода підписана професійними організаціями Австралії, Великобританії, Ірландії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Мексики, США, Франції та Японії
1975	Пол Аллен заснував Microsoft разом з Біллом Гейтсом. Перший успішний персональний комп'ютер Apple Computer
1977	Німеччина провела 11-й Всесвітній конгрес бухгалтерів. Було засновано Міжнародну федерацію бухгалтерів (МФБ)
1979	Американські релігійні організації сформували Євангельський комітет із фінансової звітності з метою встановлення стандартів фінансової звітності. Це сприяло підвищенню довіри суспільства до ділових операцій релігійних організацій
1986	Прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер здійснила “великий вибух” (реформа фінансового ринку)
1998	Прийнято міжнародні стандарти та принципи регулювання ринку цінних паперів на щорічних зборах IOSCO
2000	Європейська Комісія оприлюднила указ про введення МСФЗ з 2005 р. для компаній, акції яких котируються на міжнародних фондових ринках; деякі організації використовують МСФЗ при складанні власної національної звітності (Міжнародна організація комісій з цінних паперів, Міжнародний Олімпійський комітет, ОЕСР та багато інших)
2002	<p>Прийнято закон Сарбейнса-Окслі, відомий також як “Закон про реформу відкритих акціонерних товариств і захист інвесторів” (англ. Public Company Accounting Reform and Investor Protection Act) (у Сенаті США), та “Закон про корпоративну і аудитну звітність і відповідальність” (в Палаті представників США) (англ. Corporate and Auditing Accountability and Responsibility Act). Закон Сарбейнса-Окслі (англ. Sarbanes–Oxley), Sarbox або SOX – це федеральний Закон США, який установив нові або вдосконалені стандарти для всіх американських рад управління публічними компаніями (англ. public company boards). Він названий на честь сенатора США Пола Сарбанеса (демократ від Меріленду) і представника США Майкла Дж. Окслі (республіканець від Огайо).</p> <p>Рада зі стандартів бухгалтерського обліку (США) підписує з лондонською Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) Меморандум про взаємопорозуміння. Мета співпраці — конвергенція US-GAAP і системи міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ-IFRS)</p>
2005 і донині	Процес інтеграції вітчизняного обліку із зарубіжним, перехід на міжнародні стандарти обліку (міжнародні стандарти фінансової звітності)

Бібліографічний опис, що має одного автора

Бібліографічний опис, що має два автори

УКООПСПІЛКА
ЛЬВІВСЬКА КОМЕРЦІЙНА АКАДЕМІЯ

Медвідь Л. Г.,
Фостяк І. В.

Облік у банках

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

*Навчальний посібник
для студентів напрямку підготовки 6.030509 «Облік і аудит»*

«Магнолія 2006»
Львів – 2010

Заголовок бібліографічного запису.

Основна назва :

Підназва

Відомості про відповідальність. –

Відомості про видання. –

Місце видання :

Видавництво,

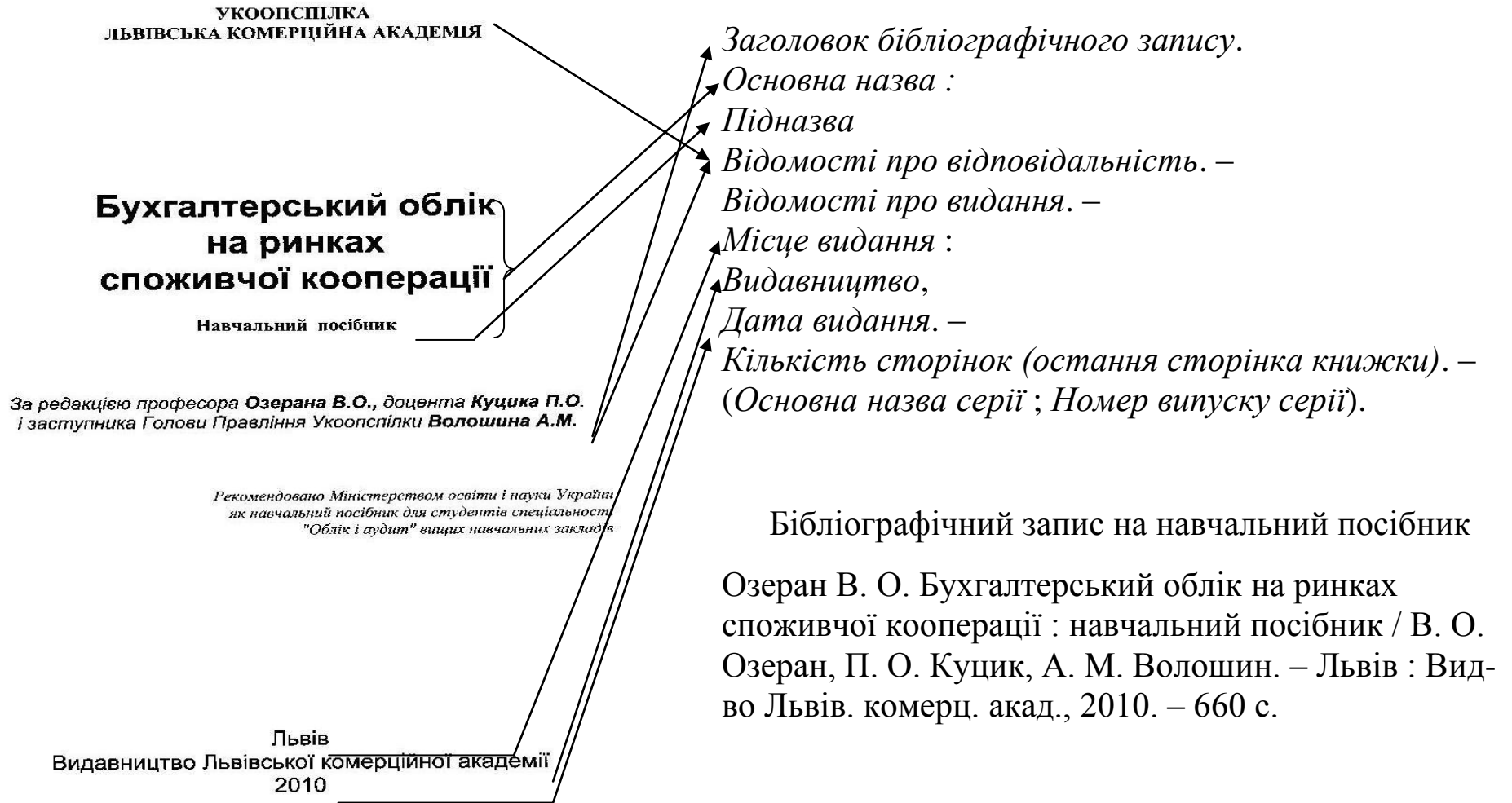
Дата видання. –

*Кількість сторінок (остання сторінка книжки). –
(Основна назва серії ; Номер випуску серії).*

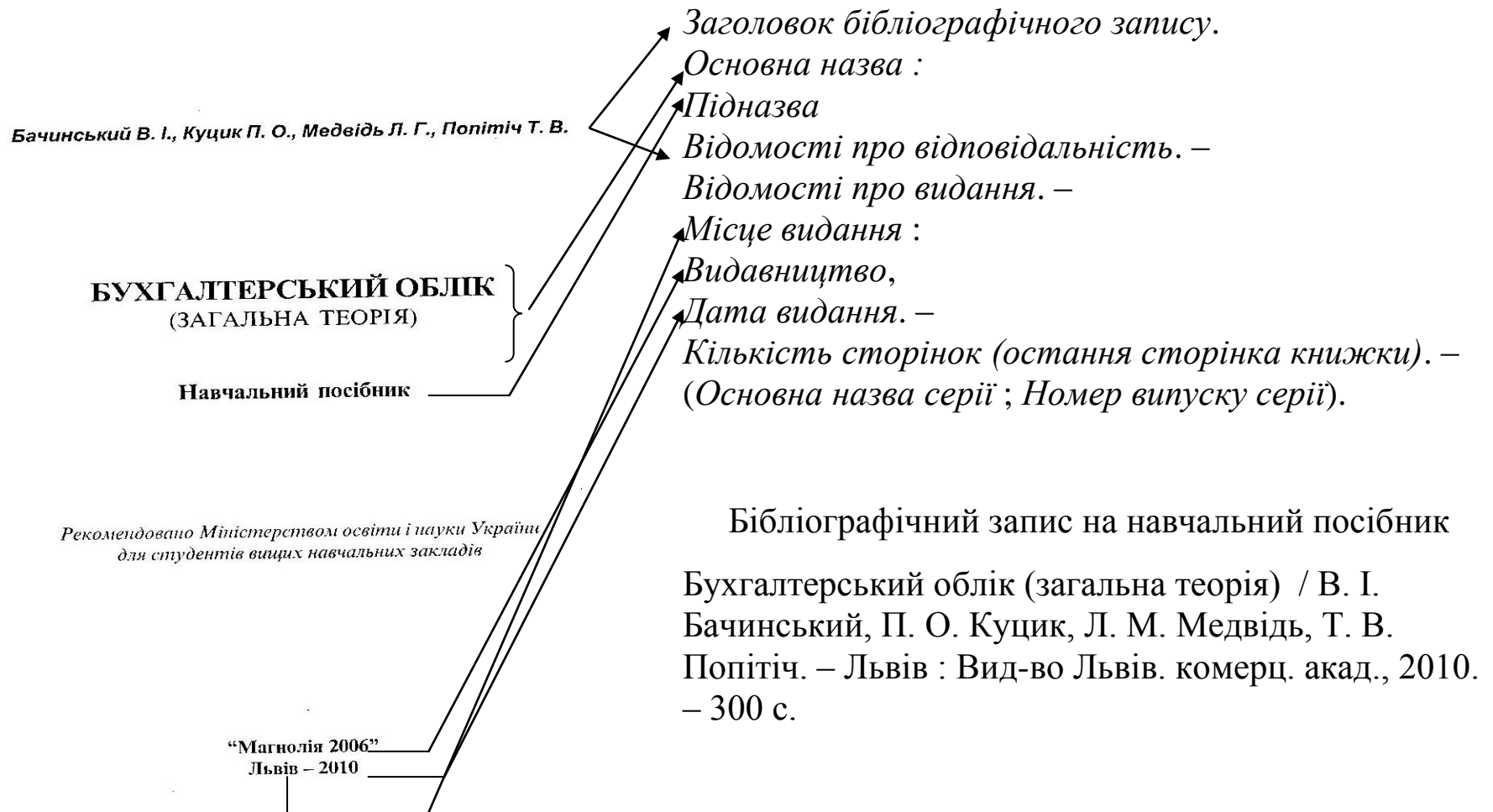
Бібліографічний запис на навчальний посібник

Медвідь Л. Г. Облік у банках / Л. Г. Медвідь, І. В. Фостяк. – Л. : «Магнолія 2006», 2010. – 356 с.

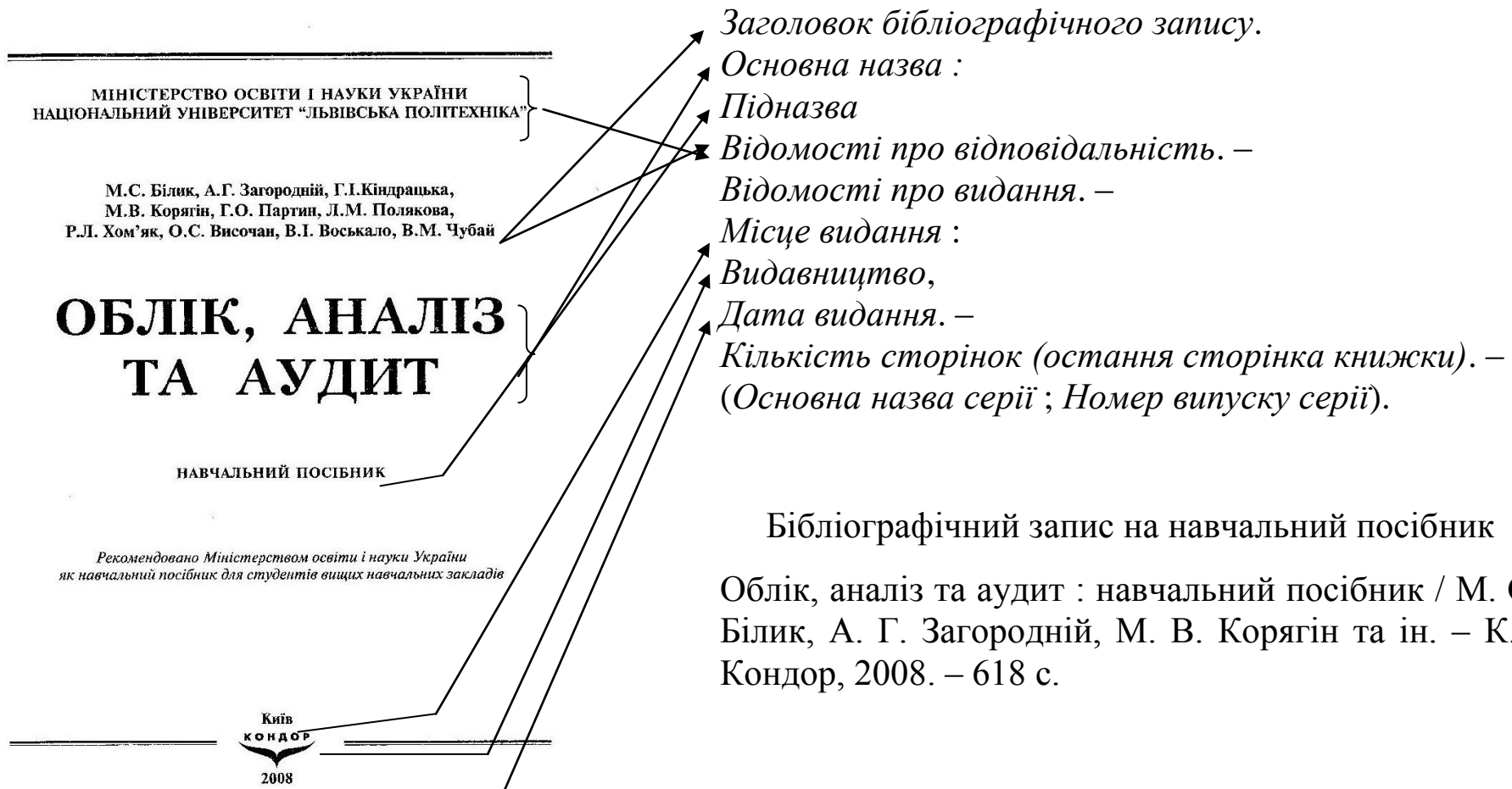
Бібліографічний опис, що має три автори

Бібліографічний опис, що має чотири автори

Бібліографічний опис, що має п'ять авторів і більше (навчальний посібник)

Бібліографічний опис, що має п'ять авторів і більше (монографія)

Башнянин Г. І., Корягін М. В., Кабаці Б. І.,
Самура Ю. О., Черничко Т. В.

**ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ
МЕХАНІЗМ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
В УКРАЇНІ**

Наукова монографія

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ
2011

Заголовок бібліографічного запису.

Основна назва :

Підназва /

Відомості про відповідальність. –

Відомості про видання. –

Місце видання :

Видавництво,

Дата видання. –

Кількість сторінок (остання сторінка книжки). –
(Основна назва серії ; Номер випуску серії).

Бібліографічний запис на наукову монографію

Фінансово-кредитний механізм державного регулювання економічного зростання в Україні : монографія / Г. І. Башнянин, М. В. Корягін, Б.І. Кабаці та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2011. – 300 с.

Бібліографічний опис відомчого видання (закон України)

zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14

сто посещаемые Лента новостей Начальная страница

Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні
Верховна Рада України; Закон від 16.07.1999 № 996-XIV

Картка | Файли | Історія | Зв'язки | Публікації | **Текст для друку**

Повідомлення: Поновлено базу даних [Законодавство України]

Документ 996-14, чинний, остання версія - Редакція від 14.01.2012, підстава 4224-17

Текст редакції від:
14.01.2012

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні

(Відомості Верховної Ради України (ВВР) , 1999, N 40, ст.365)

{ Із змінами, внесеними згідно із Законами

N 1707-III (1707-14) від 11.05.2000, ВВР, 2000, N 32, ст.255

N 1807-III (1807-14) від 08.06.2000, ВВР, 2000, N 38, ст.318

N 1829-III (1829-14) від 22.06.2000, ВВР, 2000, N 46, ст.391

N 3422-IV (3422-15) від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 26, ст.210

N 2457-VI (2457-17) від 08.07.2010, ВВР, 2010, N 48, ст.564

N 2756-VI (2756-17) від 02.12.2010, ВВР, 2011, N 23, ст.160

N 3024-VI (3024-17) від 15.02.2011, ВВР, 2011, N 36, ст.362

N 3332-VI (3332-17) від 12.05.2011, ВВР, 2011, N 45, ст.484

N 3614-VI (3614-17) від 07.07.2011, ВВР, 2012, N 9, ст.63

Основна назва :

Вид нормативно-правового документу

Дата прийняття

Реєстраційний номер.

[Електронний ресурс]. –

Режим доступу:

Бібліографічний запис відомчого видання
(Закон України)

Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

Бібліографічний опис на збірники, що мають загальну назву (матеріали конференції)

ЛЬВІВСЬКА КОМЕРЦІЙНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСІВ ЛКА

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І КОНТРОЛЮ В УМОВАХ
СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

4

Львів, 28 березня 2012 року

5

Львів
Видавництво Львівської комерційної академії

6

7

5

Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів : Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів» / [відповідальний за випуск: проф. Кудрик П.О.] – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – 196 с.

У збірнику представлені тези доповідей, які оприлюднені на I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів», що відбулась у Львівській комерційній академії 28 березня 2012 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читачський загал.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Співголови оргкомітету:

Копич І.М.
Пилипенко І.І.

професор, ректор Львівської комерційної академії
професор, ректор Національної академії статистики, обліку та аудиту

Члени оргкомітету:
Кудрик П.О.

професор, перший проректор Львівської комерційної академії

Шевчук В.О.

професор, перший проректор Національної академії статистики, обліку та аудиту

Шевчук В.О.

професор, проректор з наукової роботи Львівської комерційної академії

Корнієнко О.В.

професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Полтавського університету економіки і торгівлі

Герасименко Т.О.

доцент, директор Інституту економіки та фінансів ЛКА

Рубницький В.С.

професор, завідувач кафедри аудиту ЛКА

Бачинський В.І.

доцент, заступник директора ІЕФ ЛКА

Бойко Р.В.

викладач кафедри бухгалтерського обліку ЛКА

Плещя В.І.

аспірант кафедри бухгалтерського обліку ЛКА

Марценюк Р.А.

аспірант кафедри бухгалтерського обліку ЛКА

Організаційний комітет I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів» не завжди поділяє думку учасників конференції.

В збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ОБЛІКУ, АНАЛІЗІ І КОНТРОЛІ	
Стащенко Ю.В. Використання сучасних технологій для обліку виробничих запасів	172
Геловата М.Т., Івахно О.М. Автоматизація операцій обліку готівки в бюджетних установах	174
Чік М.Ю. Аспекти автоматизації бюджетування в системі управління витратами підприємства	176
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	
Борисова А. О., Колесник А.О., Белікова О.Ф. Можливості застосування комп'ютерів у навчанні іноземній мові студентів	178
Кондратенко М.В., Муравйова О.М., Подворна Л.А. Інтенсифікація учбового процесу на основі індивідуалізації навчання з використанням відеофонограми для студентів обліково-фінансового факультету	180
Мельник С.І. Формування професійних компетенцій фахівців з обліку і аудиту	182
Пантелесв В.П. Чинники вибору ВНЗ майбутніми студентами спеціальності «Облік і аудит»	184
Пархоменко В.В. Виміри професійної підготовки фахівців в умовах економічної освіти	187
Титаренко І.В. Удосконалення інформаційної політики з підготовки кадрів фінансової підсистеми	189
Тріш О.М., Кравцова Т.А. Використання інформаційних технологій у викладанні іноземної мови при підготовці фахівців із обліку, аналізу і контролю в немовному ВНЗ	191
Чуй І. Р., Харук В. А. Фінансове забезпечення системи освіти в Україні	192

1. Відомості про автора
2. Назва матеріалу автора, що міститься у збірнику /
3. Основна назва :
4. Підназва
5. Дата видання . –
6. Місце видання :
7. Видавництво,
8. Кількість сторінок (обсяг сторінок матеріалів автора, що розміщені у збірнику). –

Бібліографічний запис на матеріали конференції

Чік М. Ю. Аспекти бюджетування в системі управління витратами підприємства / М. Ю. Чік // Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (28 березня 2012 року, Львів). – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2012. – С. 176–178.

Бібліографічний опис дисертації

ЛЬВІВСЬКА КОМЕРЦІЙНА АКАДЕМІЯ

На правах рукопису
УДК 657.47:664.34+334.5
к 70

КОРЯГІН МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

**ОБЛІК ВИТРАТ І КАЛЬКУЛЮВАННЯ
СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА
ХЛІБОПЕКАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**
(НА МАТЕРІАЛАХ ПІДПРИЄМСТВ ХЛІБОПЕКАРНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ)

Спеціальність :
08.06.04 - бухгалтерський облік, аналіз та аудит

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник :
кандидат економічних наук,
доцент ОЗЕРАН В.О.

ЛЬВІВ - 1998

Заголовок бібліографічного запису.

Основна назва :

Підназва /

Відомості про відповідальність. –

Відомості про видання. –

Місце видання :

Видавництво,

Дата видання. –

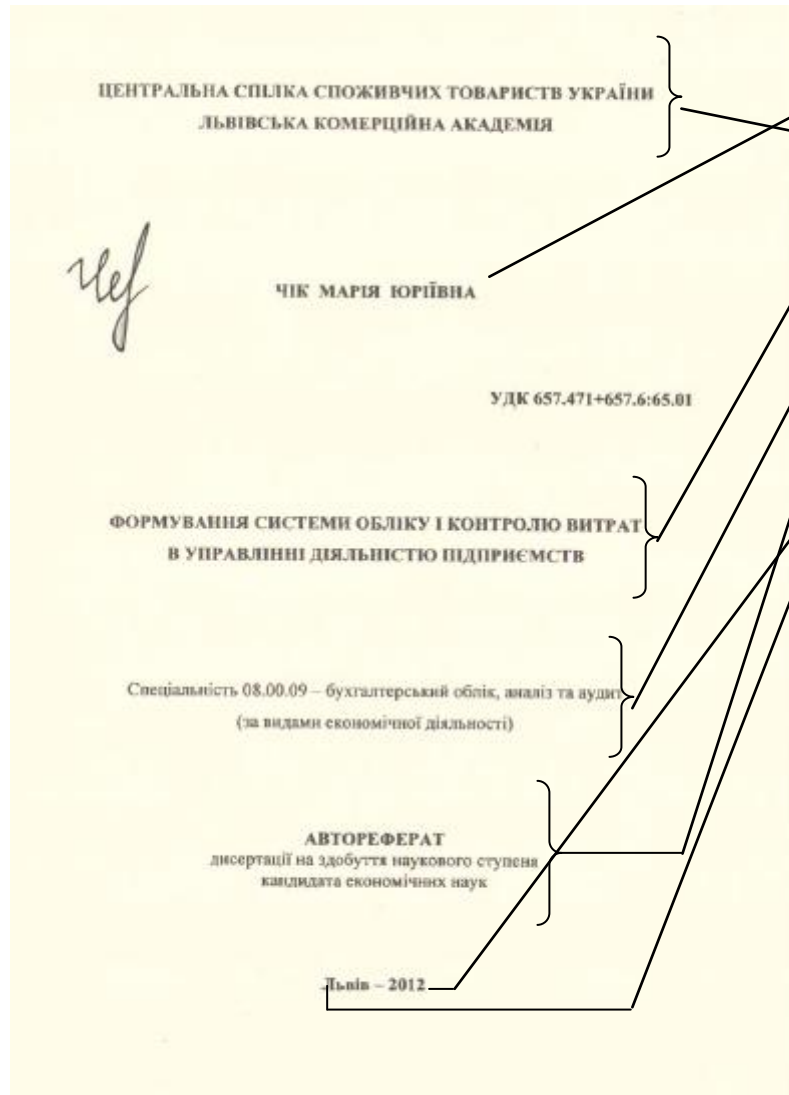
Кількість сторінок (остання сторінка книжки). –

(Основна назва серії ; Номер випуску серії).

Бібліографічний запис на дисертацію

Корягін М. В. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції на хлібопекарних підприємствах (на матеріалах підприємств хлібопекарної промисловості споживчої кооперації України) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М. В. Корягін; Львів. комерц. акад. – Л., 1998. – 240 с.

Бібліографічний опис автореферату дисертації

Бібліографічний запис автореферату дисертації

Муравський В. В. Облік і аналіз товарів з використанням інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / В. В. Муравський ; Львів. комерц. акад.. – Л., 2012. – 21 с.

Частина книги, періодичного, продовжуваного видання

Редакційна колегія:		ОБЛІК: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	
ЕФІМЕНКО В. І. (головний редактор, канд. екон. наук, проф.),			
БІЛУХА М. Т. (заст. головного редактора, доктор екон. наук, проф.),			
ГОЛОВ С. Ф. (заст. головного редактора, доктор екон. наук, проф.),			
КАЛЮЖНА Є. Л. (заст. головного редактора),	ГУЦАЙЛЮК З.	Системи бухгалтерського обліку: критичний аналіз думок економістів	3
БОНДАР М. І. (доктор екон. наук, проф.),	МОССАКОВСЬКИЙ В., КОНОНЕНКО Т.	Шляхи вдосконалення обліку амортизації	12
БУТИНЕЦЬ Ф. Ф. (доктор екон. наук, проф.),	КЛЕПАР Г.	Втрата вартості дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами, Податковим кодексом України	18
ГАЛЕНКО О. М. (доктор екон. наук, проф.),			
ГУЦАЙЛЮК З. В. (доктор екон. наук, проф.),			
ДОБРОВСЬКИЙ В. М. (канд. екон. наук, проф.),			
ЖИТНА І. П. (доктор екон. наук, проф.),			
ЗУБІЛЕВИЧ С. Я. (канд. екон. наук, проф.),	ДМИТРЕНКО А.	Спільна діяльність без створення юридичної особи: поточний бухгалтерський облік і порядок складання звітності	26
КІНДРАЦЬКА Л. М. (доктор екон. наук, проф.),			
ЛОВІНСЬКА Л. Г. (доктор екон. наук, проф.),			
МНИХ Є. В. (доктор екон. наук, проф.),			
ПАРХОМЕНКО В. М. (доктор екон. наук),			
ПЕТРИК О. А. (доктор екон. наук, проф.),	ОЗЕРАН В., ЧІК М.	Методика та організація обліку витрат на підприємствах лісового господарства	31
ПОДДЕРЬОГІН А. М. (доктор екон. наук, проф.),			

Відомості про автора

Назва матеріалу автора, що міститься у збірнику /

Основна назва :

Підназва

Дата видання . –

Місце видання :

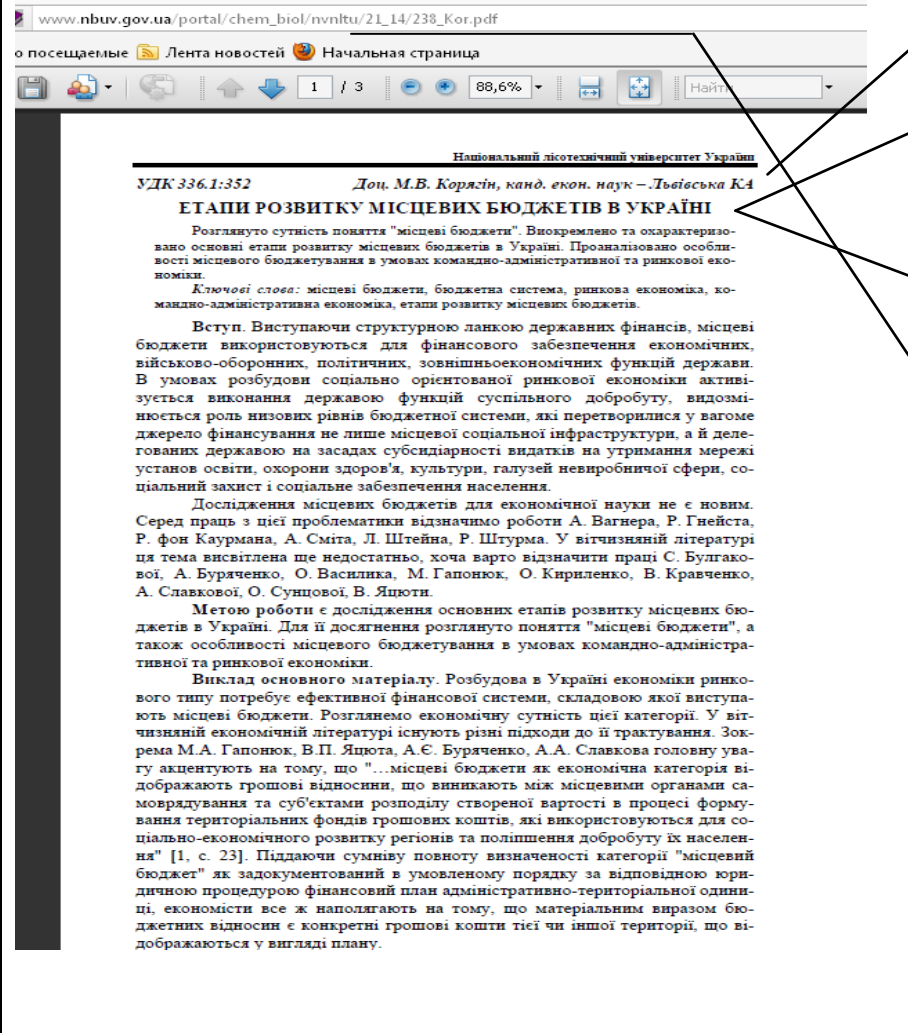
Видавництво,

Кількість сторінок (обсяг сторінок матеріалів автора, що розміщені у збірнику). –

Бібліографічний запис частини книги, періодичного, продовжуваного видання

Озеран В. О. Методика та організація обліку витрат на підприємствах лісового господарства / В. О. Озеран, М. Ю. Чік // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 4. – С. 31–42.

Електронний ресурс

 <p>www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/21_14/238_Kor.pdf</p> <p>о посещаемые Лента новостей Начальная страница</p> <p>Национальний лісотехнічний університет України</p> <p>УДК 336.1:352 Док. М.В. Корягін, канд. екон. наук – Львівська КІА</p> <p>ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ</p> <p>Розглянуто сутність поняття "місцеві бюджети". Виокремлено та охарактеризовано основні етапи розвитку місцевих бюджетів в Україні. Проаналізовано особливості місцевого бюджетування в умовах командно-адміністративної та ринкової економіки.</p> <p><i>Ключові слова:</i> місцеві бюджети, бюджетна система, ринкова економіка, командно-адміністративна економіка, етапи розвитку місцевих бюджетів.</p> <p>Вступ. Виступаючи структурною ланкою державних фінансів, місцеві бюджети використовуються для фінансового забезпечення економічних, військово-оборонних, політичних, зовнішньоекономічних функцій держави. В умовах розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки активізується виконання державою функцій суспільного добробуту, видозмінюється роль низових рівнів бюджетної системи, які перетворилися у вагомий джерело фінансування не лише місцевої соціальної інфраструктури, а й делегованих державою на засадах субсидіарності видатків на утримання мережі установ освіти, охорони здоров'я, культури, галузей невиробничої сфери, соціальний захист і соціальне забезпечення населення.</p> <p>Дослідження місцевих бюджетів для економічної науки не є новим. Серед праць з цієї проблематики відзначимо роботи А. Вагнера, Р. Гнейста, Р. фон Каурмана, А. Сміта, Л. Штейна, Р. Штурма. У вітчизняній літературі ця тема висвітлена ще недостатньо, хоча варто відзначити праці С. Будлакової, А. Бураченко, О. Василика, М. Гапонюк, О. Кириленко, В. Кравченко, А. Славкової, О. Сунцової, В. Яцюти.</p> <p>Метою роботи є дослідження основних етапів розвитку місцевих бюджетів в Україні. Для її досягнення розглянуто поняття "місцеві бюджети", а також особливості місцевого бюджетування в умовах командно-адміністративної та ринкової економіки.</p> <p>Виклад основного матеріалу. Розбудова в Україні економіки ринкового типу потребує ефективної фінансової системи, складовою якої виступають місцеві бюджети. Розглянемо економічну сутність цієї категорії. У вітчизняній економічній літературі існують різні підходи до її трактування. Зокрема М.А. Гапонюк, В.П. Яцюта, А.Є. Бураченко, А.А. Славкова головну увагу акцентують на тому, що "...місцеві бюджети як економічна категорія відображають грошові відносини, що виникають між місцевими органами самоврядування та суб'єктами розподілу створеної вартості в процесі формування територіальних фондів грошових коштів, які використовуються для соціально-економічного розвитку регіонів та поліпшення добробуту їх населення" [1, с. 23]. Піддаючи сумніву повноту визначеності категорії "місцевий бюджет" як задокументований в умовленому порядку за відповідною юридичною процедурою фінансовий план адміністративно-територіальної одиниці, економісти все ж наполягають на тому, що матеріальним виразом бюджетних відносин є конкретні грошові кошти тієї чи іншої території, що відображаються у вигляді плану.</p>	<p>Відомості про автора</p> <p>Назва матеріалу автора, що міститься у збірнику</p> <p>Основна назва :</p> <p>Підназва</p> <p>[Електронний ресурс]. –</p> <p>Режим доступу:</p> <p>Бібліографічний запис електронного ресурсу</p> <p>Корягін М.В. Етапи розвитку місцевих бюджетів в Україні / М. В. Корягін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/21_14/238_Kor.pdf.</p>
---	--

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УЧЕНОГО УКРАЇНИ**Передмова**

Метою Етичного кодексу вченого України (надалі Кодекс) є формулювання загальних етичних принципів, яких кожен з науковців і викладачів має дотримуватися у своїй роботі. Кодекс регулює відносини науковців між собою та із суспільством. Він установлює основні засади для оцінки вченими своєї власної роботи та діяльності колег під моральним кутом. Закріплені тут принципи мають слугувати основою для етичної підготовки молодих науковців. Основним завданням Кодексу є надання пріоритету моральним вимірам науки та соціальній відповідальності спільноти вчених і кожного вченого зокрема. Проблема особистої відповідальності вченого набула важливого значення тому, що суспільні інститути часом не встигають за стрімкими темпами розвитку науки і технологій.

В усьому світі етичні кодекси базуються на розумінні того, що належна практика у сфері науки сприяє довірі в середовищі наукового співтовариства та між ним і суспільством, що є необхідним для розвитку науки. Вчені повинні бути впевненими в надійності результатів роботи своїх колег. У свою чергу, суспільство має бути впевненим у чесності науковців та достовірності результатів їхніх досліджень. На жаль, останнім часом така довіра похитнулася у зв'язку з тим, що в багатьох країнах спостерігалися серйозні порушення етики, які підірвали авторитет науки та довіру суспільства до вчених.

Щоб запобігти такому розвитку подій в Україні, всі науковці мають усвідомлювати важливість високоетичної поведінки та свою відповідальність за формування громадської думки щодо науки.

1. Загальні принципи

1.1. Етика науки базується на основоположних цінностях, нормах та принципах і визначає моральну поведінку вченого, його відповідальність перед суспільством.

1.2. У своїй роботі вчений має керуватися визнаними стандартами практики, загальні положення яких сформульовано у цьому Кодексі.

1.3. Учений повинен усвідомлювати, що ефективність науки оцінює суспільство.

1.4. Учений несе моральну відповідальність за наслідки своєї діяльності, що можуть впливати на розвиток людства або природи. Вчений повинен протидіяти отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму, шляхом:

- відмови у співпраці;
- попередження суспільства про можливі негативні наслідки використання досягнень науки в антигуманному напрямку;
- інформування громадськості, зокрема наукового співтовариства, щодо можливих негативних наслідків застосування наукових досягнень і необхідності їх попередження.

1.5. Учений зобов'язаний протидіяти конформізму в науковому співтоваристві, брати активну участь у процесах атестації наукових кадрів, протидіяти присудженню наукових ступенів і звань за роботи, які не відповідають сучасним досягненням світової науки або виконані з порушенням норм етики, зокрема рішуче викривати факти плагіату й інших форм порушень авторського права.

1.6. Учений має активно протидіяти псевдонауці, виступати проти розповсюдження в суспільстві її поглядів і рекомендацій.

1.7. Вчений має спрямовувати свої зусилля на подальше застосування отриманих знань задля блага людства, збереження навколишнього середовища та найекономічнішого використання природних ресурсів. Визнаючи суспільні потреби та обмеженість природних ресурсів, учений повинен активно протидіяти проведенню необґрунтованих досліджень.

1.8. Свобода в науці – це в першу чергу свобода вибору наукових напрямів дослідження, концепцій, гіпотез, парадигм, проблем і методів їхнього вирішення й, понад усе, свобода думки та слова. Свобода в науковій творчості в своїй основі повинна мати високий професіоналізм. Учений має захищати свободу наукової думки, засуджувати цензуру щодо наукової творчості та будь-які намагання монополізувати ті чи інші напрями науки.

1.9. Учений несе відповідальність за виникнення небезпеки для окремої людини, суспільства, економіки або шкоди для природи, які може заподіяти застосування неперевіраних нових наукових знань.

1.10. Учений не чинить дій, які можуть завдати шкоди професійній репутації іншого вченого. Проте, за наявності неспростовних доказів неетичної поведінки чи непрофесійних дій вченого, наукове співтовариство має у відкритій неупередженій дискусії дати їм відповідну оцінку.

1.11. Учений має докладати зусиль до підготовки та розвитку наукової молоді – інтелігентів, чесних і самовідданих патріотів. Тому виховання наукової зміни не повинно обмежуватися тільки наданням технічних навичок, необхідних для проведення дослідження. Підготовка має включати основні етичні стандарти та норми науки. Наукові співробітники та викладачі мають слугувати взірцем моральності для молодих вчених щодо ставлення до науки та до авторських прав.

2. Наукові дослідження

2.1. Учений має дотримуватися найвищих професійних стандартів планування та проведення наукових досліджень на основі глибоких знань про доробок світової науки у певній галузі.

2.2. Учений зобов'язаний вишукувати найприйнятніші з огляду на адекватність та економічну виправданість шляхи вирішення досліджуваної проблеми. Висновки завершеного дослідження вчений зобов'язаний викладати об'єктивно, незважаючи на очікування замовника.

2.3. Учений має забезпечувати бездоганну чесність і прозорість на всіх стадіях наукового дослідження та вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикивання та фальшування даних, піратства і плагіату. Неприпустимим є намагання керівних осіб упереджено впливати на характер отримуваних в дослідженні даних і висновків. Учений служить лише об'єктивній істині.

2.4. Учений має пам'ятати, що наукове дослідження – це процес отримання нового знання. Він має прагнути до належної ерудиції і компетентності, за яких можливий критичний аналіз найсучасніших наукових знань.

2.5. Учений має забезпечувати необхідний захист інтелектуальної власності.

2.6. Вчений має сприяти якнайповнішому використанню результатів своєї праці в інтересах суспільства та з метою охорони довкілля.

2.7. Наукові дослідження жодним чином не повинні ображати гідність або йти всупереч правам людини. У медико-біологічних дослідженнях слід керуватися принципами біоетики.

2.8. Наукове дослідження має проводитися таким чином, щоб не спричиняти шкоди навколишньому середовищу. Якщо такого пошкодження неможливо уникнути, вплив людини повинен бути зведений до мінімуму, а середовище після завершення дослідження відновлене до його первинного стану.

3. Учений як автор

3.1. Основною мотивацією діяльності вченого має бути прагнення до пізнання та бажання збагатити науку новими знаннями. При цьому найвищою нагородою вченого є досягнення істини та визнання наукового співтовариства. Вчений має право та обов'язок захищати свій науковий пріоритет. Разом з тим, публікація неточних і непереконливих наукових результатів, а також публікація в ненаукових виданнях з метою досягнення пріоритету, неприпустимі.

3.2. Учений визнає міжнародні та національні правові норми щодо авторських прав. Він може використовувати інформацію з будь-яких публікацій за умови, що вказує джерело та проводить чітку межу між власними даними та здобутками інших. Запозичення для власних публікацій будь-яких фотографій, рисунків, таблиць, схем тощо потребує, згідно з видавничими правилами, дозволу автора або видавництва.

3.3. При публікації результатів дослідження, що проводилося групою вчених, всі, хто брав творчу участь у роботі, мають бути зазначеними як автори; у разі необхідності може бути зазначено їхній особистий внесок. Тільки реальний творчий внесок у наукову роботу може слугувати критерієм авторства. Поступатися авторством на наукову роботу іншій особі, приймати авторство або співавторство та, особливо, вимагати його є неприпустимим.

3.4. Учений не повинен повторювати свої наукові публікації з метою збільшення їх кількості. Якщо для пропаганди наукових досягнень доцільна публікація однієї і тієї ж роботи в різних журналах, редактори останніх повинні бути поінформовані про факт публікації в інших виданнях.

3.5. Учений повинен бути об'єктивним в оцінці власних досягнень. Преса, радіо та телебачення можуть бути використані для пропаганди наукових досягнень, але не власної особи. При публікації роботи вчений підпорядковується вимогам видавця, але бажано, щоб наукові ступені та звання автора не були вказані. Така інформація може бути подана у примітці.

4. Учений як керівник

4.1. Для наукової праці вчений оточує себе співробітниками тільки на основі неупередженої оцінки їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис. Учений повинен протидіяти всім проявам протекціонізму, корупції і дискримінації.

4.2. Учений буде взаємини зі співробітниками на принципах справедливості, виявляє доброзичливість і підтримку своїм учням та оцінює кожного з них об'єктивно. Як керівник він має сприяти службовому зростанню підпорядкованих йому співробітників відповідно до їхньої кваліфікації і ставлення до праці.

4.3. Учений не перекладає на своїх співробітників виконання завдань, які він повинен виконувати сам.

4.4. Учений-керівник зобов'язаний обґрунтовувати, але не нав'язувати членам свого колективу своє наукове бачення проблеми.

4.5. Учений повинен докладати всіх зусиль до створення належної творчої атмосфери в колективі.

5. Учений як викладач

5.1. Учений має з повагою ставитися до своїх учнів і до їхнього вільного й критичного мислення.

5.2. Учений у своїй викладацькій роботі повинен не лише доносити до аудиторії достовірну наукову інформацію, але й сприяти становленню громадянської позиції молодого покоління.

5.3. Учений не повинен перешкоджати спілкуванню своїх учнів з іншими вченими та науковими інституціями. Він поважає їх право на вільне об'єднання, самоврядування та членство в колегіальних академічних організаціях, прислухається до думки студентського співтовариства щодо форми та методів навчання.

5.4. Учений повинен проводити заняття в цікавій формі, прийнятній для широкого кола учнів. Він має переконатися в належному забезпеченні лабораторій та бібліотек, заняття проводити суворо відповідно до розкладу. Зміст лекцій повинен відображати сучасні досягнення світової науки і не супроводжуватися тиском упередженої думки.

5.5. Учений має об'єктивно ставитися до учнів, утримуючись від неетичних форм оцінок.

5.6. Учений має усвідомлювати, що він повинен бути взірцем найвищої інтелігентності, в якій відображаються традиції визнаних українських і світових наукових шкіл.

5.7. Учений приділяє особливу увагу обдарованим студентам і залучає їх до наукової праці. Він має виховувати у своїх учнів почуття відповідальності за наукову діяльність.

5.8. Учений не розголошує інформацію особистого характеру щодо своїх учнів.

5.9. Учений не приймає жодної оплати чи іншого доходу від своїх студентів. Не дозволяється проведення індивідуальних чи групових занять або консультацій, безпосередньо оплачуваних студентами.

6. Учений як консультант чи експерт

6.1. Учений має виступати експертом тільки у сфері своєї компетенції відповідно до своїх знань і досвіду.

6.2. Учений має дотримуватися принципу рівності при проведенні експертного розгляду. Будь-яка дискримінація на підставі статі, раси, політичних поглядів чи культурної та соціальної належності є несумісною з цим принципом.

6.3. Учений висловлює свою думку про роботу та наукові досягнення колег чесно, чітко та неупереджено. Як вишукано ввічливі та прихильні, так і упереджено негативні висловлювання неприпустимі. Підготовка об'єктивного критичного висновку повинна розглядатися як обов'язок, від виконання якого вчений не має права ухилятися.

6.4. Учений несе персональну відповідальність за чесну й об'єктивну оцінку кандидатських і докторських дисертацій. Виступаючи в ролі опонента при захисті дисертаційних робіт, учений має бути неупередженим.

6.5. Під час обговорення, полеміки та висловлювання критичних зауважень учений повинен дотримуватися принципів рівноправності, фактичної обґрунтованості та достовірності. Принцип рівноправності гарантує рівні права всім учасникам дискусії або полеміки незалежно від наукових ступенів і звань. Принцип фактичної обґрунтованості виключає необ'єктивну критику. Принцип достовірності забороняє будь-які перекручування з метою приниження або дискредитації.

6.6. При проведенні експертного розгляду вчений має дотримуватися принципу конфіденційності.

6.7. У ході експертного розгляду вчений має зберігати незалежність і не піддаватися тиску при підготовці та виголошенні висновків.

6.8. Обираючи кандидатів для проведення дослідження або на інші наукові посади, вчений як експерт має об'єктивно оцінювати претендентів. Він не повинен віддавати перевагу своїм учням, представникам своєї наукової

школи тощо. У разі конфлікту інтересів учений повинен ставити загальні інтереси вище за інтереси замовників дослідження.

7. Учений як громадянин

7.1. Учений має присвятити себе пошукові нових знань та їх застосуванню на благо суспільства та для збереження природи. Інформація, яка надається суспільству, має бути достовірною. Вчений протидіє поширенню неперевіраних даних і необґрунтованих рекомендацій.

7.2. Учений сприяє розповсюдженню наукових знань і протидіє поширенню псевдонаукових теорій, хибних концепцій та уявлень.

7.3. Учений повинен оприлюднювати результати своїх досліджень не лише у спеціальних наукових виданнях, але й у науково-популярній формі, щоб зробити їх максимально доступними для широких верств суспільства.

7.4. Учений повинен брати активну участь у житті наукового співтовариства та у роботі колегіальних органів. При цьому він має діяти насамперед виходячи із загальних інтересів науки й тільки потім з інтересів особистих та своєї установи.

7.5. Учений не дозволяє використовувати авторитет науки чи свій власний авторитет у рекламних або пропагандистських цілях з корисливою метою.

7.6. Учений, що посідає урядову чи адміністративну посаду, повинен дотримуватися етичних норм, прийнятих у науковому співтоваристві.

ДОДАТОК 8

**Перелік докторських дисертацій у галузі бухгалтерського обліку,
захищених в Україні починаючи з 1999 р.**

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Тема (рік захисту)
1	Рудницький Василь Степанович (м. Львів)	Аудит у системі контролю: методологічні та організаційні аспекти (на прикладі підприємств споживчої кооперації України) (1999 р.)
2	Калюга Євгенія Василівна (м. Київ)	Реформування економічного контролю в Україні (теорія і практика) (2002 р.)
3	Кіндрацька Любомира Максимівна (м. Київ)	Система бухгалтерського обліку в комерційних банках: методологія та практика (2002 р.)
4	Крупка Ярослав Дмитрович (м. Тернопіль)	Облік і аналіз інвестиційної діяльності підприємств: методологія та організація (2002 р.)
5	Кузьмінський Юрій Анатолійович (м. Київ)	Оперативний облік і контроль міжнародних фінансово-господарських операцій (2002 р.)
6	Нападовська Любов Василівна (м. Київ)	Управлінський облік в системі гірничорудних підприємств (2002 р.)
7	Примостка Людмила Олександрівна (м. Київ)	Аналіз банківської діяльності: теорія і практика (2002 р.)
8	Ткаченко Надія Марківна (м. Київ)	Методологія бухгалтерського фінансового обліку на підприємствах України (2003 р.)
9	Хомин Петро Якимович (м. Київ)	Формування системи звітності сільськогосподарських підприємств та її облікового забезпечення (2004 р.)
10	Дорош Ніна Іванівна (м. Київ)	Методологічні та організаційні аспекти аудиту (2004 р.)
11	Петрик Олена Анатоліївна (м. Київ)	Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти (2004 р.)
12	Левицька Світлана Олексіївна (м. Київ)	Облік, контроль та аналіз діяльності неприємницьких організацій (2005 р.)
13	Ткаченко Алла Михайлівна (м. Київ)	Організація контролінгу та внутрішнього аудиту в системі управління промисловим підприємством (2005 р.)
14	Малюга Наталія Михайлівна (м. Київ)	Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні: теоретико- методологічні основи (2006 р.)
15	Петрук Олександр Михайлович (м. Київ)	Розвиток національної системи бухгалтерського обліку в Україні: стратегія, гармонізація, регламентація (2006 р.)
16	Правдюк Наталія Леонідівна (м. Київ)	Фінансовий облік в агропромисловому виробництві: теорія, методологія, практика (2006 р.)
17	Свірко Світлана Володимирівна (м. Київ)	Бухгалтерський облік в бюджетних установах України: методологія і організація (2006 р.)
18	Давидов Григорій Миколайович (м. Київ)	Формування теоретичних основ аудиту (2006 р.)
19	Лазаришина Інна Дмитрівна (м. Тернопіль)	Економічний аналіз: теорія, методологія, практика (2006 р.)
20	Ловінська Людмила Геннадіївна (м. Київ)	Оцінка в сучасній системі бухгалтерського обліку підприємств України (2007 р.)

Продовження додатку 8

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Тема (рік захисту)
21	Чижевська Людмила Віталіївна (м. Київ)	Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку (2007 р.)
22	Задорожний Зеновій-Михайло Васильович (м. Тернопіль)	Внутрішньогосподарський облік в будівництві: методологія та організація (2007 р.)
23	Сопко Василь Васильович (м. Київ)	Концепція бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) в управлінні підприємницькою діяльністю (2008 р.)
24	Бондар Микола Іванович (м. Київ)	Методологія та організація обліку і контролю інвестиційної діяльності (2008 р.)
25	Костюченко Валентина Миколаївна (м. Київ)	Методологія й організація обліку і аналізу діяльності юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці (2008 р.)
26	Лучко Михайло Романович (м. Київ)	Консолідована фінансова звітність: системний підхід до побудови та розвитку (2008 р.)
27	Корінько Микола Данилович (м. Київ)	Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація (2008 р.)
28	Кузнецова Світлана Анатоліївна (м. Київ)	Синергія облікової інформації в управлінні діяльністю суб'єктів господарювання (2009 р.)
29	Голов Сергій Федорович (м. Київ)	Сучасний стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні (2009 р.)
30	Житний Павло Євгенович (м. Київ)	Організаційно-методологічні аспекти облікової політики фінансово-промислових систем (2009 р.)
31	Шайкан Андрій Валерійович (м. Київ)	Бухгалтерський облік в аспекті стратегічного управління промисловим підприємством (2009 р.)
32	Пилипів Надія Іванівна (м. Київ)	Методологія та організація обліку затрат виробничо-комерційної діяльності підприємств нафтової і газової промисловості (2009 р.)
33	Гура Надія Олександрівна (м. Київ)	Розвиток системи обліку в житлово-комунальному господарстві (2009 р.)
34	Брадул Олександр Михайлович (м. Київ)	Теорія та методологія бухгалтерського обліку і аналізу діяльності корпорацій (2009 р.)
35	Редько Олександр Юрійович (м. Київ)	Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку (2009 р.)
36	Бондар Валерій Петрович (м. Київ)	Організація і технологія аудиторської діяльності: стратегія якості та відповідальності (2009 р.)
37	Пантелеєв Володимир Павлович (м. Київ)	Концепція внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємств: методологія, організація, розвиток (2009 р.)
38	Олійник Оксана Вікторівна (м. Київ)	Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: теорія, методологія, організація (2009 р.)
39	Сук Петро Леонідович (м. Київ)	Облік виробництва і реалізації продукції в сільськогосподарських підприємствах: методологія і практика (2009 р.)
40	Кузнецова Світлана Анатоліївна (м. Київ)	Синергія облікової інформації в управлінні діяльністю суб'єктів господарювання (2009 р.)

Продовження додатку 8

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Тема (рік захисту)
41	Парасій-Варгуненко Ірина Михайлівна (м. Київ)	Стратегічний аналіз в банках: методологія та практика (2009 р.)
42	Галенко Оксана Миколаївна (м. Київ)	Фінансовий аналіз діяльності підприємств з метою упередження банкрутства: теорія і методологія (2009 р.)
43	Петренко Світлана Миколаївна (м. Київ)	Внутрішній контроль діяльності підприємств і його інформаційне забезпечення: теорія, методологія, організація (2010 р.)
44	Легенчук Сергій Федорович (м. Житомир)	Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки (2011 р.)
45	Микитюк Петро Петрович (м. Тернопіль)	Аналіз ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств: теорія і практика (2011 р.)

ОСНОВНА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Про авторське право та суміжні права : закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?test=XX7MfyrCSgky0.UIZiy1TumkHI4f6s80msh8Ie6>
2. Про вищу освіту : закон України від 17 січня 2002 року № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
3. Про наукову та науково-технічну діяльність : закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
4. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 14 вересня 2011 року № 1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11>.
5. Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF>.
6. *Антоненко І.* Бібліографічний опис електронних ресурсів : методичні матеріали для пристатейної бібліографії / І. Антоненко, О. Баркова // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 1. – С. 25–27.
7. *Баскаков А. Я.* Методология научного исследования : учеб. пособ. / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.
8. *Білуха М. Г.* Основи наукових досліджень : підручник для студ. екон. спец. вузів / М. Г. Білуха. – К. : Вища школа., 1997. – 271 с.
9. *Боднар О. С.* Процедури та алгоритми експертного оцінювання / О. С. Боднар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2bodnar/bodnar.htm>.
10. *Бор Н.* Основы экономических исследований : Логика. Методология. Организация. Методика / Н. Бор. – М. : Знание, 1998. – 345 с.
11. *Винославська О. В.* Психологія : навч. посіб. / О. В. Винославська. – Київ : ІНКІОС, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part2/2201.htm.
12. *Вихрущ В. О.* Методология та методика наукового дослідження / В. О. Вихрущ. – Тернопіль, 2004. – 224с.
13. *Вікіпедія.* Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
14. Кандидатська дисертація: методика написання і захисту : посіб. для аспірантів і здобувачів наук. ступ. / Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, С. О. Гуткевич. – 2-ге вид. [перероб. і доп.] – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2006. – 137 с.

15. *Ганін В. І.* Теоретичні основи бухгалтерського обліку : навч. посіб. / В. І. Ганін, Т. В. Синиця. – К. : Центр учбової літ-ри, 2008. – 336 с.
16. *Ганіткевич Я.* Які наукові ступені потрібні українським вченим? / Я. Ганіткевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ntsh.org/science_degrees.
17. *Грачова Р.* Бухгалтерський облік : від ремісництва до теорії / Р. Грачова // Дебет-Кредит. – № 8. – 2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dtkk.com.ua/show/1cid0458.html>.
18. *Гриньов А. М.* Визначення “знання” як соціально-економічної компетенції / А. М. Гриньов // Вісник Хмельницьк. нац. ун-ту. – 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 111–114.
19. *Губерський Л. В.* Філософія / Л. В. Губерський [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1584072037663/filosofiya/filosofiya_-_guberskiy_lv.
20. *Дворецька Г. В.* Соціологія : навч. посіб. / Г. В. Дворецька. – 2-ге вид. [перероб. і доп.] – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
21. Доступ до електронних наукових публікацій. Ресурси відкритого типу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uran.net.ua/biblio/freesrc.html>.
22. ДСТУ 3008-95. Державний стандарт України. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення. – Київ : Держстандарт України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://science.crimea.edu/norm.doc/dokument.pdf>.
23. *Дуткевич Т. В.* Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учб. Літ-ри, 2012. – 424 с.
24. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний та ін. – Т. 3. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с.
25. Електронна бібліотека України. Наука і освіта. Національна академія наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uateka.com/uk/article/science/1141>.
26. Енциклопедія. Наука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macsanomat.com/index.php/term/,9da4ab975b5460a0ae536e6256aba55e9b5c5e5c66b06b6956afada592a3b068a460.xhtml>
27. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : ЦНЛ, 2004. – 212 с.
28. *Жеребкін В. Є.* Логіка : підручник для юрид. вузів і фак. / В. Є. Жеребкін. – 2-е вид. [стереотип.] – К. : Знання, 1998. – 256 с.
29. Житомирська бухгалтерська наукова школа Франца Бутинця. Вчителі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zsas.zhitomir.org/ua>.
30. *Зеленська Л. Д.* Наукова школа: сутність та етапи становлення / Л. Д. Зеленська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Pedagogica/30323.doc.htm.
31. *Кислий В. М.* Методологія та організація наукових досліджень :

конспект лекцій / В. М. Кислий. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 113 с.

32. *Кленко С.Ф.* Наукова робота і управління знаннями : навч. посіб. – Полтава : ПОШПО, 2005. – 201 с.

33. *Ковальчук В. В.* Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. В. Ковальчук / [за наук. ред. В. О. Дроздова]. – 3-є вид. [перероб. і доп.] ; М-во науки і освіти України, Акад. пед. наук України, Південний наук. центр АПН України. – К. : ВД “Професіонал”, 2005. – 238 с.

34. *Когаловский М. Р.* Информационные ресурсы, наукометрические показатели и показатели качества метаданных системы Соционет. / М. Р. Когаловский, С. И. Паринов [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.cemi.rssi.ru/mei/articles/koga-pari07-1.pdf>.

35. Кодекс наукової етики (проект). Всеукраїнська громадська організація “Українська федерація вчених” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.semynozhenko.net/ufv/files/kod_nayk_etiki.doc.

36. *Колесников О. В.* Основи наукових досліджень / О. В. Колесников. – К. : Центр учбової літ-ри, 2011. – 144 с.

37. *Конверський А. Є.* Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студ., курс., аспірантів і ад’юнтів / А. Є. Конверський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2010. – 352 с.

38. *Конвісер І.* Наукові школи: стан і перспективи. Наукова школа або шлях до храму / І. Конвісер. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vmurol.com.ua/index.php>.

39. *Кордон М. В.* Українська та зарубіжна культура : курс лекцій / М. В. Кордон. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 58 с.

40. *Котовська М. В.* Збереження етичних цінностей і норм в контексті проведення наукових досліджень / М. В. Котовська, Н. О. Гудзь [Електронний ресурс]– Режим доступу : <http://intkonf.org/kand-istor-nauk-dots-ent-slobodiska-oa-kotovska-mv-gudz-no-zberezhennya-etichnih-tsinnostey-i-norm-v-konteksti-provedennya-naukovih-doslidzhen/>.

41. *Кримський С.* Наука як феномен цивілізації / С. Кримський // Вісник Національної академії наук України. – № 3. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2003-03/3.htm>

42. *Крушельницька О. В.* Методологія і організація наукових досліджень : науковий посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

43. *Курашов В. І.* Пізнання природи в інтелектуальних колізіях наукових знань / В. І. Курашов. – М. : Наука, 1996. – 146 с.

44. *Кустовська О. В.* Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О. В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.

45. *Кушерець В. І.* Знання як стратегічний ресурс соціальних трансформацій / В. І. Кушерець. – К. : Знання України, 2002. – 248 с.

46. *Лазарева К. С.* Поняття про види знань / К. С. Лазарева // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Вип. 36. – 2010 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkh_npu_ped/2010_36/6.html.

47. *Левківський М. В.* Історія педагогіки : навч. посіб. / М. В. Левківський. – 4-те вид. – К. : Центр навч. літ-ри, 2011. – 190 с.

48. *Малюга Н. М.* Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навч. посіб. / Н. М. Малюга ; за ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : ПП “Рута”, 2003. – 476 с.

49. *Мараховський Л. Ф.* Наукова школа – основа сучасної міждисциплінарної аспірантури / Л. Ф. Мараховський, І. М. Козубців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://schools-ua.at.ua/index/naukova_shkola_osnova_suchasnoji_mizhdisciplinarnoji_aspiranturi/0-36.

50. *Маркс Карл.* Сочинения. (“Анти-Дюринг”, “Диалектика природы”) / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. Том 20 – 2-е изд. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1961. – 858 с.

51. *Методологія соціально-економічного дослідження* : навч. посіб. / В. І. Ганін, Н. В. Ганіна, К. Д. Гурова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.

52. *Методологія соціально-економічного пізнання* : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2005. – 353 с.

53. *Методологические вопросы науковедения* / В. И. Оноприенко, Б. А. Малицкий, Л. В. Рыжко и др. – К. : УкрИНТЭИ, 2001. – 327 с.

54. *Ойзерман Т. И.* Принцип познаваемости мира / Т. И. Ойзерман // Филос. науки. – 1990. – № 10. – С. 3–12.

55. *Основи наукових досліджень* : навч. посіб. / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко та ін. – Л. : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.

56. *Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента* : навч. посіб. / Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін. – К. : ВД “Професіонал”, 2006. – 208 с.

57. *Основы научных исследований* : учеб. пособ. / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак. – К. : О-во “Знання”, КОО, 2000. – 114 с.

58. *Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій* // Бюлетень ВАК України. – № 9–10. – 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://library.kpi.ua/system/files/byuleten_vak_ukr_9_10_2011.pdf.

59. *Охріменко О. Г.* Фундаментальні філософські проблеми. Конспективний виклад курсу лекцій для студентів природничих факультетів / О. Г. Охріменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Ohrimenko>.

60. *Пасько Т. О.* Історія бухгалтерського обліку : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Т. О. Пасько. – Суми : ВТД Університетська книга, 2009. – 141 с.

61. *Петрушенко В. Л.* Історія світової філософії. Фундаментальні проблеми філософії : навч. посіб. / В. Л. Петрушенко. – Л. : НУ “ЛП”, 2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1584072039277/filosofiya/filosofiya_-_petrushenko_vl.

62. *Пістунов І. М.* Основи наукових досліджень : конспект / І. М. Пістунов. – Дніпропетровськ, 2007. – 79 с.
63. Полтавський університет економіки і торгівлі. Історія університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pusku.edu.ua/university_view.php?id=4.
64. *Помиткін Е. О.* Міжособистісна взаємодія з науковим керівником як чинник успішного захисту дисертанта / Е. О. Помиткін // Психологічні проблеми і здобутки. Збірник. – Вип. 1. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pnpz/2010_1/Pomitkin.html.
65. *П'яницька-Позднякова І. С.* Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / І. С. П'яницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.
66. *Романчиков В. І.* Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Романчиков. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 254 с.
67. *Руденко О. В.* Погляд на науку як соціокультурний феномен / О. В. Руденко // Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Вип. 49. – К. : 2003. – С. 21–24. – Серія : Філософія. Політологія.
68. *Рузавин Г. И.* Логика и методология научного поиска / Г. И. Рузавин. – М. : Наука, 1996. – 278 с.
69. *Смольков О. А.* Філософія : навчальний посібник / О. А. Смольков. – Л. : Магнолія Плюс, 2007. – 560 с.
70. Сопко В. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / В. В. Сопко. – 3-тє вид. [перероб. і доп.] – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.
71. *Устінов О. В.* В Україні збільшується кількість докторів наук / О. В. Устінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/8403/v-ukraini-zbilshuyetsya-kilkist-doktoriv-nauk>.
72. Філософія : навч. посіб. / О. П. Сидоренко, С. С. Корлюк, М. С. Філянін ; за ред. О. П. Сидоренко] – К. : Знання, 2010. – 414 с.
73. Філософія : підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень, В. К. Рибалка. – Х. : Консум, 2001. – 671 с.
74. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Г. С. Цехмістрова. – К. : Вид. Дім “Слово”, 2003. – 240 с.
75. *Цурін О. П.* Цитованість / О. П. Цурін, Ю. Бодрова, О. Галковський [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://webometr.kpi.ua/node/53>.
76. Чому студенти займаються плагіатом? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eedi.org.ua/eem/6-5.html>.
77. *Чуйко В. Л.* Когнітивізм як об'єкт когітології : монографія / В. Л. Чуйко. – Ніжин : Міланік, 2007. – 148 с.
78. *Шевченко О. О.* Історія економіки та економічної думки : сучасні економічні теорії : навч. посіб. / О. О. Шевченко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2012. – 280 с.
79. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник/ В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 2-ге вид. [перероб. і доп.] – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.

80. *Швець В. Г.* Теорія бухгалтерського обліку : підручник / В. Г. Швець. – К. : Знання, 2004. – 447 с.
81. *Шостак А. В.* Індекс Хірша і авторитет вченого / А. В. Шостак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oa.elibukr.org/bitstream/1984/1363/1/>.
82. *Юрій М. Ф.* Людина і світ / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 460 с.
83. *Яблонський В.* Наукова організація педагогічного процесу до історії наукових ступенів та вчених звань / В. Яблонський [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://library.uipa.kharkov.ua/library/Documents/BolonProz/3/osv_i_upr_do_ist_nauk.htmhttp://library.uipa.kharkov.ua/library/Documents/BolonProz/3/osv_i_upr_do_ist_nauk.htm.
84. Як писати тези на конференцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://toplutsk.com/articles-article_456.html.
85. *Ashton Robert H.* Judgment and Decision-Making Research in Accounting and Auditing / Robert H. Ashton, Alison Hubbard Ashton. – Cambridge University Press : Cambridge Series on Judgment and Decision Making, September 29, 1995. – 312 p.
86. *Baker C.* Interpretive and Critical Research in Accounting : a Commentary on its absence from Mainstream Accounting Research / C. Baker, M. S. Bettner // *Critical Perspectives on Accounting*. – Vol. 8. – No. 4. – 1997. – pp. 293–310.
87. *Beaud M.* L'art de la thèse, Repères, La découverte / M. Beaud. – 1999. – 201 p.
88. *Carmona Salvador/Gutiérrez.* A profile of European accounting research: Evidence from leading accounting journals / Salvador/Gutiérrez Carmona, Isabel/Cámara Macario // *European Accounting Review*. – Vol. 8(3). – 1999. – P. 463–480.
89. Cognition, information processing, and psychophysics / basic issues by Hans-Georg Geissler, Stephen W. Link, James T. Townsend. – 1 edition. – Psychology Press, February 1, 1992. – 334 p.
90. *Cooper Donald R.* Business Research Methods / Donald R. Cooper, Pamela S. Schindler. – Eighth Edition. – McGraw Hill Higher Education, November 1 2002. – 640 p.
91. *Ermak P.* La recherche d'information sur l'Internet / P. Ermark // *Revue Française de Comptabilité*. – RFC 300. – Mai 1998. – P. 7-9.
92. *Fülbier Rolf Uwe.* Approaches to accounting research – Evidence from EAA Annual Congresses / Rolf Uwe Fülbier, Sellhorn Thorsten [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=985119&http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=approaches%20to%20accounting%20research%20%E2%80%93%20evidence%20from%20eaa%20annual%20congress&source=web&cd=1&ved=0CEkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fpapers.ssrn.com%2Fsol3%2FDelivery.cfm%3Fabstractid%3D985119&ei=1tcLUOPEEIO1hAeYqemECg&usg=AFQjCNEVwoHcdpf7oPlXZJZJRtkPm7aPBA.
93. *Gordon Teresa P.* Reading and Understanding Academic Research in Accounting

: A Guide For Students / Teresa P Gordon, and Jason C. Porter // Global Perspectives on Accounting Education. – Vol. 6. – Iss. 1. – Article 1. – 2009 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://digitalcommons.bryant.edu/gpae/vol6/iss1/1>.

94. *Jacob Margaret*. What Makes Science Successful? / Margaret Jacob. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.americanscientist.org/bookshelf/id.3176,content.true,css.print/bookshelf.aspx>.

95. *Lakatos I*. Criticism and the Methodology of Scientific Research Programmes, in: Proceedings of the Aristotelian Society / I. Lakatos. – Vol. 69. – 1968. – P. 149–186.

96. *Laughlin R*. Empirical Research in Accounting: Alternative Approaches and a Case for ‘Middle Range’ Thinking / R. Laughlin // Accounting, Auditing and Accountability Journal. – Vol. 8. – N 1. – 1995. – P. 63–87.

97. La recherche en Comptabilité [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.univ-orleans.fr/log/RessourcesBiblio/RechercheCompta.html>.

98. *Manicas P*. Accounting as A Human Science [Text] / P. Manicas // Accounting, Organizations and Society. – Vol. 18. – N 2/3. – 1993. – P. 147-161.

99. *Harnad Stevan*. Open Access Scientometrics and the UK Research Assessment Exercise. Preprint of In-vided Keynote Address to 11th Annual Meeting of the International Society for Scientometrics and Infor-metrics / Stevan Harnad. – Madrid, Spain. – 25-27 June, 2007 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/13804/03/oa-scientometrics.pdf>.

100. *Power Michael*. Accounting and Science: Natural Inquiry and Commercial Reason / Michael Power. – Cambridge Studies in Management: Cambridge University Press, June 28, 1996. – 312 p.

101. Research in accounting in emerging economies. Vol. 3 : edited by R.S. Olusegun Wallace, John M. Samuels, Richard J. Briston and Shahrokh M. Saudagaran. – JAI Press Inc.: Greenwich CT, 1995. – 321 p.

102. *Riahi-Belkaoui Ahmed*. Accounting, a Multiparadigmatic Science Praeger / Ahmed Riahi-Belkaou. – July 30, 1996. – 208 p.

103. The Open Research Web : A Preview of the Optimal and the Inevitable / N. Shadbolt, T. Brody, L. Carr and S. Harnad. – 2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/1245>.

104. *Smith Malcolm*. Research Methods in Accounting / Malcolm Smith, Edith Cowan. – University : SAGE Publications Ltd, 2003. – 256 p .

105. *Tomkins C*. The Everyday Accountant Researching his Reality / C. Tomkins, R. Grove // Accounting, Organizations and Society. – Vol. 8. – N 4. – 1983. – P. 361-374.

106. *Zaccardelli Marjo*. La recherche en comptabilité financière, l'analyse fondamentale et les marchés des capitaux / Marjo Zaccardelli. – Avril 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.archipel.uqam.ca/2172/1/M10944.pdf>.

107. *Zeff S. A*. A study of academic research journals in accounting / S. A. Zeff // Accounting Horizons. – 1986. – № 10 (3). – P. 158–177.

Навчальне видання

**КОРЯГІН МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ
ЧІК МАРІЯ ЮРІЇВНА**

Основи наукових досліджень